

تہ فسیری قورئانی بہ رزو بہ پیز

بہ رگی شازدہ یہ م

سورہ تہ کانی
(طہ) و (الانبیاء)

عہ لی باپیر

ته فیسیری سووړه ته کانی

ظہر و الانبیاء

ته فسیری سووره ته کانی

طه و الانبیاء

نووسینی: عهلی باپیر

دیزاینی ناوه وه : زه رده شت کاوانی

چاپی یه کهم ۱۴۴۲ ک - ۲۰۲۱ ز

۶۷۴ لاپه ره

۲۴ * ۱۷ سم

بابهت : نایینی

له بهر یوه به رایه تی گشتی کتبخانه گشتیه کان - ههریمی کوردستان

ژماره سپاردنی (۷) ی سالی ۲۰۱۲ پیدراوه

ته فیسیری سوورپه ته کانی

ظلم
و
الانبياء

نووسینی: عه لی بایپر

پیشہ کی ہم تہ فسیرہ بہ گشتی

إِنَّ الْحَمْدَ لِلَّهِ نَحْمَدُهُ وَنُسْتَعِينُهُ، وَنَسْتَغْفِرُهُ، وَنَعُوذُ بِاللَّهِ مِنْ شُرُورِ أَنْفُسِنَا، وَمِنْ سَيِّئَاتِ أَعْمَالِنَا، مَنْ يَهْدِهِ اللَّهُ فَلَا مُضِلَّ لَهُ، وَمَنْ يَضِلَّ فَلَا هَادِيَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ وَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾ ﴿۱۰۱﴾ آل عمران.

﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَبَثَّ فِيهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحَامَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا﴾ ﴿۱﴾ النساء.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا﴾ ﴿۷۰﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا﴾ ﴿۷۱﴾ الأحزاب.

اما بعد: فَإِنَّ أَصْدَقَ الْحَدِيثِ كَلَامُ اللَّهِ، وَخَيْرَ الْهَدْيِ هَدْيُ مُحَمَّدٍ ﷺ وَشَرُّ الْأُمُورِ مُخَدَّنَاتُهَا، وَكُلُّ مُخَدَّنَةٍ بِدْعَةٍ، وَكُلُّ بِدْعَةٍ ضَلَالَةٌ، وَكُلُّ ضَلَالَةٍ فِي النَّارِ^(۱).

خوینہرہ بہ ریزو خوۂ وسته کان!

هیچ گومانی تیدانیہ - بو مروقی پروادار - کہ نہو تہمہ نہی لہ خرمہت دواہین کیتی خوا (قورنان) دا بہ سہ رده بری، جا بہ ہر شتوہ بہک لہ شیوہ کانی لہ خرمہ تدابووندا بی؛ خویند نہوہ، تیفکرین و ایمان، فیرکردن، کاریکردن ... ہتد، بہ باشتیرین جیگرتن جیکا دہ گری و، خواوہ نہ کہی لہ دنیوا دواپوژدا لیتی بہ ہرہمہ نہدہ.

(۱) نموہ پتی دہ کوثری: (خطبة الحاجة) کہ یتغہ مہر ﷺ ہاوہ لانی بہ ریزی فیردہ کرد، پیش ہر فسہ بہی گرنگ، یلین، وہ کہ قاری جومعہو داخوای بیکردن (خطبة) و... ہندو، نہم وتارہ، ہر کام لہ: الترمذی: (۱۱۰۵)، النسائی: (۱۱۰۴)، ابن ماجہ: (۱۸۹۲) أحمد: (۲۷۲۰)، الطبرانی: (۲۴۱۴) ہتیواہنہو (مسلم) یش بہ شیکی ہتیواہ.

منیش که - وه ک باسکردنی چاکه‌ی خوا (التَّحَدُّثُ بِنِعْمَةِ اللَّهِ) ده‌یخه‌مه‌پوو- له‌وه‌ی فامم کردۆتوه، خوای به‌به‌زده‌یی و به‌خشه‌ر چاکه‌ی له‌گه‌ل کردووم و، به‌فه‌رمایشتی به‌رزو بێ وینه‌ی خۆیه‌وه‌ سه‌رگه‌رمی کردوومو، به‌ر له‌ ته‌مه‌نی بیست سالیی یه‌وه‌ هیدایه‌تی داوم، که قورئانی به‌پێزو پێز له‌به‌ر بکه‌م و، سه‌رقالی خۆندنه‌وه‌ی ته‌فسیره‌کانی قورئان و تێوه‌پامانی نایه‌ته‌ پر به‌رده‌که‌ته‌کاتی و، لیۆردبوونه‌وه‌یان بم.

هه‌ر بۆیه‌ش تیکرای کتیب و نامیلکه‌و وتارو ده‌سه‌کانم، که‌م و زۆر له‌به‌ر پۆشنایی قورئان دابوون، که دیاره‌ هه‌ر ته‌مه‌ش شتیکی سروشتیه‌؛ ئاخ‌ر ئایا نیس‌لام بێجگه‌ له‌ قورئان پاشان سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ر ﷺ، که نه‌ویش هه‌ر ڕوونکردنه‌وه‌ی قورئان و چۆنیه‌تی جێبه‌جێکردن و کارپیکردنیه‌تی، شتیکی دیکه‌یه‌؟! بێگومان نه‌خێر.

ئنج‌ا له‌میژ سالی‌ش بوو، که براو خوشکانی‌کی د‌ل‌سۆزی نزیک و ئاشنام، داوا‌یان لێ‌ده‌کردم که ده‌ست بکه‌م به‌ دانانی ته‌فسیرو لێ‌کدانه‌وه‌یه‌کی قورئان، هه‌تا له‌ ڕه‌مه‌زانی سالی (١٤٢٨)دا هاته‌ د‌ل‌مه‌وه‌، که ناوی خوای لێ‌به‌هێتم و ده‌ست به‌و کاره‌ گه‌وره‌و گرنگه‌ بکه‌م، به‌ل‌کو ورده‌ ورده‌ به‌پێی بوارو ده‌رفه‌ت، هه‌رساله‌ هه‌ندێکی لێ ته‌نجام بده‌م، له‌گه‌ل سه‌رقالیی زۆرو جو‌راو جو‌ریشدا، هه‌تا ده‌رفه‌تیکی وام بۆ ده‌ره‌خستی که بتوانم خێرای تێدا بکه‌م و خۆمی بۆ یه‌کلایی (م‌ت‌ف‌ر‌غ) بکه‌مه‌وه‌و، خوا پشتیوان بێ ته‌واوی بکه‌م، ته‌گه‌ر ته‌مه‌ن به‌به‌ریه‌وه‌ ما‌بێ.

سه‌رچاوه‌ی دانانی ته‌م ته‌فسیرو لێ‌کدانه‌وه‌یه‌شم، وێ‌پ‌رای سه‌رنجدانی زۆربه‌ی ئه‌و ته‌فسیرانه‌ی که باون و، ده‌ستم پێ‌یان گه‌یشته‌وه‌، بریتیه‌ له‌ وردبوونه‌وه‌و تێوه‌پامانی خۆم له‌ خودی قورئان، چونکه‌ بێگومان قورئان: هه‌ندێکی هه‌ندێکی ڕوون ده‌کاته‌وه‌: (الْقُرْآنُ يُفَسِّرُهُ يَعْضُّهُ يَضْفًا)، پاشان سوننه‌تی پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ، چونکه‌ پێغه‌مبه‌ری خواش ڕوونکه‌ره‌وه‌ (مُفَسِّرٌ)ی قورئانه‌، و‌ک‌ خوا ﷺ فه‌رموو‌یه‌تی:

واته: وه زيكرمان بۆ لاي تۆ ناردۆته خوار، تاكو نه وهدي بۆ خه لکي نيرراوته خوار، بۆيان روون بکه به وه، وه به لکو خوشيان بير بکه نه وه.

نومیدیشم وایه - به یارمه‌ق خوای به‌خشەر عَظَمَ - شایسته‌یی نه‌وهم هه‌بن ته‌فسیرو لی‌کدانه‌وه‌یی‌کی وا بۆ قوڤڤان پێشکەش به‌ مسوڵمانانی کوردستان بکه‌م، که له‌ قوڤڤان بو‌ده‌شێته‌وه‌و، مایه‌ی به‌هره‌و سوودی خوێنه‌ران بێ، به‌تابیه‌تیش که زیاتر له‌ سی (۳۰) ساڵه‌ له‌ گه‌ڵ قوڤڤانی به‌رزو مه‌زن و ته‌فسیره‌کانی و کتێبه‌کانی سوننه‌دا خه‌ریکم، ده‌یان کتیب و به‌ره‌مه‌ی جو‌راوجو‌رم له‌ زۆربه‌ی بواره‌کانی زانسته‌کانی شه‌ریعه‌دا پێشکەش کردوون.

شایانی باسیشه که نهو بیست و دوو مانگ زیندانیی کرانم له لایهن ئەمریکاوه له (۲۰۰۳/۷/۱۰ تا کو: ۲۰۰۵/۴/۲۸) - دهرقه تێکی گهروهو گرنگ بوو، بۆ زیاتر پێدا قوولبوونهوهی کتیبی خوا (تبارک و تعالی)، وه بۆ پهیدا بوونی تێگه یشتنی تایبەت له باره‌ی زۆرێک له نایه‌ته‌کانی یه‌وه، ئەم پاستیه‌ش له مه‌وسوو عه‌ی: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله تعالى) دا زۆر چاک دره‌وشاوه‌ته‌وه^{۱۹}. به‌لام هه‌لبه‌ته‌ نا ئیم و هه‌چکه‌ سیش بۆی نیه‌ بلێ: که ئەم ته‌فسیره‌ی من تێروته‌واوه، چونکه‌ وێرای سنوورداربوونی توانا و پرستم، له‌ به‌رانبه‌ر کتیبی له‌ هه‌موو روویه‌که‌وه‌ په‌ها (مطلق) و بێسنوور (لا محدود)ی خوادا، نه‌شموسته‌وه‌ که‌ زۆر به‌ملاولادا به‌جم و به‌جمه‌ نێو هه‌ندێک ورده‌کاریه‌وه، که‌ بان من تێیدا پسۆزو

(۱) نوو مه‌وسووعه‌یه که ئیستا چاپ کراوه، که وتۆته به‌رده‌ستی خوێنه‌ران و، سه‌رحمه‌ شه‌شت به‌رگ و ده‌وری سن هه‌زارو پینچ سه‌د (۳۵۰۰) لاپه‌ره‌یه‌و، هه‌ولمداوه به‌گه‌شتی ئیتیدا پاسی سه‌رحمه‌ لاینه‌کانی ئیسلام بکه‌م و، تاکه‌ سه‌رحاوه‌شم قورئان بوه‌، وێرای ده‌قه‌کانی سوننه‌ت، که له‌ هه‌وش (ذاکرة) دا بوون.

شایان باسه نهو مهوسووعیه له چاپی دووهمی دا، کراوه به دوازدده (۱۲) گیتی سهر به خو، به مه بهستی ئاسانتر سوود لی بینرانی .

شارەزا نېم، يان خوئنه ر پتويستی پتی نيه، له کاتیکدا دهيهوی له قورئان تییگات و، بزانی خوا (تبارک وتعالی) راستهوخو چی پتی فهرمووه؟!

ئجها هه ر لیره شهوه به پتويستی دهزانم پر به دل سوپاسی ئه و برا گه نجه رووح سووک و گورج و گوئل و دلسۆزه بکه م (حه زی نه کرد ناوی بهینم)، که هه لسا به نووسینه وه و هیانه سه ر کاغه زو، پاشان تاپکردن و دوایی پیداجوونه وه و هه له گیری، سه رجه م ئه م زنجیره ده رسه، که له ئه سلدا له شیوه ی وتار (محاضرة) دا پتشکesh کراون، هه روه ها هه لسا به (تخریج) ی سه رجه م ده فه کانی سوننه ت، له سه رچاوه متمانه پیکراوه کانه وه و، زه حمه ت و ماندوو بوونیکی زۆری به سه رجه م به رگه کانی ئه م ته فسیره کیشاوه، خوا به باشتیرین شیوه پاداشتی بداته وه و، هه ر صالح و ساغ و سه لامه ت و سه ربه رزی^(۱)، له خوا ی به رزو بیهاوتاش داواکارم ئه و جوړه گهنج و لاوانه له کوړان و کهچان، له یتو که له که ماندا، زۆر بکات .

شایانی باسیشه که یتمه له م ته فسیره ماندا باسی به ش (جزء) دکانی قورئان و دابه شکردنه کانی دیکه ی وه ک: - (حزب) - ناکهین، چونکه هه ر سووپه تیک بوخووی شتیکی سه ربه غۆیه و، سه رجه م نایه ته کانی وه ک نائفه کانی زنجیری ک پیکه وه په یوه ستی و، ناشکراشه که دابه شکرانی سه رجه م قورئان بو سی (۳۰) به ش (جزء) و شه ست (۶۰) (حزب)، شتیکه له لایه ن زانایانه وه کراوه، بو تاسانکاری خوئندی قورئان، دیاره یتمه له دابه شکردنی به رگه کانی ئه م ته فسیره شدا، دیسان حیساب بو به شه کان (اجزاء) ی ناکهین و، به گوته ری سووپه ته کانه، به رگه کانی دیاریی ده کهین.

(۱) ئه و برا دلسۆزه یتستاش پاش ته واکردنی نیوه ی زیاتری قورئان، لیبپاوانه به رده واهه و هه زمیشی جه زم کردوه، که ئه گه ر ته مه غل به رده واهم بئ، هه تا کۆتایی ئه م ته فسیره سه رگه رمی کاره که ی بئ .

دوا قسه شم ئەوهیه که:

ئەم تەفسیرە - وەك پێشتر گوتمان - لە ئەسڵدا بەشیوەی دەرس و وتار
پێشکەش کراوە، بەلام دواتر خۆم دووجار بە وردیی پێیدا چوومەووە، بەپیتی
پێویست دەستکارییم کردووە، دیارە هەموو دەرسیکیش بەناوی خواو ستایشی
خوا ﷻ دەستی پێکردووە، بەلام ئێمە لە سەرەتای دەرسەکانەو، ئەوانەمان
لابردووە، بۆ زۆر دووبارە نەبوونەووە، ئەو (خطبة الحاجة) یە لە سەرەتای ئەم
پێشەکییەو هاتووە، لەجیاتی سەرەتای سەرچەم دەرسەکانە.

سُبْحَانَ رَبِّكَ رَبِّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ،
وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ، وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ .

دووشەممە ٢٥ رجب ١٤٣٢

٢٠١١/٦/٢٧

هەولێر

بەرچاۋ ۋە ئۆيىيەكى گىرگ لە بارەى نەم تەفسىرەۋە

خۇنەرى بەرچىز !

ھەرچەندە لە (پىشەكى گىشتى) نەم تەفسىرەدا باسما كىرۋە كە بۇ
نۇوسىنى نەم تەفسىرە، لە ھەمۇو نەم تەفسىرە باۋانەى دەستىم پىيان
گە يىشتە، بەھرەمەندىۋوم، ھەرۋەھا لە كۆتايى ھەر بەرگىكى نەم تەفسىرەدا،
سەرچەم نەم تەفسىرانەى كەم و زۆر لىيان سوۋدەمەندىۋوم، ناۋەكانىامان بە
پىز نووسىۋىن، بەلەم لىرەش ۋەك جەختكىرەنەۋەى زىاترو بەرچاۋۋونى باشتر
بۇ ئىۋەى بەرچىز دەلىم :

مادام ناۋى تەفسىرەكانان نووسىۋە، نە پىۋىست دەكات و نەدەشكۈنچى، بۇ
ھەر تىگە يىشتى و بىرۋەكەيەك، كە زۆر بەى تەفسىرەكان لە بارەى ئايە تىگەۋە، يان
رستەۋ بىرگەيەكى ئايە تىگەۋە، دەپىنن، ئىمە ھەمۇو جارى ناۋى نەم تەفسىرانە
پىنن، بەلەم بىكۈمان ھەر كات بىرۋەكە تىگە يىشتىكى ئايەتى بەكىك لە تەفسىرەكان
ھەبى و بگەۋتە بەرچاۋم، نىجا چ پەسندى بگەم، چ پەفرى بگەم، ھەر كات بە
پىۋىستى بزانم، بە ئايەت ئامازەى پىدەكەم، ئەگەرنا بە ئامازەى گىشتى و بە
نۇوسىنى ناۋى تەفسىرەكان لە كۆتايى ھەر بەرگىك دا، ئىكىتفا دەكەم و، زۆرىش
لە ئەمانەتى زانستى (الأمانة العلمية) دەخەفتىم و مەبەستەم پەچاۋى بگەم،
چۈنكە ئەمىنىي و ئەمانەت پارتىزى، پەۋشتىكى گەۋرەۋ بەرزى مەسۇلمانەتتە .

شايدى باسشە جارى ۋا ھەيە بىرۋەكە تىگە يىشتىكى ئايەتى خۇم، دەر بارەى
كۆمەلە ئايەتلىك يان ئايەتلىك يان رستەۋ بىرگەيەكى ئايەتلىك، بۇ دروست دەپى،

وهك ټيگه‌يشت و بۆچوونى خۆم ده‌ينووسم، كه چى په‌نگه له ته‌فسيره‌كانى ديكه‌ش - په‌كيكيان يان زياتر - دا هه‌بئ، ته‌ويش به‌هۆي ته‌وه‌ويه كه من ته‌و ته‌فسيرم نه‌كه‌وتۆته به‌ر ديدة، يان ديتوومه‌و له‌يادم نه‌ماوه.

پیشەکی ئەم بەرگە

الحمد لله وحده، والصلاة والسلام على من لا نبي بعده، وآله الملتزمين دَرَبَه:

بەرێزان !

ستایش شایسته بو خوای میهره‌بان، که گه‌یاندنی به‌برگی شازده‌یه‌می:
(تەفسیری قورئانی به‌رز و به‌پێز)، که هه‌ردووک سوورەتی: (طه) و (الانبیاء)
ده‌گریته‌ خوێ.

شایانی باسیشه‌ ئیمه‌ ئیستا له‌ تەفسیری کۆی سوورەتەکانی قورئان بووینه‌وه،
وه‌ک گوتنه‌وه‌و تۆمارکردنی ده‌نگیی و فیدیویی و، ماوه‌ته‌وه‌ چاپکردنی که
به‌ده‌ستگه‌رمیی کاری له‌سه‌ر ده‌که‌ین.

ئەم بەرگەش وێرای لێکدانەوه‌و پوونکردنەوه‌ی چه‌مک و واتای نایه‌ته‌ به‌
پێژه‌کانی هه‌ردووک سوورەتی: (طه) و (الانبیاء) به‌حه‌وت هه‌نگاو، وه‌ک عاده‌تی
خۆمان له‌ کۆی ئەم تەفسیره‌دا، کۆمه‌لێک بابەت و باسی دیکه‌شی گرتوونه‌
خوێ، که ئەمانه‌ گرنگترینیان:

١- له‌ سوورەتی (طه) دا:

١- کورته‌باستیک: چوار سه‌رنجی گرنگ له‌سه‌ر ئەم دواژده‌ نایه‌ته‌ (٢٥-٣٦).

٢- وه‌لمه‌که‌ی مووسا و دوو به‌لگه‌ی نکوویلیینه‌کراو له‌سه‌ر بوونی خوا.

٣- پێناسه‌ی جادوو و چوار جوژه‌که‌ی.

٤- پێنج ورده‌ سه‌رنج.

٥- نایا سامیری کێ بووه‌؟.

٦- سێ ورده‌ سه‌رنج.

۷- ئايا مووسا ھەقى بوۋە، يان ھاروون، لە مەشت و مېرەكەيان دا؟

۸- قسە داپرېن لە ئەھلى بېدعەت و ھەلۋەستەيەك.

۹- سى جۆرە لىككەدانەو ھە بۇ بىيانووكە سامىرىي لە دروستكردنى گۆلكەكەدا.

۱۰- ھالى چىايەكان لە دواړوژدا لە پېنچ قۇناغ دا، كورت ھەلدى.

۱۱- لە نىوان پەلە كردن و خىرايى كردن دا.

۱۲- دوو پرسىار لە بارەي ئادەمەو ھە و ھەلۋەكەيان.

۱۳- بەھەشتى ھەمىشەيى، يان باخىكى سەر زەويى؟

۱۴- ھەلۋەكى پرسىار.

۱۵- نوكتەبەكى رەوانىيى.

۱۶- ھەرگرتى دوو ھوكمى گرنگ لەم ئايەتە بەپىزە (طە - ۱۳۴).

ب- لە سۈرەتى (الأنبياء)دا:

۱- ھەلۋەكى پرسىارىك.

۲- چەند قسەيەك لەبارەي بەرگە ھەوای دەورى زەويەو ھە.

۳- كورە باسەك دەربارەي ھەلۋەكى ئىبراھىم : گەرەكەيان شكاندوونى.

۴- كورە باسەك : نۆ ھەلۋەستەي كورت لە بەردەم ئەم ئايەتەدا (۷۹-۸۰).

۵- بەسەرھاتى شەش لە پىغەمبەرانى پاىەبەرزى خوا.

۶- يەكەم: بەسەرھاتى داوود.

۷- دوو ھەم: بەسەرھاتى سولەيمان.

۸- سىيەم: بەسەرھاتى ئەيىووب.

۹- چوارہم: بہ سہ رھاتی ذوالکیفل.

۱۰- پینجہم: بہ سہ رھاتی ئیلیاس.

۱۱- شہ شہم: بہ سہ رھاتی نہ لیہ سہ ع.

۱۲- تیشکیتک لہ سہ ر پستہ ی: (کما بدأنا أول خلق نعيده).

ھیواداریشم نہم بہرگہش وہک بہرگہ پتیشووہکان بہ قوولی و شینہ یی
بخویندریتہووہو سہرنج بدرتی و بہرہی شایستہ ی لیوہربگیری .

سبحانك اللهم وبحمدك، أشهد أن لا إله إلا أنت أستغفرك وأتوب إليك

۱۲ ربیع الثانی ۱۴۴۲ ک - ۲۹-۱۰-۲۰۲۰ ز

تہ فیسیری سوورہ تی

ظاہر

دەستینک

بەرێزان!

ئەمڕۆ کە (٧)ی موحررەمی سالی (١٤٣٩)ی کۆچی، بەرانبەر (٢٧ / ٩ / ٢٠١٧)ی زاینی، بە پشتیوانیی خوا، دەست دەکەین بە پوونکردنەوهی ماناو مەبەستەکانی نایەتە بە پێزەکانی سوورەتی (طە)، کە نیوەی دوووەمی، جوژنی شازدەبەم لە قورئانی بە پێز پێک دێنن.

پێناسەی سوورەتی (طە) و بابەتەکانی

سەرەتا دێنە سەر پێناسەو نێوەڕۆکی ئەو سوورەتەو، لە شەش (٦) بڕگەدا پێناسەی ئەم سوورەتە موبارەکەو نێوەڕۆکەکی دەکەین:

١- ناوی ئەم سوورەتە:

ئەم سوورەتە تەنیا بە ناوی دوو پیتی سەرەتای کە (ط، هـ)، ناوناوە، کە دیارە ئەوانیش بە (طا) و (ها) گۆ دەکێن، وەک هەموو ئەو پیتە پەچر پەچرانەی دیکە کە لە سەرەتای (٣٩) سوورەت لە سوورەتەکانی قورئاندا هاتوون، ئەو لە لای زۆربەی هەرە زۆری زانایان و لیکۆلەرەوانی ماناو مەبەستەکانی قورئان، وابە.

بەلام (السُّوْطِي) لە (الشَّاعُوِي) یەوێ هیناویەتی، لە کتیی (الإتقان في علوم القرآن) دا، کە ئەم سوورەتە بە (سورة الكليم)، هەرروهـا بە (سورة موسى) ش

ناوی هاتوه، له بهر نه وهی که زوږبه ی هره زوږی نه م سوږه ته موباره که، بو
به سه رها تی مووسا (علیه سلام) و، فیرعه ون ته رخانکراوه.

۲- ریزبه ندیی له موصحف و هاتنه خواردا:

له ریزبه ندیی (مُصحف) دا، واته: نهو (مُصحف) هی که له بهر ده ستمانه: ژماره
(۲۰) ی بو دانراوه، واته: (۱۹) سوږه ته له پیشیه وه هه، به لام له ریزبه ندیی
هاتنه خواردا، زانایان ژماره (۴۵) یان بو داناوه، دوا ی سوږه تی (مریم) که
ژماره (۴۴) ده، پیش سوږه تی (الواقعة) یه.

۳- شوینی دابه زینی:

زانایان مشت ومریان لهو باره وه زوره، به لام به پتی نه وه که له مسولمان
بوونی (عومهری کوږی خه تباب) دا، (خوا ی لی پازی بی)، باسی سوږه تی
(طه) کراوه، که تیمه دواتر به سه رها ته که ی باس ده که ی، له (السيرة النبوية
لابن هشام) دا هاتوه، که نهویش دوا ی کوچ کردنی به شپک له مسولمانان
بووه، که ژماره یان (۸۲) هه شتا و سئ که س بووه، بو حه به شه، لهو سه رو
حه ده دا عومهری کوږی خه تباب (خوا ی لی پازی بی)، مسولمان بووه، ده بی
نه م سوږه ته ش پیش مسولمان بوونی عومهر هاتبیته خوار، ننجا هه ندیک
ده لین: له سالی پتجه می کوچید، به لام من وا بو دی ده چم که مسولمان
بوونی عومهر (خوا لی پازی بی)، له نیوان ساله کانی (۶ - ۷) دا بوو بی،
واته: (۶ - ۷) ی پیغه مبه رایه تی، وه ک پتشریش له ته فسیری سوږه تی (مریم)
دا باسمان کرد.

لیره دا به پتویستی ده زانم که به سه رها تی مسولمان بوونی عومهر (خوا
لی پازی بی) باس بکه م، وه ک له سپره ی (ابن هشام) دا هاتوه، نه م کتیه ش:

(السيرة النبوية)، (ابن هشام) به زوری له (ابن إسحاق) هوه، ده بیوتی به لَم جار جار خویشی لیتی زیاد ده کات و، هه ندیک زانیاری ده خاته سه ری، نه مهش ده قی نه وهیه که (ابن إسحاق) هیناویه تی له (السيرة النبوية لابن هشام)^(۱)؛

(ابن إسحاق) ده لَی: مسوَلمان بوونی عومه ر وه ک پَیم گه یشتوه خوشکه که ی (فاطمة بن الخطاب)، هاوسه ری (سه عیدی کوپی زهیدی کوپی عه مپی کوپی نهوفه یل) بووه، که پَیشتَر مسوَلمان بووه، هاوسه ره که شی (سه عیدی کوپی زهید) مسوَلمان بووه، به لَم مسوَلمان بوونی خو یان له عومه ر په نهان کردوه، ننجاً (نَعِیْمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النَّعَم) له مه ککه، پیاوَنک بووه له گه له که ی خو ی، واته: له خزمانی عومه ر له (بنی عدي بن کعب)، نهویش هه ر مسوَلمان بووه، به لَم نهویش دیسان مسوَلمان بوونی خو ی په نهان کردوه، له ترسی خه لکه که ی خو ی (هی (فاطمة و سعید)، له ترسی عومه ر، به لَم هی (نَعِیْم) له ترسی خزمه کانی).

ننجاً (خه بیابی کوپی نه ره ت) یش، (خوا له هه موویان رازی بی)، ده چوو بو لای (فاطمة بنت الخطاب)، قورنانی قَیر ده کرد، پوژَنک عومه ر شمشیره که ی له کالان ده ردینتی، ده روا به مه بهستی چوون بو لای پیغمبه ر خوا ﷺ و، کومه لیک له هاوه لانی که باسکراون، که له مائیکدا له لای (صفاء)، له وی کوبوونه وه، نیزی که ی چل (۴۰) که س بوون له پیاوان و ئافره تان، (دیاره له شوئَنیک به په نهانیی کوبوونه وه یان کردوه)، که نهویش مالی (أَرْقَمُ بْنُ الْأَرْقَم) ه، له و کاته دا نهوانه ی له خزمه ت پیغمبه ردا بوون ﷺ: حه مزه ی مامی بووه، که پَیش عومه ر مسوَلمان بووه (حمزة بن عبدالمطلب)، (أبو بکر بن عُقافة) بووه (أبو بکر الصديق) و (علي بن أبي طالب) بووه، که نه و کاته ی مسوَلمان بووه، ته مه نی ده (۱۰) سَال بووه، به لَم که (۵- ۶) سالی به سه ردا تپه ر یون، نه و کاته با لَخ بووه، هه روه ها پیاوانیکی دیکه ش له مسوَلمانان لهوانه ی له خزمه ت پیغمبه ری خوا دا ﷺ مابوونه وه، له گه لَ نهوانه ی که کۆچیان کرد بوو بو حه به شه، نه چوو بوون.

نیدی (نُعِیمُ بْنُ عَبْدِ اللَّهِ النُّعَامِ)، ده بښی که عومهر شمښی له کالان دهره ټاوه،
 لټی دهرسې: بُو کوټی دهرچی ټه ی عومهر؟ ده لټی: دهمه وټی بچم بُو لای موحه ممه د
 نهو هه لکه پراوه یه ی که دینی قورده یشیه کان و، کاروباری قورده یشیه کانی په رته وازه
 کردوهو، عه قلی باب و باپیرانی قورده یش به نه فام باس ده کات و، نایینه که یان
 په خنه لټی دهرگړی و، قسه به په رستراوه کان ده لټی، دهمه وټی بیکوژم، (نعیم) پټی
 ده لټی: ټه ی عومهر! نه فست هه لټخه له تاندووی، ټایا پټت وایه (بنو عبدالمناف)،
 خزمانی پیغه مبه ر لټت ده گهر ټرن له سهر زه وی برؤی، له کاتیکدا که موحه ممه دت
 کوشتوه! نه دی بُوچی ناگه پټیه وه بُو لای مالی خوټ، کاروباری مالی خوټ چاک
 بکه ی و راست بکه یه وه، ټه ویش ده لټی: کام له بنه مالی خوټ؟ ده لټی: زاوایه که ت
 که ناموزاشته که (سه عیدی کوری زهیدی کوری عه مې) هو، خوشکه که ت (فاطمه)،
 چونکه سوټند به خوا هه ردو وکیان مسولمان بوون و، شوټن موحه ممه د که وتوون و،
 شوټن نایینه موحه ممه د که وتوون، نه گهر راست ده که ی بچو نه وان راست بکه وه،
 نیدی عومهر ده گهر ټنه وه بُو لای مالی و، دهرچی بُو لای خوشکه که ی و زاوایه که ی که
 له و کاته دا (حَبَابُ بْنُ الْأَرْث) په پراوینکی پټی دهبی، یان چهند په رینکی پټی دهبن، که
 سوږه تی (طه) یان ټیدا به و، ټه و چهند ټایه ته یان که له سهره ټای سوږه تی (طه) دا
 دابه زیون، (یان سوږه تی (طه) یان ټیدا هه یه)، ټه و هیان پټی ده لټی، کاتیک هه ست
 به هاتنی عومهر ده که ن، (حَبَابُ بْنُ الْأَرْث) له شوټنیک (پاش که ندوو، یاخود
 شوټنیک که عومهر نایزانی)، له وټی خوټی په نهان ده کات (فاطمه بنت الخطاب)
 یش، ټه و په ریه که خه باب سوږه تی (طه) ی ټیدا پټی ده گوتن، ده یخاته بن
 رانی، دیاره عومهر کاتیک دټه نیزیک مال، گوټی له (حَبَاب) دهبی که قور ټانیان
 پټی ده لټی، نجا کاتیک دټه ژوور ده لټی: ټه و ده نگه ده نگه چی بوو دهمبست؟
 ټه وانیش پټی ده لټن: هیچت نه بیستوه، هیچ شتیکی زیاده نه بوو، ټه ویش ده لټی:
 با، سوټند به خوا هه و الیشم پټدراوه که دهبی ټیوه مسولمان بوون و، شوټن
 موحه ممه دو نایینه که ی که وتوون، نیدی په لاماری زاواکه ی (سه عیدی کوری زهید

دهدات، خوشکه که شی هه لدهستی، بهرگری له میرده که ی ده کاو ناهیلی لئی بدا، ئنجا له ویش دهداو، سه ری یاخود دهم و چاوی دهسکیتی، کاتیک ئه وه دهکات، خوشکه که ی و زاواکه شی، هه ردووکیان پیتی ده لئن: به لئی مسولمان بووین و، پرومان به خواو به پیغه مبه ره که ی هیناوه، توش هه ر چیت له دهست دی بیکه، کاتیک عومه ر خوشکه که ی ده بینن ئاوا خوینی پیدا دی، دیاره به زه یی پیدا هاتوته وه، په شیمان ده بیته وه له وه ی که کردوو به تی و، دهست هه لده گری له لیدانیان و به خوشکه که ی ده لئی: نه و په ره یه ی که گویم لئ بوو ده تان خویند، تۆزیک پیش ئیستا ویم بده، با ته ماشای بکه م، داخو موحه ممه د چی هیناوه، عومه ریش (خوا لئی رازی بئ) نووسه ر بوو، واته: ده یتوانی بیخوینیته وه (بنووستی و بخوینی) کاتیک وا ده لئی: خوشکه که ی پیتی ده لئی: تیمه ده ترسین تۆ زانیک به و په ره بگه یه نی، نه ویش ده لئی: مه ترسی و سویندی به په رستراوه کانی بو ده خوات، ئنجا (فاطمه) ش نو میده وار ده بئ به مسولمان بوونی، بۆیه پیتی ده لئی: براهه که م تۆ مادام هاوبه ش بۆ خوا دانهری، پیسی و نه و قورئانه ش دروست نیه و پاک نه بئ دهستی لئ بدهن، (واته: هه لسه خۆت بشۆ)، ئیدی عومه ر هه لدهستی خۆی ده شوات، نه ویش په ره کانی پیده دات، که سوورپه تی (طه) یان تیدایه، ده بخوینیته وه^(۱)، چونکه هاتوه: (قُلْنَا قَرَأْ مِنْهَا صَدْرًا)، کاتیک که سه ره تابه که ی (سوورپه تی (طه) ی) خوینده وه، گوئی: (مَا أَحْسَنَ هَذَا الْكَلَامَ وَأَكْرَمَهُ) واته: نه م قسه یه چه ند به رتزه و چه ند چاکه!

ئنجا کاتیک خه بباب گوئی له و قسه یه ده بئ، دیته ده ر له و شوئنه ی که خۆی تیدا په نهان کردوه و، ده لئی: ئه ی عومه ر! ئومیدم وایه که خوا ﷻ تۆی تابه ت کردوه به پارانه وه که ی پیغه مبه ر ﷺ، چونکه دوینتی گویم لئ بوو، ده یفه رموو: (اَللّٰهُمَّ! اِنِّدِ الْاِسْلَامَ بِاَيِّ الْحَكَمِ بْنِ هِشَامٍ اَوْ بِعَمْرِ بْنِ الْغَطَابِ) ئه ی

(۱) وا پیده چی تابه ته کانی سه ره تای سوورپه تی (طه) بووین، نه و (۸) هه شت تابه ته ی که تیمه ده یانکه بین به ده رسی یه که م، وا پیده چی هه ر نه و (۸) هه شت تابه ته بووین، یاخود زیاتریشی تیدا بووین، به لام بیکومان باس نه کراوه که هه موو سوورپه تی (طه) ی خویند بئ، که (۱۳۵) تابه ته.

خوابه! نىسلام به هېڅ بکه، به (ابى العکم بن هشام)، (واته): (ابو جهل)، ياخود به عومهرى کورى خه تباب، نهى عومهر! خوات به گژ داده کم، هه ولېده که تو نهو دوعابهى پېغه مبهرت بو گيرا بووې.

ئنجما عومهر لهو کاته دا پتي ده لئ: نهى خه بباب! پيم بلن موحه ممه د له کوښه؟ تاكو بجم مسولمان بيم! خه بباب پتي ده لئ: له مالکيه له لاي صه فا، کوښه لايک له هاوه لاني له خزمت دان، ئنجما عومهر (خوا لتي رازى بن) شمشيره کهى هه لده گري و ده يخاته کالانه که يهووه به شاني دا ده کات و، دواى ده چن بو لاي پېغه مبهري ﷺ و هاوه لاني و له درگا ده دات، کاتيک ده نگه کهى ده بيسن، پياوښک له هاوه لاني پېغه مبهري خوا ﷺ هه لده ستى له که ليني درگا که وه ته ماشا ده کات، عومهره خواى لتي رازى بن شمشيره کهى به شاندا کردوه، ده گه رېته وه لاي پېغه مبهري خوا ﷺ له حالکيدا که ترساوه، ده لئ: نهى پېغه مبهري خوا! نهوه عومهرى کورى خه تبابه شمشيره کهى له ملدايهو هاتوه، (حمزة بن عبدالمطلب) ده لئ: مؤله تى بده، نه گهر بو خيرو چاکه هاتې، نهوا خيرو چاکه پتي ده دهن و، نه گهر بو خراپه ش هاتې، به شمشيره کهى خوځى ده يکوژين، پېغه مبهري خوا ﷺ ده فهرموئ: مؤله تى بده، پياوه که مؤله تى ده داو ده لئ: وه ره ژوور پېغه مبهري خواش ﷺ هه لده ستى تاكو له لاي درگا که ده يگري و (پشتينه کهى ده گري، ياخود يه خه ده گري)، به توندى پايده ته کينن و ده فهرموئ: نهى کورى خه تباب! چ شتيک توځى هيتاوه، سويند به خوا پيم وايه تو واز ناهيتى تاكو خوا سزايه کت بو ده نيرېته خوار، ياخود چهن د ثابتيک بو سزادانى تو؟.

عومهر (خوا لتي رازى بن)، ده لئ: نهى پېغه مبهري خوا ﷺ! هاتووم که بېرو به خواو به پېغه مبهري کهى بيم و به وهى که له خواوه هاتوه، نيدى پېغه مبهري ﷺ (الله اکبر) يک ده کات، خه لکه کهى که له مالکيه دان، (واته): هاوه لاني پېغه مبهري ﷺ هه موويان نهوانه ي که له وېدان، ده زانن که عومهر مسولمان بووه.

ئىنجا ئىدى ھاۋەلانى پىغەمبەرى خوا ﷺ لى شۇتى خۇيان ھەلدەستىن و
 دلىان بەۋە خۇشەدەت، بە مسولمان بوۋنى عومەر، ھەرۋەھا بە مسولمان
 بوۋنى ھەمزەش پىش ئەو و، دەشزانن كە لەمەودوا ھەمزەو عومەر (خوا لىيان
 پازى بى)، بەرگىرى لى پىغەمبەرى خوا ﷺ دەكەن و، تۆلەش لى دوزمەنەكانيان
 دەكەنەۋە.

ھەلبەتە ئەمە ئەۋەپە كە (ابن اسحاق)، ھىناۋىپەتى و يەك دوو پىۋاپەتى
 دىكەشى ھىناۋن، بەلام ئەۋەدى جىتى مەبەست بوو، ئەمە بوو.

(E) - ژمارەى ئايەتەكانى ئەم سۈرەتە:

بە چوار جۆر ئايەتەكانى ئەم سۈرەتە سەرژمىر كراون:

۱- خەلكى مەككەو مەدىنە ئايەتەكانيان بە (۱۳۴) داناون.

۲- بەلام خەلكى شام بە (۱۴۰) يان داناون.

۳- خەلكى بەصرە بە (۱۳۲) يان داناون.

۴- خەلكى كووفەش بە (۱۲۵) يان داناون، كە دپارە ئەو (مصحف)ى ئىمە لەبەر
 دەستماندا ھەپە، ئەم ژمارەپە تەبەننىي كىرۋە.

پىشتىرىش گوتۋومانە: كە ژمارەى ئايەتەكان، جىۋازى ھەپە، بەھۆى كورتىي و
 درىژىي رستەكانەۋە، ئەگەرنا ھىچ زاناپەك، نەپىگوتە: فلان پىتە، يان فلان
 وشەپە لە فورئاندا ھەپە، يەكى دىكەشيان بلى: نىپە، بەلام لە كوۋى دەۋەستى،
 يان ناۋەستى؟ جارى ۋاپە رستەپەك زاناپەك كىرۋىپەتى بە دوو ئايەت، زاناپەكى
 دىكە كىرۋىپەتى بە يەك ئايەت، بەۋە ئايەتەكان ژمارەپە كەم و زىاد دەكات.

۵- نېوه پوکی:

نهم سوورده تش به هەر (۱۲۵) نایه ته که یه وه، وهک سه ره جم فورثانی مه که یی له سوپرگی: بووناسیی و، نیمان و عه قیده واته: نیمان و خوا به یه کگرتن به هه موو پایه کانیه وه، پاشان خوا به رستی و په وشت و ئاکارو، پاشان باسی پوژی دوایی و به ههشت و دوزهخ و... هتد، لهو سوپرگه به دا ده خولیتیه وه، ده توانین بلیین: نهم سوورده ته بو پینچ بابته سی سه ره کیی دابه شکراره:

۱- ههشت نایه تی سه ره تای سوورده ته که، وهک پیشه کی وان.

۲- نه وه (۹۰) نایه ت، نایه ته کانی: (۹ - ۹۸)، ته رخانکراون بو به سه ره های مووسا و هاروونی برای الطین، ههروه ها فیرعه ون و دارو دهسته کی، که زورتین نایه تن له سوورده تیکدا بو نهو به سه ره اته ته رخان کرابن، وهک ژماره ی زور، نه گه رنا له سوورده تی (الأعراف) دا که له بهرگی شه شمی نهم ته فسیره دا، شیمانکرده وه مانای نایه ته کانیان لیکدا یه وه، له وی بو نهو مه بهسته شهست و نو (۶۹) نایه ت ته رخانکراون، که نایه ته کانی: (۱۰۲ - ۱۷۱) ن، که به ته نکید له پرووی قه باره، له پرووی پانتاییه وه، لهو نه وه (۹۰) نایه ته ی تیره زیاترن.

۳- نایه ته کانی: (۹۹ - ۱۱۴) ن، واته: شازده (۱۶) نایه ت، بو باسی پوژی دوایی و باسی فورثان، ته رخان کراون.

۴- نایه ته کانی: (۱۱۵ - ۱۲۷)، واته: سیزده (۱۲) نایه ت، بو به سه ره های ئادهم و هه وو (عليهما السلام) و ئیبلیس و، سه ره نجامی شوینکه و تووانی ئیبلیس و، شوینکه و تووانی پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، ته رخان کراون.

۵- نایه ته کانی: (۱۲۸ - ۱۲۵) که ههشت (۸) نایه تی کو تاین، بو خسته نه پرووی چه ند پینمایه کی گرنگ بو پیغه مبه ر ﷺ و شوینکه و تووانی ته رخانکراون.

تیمہ نهو (۱۳۵) ثابہ تهمان دابه ش کردوون، یو جهوت (۷) ده رس:

دهرسی یه کهم: نایه ته کانۍ: (۱ - ۸)، که به پیتشه کی ئهم سووپه ته داده نرۍ، باسی ئامانجی دابه زیزانی قورئان و، سه رچاو ده کی و، وه سفی خوا ^{نور} و به دپهنه رایه تی خوا و خاوه ندار تیتی و حوکمرانی تیتی و زانایه تی و، ته نیا په رستراو تیتی و، خاوه ندار بیوونی بۆ ههر چی ناوی ههره چاک و به سنده، ئهو بابه تانه باسکر اون.

ده‌رسی دووم: نایه‌ته‌کانی: (۹ - ۵۵)، واته: چل و جهوت (۴۷) نایه‌ت ده‌گرتمه‌وه، که سه‌ره‌تای بوونه پی‌غهمبه‌ری مووسا الخلیل، ره‌وانه‌کرانی بۆ لای فیرعه‌ون و، خسته‌نه‌ی پرووی دلاواکرابه‌کانی و، وه‌لامدرانه‌وه‌یان و، رووبه‌پروو بوونه‌وه‌ی له‌گه‌ل فیرعه‌وندانو... هتد خراوده‌ته‌ روو.

دهرسی ستيه: نايه تەكانی: (٥٦ - ٧٦)، واتە: بيست و يەك (٢١) نايەت، كە بەرەنگار بونەوهی مووسا و هاروون (عليهما السلام) و، جادووگەرەكانی فیرعەون و، شكستپێنانی جادووگەرەكان و، سەرەنجام بپروا هیتانیان و، هەرەشەكردنی فیرعەون لە جادووگەرەكان، كە دەستی راست و پێتی چەپیان دەبپێ و، بە گۆفگی دارخورمایان هەڵدەواسن، ئەوانیش بن باکیی و بن منهتی خویان دەردهیرن، باسی ئەوه كراوه.

ده‌رسی چوارم: نایه‌ته‌کانی: (۷۷ - ۹۸)، واته: بیست و دوو (۲۲) نایه‌ت، باسی فیرعه‌ون ده‌ربازکرانی به‌نی ئیسپرائیل و، چوونی مووسا و بۆ ژوانگه‌و، فریودانی سامیری بۆ به‌نی ئیسپرائیل و، گه‌پانه‌وه‌ی مووسا و لئیرسینه‌وه‌ی له‌گه‌ل هه‌ر کام له‌ خه‌لکه‌که، (واته: به‌نی ئیسپرائیل) و، هاروونی برای الخضر و، سامیری فریوده‌ر، کراوه.

دەرسی پىنجەم: ئايەتەكانى: (۹۹ - ۱۱۴)، واتە: شازدە (۱۶) ئايەت دەگرىتە خۆي، كە تىيان دا باسى قىامەت و پرووداۋەكانى و، باسى قورئان و، باسى چۆنبەتى مامەلەي پىغەمبەر ﷺ لەگەل قورئاندا، كراۋە.

دەرسى شەشەم: ئايەتەكانى: (۱۱۵ - ۱۲۷)، واتە: سىزدە (۱۳) ئايەت، كە تىيان دا باسى ئادەم و ھاوسەرەكەي (عليهما السلام)، ھەرۋەھا باسى ئىبلىس و چۆنبەتى فريودانى ئىبلىس بۆ ئادەم و ھەوۋا، خواردىيان لە درەختە قەدەغە كراۋەكە، كراۋە.

دەرسى ھەوتەم و كۆتايى: ئايەتەكانى: (۱۲۸ - ۱۳۵)، واتە: ھەشت (۸) ئايەت، كە تىيان دا باسى گەپانەۋە بۆ لاي مېژوو و، چەند پىنمايىك بۆ پىغەمبەرى خوا ﷺ لە بوارى مامەلە كەردنى لەگەل كۆمەلگادا، كراۋە.

❖ **دەرسی یەكەم** ❖

پیناسهی لهم دهرسه

لهم دهرسه مان ههشت (۸) ئایهتی سه ره تای سووره تی (طه) ده گرته خوئی، که ته رخانکراون بۆ پروونکردنه وهی ئامانجی ئێردرانی قورئان و، وهسفی دابه زینه ره که ی که خوا به ﷻ به وه: که به دیهینه ری زه وی و ئاسمانه به رزه کانه و، حوکمرانی په های بوونه و، خاوه نی هه موو شتی که و، هیچ شتی کی لی په نهان نیه و، ته نیا نه و په رستراوه و، خاوه نی هه رچی ناوی په سندو چاکه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طه (۱) مَا أُنزِلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى (۲) إِلَّا تَذَكُّرٌ لِّمَن يَخْشَى (۳) تَزِيلًا لِّمَن خَلَقَ الْأَرْضَ وَاسْمَوَاتِ الْعَالَمِ (۴) الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى (۵) لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى (۶) وَإِنْ يَجْهَر بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ الْغَيْبَ وَآخِى (۷) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى (۸).

مانای ده قواو ده قی ئایه ته کان

((به ناوی خوا ی به به زه یی به خشنده، (طه، ها)، (۱) قورئانمان بۆ نه وه دانه به زاندو ته سه رت که نا په حه ت و گرفتاری (۲) (قورئانمان) بۆ جگه له بیر خشنده وه (ی راستیه خوا پسکه کان) بۆ که سیک که (له سزای خوا) بترسن، دانه به زاندوه (۳) (نهم کتیبه) له لایه ن که سیکه وه دابه زینراوه که زه مین و

ئاسمانە بڵندەکانی ھێتوانە دی (۱) (خوای) بەبەزەیی کە لەسەر تەختەکە یەتی (بەو جوۆری کە شایستە یەتی) (۵) ھەرچی لە ئاسمانەکان و ھەرچی لە زەویدایەو، ئەوێ کە لە ئێوانیانداو، لە بن خاکی شێدار دایە، ھی ویە (۶) ئەگەر قسەش بە دەنگی بەرز بکە (یان پەنھانیی بیکە ھی ھەر دەیزانت)، چونکە نەتینی و پەنھانتریش (لە نەتینی) دەزانت (۷) خوا، جگە لەوی ھیچ پەرستارۆیک نیە، ناوہ ھەرە چاکەکانی ھەن (۸).

شیکردنەوێ ھەندیک لە وشەکان

(لَشَقَى): (شَقِيَ يَشْقَى شَقًّا وَشَقَاءً: تَعَسَّ وَسَاءَتْ خَالُهُ، وَشَقِيَ فِي كَذَا: تَعَبَ وَاسْتَدَّ عَنَّاؤُهُ وَالشَّقَاءُ: الْعُسْرُ وَالْتُعَبُّ وَالشَّدَّةُ وَالْمِحْنَةُ وَالضَّلَالُ)، کە دەفەرموێ: ﴿مَا أُنْزِلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى﴾، قورئانمان بو ئەوہ دانەبەزاندۆتە سەرت کە (شَقِيَ) بن، دەگوترێ: (شَقِيَ يَشْقَى شَقًّا وَشَقَاءً)، واتە: حاڵی خراپ بوو، بەدەبەخەت بوو، نابەختەوەر بوو، دەگوترێ: (شَقِيَ فِي كَذَا: تَعَبَ)، واتە: تێیدا ماندوو بوو، ھەروەھا دەگوترێ: (شَقِيَ فِي كَذَا: اسْتَدَّ عَنَّاؤُهُ)، ناپەختەتیبە کە ی زۆر بوو، ھەروەھا (شَقَاءً) بە سەغڵەتیی و ناپەختەتیی دی و، بە مانای ماندوو بوون دی و، بە مانای سەختیی دی و، بە مانای بەلا دی و، بە مانای گومریش دی، لە ھەندێ ناوچان لە کوردەواریی خۆماندا دەڵێن: خۆت (شەقی) مەکە، واتە: خۆت ماندوو مەکە، یاخود دەڵێن: پێوێ شەقی بوو، مەبەستیان ئەوہ یە پێوێ ماندوو بوو.

(أَسْتَوَى): دەگوترێ: (اسْتَوَى عَلَى كَذَا أَيْ: اسْتَقَرَّ، وَثَبَّتْ، وَمَلَكَ وَتَوَلَّى عَلَى مَلِكٍ)، (اسْتَوَى عَلَى كَذَا) واتە: لەسەری چەسپا، لە سەری نیشتەجێ بوو و، خستیه ژێر پکێفی خۆی و، دەستەلاتی تێدا پانا، چونکە (استوی) ئەگەر بە (علی) تەعەددا

بکات، نه و مانایانه ی هه ن، به لām جاری واش هه به (استوی) به مانای (قَصَدَ) ویستی، ههروه ها به مانای (پینگه یشت) دئ: ﴿وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَى﴾، کاتیک گه یشته توغیانی تافه تی خو ی و کامل بوو، پینگه یشت.

(الْأَرَى): (الأرض الندي، والثواب الندي)، (نری) به زهوی ده گوتری، زهوی شیدار، ههروه ها به خو لی شیداریش ده گوتری.

(الْبَي: ده لن: (السر: مَا نَكْتُمُهُ وَتُخْفِيهِ، مَا يُسْرَهُ الْمَرْءُ فِي نَفْسِهِ مِنَ الْأُمُورِ الْبَي تَلَزَمَ عَنْهَا)، (سر) نه وه به که په نهانی ده که ی و ده یشاریه وه، نه وه به که مروف له دلی خویدا په نهانی ده کات، له و کارانه ی که پتویسته بیانکات، به لām په نهانیان ده کات و بو خه لکیان ده رنابری.

مانای گشتیی نایەتەکان

سەرەتا دەلێین: ئەم هەشت (٨) نایەتە، بێگومان چەند مانایەکی زۆر گەورە و گرنک دەگرنە خۆیان، هەر بۆیەش وەک لە بەسەرھاتی مسوڵمان بوونی عومەردا خوای لێ پازی بێ، باسمان کرد، کە ئەم نایەتانە دەخوێنیتەو، (وا پێدەچێ ئەم هەشت نایەتە بووبن)، زۆر توند عومەر ڕادەچلەکیین و لە خەوی بێ ناگایی نێو شیرک و کوفر بە خەبەری دێنن و، دەزانن کە ئەو فەرمايشتە لە توانای مرووفدا نیە، شتی وا بلێ، وەک لە بەسەرھاتەکیدا پیشتر باسمان کرد، ئنجا با تەماشای بکەین مانای گشتیی ئەم هەشت نایەتە چۆنە؟

سەرەتا خوا ﷻ وەک سەرھاتای هەموو سوورەتەکان بێجگە لە سوورەتی (التوبة) دەفەرموێ: (بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ)، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنە، واتە: ئەم کارە دەست پێدەکەم، یان دەست پێکردنی ئەم کارەم، بە ناوی خوای بە بەزەیی بەخشنە، کە ئەویش دەبێ مرووفی چەند مەبەستێک لە دڵ بکێت:

(١)- ئەو کارە بە ناوی خولوە دەکەم.

(٢)- ئەم کارە بۆ خوا دەکەم.

(٣)- ئەم کارە بە پیتی بەرنامەی خوا دەکەم.

(٤)- ئەم کارە بە پیتی تواناو بپرستێک کە خوا پیتی داوم دەیکەم، نەک بە شان و شەوکهتی خۆم.

ئنجا خوا دەفەرموێ: ﴿طه﴾، کە دیارە ئەمانە دوو پیتن: کە پیتی (طا) و پیتی (ها)ن، ئەمە ڕای زۆربەی هەر زۆری زانایانە، هەر وەک سوورەتی: ﴿يس﴾،

هەر وەھا سۈرەتە كانى: ﴿حَمَّ﴾ ەكان، كە تيمە لە سەرەتاي سۈرەتى (يولس) دا، زۆر بە تەفصیل باسى ئەو پیتە پەچرەچرانەمان كرد، كە لە سەرەتاي بېست و نۆ (۲۹) سۈرەت، لە سۈرەتەكانى قورئان ھاتوون، ئەو ەى لەوئى گوتوو مانە: پتو بېست بە دووبارە كردنەو ناكات، گرنگ ئەو ەى ليرەدا خوا ﷻ ئەم سۈرەتە بەو دوو پیتە دەست پتدە كات: ﴿طه﴾ .

ئىنجا دەفەر موئى: ﴿مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَى﴾، قورئانمان بۆيە دانەبەزاندۆتە سەرت كە نارەھەت بېي، ماندوو بېي، بەد بەخت بېي، ژين تال بېي، ئىنجا لە ھەندىك لە بەسەرھاتاندا ھاتو، كە كافەرەكان گوتوو يانە: پتغەمبەر ﷺ دواى ئەو ەى كە خوا كردوو ەتى بە پتغەمبەر ﷺ، بەردەوام شە و نوئىژ دەكات و، زۆر عىبادەت دەكات و، لە دەورى كەبە ماندوو دەبى، بە شە و بە رۆژ، گوتوو يانە: موھەممەد ئەو ئايىنەى كە بۆى ھاتو، بۆتە مايەى گرفتارى و نارەھەتى و سەغلتە بوونى، خوا ﷻ بەرپەرچى ئەوانە دەداتەو دەفەر موئى: قورئانمان بۆ ئەو دانەبەزاندۆتە سەرتۆ، كە نارەھەت بى و گرفتارو بەدبەخت بى، ئەو و اتايەكى.

واتايەكى دىكەى ئەو ەى، كە پەبۆەندىي بەو ەو نەبى كە خەلك چى گوتو؟ بەلكو خوا ﷻ ەك راستىيەكى مەزن دەفەر موئى: قورئانمان بۆ نارەھەت بوونى تۆ، ھەر وەھا نارەھەت بوون و گرفتار بوونى ئەوانەى كە شوئى تۆ دەكەون، دانەبەزاندو، ﴿إِلَّا نَذْكُرْهُ لِمَنْ يَحْتَقِرْ﴾، واتە: قورئانمان دانەبەزاندو، مەگەر بىر خەرەو ەبى بۆ كە سىك كە بترسى، لە چى بترسى؟ بىگومان لە سزاي خوا بترسى و، سام و ھەبەتى ھەبى بەرانبەر بە خوا، شەرم و شكۆى ھەبى بەرانبەر بە خوا ﷻ، واتە: تەنيا بۆ ئەو دامانبەزاندو: ئەو راستىيانەى كە لە خوارسك و زگماكى مرقفەكاندا ھەن، بىريان بختەو، بەلام كە سىكىش ئەوانەى دەكەوتنەو بىر كە خوا ﷻ بناسى و، بزانتى خوئى و ئەو بوونەو ەرو دەوروبەرە، ئەو گەردوونە بى خاوەن نىە.

﴿ تَزِيلًا مِّنَ حَقِّ الْأَرْضِ وَالسَّمَوَاتِ ۖ ﴾، نهم کتیبه دابه زانده کی له لایه ن
که سیکه وهیه، که زهوی و ناسمانه بلند کانی هیناونه دی، لیره دا دوا ی نه وهی که
نامانجی دابه زترانی قورئان ده خاته پروو، نجا سه رچاوه ی لیوه هاتنه خواره وهی
قورئان و، نهو زاته ی که دابه زانده، ده ست ده کات به پیناسه ی، ده فره مو ی:
نهو زاته به دیه پنه ری زهوی و ناسمانه بلند کانه.

﴿ الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ۖ ﴾، میهره بانه و خواوه ن به زه یی بی سنوره و،
چوته سه ر عه پش بهو شیوه یی که بو خوا شایسته ی، که بیگومان لیره دا
مه به سستی پی نه وهیه که خوا گه ردوونی خستوته ژیر پکیفی خوی، هه لیه ته
من نالیم: ﴿ ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ ۚ ﴾ یونس، یان: ﴿ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَى ۖ ﴾،
ته نیا مه به سته کی نه وهیه، به لام بیگومان نه وهش ده گرتیه وه، که خوا
له سه ر عه پش و باره گای خویه وه سه ره رشتی بوونه وهر ده کات و، له ژیر پکیفی
وی دابه و، بهو شیوه یی که حکمه تی ده یخوازی، نیداره ی گه ردوون ده کات و
سه ره رشتی ده کات.

﴿ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى ۖ ﴾، هه رچی له
ناسمانه کان و، هه رچی له زهوی و، هه رچی له نیوانیاند هیه و، هه رچی له بن
گلی شیدار یشدا هیه، هه مووی هی نه وه، واته: خواوه ندار یتیی ره های هیه،
بو خواره وهی دروستکراوه کان و بو سه ره وهی دروستکراوه کان، بو نه وهش که
ده که ونته نیوانیانه وه، بو نه وهش که پنهانه.

لیره دا خوا دوا ی نه وهی باسی به دیه پنه رایه تی خوی کرد، نجا باسی به زه یی و
به خشنده یی خوی ده کات و، باسی نه وه که سه ره رشتی گه ردوون ده کات و،
دوا یی باسی خواوه ندار یتیی خوی ده کات.

نجا ده فره مو ی: ﴿ وَإِنْ جَهَرُوا بِأَفْوَالِهِمْ إِنَّهُمْ يَعْلَمُ السِّرَّ وَأَخْفَى ۖ ﴾، هه روه ها
نه گه ر تو قسه به ده نگ ی به رز بکه ی، ده نگ ی پی هه لیری، ﴿ فَإِنَّهُمْ يَعْلَمُ السِّرَّ

وَأَخْفَى ﴿١٤﴾ به دنیایی خوا نه وه که په نهانه و، نه وهش که له په نهان په نهانه،
 نه ویش ده زانی، (الْأَيْرَ)، قسه یه که له بهر خو ته وه بیکه ی به چپه، به لَم (وَأَخْفَى)
 واته: نه وهش که له و په نهانه، که بریتیه له و خولیاو هه ستانه ی له عه قَل و
 دَل و دهروونی مروّفا هه، که واته: نه وهش باسی زانیاری بی سنووری خواو،
 ناگاداری بی سنووری خوایه، سه باره ت به دروستکراوه کانی.

ننجا دینه سهر باسی سیفه تیکی دیکه ی خواو ده فهرموئ: ﴿١٥﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا
 هُوَ ﴿١٦﴾ خوا، جگه له و هیچ په رستراویک نیه، نه میس باسی په کتایی خواو ته نیا
 په رستراویتی خوایه.

ننجا دینه سهر باسی ناوه ههره به رزو په سنده کانی خوا: ﴿١٧﴾ لَهُ الْأَسْمَاءُ
 الْحُسْنَى ﴿١٨﴾ ههرچی ناوی ههره چاکن، هی ته ون، واته: ناوه ههره چاکه کان
 هی ته ون، بېگومان ناو، ناوونیشانه بو سیفه ت، له بهر نه وهی خوا خاوه نی
 سیفه ته ههره به رزه کانه، ههروهک ده فهرموئ: ﴿١٩﴾ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ ﴿٢٠﴾ الروم، واته: سیفه تی ههره به رز له ناسمانه کان و زهوی دا هی
 خوایه، که سیک سیفه تی ههره به رزی هه بن، دیاره ناوی ههره چاکیشی هه ن،
 که سیک واش، زاتیکي واش، که ته نیا خوایه ﴿٢١﴾ بېگومان جگه له کرداری ههره
 چاک و رینک و پر حکمه ت، لینی چاوه ری ناکری.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی په که م:

خوا ده فهرموږ: ﴿يَسِّرْ لِلَّهِ الرَّغْمَ الرَّحِيمَ، طه﴾:

شیکړدنه وې ټهم دوو ټایه ته له دوو برگه دا:

(۱) - ﴿يَسِّرْ لِلَّهِ الرَّغْمَ الرَّحِيمَ﴾، زور جاری دیکه ش به مجوره مانامان کردوه: به ناوې خواى به بهزه یی به خشنده، یان: به ناوې خواى میهره بانى به خشنده.

(۲) - ﴿طه﴾، ټهمانه دياره دوو پیت، هه نديک له زانايان گوتوو يانه: ټهمه له بهر نه وه بووه، که پیغه مېر ښه له سهر په ک پت، خوا په رستېی کردوه، بو ټه وې زیاتر ملکه چي بو خوا بنوتت، خوا فهرموو یه تی: (طأ ها)، یان: پت بخهره سهر زه وې، واته: هه ردوک پت! به لآم به راستي ټه وانه هيچ به لکه په کی وایان به ده سته وه ټه و، به عفل و سه ليقه ی خو یان، ټهم مانايه یان داتاشیوه، مانای راست ههر ټه ویه که ﴿طه﴾، هه روک: ﴿یس﴾ و ﴿حم﴾، وه ک باقی ټه و پته پچرپچرانه ی که له سهر تاي ټه و بیست و نو (۲۹) سووړه ته ی له قورټاندا هاتوون، که به زوریش وایه، به دواى ټه و پته پچرپچرانه دا، باسی قورټان کرلو، چونکه ټه و ټماژه یه بو ټه و قورټانه ی که ټیوه ی مروف و جند له بهرانه بریدا ده سته پاچهن و، ناتوان نه ک قورټان ټکی وای، به لکو ده (۱۰) سووړت و، برگه سووړه ټکی واش بټن، ټه و قورټانه ههر له و پت و له و دنگانه پتک هاتوه، که ټیوه به کاریان دټن، به لآم خوا ټه و فهرمايشته یه ی، ټه و موعجزه یه ی لی پتک هټان، که واته: برانن ټه و که ره سته یه له بهر ده ستي ټیوه ش دا هه یه، به لآم خوا ټه و به و که ره سته یه کټیټکی په یدا کردوه، که فهرمايشته که ی خو ټه تی، که ټیوه ناتوان وه ک ټه و بټن، که واته: برانن سهرچاوه ی هاتنی ټه و قورټانه، ټه و فهرمايشته به رزو ناوازه یه، خواى پت وټنه یه ټه و.

مه سه له ی دووه م:

حیکمهت و ئامانجی دابه زێرانی قورئان، ناره حهت کردن و سه غلهت کردن
یه، به لکو به پتجه وانه وه: به خته وه کردن و بیر خسته وه و هوشیار کردن و
بیدار کردن وه یه بو مرؤفه کان:

خوا ده فه رموی: ﴿ مَا أُنزِلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ۖ إِلَّا تَذَكُّرٌ لِّمَن يَخْشَىٰ ۚ ﴾

شیکردنه وه ی ئهم ئایه ته، له دوو برگه دا:

(۱) ﴿ مَا أُنزِلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ۖ ﴾، قورئانمان بو یه دانه به زاندۆته سه ر تۆ، تا کو
ناره حهت و ماندوو و سه غلهت ببی و، تووشی ژین تالیی ببی.

وشه ی (الشقاء) وه ک پتشت باسمان کرد، هم به مانای به دبه ختی دئی، هم
به مانای ناره حه تی و گرفتاری دئی، هم به مانای ماندوو بوون دئی، هم به
مانای بئ مرادی دئی، چونکه (شقاء)، پتجه وانه ی (سعادة) ه، (سعادة) یش، واته:
به خته وه ری و به ئامانج گه یشتن، به مراد گه یشتن، (شقاء) یش واته: ناره حه تی و
بئ مرادی و ماندوو بوون، واته: قورئانمان بو یه دانه به زاندۆته سه ر تۆ، ببیته
مایه ی ناره حه تی و گرفتاری و ماندوو بوون و بئ مرادیت.

(۲) ﴿ إِلَّا تَذَكُّرٌ لِّمَن يَخْشَىٰ ۚ ﴾، قورئانمان نه ناردۆته خوار، مه گه ر بو نه وه که بیر
خه ره وه بئ بو که سیک بترس، ئهم رسته یه، شاره زایانی زمانی عه ره بی ده لێن: (إستثناء
مُفْرَغٌ مِنْ أَحْوَالٍ لِلْقُرْآنِ مَخْذُوقَةٌ، أي: ما أنزلنا عليك القرآن في حالٍ مِنَ الأحوال، إلّا حال تذكُّرٍ
لِّمَن يَشَاءُ)، ئهمه له ریزمانی عه ره بی دا پتی ده گوتری: (إستثناء مُفْرَغٌ)، هه لاواردنیکی
بو شکارو، به تال کراوه، که مانابه که ی به و شیوه یه: قورئانمان دانه به زاندۆته سه ر تۆ له
هیچ حالیک له حاله کاند، مه گه ر له حالی بیر خه ره وه ییدا بو که سیک که بترس، واته:

تەنیا قورئانمان بە ئامانجی ئەوە دابەزاندووە، کە کەسێک بیهۆی بەرەو خوا بگەرێتەو، لە سزا و جەزەبەیی دادگەرانی خوا بترسێ و، بەرەو خوا بگەرێتەو، ئنجا هەر کەس سام و هەبەت و پێژو حورمەتی بەرانبەر خوا عزوجل هەبێ، دەبێتە هۆی بیرخستنهو، چی بیر دەخاتەو؟ ئەو راستییانەی کە خوا ﷻ لە خواپسک و ناخ و رووحی مروفدا دایان و، پێویستییان بەو هەبە کە بیری بخەنەو.

هەلبەتە: بنهما و بنچینهکانی ئەو راستییانەی داناون، نەک ورده کارییه کانیان، کە پەکیان لەسەر هاتنی وه حییی کهوتوه، کهواته: ماناکهی ئاوا لێدێتەو:

تێمه قورئانمان دانەبەزاندۆته سەرت، تاكو تۆ ناپەحەت ببی، گرفتار ببی، بەلکو له هیچ حالاندا دامان نەبەزاندو، مەگەر له حالی ئەوه‌دا که بێتە بیرخەرەوه بۆ کەسێک کە له سزای خوا بترسێ.

کورتە‌ی مانای ئەو ئایەتە دەبێتەو بە دوو شت:

(أ) - قورئانمان بۆیه دانەبەزاندۆته سەرت، کە تۆ له رووی جهسته‌یه‌وه له رووی دەروونیه‌وه، ماندوو ببی و، ناپەحەت ببی و گرفتار ببی، بەلکو به پێچه‌وانه‌وه: بۆیه دامان بەزاندو کە به‌خته‌وه‌ر بی و، خوشحال بی و شادمان بی.

(ب) - قورئانمان دانەبەزاندۆته سەرت، کە تۆ بێ مراد بی، بەلکو بۆ ئەوه دامانبەزاندۆته سەرت، کە تۆ به‌خته‌وه‌ر بی و، سەرەنجامی خێر بۆ خۆت دەسته‌به‌ر بکە‌ی.

دیاره پێشتریش باسمان کرد که (تذکرة)، بریتیه له بیر خستنه‌وه، (التذکرة؛ غطور المنسی بالذهن، فالعقالی الذینیه اصولها مرکوزه فی الفطر)، (تذکرة)، بریتیه له شتێک له بیر کراوه به زهین دابێتە‌وه‌وه، بیر بهێرتە‌وه‌وه، چونکه راستیه نایینیه‌کان، واته: ئەو راستییانەی کە به‌رنامه‌کانی خوا ده‌یان هێنن، ریشه‌کانیان و بنهماکانیان له سروشتی مروفه‌کاندا هەن، به‌لام پێویستییان به‌وه ده‌کات که بیریان بخەنەو.

مه سه له ی سیه م:

پتناسه و وه سفی خوای بهرزو مه زنی دابه زینه ری قورنن، به حه وت
سیفه تی سه ره کی: به دیهینه رایه تی، میهره بانیی، سه ره پشترایی گه ردوون،
خاوه ندرایی، زانایی و شاره زایی، یه کتایی له به رستراویتییدا، خاوه نی ناوی
هه ره چاک و په سه ند بوون:

خو ده فیه رموی: ﴿تَزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى﴾ (۱) الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ
أَسْتَوَى (۲) لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَى (۳) وَإِنْ
يَجْهَرُ بِالْقَوْلِ فَإِنَّهُ يَعْلَمُ الْغَيْبَ وَآخِى (۴) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَى (۵)

شیگردنه و ی ئه م ئایه تانه، له نو برکه دا:

(۱) - ﴿تَزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَى﴾، وشه ی (تَزِيلًا: حَالٌ ثَانِيَةٌ مِنَ الْقُرْآنِ)،
حالی یه که می قورنن: نه وه یه که قورننمان بویه دانه به زاندوته سه رت، که تو به ده خت و
ناره حه ت و گرفتار ببی، به لکو بو نه وه یه بیر خه ره وه بی.

ننجا حالی دووه می نه وه یه: که نه م قورنانه دابه زنه راوه له لایه ن که سیکه وه
که زه وی و ئاسمانه بلنده کانی هیتاونه دی، بیگومان تایه مه ندرین و سه ره تایترین
سیفه تی خوا ﴿تَزِيلًا﴾ بریتیه له به دیهینه رایه تی خوا (خالقیه الله)، بویه پیش هه موو
شت باسی نه وه ده کات و خوا به وه پتناسه ده کات، که نه و زاته یه، زه مین و
ئاسمانه بلنده کانی خو لقاندوون، بویه ش زه مین پیش ده خات، چونکه به نه سه ت
ئیمه ی مرقفه وه، زه مین له ئاسمانه کانیش گرنگتره، چونکه لیره (له زه وی دا) ده ژین و،
لیره ش (له زه وی دا) ده مین و، لیره (له زه وی دا) پهیدا ده کرتینه وه، وه ک خوا
فه رمویه تی:

﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾ ۴۰. طه.

ئەگەرنا بێگومان زەمین لە چاوەردوون، شتیکی زۆر بچووکه، وەک لە تەفسیری سوورەتی (یونس) دا باسیگمان دەربارەی گەردوون کردووە، لە سوورەتی (الأعراف) یاشداو، لە سوورەتی (الأنعام) یاشدا^{۱۱}، کەم و زۆر باسی ئەوەمانکردووە کە زەوی یەکیکە لە نو (۹) خڕۆکە، کە بە هەموویان لە گەڵ خۆریشدا کۆمەڵەی خۆر پێکدێنن، خۆریش یەکیکە لە ئەستێرەکان، کە ملیۆنان ئەستێرە دیکی وەک ئەو هەن، لە کەهکەشانی کاکیشان داو دەوری بەک تریلیۆن (۱)^{۱۲}، کەهکەشانیش لە گەردوون دا هەن! واتە: زەوی لە پرووی قەبارەو، زۆر شتیکی بچووکه لە چاوەر ئاسمانەکاندا.

۲- دوو دەم سێفەت کە خوا دەیکاتە پێناسە بۆ خۆی، وەک دابەزێنەری قورئان، دەفەر مۆی: ﴿الرَّحْمَنُ﴾، نەجا وشە: ﴿الرَّحْمَنُ﴾ ییش، لێرەدا، یان (خبر)ەو، (مبتدا) کە قرتێراو، (خبر مبتدا مفعول، أي: هو الرحمن)، یاخود (مبتدا)ەو (خبر)ەکە لە دوایی دێ، کە بریتیه لە چی؟ ﴿الرَّحْمَنُ﴾، ئەو (مبتدا) یە و ﴿عَلَى الْعَرْشِ أَسْتَوِي﴾، ئەو (خبر)ەکیەتی، واتە: خوا خاوەن بەزەیی بێ سنوورەو چوووە سەر عەرشەکە.

۳- ﴿عَلَى الْعَرْشِ أَسْتَوِي﴾، چۆتە سەر عەرش، دیارە عەرش جیهانیکی زۆر مەزنە، یەکیکە لە دروستکراوە مەزنەکانی خوا، ئەو زانیانەی گوتویانە: عەرش بریتیه لە پەرمزو هێمای خواوەندارتیی و دەستەلاتی خوا، نەیانپێکاوە، چونکە خوا ﷻ زۆر بە پروویی لە قورئاندا باس دەکات، کە عەرشی خوا، دروستکراویکە هەڵدەگیرێ، بۆ وێنە:

لە سوورەتی (غافر) لە ئایەتی (۷) دا، خوا دەفەر مۆی: ﴿الَّذِينَ يَحْمِلُونَ الْعَرْشَ وَمَنْ حَوْلَهُ﴾، واتە: ئەوانەی کە عەرش هەڵدەگرن و، ئەوانەش کە بە دەوریەو، کەواتە: عەرش هەڵدەگیرێ، لە لایەن فریشتەکانەو.

(۱) دواتر لە هەر کام لە سوورەتەکان: (حم، فصلت) و (الرحمن) ییش کورتە باسمان لەو بارەو کردوون.

به لکوه سووړه تی (العاقبة) دا، له نابه تی (۱۷) دا، خوا ﷻ روونی د دکاته وه، که له پوږی دواپی دا هه شت له فریشته کان، یان له کومه له فریشته کان، عهړشی خوا هه لده گرن، وهک دهفه رموی: ﴿وَيَحِلُّ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ﴾، واته: لهو پوږه دا هه شت، عهړشی په روهدگار ت به سره سهریانه وه هه لده گرن، نیدی نهو هه شته، هه شت کومه له فریشته تن، یان هه شت فریشته تن، یاخود هه شت دروستکراوی دیکهن، که ټیمه نایزاینن، چین! گرنک نهو هیه که عهړشی خوا دروستکراویکوه، هه لده گری و فریشته کان به دهوریه ون، نه میس وه سف و سیفه تی سیهم.

(۴) - سیفه تی چواره م که خوا ﷻ دهیکاته پتناسه بو خوی، دهفه رموی: ﴿لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا﴾، ههړچی له ناسمانه کاند هه بهو، ههړچی له زه ویدا هه بهو، ههړچی له ټیوانیاندا هه به، هه مووی هی خوا به.

(۵) - ﴿وَمَا خَشِيَ الرَّئِیُّ﴾، ههروه ها ههړچی له ژیر کلی شتدارشدا هه به، (الرئی) یان به مانای خو ل و گل دی، یان به مانای کلی شتدار دی، هه مووی هی خوا به، نه مهش باسی خاوه ندراتی ټیپی ره های خوا به بو هه موو شتیک که له گهردوون دایه، به سه رووی و، خواروویه وه.

(۶) - نجا دینه سهه باسی سیفه تی پتنجه م، وهک خو ناساندنی به ټیمه، وهک دابه زینه ری فورنان: ﴿وَإِنْ جَهَرُوا بِالْقَوْلِ﴾، تو نه گه ر دهنگ هه ټیپی به قسه، ده لئ: (الجهر: الغیاء، جهه بالقول: رفع به صوته، وإجهاز الكلام: إغلاظه)، ﴿وَإِنْ جَهَرُوا بِالْقَوْلِ﴾، نه گه ر تو دهنگ هه ټیپی به قسه، قسه به دهنگی بهرز بکه ی، چونکه (جهه بالقول)، دهنگی پئ بهرز کرده وه، (وإجهاز الكلام)، واته: ناشکرا کردنی قسه که، نه گه ر تو قسه دهنگی پئ بهرز بکه یته وه، (یاخود به دهنگی په نهان بیکه ی).

(۷) - ﴿فَإِنَّهُ يَعْلَمُ الْسِرَّ وَآخَفَى﴾، به دلنایی نهو (خوا) په نهان و له په نهانیش په نهانتر ده زانئ، (السّرّ وَاخْفَى مِنَ السّرّ، فِي الْأَحْوَالِ الَّتِي يَجْهَرُ فِيهَا الْقَائِلُ بِالْقَوْلِ لِإِسْمَاعِ مُعَاطِبِهِ)، به دلنایی خوا په نهان ده زانئ و، له په نهان په نهان تریش ده زانئ، یاخود دهنگی چیه

دهزانتی، یاخود دهنگی سرکه سرک و چپش دهزانتی، وپرای نهوهی که دهنگی بهرز دهیستی و، لهوش پهناوتر دهزانتی، کهواته: خوا زانیاری و شارهزایی و ناگاداریی پره‌های هه‌یه به دروستکراوه‌کانی خوئی.

۸- ﴿اِنَّهُ لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ﴾، خوا جگه لهو هیچ په‌رستراویک نیه، (الله) دیسان یان گوزاره (خبر)ه، (هو) نیهاد (مُبْتَدَأ)ه‌که‌یه‌تی، یاخود (الله) نیهاد (مُبْتَدَأ)یه، (لَا اِلَهَ اِلَّا هُوَ) ده‌بیته گوزاره (خبر)ی، خوا، جگه لهو هیچ په‌رستراویک نیه، نه‌میش سیف‌هت و وه‌سفی شه‌شهم.

۹- ﴿لَهُ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰی﴾، ههرچی ناوی ههره چاکن، هی نهون، نه‌میش سیف‌هت و وه‌سفی هه‌وته‌م، وش‌ه‌ی (الله)، که به کوردیی ده‌لّیتین: (خوا)، ناوی (عَلَم)ه، به‌لّام نه‌وانی دی هه‌موویان سیف‌هت، به‌لّام کاتیک بو خوا به‌کارده‌هیت‌رین، بییان ده‌گوت‌رتی: ناوه‌کانی خوا (أسماء الله)، ده‌شگون‌جی بلّیتین: نه‌مانه هه‌موویان وه‌سفی خوای پهره‌وه‌ردگارن، سیف‌هتی خوان، ته‌نیا ناوی خوا که پیتی ده‌ناس‌رتی، بریتیه له (الله)، به‌لّام (الرحمان)یش، ههر ناوی خوا‌یه، وه‌ک خوا ده‌فه‌رموئی:

﴿قُلِ ادْعُوا اللَّهَ اَوْ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ اَيًّا مَا تَدْعُوْا فَلِلّٰهِ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰی﴾ (الإسراء).

واته: بلّیتین: (الله) یان (الرَّحْمٰن) ههر کام‌یکیان بلّیتن، خوا خاوه‌نی ناوه ههره چاکه‌کانه، که تیمه له ته‌فسیری سووهرتی (الأعراف)دا: ﴿وَلِلّٰهِ الْاَسْمَاءُ الْحُسْنٰی فَادْعُوْهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِیْنَ یُلْحِضُوْنَ فِیْ اَسْمَیْهِ سَیْجَرُوْنَ مَا کَانُوْا یَعْمَلُوْنَ﴾ (۱۸)، به در‌ژیی باسی ناوه‌کانی خوای پهره‌وه‌ردگارمان کردوهو، له چه‌ند شوت‌نیکی قو‌پ‌نانیش دا باسی سیف‌ه‌ته‌کانیمان کردوه.

❖ **دهرسي دووهم** ❖

پێناسەی ئەم دەرسە

بەرێزان!

ئەم دەرسەمان چل و حەوت (۴۷) ئایەت دەگرێتە خۆی، ئایەتەکانی: (۹ - ۵۵) که لەو چل و حەوت ئایەتەدا، باسی دوو قۆناغی گرنگ لە ژيان و بەسەرھاتی مووسا و ھاروونی برای (عليهما السلام) کراوە، که بریتین لە:

(۱) - ھەڵبژێردرانی مووسا بە پێغەمبەر لە کاتی گەرانیوەیدا، لە مەدینە، بەرھەو میسرو، داواکردنی لە خوا که ھاروونی برایشی بکاتە پێغەمبەریکی پالێشتی و، نامادەو تەیارکردنێان بەرھەو لای فیرعەون و دارو دەستەکە، که ئەمە ئایەتەکانی: (۹ - ۴۶) ی گرتوونەو، یانی: سی و ھەشت (۳۸) ئایەت.

(۲) - چوونیان بۆ لای فیرعەون و، گەیانندی پەيامی خوا پێی و، مشت و مریان لەو بارەو، که ئەمیش ئایەتەکانی: (۴۷ - ۵۵) دەگرێتەو، یانی: نۆ (۹) ئایەت.

دیارە لەمیانێ ئەوەشدا خوا ﷻ ژمارەیک لە چاکەو نەعمەتەکانی خۆی دەخاتەووە یادی مووسا، که حەوت یان ھەشت و، لە کاتی خۆیدا باسیان دەکەین لە تەفسیری ئەم ئایەتانەدا، بەلام شوێنی باسکردنی تیرو تەواو لەو بارەو، وەک پێشتریش گومان: سەرەتای سوورەتی (القصص)ە.

﴿وَهَلْ أَنتَكَ حَدِيثُ مُوسَى ﴿٩﴾ إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ آجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى ﴿١٠﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ بِمُوسَى ﴿١١﴾ إِنِّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ﴿١٢﴾ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ﴿١٣﴾ إِنَّنِي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أُخْفِيهَا

لِيُخْرِجَ كُلَّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَى ﴿١٦﴾ فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى ﴿١٧﴾ وَمَا تِلْكَ يَسْمِينِكَ يَهُودَى ﴿١٨﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّؤُا عَلَيْهَا وَاهْتَمُّ بِهَا عَلَى عَنِي وَلِيَ فِيهَا مَنَاصِبٌ أُخْرَى ﴿١٩﴾ قَالَ أَلْقَاهَا يَهُودَى ﴿٢٠﴾ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى ﴿٢١﴾ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَحْزَنْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ﴿٢٢﴾ وَاضْمُمْ يَدَكَ إِلَى جَنَاحِكَ تَخْرُجْ بَيْعَاتٍ مِنْ غَيْرِ سَوْءِ آيَةٍ أُخْرَى ﴿٢٣﴾ لِأَرْبِكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى ﴿٢٤﴾ أَذْهَبَ إِلَيْنِ فِرْعَوْنُ إِنَّهُ ظَلَمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٦﴾ وَبَيِّرْ لِي أَمْرِي ﴿٢٧﴾ وَأَخْلُصْ عُنُقَهُ مِنْ لَسَانِي ﴿٢٨﴾ بِقَعْقُعِهِ أُولَى ﴿٢٩﴾ وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي ﴿٣٠﴾ هَؤُلَاءِ أَهْلِي أَشْرَدُ بِهِ أَزْرَى ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي ﴿٣٢﴾ كَيْ تَسْحَكَ كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَتَذْكُرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَهُودَى ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَّا عَلَىكَ مَرَّةً أُخْرَى ﴿٣٧﴾ إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مَا أُوحِيَ ﴿٣٨﴾ أَنْ أَقْرِضْهُ مِنَ التَّائِبِينَ فَاقْرِضْهُ فِي الْآيَةِ فَلْيَلْقِهِ إِلِيمٌ بِالسَّاحِلِ بِأَعْذِهِ عَذُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ وَالْقَبِيْثُ عَلَيْكَ حَبَّةٌ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ وَلِصَّصَ عَلَى عَيْنِي ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَى مَن يَكْفُلُهُ فَرَجَعْنَاكَ إِلَى أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَقَلَلْتَ نَفْسًا فَجَعَيْنَاكَ مِنَ الْغَيْرِ وَفَنَّاكَ فَنُونًا فَلَبِثْتَ سِتِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَى قَدَرٍ يَهُودَى ﴿٤٠﴾ وَأَصْطَفَيْنَاكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ أَذْهَبَ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِتَابِعِي وَلَا نَبِيَّاءَ فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ أَذْهَبَا إِلَيْنِ فِرْعَوْنُ إِنَّهُ ظَلَمٌ ﴿٤٣﴾ فَقُولَا لَهُ قَوْلًا لَيْنًا لَعَلَّهُ يَتَذَكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴿٤٤﴾ قَالَ رَبَّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرِطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَى ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَى ﴿٤٦﴾ فَأَيُّاهُ فَقُولَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تَغْلِبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِبَاقِرٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيْنَا مِنْ أَتْبَعِ الْهَدَى ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَن كَذَبَ وَتَوَلَّى ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَنْ رَزَقْنَاهُ يَهُودَى ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبَّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدَى ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى ﴿٥١﴾ قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَبْغِيهِ رَبِّي وَلَا يَنْسَى ﴿٥٢﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّى ﴿٥٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا أَنْفُسَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَانِ ﴿٥٤﴾ مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَفِيهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴿٥٥﴾

(نايا هه والى به سهرهاتى مووسات بۆ هاتوه؟ ﴿١﴾ كاتىك (له دووره وه) تاگرتكى دى، ئنجا به خىزانى گوت: لىره بوهست! من تاگرتكم به دى كردوه (ده چم) به لكو بزوو تىكتان لىي بۆ بىنم (بۆ ناگر كردنه وه وه گهرم بوونه وه) پان له سهر ناگره كه (خاوهن) رىتمايهك بىينم (رىمان پىشان بدات) ﴿٢﴾ ئنجا كاتىك هاته لاي (ناگره كه) بانگ كرا: هۆ مووسا! ﴿٣﴾ به دلىبايى من پهروه ردگارتم، ئنجا چونكه تۆ له شىوى پاكي طووا داي، پىلاوه كانت دابنى ﴿٤﴾ ههروه ها من (بۆ پىغمه به رايه تىي) هه لم بزاردوو، ده جا گوئ بۆ نه وه پادىره كه بۆت سروش ده كرى ﴿٥﴾ مسۆگهر من خوام، جگه له من هيچ په رستراو ئىك (ى راسته قينه) نيه، ههر من به رسته وه، نوئز بۆ ياد كردنم به رپا بكه ﴿٦﴾ بىگومان كاتى ديار بىيكر او (ى تاخير زه مان) دى، نىزىكه (له خو شم) په نه نانى بگه، تاكو ههر كه سه به پنى نه وه كو ششه ى كردوو به تى، سزاو پادا شت بدرىته وه ﴿٧﴾ ئنجا با هه رگىز بابايه ك كه بپراوى پنى نيه وه شوئىن ناره زووى كه وتوه، تۆ لىي (له بپراو پىه نانى) لانه دات، (ئه گه رنا) ده قه وتىي، هه لده دىرتىي ﴿٨﴾ هۆ مووسا! نه وه ش كه به ده ستى راسته وه به چيه؟ ﴿٩﴾ (مووسا) گوتى: نه وه گو چانه كه مه، خو مى ده ده مه سه رو، گه لاي دره ختى به سهر مه ره كانم دا پى ده وه رىتم و، چه ندان پىوستى دىكه شم پىنىي ﴿١٠﴾ (خوا) فه رمووى: نه ى مووسا بيه اوئى ﴿١١﴾ ئنجا كه هاو پىشتى، په كسه ر بوو به مار ئىك (ى زبه له اج) كه به خىرايى ده رپوىي ﴿١٢﴾ (خوا) فه رمووى: بىگه ره مه ترسه، ده يگىر پىنه وه بۆ شىوه و حالته ى په كه مى ﴿١٣﴾ (ههروه ها خوا به مووسا فه رمو: ده ستى شت بخه بن با لت (دوايى ده رى بىنه) به تى هيچ نه خو شىي و خرايى كه به سبه تىي

(وبه درهوشاوهی) دیتە دەری، نه‌میش نیشانه‌یه‌کی دیکه‌یه (٢٢) (بۆیه نه‌وه‌مان کرد) تا‌کو له‌ نیشانه‌و به‌لگه‌ گه‌وره‌کا‌مانت پێشان بده‌ین (٢٣) بجۆ لای فیرعه‌ون بێگومان نه‌و (له‌ خوا) یا‌خیی بووه‌ (٢٤) (مووسا) گو‌تی: په‌روه‌ردگارم! سینه‌م گو‌شاد (و دڵم فراوان) بکه‌ (٢٥) کاریشم بۆ ئاسان بکه‌ (٢٦) گرێه‌کیشم که‌ له‌ زماندا هه‌به‌، بیکه‌وه‌ (٢٧) تا‌کو (زمان پاراو بم و) له‌ قسه‌م تێبگه‌ن (٢٨) له‌ که‌س و کاریشم پالێشتیکم بۆ بپه‌خسێته‌ (٢٩) با هاپروونی بپام بێ (٣٠) پشتمی پێ قایم بکه‌ (٣١) هه‌روه‌ها له‌ کاره‌که‌مدا به‌شداری بکه‌ (٣٢) تا‌کو زۆرت به‌ پاک بگرین (٣٣) زۆریشت یاد بکه‌ین (٣٤) به‌ دنیایی تۆ بینه‌ری تێمه‌ی (٣٥) (خوا) فره‌مووی: ئه‌ی مووسا! داواکارییه‌که‌ت پێدرا (٣٦) به‌ دنیایی جارێکی دیکه‌ش چاکه‌مان له‌گه‌ڵدا کرد (٣٧) کا‌تیک نه‌وه‌مان بۆ دا‌یکت سروش کرد که‌ بۆمان سروش کرد (٣٨) (پێمان را‌گه‌یاندا): که‌ کو‌رپه‌که‌ت بخه‌ره‌ تابوو‌تیکه‌وه‌ و فرێده‌ ده‌ریاو، با ده‌ریاش بی‌خاته‌ که‌نار، (که‌ سه‌ره‌نجام) که‌سیک که‌ دو‌ژمنی من و دو‌ژمنی ویشه‌، ده‌یگرته‌وه‌ (که‌ فیرعه‌ونه‌)، هه‌روه‌ها خۆشه‌ویستی تایه‌تی خۆم خستۆته‌ سه‌رت (خۆشو‌یستراوم کردووی) هه‌روه‌ها واما‌نکرد که‌ له‌ ژێر چاودێری مندا به‌ خێوو په‌روه‌رده‌ بکرتی (٣٩) (یاد بکه‌وه‌!) کا‌تیک خوشکت ده‌رۆشت و ده‌یکوت: ئایا که‌سیکتان پێشان بده‌م که‌ به‌ خێوی بکات! ئیدی سه‌ره‌نجام گێرامانیه‌وه‌ بۆ لای دا‌یکت، تا‌کو دڵخۆش بێ و خه‌مبار نه‌بێ، هه‌روه‌ها که‌سیکیش کوشت (له‌ (قبطی)ه‌کانی میسر)، به‌لام ئێمه‌ له‌ خه‌م و په‌ژاره‌ ده‌ربازمان کردی و، به‌ تاقیکردنه‌وه‌ی جۆراو جۆر تاقیمان کردیه‌وه‌و، سا‌لانی‌ک له‌ نێو خه‌لکی مه‌دیه‌ندا مایه‌وه‌ (به‌ شوانیی)، (٤٠) پاشان ئه‌ی مووسا! له‌ کا‌تیک ئه‌ندازه‌گیری کراودا هاتی و، بۆ خۆم په‌خساندی (که‌ بته‌که‌مه‌ په‌وانه‌کراو بۆ لای فیرعه‌ون) (٤١) خۆت و براهه‌که‌ت به‌ نیشانه‌کا‌مانه‌وه‌ بچن (بۆ لای فیرعه‌ون) و، له‌ یاد کردندا سستی مه‌که‌ن (٤٢) بچنه‌ لای فیرعه‌ون، بێگومان نه‌و (له‌ به‌رانبه‌ر خوا‌دا) یا‌خیی بووه‌ (٤٣) تنجا قسه‌یه‌کی نه‌رم و نیانی له‌گه‌ڵدا بکه‌ن،

بە ئێكو بیری بکەوتەوه (کە بەندهی خوایه)، یان بترسێ (١١) (مووسا و هاروون) گوتیان: پەرورەدگارمان! ئێمه مه ترسی زۆرمان ههیه که دهست پێشخهیری له دژماندا بکات (به سزادان) یاخود یاخیی بێ (١٢) (خوا) فەرمووی: مه ترسن، به دنیایی من له کهلتانم ده بیستم و ده بینم (١٣) بهن بۆ لای پێی بلێن: ئێمه ههردوو کمان نوێنه ری پەرورەدگارتین، ده جا گه لی به نی ئیسرا ئیلمان له گه ل بێتیه و (چیدی) نازاریان مه ده، بێگومان نیشانه یه کمان له پەرورەدگارتیه و هیناوه (که) ئێمه راستگوین، و، سه لامه تیش بۆ که سیکه که شوین پێنمایی (خوا) ده که وێ (١٤) مسۆگهر ئێمه سروشان بۆ کراوه، که نازارو سزای (خوا) ده که وێته سه ر که سیک که (به یامی خوا) به درۆ داده نێ و پستی تیده کات (١٥) (فیرعه ون) گوتی: نه ی مووسا! پەرورەدگاتان کییه؟ (١٦) (مووسا) گوتی: پەرورەدگارمان! نه و که سه به که بوونی به هه موو شتیک به خشیوه، پاشان پێنمایی کردوه (چۆن) به رتیه بچێ (١٧) (فیرعه ون) گوتی: نه دی حا لی (خه لکی) سه ده پێشووه کان چۆنه؟ (١٨) (مووسا) گوتی: زانیاریان له لای پەرورەدگارمه، له نووسینیدا (تۆمار کراوه) پەرورەدگارم نه هه له ده کات و، نه له بیریشی ده چێ (١٩) نه و که سه ی زه مینی بۆ کردوونه رایه خ و رتیه کانی بۆتان تیدا داناون و، له سه رتیه ناوی بۆ دابه زاندوون، چه ندان رووه کی جوړاو جوړمان پێ (له زه وی) ده ره تیا ون (٢٠) (له) به ره هه می نه و رووه که) بخو و ناژه له کانیشتان (تیدا) به وه رتن، به دنیایی له وه دا نیشانه هه ن بۆ خا وه ن عه ق لآن (٢١) (ئیمه) له ویدا (له زه میندا) ده رمان هینا ون (تیوه مان ده ره تیا وه) و بۆ تپویشی ده تانگێرینه وه و، چاریکی دیکه ش هه ر له ویدا ده رتان دپێنه وه (٢٢).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له وشه‌کان

(فَقَالَ لِأَهْلِهِ): (أَهْلُ الرَّجُلِ: مَنْ يَجْمَعُهُ وَإِيَّاهُمْ نَسَبٌ أَوْ دِينٌ، وَأَهْلُ الرَّجُلِ: مَنْ يَجْمَعُهُ وَإِيَّاهُمْ مَسْكَنٌ وَاحِدٌ... وَغَيْرُ أَهْلِ الرَّجُلِ عَنِ امْرَأَتِهِ)، (أَهْلُ الرَّجُلِ) نه‌هلی پیاو: نه‌وه‌یه که له‌گه‌ل وی په‌چه‌له‌ک یان ئایینیک کویان بکاته‌وه، (أَهْلُ الرَّجُلِ)، نه‌هلی پیاو: نه‌وانه‌ن که له ژێر سیپه‌ری خانوو‌یه‌ک دا کۆبیننه‌وه، هه‌روه‌ها وشه‌ی (أهل) بۆ هاوسه‌ری پیاو به‌کارهاتوه.

(أَمْكُتُوا): واته: راوده‌ستن، چاوه‌ڕێ بکه‌ن، (المَكْتُ: ثَبَاتٌ مَعَ انْتِظَارٍ)، (مَكْتُ) راوه‌ستانه، مانه‌وه‌یه له‌گه‌ل چاوه‌ڕوانییدا.

(ءَأَنْتُ نَارًا): واته: ناگرێکم به‌دی کردوه، (أَنْسَهُ: أَي أَبْصَرَهُ، وَأَنْسَ مِنْهُ رُشْدًا عِلْمَهُ، وَأَنْسَ الصُّوتَ: سَمِعَهُ، وَالْإِنْسَانُ: خِلَافُ الْإِبْرَاهِيمَ)، ده‌گوتری: (أَنْسَ مِنْهُ رُشْدًا)، واته: زانی که گه‌یشته‌وه‌ی حاله‌تی کامل بوون و سه‌ر راستیی، (أَنْسَ الصُّوتَ) ده‌نگه‌که‌ی بیست، (إِنْسَان) پێچه‌وانه‌ی (إِبْرَاهِيمَ)، (الْإِنْسَان) هوگری و ئولفه‌ت، (الْإِبْرَاهِيمَ) واته: گله‌یی لێکردن و نامۆیی لێ کردن.

(فَقَبَسَ): (الْقَبَسُ: النَّارُ أَوْ شُعْلَةٌ مِنْهَا)، (قَبَسَ) بریتیه له ناگر، یاخود بلێسه‌یه‌ک له ناگر، له راستییدا (قَبَسَ) به‌ کوردیی (بزوت)ه، چونکه ده‌لی: (غَوْدَ فِي رَأْسِهِ نَارٌ، دَارِيكَه‌ که سه‌رنکی ناگر بێ، که به‌ کوردیی پێی ده‌گوتری: بزوته ناگر، واته: داریکه‌ سه‌رنکی ناگه‌رو، سه‌ره‌که‌ی دیکه‌شی ده‌گیری. بۆ نه‌وه‌ی ئینسان ناگری پێ بکاته‌وه.

(نَعَلَيْكَ): (النَّعْلُ: الْحِذَاءُ)، واته: دوو پێلاوه‌کانت دانن.

(الْمُقَدَّسَ): (الْمُقَدَّسُ: الْمُبَارَكُ، الْقُدُّوسُ: الْبَرَكَةُ، قُدُّوسٌ يَقْدُسُ قُدْسًا: طَهَّرَ)، (مُقَدَّسَ)، واته: به‌ پێز، (قُدَّسَ)، واته: پێز، (قُدُّوسٌ يَقْدُسُ قُدْسًا)، واته: پاک بوو، پاک ده‌بن،

پاکی، که واته: وشه ی (مُقَدَّس) هم به مانای پاکراوه دئی، هم به مانای
به ره که ت و به ره مدار دئی.

(طَوًى): (الطَّوًى: الشَّيْءُ الْمُنْتَنِي أَوْ الْمَطْوِي)، شتی که که دوو لا کرابیتته وه، یاخود
شتی که که نووشتنرابیتته وه، به لام (طَوًى) لیره دا یانی: دوو جار ان پاکراوه ته وه،
یاخود ناوی چپابه که له (شام) یاخود دوو لیکه له دامین چپای (طور) وه، که
نهویش چپابه که له شام.

(فَرَدَّيْ): (رَدِي يَزْدِي رَدًى: هَلَكَ وَسَقَطَ فِي الْهَوَى)، (رَدِي يَزْدِي رَدًى) واته: له
بهین چوو، فهوتا، یاخود به مانای کهوته یتو چالته وه، دئی.

(أَتَوَكَّرًا عَلَيْهِ): واته: خوومی ده ده مه سهر، (تَوَكَّرًا عَلَى الْعَصَى: إِعْتَمَدَ وَتَشَدَّدَ
بِهَا)، شوان به زوری وایه: بو نیسراحتی پستی، خوئی ده داته سهر گوچانه که ی،
یان جاری وایه که سیک که به رتگه دا ده پوات، گوچانه که ی خوئی به کار دینتی،
سهنگی ده داته سهری، یان نهوانه ی که نوقسانیی له لاقیاندا هیه، بو نه وه ی
قورسایی نه گاته سه رلاقیان، خویان ده دانه سه رگوچان.

(وَأَهْشُ): ده لئی: (الْهَشُّ: يُقَارِبُ الْهَرَّ فِي التَّغْرِيبِ)، (هَشٌّ) و (هَزٌّ) راوه شانندن،
لیک نیزیکن، ده گوتری: (هَشُّ الْوَرَقِ: خَبَطَهُ بِالْعَصَا)، به گوچان گه لای دره ختانی
وه راند، نه وه پیی ده گوتری: (هَشٌّ)، (وَزَجَلَ هَشُّ الْوَجْهِ: طَلَبُ الْمُحِبِّ)، پیاویکی
پرووخوش، پیی ده گوتری: (هَشُّ الْوَجْهِ)، ده شکوتری: (هَشٌّ وَبَشٌّ) واته: له پرووی
دا کرایه وه، چون گه لایه که لیده کریتته وه، که سیکیش که پرووی کراوه و خوش بی،
نه وه ی بو به کاردی.

(مَتَارِبُ): ده گوتری: (أَرَبَةٌ إِلَى غَذَا أَرَبًا وَأَرَبَةٌ وَأَرَبَةٌ: إِحْتَاجٌ إِلَيْهِ حَاجَةٌ
شَدِيدَةٌ)، (أَرَبَةٌ إِلَى كَذَا) یانی: (إِحْتَاجٌ) چاوکه که ی (أَرَبًا) ی بو به کاردی، هم (أَرَبَةٌ
وَأَرَبَةٌ وَمَتَارِبَةٌ) هه موویان به مانای پتداویستی و ناتاجیی دین.

(سِيرَتَهَا): (السَّيْرَةُ: الْحَالَةُ الَّتِي يَكُونُ عَلَيْهَا الْإِنْسَانُ وَغَيْرُهُ)، (سيرة) بریتیه لهو حاله تهی که مَرُوفٌ و غهیری مَرُوفٌ، لهسهری دهبین، لهئهصلدا (سیر) یانی: پویشتن، نجا (سیرة) واته: چونه تهی پویشتن، بهلام دوابی خوازاراوه تهو بهو حاله تهی چونه تهی مَرُوفٌ، جاری واشه ژیان و گوزهران به گشتی.

(أُزْرِي): (الْأُزْرُ: الْقُوَّةُ الشَّدِيدَةُ، وَأَزْرَهُ: أَعَانَهُ وَقَوَّاهُ، وَأَضَلَّهُ مِنْ شَدِّ الْإِزَارِ)، (أُزْر): بریتیه له هیزکی پتهو، (وَأَزْرَهُ): به هیزی کرد، هاوکاری کرد، لهئهصلدا وشه (أُزْر) له پشتین بهستنه وه هاتوه، (إِزَار) ئینسان که خوئی دهبهستنی، یاخود بهرگ و پوشاکی له خوئی دهپتچن، لهووه وه هاتوه.

(سُؤْلَكَ): (السُّؤْلُ: مَا يُسْأَلُ وَالْمَسْئُولُ: وَالْمَطْلُوبُ)، (سُؤْل) بریتیه لهوهی داوا دهکری، ههروهه (سُؤْل) به مانای (مَسْئُول) دئی، داواکراو، واته: داواکاری به کهت جتیه جی بوو.

(الْبَحْرِ): (الْبَحْرُ)، (يَم) به مانای دهریا دئی، ههلبه ته دهریا له بهکارهتینانی قورئانداو له بهکارهتینانی زمانی عه ره بییشدا، به پووباری گه ورهش دهگوتری، ههروهه به دهریای ناسایش دهگوتری، بهلام لیله دا مه بهست پتی پووباری نیله، پووباری کیش فراوان بی، ههه وشه (يَم) یاخود (الْبَحْرِ) ی بو بهکارهاتوه.

(بِالسَّاحِلِ): (السَّاحِلُ: شَاطِئُ الْبَحْرِ وَالْجَمْعُ: سَوَاحِلُ)، (ساحل) واته: که نار دهریا، که به (سَوَاحِلُ) کؤده کریته وه، واته: که نار هکان، یان قهراغه کان.

(يَكْفُلُهُ): واته: دهیگری ته خوئی، به ختوی دهکات و مشووری دهخوات، دهگوتری: (كَفَلْتُهُ كَفَالَةً: غَلْتُهُ)، واته: سه ره رشتیم کردو ژياندم و به ختوم کرد، (الْكَافِلُ: الَّذِي يَعُولُ إِنْسَانًا وَيُنْفِقُ عَلَيْهِ)، (کافیل): که سیکه سه ره رشتی مَرُوفٌ تیک دهکات و، وه خوئی دهگری و به ختوی دهکات.

(نَفَرًا عَيْنًا): (فَرَّتْ الْعَيْنُ: فُرَّةٌ وَقُرُورًا: بَرَدَتْ سُورًا)، واته: به هوئی دتخوشیه وه چاوی سارد بوو، زانایان گوتوو یانه: فرمیسکی شادی سارده، ههروهه فرمیسکی

خەمباریی، گەرمە، لەو هەو گوتوو یانە: (قَرَّتَ الْعَيْنُ أَوْ قَرَّتْ عَيْنُهُ)، چاوی فێتک بوو، واتە: فرمێسکی شادی پێدا هات، مەبەستیان پێی دڵخۆش بوونە.

(الْفَرَّ): بە کوردیش هەر بە کاری دێنین: خەم و خەفەت، بە لām ئیمە دەلێین: خەم، واتە: خەفەت و دلتە نکیی، دەگوتری: (عَمَةُ الشَّيْءِ عَمًا: غَطَاءٌ، وَقِيلَ لِلْحَزَنِ: عَمٌ، لِأَنَّهُ يُغَطِّي السُّرُورَ وَالْحِلْمَ)، (عَمَةُ الشَّيْءِ عَمًا)، واتە: داپۆشی، بۆیەش بە خەمباریی گوتراوە: خەم، چونکە دڵخۆشیی و، عەقڵ و هۆش داده پۆشی.

(فُتُونًا): (فَقَتَّ الْمَالُ النَّاسَ فُتُونًا: اسْتَعْمَالُهُمْ وَفَقِيَ عَنْ دِينِهِ: مَالٌ)، (فُتُونٌ) دەگونجی چاوگ بن، دەشگونجی کۆ بن، (وَفَنَكَ فُتُونًا)، واتە: بە تاقیکردنەوە، تاقیمان کردیەو، یان بە چەند جوړیک تاقیمان کردیەو، دەگوتری: (فَقَتَّ الْمَالُ النَّاسَ فُتُونًا) واتە: مāl و سامان خەلکی بە تاقیکردنەوە، تاقی کردەو، واتە: لایدان، (وَفَقِيَ عَنْ دِينِهِ) واتە: لە تاینەکە ی خۆی لایدا.

(فَلَيْتَ): واتە: مایهوه، (لَيْتَ بِالْمَكَانِ: أَقَامَ بِهِ مُلَازِمًا لَهُ)، مایهوه لەو شوونە، (فَلَيْتَ سَيِّئًا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ)، واتە: چەند سالتیک لە نێو خەلکی مەدینە دا مایهوه.

(وَأَصْطَنَعَكَ): واتە: بۆ خۆم بەرھەم هێنای، بۆ خۆم دروست کردی و، پەرورەدەم کردی و، مشوورم خواردی، دەلی: (الصُّنْعُ: إِجَادَةُ الْفِعْلِ...) (صنع) ئەو یە شتیک بە کارامەیی دروست بکری، (وَالْإِصْطِنَاعُ: الْمُبَالَغَةُ فِي إِصْلَاحِ الشَّيْءِ)، (إِصْطِنَاع) بریتیه لە زیندە پۆییکردن لە چاککردنی شتیک دا.

(وَلَا نِيًّا): واتە: لە یادی مندا سستی و تەنبە لێی مەکن، خاوو خلیسکی مەکن، دەلی: (الْوَيْ: الضَّعْفُ وَالْفُتُورُ وَالْكَلالُ وَالْإِغْيَاءُ)، بریتیه لە بێ هیزی و سستی و خاویی و ماندوویی و برست لێ بران، (الوئي: الضعف)، (وَوَيْ فِي الْأَمْرِ وَنِيًّا)، لە کارەکەدا سستی نواند، واتە: بێ هیزی نواند، (فهو وان) ئەو بێ هیزو خاوو خلیچکە.

(نَفْطَ عَلَيَّآ): (فَرَطَ عَلَيْهِ: عَجَلَ وَعَدَا)، واتە: پەلەي لیکردو ستمی لێ کرد.

(بَالُ): (الْقَلْبُ: مَا غَطَرَ فُلَانٌ بِبَالٍ)، واتە: فلانکەس بەسەر یادمدا نەهاتو، (وَالْبَالُ: رَخَاءُ النَّفْسِ) بریتیه لە حال خۆشی، (وَالْبَالُ: الْحَالُ يُقَالُ مَا بِالْكَ؟) واتە: حالت چۆنە.

کە دەلێ: ﴿ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى ﴾، یانی: حالی سەدە پێشووەکان، ئەو کۆمەڵکایانەي کە لە سەدەي پێشووەکاندا ژیاون، حالی وان چۆن بوو؟

(وَسَلَّكَ): (سَلَكَ الطَّرِيقَ: ذَهَبَ فِيهِ)، واتە: بە ڕنگایە کەدا پۆی، (وَسَلَكَ الشَّيْ فِي الشَّيْءِ: أَذْخَلَهُ فِيهِ)، خستیه تێوی و، شتە کەي خستە تێو شتە کەو، ﴿ وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا ﴾.

(سُبُلًا): واتە: ڕێی بۆ تێدا داناون لە زەویدا، کە مەبەست پێی ڕێیه سروشتیه کانه، ئەو داڕاوایانەي نیتوان چیاکان و گەردەکان، کە بەزۆری بە هۆی جۆگەلەو رووبارە کانهو، ئەو داڕاوایانە دروست بوون، ئەگەر وا نەبوایەو ئەو دەرەبەندو کەلێن و شیوانە، نەبوونایە، دەبوو هەموو جاری بەو شاخە بەرزانهدا بەسەر بکەوین.

یاخود ڕێیه ئاساییه کان کە مروڤه کان بۆ خۆیان دروستیان دەکەن، هەردووکیان دەگرێتەو.

(سَقَى): (السَّقَى: تَفْرِيقُ الشَّعْبِ أَشْجَاتًا: مُتَفَرِّقِينَ، شَتَّى: مُخْتَلِفُهُ الْأَنْوَاءِ)، (سَقَى) بە مانای بەش بەشکردنی شتیکی کۆیه، (أَشْجَاتًا) واتە: بەش بەش، (سَقَى) واتە: جۆره جیاوازه کان.

(أَزْوَاجًا): (أَفْرَان، أَشْبَاه)، (أَزْوَاج) جاری وایه بە مانای کۆی (زوج)ه، جوتەکان، جاری واشە بە مانای ئەوانەي کە شیوهی یە کدی دەکەن، واتە: (أَصْنَفًا وَأَشْجَالًا)، ئەوانەي کە شیوهی یە کدی دەکەن، مەرج نیه جوووت بن، وە ک نێرو من، یان دوو شتی پێکەوه، بە لکو یانی: شتە لیکچوو دەکان.

(لَاؤُولَى السُّعَى): واته: بؤ خاوهن عه قِلَان، (النَّهْيُ جَفَعُ الثُّبَةِ: الْعَقْلُ النَّاهِي عَنِ الْقَبَائِحِ، وَجَفَعَهَا: نَهَى)، (نُهِيَ) بربته له عه قَلَيْک که ږکړی ده کات له شتی ناوول، که به (نَهَى) کوو ده کړته وه.

مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان

پیشتر گومان: که نه م چل و سهوت (٤٧) نایه ته، له گه ل چل و سئ (٤٣) نایه تی دیکه، که له ده رسه کانی داهاتوودا دیگه یئتی، واته: (٢١) لهوئ (٢٢) لهوئ، که له ده رسه کانی سئ و چواردا دین، هه موویان ئه وه نهوود (٩٠) نایه ته، که بۆ به سه رهاتی مووسا و فیرعه ون ته رخا ن کراون، خوا زۆر به وردیی قۆناغه کانی به سه رهاتی مووسا و هاروونی برای (سه لامی خوا یان لی بی) له گه ل فیرعه ون و دارو ده سه ته که یدا، له دوو توئی ئه وه نهوود (٩٠) نایه ته دا ده خاته روو، به لām له بهر ئه وه ی ئیمه به سه رهاتی مووسا مان ^{القصص} بۆ سیزده (١٣) قۆناغ دابه ش کردوه، که هه شت (٨) قۆناغ یان له ته فسیری سووره تی (الأعراف) دا پابردوون، لهو شه ست و نو نایه ته ی که باس مان کردوون، نایه ته کانی: (١٠٣) - (١٧١) وه ک پیشتر باس مان کرد، که له میان ته فسیر کردنی ئه وه نایه تانه دا، هه رچی لهو باره وه له سووره ته کانی دیکه ش دا هاتوه، به زۆری هینا ومانه، پینج (٥) قۆناغه که ی دیکه ش که ده که نه پینج قۆناغی سه ره تاي ژیا ن و به سه رهاتی مووسا ^{القصص} له گه ل فیرعه ون و دارو ده سه ته که یدا، هه لمان گرتوون بۆ کاتی ته فسیر کردنی سووره تی (القصص)، چونکه له سووره تی (القصص) دا، هه ندیک شت باس کراوه، که له هه یج کام له سووره ته کانی دیکه دا نه هاتوون، له سووره تی (طه) دا هه ندیک شت هاتوه، هه ر بیر خسته نه وه ی ئه وه یه که له سووره تی (القصص) دا هاتوه، که دباره سووره تی (القصص) پیش سووره تی (طه) دابه زیوه، بۆ به ئیمه ئه وه پینج

(۵) قَوْنَاغَه‌ی دیکه‌ی ژبانی مَوْسَا عَلَيْهِ السَّلَام هه‌لده‌گرین بۆ کاتی ته‌فسیرکردنی سوورپه‌تی (القصص)، لیره‌دا توژینه‌وه‌یه‌کی ئاسایی له باره‌ی ئه‌و نه‌وه‌د (۹۰) ئایه‌ته‌وه‌ ده‌که‌ین، که (۴۷)یان له‌م ده‌رسه‌دا، که ده‌رسی دووه‌مه‌، هاتوون.

خَوَّا ۞ رَوَّوْا لَهُ يَغْهَمِبُهُ رِي خَاتَمَ دَه‌کات ۞ پَتِی ده‌فه‌رموؤ: ﴿ وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ۖ﴾ ئایا به‌سه‌ره‌اتی مَوْسَا بۆ هاتوه‌؟ وشه‌ی: ﴿ وَهَلْ ۖ﴾ وه‌ک دوا‌یی با‌سی ده‌که‌ین له مه‌سه‌له‌ گرنگه‌کاندا، لیره‌دا به‌ مانای پرسیارکردنی ئاسایی نیه‌، به‌لکو واته‌: به‌ دُنْیایی تۆ به‌سه‌ره‌اتی مَوْسَا بۆ هاتوه‌، واته‌: با‌س و خوا‌سی به‌سه‌ره‌اتی مَوْسَا پتگه‌یشتوه‌، چونکه‌ ئه‌م سوورپه‌ته که چل و پتتجه‌م سوورپه‌ته له پریزه‌بندیی دابه‌زینیدا، که‌واته‌: زۆر سوورپه‌تی دیکه‌ی له پتشد‌ا هاتوون، که به‌سه‌ره‌اتی مَوْسَا یان ۞ تیدا با‌سکراوه‌، وه‌ک: سوورپه‌تی (القصص)و، سوورپه‌تی (الشعراء)و، سوورپه‌تی (النمل)، له هه‌ممو ئه‌وانه‌دا با‌س و خوا‌سی مَوْسَاو هاروونی برای (سه‌لامی خوا‌یان لَی بَی)و، به‌نی ئیسرائیل له لایه‌ک، هه‌روه‌ها فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی له به‌رانبه‌ریاندا، له لایه‌کی دیکه‌وه‌، له هه‌ممو ئه‌و سوورپه‌تانه‌ی پتشد‌ا با‌س و خوا‌سی مَوْسَا هاتوه‌.

بۆیه خَوَّا ۞، به‌ شپۆدی پرسیار ده‌یفه‌رموؤ، به‌لام یانی: به‌ دُنْیایی تۆ با‌س و خوا‌سی به‌سه‌ره‌اتی مَوْسَا بۆ هاتوه‌.

ئنج‌ا لیره‌وه له‌م قَوْنَاغَه‌ وه‌ ده‌ست پتده‌کات، که مَوْسَا عَلَيْهِ السَّلَام له‌گه‌ل خَیْزانی، له‌گه‌ل هاوسه‌رو مندا‌له‌کانی له مه‌دیه‌نه‌وه‌ ده‌گه‌رتتوه‌، ده‌یه‌وئ سهردانی میسر بکاته‌وه‌، ئایا دوا‌ی ده (۱۰) سالی شوانیه‌که بووه‌، یاخود زیاتریشی پتچووه‌، له‌و ده (۱۰) ساله‌، که مه‌رجی له‌گه‌ل خه‌زووری داگرتوه‌ که ده (۱۰) سال شوانیی بۆ بکات، یاخود هه‌شت (۸) سال، که به‌ ته‌نکید وا پتده‌چن مَوْسَا ده (۱۰) ساله‌که‌ی ته‌واو کردبن، ئنج‌ا ئایا دوا‌ی ده (۱۰) سال بووه‌ ئه‌و گه‌رانه‌وه‌یه‌ی له مه‌دیه‌نه‌وه‌ بۆ میسر، یاخود زیاتری پتچووه‌؟! له په‌یمانی کۆندا ده‌لئ: زیاتریش

بوو، نىجا لەو پتوھ خوا ﷻ بە سەرھاتەكەى دىنن، وەك پىشتەر گوتم: تەنيا لە سوورەتى (القصاص) دا ئەو قۇناغانەى پىشتەر: چەوسپێزانەوھى بەنو ئیسپائىل بە دەستى فیرعەون و، سۆغرە بىکارکردنیان، پاشان مووسا ﷺ چۆن داىكى بە مەلۇنگەىى بە ئاوتى دادەداو، دواىى چۆن مووسا ﷺ کابراى (قبطى) بە دەست دەكوژى و، دواىى دەچى بۆ مەدیەن و، شوانى دەكات؟ ئەو قۇناغانە زیاتر لە سوورەتى (القصاص) دا ھاتوون، بۆبەش تىمە ئەو پىنج قۇناغانەى سەرەتای تەمەنى مووسا ﷺ ھەلەدەگرین بۆ ئەو.

نىجا دىتە سەر باسى بە سەرھاتى مووسا، لەو قۇناغانەوھە كە لە مەدبەنەوھە گەراوھتەوھ، ﴿إِذْ رَمَا نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا﴾، كاتىك كە ناگرىكى بىنى، لە دوورەوھە بىنى، بۆبە بە خىزانى گوت، یاخود بە مندالەكانى و بە خىزانى گوت: راوھست، (واتە: تۆزى چاوەرپى بكەن)، ئەمە ئەوھ دەگەىەنى كە شەو بوو، چونكە ناگر كەم وایە بە پۆز بەدى بكرى، كەواتە: ديارە بە شەو گەراوھتەوھ، لە تەفسیرەكاندا دەلن: لە شەوئى ساردى زستانى پەر سەرماو پەھىل و باران و تووش دا بوو، پىكاشیان لى ھەلە بوو، ئەمەش ھەر لە خودى ئەو نایەتە وەرەدەگیرى كە پىكاشیان لى ھەلە بوو، چونكە كە دەفەرەموى: ﴿إِنِّي أَنَا نَارًا﴾، من ناگرىكم بەدى كردوھ، بۆبە وشەى (پىناس) بەكاردىنن، چونكە (أنس) واتە: ئولفەت پتوھ گرتن و دل پتخۆش بوون، بىگومان كەسىك لە شەوئى ساردى زستاندا، مال و مندالى پى بى، پى لى تىك بچى و باران و سەرماو پەھىلە بى، ناگرىك بەدى بكات، بۆى دەبىتە ماىەى دلخۆشى و ئولفەت گرتن، كە ديارە ناوھدانىيەكى لىيەو، دەچى يان ناگرىان لى وەرەدەگرى، یاخود وىپراى ناگر لى وەرگرتن و بزووت لى وەرگرتىك، پىكاكەشيان لى دەپرسن: رىيەكە بە كوئى داىەو، چۆن بچەنەوھ سەر پىكا؟ ﴿لَمَّا ءَايَكُم مِّنْهَا فَبَسْ أَوْ أَجِدْ عَلَى النَّارِ هُدًى﴾، بەلكو لەو ناگرە بزووتىكتان بۆ بىنم، ناگرىكتان بۆ لى وەرەگرىم، كە مەبەست لە (قىس) بزووتىك، دارىكە سەرىكى ناگرە، ﴿أَوْ أَجِدْ عَلَى النَّارِ

هٰذِي ۞ يا خود له سهر ناگره كه رنمايه ك پهيدا بكم، واته: كه سانيك يان كه سيكي لي بي، كه خاوه رنمايي بي، به رتيه بزاني.

﴿ فَلَمَّا أَنهَا تُورِي يَمُوسَى ۞ ﴾، ننجا كاتيک هاته لای ناگره كه، بانگرا، نهی مووسا! هو مووسا! ﴿ اِنِّیْ اَنَا رَبُّكَ ۞ ﴾، به دنيایی من پهروه ردگارتم، ﴿ فَاخْلَعْ نَمْلِكَ ۞ ﴾، پيلاوه كانست دانى، ﴿ اِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۞ ﴾، تو له شيوى پاك، له شيويكى پاكراوه دای، ﴿ طُوًى ۞ ﴾، كه نهو شيوه ناوى (طوى) به، ﴿ وَاَنَا اخْرَجْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ۞ ﴾، من توهم هه لېږاردوه بو پيغه مبه رايه تیی، گوئی راديره، بو نه وهی بوټ سروش ده كړی، ﴿ اِنِّیْ اَنَا اللّٰهُ ۞ ﴾، به دنيایه وه منم خوا، ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا ۞ ﴾، جكه له من هيچ په رستراويكى ديكه نه، ﴿ فَاعْبُدْنِي وَأَقِرِّ الصَّلَاةَ لِزِكْرِي ۞ ﴾، به ندایه تیی ته نیا بو من بكهو نوټر بو یاد كردنى من بهرپا بكه.

خوا ﷺ خوی پي دهناسيتي، چونكه وهك دوايي باسی ده كه ين: مووسا عليه السلام چووه سه لكه بزووټيک بيتي، نهو په وريش كه كه سيكي لي بي، لتي بهرسي: نه رى رتيه كه به كوټ دايه؟ به لي مووسا له رتي ناسايي ده گه رى، كه چي خواي پهروه ردگار، رتيه كي زور مه زني پيشان ددات، مووسا له رتيه كه ده گه رى پيدا بچي ته وه بو ميسر، به لام خوا رتيه كي پيشان ددات خوی و خه لك و جه ماوه رتيك كه به قسه ي ده كهن، به ره و خوايان به رتو، به ره و سه رفرازي دنيو دواړو زيان به رى، ﴿ اِنَّ السَّاعَةَ ءَانِيَةٌ اَكَادُ اُخْفِيَهَا ۞ ﴾، به دنيایه وه (ساعة) نهو كاته دياربېكراوه ي كه گه ردوونى تيدا كوټايي دي، ناخير زه مان، به دنيایي ديت، ﴿ اَكَادُ اُخْفِيَهَا ۞ ﴾، نيزيكه په نهاني بكم، واته: نزيكه په نهاني بكم له غوم، نه كه رنا خوا له غه يري خوی په نهاني كردوه، ﴿ لَتَجْزِيَّ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ ۞ ﴾، بو نه وهی هه ر كه سه به پتي هه و و كوشه كه ي خوی سزاو پاداشت بدرتيه وه، ﴿ فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَى ۞ ﴾، وريا به! كه سيك كه به رواي پتي نهو، شوټن ثاره زووي خوی كه وتوه، تو لانه دا له و روى دوايه، واته: له برواهيتان به روى دوايي، يا خود: به كاتي تيگچوونى

گەردوون و ناخیر زەمان، کە دوایش قیامەتی بە دوا دی، ﴿فَرَدَىٰ﴾، نەگەرنا لە بەین دەچی و دەفەوتیی، هەڵدەدیترتی.

ئەنجا دوا ئەوەی خوا ﷻ ئەو راستییە مەزنانە پێ رادەگەینێ و، خۆی پێ دەناسینێ و، باسی یەکتایی خۆی دەکات، کە دەبێ هەر ئەو پەرستراو بێ و، دوا ئەوەی فەرمانی پێدەکات بە پەرستنی و، فەرمانی پێ دەکات بە تاییە ئەندرتین جۆرەکانی خواپەرستی کە نوێژە، ئامانجی نوێژی بۆ دەخاتە روو، کە بریتیه لە یادکردنی خوا ﷻ، ئەنجا باسی پۆژی دوا ی بە تاییە ناخیر زەمانی بۆ دەکات و، پێگربشی لێدەکات کە کەسیک کە بپروای پێی نیە و، شوێن ناره‌زووی خۆی کەوتو، لای بدات لە برواهێنان بە پۆژی دوا ی.

ئەنجا خوا ﷻ دوو بەلگەو موعجیزە پێشان دەدات، چونکە پێغەمبەرێک کە بە گژ فیرعموندا بچێ، دەبێ بەلگە ی پێ بێ، پێغەمبەرانی ﷺ بە گشتی موعجیزەو بەلگە یەکیان بە دەستەو بوو، پێی بیسەلێن کە پێغەمبەری خوان و راستگۆن لەویدا کە دەیلێن، بۆیە دەفەرموێ: ﴿وَمَا تِلْكَ بَيِّنَاتِكَ يٰمُوسَىٰ﴾، ئەوەی بە دەستی راستەودیه چیه، ئە ی مووسا؟ ﴿قَالَ هِيَ عَصَايَ﴾، گوێ: ئەو گۆچانە کەمە، پێشێ وەک خودی (گۆچانە کەم) دەیناسین.

ئەنجا دێتە سەر باسی ئەو کارانە ی کە بە گۆچانە کە ی ئەنجامیان دەدات: ﴿أَتَوَكَّلُ عَلَيْهِمَا﴾، خۆمی دەدەمە سەری، یانی: خۆمی پێ بەهێز دەکەم، ﴿وَأَهْلُهَا عَلَىٰ غَنِي﴾، هەروەها گەلای درەختانی پێ دەوهرێنم، بەسەر مەرەکانم دا، ﴿وَلِي فِيهَا مَارِبٌ أُخْرَىٰ﴾، دیسان چەندان کاری دیکەشم پێی هەن، بەو گۆچانە، هەندیک لە توێژەرەوانی قورئان دەلێن: دە (۱۰) ئیش، هەیه دەلێ: پازدە (۱۵) ئیش، بگرە هەیه گوتوو یەتی: گۆچان سەد (۱۰۰) کاری پێدەکرێ، بە هەر حال زۆر ئیش بە گۆچان دەکرێن، بەلام مووسا ﷺ بە کورتیی بریویەتەو، دوو کاری سەرەکیی باس دەکات، کە خۆی دەداتە سەری و، گەلای درەختانی بۆ مەرەکانی پێ دەوهرێنن، بەلام کارەکانی دی بە کو باس دەکات: چەندان کاری دیکەشم پێی هەن.

﴿ قَالَ أَلْقِهَا يَمُوسَىٰ ﴾، خوا فەرمووی: فرییدە ئەی مووسا، ﴿ فَأَلْقَهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَى ﴾، فرییدا یە کسەر بوو بە ماریک (واتە: ماریکی زەبەلاح) ھەزیابو ھەژدیبایەک کە دەڕۆیی، ﴿ قَالَ خُذْهَا وَلَا تَخَفْ ﴾، فەرمووی: بیکرەو مەترسە، لە شوێنی دیکەدا ھاتووە کە دەفەرموێ: مووسا ترسا و پشتی ھەڵکرد، بۆیە کە لیژەدا خوا دەفەرموێ: بیکرەو مەترسە، چونکە لە شوێنی دیکەدا باسیکردووە کە ترساو، گۆچانیکی یە کسەر بێتتە ھەزیابەک، ئەژدیبایەک، ماریکی گەورە، بە تەنکید لە ھالەتیکێ زۆر کت و پێدا بوو، مووسا ^{عليه السلام} چاوەڕێی ئەووی نەکردو، بۆیە ترساو، وەک شتیکی سروشتی، ﴿ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى ﴾، دەبگیرنەو بۆ ھالەتی یە کەمی، واتە: وەک پێشتر بێتتەو بە گۆچانیکی ئاسایی، نجا نایا لە کلکیەو گرتوووەتی، یان لە زاریەو گرتوووەتی، لیژەدا بەس ئەوئەندە دەفەرموێ: چونکە لە (پەیمانی کۆن)دا دەڵێ: لە کلکیەو بیکرە، کلکە کە ی بگرە، بەلام لە قورئان دا دیار نیە لە سەریەو گرتوووەتی، یاخود لە کلکیەو!

﴿ وَأَضْمَمْنَاكَ إِلَىٰ جَنَاحِكَ ﴾، دەستبشت کۆ بکەو بۆ لای بآلت، (واتە: دەستی راستت بخەرە بن بآلت)، ﴿ نَخْرِجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سُوءٍ ءَايَةٍ أُخْرَىٰ ﴾، بەبێ ئەووی کە ھالەتی نەخۆشی ھەبێ، (واتە: بەبێ بەلەکی و کە تووشی نەخۆشییەک بووبێ)، بە ھالەتی سپیتی دێتە دەری، ئەویش نیشانە یەکی دیکە یە، دیارە ھالەتی سپیتیە کە وەک سوورەتی (الأعراف)دا باسمان کردو، سپیتیەکی ئاناسایی بوو، واتە: درەوشاو بوو، وەک گڵۆپێکی زۆر درەوشاوو بە شوق، ئەگەرنا ھەر سپیتی ئاسایی، سەرنج ڕاکیش نیە، ﴿ لِيُرِيكَ مِنْ ءَايَاتِنَا الْكُبْرَى ﴾، (بۆیە ئەو دوو نیشانە یەم پێ نیشان دای) تا کو لە نیشانە مەزنەکانی خۆمانت پێشان بدەین، بۆچی؟

﴿ أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴾، بچۆ بۆ لای فیرعەون، چونکە ئەو یاخیبوو، لە سنوور دەرچوو، سەرتیشی کردو لە بەرانبەر خوادا ^{عليه السلام}.

له شوئنه کانی دیکه دا هاتوه، که موسا عليه السلام دهفه رموی: نهفه ریکم لن کوشتوون، ده ترسم مکوژنه وهو،... هتد، به لام لیره دا ته نیا باسی داواکاریه کانی موسا ده کات، ﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾، (موسا) گوو: پهروه ردگارم! سینهم فراوان بکه، سینهم گوشاد بکه، دلم با فراوان و گهوره بن، ﴿وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾، کاریشم بو ناسان بکه، ﴿وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِنْ لِسَانِي﴾ ﴿١٧﴾ ﴿يَقْفُوهُ أَوْقِي﴾ ﴿١٨﴾، گریه کیش که له زمانم دا ههیه، بوم بکه وه، تاکو له قسم تن بگهن، واته: زمان پاراوم بکه، ﴿وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي﴾، پالیشتیکیشم له نیزیکانی خوم بو بره خستنه، کن بن نهو پالېشته؟ ﴿هَؤُلَاءِ أَخِي﴾، هاروونی برام بن، ﴿أَشُدُّ بِذِي أَرْزِي﴾، پشتمی پین به هیز بکه، بیکه به هاوکارم، ﴿وَأَشْرِكْ فِي أَمْرِي﴾، له کارم دا به شداری بکه، ﴿كَانَ نَجِيحًا كَثِيرًا﴾ ﴿١٩﴾ وندگره کیرا، تاکو زورت به پاک بگرین و، زوریشت یاد بکه یز، ﴿إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا﴾، به دنیایی تو بینهری ټیمه ی، واته: حال و بالمان ده بینن، ناکات لیمانه.

﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمُوسَى﴾، خوا فه رموی: داواکاریه که ت جتیه جی بوو نه ی موسا! داواکاریه که ی موسا عليه السلام چوار شت بوون، به لام خوا دهفه رموی: داواکاریه که ت جی به جی بوو، پیتدرا، ﴿وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَى﴾، جاری دیکه ش ټیمه چاکه مان له گه ل تودا کردوه، واته: دنیابه که نهو داواکاریانه شت بو جتیه جی ده بن و پیت دهرتن، چونکه یاد بکه وه جاری دیکه ش ټیمه چاکه مان له گه ل تودا کردوه، ﴿إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مَا يُوحَى﴾، کاتیک که سروشمان بو لای دایکت کرد، نهوه ی که بومان سروش کرد، که به ته نکید لیره دا مه به ست له (وحي) قسه ی په ننه، که مه به ست پتی (الهام) ده، یان: خستمانه دلی دایکته وه، یان به خهون بینویه تی، یاخود به ئیلهام و خورپه خوا خستوویه ته ټیو دلی، چی خستوته ټیو دلی؟ ﴿إِنْ أَقْبَضْنَاهُ فِي أَلْتَابُوتِ﴾، (که) موسا که نهو کاته، مه لو تکه یه ک و کوړپه یه ک بووه، تازه له دایک بووه) بیخه تابووتیکه وه، تابووت، واته: سندووق، بیخه سندووقیکه وه، ﴿فَأَقْزِيهِ فِي الْيَمِّ﴾،

ننجا سندووقه که ش بخه یتو دهریاوه، مه بهست یتو پروباری (نیل)، ﴿فَلْيَلْهِمُ النَّاسَ﴾ با دهریاوه که ش، واته: پروباری (نیل) یش فرییداته که ناره وه، ﴿يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَّهُ﴾، سهره نجام دوژمنیکی من و دوژمنیکی خوئی (که فیرعه ونه) دهریکرته وه، ﴿وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ حَبَّةً مِّنِّي﴾، ننجا بو نه وه ش که فیرعه ون و دارو دهسته که ی نه تکزؤن، له لایهن غومه وه خوشه ویستیم خستبووه سهرت، واته: وام دروست کردبووی و، وام لن کردبووی، ههر که سیک بتینی به مه لوئکه یی، خوشی بوئی، ﴿وَلِنْصَنعَ عَلَىٰ عَيْنِي﴾، ههر وه ها تا کو له ژیر جاودیری مندا تو دروست بی و به ختو بگری و په روه رده بگری.

ننجا خوا ﴿يَا نوح﴾ باسی نه وه ی بو ده کات که چؤن خوشکه که ی چووه، له مالی فیرعه ون دهریازی کردوه و گیراویه ته وه بو لای دایکی، ده فره رموی: ﴿إِذْ تَخَرَّيْتُ أَفْئِدَتَكَ فَأَقُولَ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ﴾، یاد بکه وه! کاتیک که خوشکه که ت دهریشت ده یگوت: نابا که سیکتان یتشان بدهم له خوئی بگری و به ختوی بکات و سهرپرشتی بکات؟ ﴿فَرَجَعْتُكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ﴾، سهره نجام تو مان گیراویه بو لای دایکت، تا کو دلی خوش بی و خه مبار نه بی، ﴿وَقُلْتَ نَفْسًا فَجَعَلْنَاكَ مِنَ الْغَمْرِ وَفَعَلْنَا فُتُونًا﴾، که سیکشست کوشت، به لام تو مان له خه م و خه مباری دهریاز کردو، به چهندان جوړه تاقیرکرنه وه تاقیمان کردیه وه، ﴿فَلَيْتَ سِنِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ﴾، چهندان سال له یتو خه لکی مه دپه ندا مایه وه، ﴿ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يُّؤْمِنُ﴾، دواپی تو له کاتیکی نه اندازه گیری کراودا هاتی، نه ی مووسا ﴿يَا هَارُونَ﴾، ههر وه ها من بو غومم دروست کردی، واته: بو ئه رکیک هی منه، یتت ده سپیرم، به و شیویه به مه لوئکه یی دهریازم کردی و له مالی فیرعه وندا به ختو کرای، دواپی ههرچه ند نه فره رکت له ده ست کوژراو، به لام دهریازم کردی، دواپی چووی ماویه ک له یتو خه لکی مه دپه ندا مایه وه و شوانیت کرد، بو نه وه ی له گه ل تیش و ژان و ناره حه تیه کانی ژباندا، پرو به پرو بیه وه و بزانی ژبان چؤنه وه، بزانی ناره حه تیی چؤنه وه، بزانی ژبانی

خەلكى ھەزارو نەدار چۆنە؟ بەو جۆرە بۆ خۆم پەرۋەردەم كىردوۋى، چونكە كارىكى گىزىم پىتە، ئەۋىش ئەۋەپە كە پەيامى خوا بگەپەنى بە فېرەون و دارو دەستەكەي.

﴿ اَذْهَبَ أَنتَ وَالْخُوكُ يُنَائِي وَيَا نِيَا فِي دَكْرِى ﴾، ئىنجا خۆت و براپەكەت بە بەلگەو نىشانەكانى مەۋە بچن و، لە يادى مىندا سىستى مەنۆين و خاۋو خلىچكى مەكەن، چونكە ئىنسان ئەگەر يادى خۋاى ھەمىشە لە دَل دابى، بىگومان ئەو كۆسپ و تەگەرەنەي دېنە بەردەمى، لە بەرانبەرياندا بە چۆك دانايەت، ﴿ اذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَى ﴾، ھەردووكسان بېرۆن بۆ لای فېرەون، چونكە ئەو ياخىي بوۋە، لە سنوور دەرچوۋە، لافى پەرۋەردگاريتىي و پەرستاروتىي بەسەر بەندەكامدا لى دەدا، ﴿ فَقُولَا لَهُ، قَوْلًا لِّئَا ﴾، قسەبەكى نەرمى پى بلىن، ﴿ لَعَلَّهُ يَذَّكَّرُ أَوْ يَخْشَى ﴾، بەلكو ۋە بېرى پىتەۋە، ياخود بترس، يان عەقل و ھۆشى پىتەۋە بېرى، ياخود دَل و دەرۋونى ترس و سام و ھەببەتى خۋاى بچىتە تى.

﴿ قَالَ رَبَّنَا إِنَّا عِثْنَا أَن يَغْرُطَ عَلَيْنَا ﴾، گوتيان: ئەي پەرۋەردگارمان! تىمە ترسى ئەۋەمان ھەبە، كە دەسپىشخەرىي بكات (ۋاتە: زوۋ سزامان بدات و پىشمان بگەۋى، بەرلەۋەي پەيامى تۆي پى بگەبەنن)، ﴿ أَوْ أَن يَطْغَى ﴾، ياخود دۋاى ئەۋەي كە پەيامەكەي تۆي پى دەگەپەنن، ياخىي بى و، لە سنوور دەرچىن، ۋاتە: پىش كە ياندنى پەيامەكەت دەسپىشخەرىي بكات بە سزادانامان، ياخود دۋاى گە ياندنى پەيامەكەت، ياخىي بى!

﴿ قَالَ لَا عِثْفَا ﴾، خوا فەرموۋى: مەترسن، ﴿ إِنِّي مَعَكُمْ أَصَمٌّ وَأَرْوَى ﴾، بە دۇنيابىۋە مەن لە گەلتانم و دەبىستم و دەبىنم، قسەي تىۋەو فېرەونىش دەبىستم و، ھالى تىۋەو ئەۋىش دەبىنم، ﴿ فَأَنبَأَ فُقُولًا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ ﴾، بچن بۆ لای بلىن: تىمە ھەردووكمان نۆتەرو پەۋانەكراۋى پەرۋەردگارى تۆين، ﴿ فَأَرْسِلْ مَعَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تَعَذِّبْهُمْ ﴾، دەجا ۋەچەي تىسپانلىمان لەگەل بىتەر و

ئازاريان مەدە، چى دىكە، سۆغرەو بىگاريان پى مەكە، ﴿قَدْ جَنَّكَ يَتَايَرُ مِنْ رَبِّكَ﴾، لە پەرورەدگار تەوە نىشانەيەكى مەزغان بۆ ھىناوى، ﴿وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى﴾، ئەو كەسەش كە شوين پىنمايى خوا دەكەوئ، ھەر ئەو سەلامەتيى بۆ ھەيە، ﴿إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾، بە دۇنيايى تىمە سروشمان بۆ كراو، كە سزا لەسەر كەسپكە، پەيامى خوا بە درۆ دادەنى و پشتى تىدەكات.

﴿قَالَ مَنْ رَبِّكُمَا يَتُومَن﴾، (فیرعەون) گوتى: پەرورەدگارى تىوہ كىيە ئەى مووسا؟! چونكە فیرعەون غۆى گوتوويەتى: ﴿أَنَا رَبُّكُمُ الْأَعْلَى﴾، من پەرورەدگارى ھەرە بەرزتانم، بۆيە دەلتى: ئەى مووسا! پەرورەدگارى تىوہ كىيە؟ پەرورەدگار، واتە: مشوورخۆرو كارسازو كارھەئسوورنەر، واتە: پەرورەدگار ھەر منم، كىن پەرورەدگارى تىوہيە؟ ﴿قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَى كُلَّ شَيْءٍ حَلَقَهُ، ثُمَّ هَدَى﴾، گوتى: پەرورەدگارمان ئەو كەسەيە كە بوونى بە ھەموو شتەك داو، پىنمايشى كردو، واتە: ھەم لە نەبوونەو ھىناوہ تە دى و، ھەم دواى ئەوہى ھىناوہ تە دى، بەرنامەشى بۆ داناو، چ بەرنامەيەك كە لە ياسا گەردوونيەكاندا بەرجەستەيە، چ بەرنامەيەك كە لە ياسا شەرعىيەكاندا بەرجەستە دەبى، بە نىسبەت مرقەھەكانەو، ﴿قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَى﴾، (فیرعەون) گوتى: ئەدى حالى سەدە پيشووەكان چۆنە؟ واتە: نەمانىستوہ ئەوان: بەرنامەو پەياميان بۆ ھاتبى، پىغەمبەريان بۆ ھاتبى، ياخود دەگونجى فیرعەن مەبەستى ئەوہ بوو بى، لەبەر ئەوہى لىرەدا شكستى خواردو، سەرقاليان بكات بە باس و خواسى لاوہ كىيەو.

بەلام مووسا ﷺ ھەر زوو وەلامى دەداتەو، ﴿قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَحِضِلُ رَبِّي وَلَا يَنْسَى﴾، گوتى: زانبارى دەربارى سەدە پيشووەكان لە لای پەرورەدگارمە، لە نووسراوئىكدا تۆمار كراو، واتە: لە زانبارى بى سنوورى خوادا تۆمار كراو، يان: لە نووسراوئىكدا تۆمار كراو، ﴿لَا يَحِضِلُ رَبِّي وَلَا يَنْسَى﴾،

پهروه‌دگارم نه لئی تیک ده‌چی و، نه له بیریشی ده‌چی، نه هه‌له ده‌کات و نه له بیرى ده‌چی.

ئجنا دٚته‌وه سه‌ر باسی پٚناسه کردنی خوا ﷻ، ده‌فه‌رموئى: ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾، (خوا) نه‌و که‌سه‌یه که زه‌وی بۆ راخستوون، وه‌ک فه‌رشیک، وه‌ک پایه‌خیک، بۆی راخستوون، ﴿وَسَلَّكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا﴾، چه‌ندان پٚی بۆ له‌و زه‌ویه‌دا داناون، ﴿وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾، له سه‌رتوه‌ش ناوی بۆ دابه‌زاندوون (له شٚیه‌ی باران و به‌فرو ته‌رزهدا)، ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَقًى﴾، ئجنا له چه‌ندان جوړه‌رووه‌کی جوړا و جوړ، له زه‌وی پٚمان ده‌ره‌تی‌ناوه، ﴿كُلُوا وَارْعُوا أَنْعَمَ لَكُمْ﴾، خوش‌تان بخوون و ناژه‌له‌کانیشتان بله‌وه‌پٚتن، ﴿إِنْ فِي ذَلِكَ لَاَيِّنٌ لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾، بی‌گومان له‌وه‌دا نی‌شانه هه‌ن، بۆ غاوه‌ن عه‌قلان، ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾، له زه‌ویه‌وه هٚتاوماننه‌دی، هه‌ر ده‌شتان‌کٚپٚنه‌وه بۆ نی‌و (زه‌وی)و، جاریکی دیکه‌ش هه‌ر له زه‌وی ده‌رتان دٚنینه‌وه، واته: له پوژی دوا‌ییدا.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له یه کهم:

باسی چوونی مووسا عليه السلام بۆ لای ناگریک که له دووره وه به دی کردوه و، بانگ کرانی له لایهن خوای بێ وینه وه و، دوتیرانی و ناگادارکردنه وه ی له وه که کراوه ته پیغه مبه ری خوای تاک، بۆیه پتویسته ته نیا ئه و به رستی و، نوێزی بۆ به رپا بکات و، ناخیر زه مانیش هاتی مسۆگهره، بۆ پاداشت و سزا درانه وه ی هه موو که س و، نابێ که سیک که پتی بپروایه و، شوینکه وته ی ئاره زووی خۆیه تی، وای لێ بکات (واته: وا له مووسا بکات) که له پرواهیتان به پۆزی دوا یی لابدا:

خو ده فهرموی: ﴿وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ۖ إِذْ رَأَى نَارًا فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِقَبَسٍ أَوْ أَجْدٍ عَلَى النَّارِ هُذًى ۖ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ بِمُوسَى ۖ إِنَّي أَنَا رَبُّكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۚ وَأَنَا اخْتَرْتُكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَى ۚ إِنَّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ۚ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ أَكَادُ أَخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ ۚ فَلَا يَصُدُّكَ عَنْهَا مَن لَّا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَىٰ ۚ﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له بیست و دوو برکه دا:

(۱)- ﴿وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى ۖ﴾، خو عليه السلام پیغه مبه ری خاتم موحه مه د عليه السلام ده دوتین، به پله ی به که م و، له پشت نه ویشه وه، هه موو ئه وانه ی که له رپێ نه وه وه

قورئانیان ینگەشتو، دەفەرموئ: ئایا باس و خواسی مووسات بۆ هاتو؟ بێگومان لێره، وەک پێشتریش گومان: (هَلْ هەرچەندە بۆ پرسیارکردنە، بەلام شوینی (قَدْ) دەگریتهوه له هەموالدا، وەک له سەرەتای سوورەتی (الإنسان) له تایەقی ژمارە (١) دا که دەفەرموئ: ﴿هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئًا مَّذْكُورًا﴾، واتە: بە دنیایی کاتیک بەسەر مرقدا هاتو که شایانی باس نەبوو، واتە: نەبوو و بوونی نەبوو، تاكو باس بکری.

بەئێ: (هَلْ) (ئایا) بۆ پرسیارکردنە، بەلام لێره دا خوا ﷻ نەبوستو پرسیار له ینگەمبەری خاتەم بکات ﷻ، ئایا هەوایی باس و خواسی بەسەرھاتی مووسات بۆ هاتو، یان نا؟ بۆچی؟ چونکە دەزانئ که له سوورەتەکانی پیش نەم سوورەتی (طه) دا، که چل و چوار (٤٤) سوورەتی له پیش دا هاتوون، ئەو باس و خواسی بۆ ینگەمبەری خاتەم ناردو، که سوورەتەکانی: (الشعراء و القصص و النمل و)، چەند سوورەتیکی دیکەش، بەسەرھاتی مووسایان تێدا هاتو، له پیش نەم سوورەتەو هاتوون.

کەواتە: لێره دا ﴿وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَى﴾، با بە رۆاڵەت ماناکەشی ئاوا بئ: ئایا بەسەرھاتی مووسات بۆ هاتو؟ باس و خواسی سەرگۆزەشتە ی مووسات بۆ هاتو؟ بەلام له راستیدا مەبەست پێی ساغکردنەو (تەحقیق) یە، یانی: بە دنیایی بۆت هاتو، نجا دیتە سەر گێڕانەو ی بەسەرھاتی مووسا ﷻ.

(٢) - ﴿إِذْ رَأَىٰ نَارًا﴾، کاتیک که ناگریکی بینی، وشە (إِذْ) بێگومان (ظرف) ه، واتە: کاتیک که کاریکی تیدا نەنجام دەدرئ، بۆ وشە (حَدِيث) بەسەرھات، واتە: بەسەرھاتەکه ئەو کاتە بوو که ناگریکی بینی بە تاییەت، مەسەلەکه لهوێو دەست پێدەکات، که دەفەرموئ: ﴿إِذْ رَأَىٰ نَارًا﴾، کاتیک ناگریکی بینی، ئەمەش ئەو دەگەیهئ، که ئەو کاتە ناگردهی بینیو، شوو بوو، چونکە له شەودا ناگر بەدی دەکری، بەلام له پۆژدا بە تاییەت له دووردو، ناگر بە زەحمەت دەبیزی.

هه لېه ته له کتبه میژووییه کان و له سه چاوه کاند ا هاتوه، که موسا عليه السلام وهک دواپی له تهفسیری سووږه تی (القصص) دا، به درژی پی باس ده که پښ، کاتیک له مه دیه نه وه گه راوه ته وه، خوږی و مال و خیزانی شهویان لی به سه ردا هاتوه، پتیه که شیان لی هه له بووه، باران و سه رماو په هیله بووه، سه رماشیان بووه و پشیان لی ون بووه، بویه که ناگره که ی به دی کردوه، هم نومی دی نه وه ی هه بووه بچیت بزوو تیک ناگر بیښی و ناگری پی بکه نه وه، له و سه رما به دهر بازیان بی و خوږیانی پی که رم بکه نه وه، هم که سیکش له و پی بیښی، که پتیه که یان پشانبدلو، بیتنه وه سه ر نه و پتیه که ده یانگه یه نی، به نامانچ، که نامانجه که یان، بریتی بووه له که یشتن به میسر.

۳- ﴿فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا﴾، به خیزانه که ی گوت: لیره میینه وه و راوه ست.

وشه ی (أَهْلٌ) له زمانی عه ره بییدا ته عبیری پی ده کری له ژن (هاوسه ر)، به لآم و پرای نه وه، به مانای ژن و مندالیش دی، واته: هاوسه رو مندال هکان له کورپان و کچان.

(الْمَكْثُ: ثَبَاتٌ مَعَ انْتظار)، (مَكْثٌ) بریتیه له مانه وه له شویتیک له که ل چاوه پی کردندا، یانی: که میک راوه ست.

۴- ﴿إِنِّي أَنَا نَارًا﴾، من ناگریکم به دی کردوه، وشه ی (ءَانَسْتُ) به مانای (أَبْصَرْتُ) بینیم دی، به لآم: (الْإِنْسَانُ: الْإِنْبَارُ الْبَيْتُ الَّذِي لَا شُبُهَةَ فِيهِ)، (ایناس) واته: نه و بینینه پروونه ی که هیچ گومانی تیدانیه.

به لآم و پرای نه وه ش من وای تیده گهم: بویه خوا عليه السلام وشه ی (إِنْسَانٌ) ی به کاره یناوه و نه یفه رمووه: (إِنِّي أَبْصَرْتُ نَارًا)، یان (رَأَيْتُ نَارًا)، چونکه (موسا) به هو ی دیتنی نه و ناگره وه، نولفت و هوگریه کی بو په یدابووه و، دلخو شیی و شادمانی و نومی دیکسی بو په یدابووه، وهک له سووږه تی (النور) دا ده فه رموی: ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ بُيُوتِكُمْ حَتَّى تَسْتَأْذِنُوا وَتُسَلِّمُوا عَلَى أَهْلِهَا﴾.

(استاناس) که له (انس) هه هاتهوه، یانی: پێش نهوهی تۆ له ده‌رگا بدهی، ده‌بێت حالی بی، که نهو ماله‌ی سه‌ردانیان ده‌که‌ی، پیتی دلخۆشن و کاتیان گونجاوه و بۆیان ده‌لوێ پێشوازیی بکه‌ن، نجا ده‌لتی: من ناگرێکم به‌دی کردوه، که بۆته هه‌وی ئولفه‌ت و دلخۆشییم.

(٥) - ﴿لَعَلَّكَ لَمَّا بَلَغْتَ أَجَلَكَ وَأَمَلَكَ﴾، به‌لکو لهو ناگره بزووئیکتان بۆ بێتم، (الْقَبَسُ): مَا يُؤْخَذُ اشْتِعَالُهُ مِنْ اشْتِعَالِ شَيْءٍ آخَرَ، (قَبَس) نهوهیه که ناگرێک داگیرسێتێ له شتیکی دیکه‌دا که داگیرساره، که به کوردیی پیتی ده‌لتین: سه‌لکه بزووت، یاخود بزووت: که بریتیه له دارێک که سه‌رێکی ناگر بێ و سه‌ره‌که‌ی دیکه‌شی به ده‌ستهوه ده‌گیرێ بۆ نهوهی به کاربه‌یتێ، نهو کاته شقارتهو چه‌رخ و نهو شتانه نه‌بوون، که ده‌ستیش نه‌سووتینی و ناگریشی پێ بکه‌یهوه، بۆیه به ناچاری نه‌گه‌ر و یستایان ناگرێک بکه‌نهوه، ده‌بووابه لهو ناگره‌ی که داگیرساره، دارێکی درێژ بێت و، سه‌رێکی داگیرسێت و سه‌ره‌که‌ی دیکه‌ی بکه‌ن، تاکو ده‌یگه‌یه‌ننه شوینی مه‌به‌ست.

(٦) - ﴿أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى﴾، (به‌لکو لهو ناگره بزووئیکتان بۆ بێتم، که لێره ناگرێک بکه‌ینهوه) یاخود له‌سه‌ر ناگره‌که پێنمایه‌ک ببینم، پێنمای لێره‌دا، که ده‌فه‌رموێ: ﴿أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًى﴾، یانی: (ذَا هُدًى) که‌سیک که خاوه‌نی پێنمای بێ، نه‌گه‌رنا (هُدًى) چاوه‌که، نه‌بکوته: (أَوْ أَجِدُ عَلَى النَّارِ هَادِياً) واته: پێ پێشاندهر، به‌لکو ده‌فه‌رموێ: (هُدًى) واته: که‌سیک که خاوه‌نی پێنمای بێ، خاوه‌نی پێ پێشاندان بێ، واته: بکه‌مه که‌سیک که شاره‌زای پێ بێ، واته: وێرای نه‌وه‌ی که ناگر دێتم و سه‌لکه بزووئیک دێتم، به‌لکو که‌سیکیشم لێ هه‌لکه‌وێ، له‌سه‌ر ناگره‌که، زۆر شاره‌زای پێ بێ.

(٧) - ﴿فَلَمَّا أَتَاهَا﴾، واته: کاتیک که هاته لای، راناوه‌که بۆ ناگره‌که ده‌چێ، (فَلَمَّا أَتَاهَا)، چوو بۆ لای ناگره‌که، نهو پیتی وابوو ناگره، به‌لام له پاستیدا ناگر نه‌بوو، که دوا‌ی باسی ده‌که‌ین و، له په‌یمانی کۆنه‌وه نهو ده‌قه دێتین، به‌لکو نه‌وه دروویه‌ک بووه، یاخود تووت‌رێک بووه داگیرساره، که له په‌یمانی کۆندا ده‌لتی: (غُلْفَةً)، نجا کاتیک مووسا چوو بۆ لای نهو رۆشانییه‌ی که پیتی وابوو ناگره.

۸- ﴿تُورِيْ يَمْحُوْنَ﴾، بانگکرا نهی مووسا، لِیَرَدَا به (مجهول الفاعل) هیناویه تی، بانگکرا، له لایهن کیوه بانگ کرا؟ به ته نکید له لایهن خواوه، به لَام ده لئ: (بُنِيْ فِعْلٌ الثَّاءِ لِلْمَجْهُولِ زِيَادَةٌ فِي التَّشْوِيقِ إِلَى اسْتِطْلَاعِ الْقِصَّةِ)، بویه بانگکردنه به بکهه نادیار ادا نراوه، تاکو زیاتر بیته هاندانی بابای خوینهر، بۆ نهوی بزانی نهو به سه رهاته سه ری به چی ده گات و، کن بوو بانگی مووسای کردوه؟

۹- ﴿إِنِّي أَنَا رَبُّكَ﴾، (تو بانگه‌ره‌ی که بانگی موسای کرد)، فرموی: به دنیایی منم په‌روه‌ردگارت، لیره‌دا موسا عليه السلام حالی ددبن که تو قسه‌یه‌ی له‌گه‌لیدا ده‌کری له‌خواوده‌یه، چونکه قسه‌کردنتکی نا‌اسایی بووه.

زانایان زۆریان باسکردوه: مووسا عليه السلام چۆن فهرمایشتی خوای بیست، نایا
ههر به گوته کانی بیستی، یاخود به هه موو جهستهی بیستی، ئنجا چۆن
دنیابوو که نهوه فهرمایشتی خواجه، بۆ وینه: قسهی (شیطان) یک، (جند) یک،
قسهی که سێکی دیکه نیه؟ وه لئه که ی ههر ئه وه یه که کاتیک له لایهن خواوه
عليه السلام مروفتیک حالیی ده کرف له شتیک، جا نه گهر له حالتهی بیداری دابی، که
بۆ پیغمبه ران وه حیی بووهو، بۆ دۆستانی خوا ئیلهام و خورپه و خسته دلّه،
یان له حالتهی خهون دابی، تهو مروقه، نهو که سه وا حالیی ده بی و وا دلنیا
ده بی، که هیچ ته م و مژ له دل و ده روون و عه قلی دانامینتی، که نه وه خوا
عليه السلام نهو شتهی لی حالیی کردوه، واته: مووسا عليه السلام گرنگ نه وه یه که دلنیا یی
ته وای بۆ پهیدا بووه، که نه وه خواجه عليه السلام نهو دهنگه له لایهن خواوه یه،
ئنجا نایا خوا عليه السلام دهنگی هه یه نهو دهنگه ی که ئیمه ده بیستین؟! نهوش
دیسان پتویست ناکات ئیمه زۆر به چینه ئیو نهو ورده کارییه وه، بیکومان خوا
عليه السلام هیچ حاله تیک ی ماددی ی نه، وه که نه وه ی که بۆ ئیمه به رهسته به پینج
ههسته کا مان هه ستیان پی ده که بن.

بۆيە زانايان گوتوو يانه: خوا ﷻ ئەو پۇشنايەي لەو تووتپکەدا (لەو درووهدا) دروستکردوه، هەلبەتە بە بێ قسەي بەيمانی کۆن، ئەگەرنا دەگونجی دەوهنتک

بوو بئ، و، دەگونجێ جۆره درهختیکی دیکه بوو بئ، به لām پهیمانی کۆن ده لئ: تووترک (عَلِيقَةُ) یک دا، ئەو پۆشناپیهی لهویدا خولقاندوهو، ناگریش نهبووه، به لکو تهماشای کردوه ده نایستی و که چی ناشووتی، ههروهها خوا ئەو دهنگهشی ههه لهوێ هیناوه! گرنگ ئەوهیه که مووسا حالبی بووه که ئەو دهنگه له لایهه خواي پهروهردگاروه دئ، ئنجا نایا ههه دهنگی خوا بووه، یاخود دهنگیک بووه، خوا دروستی کردوه؟ ههروهها نایا مووسا ههه به گوێی بیستووپی، یان به ههموو ئەندامهکانی بیستووپی؟ ئەوه به راستی ئەوانه ههندی ورده کاریین که له دهروهی توانای مروفن.

گرنگ ئەوهیه بزانیه خوا ﷻ: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾، هیچ شتیك وهك خوا نیه، ههه چی روالهتی ماددییه، ئنجا له رووی دهنگهوهو، له رووی پهنگهوهو، له رووی بۆنهوهو، له رووی تامهوهو، له ههموو ئەو پروانهی که پێنج ههستهکان دههکیان پئ دهکهه، خواي پهروهردگار بهو شێوهیه نیه، چونکه خوا: ﴿لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ﴾، ههموو شتهکان دروست کراوی خوان و، شته ماددییهکان به پێنج ههستهکان ههستیان پئ دهکری، به لām خوا ﷻ نه وهك شته ماددییهکانه، نه وهك شته مهعنهویه کانیسه، وهك دروستکراوهکانی نیه، به ههموو جوړو شێوه کانیانهوه^(١).

١٠- ﴿فَاَخْلَعَ نَعْلَيْكَ﴾، (خوا پتی فهرموو: منم پهروهردگاری تۆ)، پێلاوه کانت دانئ، (الْخَلْعُ: فَصْلُ شَيْءٍ عَنْ شَيْءٍ كَانَ مُتَّصِلًا بِهِ)، (خَلَعَ) دارپینی شتیکه له شتیك، که پێوهی په یوه ست بووه، پێلاوه کانت دابکه نه، دایان بنئ، وشهئ (نَعْلُ) ئیستا له کوردییدا دهگوترئ: نهعل، واته: دههپایه، یان سههپایه، ئەوهی که به سهه پێوه دهکری، به لām (نَعْلُ) له زمانی عهههپیدا، یانی: (حذاء) پێلاو، نهعلیش دهگریتهوه، یانی: سههپایه، پێلاوی دیکهش به ههموو جوړه کانییهوه دهگریتهوه، بۆچی خوا فهرموویته: پێلاوه کانت دابنئ؟ هه ندیک له پروونکه رهوانی ماناو مه بهسته کانی قورئان، نازانم له کوئیان هیناوه

(١) له تەفسیری سوورەتی (القصص) دا له و بارهوه ورده کاری زیاترمان هیناوه.

دەتتېن: لەبەر ئەۋەدى كە پىلاۋەكانى مووسا لە پىستى كەرىك كە دەباغ نە كراۋە، دروست كرايۋون، بەلەم بە راستى ئەمە ھېچ بەلگەيەكى لەسەر نى، چونكە دوايى خوا ﷻ ھۆكۈم داکەندى پىلاۋەكانى پۈۈن دەكەتەۋە.

(۱۱) - إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًى ۖ، بە دۇنيانى تۆ لە شىۋى پاك و پاككراۋە (مُقَدَّس)، داي، كە ناۋى (طُوًى) يە، لەبەر ئەۋەدى تۆ لە شۈتتىكى پاكى، پىلاۋەكانت دانى.

(الْوَادِ: الْمُفْرَجُ بَيْنَ الْجِبَالِ وَالتَّلَاحِ، الْمُقَدَّسُ: الْمُطَهَّرُ، طُوًى: اسْمُ الْوَادِي أَوْ اسْمٌ لِصَنْفٍ مِنَ الْأَوْدِيَةِ)، (ۋادى) كە بە (ي) دى، جارى ۋاشە بەبى (ي) دى، (ۋاد) بىرىتە لە بۆشايى و كەلتى نىۋان چىكان، ياغود گىردەكان، (مُقَدَّس) بىش ۋاتە: پاككراۋە (مُطَهَّر)، (طُوًى) ش ناۋى شىۋەكەيە، ياغود ناۋى جۆرىك لە شىۋەكانە، ۋەك ئەۋەدى پىچىرايىتەۋە، چونكە (طَوَاه)، يانى: پىچىايەۋە، ئوشتاندىۋە.

پىم ۋايە^(۱) كە فەرمانكردى خوا بە مووسا ﷺ كە پىلاۋەكانى دابىتى، ئەۋە ھېچ لەبەر ئەۋە نەبوۋە كە ھېچ بەلگەيەك نى كە لە چەرمى كەرىكى دەباغ نەكراۋ، دروست بوۋىن، پىم ۋايە لەبەر ئەۋەش نەبوۋە كە ئەۋ شۈتتە شۈتتىكى پاك بوۋە نە دەبوۋايە بە پىلاۋەۋە پىدا بىرا، بەلكو پاكىيەتى ئەۋ شۈتتە لەۋ كاتەدا لەۋۋە ھاتە، كە لەۋ كاتەدا خوا ﷻ فەرمايشتى خۇي لەۋ رۆشنايەدا بۆ مووسا دەرغىستەۋ، دۈندۈۋىيەتى لەۋ شۈتتەدا، ۋاتە: پاكىيە ئەۋ شىۋە لەۋ ھالەتە تايەتەۋە سەرچاۋە گىرتە، كە بىرىتە لەۋ فەرمايشتىكردى خوا لەگەل مووسا ﷻ، ئەگەرنا، نە پەيۋەندىيە بە شۈتتەكەۋە ھەبوۋە، لەبەر خۇدى خۇي و، نە پەيۋەندىيە بە پىلاۋەكانى مووسا ھەبوۋە، بەۋ ماددەيە كە لىتى دروست كراۋن، بەلكو پەيۋەندىيە بەۋ ھالەتەۋە ھەبوۋە.

ئەۋە شۈتتىكى لۆژىكىي و مەنتىقىيە، چونكە ئەگەر لەبەر شۈتتەكە بوۋايە، ئاخىر ئەۋ شۈتتە چى لى بوۋە، جگە لەۋەدى كە خوا لەۋ كاتەدا فەرمايشتى

(۱) كە ھەلەتە لە تەفسىرەكاندا نەمىنىۋە، بۆيە دەتتېن: پىم ۋايە.

دیاره له پهمانی کوندا ناوی خوا به (أهية) هاتوه^(۱)، هه‌لبه‌ته له هه‌ندیک شونتانیښ به (نَهْوَه) ناوی خوا ښه هاتوه، هه‌روه‌ک چوڼ ئیستا به نینگلیزی

(١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: ٢، ص ١٣٥.

ناوی خوا (God) ی بۆ به کاردیتن، له فارسییدا (خُدا) ی بۆ به کاردیتن، له کوردییدا (خوا) به کاردی و، له عه‌ره‌بییدا (الله)، له هه‌ر کام له زمانه‌کانی دیکه‌شدا خوا ﷻ ناویکی تاییه‌تی هه‌یه.

(۱۵) - ﴿لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا﴾، جکه له من هه‌یج په‌رستراویک نیه، ئه‌مه‌ش گوزاره (خبر) ی دووه‌مه بۆ وشه‌ی (إِن)، (أَنِّي: أَنَا اللهُ)، (لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا) ئه‌مه هه‌والی دووه‌مه بۆ وشه‌ی (إِن)، واته: بێجگه له من هه‌یج په‌رستراویک نیه.

(۱۶) - ﴿فَاعْبُدْنِي﴾، مپه‌رسته، به‌ندایه‌تیم بۆ بکه، پێشتر گوتوو مانه: (عبادة) یانی: نه‌و په‌ری خوشوێستن، وێرای ئه‌وپه‌ری به‌گه‌وره‌گرتن، وێرای ئه‌و په‌ری مل بۆ که‌چ کردن، وێرای ئه‌وپه‌ری پشت پێ به‌ستن، وێرای ئه‌و په‌ری لێترسان و شه‌رم و سام لێکردن، بۆ خوا، که‌واته: ﴿فَاعْبُدْنِي﴾، به‌ دَل و به‌ قسه‌و به‌ کرده‌وه بۆ من به‌ندایه‌تی بکه، که‌ وه‌ک گوتم: به‌ندایه‌تی وێرای ئه‌وپه‌ری ملکه‌چی و بچوکی نواندن له‌ خزمه‌ت خوا، ئه‌وپه‌ری خوشوێستن و لێترسان و، به‌ گه‌وره‌گرتن و، پشت پێ به‌ستنیش ده‌گریته‌وه.

(۱۷) - ﴿وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي﴾، بۆ یاد کردنیشم نوێژ به‌را بکه، دوا ی ئه‌وه‌ی که‌ به‌ گشتی فه‌رمانی پێ ده‌کات خوا په‌رستی و به‌ندایه‌تی بۆ بکات، ئنجا فه‌رمانی پێ ده‌کات به‌ تایبه‌ترین جو‌ری خواپه‌رستی که‌ بریتیه له‌ نوێژ، ئامانجی نوێژ کردنیشی بۆ ڤوون ده‌کاته‌وه که‌ بریتیه له‌ یادکردنی خوا، که‌واته: نوێژ، تایبه‌ترین جو‌ری خواپه‌رستییه‌و، له‌ راستییدا له‌ نوێژدا خوا په‌رستی به‌ هه‌موو جو‌ره‌کانی به‌رجه‌سته ده‌بێ، هه‌م خواپه‌رستی دَل و ده‌روون و په‌نامه‌کی، هه‌م خواپه‌رستی قسه‌و جوولاندنی زمان و ده‌ربهرین، هه‌م ملکه‌چی ئه‌ندامه‌کان به‌ کرده‌وه، هه‌موویان له‌ نوێژدا به‌رجه‌سته ده‌بن.

که‌ ده‌فه‌رموی: ﴿لِذِكْرِي﴾، بۆ ئه‌وه‌ی یادم بکه‌ی، واته: حیکمه‌ت و ئامانجی نوێژ، بریتیه له‌ یادکردنی خوا و باسکردنی خوا، ئاگابوون له‌ خوا ﷻ.

(۱۸) - ﴿إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ﴾، ئنجا دوا ی ئه‌وه‌ی که‌ خو‌ی پێ ده‌ناسین و، فه‌رمانی پێ ده‌کات به‌ به‌ندایه‌تی، باسی ڤۆ‌ی دوا ی ده‌کات، ده‌فه‌رموی: به‌ دلنایی ئه‌و کاته‌ی

که دنیای تیدا کۆتا دئی، ئاخیر زەمان، دئی، هیچ دوو دئی و گومانێ تیدا نیه، (السَّاعَةُ: اسْمٌ بِالْعَلَبَةِ عَلَى سَاعَةِ خَرَابِ الدُّنْيَا أَوِ الْقِيَامَةِ)، وشە (ساعة) واتە: کاتیکی دبارییکراو، بەلām بووه به ناو بۆ ئەو کاتە ی که دنیای تیدا کۆتایی دئی، واتە: ئەم گەردوونە ی تیدا دەپێچرێتەو، هەروەها جاری واش هە یه بۆ قیامت بەکار دئی، بەلām به زۆری (ساعة) بۆ ئاخیر زەمان و کۆتایی هاتنی ئەم ژیا نی دنیایه، بەکار دئی، بەلām قیامت بۆ هەلسانەو بۆ قوناغی دووهمی پۆژی دوا یی، بەکار دئی.

١٩- ﴿أَكَاذُ أَخْفِيهَا﴾، خەریکم پەنھانی بکەم، (أَكَاذُ) بە مانای: (أَقْتَرْتُ) لێی نزیکی کەوتمەو، دئی، (أَكَاذُ): (أَقْتَرْتُ)، (أَخْفِيهَا): پەنھانی دەکەم، (کَاذُ) بۆ نزیکی کەوتمەو یه له کاریک، بەلām ئەنجام نەدری، ئەگەر گوتمان: (كَاذَ الْمَطَرُ أَنْ يَسْقُطَ)، کەواتە: بارانە کە نەباریو، ئەدی لێردا کە خوا هاتنی ئاخیر زەمان و کاتی تیدا هاتنی کۆتایی دنیای پەنھان کردو، بۆچی دەفەر موی: نزیکی پەنھانی بکەم؟ لێردا زانیان مشتومری زۆریان بوو، کە رای راسترو باشتەر ئەو یه، رستە ی: ﴿أَكَاذُ أَخْفِيهَا﴾، خەریکم پەنھانی بکەم، واتە: له خۆشم پەنھانی بکەم، ئەو هەش تەعبیری کە له زمانی عەرەبییدا بەکار دئی، هەلەتە له خۆی پەنھان نیه، بەلām له غەیری خۆی پەنھان، هەروەک له فەرموودە کە بە فەرموودە ی جیبریل (حدیث جبریل) ناسراو، کاتی جیبریل پرسیار له پێغەمبەر ﷺ دەکات (مَتَى السَّاعَةُ؟) پێغەمبەر ﷺ دەفەر موی: ﴿مَا أَلْمَسْتُوْلُ بِأَعْلَمَ بِهَا مِنْ السَّالِلِ﴾^(١)، پرسیار لێکراو (کە پێغەمبەر ه ﷺ) پیتی زاناتر نیه له پرسیار کەر (کە جبریلە)، واتە: ئە پێغەمبەر ی خاتەم ﷺ و نه جیبریلش کە سەرۆکی فریشتەکانە، هیچ کامیان هاتنی کاتی ئاخیر زەمان نازانن.

هەندیکیش له شارەزاییانی زمانی عەرەبیی گوتوو یانە: ﴿أَكَاذُ﴾ لێردا بە مانای (أَرِيذُ) دئی، یانی: ﴿أَكَاذُ أَخْفِيهَا﴾، یانی: (أَرِيذُ إِخْفَانًا) دەمەو ی پەنھانی بکەم، کە ئەو یش ویستوو یه تی و پەنھانی شی کردو له غەیری خۆی، بەلām له راستییدا هەر وا پێکترە وشە ی: (أَكَاذُ)، پتویست ناکات ماناکە ی بگۆردی،

(١) أخرجه البخاري في كتاب الإيمان، باب سؤال جبريل النبي صلى الله عليه وسلم عن الإيمان والإسلام، برقم: ٥٠، ومسلم برقم: ١٠٦.

﴿أَكَادُ أَخْفِيَا﴾، یانی: نیزیکه که له خوشمی په نهان بکهم، هیئده مه بهستم بووه که کهس پیتی نه زانتی.

۲۰- ﴿لِيُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ بِمَا سَعَى﴾، ناخیر زه مان بوچی دی؟ که بیگومان دواي هاتنی ناخیر زه مان، قیامت و هه لسانه وهش دی، نه گهر (ساعة) لیره دا مه بهست پیتی هاتنی کوتایی نه م گهر دوونه بی، نه گهر نا نه گهر (ساعة) مه بهست پیتی هاتنی روژی دواي بی به گشتی، واته: به قیامت و به هه لسانه وهش وه، واته: بویه روژی دواي دی، تاکو هر کهس به پیتی نه وودی نه و کوششی که کردوویته، سزاو پاداشت بدریته وه، وشه (لِجْزَى) تاکو ئیستا له زمانی کوردیدا، وشه یه کم پی شک نایهت که مانای پر به پیستی بگه یه نی، چونکه له زمانی عه پهبیدا (جزاء) هه م به مانای سزا (عقاب) دی، هه م به مانای پاداشت (ثواب) دی، واته: هه م به مانای پاداشت دانه وودی که سیک که چاکه ی کردوه، هه م به مانای سزادانی که سیک که خراپه ی کردوه، به لام تیمه له زمانی کوردیدا ده بی بلتین: سزاو پاداشت، سزا بو خراپه کار، پاداشت بو چاکه کار، به لام وشه ی (جزاء) له زمانی عه پهبیدا هه ردوویان پیکه وه ده گه یه نی، دیاره به و پیه ی که هه ردوویان پیکه وه ده گه یه نی وهک تیره، چونکه لیره دا: ﴿لِيُجْزَى كُلُّ نَفْسٍ﴾، هه ر نه فسیک، هه ر که سیک، که هه ندی له که سه کان خراپه کارن و، هه ندیکش له که سه کان چاکه کارن، که واته: هه ندیکان شایسته ی پاداشت و هه ندیکان شایسته ی سزان، به لام جاری وایه له سیاقیندا که دی، ده زانری که (جزاء) مه بهست پیتی پاداشت دانه وودی چاکه کاره، جاری واش هه یه ده زانری: مه بهست سزادانی خراپه کاره، به لام وهک گوتم: له زمانی کوردیدا مه گهر وشه یه کی بو دروست بکری، یاخود په نگه هه بی و من نه یزانم، نه گهر نا وشه یه کمان نیه پر به پیستی (جزاء) بی، به لکو ده بی بگوتری: سزاو پاداشت.

واته: حیکمه تی هاتنی روژی دواي به گشتی، یاخود کاتی تیدا کوتایی هاتنی گهر دوون (ناخیر زه مان) نه وویه که هه رکه سه، به پیتی هه ول و کوششی که داویه تی، سزایان پاداشت بدریته وه.

بۆيە يەككىك لە خوا ناسان (عارىفان) دەلى:

وَمَنْ أَبَاحَ النَّفْسَ مَا تَهْوَاهُ ... فَأَمَّا إِلَهُهُ هَوَاهُ

واته: هەر که سێک نه فسی چی ئاره زووی کرد، پتی پێیدا، ئهوه ئاره زووی خۆی کردوه به بهرستراوی خۆی.

وهك خوا دد فەرموئ: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوًى﴾ الجاثية، واتە: تەماشای ئەو کەسە ناکەي، کە ئارەزووی خۆی کردووە تە پەرستراوی خۆی! نافەرموئ: کردووێتە خوای خۆی، بە لکو پەرستراوی خۆی، چونکە خوا ﷻ یەک زاتە، بێ وێنە، بەرەو دگەر، بە دیھێتەرە، ھەر ئه‌ویش شایستە ی پەرستەنە.

(۲۲) - ﴿فَرَدَىٰ﴾، نه‌گهر نا ده‌که‌وی، یاخود به هیلاک ده‌چَ و ده‌فهوتیی، (رَدَی، یَزَدَی، اُی: هَکْ)، هه‌روه‌ک (رَدَی، یانی: سَقَطَ) واته: له سه‌ره‌ود که‌وته خوار، لَیره‌دا با نهم دوو ده‌قه بَئین له په‌یمانی کۆنه‌وه، که تیشکی زیاترمان بۆ ده‌خه‌نه سه‌ر نه‌وه‌ی خوا عَلَّامَ یاسی کردوه.

هه ټه ټه ټیمه دواپی له ته فسیری سوورپه تی (القصص) دا، خوا پشتیوان بی، وهک پتستر باسمان کرد، نهو پتتج قوناغه ی سهره تاپی ژپان و به سهرهاتی مووسا عليه السلام لهویدا به ته فیصل باس ده که یین، هه رووک هه شت قوناغه که ی دیکه مان له سوورپه تی (الأعراف) دا، له کاتی ته فسیرکردنی نهو (٦٩) ټایه ده دا که باسکران، خستنه پروو:

ده فی یه که م: (فَرَجَعَ مُوسَى إِلَى يُثْرُونَ حَمِيه، وَقَالَ لَهُ: «دَعْنِي أَعُوذُ إِلَى قَوْمِي فِي مِصْرَ لَأَرَى أَمَّا زَالُوا بَعْدَ أَحْيَاءَهُ». فَأَجَابَ يُثْرُونَ مُوسَى: «أَذْهَبْ بِسَلَامٍ»^(١)، نجا دوا ی چهند قسه یه ک ده لی: (فَأَخَذَ مُوسَى إِمْرَأَتَهُ وَبَنِيهِ وَأَرْكَبَهُمْ عَلَى الْحَمِيرِ وَمَضَى عَائِدًا إِلَى أَرْضِ مِصْرَ، وَأَخَذَ مَعَهُ عَصَا اللَّهِ أَيْضًا). واته: مووسا که راپهوه بو لای خه زووری (یثرون) و پتی گوت: لیمکه پری با بکه ریمهوه بو لای خه لکه که م له میسر، تاکو بزائم نایا هه ر زیندوون؟ (یثرون) وه لمی مووسا دایه وه: برؤ به سه لامه تی، نجا دواپی ده لی: مووسا عليه السلام ژنه که ی و کوره کانی له که ل خوی بردن و سواری که رانی کردن و پرویی که بکه ریمهوه بو سهر زه مینی میسر، گوچانه که ی خواشی له که ل خویدا برد، (گوچانی خوا: واته: نهو گوچانه ی که خوا عليه السلام دواپی بو ی ددکات به و موعجزیه).

نهمه بو سهره تای نهوه که مووسا عليه السلام له مه دپه نهوه به پری ده که وی.

ده فی دووهم: نجا بو چونیته تی بینینی نهوه ی که مووسا به بلتسه ناگری ټنگه شتوه و، گتوگو له که ل کرانی له لایه ن خوی په روه رداره وه، هه ر له هه مان سهرچاوه دا ده لی:

(وَأَمَّا مُوسَى فَكَانَ يَرْغَى غَنَمَ حَمِيهِ يَتْرُونَ كَاهِنِ مِذْيَانَ، فَقَادَ الْغَنَمَ إِلَى مَا وَزَاهِ الطَّرَفِ الْأَقْصَى مِنَ الصُّحْرَاءِ، حَتَّى جَاءَ إِلَى حُورِيَبَ جَبَلِ اللَّهِ، وَهُنَاكَ تَجَلَّى لَهُ مَلَكُ الرَّبِّ بِلَهِيَبٍ نَارٍ وَسَطَ عَلْيَقَةٍ، فَتَنَظَرَ مُوسَى وَإِذَا بِالْعُلْيَقَةِ تَقْفِدُ دُونَ أَنْ تَخْتَرِقَ، فَقَالَ مُوسَى: «أَمِيلُ الآنَ لَأَسْتَظِلَّ هَذَا الْأَمْرَ الْعَظِيمَ، لِمَاذَا لَا تَخْتَرِقُ الْعُلْيَقَةُ؟» وَعِنْدَ مَا رَأَى الرَّبُّ أَنَّ مُوسَى قَدْ دَنَا لِيَسْتَظِلَّ الْأَمْرَ، نَادَاهُ مِنْ وَسَطِ الْعُلْيَقَةِ قَائِلًا: «مُوسَى».

(١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: ٤٠، ص ١٣٨، رحلة العودة.

فَقَالَ: «هَآ أَنَا»، فَقَالَ: «لَا تَقْرَبْ إِلَى هَآ: أَخْلَعُ جَدَاةَكَ مِنْ رِجْلَيْكَ، لَأَنَّ الْمَكَانَ الَّذِي أَنْتَ وَاقِفٌ عَلَيْهِ أَرْضٌ مُقَدَّسَةٌ»^(۱).

بۆیه‌ش ئەم دەقانه دێم له په‌یمانی کۆنه‌وه، چونکه له هێله گشتیه‌کانیادا له‌گه‌ڵ فوڕناندا تێک ده‌که‌نه‌وه، هه‌لبه‌ته‌ نه‌وه‌ی که له‌گه‌ڵ فوڕناندا تێکه‌داته‌وه، دیاره‌ نه‌وه‌ فه‌رمایشتی خوایه، ماوه له په‌یمانی کۆندا، نه‌وه‌ش که تێکه‌گیرێ، نه‌وه‌یه که گۆردراوه‌و ده‌ستکاری کراوه.

واته: به‌لام مووسا که مه‌ری خه‌زوره‌که‌ی (یغرون)ی ده‌له‌وه‌راند، که کاهینی مه‌دیان بوو، (نه‌وان وشه‌ی کاهین به‌ مانای (زانا)یان به‌کارهێناوه، به‌لکو جاری وایه به‌ مانای پێغه‌مبه‌ریشیان به‌کارهێناوه)، مه‌ره‌که‌ی لیخو‌ری هه‌تا که‌یاندیه پشت نه‌و په‌ری بیابان، تاكو هاته لای حوریب (جبل الله) چایای خوا، (ده‌بی مه‌به‌ستی پتی کبوی (طور) بی، نه‌و چایای که مووسا گفتوگۆی له‌سه‌ر کردوه، له‌ خزمه‌ت خوادا)، له‌وه‌ی فریشته‌ی په‌روه‌ردگار به‌ بلێسه‌یه‌کی ناگه‌وه‌ له‌ تێوه‌ راستی دروویک دا^(۲)، بۆی ده‌رکه‌وت.

مووسا ته‌ماشای کرد سه‌رنجی دا نه‌و درووه‌ بلێسه‌ی لی به‌رز ده‌بێته‌وه بی نه‌وه‌ی بسووتی، مووسا گوتی: ئیستا با بچم نیزیک بیمه‌وه، له‌م کاره مه‌زنه، نه‌و درووه‌ بۆچی بلێسه‌ی لی به‌رز ده‌بێته‌وه‌و ناشووتی؟ ئنجا کاتی‌ک په‌روه‌ردگاری بینی، که مووسا نیزیک که‌وتۆته‌وه‌ تاكو به‌و شته‌ ئاشنا بی و ناگادار بێته‌وه‌ (نه‌و دوورده‌ چۆنه، بلێسه‌ی هه‌یه‌و ناشووتی؟) بانگی کرد له‌ تێوه‌ راستی درووده‌که‌وه‌ فه‌رمووی: مووسا، مووساش گوتی: من لی‌ره‌م (به‌لێ

(۱) التفسیر التطبیقي للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: ۳، ۱۳۴، ظهور الله.

(۲) (عَلِيقَة) له‌ فه‌رمه‌نگه‌کانی زماندا دروو (تووترک)ه، چونکه ده‌لێ: به‌ریک ده‌گرێ و هک هی توو، هه‌رچه‌نده له (المعجم الوسيط)دا به‌ لاولای لیکدوله‌ته‌وه، ده‌لێ: نه‌وه‌ی که له‌ دره‌خت و شت ده‌نالی، به‌لام به‌ ته‌نکیدا نه‌و رایه‌ راسته که ده‌لێ: دروو (توودرکه)ه، چونکه هه‌ر نه‌و به‌ره‌که‌ی و هک توویه، مه‌گه‌ر مه‌به‌ستی له‌ لی‌ئالان، تی‌ئالقانی درکه‌کانی بی.

منم)، خوا فەرمووی: لێره نزیك مەبەوه، پێلاوهكانت لە دوو پێیهكانت دابنێ، چونكه تۆ لە شوێنێکی، ئەو شوێنە ی كه تۆ لێی وهستاوی سەرزه‌مینکی پاكه. كه ئەمه پێك له‌گه‌ڵ ئەوه‌ی كه له‌ قورئاندا فەرمووێتی، تێك ده‌كاتەوه، دیاره فەرمایشتی خوا، چ له‌ ته‌وراتدا فەرمووی بێ، چ له‌ ئینجیل دا فەرموو بێ، چ له‌ قورئاندا فەرموو بێ، فەرمایشتی خوا هه‌ریه‌كه، هه‌ر هه‌مووی نابێ جیاوازی بێ، مه‌گه‌ر ئەوه‌ی كه ده‌ستکاریی بكړی و بگۆردړی.

۳- ﴿أَتَوَكَّرُ عَلَىٰهَا﴾، خۆمى دەدەمە سەر، باسى ھەندىك لە سوودەكانى دەكات، ياخود ھەندىك لە وەسفەكانى (أَتَوَكَّرُ أَي: أَعْتَمَدُ وَأَسْتَنْدُ)، ديارە عادەتى شوانان وايە كە گۆچانیان پێیە، خۆيانى دەدەنە سەر، لە كاتىك دا پشتیان ماندوو دەبن، ياخود خۆيان دەدەنە سەرى، لە كاتى پۆشتنداو خۆيانى پى دەگرەنەو، كاتىك دەچنە خوار لە شوێنىك، يان وەك ھاوکارىك بۆ دوو پێیەكانیان.

۴- ﴿وَأَهْشَىٰ بِهَا عَلَىٰ عَنِي﴾، ھەروەھا گەلای درەختانىشى پى دەوەرێنم، بەسەر مەرەكەمدا، (الْهَشَى: الْخَبَطُ، وَهُوَ ضَرْبُ الشَّجَرَةِ بَعْضًا لِيَتَساقَطَ وَرَقُهَا، وَغُدِي بِ «عَلَى» لِيَتَضَمَّنِيهِ مَعْنَى: أَسْقِطُ)، (هَش) وەك پێشتر باسمان كرد: (الْهَشَى: الْهَزَى)، (هَزَى) راوەشاندن، (هَش) يش لى نيزىكە، دەلى: (هَش: خَبَطُ)، برىتيە لە لىدانى درەختىك بە گۆچانىك تاكو گەلەكانى ھەلۆدەرن، لێرەدا وشەى (هَش) بە (على) بەركارى خواستو، تاكو مانای (أَسْقِطُ)، (بەخەمە خوارى بچىتە نىو، تاكو گەلای درەختانى پى ھەلۆدەرن، پى بەردەمەو ھە سەر مەرەكەم دا، ئەوانىش بىخۆن.

۵- ﴿وَلِي فِيهَا مَآرِبٌ أُخْرَى﴾، ھەروەھا چەندان كارى پىوستى دىكەش بەم گۆچانە دەكەم، (مَآرِب: جمع مَآرِبٍ أَوْ مَآرَبٍ أَوْ مَآرَبٍ، أَي: الْحَاجَةُ)، (مَآرِب) كۆى (مَآرِب)، (مَآرَب)، (مَآرَب) ھەر سىكان بە مانای (حاجة) پىداويستى دىن، واتە: چەندان كارى پىوستىشم بەو گۆچانە ھەن و، بەھۆى ئەووە ئەنجاميان دەدەم.

زانایان لە تەفسىرەكانیان دا زۆر بە تەفسىل باسيان كردو، كە گۆچان چەند سوودى ھەن، ھەندىكان دەلێن: دە (۱۰) سوود، ھەندىكان دەلێن: بىست (۲۰) سوود، ھەندىكيشيان دەلێن: سەد (۱۰۰) سوود.

كە لە راستىیدا ھىچ بەلگەىك لەو بارەو ەنە كە خوا ﷻ مەبەستى بووبى، تىمە بە سوودەكانى گۆچاندا بچىنە خوار، گرنگ ئەو ەبە مووسا ﷺ ھەم گۆچانەكەى وەك خودى خۆى بۆ خوا ﷻ پىناسە كردو، گوتى: ئەو ە گۆچانە، ھەم ئەو پىداويستىيانەى كە بە ھۆى ئەو گۆچانەو ەديانھىنیتە دى، سوودەكانى گۆچانىشى باسكردوون.

(۶) - ﴿قَالَ أَلَمْهَآ يَكُونِ﴾، خوا فەرموۋى: ئەى مووسا! فېرىدە، بېھاۋى، كە دەفەرموۋى: ئەى مووسا! فېرىدە، بېھاۋى، ئەو بە تەئكىد ھۆكارە بۆ مەبەستىكى دېكە كە دوايى باسى دەكەين، بە ئەم ئەمە پاهىتان و ئاگادار كەرنەۋەى مووساش بووہ ^(۱۱۷) لہ بارەى گۆچانەكەيەۋە، كە خوا ۋەك موعجىزەيەك بۆى دەكانە ھەزىاۋ ئەژدىھايەكى گەۋرە، ھەر خودى ئەو گۆچانەى كە ھى خۆيەتى و بە دەست غۆيەۋەيەتى، بۆ ئەۋەى زياتر ئولفەتى پىتوہ بگرى، لىي نەترسى، پىتوہى پابى.

(۷) - ﴿فَالْتَمَهَآ﴾: (قَذَفَهَا، طَرَعَهَا): ھاۋىشتى و فېرىدا.

(۸) - ﴿فَإِذَا هِىَ حَيَّةٌ تَسْعَى﴾، يەكسەر دواى ھاۋىشتى بوو بە مارتىك كە دەپۆشت، دەھات و دەچوۋ، نىجا لە سوۋرەتى (الأعراف) دا دەفەرموۋى: ﴿فَالْتَمَنَ عَصَاءُ فَإِذَا هِىَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ﴾، گۆچانەكەى فېرىدا، يەكسەر بوو بە مارتىكى زۆر ئاشكرا و پروون، (ثُعْبَان) واتە: مارتىكى زۆر گەۋرە، بە كوردىي دەلتىن: ھەزىاۋ يان ئەژدىھا.

لە سوۋرەتى (القصص) دا دەفەرموۋى: ﴿وَأَن أَلْقَى عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تُهْتَزُّ كَانَتْهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَّى يُعْقَبُ﴾، واتە: گۆچانەكەت فېرى بدە، كاتىك كە بىنى خۆى پادەۋەشاند ۋەك تىرە مار (جَانٌّ)، مارتى گچكەش ھەلچوون و داچوونى خىتراترە) بەكسەر مووسا پىشتى تى كەردو پايكەردو ئاۋرى نەدايەۋە.

نىجا ھەر بەھەمان تەعبىر لە سوۋرەتى (النمل) يشدا ھاتوۋە: دەفەرموۋى: ﴿أَلْقَى عَصَاكَ فَلَمَّا رَآهَا تُهْتَزُّ كَانَتْهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَّى يُعْقَبُ﴾.

لە كۆى ئەم ئايەتانە ۋەردەگىرى، ئەو گۆچانەى مووسا فېرى داۋە، بۆتە مارتىكى زۆر گەۋرە و، جوولە جولەكەشى زۆر خىترا بووہ، ۋەك تىرە مارتىك، ۋەك مارتىكى گچكە، بە ئەم لە قەبارەيەكى گەۋرەدا.

(۹) - ﴿قَالَ خُذْهَا وَلَا تَحْزَنْ﴾، خوا پىتى فەرموۋ: بىگرەۋ لىي مەترسى، ديارە دوايى لە پەيمانى كۆنەۋە دەيھىتىن، گرەتەكەى چۆن بووہ، لىرە خواى پەرۋەردگار دەفەرموۋى:

يېگەرە لىي مەترىتى، ئىنجا ئايا لە لاي سەرييه وه گرتوويه تى، لە لاي كلکيه وه گرتوويه تى، چۆنى گرتوه؟

(۱۰)- ﴿سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَى﴾، دەيگيرينه وه بۆ حالەتى يەكەمى، دەلتى: (السيرة: هيئة السير، وأطلقت على العادة الطبيعية، وانتصب سيرتها بنزع الخافض: إلى سيرتها الأولى التي كانت عليها).

(سيرة) واتە: شىۋەى پۇيشتىن، ھەم لىرە ھەم بە گشتى بە ماناي عادات و سروشش دى، بەلام لىرە ﴿سِيرَتَهَا﴾، كە (منصوب) بووه، دەلتى: (بنزع الخافض)، يانى: ئەوھى كە ژىردارى دەكات، لىي دارنراوه، يانى: (سَنُعِيدُهَا إِلَى سِيرَتِهَا الْأُولَى)، لە ئەسلىدا ئاوا بووه: دەيگيرينه وه بۆ حالەتى پۇشتىن كە حالەتى گۆچانى ئاسايە.

(۱۱)- ﴿وَأَضْمَمْنَا بَدَأَ إِلَى جَنَّاتِكَ﴾، دەستىشت بەرە ژىر بآلت، دەستت بخە بن ھەنکلت، يانى: دەستى راستت بخە بن ھەنکلى چەپت.

(۱۲)- ﴿فَخَرَجَ بِضَاءً مِنْ غَيْرِ سُوٍّ﴾، بە سېتىي دىتە دەرى بە بى نەخۇشىي و، بەبى ئەوھى حالەتتىكى خراپى لى پەيدا بوو بى، ھەك لە سوورەتى (الشعراء) دا دەفەرموى: ﴿وَرَزَقَ يَدَهُ، فَإِذَا هِيَ بِيضَاءٌ لِلنَّظِيرِينَ﴾، دەستىشى ھىنايە دەرى، دواى ئەوھى خستبوويه بن بالى، ھىنايە دەرى، بەكسەر سېى بوو بۆ بىنەران.

لە سوورەتى (النمل) دا لە ئايەتى (۱۲) دا، ھەمان شت دەفەرموى و لە سوورەتى (الأعراف) یش لە ئايەتى (۱۰۸) دا بە ھەمان شىۋە، ھەك لە تەفسىرى سوورەتى (الأعراف) دا باسما كىردوھ: ئەو سېپىيەتتەي دەستى موصا (عليه السلام) ھەر ئەوھ نەبووھ كە سېى بوو بى، ھەك پەرىك يان كاغەزىك سېى بى، بەلكو سېپىيەكى نا ئاسايى بوو، درەوشاوھ ئەوھ، ھەك بلاجكتۆرىك و گلوپىنكى زۆر بە شوق، چونكە دەفەرموى: ﴿بِيضَاءٌ لِلنَّظِيرِينَ﴾.

(۱۳)- ﴿أَيَّاهُ أُخْرَى﴾، ئەم دەستە سېپەشت نىشانەيەكى دىكەيە.

ئىنجا تاپا بۇچى ئەمانەت پىشان دەدەين؟

۱۴- ﴿لِيُرِيكَ مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَى﴾، تاكو لە نىشانە گەورەكانى خۆمانت پىشان بدەين،
واتە: تاكو بزانی كە ئىمە خاودنى نىشانەو بەلگەى زۆر گەورەين.

۱۵- ﴿أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ﴾، بړو بۆ لای فیرعەون.

۱۶- ﴿إِنَّهُ طَغَىٰ﴾، بىگومان ئەوە سەركىشىی کردو، یاخىی بوو، كە دەفەرەمۆى:
﴿إِنَّهُ طَغَىٰ﴾، بىگومان ئەوە ھۆكارو ھۆى فەرمان پىکردنەكەيەتى، بۇچى بېچى بۆ
لای فیرعەون؟ بە ھۆى ئەوەى كە یاخىی بوو، تاكو لەو یاخىی بوونەى بىگىریتەو، بۆ
پىكەيانندنى پەيامى خوا ﷻ.

ئىنجا دەربارەى گۆچانەكەى موسا ﷺ كە چۆن بوو بە مارتىكى گەورە؟
ھەرودەھا دەستى چۆن دواى ئەوەى خستووئەتە بن بال و بن قۆلى و دەرپەتتاو،
سېى و درەوشاوە بوو؟ لەو بارەو لە پەيمانى كۆنەو ئەم دەقە دىتىن، دەلى:

(فَقَالَ مُوسَىٰ: «مَاذَا إِذَا لَمْ يُصَدِّقُونِي وَلَمْ يَضَعُوا إِلَيَّ، وَقَالُوا: إِنَّ الرَّبَّ لَمْ يَظْهَرْ
لَكَ؟» فَسَأَلَهُ الرَّبُّ: «مَا تِلْكَ الَّتِي يَدِّعُ؟» فَأَجَابَ: «عَصَا»، فَقَالَ: «أَلْقِهَا عَلَى الْأَرْضِ».
فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ خَيْطٌ، فَهَرَبَ مِنْهَا مُوسَىٰ، فَقَالَ الرَّبُّ لِمُوسَىٰ: «مُدَّ يَدَكَ وَاقْبِضْ
عَلَيْهَا مِنْ ذَيْلِهَا». فَمَدَّ مُوسَىٰ يَدَهُ وَقَبِضَ عَلَيْهَا، فَازْدَتْ عَصَا فِي يَدِهِ ... ثُمَّ قَالَ
الرَّبُّ أَيْضًا: «أَدْخِلْ يَدَكَ فِي عُنُقِكَ». فَأَدْخَلَ يَدَهُ فِي عُنُقِهِ، وَعِنْدَمَا أَخْرَجَهَا إِذَا بِهَا بَرَزَاءً
كَالْفُلْجِ»^(۱).

واتە: موسا ﷺ گوتى: ئەدى ئەگەر قسەى منیان بە پاست نەزانى و،
گوئیان بۆ نەگرتەم و، گوئیان: پەرودەگار بۆ تۆ دەرەنەكەوتو (واتە: تۆى نەکردوئە
پىغەمبەر)، چى بکەم؟ پەرودەگار لىتى پرسى: ئەوەى كە بە دەستى پاستەوئەيە

(۱) التفسير التطبيقى للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: ۴، ص ۱۳۶،
المعجزات البرهانية.

چىه؟ ۋەلامى دايەۋە: گۆچانە، فەرموۋى: فېرىدە سەر زەۋى، فېرىدا يەكسەر بوو بە مار، مووسا ھەلەت (لېتى ترساۋ ھەلەت)، پەرۋەردگار بە مووساى فەرموۋ: دەستت درېژ بکەۋ لە لای کلکىيەۋە بىگرە (ۋاتە: لەو ھالەتەدا كە مارە كلكى بگرە)، مووسا دەستى درېژ کردو گرتى، (ۋاتە: لە لای کلکىيەۋە، يەكسەر بوو بە گۆچان)، دۋاى چەند قسەيەك دەلئى: پەرۋەردگار ديسان فەرموۋى: دەستت بخەبن قۆلتەۋە (بە تەئكىد مەبەستى پىتى بن ھەنگلى بوۋە، يانى: دەستى راست بخەرە ژىر ھەنگلتەۋە)، تەۋىش دەستى خستە ژىر قۆلى، كاتىك دەرپېنىنا، تەماشاي کرد بەلەك بوو بوو، ۋەك بەفر.

ھەلبەتە لېرە ئەمە يەككە لەم شتانەى گۆردراۋن، چونكە خوا لە قورئاندا دەفەرموۋ: ﴿بَيِّنَاتٍ مِّنْ غَيْرِ سُوِّ﴾، مووسا ئەگەر دەستى خستبايە بن قۆلى و، ژىر بالى و بەلەك بووبايە، دەيانگوت: ئەو دەستەت نەخۆش بوۋە، ھەرچەندە دەلئى: ﴿كَالْفُلْجِ﴾ بەلام (برصاء)، يانى: بەلەك، بەلام خوا دەفەرموۋى: ﴿مِّنْ غَيْرِ سُوِّ﴾، دەستت سېى و درەوشاۋە دەبن، بن ئەۋەى نەخۆشېى بېى، چونكە ئەگەر نەخۆشېى بېى، نوقصانىيە، بەلكو دەستى ۋا سېى بوۋە، سېپەكى درەوشاۋە كە شۆقى داۋە، ئەگەرنا ھەر سېپىتى ناسايى، تەو كاتە جياۋاز نابى لە پەنگى دەستى و ديسان ئەۋەش نابىتە بەلگە.

مەسەلەى سىيەم:

چوار داواكارىيى مووسا لى خوا ﷺ كە سىنگ فراوانىيى و، كار ئاسانىيى و، زمان پاراوىيى و، پەوانىيى و، ھارپوونى بىراى بە پشتىوان دائىرائىيەتى و، ۋەلامدانەۋەى خىۋاى بەخىشەر بۆ داواكارىيەكانى مووسا:

خىۋا دەفەر موۋى: ﴿ قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي ۝١٥ وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي ۝١٦ وَاحْلُلْ عُقْدَةً مِّنْ لِّسَانِي ۝١٧ يَفْقَهُوا قَوْلِي ۝١٨ وَاجْعَل لِّي زَيْرًا مِّنْ أَهْلِي ۝١٩ هَٰزُونَ أَهْلِي ۝٢٠ أَشَدُّ بِهِ ۝٢١ أَزْرَى ۝٢٢ وَأَشْرَكَ فِي أَمْرِي ۝٢٣ كَىٰ تُسَمِّكَ كَثِيرًا ۝٢٤ وَتَذَكِّرُهُ كَثِيرًا ۝٢٥ إِنَّكَ كُنتَ بِنَا بَصِيرًا ۝٢٦ قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يٰمُوسَىٰ ۝٢٧ ۝﴾

شىپىكر دىنەۋەى ئەم ئايەتەنە، لى دىۋازدە بىرگەدا:

دەۋاى ئەۋەى خوا ﷺ مووسا ﷺ دەكەتە پىغەمبەرى خىۋى و، فەرمانىشى پىدەكەت بىچى بۆ لاي فېرەۋەن كە ياخىيى بوۋە، بۆ ئەۋەى پەيامى خىۋا پى بگەبەنى و، بۆ ئەۋەى بەنوۋ ئىسرائىل گەلى سىيەم دىدەۋ چەۋساۋە) لى ژىر دەستى دەرىپىنى و، دەربازىيان بىكات، تەماشى بىكەن، پىغەمبەرانى خىۋا ھەموۋىيان چەندە دانىۋ لىزان و كارامەۋ دىۋوربىن بوۋن! مووسا ﷺ ھەرچەندە خىۋا دەكەتە پىغەمبەرو، ئەۋ دىۋو بەلگەپەشى دەداتى و، ئامازەشى بۆ دەكەت كە خىۋا بەلگەى دىكەى گەۋرەشى لەلان، كە لى كات و شىۋىنى خىۋىدا ئەۋ بەلگەنەشى بىغاتە بەردەست و بۆى بىرەخسىتى، بەلام لى گەل ئەۋەشدا مووسا ﷺ ھەر يەكسەر مىل لى نانى، بۆچى؟ چۈنكە دەزانى ئەۋ كارە كارىكى گەۋرەپەۋ، ئەركەكە ئەركىكى قورسە و نۆنەراپەتىيى خىۋا دەكەت، كەۋاتە: تاكو دىۋور بىپىنى بىكات و ھەتا لاي دىۋوربىپىنى (احتياط) و وردەكارىيى بىگرى، كەمە، كەسىك بىپەۋى كارىك بىكات و بە جىددىيى مشوۋرى لى بىخىۋا، دىبارە ھۆكارەكانى و ئامپازەكانى بۆ ساز دەكەت، بۆيە مووسا ﷺ چىۋا داۋاكارى سەرەكىي لى خىۋا پەروەردگار دەكەت:

(۱) ﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾، گوئی: پهروه دگارم! سینهم بو فراوان بکه، دلم بو گوشاد بکه، له زمانې عهړه بیدا دهلن: (آلَةُ الرُّأْسَةِ سَعَةُ الصَّدْرِ)، نامرازی سه روکایه تی سینګ فراوانییه، نه گهر ټینسان سینګی فراوان نه بی و دلی گموره نه بی و بار قوول نه بی، وهک کورده واری دهلن: فلانکس دلی وهک کونه میروو وایه، وهک شاره میروو وایه، به دلویه ناوښک ویزان ده بی، ټینسان نه گهر دلی گچکه بی، دوو خه می هاتنه پېش، دلی پر ده بی و بی هموسه له ده بی و، به چوک دادی، یاخود لهو نه رکھی خوئی را ده کات، به لام نه گهر بار قوول بی، وهک کورده واری دهلن: فلانکس دلی وهک به حرئی وایه، شلوی ناب، ټینسان ده بی بار قوول و دل فراوان بی، بویه مووسا علیهم السلام پېش هه موو شتی له پهروه دگاری ده پارتنه وه: غوايه! سینهم بو فراوان بکه.

وشه ی (شَرَحَ) له نه صلدا بریتیه له برینی شتیګ، (شَرَحَ لَخْمًا)، یانی: گوشتی بری، به لام لیره دا (اشْرَحْ لِي صَدْرِي) واته: سینهم فراوان بکه، لیکي بکیشه وه که مه به ستیشی له سینه واته: دلی، مه به ستیشی له دلی واته: با له پروی مه عنه ویه وه بار قوول و سینګ فراوان بم، شتی زور ته حه ممول بکه م.

(۲) ﴿وَيَسِّرْ لِي أَمْرِي﴾، کاریشم بو ناسان بکه، (الْأَمْرُ: الشَّانُ وَالْحَالُ، والتيسيرُ: جعل الشيء يسيرًا)، (امر) یانی: کار، (تیسیر) یش ناسان کړنه، کارم بو ناسان بکه، واته: نهو کاره ی که پیت سپاردووم، بوم ناسان بکه، به ده ستمه وه بی.

(۳) ﴿وَأَحْلِلْ غَدَاةً مِنْ لِثَامِي﴾، گرنیه که له زما غدا هه یه، بیکه وه، (الْغَدَاةُ: موضع ربط بعض الخيط أو الحبل ببعض آخر منه وهي بَزَنَةٌ (فَعْلَةٌ) بمعنى: مَفْعُول كَالْقِصَّةِ وَالْغُرْفَةِ)، (غَدَاة) نهو شوئنه یه که هه ندیک له په تیک یان هه ندیک له داوښک به هه ندیک یه وه ده به ستری، به کوردی گری پې دهلن، که له سهر کیشی (فَعْلَةٌ) یه، به لام به مانای (مَفْعُول)، گری دراو، وهک (قصة) که به مانای (مقصود) ه، به مانای گیردراوه، (غُرْفَة) واته: لویچیک به مانای (مغروفة)، هه لینجراو، لویچیک ناو.

(۴) ﴿يَقْفُؤْراً قَوْلِي﴾، بو نه وهی له قسم تیبکه، (يَقْفُؤْراً قَوْلِي)، واته: گرنیه که زمانم بکه وه با زمان په وان بی و له قسم تیبکه، دواي باس ده کین که مووسا علیهم السلام

نهوډی چوڼ داوا کردوه، توژته رانی قورټان لهو بارهوه زور قسه یان کردوه، که نهو گرتیهی زمانی چی بووهو چوڼ بووه؟.

(۵) ﴿وَأَجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي﴾، ههروهه پالېشتیک له نيزیکانی خوږم بوم بره خستنه، ده لئ: (الوزيرُ فَعِيلٌ بمعنى فاعل، من وازر مثل: حکيم من أحکم، وهو مشتق من الأزر وهو المعونة والأزر: الظهر)، ﴿وَأَجْعَلْ لِّي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي﴾، ده لئ: (وزير)، (فَعِيلٌ)، به لأم به مانای (فاعِلٌ)، نجا نهویش له (وازر) دوه هاتوه، وهک (حکيم) له (أَحْکَمٌ) دوه هاتوه، که (وازر) له (أُزِر) دوه هاتوه، (أُزِر) بریتیه له هاوکاری، (أُزِر) بریتیه له پشت، که واته: (وزير) بریتیه له پشتیوان و، هاوکارو پالېشت و، یارمه تیددر، نجا دواپی دیاری دهکات نهو وهزیره و نهو پالېشته کئ بئ.

(۶) ﴿هَرُونَ أَخِي﴾، با هاروونی برام بئ.

(۷) ﴿أَشَدُّ بَغْءَ أَزْرِي﴾، پشتی پئ قایم بکه، (الشَّدُّ: الإِمْسَاكُ بِقُوَّةٍ)، (شَدُّ) بریتیه لهوډی شتیک به هیژ بگری، یانی: پشتی پئ بگره و پشتی پئ به قوهت بکه، که لیره دا یانی: هاوکاریمی بئ بکه، چونکه (الأزْرُ: الظُّهْرُ وَسُمِّيَ الْإِزَارُ إِزَارًا لَّأَنَّهُ يُشَدُّ بِهِ الظُّهْرُ)، (إزار) بویه وای پئ گوتراوه، چونکه پشتی پئ به هیژ دهکری، (إزار) واته: شهروال که پشتی پئ ده به ستری له داپوشینی جهسته دا، ههروهه (إزار) به مانای پشتینیش هاتوه، له بهر نهوډی پشتی پئ به هیژ دهکری.

(۸) ﴿وَأَشْرِكُوا فِي أُمْرِي﴾، له کاره که مدا به شداری پئ بکه، کاره که ی بریتیه له چی؟ بریتیه له پیغه مبرایه تی و گه یاندنی په یامی خوا به فیرعهون و گه لی فیرعهون و، پاشان ده برابز کردنی به نوو ئیسرایل و مشوور لیخواردنیان، لهو کاره دا هاوبهش و به شداری بکه.

(ماشاء الله!) مووسا علیه السلام، چهند سه خبی و، به سه ماحهت و، بئ جیاوازی و، دل گه وروهو، سیفیه به رز بووه، هی وایه پتی خوښه که کارنک دهکات، نه گهر بوشی نه کړی، که س تیددا به شدار نه بئ، به لأم مووسا علیه السلام داوا له په وروهردگاری دهکات: که هاروونی برایش بکات به پالېشتی و له کاره که شیدا به شداری پییکات.

۹- ﴿كَانَ نَسِئَكَ كَبِيرًا﴾، تاكو زۆر تۆ بە پاك بگىرىن، ﴿وَنَذَرُكَ كَبِيرًا﴾، زۆرىشت ياد بگەين، ئەمە ھۆكار ھېتەنەۋە (تەلىل)بە بۇ داۋا كىرەنەكانى، واتە: بۆيە ئەۋ داۋا يانەت لېدەكەم، تاكو بتوانىن زۆرت بە پاك بگىرىن و زۆرىشت ياد بگەين، ئىنجا زۆر بە پاكگىرتى خوا ﷻ ھەر ئەۋە نىيە، كە ئىنسان لە زاتى خۇيدا، مېشك و دلى خۇي لەۋ شتەنە بۇار بكات و پاك بكاتەۋە، كە لەگەل پايەۋ مەقامى بەرزى خوادا ناكوكن و نەگونجاولن، ۋەك ھاۋبەش بۇ خوا دانان، پىبابازىي، گومانى خراپ بە خوا بردن و، ھەموو ئەۋ بىرو بۇچوۋنانەي كە شاپىستەي مەقامى بەرزى خوا نىن، بەلكو وىراي ئەۋە بە پاكگىرتى خوا ئەۋەش دەگرېتەۋە: تۆ يارمەتتىمان بدە كە عەقل و دلى خەلک پاك بگەينەۋە، لەۋ شتەنەي كە لەگەل پايەۋ مەقامى بەرزى تۆدا ناگونجىن، واتە: يارمەتتىمان بدە كە جۇمالى عەقل و دلى خەلک بگەين، عەقل و دلى خەلک بۇار بگەين لەۋ شتەنەي كە لەگەل پايەۋ مەقامى بەرزى تۆدا ناگونجىن، بە تايىت ھاۋبەش بۇ خوا دانان و پەستى غەيرى خوا.

۱۰- ﴿وَنَذَرُكَ كَبِيرًا﴾، زۆرىش يادى بگەين، زۆر يادى خوا كىردن يالى: زۆر لە خوا ناگا بوون و، عەقل و دل ئاۋەدان بوۋنەۋە بە يادى خوا، ھەم لە زاتى خۇمانداۋ، ھەم ۋابگەين كە خەلکىش زۆر يادى تۆ بكات.

۱۱- ﴿إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا﴾، بە دلىيى تۆ بىنەرى تېمەي، ئەمەش دىسان ھۆكار دۇزىنەۋە (تەلىل)ە، بۇ داۋا كىرەنەكەي، واتە: بۆيە ئەۋ داۋا يەت لېدەكەم، چۈنكە تۆ بۇ خوت ناگادارى تېمەي، بىنەرى تېمەي، دەزانى كە ئەگەر تۆ ئەۋ كارانەم بۇ نەكەي و، ئەۋ داۋا كارىيانەم بۇ جىبەجى نەكەي، من لەۋ ئەركەدا كە پىت سپاردووم، سەرکەتوۋو نابم و، دۋايى عەيدارو پروو زەردى لای تۆ دەبم.

كەۋاتە: وشەي (تەسبىح) مەبەست پىتى ھالەتى بۇاردىردن (تەلىيە)و، (ذکر)ىش مەبەست پىتى ھالەتى رازاندەۋە (تەلىيە)يە، رازاندەۋە عەقل و دلى خەلک بە ئىمان و بە خوا بەيەكگىرتن و يادىردىنى خوا.

(۱۲) - له كۆتاييدا: ﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمُوسَىٰ﴾، (خو) فەرمووی: ئەي مووسا عليه السلام! داواکارییه کەت پندرا، (السؤال: المَسئَل، كَالْحَبْزِ، بمعنى: المخبوز، والأكل، بمعنى: المأكول) (سؤال) چاوگە بە لām لێره دا بە مانای (مَسئول) داواکرا، وهك (حَبْز) یانی: (مَخْبُوز) واتە: کراو بە نان، یاخود (أكل) واتە: خواردن، بە لām یانی: شتێک کە دەخوری (مَأْكُول).
 کە واتە: وشە ی (سؤال) هەر چوار داواکارییه کە ی مووسا عليه السلام دەگرێتەوه،
 نەوه ی کە داوات کرد، ئەوه پێت دراو لە لایەن خواوه بپیار درا.

كۈرتە باسېڭ:

چۈر سەرنجى گىزىڭ لەسەر لەم دۈۈزده (۱۲) نايەتە

يەكەم: چۈر داۋاكارىيەكەى مووسا عليه السلام: ھەموويان پىنداۋىستىي گەۋرەو گىزىڭ و،
پىڭكەۋەش پەيۋەستى:

۱- پىشى داۋا دەكات: ﴿قَالَ رَبِّ اشْرَحْ لِي صَدْرِي﴾، گۈتى: خوايە! سىنەم فراۋان بىكە،
باسمان كىر، واتە: دىلم گەۋرە بىكە، بار قوۋلم بىكە و بە تەھەممۇم بىكە.

۲- دۈۋايى دەلتى: ﴿وَيَخِرَّ لِأَمْرِي﴾، كارم ئاسان بىكە.

۳- دەلتى: گىزىي زمانم بىكەۋە، ﴿وَأَحْلَلْ عُنُقَهُ مِنْ لِسَانِي﴾، نىجا ھۆكارى زمان
كرانەۋەكەشى و لاۋىردىنى ئەۋ گىزىيەش لە زمانىدا، ھىكەمەتەكەى دەخاتە ۋو، دەلتى:
﴿يَفْقَهُ أَقْوَالِي﴾، بۇ ئەۋەى لە قسەم تىيەكن.

۴- ﴿وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِنْ أَهْلِي﴾، واتە: پىشتىۋاننىكم لە نىزىكانى خۇم بۇ بىرخسەنە، دۈۋايىش
دىيارىي دەكاۋ دەلتى: ﴿هَؤُلَاءِ أَمْثَلُكُمْ﴾، ﴿أَشَدُّ بِهِمْ أَرْزِي﴾، ﴿وَأَشْرَكُهُ فِي أَمْرِي﴾،
ھاپوۋى بىرام، پىشمى پى قايمىم بىكە، لە كارەكەمدا بەشدارىي پى بىكە.

ھەلبەتە ھەر كاتىك مەۋف سىنەى فراۋان بوو، بار قوۋل بوو، دىلى گەۋرەو
بە تەھەممۇل بوو، كارەكەى ئاسان دەپتى، كە كارى ئاسان بوو، زمانىشى
كراۋەتر دەپتى، دەرپىنەكانى باشتىر بۇ دىن و، بىگۇمان ئەگەر دىل فراۋان
بوو و كارەكەشى لەبەر ۋۇيشت، گىفت و لوتقىشى خۇش بوو، زمانىشى كراۋە
بوو تەبىرەكانى باش بوون، خەلىكىش باشتىر بۇي دەپتە ھاۋكارو دەستبارگرو
پىشتىۋان، ئەگەرنا بابايەكى تەنگە پىرىسكەى توۋرەو تۋسنى و مۇن و مەرجى،
نىجا كار لى ئالقاۋى، زمان زىرى ۋو ترش، خەلىك لە راستىيدا لىي كۇنابىتەۋەو،

ئەم چارائە ھەر چواریان پتکەو پەییوستی و، موسا (علیه السلام) زور ھەکیمانەو کارزانانە، داواکاریەکانی خۆی ئاڕاستە ی خوا ی کاریبە جێ کردوون، پتشی ئاوا ی سینە گوشارد بوون و دڵ فراوانیی دەکات، ئنجا ئاوا ی کار بو ئاسان کران دەکات دوا یی ئاوا یی زمان کرانەو ھو زمان پاراو بوون دەکات، ئنجا دوا یی ئاوا ی خاوەن پشیمان بوون دەکات.

زانایان له باره‌ی نهو گریه‌ی که موسی (عليه السلام) داوا ده‌کات له خوا که له زمانیدا بیکاته‌وه، زور قسه‌یان کردو، به‌سه‌ره‌تایان زور هیتاون، که ئیمه خوا پشتیوان بښ، له کاتی ته‌فسیرکردنی سووره‌تی (القصاص) دا زیاتر تیشکی ده‌خه‌ینه سه‌ر نه‌وه، که کورته‌که‌ی نه‌وه‌ه:

گوايه کاتى غۆي مووسا عليه السلام پېرى داوۋتە پېشى قيرعهون، فيرعهونيش توورە بووهو گوتوويه تي: سهري بېرن، تهوه نهو کهسهيه که کوتايي مولک و سهلته نه تي من له سه ر دهستي وي دي، خيزانه کهشي ده لي: نه خير تهوه منداله و نافامي و نازاني، به به لگهي تهوه ي که هه نديک گهوههري بو ديتين له سه ر سيني و هه نديک پشکو ناگريش، نه گه ر ده ستيدا گهوهه ره کان، دياره ده زاني و نه گه ر دهستي دايه پشکو يه کان، دياره نازاني، مووسا ده ست ده داته پشکو يه ک ناگرو ده پخاته تيو زاري، له وه وه زماني تهو له نگيه، ياخود تهو گريه ي تيدا په يدا ده بي، تهوه به هر حال له کتيه کاندا هاتوه، مه رجيش نيه وابي، گرنگ تهوه به که مووسا عليه السلام زماني قورس بووه، وه ک دوايي له په يمانی کوندا باسي ده که ين، زماني قورس بووه و زماني باش گو ي نه کردهو، باش هه لته سو وراوه و زمان پاراو نه بووه، بو يه داواي کرده له خواي په روه ر دگار زمان پاراوي بکات، هه رچه نده دوايي هه ر به تهوه ندهش وازي نه هيتناوه، به لکو داواي کرده که هارووني براي که پياويکي زور زمان پاراو و قسه زان و به کارو زار بووه، گوتوويه تي: نه ويش بکه به باليش، وه ک له شوته کاني ديکه دا باس کراوه.

دوهم: نامانج له کاری بانگهواز بریتیه له خواپهرستی:

بۆیهش مووسا علیه السلام دواي نهوهي نه واداواکاریانه ئاراسته ی خواي پهروهردگار دهکات، دواي دهفهرموی: ﴿کَ نُسُحُکَ کَیْرًا ۚ وَنَذْرَکَ کَیْرًا ۚ﴾، بۆ نهوهي زۆرت به پاک بگرین و، زۆرت یاد بکهین، که باسکرد یانی: زۆر به پاک گرتهکه، ههم له خودی خۆماندا، ههم ههموو نه و خه لکesh که لهسه ر دهستی تیمه خوا هیدایهتی دهدا، به پاکت بگرین، واته: تۆ دوور بخه پنهوه له ههر شتیک که شایسته ی تۆ نیه، عقل و دلی خۆمان بزار بکهین، له ههموو نه و شتانه ی که شایسته ی تۆ نین، که نه مه حالهتی بژارکردن (تخلیه)ه، نجا ﴿وَنَذْرَکَ کَیْرًا﴾، زۆریش یادی تۆ بکهین، دیاره که سیک که زۆر یادی خوا دهکات، دهبن تیمانی به خوا هه بی، نه هلی تهقوا بی، واته: نه مه ش حالهتی خۆ پازاندنه وه (تخلیه)یه، وهک نه هلی تهسهووف و عیرفان ده لّین.

کهواته: نامانج و حکمهت له کاری بانگهواز، نهوهیه که ئینسان خۆی و خه لک والی بکات، شتیک له عقل و دلیان دا نه بی، که شایسته ی خوا نه بی، عقل و دلی خۆیان بپازننه وه به ههموو نه و سیفه تانه ی که شایسته ی خوان، وهک نه و په پری به پاکگرتنی خوا، نهوپه پری به مهزنگرتن و به گه وره گرتنی خوا، خۆشویستنی خوا، لی ترسانی خوا، سام و هه بیته به رانه ر به خوا، ملکه چپی بۆ خواو، پشت به ستن به خواو.... هتد.

سیهم: دوو فهرمووده له باره ی پشتیوانی بۆ بابای حوکمران و کاربه دهست:

(۱) - (عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «مَنْ وَلِيَ مِنْكُمْ عَمَلًا قَارَأَ اللَّهُ بِهِ خَيْرًا جَعَلَ لَهُ وَزِيرًا صَالِحًا، إِنْ نَسِيَ ذَكَرَهُ، وَإِنْ ذَكَرَ أَعَانَهُ»)، (أَخْرَجَهُ النَّسَائِيُّ بِرَقْم: ۸۷۵۲، وَالتَّبَهُّقِيُّ بِرَقْم: ۲۰۱۰۶، قَالَ الشَّيْخُ الْأَلْبَانِيُّ: صَحِيح).

واته: دایکمان عایشه (خوا لّی پازی بی) ده لّی: پیغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: ههر کامیک له تیوه کاریکی به نه ستووه گرت و، خوا چاکه ی بۆی و یست،

هاوکاریکی باشی بۆ ده‌په‌خسین، نه‌گه‌ر شتیکیشی فه‌رامو‌ش کرد، بیرى دیتیه‌وه‌و، نه‌گه‌ر شتیکیشی له‌ بیر بوو، هاوکارى ده‌بت، پشتگیری ده‌بت بۆ نه‌نجامدانى.

(٢) - هه‌روه‌ها هه‌ر له‌و باره‌وه‌ نه‌م فه‌رمووده‌یه‌ش هاتوه: (مَا بَعَثَ اللَّهُ مِنْ نَبِيٍّ، وَلَا اسْتَخْلَفَ مِنْ خَلِيفَةٍ إِلَّا كَانَتْ لَهُ بِطَانَتَانِ: بِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَاهُ عَنْهُ، وَبِطَانَةٌ تَأْمُرُهُ بِالشَّرِّ وَتَنْهَاهُ عَنْهُ، وَالْمَعْصُومُ مَنْ عَصَمَ اللَّهُ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ بِرَقَم: ١١٣٦٠، والبخاري برقم: ٦٧٧٣، والنسائي برقم: ٤٢٠٢، وابن حبان برقم: ٦١٩٢، عن أبي سعيد وأبي هريرة رضي الله عنهما).

واته: خوا هه‌یج پیغه‌مه‌بریکی په‌وانه نه‌کردوه‌و هه‌یج جێنشینتیکى دانه‌ناوه، مه‌گه‌ر دوو جو‌ره‌ خه‌لکی تایه‌تى بووه ((بطانة) ده‌لت: ئه‌و خه‌لکه‌ن که خه‌لکی تایه‌تن، نه‌وانه‌ی که نینسان راو‌یزیان پت ده‌کات و رازو نیازیان له‌گه‌ل ده‌کات، که ساتیکی نیزیک که فه‌رمانی پتده‌که‌ن به‌ شتی په‌سندو هانی ده‌ده‌ن بۆی و، که ساتیکی دیکه‌ی تایه‌ت، فه‌رمانی پت ده‌که‌ن به‌ خراپه‌و هانی ده‌ده‌ن له‌سه‌ر خراپه‌و، پارێزراو ئه‌و که سه‌یه‌ خوا بیپارێزی، (بیپارێزی له‌ ده‌ورو به‌ری خراپ و له‌ نیزیکانی خراپ، که هانی ده‌ده‌ن بۆ خراپه‌و هاوکاریی ده‌که‌ن له‌سه‌ر خراپه‌، نه‌ک بۆ چاکه‌).

چواره‌م: چه‌ند قسه‌یه‌ک له‌ ته‌وراته‌وه‌ له‌ باره‌ی ئه‌و چوار داواکاریانه‌ی که مووسا (عليه‌السلام) له‌ خوای په‌روه‌ردگاری کردوون، که له‌ (په‌یمانی کۆن)^(١)دا، له‌ ژێر ناوونیشانی: (تَهَرَّبْ مُوسَى) واته: خو‌ دزینه‌وه‌ی مووسا، که ته‌عبیره‌که‌یان جوان نیه، به‌لام له‌ وێدا وا هاتوه، ده‌لت:

(فَقَالَ مُوسَى لِلرَّبِّ: «اضْغْ يَا رَبِّ، أَنَا لَمْ أَكُنْ فِي يَوْمٍ مِنَ الْأَيَّامِ قَصِيحًا، لَا فِي الْأَمْسِ، وَلَا مُنْذُ أَنْ خَاطَبْتُ عَبْدَكَ. إِنَّمَا أَنَا بَطِيءُ النُّطْقِ عِيِيَّ اللِّسَانِ» فَقَالَ الرَّبُّ لَهُ: «مَنْ هُوَ بَارِيءٌ فَمِ الْإِنْسَانِ؟ أَوْ مَنْ يَجْعَلُهُ أَخْرَسَ أَوْ أَصَمَّ أَوْ بَصِيرًا أَوْ كَيْفًا؟

(١) (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: ٤، ص ١٢٨)

أَلَسْتُ أَنَا الرَّبُّ؟ قَالَا لَا أَنْطَلِقُ فَأَلْقَيْنَا فَمَكَ النُّطْقُ، وَأَعْلَمَكَ مَاذَا تَقُولُ» لَكِنْ مُوسَى أَجَابَ: «يَا سَيِّدُ، أَتَوَسَّلُ إِلَيْكَ أَنْ تُرْسِلَ مِنْ تَشَاءُ غَيْرِي»، فَأَخَذَهُمُ غَضَبُ الرَّبِّ عَلَى مُوسَى وَقَالَ: «أَلَيْسَ هَؤُلَاءِ الْأَوَّلِيُّ أَخَاكَ؟ أَنَا أَعْلَمُ أَنَّهُ يَغْسِي الْكَلَامَ، وَهِيَ هِيَ أَيْضاً قَادِمٌ لِلْقَائِلَةِ ... فَيَخَاطِبُ هُوَ الشَّعْبَ عَنْكَ وَيَكُونُ لَكَ مَقَابِلَةً فِيمَ، وَأَنْتَ تَكُونُ لَهُ مَقَابِلَةً إِلَيْهِ. وَخُذْ بِيَدِكَ هَذِهِ الْعَصَا لِيَتَضَعَّ بِهَا الْمُعْجَزَاتِ).

واته: موسا به پهروهردگاری گوت: پهروهردگار! گوئی بگره، من پوژنیک له پوژان زمان پاراو نه بوم، (واته: قسه پهوان نه بوم)، نه کاتی خوئی و نه دوینن و، نه لهو کاتهش دا که تو بندهی خوئت دواندوه، به لکو من به سستی قسه بؤ ده کړی و، زمانم باش گو ناکات، پهروهردگار پتی فهرموو: کن زاری مروفی دروست کردوه، یان کن مروف لال ده کات، یان که په ده کات، بینه ده کات، یاخود کویر ده کات، نایا منی پهروهردگار نیم؟! دهجا نیستا برو من زارت فیری قسه کردن ده کم و، فیرت ده کم که چیی بلتی، به لام موسا وه لامی دایهوه: نهی گه وره! لیت ده پاریمهوه که په کیکی دیکه جگه له من بنیری، تووړه یی پهروهردگار له سهر موسا توند بوو، پتی گوت: هاروونی لوی برات، من ده زانم که نهو چاک قسه ده زانن و، نهوه نهویش دتی بؤ دیداری تو .... دواپی ده لن: هاروون له جیاتی تو با (خه لک) گه له که بدوینن و، نهو بؤ تو له جیتی زار ده بی و، توش بؤ وی له شوینی په رستراو ده بی، نیستا نه م گوجانهش به دهسته وه بگره، تاکو شتی دهسته وسانکه ری پتی نه جام بدهی.

هه لېه ته نه مه قسه ی په یمانی کونه، که تارادده یه که له گه ل فوراناندا ټیکده کاته وه، چونکه وهک دواپی باس ده که یی، موسا به تابهت له سووړه تی (القصص) دا له وی ده لن: خواجه هاروونی برام ﴿هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسِلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي﴾، واته: نهو زمانی له من پاراوتره و له گه لمد! بینیره پالېستم بی و با من به راست بگننن.

بەلەم بەو شىۋەيەي كە مووسا **عَلَيْهِ السَّلَام** راي كىرد بىن لەبەر بەرپرسىارتىتى، وا نىيە، لە قوپتانداندا شتى وا نەھاتوۋە، ھەرۋەھا ئەوۋە كە لىرەدا دەلتى: كە تۆبۆ ھارۋون لە شوئنى پەرستراۋ دەبى، ئەوۋەش دىيارە زىدەپروپىيەكى گەۋرەيە، دىيارە مووسا **عَلَيْهِ السَّلَام** بىراي ھارۋون بوۋە، بەلتى، ھارۋون لەبەر دەستى مووسادا بوۋە، بە قسەي كىردوۋە، بەلەم ۋەك بىرايەتى و، ۋەك كەسىك كە كارتىك بە كەسىك دەسپىرتى، نەك ۋەك پەرستراۋىتى.

ھەرۋەھا ئەوۋەش راست نىيە كە مووسا گوتىتى: **إِلَيْتِ دَہْ پارىمەۋە كە بەكىكى دىكە جگە لە من بىتيرى!**

مه سه له ی چواره م:

بیرخستنه وهی خوای به خشر بۆ مووسا عليه السلام که له رابردووشدا، ژماره یه ک چاکه و نیعمه تی گه وره و بهرچاوی پی به خشیون و، به چندان جوړ تاقیکردوته وه و، به تاییه ت بهر وهردهی کردوه که نه و نه رکه گه وره و گرنگه ی پی بسپیری:

وه ک خوا ده فهرموئ: ﴿وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ ۖ (٢٧) إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنَا مُوحِي ۚ (٢٨) أَنْ أَنْذِرِيهِ فِي الثَّابُوتِ فَأَنْذِرِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْغِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَهُ، وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ۚ (٢٩) إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ، فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَلَلْتَ فَنَسَافَتْنِيكَ مِنَ الْغَمِّ وَفُتِنَا فُتُونًا فَلَمِيتَ سِينِينَ ۚ وَهِيَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَمْوِئِي ۚ (٣٠) وَأَصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ۚ (٣١)﴾.

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له هه ژده (١٨) برگه دا:

دوای نه وهی مووسا عليه السلام چوار داواکاریه کانی ده خاته روو بۆ خوا عليها السلام، خواش به ئینی پێده دا ده فهرموئ: ﴿قَالَ قَدْ أُوتِيتَ سُؤْلَكَ يَمْوِئِي ۚ﴾، داواکاریه که ت جیه جن بوو، دوایی چنه شد شتیکی ده خاته مه بیر تا کو مووسا عليه السلام دلخووش و شادمان بئ، که خوا عليها السلام ههر ئیستا مشووری ئی ناخوات و، ههر ئیستا کاری بۆ ئاسان ناکات و پشتیوانی ئی ناکات، به لکو له رابردووشدا ههر وابوو، ئیستا که خوئی داوا ده کات و خوا داواکاریه کانی بۆ جیه جن ده کات، به لأم کاتی خوئی مووسا هیچ داواکاری ئی له خوا نه کردوه، که چی خوا عليها السلام خه می ئی خواردوه و مشووری ئی خواردوه و پاراستویه تی، بۆیه ده فهرموئ:

١- ﴿وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ ۚ﴾، جاریکی دیکه ش ئیمه چاکه مان له گه ل تۆ کردوه، نیعمه تی خو مان به سه ر تۆ دا پرشته.

دىيارە لىرەدا كە ئەو ھەۋالە، ھەم بە (ل)ى قەسەم، ھەم بە (قۇدى) ساغکردنەوہ (تەحقىق)، (ولقد) ئەم ھەۋالە جەخت دەكاتەوہ، واتە: سەرپەرشتىيى كىردنى خواو، ھاۋاكارىيى كىردنى خواو مشوورخۇرىي خوا، بۇ تۆ، ھەر بەردەوام بووہ.

(۲) - ﴿إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ﴾، كاتتىك كە سروشمان كىرد بۇ دايكت، ئەوہى كە بۆمان سروش كىرد، وەحيى قەسەبەكى پەنھانە، كە لىرەدا ئەگەر بۇ غەيرى پىتغەمبەران بى، واتە: خستە نىو دىل، خورپەمان بۇ دايكت كىرد، كە دەفەرمۇي: ﴿مَا يُوحَىٰ﴾، واتە: ئەوہى كە بۆمان سروش كىردو بۆمان ئىلھام كىرد، واتە: شىتكى گەورە بوو، شىتكى گىرنىك بوو، كە ھەر وەسف ناكىرى، مەگەر ھەر بە خۇى وەسف بكىرى، ئەگەرنا ھىندە گەورەو مەزنە، وەسف و پىناسە ناكىرى بە غەيرى خۇى، چىمان بۇ ئىلھام كىرد؟

(۳) - ﴿أَن آفَافِيهِ فِي التَّابُوتِ﴾، پىمان گوت: بىخە نىو صندوقەوہ، بىخە نىو ئەو تابووتە تايبەتەوہ، ئەويش دىيارە ھەر بە ئىلھامى خوا بۇيان دروستكىردوہ، وشەي (قۇدى) بە ماناى فېرئانە، بەلام لىرەدا بە ماناى دانانە، لە نىو ئەو صندوقەدا كە لە تەختە دروستكراوہ، يان لە قامىش.

(۴) - ﴿فَافَافِيهِ فِي الْيَمِّ﴾، واتە: تۆ صندوقەكە، تابووتەكە فېرى بدە نىو دەرياوہ، واتە: رووبارى نىل، كە وشەي (يَم) بە ناۋى زۆر دەگوتىرى: جا چ رووبار بى، چ دەريا بى.

(۵) - ﴿فَلْيُلْقِ الْإِيمُ بِالسَّاحِلِ﴾، با دەرياكەش بىخاتە كەنارەوہ، (السَّاحِلُ: الشَّاطِئَةُ)، كە دەفەرمۇي: (يُلْقِ) (ل)ەكە، لە (فَلْيُلْقِ) دا: (ذَالَّةٌ عَلَىٰ أَمْرِ التَّكْوِينِ، أَي: سَخَرْنَا الْإِيمَ لِيُلْقِيَهُ بِالسَّاحِلِ) دەرياكەمان رام و دەستەمۆو ملكەچ كىرد، بۇ ئەوہى ئەو صندوقەي كە مووساى تىديا، بە كۆرپەيى بىخاتە كەنارەوہ، نىجا سەرەنجام چۆن دەبى؟

(۶) - ﴿يَاخُذُهُ عَدُوٌّ لِّي وَعَدُوٌّ لَّهُ﴾، دوژمىتىكى من و دوژمىتىكى خۇى دەيگىرتەوہ، واتە: ئەو صندوقە دەگىرتەوہ كە مووساى بە مەلۇتكەيى تىديا.

(۷) - ﴿وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِّنِّي﴾، ھەرۋەھا لە لاينەن خۆمەوہ غۆشەويستىيەكم خستە سەر تۆ، دەلتى: (الْقَاءُ الْمَحَبَّةُ مَجَازٌ فِي تَعْلُقِ الْمَحَبَّةِ بِهِ، أَي: خَلَقَ الْمَحَبَّةَ

فِي قَلْبِ الْمُجِبِّ بِذُنِّ سَبَبٍ عَادِيٍّ، واته: فریدانی خوشهویستی بؤ سه ری، مه جازه، بؤ په یوه ست بوونی خوشهویستی پیته وه، واته: خوا له دلی نه وانه دا که خوشیانده وی خوشهویستی مووسای په خساند بوو، بویه هر که سیک بینیا به خوشیده ویست به بن هه بوونی هوکار تکی ناسای.

۸- ﴿وَلِصْنَعِ عَلَى عَيْتٍ﴾، هه روه ها بؤ نه وه ی له ژیر چاودیری مندا تۆ دروست بکری و، په روه رده بکری و، به ختو بکری، (وَالصُّنْعُ: مُسْتَعَارٌ لِلزَّيْنَةِ وَالنُّمَيْتَةِ، تَشْبِيْهَا لِذَلِكَ بِصُنْعِ شَيْءٍ مَّصْنُوعٍ، يُقَالُ: صَنِيعَةُ فُلَانٍ، وَشَيْءٌ (صُنْعٌ) خَوَازِرَاوَه تَه وه بؤ په روه رده کردن و ینگه یانندن، که لیره دا چوتراوه به دروستکردنی شتیک که به شتیه کی تابه ت دروست ده کری و به کارامه یی، هر له زمانی عه په بیشتا ده تی: (هذه صَنِيعَةُ فُلَانٍ) نه مه چاکو کرده وی فلانکه سه، یان ده تی: (صناعات المعروف نقي مصارع السوء)، واته: کرده وه باشه کان و چاکه کاری له گه ل خه لک دا، مرو ف له مردنی خراب ده پاریزی.

که ده فهرمو ی: ﴿وَلِصْنَعِ عَلَى عَيْتٍ﴾ با له سه ر چاوی من دروست بکری، (العَيْنُ: مَجَازٌ فِي الْمُرَاعَاةِ وَالْمُرَاقَبَةِ) واته: له ژیر چاودیری مندا، نه مه ته عبیری کی عه په بیسه، نه که رنا مووسا نه چوته سه ر چاوی خوا ځای، لیره دا مه به ستی نه وه نیه که چاو بؤ خوا بریار ده ری و، مووساش له سه ر چاوی بن، وه ک له شوینکی دیکه ده فهرمو ی: ﴿فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا﴾ الطور، واته: تۆ به چاودکانی نیمه وه ی، واته: له ژیر چاودیری نیمه دای.

۹- ﴿إِذْ تَمْشِيْ أُخْتُكَ فَتَقُوْلُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ﴾، واته: کاتیک که خوشکه که ت ده پوی ده یگوت: نایا که سیکتان پشان بده م که وه خوی بکری و به خوی بکات، سه ر په رشتی بکات، که واته: لیره دا هم ته عبیره ناوای لیدی: (إِذْ تَمْشِيْ أُخْتُكَ فَتَقُوْلُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ، وَلِصْنَعِ عَلَى عَيْتٍ)، واته: کاتیک خوشکه که ت ده پوی و ده یگوت: نایا که سیکتان پشانده م بۆتان به خوی بکات، نه وه مان بویه کرد، تا کو له ژیر چاودیری مندا به ختو بکری و، سه ر په رشتی بکری.

ئایا خوشكەكەي مۇوسا ﷺ ناوی چى بووه؟ له قورئان و سوننەت نه هاتوه، به لأم له پهیمانی کۆندا هاتوه که ناوی (مَزِیم) بووه.

وهک له (التفسیر التطبیقي للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر الخروج الإصحاح: ۱۵، ص ۱۶۳)، له ژیر ناوونیشانی: (مَزِیم النَّبِي أَخْتُ هَارون) مهريه می پتغه مبهه خوشکی هاروون، لهویدا ناوی وا هاتوه، هه ره له پهیمانی کۆن له (سفر العدد، الإصحاح: ۲۰، ص ۳۱۵) دا هاتوه، که مهريه م خوشکی هاروون و خوشکی مۇوساش، که له (مصرء سینا فی قَادَش) له قادهش له سالی (۱۴۱۷ی) پتیش زابین دا، کۆچی دوابی کردوه، واته: نهو خوشکەي مۇوسا ﷺ به پتی پهیمانی کۆن، ناوی (مهريه م) بووه، هه لبه ته لهویدا ده لئ: پتغه مبه ریش بووه.

به لأم به ته نکید نه مه راست نیه، به لئ خوا ﷻ ئیلهامی بو کردوه، وا پنده چن ئهوان هه ره که سیک ئیلهامی بو کرابئ، به پتغه مبه ریان دانابئ، یان به هه ره حال، ئیلهامیشیان به وه حیی داناه، وهک وه حیی تاسایی که بو پتغه مبه ران دی، گرنک نه وه یه که پتغه مبه ران ته نها له پیاواندا بوون.

۱۰- ﴿فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ﴾، دوابی که خوشکە که ت چوو بو مالی فیرعهون و، گوئ: مائیکتان پتشان بدهم سه ره رشتی بکه؟ نهوانیش گوئیان: به لئ، نهوه هه مووی ده پتچرته وه و یه کسه ره ده فره موئ: تۆمان گیرایه وه بو لای دایکت، بیکومان خوشکی مۇوسا ده چن بو لای دایکی، که دایکی خو شیه تی و، دایکی مۇوساشه ده په پتی و ده لئ: نهو نافره ته سهروشتی وایه (وهک له سه رچاوه میژویه کانداس ده کهن)، هه ره مندالیک به باوه شه وه بیکرئ و به سینهی خو یه وه بنتی، نهو منداله مه مکی ده گری، چونکه له کتبه کانداس (له سه رچاوه کانداس)، ده لئ: مۇوسا ﷺ یهک چریکه ده یزیراندو مه مکی هیچ نافره تیکی نه ده گرت، ئیدی لهو کاته شدا خوشکە که ي مۇوسا ﷺ به ده میانه وه ده چن و ده لئ: نهو منداله چیه تی ئاوا ده گری؟ ده لئین: نهو منداله حال و حیسابی وایه، مه مکی هیچ نافره تیک ناگری، ده لئ: من نافره تیکم پتی شک دی، حال و

حسابی وایه، هیچ منداآیک نیه که مه مکی نه گری، ده لّین: پیمان بلّی: نافره ته که دینّی (دایکی مووسا دینّی) و منداآله که ی وی ده دهن و، مووسا ده باته وه مالی خوْیان و، له وی شیر ی پنده دات و به ختوی ده کات، به لّام به مه سره فی مالی فیرعه ون، واته: ههر دایکی حه قیقی خویه تی، به لّام مالی فیرعه ون مه سره فیه که ی ده کیشن، که گوايه نه وه دایه نیکه بویان، نّجا خوا ده فره موی: تۆمان گپراه وه بۆ لای دایکت.

(۱۱) - ﴿كَیْ نَقَرَّ عَیْنُهَا﴾، تاكو چاوی فینك بّی و چاوی سارد بّی، لیره دا، ده لی: ﴿قُرَّتِ الْعَیْنُ: قُرَّةٌ، وَفُرُورٌ: بَرْدٌ سُرُورًا﴾ چاوی فینك بوو، واته: دلخوْش بوو، چونكه ده لی: فرمیسکی شادیی سارده، ههره ك فرمیسکی دلته نگیی و غه مباری گهرمه، نّجا له وه دویه (قُرَّةُ الْعَیْنِ) واته: جیی دلخوْشی و شادمانیی، ﴿كَیْ نَقَرَّ عَیْنُهَا﴾، تاكو دلخوْش بّی.

(۱۲) - ﴿وَلَا تَحْزَنْ﴾، خه مباریش نه بّی، دلخوْش بّی به ودی که کورپه که ی گه راه ته وه بۆ لای، دلته نگیش نه بّی به ودی که (الحمد لله) سه لامه ته وه، بۆ خوْی له ژیر چاودیری خوْیدا به ختوی ده کات.

(۱۳) - ﴿وَقَلَّتْ نَفْسًا﴾، خوا ی پهروه ردگار نه مجاره چاکه یه کی دیکه بۆ مووسا الطّیّر: باس ده کات و بیر ی دینّیه ته وه، ده فره موی: که سیکت کوشت، که نه وه له سوورپه تی (القصص) دا هاتوه، له نابه ته کانی: (۱۵ - ۱۷) دا، باسی نه وه کراوه، که چۆن نه و پیاو دی کوشته وه له شوْتی خوْی دا باسی ده که یین.

(۱۴) - ﴿فَنَجَّيْنَاكَ مِنَ الْغَمِّ﴾، نّیمه تۆمان له خه مباری دهر باز کرد، به ودی که خوا نّجّی: خستیه دلی که خوا لّیی خوْش بووه، له به رانه بر کوشتی نه وه نه فسه دا، له به ر نه ودی به رگری له سته م لیکراو یک کرده وه، ویستویه تی سته مکار یک ده فع بکات و، دوور بخاته وه له سته ملیکراو یک و، مه به ستیشی پّی کوشت نه بووه.

(۱۵) - ﴿وَوَفَّيْنَاكَ فُؤَادًا﴾، ههره ها تۆمان به چه ندان جوْر تا فی کرده وه، واته: تۆمان به تاقیکردنه وه تا فی کرده وه، ده لی: (الْفُؤَادُ: مَصْدَرُ قَتَّ، كَالْخُرُوجِ وَالْثُبُورِ وَالشُّكُورِ، وَهُوَ مَفْعُولٌ مَطْلُوقٌ، وَالْفَتْحُ وَالْقَتْنَةُ: اضطراب حال المرء في مدة حياته)، ﴿وَوَفَّيْنَاكَ فُؤَادًا﴾ واته:

تۆمان بە تاقىکردنەوہ تاقى کردەوہ، (فُتُون) چاۋگى (فَتَن) يە، وەك چۆن (خروج) چاۋگى (خَرَجَ) يە، (خَرَجَ، خروجاً)، (ثَرَجَ، ثبوراً)، (شَكَرَ، شكوراً) بە ھەمان شىوہ (فَتَنَ، فتوناً) ئەو كاتە (فتوناً) دەيتتە (المفعول المطلق) بەركارىكى رەھا بۆ (فَتَنًا)، (وَالْفَتْنُ وَالْفِتْنَةُ: اضْطِرَابُ حَالِ الْمَرْءِ فِي مَدَّةِ حَيَاتِهِ)، (فَتَنَ وَفِتْنَةً) بريتە لە ھال تىكچوونى مروۆى لە كاتى ژيانيدا، نەمە يەكەن لە واتاكانيەتى، ئەگەرنا لە راستيدا بە مانای تۆمان تاقى کردۆتەوہ و جەرباند، دى.

شايانى باسە (فتون) دەشگونجى كۆى (فَتَنَ) بى، واتە: چاۋگ نەبى، بەلكو كۆ بى، بە چەند جوۆران تۆمان تاقى کردۆتەوہ.

١٦- ﴿فَلَيْسَتْ سَيْنٍ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ﴾، تۆش چەند سالان لە تىو خەلكى مەديهەندا مايەوہ، كە بە تەئكىد مەبەست پىتى گەلى شوەيە، مەديهەن ناوى يەككى لە كۆرەكانى ئىبراهيمە، دەلێن: ئەو گەلە بە ناوى ئەو مەديهەنەى كە كۆرى ئەو ئىبراهيمە بوو، ناوئارو، كە پىشتەر باسماں كردو، ديارە ئەو چەند سالەى كە لەوێ ماوئەتەو، ئايا (١٠) سال بوو، ئايا (٢٠) سال زياتر بوو؟ دواتر لە كاتى خوۆى دا كە لە تەفسىرى سوورەتى: (القصص) پىتى دەگەين، لەوێ درێژەكەى باس دەكەين، ئەوہى كە لە قورئاندا بۆ ئيمە ديارە لاى كەم ھەشت (٨) سال و، لاى زۆر دە (١٠) سال شوانى كردو، بۆ ئەو پياوہ صالحەى كە لە مەديهەن بوو، ئنجا ئايا دواى ئەو (٨) يان (١٠) سالەش ماوئەتەو يان نا؟ ديار نى.

١٧- ﴿ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَمُوسَىٰ﴾، دواى تۆ لە كاتىكى ئەندازەگىراودا ھاتى ئەى موسا عليه السلام، (أي حضرت لدینا وهو حضوره بالوادي المقدس) تۆ ھاتى بۆ لامان لەو شىوہ پاكەدا.

١٨- ﴿وَأَسْطَعْتُكَ لِنَفْسِي﴾، من بۆ خوۆم دروست کردووى و مشوورم لى خواردووى و، پەرورەدەم کردووى، وەك پىشتەر گوتمان: (الإسطناؤ: صُنْعُ الشَّيْءِ بِاعْتِنَاءٍ)، دروستکردنى شىتێك كە بە وردەكارىيەوہ، بە ناگا لىبۆونەوہ، بە كارامەيەوہ، واتە:

خۆم پام هیتاوی و پەروەردەم کردووی و هەل و مەرجم بۆ پەرخساندووی، کە ئەو
پیاوێ دەربێچی، بۆ ئەوەی بتوانێ ئەو ئەرکە ئەنجام بدەیت.

ئەنجا ئایا ئەوەی کە خوا ﷻ بە مووسای دەفەرموێ: تایبەتە بە مووساوە،
یاخود ئەوەی بۆ پیغمبەرانی دیکە فەرمووە، تایبەتە بە پیغمبەرانیوە،
یاخود جگە لە پیغمبەرانیش دەگرتەو؟

لە راستیدا هەموو مەزھەبێک دەگرتەو، نەک تەنیا بۆ خوا و ئایاوان، کە لە
پیشەوایان پیغمبەران، ئەنجا زاناوان و پیشەوایان و دۆستانی خوا، هیچ شتێک
نە لە بووندا و لە گەردووندا کە هەمووی بە ئەندازەگیری و، بە ئاگا لێبوون و
زانایی و، حیکمەتی بێ سنووری خوا ئەنجام نەدرێ.

بەلام بێگومان خوا ﷻ بۆ هەندێک لە بەندەکان کە شایستەترین و لە ریزی
پیشەوایان، کە پیغمبەران (صلوات و سەلامی خوايان لی بێ)، ئەنجا هەر
کەسە بە پێی خۆی، خوا ﷻ مشوورخۆری زیاتر، ئاگا لی بوونی زیاتر،
چاودێری زیاتر بەکاردێنێ، بۆ ئەوەی باشتەر ئەو مەزھەبێ پەروەردە بێ، چونکە
خوا ﷻ دەیهوێ ئەرکی پێ بسپێرێ، کاریکی پێ بکات، دیارە ئەو کارو
ئەرکەش مەزھەبێک بەو شێوەیە دەوێ، بۆیە خوا پەروەردگار هەل و مەرجم
بۆ دەپەخشێت، و یارمەتی دەدات و کاری بۆ ئاسان دەکات، تا کۆ لە قەدەر
ئەنجامدانی ئەو ئەرک و بەرپرسیاریەتیە، بێ.

ناردنی خوا؛ مووسا و هاروونی برای بۆ لای فیرعوون، که قسه یه کی نه رم و نیانی له گه ئ بکه ن و، مه ترسیی ده رپرنیان لئی و، دنیای کردنه وه ی خوا بۆیان که له گه ئپانه و، روونکردنه وه ی ئه و په یامه ی که ده بۆ به فیرعوونی بکه یه نن؛

خَوَا دَدَه رَمَوِي: ﴿١١﴾ اَذْهَبْ اَنْتَ وَاَخُوكَ بِمَا بَيْنِي وَلاَ بَيْنَا فِي ذِكْرِي ﴿١٢﴾ اَذْهَبَا اِلَى فِرْعَوْنَ
 اِنَّمَا طَعْنِي ﴿١٣﴾ فَقَوْلَاهُ: قَوْلَا لِنَا اَلْعُلْمَ بِنَدَّكُمُ اَوْ يَخْشَى ﴿١٤﴾ فَاَلَا رَيْتَا اِنَّا نَخَافُ اَنْ يَفْطُرَ
 عَلَيْنَا اَوْ اَنْ يَطْعَنِي ﴿١٥﴾ قَالَ لَا نَخَافُكَ اِنَّمَا نَسْمَعُ مَعَكُمْ اَسْمَعَ وَاَرَى ﴿١٦﴾ فَاُنْبِئَاهُ فَقَوْلَا اِنَّا
 رُسُلَا رَبِّكَ فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلاَ تُعَذِّبْهُمْ قَدْ جِئْنَاكَ بِبَيِّنَاتٍ مِنْ رَبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ
 مِنْ اَتَمِّ اَلْمُرْسَلِينَ ﴿١٧﴾ اِنَّا قَدْ اَوْحَى اِلَيْنَا اَنْ اَلْعَذَابُ عَلَيَّ مِنْ كَذِّبٍ وَتَوَكَّلْ ﴿١٨﴾

(۱) ﴿ اذْهَبْ اَنْتَ وَاُخُوْكَ بِآيَاتِنَا ۚ تَوَوُّاْ بِرَايَةِ كَهْتٍ نِّشَانَهُ كَانِي تَيْمَهُوْهُ بِيْهِنَ .

(۲) وَلَا نَبِيَّ فِي ذِكْرِي ﴿٢﴾ له یادی مندا سستی مه‌که‌ن و، خاوو خلیچکی مه‌که‌ن، (وَوَيْ، يٰي، وَفِي، صُفِّ فِي الْعَمَلِ)، واته: بَن هِیژ بوو له کاردا، له کوردیدا ده‌لَن: خاوه خاو، خاوو خلیچکی و ته‌نه‌لِی و سستی، واته: گورج و گوَل بن له یادکردنی مندا.

(۳) - ﴿ اذْهَبْ اِلَىٰ فِرْعَوْنَ ﴾، برون بۆ لای فیرعهون.

بۆچى بېزى بۇ لاي فيرعهون؟

(۴) - ﴿إِنَّمَا طَعَنِي﴾، ئەو ھۆكاری چوونەكەيانە: بێگومان ئەو ياخىي بوو.

له کټ ياڅپي بووه؟ له بهرانېر خوا دا ياڅپي بووه، له سهر بهنده کاني خوا ياڅپي بووه، ستهميان لټ دککات و، به تاييبت گهلي ستهم دیده ی بنوو ئيسرائيل و سوغره بيگاريان بیده کات و ده بانجه وسټتته وه.

۵- ﴿فَقُولَا لَهُ، قَوْلًا لِّسَانًا﴾، ههردووکتان قسه به کی نه رم و نیانی له گه لدا بکهن، (القول
اللين: الكلام الدال على معاني الترييب والعرض، فشبّه الكلام والمشتمل على المعاني الحسنه
بالشيء اللين)، مه به ست له قسه ی نه رم: قسه به که نه و مانایانه ی که هاندانن بۆ چاکه و
رانواندن ی چاکه له به رده میدا، ده گرنه غویان، ئنجا نه و قسه به ی که مه به سته باشه کان
ده گرنه خوی، چو تراوه به شتیکی نه رمه وه، شتی نه رم خۆشه ئینسان ده ستی لیبدات،
دباره قسه به کیش که مه به ستی باشی تیدابن، هاندانی بۆ چاکه تیدا هه بی و، به ته عبیرو
بیژه ی پیک و پیک بکو تر ی، له دلی خه لک خوش دی.

ئنجا بۆچی قسه ی نه رمی له گه ل بکهن؟

۶- ﴿لَمَّا يَذْكُرُ﴾، به لکو بیر ی بکه ویته وه، (لعل)، به لکو، بۆ (ترجی) به
نومیده وار بوون، که نومیده وار بوونه که بۆ مووسایه، نه ی مووسا! تۆ نومیدی نه وه ت هه بی
که بیر ی بکه ویته وه.

۷- ﴿أَوَيْحَنِي﴾، یان بترس، (تذکر) (هاتنه وه بیر) ئیشی عه قله، (خشیه) ترسانیش
ئیشی دل، واته: ئیوه کار له سه ر نه و دوو کو نه ندامه ی بکهن، کار له سه ر عه قلی بکهن،
راستیه کانی بکه ونه وه بیرو، کار له سه ر دلی بکهن، که ترسی خواو سام و هه بیه تی خواو
شه رمی خواو بچیته دلی، ئنجا نه گه ر به کیکیان بکه ویته کار، هه ر باشه و هه ردووکیان
بکه ونه کار، هه ر زۆر زۆر باشه، ئینسان نه گه ر هه م عه قلی هۆشیار بی و، هه م دلی
بیدار بی، نه وه زۆر زۆر باشه، وه ک مه حوی شاعیر ده تی:

سه ر که هۆشیک ی نه بی زپکه تالم بۆ چیه!

دل که جۆشیک ی نه بی شووشه ی به تالم بۆ چیه!

سه ر ده بی هۆشی هه بی و، دل ده بی جۆشی هه بی، واته: یان نه وه تا به
عه قل راستیه خواپسکه کان ده خاته وه یادی خۆی، که خوا له گه ل سروشتی
مرۆفه کاند تیکیه ه لشیلاون، وه حییش بۆیه دی که نه و راستیانه بیر مرۆفه کان
بخاته وه، یاخود له سزای پهروه ردگار بترس و ترسی پۆزی دوا یی هه بی.

(۸) ﴿قَالَ رَبَّنَا إِنَّا نَفَخْنَا أَنْ يَفْرُطَ عَلَيْنَا﴾، گوتیان: پهروه ردگارمان! تیمه ده ترسین که ده سیتیشخه ری بکات له سرمان، واته: ده سیتیشخه ری سزادان بکات له سرمان و، بهر له وهی په یامی توی پی بگه یه نین، نهو په له بکات و سزلمان بدا.

(۹) ﴿أَوْ أَنْ يَفْطَنَ﴾، یاخود دواى نه وهی په یامه که ی توی پی ده گه یه نین، یاخی بی و گوئ نه گری.

(۱۰) ﴿قَالَ لَا عَجَابًا﴾، فهرمووی: مه ترسین، واته: له هیچ کام لهم دووانه مه ترسین، نه ده سیتیشخه ری ده کات بؤ سزادانتان، خوا ریگا نادات، نه گه رنا فیرعه مون ده سته لاتی هه بووه، هه روه ها دواى نه وهی په یامی منیشی پتده گه یه نین، بهرانبهر به تیره ناتوانی یاخی بی، بهو واتایه که سزاتان بدات، واته: نه پیش گه یاندنی په یامه که، سزاتان ده دات، نه دواى گه یاندنی په یامه که توانای به سهرتاند ده شکن، به تی: یاخی بوون و، توغیانی هه یه بهرانبهر به خوا، به لام بهرانبهر به تیره له هیچ کام لهم دووانه مه ترسین.

(۱۱) ﴿إِنِّي مَعَكُمْ أَسْمَعُ وَأَرَى﴾، به دلنایبی من له گه لتانم ده بیستم و ده بینم، واته: هه موو شتیک ده بیستم، قسه ی تیره و قسه ی نهویش و، هه موو شتیکش ده بینم، حالی تیره و حالی نهویش.

(۱۲) ﴿فَأَنبَأَهُ فَقَوْلًا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ﴾، بچه لای پی بلین: تیمه هه ردووکیان تیردراوی پهروه ردگارین، ﴿فَأَنبَأَهُ﴾ (ای: خلا عِنْدَهُ) بچه لای.

نجا که ده فهرمووی: ﴿فَقَوْلًا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ﴾، (رسول) له سر کیشی (فعل)، به مانای (مفعول) دی، هه م پیکه لپیک (مطابقة) ی تیدا رهوایه و، هه م ناپیکه لپیک (غیر مطابقة) شی تیدا رهوایه، بویه لیره ده ده فهرمووی: ﴿فَقَوْلًا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ﴾.

به لام له سووړه تی (الشعراء) ده ده فهرمووی: ﴿فَقَوْلًا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ﴾، تیمه تیردراوی پهروه ردگارین، چونکه هه ردووکیان تیردراون، ده گونجی

(رسول) پیکه لپیکه (مطابق) بیتوه له گه ل (اِنا) دا، که بۆ دووانن، ده شگونچن پیکه لپیکه نه یه ته وه، نه وه دوو حاله ته له صیغه ی (فعول)، دروست ده بن و هه ردوکیان به ک واتایان هه یه.

(۱۳) - ﴿فَارْسِلْ مَعَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ﴾، وه چه ی نیسرا ئیلمان له گه ل بنیره و چی دیکه نازاریان مه ده، سۆغره بیگاریان پئ مه که و مه یانچه و سینه وه.

(۱۴) - ﴿قَدْ جِئْنَاكَ بِبَاغٍ مِنْ رَبِّكَ﴾، له پهروه ردگار ته وه نیشانه به کی مه زهان بۆت هیناوه، که نیشانه مه زنه که گۆچانه که ی موسا (عليه السلام) بوو، یا خود هم گۆچانه که ی بووه، هم دهستی بووه و، هم کۆی نه و قسه مه نتیقی و به لکه به هیزانه بوون، که له سه ر پهروه ردگاریتی خوا پییان راگه یاندوون.

(۱۵) - ﴿وَالسَّلَامُ عَلَى مَنْ اتَّبَعَ الْهُدَى﴾، سه لاهه تی و ریزگرتنی خوا، له سه ر که سیک بن که به دوا ی رینمایی خوا ده که وئ، که واته: لیره دا وشه ی (سلام) مه به ست پئی (سلا و) کردن نیه، به لکو سه لاهه تییه، وه ک پیغه مبه ری خوا ﴿يَا أَيُّهَا الْمَدْيَنَ﴾ له و نامانه دا که بۆ (هرقل و کسرا) نوو سیونی، فه رموو یه تی: (أَسْلِمَ، تَسْلَمَ) مسولمان به، سه لاهه ت ده بی، لیره شدا نه و سه لاهه مه به ست پئی سه لاهه تییه، سه لاهه تییش، یانی: بئ به لایی بۆ که سیکه، شوئن رینمایی خوا بکه وئ.

(۱۶) - ﴿إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا﴾، تیمه به دلنایی سروشمان بۆ لا کراوه و، پیمان راگه یه نراوه له لایه ن خواوه، واته: له خو مانه وه قسه ناکه ین، له گیر فامان قسه ده رنا هینن، به دلناییه وه چیان بۆ سروش کراوه، نه وه به خه لک راده گه یه نن.

(۱۷) - ﴿إِنَّ الْعَذَابَ عَلَى مَنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّى﴾، سزای خوا بۆ که سیکه، که په یامی خوا به درۆ داده ئی و، پشت له په یامی خوا ده کات و گوئی پئ نادات، وشه ی (عذاب) که به (ال) ی ناساندن ناستندراوه، نه مه (جنس) ی سزاو نازار ده گه یه ئی، واته: به په های ی (مطلق) ی سزا له سه ر که سیکه که په یامی خوا به درۆ داده ئی و، پشت له په یامی خوا ده کات.

مەسەلەى شەشەم:

ۋتوۋىزى ئىۋان مووسا ۋ فیرەھون، لە بارەى خۋاى پەرۋەردگارەۋە،
پرسىارکردنى فیرەھون لە بارەى گەلانى پىشۋەۋەۋە ۋە لامدالەۋەى مووسا،
باشان پىناسەکردنى خوا لە لایەن مووساۋە ﷺ، لەمیانى خستنه پروۋى بەشیک
لە چاکەکانیداۋ، ئاماژەکردن بە پۇزى دواىى ۋ زىندۋوکرانەۋە:

خۋا دەفەرەمۆى: ﴿قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمْ يَا مُوسَىٰ ۖ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ حَلْقَهُ. ثُمَّ هَدَىٰ ۖ﴾ ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ۖ ﴿٥١﴾ قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَعْصِلُ رَبِّي وَلَا يَنْسَىٰ ۖ ﴿٥٢﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْ نَبَاتٍ شَتَّىٰ ۖ ﴿٥٣﴾ كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَمَكُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي النُّعَىٰ ﴿٥٤﴾ ﴿٥٥﴾ مِنْهَا خَلَقْنَكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَىٰ ۖ ﴿٥٦﴾ ﴿٥٧﴾

شىكردنەۋەى ئەم ئايەتانە، لە سىزە بەرگەدا:

١- ﴿قَالَ فَمَنْ رَّبُّكُمْ يَا مُوسَىٰ﴾، فیرەھون گوتى: ئىنجا پەرۋەردگارتان كىيە ئەى مووسا؟
پەرۋەردگارى ھەردووكتان كىيە ئەى مووسا؟ واتە: ھى تۆ ۋ ھارۋون، بۆيە فیرەھون
دەلى: پەرۋەردگارى ھەردووكتان، چونكە خۆى بە پەرۋەردگار زانیۋە، واتە: ئەگەر من
بە پەرۋەردگارى خۇتان نەزانن، تەنیا ئىۋە ئەۋ دوۋەتان، چونكە خەلكى مىسر ھەمۋەى
من بە پەرۋەردگارى خۆى دەزانن، ئەدى ئایا ئەۋ پەرۋەردگارى ئىۋە ئەگەر من نەبم،
كىيە ئەى مووسا؟ لە سوۋرەتى (الشعراء) دا ھاتۋە: ﴿قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾
﴿٢٢﴾، واتە: پەرۋەردگارى جىھانىيان كىيە؟ لەبەر ئەۋەى مووسا ﷺ لە ئەصدا ئەۋ
پەۋانەكراۋى خوا بوۋە بۆ لای فیرەھون، بەلام لەسەر داۋاى ئەۋ، ھارۋونىش ﷺ، بۆتە
ھاۋەلى لە ئەركى پىغەمبەرلەبەتتى ۋ، لە گەياندنى ئەۋ پەيامەى خۋاى پەرۋەردگاردا،
بۆيە كە ھەردووكتان ناۋ دىنن، لەبەر ئەۋەيە كە پىكەۋە بوون، كە يەكتىيان ناۋ دىنن
كە مووسايە ﷺ، لەبەر ئەۋەيە كە لە ئەصدا ھەلگىرى پەيامەكى خۋا مووسا بوۋە.

ننجا نه گهر په کيک بلای: ننجا نایا فیرعه ون گوتوویه تی: په روهدگاری
ههرووکتان کیه؟ یان گوتوویه تی: په روهدگاری جیهانیان کیه؟

وہ لہجہ کہی ہر نہ وہ یہ: کہ نہ و توویژہی بہینی فیرعن و موسا و ہارون، بیکومان تہنیا دوو قسہ نہ بوہ، جارنکیان گوتوویہ تی: پەرورہ دگاری تۆ کیہ؟ جارنکیان گوتوویہ تی: پەرورہ دگاری ہەردووکتان کیہ؟ جارنکیان رەنگە گوتیتیی: پەرورہ دگاری تێوہ ہەردووکتان و بہینی ئیتسرائیل کہ تۆ دەلتی: من نوینەری نەوم بۆ نەوہی دەر بازیان کہم لە چەنگی تۆ، کیہ؟ جارنکیان گوتوویہ تی: پەرورہ دگاری جیہانیان کیہ؟

لیږدها جتی سه رنج نهوږه که فیرعه ون نالتی: (فَمَنْ رَبُّنَا؟)، په روهردگارمان کښه؟ ښان نالتی: (فَمَنْ رَبِّي)، په روهردگارم کښه؟ له بهر نهوږی خوږی به په روهردگار زانیوه، په روهردگار واته: خاوند، سه روهرد، گه وړه، که سټک که ددبتی ملکه چیی سو بکړی.

۲- ﴿ قَالَ رَبَّنَا الَّذِي اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ ثُمَّ هَدٰى ۙ مُوسٰى الْخَلْرَ زُوْرَ ۙ بِهٖ سِيْوَهٗ ۙ كُوْرٓ، پیتاسه‌ی خوای په‌روه‌دگار ده‌کات، ددلٓ: په‌روه‌دگارمان نه‌و که‌سه‌به که بوونی به‌ه‌موو شتیک د‌او، د‌وابی پ‌نماییشی کرد‌و، (الْخَلْقُ: مُضَرَّرٌ مِّنْ الْاِنْجَادِ)، (خَلَقَ)، چ‌اوگه به‌مانای په‌یداکردن، ده‌شکونج‌ وش‌ی (خَلَقَ)، م‌ه‌به‌ست پ‌تی نه‌و شی‌وه و ه‌ه‌لکه‌وته ت‌ایبه‌ته‌ی خو‌ی ب‌ٓ، ه‌ی ه‌ه‌ر شتیک، واته: ه‌ه‌موو شتیک‌ی وِٓنه ک‌ت‌ش‌او، ه‌ه‌موو شتیک‌ی له‌دن‌ب‌ای واق‌ع‌دا به‌رح‌سه‌ته کرد‌و.

﴿ثُمَّ هَدَى﴾، دوايي پښمايشي كړدوه، (ثُمَّ: لِلرَّيْبِ الرَّئِيبِ وَالزَّمَنِ)، دياره هر شتيك كه پيدا ده كړي، دوايي پښمايي ده كړي، بهو واثابه كه ده خړته سر سكه ي بهرده وامبون.

ۛھلامەكەى مووسا و دوو بەلگەى نكوولیلینەكراو لەسەر بوونى خوا:

ئەم ۛھلامەى مووسا الطیر ۛھك من لە كئىپەكانى غۆمدا بە تابیەت لە كئىپى دووھەى:
(ئیمان و عەقیدەى ئىسلامى دا) بە تەفصیل باسەم كەردو، ھەروەھا لەو مەوسووعەى پەى
كە لە سەجنى ئەمەركادا نووسیم: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله)، لە كئىپى یەكەم، لە
چاپى دووھەى دا، باسەم كەردو كە ئەم ۛھلامەى مووسا دوو بەلگە دەگرتە نێو خۆى:

یەك: ئەو بەلگەپەى دەلت: ھەموو پەیدا بووتك، پەیداكەرىكى ھەپە، كە پێى دەگوترى:
(ياسای ھۆكارى) (قانون السبئية)، كە دەفەرموى: ﴿رَبِّا الَّذِى اَعْطٰى كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ﴾،
پەروەردگارى تيمە ئەو كەسەپە بوونى بە ھەموو شتەك داو، واتە: ھەر شتەك كە
پەیدا بووپە، پەیداكەرىكى دەوى، (لِكُلِّ حَدِثٍ مُّحْدَثٍ)، (وَلِكُلِّ مَخْلُوقٍ خَالِقٍ)، ھەموو
پەیدابووتك، ھەموو دروستكراوتك دەبێ بەدیهتەرەو پەیدا كەرىكى ھەبێ.

ئەجا ئەو ھەموو شتانە كە تيمە لە گەردووندا دەیانپینین، ھەموویان پەیدابوون،
ھەموویان دروستكراون و، پەروەردگارى من ئەو زاتەپە كە ھەموو ئەو شتانەى ھێنانوونە
دى.

دوو: ئەو بەلگەپەى دەلت: ھەموو پێكخراوتك پێكخەرىكى ھەپە، (لِكُلِّ مُنْظَمٍ
مُنْظَمٍ)، ھەموو پێكخراوتك پێكخەرىكى ھەپە، ئەم بوونەوھەرو ئەم گەردوونە، ھەموو
شتەكانى پێكخراون، ھەموویان لە شوئنى خۆیانندان، ھەمووى بە سیستمى زۆر ورد
دروستكراو، ۛھك خوا دەفەرموى: ﴿الَّذِى اَحْسَنَ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ﴾ (٧) السجدة، ئەو
زاتەى كە ھەر شتەكى دروستكەردو، زۆر چاكى دروستكەردو، یان ۛھك دەفەرموى:
﴿صُنِعَ اللّٰهُ الَّذِى اَنْفَعَنَ كُلَّ شَيْءٍ﴾ (٨٨) النمل، واتە: ئەو دروستكراوى ئەو كەسەپە، كە
ھەموو شتەكى زۆر بە وردەكارى دروستكەردو، ئەجا ئەو سیستم و پێك و پێكى و
ياسادارىپە، لە شتەكاندا، ئەو دەگەپەنێ كە دەبێ ياسادانەرىك و، پێكخەرىكیان لە
پشتەو ھەبێ.

کهواته: له یهک کاتدا، نهم پرسته یه ی که موسا عليه السلام له وه لأمی فیرعه وندا
گو توو یه تی: ههر کام لهو دوو به لگه یه ده گریته وه، که ټیمه نهو دوو به لگه یه مان
له کتیبه کانی خو ماندا:

۱- (خواناسی، نایین، نیمان)، ۲- (نیمان و عه قیده ی نیسلامی)، ۳-
(پروونکر دنه وه ی عه قیده ی طهاوی)، ۴- هه روه ها له مه وسووعه ی: (الإسلام کما
یتجلی فی کتاب الله)، به تاییه ت له کتیبی یه که م و کتیبی سییه مدا به تفصیل
باسی نهو دوو به لگه یه مان کردوه، که به هیزترین به لگه ن بۆ سه ماندن ی بوونی
خوا عليه السلام بۆ که سانیک که به خوا ناشنا نین، یان نکو و لئی لی ده که ن، نه که رنا
بوونی خوا پتویستی به سه ماندن ناکات، به لکو وهک عاریف و خواناسه کان
ده لټن: نه وه شته کانن ده بی به لگه مان هه بی له سر نه وه که هه ن، نه که رنا
بوونی خوا عليه السلام له خوا رسکی مرو فدا، له سروشتی مرو فدا، شتیکی ریشه داره و
له راستیدا به بی خوا عليه السلام ته سه و و پر نه ده کرا هیچ شتی که هه بی، چونک هیچ
شتیک بوونه که ی زاتی نیه، جگه له خوا عليه السلام ^(۱).

ننجا ټیمه لهو کتیبانه دا، که ناماژده مان پټدان، وه لأمی نهو پرسیارو نیشکاله شمان
داوه ته وه که ده لټ: نه که ر هه موو شتی که خوا په یدای کردوه، نه دی کنی خوا ی
په یدا کردوه؟ جگه لهو سه رچاوانه ی که ناماژده مان پټدان، نامیلکه یه کیشم لهو
مانگانه ی رابردوودا چاپکرا به ناوی: (ژیان له سایه ی نیمان و په واندنه وه ی
گومانه کان) له و نشدا یه کیک لهو نیشکالانه ی که وه لأم دراونه وه، نه وه یه که له
راستیدا هه موو په یدا بوونیک پتویستی به په یدا که رتک هه یه، نه که هه موو
هه بوونیک، به لټی خوا هه بوویه، به لأم ههر بووده بوونه که ی سه رده تای نیه، به لأم
شتانیک که په یدا کراون، پتویستی یان به په یدا که ر هه یه، شتانیک که دروستکراون،
پتویستی یان به دروستکه ر هه یه، به لأم زاتی که که دروست نه کرابی و، نه بوون (عدم)
پیش بوونی نه که وتبی، هه وجټی به په یدا که رو دروستکه ر نیه.

(۱) له مه وسووعه ی: (دره وشاوه یی نیمان و پووجه لئی نیلحد له بهر تیشکی زکماک و
عه قل و زانست و وه حیی دا) به تیروته سه لپی لهو باره وه دواوین.

با وئە بەكسى ماتماتىكىسى، ژمىرەسى، يېنىنەو: ژمارەى ھەزار (۱۰۰۰) سى
 سۈرەكە، ژمارە يەك (۱) يان لە پشتهو ەت، دەيتە ھەزار و دەتوانىن سۈرەكان
 زياد بگەين، نرغە ژمىرەيەكەى زياد دەكات، ئەگەر سۈرۈكى دىكە دابىيىن،
 دەيتە دە ھەزار، ئەگەر دوو سۈر دابىيىن دەيتە سەد ھەزار، سى سۈرى دىكە
 دابىيىن، دەيتە مليۇنىك، ئنجا ئەگەر لە سۈرى يەكەم بېرسى: ئەو نرغەت لە
 كوتۈە ھىناو؟ كە ھى خۇى نىە، دەلتى: لەوەى دوای خۇم بېرسە، ھەرۈەھا
 تاكو دەگاتە سەر يەكەكە، لە يەكەكە بېرسى: ئەو نرغەت لە كوتۈەو ھىناو؟
 دەلتى: ھى خۇمە، بە بەلگەى ئەو كە سۈرەكان لىبەرى، يەك (۱) ەكە ھەر
 يەكە، ھەرۈەھا بە بەلگەى ئەو ەش سۈرەكان بوونەكە يان زاتىي نىە و غوازراو،
 يەكەكە لىبەرە، سۈرەكان ئەگەر نەك سى سۈرۈ شەش سۈر، ھەزار سۈرۈش بى،
 ھەزاران سۈر بى، ھەر سۈرن، ھىچ نرغىك و بايەخىكىان نىە، بەلەم يەكەكە
 لە زاتىي خۇيدا نرغى ھەيەو، ھەر سۈرۈك لە پىشيشى دابىرى، نرغ بەوانىش
 دەدا، خواش ﷻ بوونەكەى زاتىيە، لە خۇيەو ەو لە ھىچ شۇيىكەو ەرى
 نەگرتو، ھەر بۇيەش دەتوانى بوون بە غەبرى خۇى بىەخىش.

ھەلبەتە ئەو ەو بۇ نىزىك خستەو ەيە لە ەقلى مروۇف، ئەگەرنا شەئنى خوا،
 پاىەى خوا، زۇر لەو ەرزترە كە بەو شىو ەيە وىنا بىرى.

۳- ﴿قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ﴾، لە بەرامبەر ئەم وەلەمە ددان شكىنەى مووسادا
 ﷻ فیرەو ەدەيوى بەملا و لادا بروت، باسەكە دەگورى، دەلتى: ﴿قَالَ فَمَا بَالُ
 الْقُرُونِ الْأُولَىٰ﴾، ئەدى ەالى سەدە پىشوو ەكان چۆنە؟ مووساش ﷻ زۇر بە كورتىي
 وەلەم دەداتەو ەك دوايى دى.

وشەى (بال)، پىويستە ئەو ەش بلىيىن: كە وشەى (بال)، بۇ ەقلىش بەكاردى، دەلتى:
 (مَا خَطَرَ بِئَالِي كَذَا)، ئەو شتەم بە زەيندا نەھات.

به لایم لیره دا به ته نکید وشه ی (بال) واته: حالیکه گرنگ، یانی به سهرهات و سهرگوزوشته یان، یا خود سهره نجامیان چوون بوو؟

پروونکه رهوانی مه به سته کانی قورنان لیره دا هه ندیکیان گوتوو یانه: فیرعه ون مه به سستی بووه که باسه که بگورئ، له بهر نه وه دی له وئدا شکستی هیناوه، له بهر دهم نه و و لایمه ددان شکستنه ی مووسادا عليه السلام، که دوو به لگه ی هیناونه وه، هه ردووکیان به لگه نه ویستی عه قلیین:

۱- په یدا بوو په یدا که ری ده وئ.

۲- ریکخراو (مُنْظَم)، ریکخه ری ده وئ.

هه ره که سیک ریز له عه قلی خوی بگری، نکوولی له بهر دهم نه و دوو یاسا به لگه نه ویسته عه قلییه دا ناکات، هه ندیکیشیان گوتوو یانه: نا، به لکو مه به سستی فیرعه ون نه وه بووه که باشه تو بۆ لای تیمه هاتووی، نه دی نه و گه ل و نه ته وانه ی، نه و کومه لگایانه ی له پیش تیمه دا رابردوون، نه وان حال و به سهرهاتیان چونه؟ خو پیغه مبه ریان بۆ نه چوون، وا دیاره فیرعه ون نکوولی کردوه له وه که له پیش مووسادا پیغه مبه رانی دیکه رابردبن، بۆیه مووسا عليه السلام له گه لی ناچیته نیو نه و باسه وه، که نه و ده یه وئ بیورووژین و، مووسا به لاپیدا به ری، به لکو هه ره به کورتی ده لی: زانیاری نه و کومه لگا پیشووانه که له سه ده پیشووه کانداهاتوون، له لای په وره دگاره، له نووسینیکدا، واته: وهک چوون شتیک ده نووسری، زایه ناب و له بیر ناچ و نافه وئ، زانیاری خواش عليه السلام به و شیوه یه، هه لبه ته نه وهش له گه ل نه وه دا تیک ناگیرئ که خوا عليه السلام هه موو زانراوه کانی خوی نووسین، به شیویهک که بۆ خوا شایسته یه، که نه وهش له قورئاندا به م ناوانه هاتوه:

۱- ﴿وَكُلُّ شَيْءٍ أَحْصَيْنَاهُ فِي إِمَامٍ مُّبِينٍ﴾ (یس)

۲- ﴿يَكْتُبُ مُبِينٍ﴾ (الأنعام)

۳- ﴿فِي لَوْحٍ مَّحْمُودٍ﴾ (البروج)

بە چەند شىۋەيەك تەبىئىي لىكرارو، كە دەگونجى مەبەست پىنى زانىبارى رەھا و پىسنوورى خوا بى، دەشگونجى خوا ﷻ ئەو زانىبارىيەى خۇى دەربارەى دروستكراروكانى، لە شتىكا كە پىنى دەگوترى: (لَوَجَّ عَفْوَظِي)، يان (إِمَامٌ مُبِينٌ)، يان (كُنْزٌ مُبِينٌ)، تۆمار كىرى، ياخود ئەو وىناكرىدە بۇ عەقلى ئىمە، كە ئىمە نەگەر شتىك لە كىتىكا نووسىيمان و تۆمارمان كىرى، لە بىرمان ناچى.

۴- ﴿قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى﴾، (مووسا) گوئى: زانىبارى سەدە پىشووكان واتە: ئەو نەتەوانەى، ئەو كۆمەنگايانەى لە سەدە پىشووكاندا ژياون، لە لاى پەرورەدگارمە، لە نووسىنىكا كە پەرورەدگارم نە لى وى دەبى، نە لە بىرى دەچى، يان پەرورەدگارم نە بە ھەلەدا دەچى و، نە لە يادى دەچى.

﴿لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى﴾، وشەى (ضَلَّ) يانى: ون بوو، پەرورەدگارم ون نابى، كە لىزەدا مەبەست پىنى ھەلەبە، يانى: بە ھەلەدا ناچى، (ضَلَّ الطَّرِيقَ)، رىكاكەى ون كىر، ﴿لَا يَضِلُّ رَبِّي﴾، واتە: پەرورەدگارم زانىبارىيەكەى لى ون نابى، بە ھەلەدا ناچى، ﴿وَلَا يَنسَى﴾، لە بىرىشى ناچى، (النِّسْيَانُ: عَدَمُ تَذَكُّرِ الْعِلْمِ)، (نسيان) ئەودە نىسان شتىك بىزانى و لە بىرى بچى.

۵- ﴿الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا﴾، ئەو زاتەى كە زەمىنى بۇ كىردوون بە پاخراو، خوتراو و شەتەو: (مِهْدًا)، (الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مِهْدًا)، ھەرودەك ئەو وشەبەى لە قورئاندا ھاتو، لە جىي دىكە، (مِهْدًا وَمِهْدًا: أَي مُمَهَّدَةٌ مُسَهَّلَةٌ لِلْمَسِيرِ وَالْجُلُوسِ وَسَائِرِ الْقُرْفَاتِ)، واتە: ئامادەكرار و تەخت و لەبار كراو، ئاسانكراو، بۇ پىندا پىششى و لەسەر دانىشتن و ھەلسوكەوتەكانى دىكە.

ئىمە لە تەفسىرى سوورەتى (يونس)دا باسىكمان دەربارەى گەردوون بە گشتى و، باسىكمان دەربارەى خۆرو، يەككىك دەربارەى زەوى و، يەككىك دەربارەى مانگ، كىردوودو، ھەر كەسىك بىزانى ئەم زەوىيەى ئىمە چەند جۆرە جوولەى ھەن، ئىجا قەدرى ئەو دەزانى كە ئەم زەوىيەى ئىمە لە بنمان دا ئارامو

جوولە جوولۈ نیه، ئەو شانەى که لەسەرىنى ئەزىەتیان نادات، چەند گىرنگ و گەورەیه! چونکە ئەو زەوییهى تێمه:

۱- بە دەورى خۆیدا دەخولیتەوهو، لە خولهکێکدا سى (۳۰) کیلۆمەتر دەبرئ.

۲- بە دەورى خۆردا دەخولیتەوهو لە چرکەیهکدا سى (۳۰) کیلۆمەتر دەبرئ.

۳- هەروەها لەگەڵ خۆردا بە دەورى دالى راوهستاودا دەخولیتەوه.

۴- لەگەڵ دالى راوهستاودا بە دەورى چەقى کههکەشان دا دەخولیتەوه.

۵- لەگەڵ کههکەشاندا خولانەوهیهکی دیکەى هەیه.

۶- لەگەڵ گەلە کههکەشاندا که کههکەشانى تێمه یهکێکیانە، دیسان سوورانهوهیهکی دیکەى هەیه، یانى: ئەم زەوییهى تێمه بە لای کهمهوه، پێنج شەش جوړه سوورانهوهى هەن، ئەوهندهى که بۆ تێمه دەرکهوتوه، لەگەڵ ئەوهشدا وهک پایەخێک، وهک شتیکی تهخت و لەبار که تێمه هەستى پێناکەین، راخراوهو نامانکهوئێت، دیاره زهوى زۆر گەورەیه، بۆیه تهخت دێته بهرچاو، ئەگەرنا بۆ کهسێک لە دەریادا بروات، بە ناشکرا دیارد که زهوى خړو هێلکههێ دەرکهوتوه، چونکه لە دەریادا، لە دووروه تهماشاه دهکەى، کهشتیهک که دى، ته نیا گلۆفک و لووتکهى کهشتیه که دیاره، دواى ورده ورده ههمووی دهردهکهوى، ههروهها ئەوه که شهوو پوژیش بهسەر زهویدا دابهش دەبن، ئیستا که لێره پوژە، لە ئەمریکا شهوه، لە ئوسترالیا شهوه، خړتیى زهوى، ئیستا بۆته شتیکی ناشکرا و بەلگه نهویست.

۶- ﴿وَسَلِّكَ لَكُم فِیْهَا سُبُلًا﴾، هەروەها (پەروەدگارمان ئەو کەسە یە) که لە ئێو زهوییدا پێی بۆ داناون، پێی بۆ خستوونه ئێو زهوییهوه، ﴿وَسَلِّكَ لَكُم فِیْهَا سُبُلًا﴾، (ای: جەلەها سُبُلًا سَالِکَةً فِی الْأَرْضِ، آی: دَاخِلَةٌ فِیْهَا مُتَخَلِّلَةٌ سَوَاءٌ كَانَتْ خَلْقَةً أَوْ صُنْعَةً)، پێی بۆ لە زهویدا داناون، پێی بۆ خستوونه ئێو زهوى، چونکه (سَلِّکَةً)، یانى: (أَدْخَلَةً)، هەروەک (أَسَلِّکَةً)، یانى: خستیه ئێوى، ئنجا ئەوه که خوا دەفهرموئ: پێی بۆ خستوونه ئێو زهوى، واتە: وایکردوه که ئەم سەرزەمینە پێی تێدا هەبن، دابراوایی تێدا هەبن و،

شۈبىنى ۋاى تېدا ھەبن، بتوانن پېيدا بېرۇن، چ خەلقىى بن و خوا ﷻ ھېتابنە دى، ۋەك كەلېنى ئەو چىپايانەى كە بەھۆى رۈوبارەكانەۋە كەلېنيان تېكەۋتو، چ مەۋفەكان بۇ خۇيان ئەو رېئانەيان دروست كېرەبن، گىرەك ئەۋەبە خوا زەۋى ۋا ھەلخستوۋە كە بتوانن رېئانى تېدا دابنېن.

(۷) - ﴿وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً﴾، لە سەرئوۋەش ئاۋى بۇ دابەزاندوۋنە خوار، ۋەك زۆر جارى دېكە گوتوۋمانە: بۇيە خوا ۋەشەى ئاۋ (مَاءً)، بەكاردېنى، چۈنكە ئەۋەى لە ئاسمان دېتە خوار، يان بارانە، يان بەفرە، يان تەرزەبە، ياخود شەۋنم و ئاۋنكە و، ھەلمە، كە ۋەشەى (مَاءً)، ھەموۋيان دەگرېتەۋە، بەلەم ئەگەر ھەر كامىكى دېكەيانى فەرموۋبايە، ھەر ئەۋى دەگرەتەۋە، ۋەشەى (السَّاءُ) یش يانى: سەرەۋە، (مِنَ السَّمَاءِ)، يانى: (مِنَ الْفُوقِ)، (مِنَ الْأَعْلَى)، يەككى لە ماناكانى (السَّاءُ)، بىرېتە لە سەرئى، بەلكو مانا ئەصلېيەكەى ئەۋەبە، ئىجا دۋابى ئەو ۋەشەبە دەخۋازرېتەۋە بۇ شتى دېكەش، ۋەك سەربان، ۋەك ھەۋرېك لە سەرۋوۋەبەۋە، ھەرۋەھا ۋەك ئەو ئاسمانانەى كە خوا ﷻ ھەۋت ئاسمانى لە سەر يەك دروستكردوۋن.

(۸) - ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْ ذُرَايِهِمْ أَنْبَاءً مِنْ نَبَاتٍ شَقَى﴾، بەۋ ئاۋەى كە لە سەرەۋە دايدەبەزېنېن، چەندان جوۋق لە رۈۋەكى جۇراۋجۇريان دەرھېناۋن، ئىجا خوا ﷻ شېۋازى قسەكان دەگۇرېى و، قسەكانى پال داۋەتە لای خۇى، ۋاتە: پېتىشى موۋسا ﷺ قسە دەكات، يان خوا ﷻ بە شېۋەى ناديار (غالب)، بەلەم دۋابى بە شېۋەى دۋاندن (خطاب) ۋە شېۋەكەى دەگۇرېى، ئەۋەش يەكېكە لە رۈۋەكانى رەۋانېئۇى، بۇ ئەۋەى كەسېك قورنەن دەخوئېئېتەۋەۋە، ئەۋ كەسەى كە گۇبى لېئە، رابچلەككى، جارى بە شېۋەى ناديار، جارىك بە شېۋەى دۋاندن، جارىك بە شېۋەى قسە بېز (متكلم)، جارىك بە شېۋەى كۇ، جارىك بە شېۋەى تاك.

بۇيە دەفەرەمۋى: ﴿فَأَخْرَجْنَا مِنْ ذُرَايِهِمْ أَنْبَاءً مِنْ نَبَاتٍ شَقَى﴾، بەۋ ئاۋە كە دامانەزاندوۋە لە سەرئوۋە، چەند جوۋتېكمان پى دەرھېناۋن، ﴿مِنَ نَبَاتٍ شَقَى﴾، لە رۈۋەكە جۇراۋ

جوړه کان، (نَبَات: مَضَرَّ سَمِّي بِهِ النَّابُثُ، وَشَى: جَمْعُ شَيْتٍ، وَهُوَ الْمَشْتُ أَي: الْمُبْعَدُ، وشهى (نَبَات)، چا وگه، نهودى كه ده پوږى، كراوه به ناو بو پړاو، (نَابِت)، يانى: پړووهك، نه گه رنا وشهى: (نَبَات)، يانى: پړاو، ﴿وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا﴾ (۷) ﴿نوح، (نَبَاتًا)، يانى: پړاو، وشهى (شَى) ش، كوى (شَيْت) ه، (شَيْت)، يانى: (مَشْت)، واته: دوور خراوه، يا خود ليكچېراو، ليكدا پړاو، ﴿يَنْ نَبَاتٍ شَقًى﴾، واته: له پړووه كى جوړاو جوړ، بويه ش وشهى (زُوج)، به كار دىنى، چونكه تېستا له پړوى زانستى پړوه كناسييه وه، سه لميन्द्रاوه، كه هه رچى ده پوږى، هه لېته ماده دى بى ژيانىش، به لآم پړووهك هه رچى كه ده پوږى، هه مووى جووته، نجا هه به جووته كى له دهره ودى خوږه تى، تير به جيا و مى به جيا، وهك دارخورماو ژماره يه ك له دره خته كان و گوله كان، هه شه له نيو خوږدايه، تيره و ميه كه، وهك له تفسيري سووړه تى (الرعد) دا، لهو باره وه پړونكردنه ودى زياترمان داوه.

(۹) - ﴿كُلُوا وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ﴾، خوشتان بخوږ، واته: له بهرو بووم و بهرهمى نهو پړووهكه جوړاو جوړه، ﴿وَارْعَوْا أَنْعَامَكُمْ﴾، ناژه له كانيشتان بله ودرېن، يانى: خوږان لى بخوږ و، ناژه له كانيشتانى تېدا بله ودرېن، هه لېته وشهى (أَنْعَام)، كه كوى (نَعَم) ه، نه مېش چوار جوړ ناژه ل ده گريته وه، وهك له تفسيري سووړه تى (الأنعام) دا به تفصيل باسما ن كړدود: حوشرو په شه ولاخ و مهرو بزن، گامبشيش هه ر ده چته وه نيو په شه ولاخ.

(۱۰) - ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾، به راستى له وده دا كه باسكرا، نيشانه هه ن بو خاوه ن عه قلآن، (أُولِي)، يانى: (أَصْحَاب)، نهوه كويه، تاكه كى له بيژه دى خوږ نيه، به لكو تاكه كى (دُو)، يان (ذَات)، يانى: خاوه ن، به لآم كه ده گريته كو ده پيته: (أُولِي)، (أَلْبَابِ) كوى (نَهْيَةً) يه، (نَهْيَةً)، واته: عه قل، له بهر نه ودى خاوه نه كى قه ده غه ده كات، له شتى خراپ.

خوا ده فهرموږى: له ويدا نيشانه هه ن بو خاوه ن عه قلآن، له وده دا كه باسكرا، واته: خاوه ن عه قلآن، نه گه ر عه قلى خوږان به كار بېن، لهو شتانه دا نيشانه و

بەلگەيان ھەن، لەسەر ئەوھى ئەم گەردوونە بى خواھن نىھ، ئەم مەروڤە لەسەر ئەم زەويىيە لە خۆو پەيدا نەبووھو، خواھن ئىكى ھەيھ، مشوورخۆرىكى ھەيھو لىي دەپرسىتەوھو سزا و پاداشتى بە پىي کردەوھەکانى، بو داناوھ.

(۱۱) - ﴿مِنْهَا خَلَقْنَاكُمْ﴾، لەویدا واتە: لەم زەويىيەدا تىوھمان ھىتاوھتە دى، لەبەر ئەوھى جەستەى تىمە، ھەموو پىكھاتەکانى دەگەرپنەوھ بو توخمەکانى زەوى، ئەو ماددانەى كە لە زەويىدا ھەن، ھەر ئەوانەشن كە جەستەى مەروڤ پىك دىنن، ئەوھ لە ڤوھ جەستەكەيەوھ، ئەمما ڤوھەكە، دروستكراوئىكى تايبەتى خوايە، وەك خوا دەفەرموى: ﴿وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ رُوحِي﴾ (۱۶) ﴿الحجر﴾، ڤووح پەيوەندىي بە زەويىيەوھ نىھ، پەيوەندىي بە خاكەوھ نىھ، بەلكو شتىكى سەروو ماددىيەو دروستكراوئىكى تايبەتە، واتە: خواى پەرھەردگار بە تايبەت دروستى كردوھو بە ھەر جەستەى مەروڤدا كردوھ، ھەر بۆيەش كاتىك جەستە دەخەيتە نىو خاك و دەيتەوھ بە خاك، ڤووح دەچىتە شوئىتىكى دىكە، لە جىھانى بەرزەخدا، لە ناز و نىعمەتدا دەبى، ياخود لە نازارو مەينەتيدا دەبىت، تاكو ڤۆزى قىامەت.

(۱۲) - ﴿وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ﴾، دەشتانگىرپنەوھ بو نىو زەوى، واتە: كاتىك كە دەمرن جەستەكەتان دەخەيتەوھ نىو خاك، يان دەيتەوھ بە خاك.

(۱۳) - ﴿وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى﴾، جارنىكى دىكەش ھەر لەوئ دەرتان دىننەوھ، لەوئ دەرتان دىننەوھ، واتە: ئەو جەستەيەتان كە بە زەويىدا بۆدودەيتەوھو تىكەل بە زەوى دەيتەوھ، خوا ﷻ لە ڤۆزى زىندوو بۆونەوھو ڤۆزى ھەلسانەوھدا، ئەو جەستەيە دروست دەكاتەوھ و ئەو ڤووحەى بە بەردا دەكاتەوھ.

ھەلبەتە ئەمە ئەوھى لى وەدرەگىرى كە شارەندەوھى مردووان، ناشتنى مردووان لە زەويىدا، ھەر ئەوھ ڤىي پاستەو شىوھى پاستى شارەندەوھى مردووانە، چونكە ئەوھى كە مسولمان بىت، بەو شىوھە مردووەكان بە خاك دەسپىرن و دەياننيزن، لە ژىر زەويىدا دەيانشارنەوھ، بە ڤىزو حورمەتەوھ، بەلام

هەندیک لە گەلانی دیکە هەن، بۆ وێنە: خەڵکیک لە پۆژەلاتی ئاسیا، لە
هیندۆسیەکان و لە بووذاویەکان، مردوووەکانی خۆیان دەسووتێنن، بەلام حالەتی
سروشتی و حالەتیک کە لە گەڵ پێرز و حورمەتی مەوفا بگونجی، هەر ئەوەیە
کە خوا ئاماژەی پێکردووە و شەریعەتی ئیسلامیش تەبەننی کردووە.

❖ دهرسى سيٲهه ❖

پښتانه ی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان بیست و یهک نایهت ده گریته خوئی، نایهته کانی: (۵۶ - ۷۶) لهو بیست و یهک نایهته ده، باسی پرووه پروو بونه و دی فیرعه ون و جادوو گره کانی له لایهک، له گه ل مووسا و هاروونی برابید، له لایه کی دیکه وه، کراوه، که سهره نجام فیرعه ون و جادوو گره کانی تیده شکین و، گوچانه که ی مووسا علیه السلام ده بیته ماریکی گه وره، که له کورده واریی دا به ماری گه وره ده لین: هزیبا، یان نه ژدیهاو سهرجه م نهو گوچان و پته و گوریسانه ی جادوو گره کان، له بهرچاوی خه لک کردوو یانن به مار، هه لنده لووشی و، فیرعه ونیش بو چه واشه کردنی خه لکه که جادوو گره کانی خوئی به وه تومه تبار ده کات، که تبوه هه مووتان شاگردی مووسان، مووسا ماموستاتانه، نهو فیری جادووی کردوون، بویه به شتیک له جادووه که ی له لای خوئی هیشتوته وه، فیری تیوه ی نه کردوه، بویه له کاتی به رهنکار بوونه و دی یه کدیدا، جادووی وی به سهرتاند زال بووه، چونکه دیاره ماموستا ده توانی هیندیک له زانسته که ی فیری شاگردو قوتابیه که ی نه کات.

پاشان هه ره شه ی دهستی راست و چه پ برین و، هه لواسینیش له جادوو گره کان ده کات، نهوانیش بیباکی و، بی منه تی غویان به رانبه ری دهرده برن و بی منه تی ده کن.

پاشان له سی نایهت کو تایی دا، باسی سهره نجامی شوومی تاوانباران و، ناکام خیری پروادارانی کردار باش کراوه.

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْنَا كُتُوبًا فَكَذَّبَ وَإِنْ ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَمْؤُومُنَ ﴿٥٧﴾ فَلَنَأْيُتِنَكَ بَسْحَرٍ مُثْلِهِ فَلَجَعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلِفُهُ نَحْنُ وَلَا

أَنْتَ مَكَا سُورَى ﴿٨٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُخَفَّرَ النَّاسُ ضُحَى ﴿٨٩﴾ فَنَزَعُونَ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَفَى ﴿٩٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَى وَبَيْكُم لَا تَقْرَءُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا
 فَيَسْجِدْكُمْ عَذَابًا وَقَدْ خَابَ مِنْ أَفْتَرَى ﴿٩١﴾ فَتَنَزَعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ وَأَسْرَأُوا الْخَبْرَ ﴿٩٢﴾
 قَالُوا إِنْ هَذَانِ لَسَاحِرَينَ بَرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ
 النَّفْلِ ﴿٩٣﴾ فَأَجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتَوُوا صَفًّا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَفْلَى ﴿٩٤﴾ قَالُوا يَهُودُيْنَ
 إِمَّا أَنْ تُلْقَى رِيمًا أَنْ تَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى ﴿٩٥﴾ قَالَ بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا جَاءَهُمْ وَعَصِيَّتُهُمْ بِجُلْءٍ إِلَىٰ مِنْ
 سِجْرِهِمْ أَنْتَ نَسِيتَ ﴿٩٦﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةُ مُوسَى ﴿٩٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى ﴿٩٨﴾
 وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سَاحِرٌ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَفَى ﴿٩٩﴾ فَأَلْقَى
 السَّحَرَةُ سِحْرَهُ قَالُوا آمَنَّا بِرَبِّ هَارُونَ وَمُوسَى ﴿١٠٠﴾ قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ أَنْ آذَنَ لَكُمْ إِنَّهُ لَكَبِيرُكُمُ
 الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَأَقْطِعَنَّ أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ وَلَأَصْلَبَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ
 وَلِنَعْلَمَنَّ إِنَّمَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى ﴿١٠١﴾ قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْيَسَنِ وَالَّذِي فَطَرَنَا
 فَاقْضِ مَا أَنْتَ قَاضٍ إِنَّمَا تَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٠٢﴾ إِنَّمَا آمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطِئَنَا وَمَا
 أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهُ خَبِيرٌ وَأَبْقَى ﴿١٠٣﴾ إِنَّهُ مِنْ يَأْتِ رَبَّهُ مُجِرمًا فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ
 فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ﴿١٠٤﴾ وَمَنْ يَأْتِهِ مَوْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى ﴿١٠٥﴾
 جَنَّاتٌ عِدْنُ يَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى ﴿١٠٦﴾

مانای دھقاو دھقی ئایەتەکان

(بە دۇنياییش تیکرای بەلگە و نیشانەکانی خۆمانمان پیشان (فیرەون) دان، کەچی (پەيامی خوا) بە درۆی دانا و ملی نەدا (بۆ بەندایەتیی بۆ خوا) ﴿۸۶﴾ (فیرەون) گوتی: ئەی مووسا! چما بۆمان ھاتووی، تاکو بە جادوووەکەت لەسەر زەمینمان وەدەرمان بنیی؟ ﴿۸۷﴾ مسۆگەر ئیمەش جادووویەکی ھاوونەیت بۆ دیتین، دە جا بەلینگەیک لە تێوان تێمە و خۆتدا دابنێ، کە نە ئیمە و نە تۆ لێی دوانەکەوین، با شویتیکێ تەخت و گۆر بیت ﴿۸۸﴾ (مووسا) گوتی: با جیزوانتان پۆزی پازانەووە (جەژن) بێ و، با خەلکیش دەمە و چیشتنەگا و خەبکریئەووە ﴿۸۹﴾ ئیدی فیرەون رویشت، یەکسەر پیلانەکی (گێراو جادووگەرەکان) خۆی کۆکردەووە (ئنجە ھات) ﴿۹۰﴾ مووسا پیتی گوتن: ھاوار بۆ تێو! درۆ بە خواوہ ھەلمەبەست، کە بە ھۆبەوہ بە سزایەک بنیرتان بکات و، مسۆگەر ھەر کەس (درۆ) ھەلبەستێ بێ ئاکامە ﴿۹۱﴾ ئیدی لە تێو خۆیان لە کارەکیاندا کەوتنە ناکوکیەووە، بە پەنھانیی کەوتنە چەکردن ﴿۹۲﴾ گوتیان: بیکومان ئەم دووانە جادووگەرن، دەیانەووی بە جادوووەکیان لەسەر زەمین خۆتان وەدەرتان بنین و، ئایین و پێازە ھەرە باشەکەتان نەھتێن ﴿۹۳﴾ بۆیە پیلان (و جادووگەرەکان) ی خۆتان کۆبکەنەووە، ئنجە بە پیز و تۆکمەیی وەرن، ھەلبەتە ھەر کەس نەمپۆش سەر بکەوی، براوہی راستەقینەبە ﴿۹۴﴾ (جادووگەرەکان) گوتیان: ئەی مووسا! (سەرپشک بە) یان تۆ (گۆچانەکەت) فری دەدە، یان تێمە بەکەمجار (گۆچان و پەتەکامان) دەھاوژین! ﴿۹۵﴾ (مووسا) گوتی: بەلکو تێوہ (گۆچان و پەتەکانتان) فریبەدن، ئیدی (دواي فریدانیان) (مووسا) وای زانی پەت و گۆچانەکانیان دین و دەچن ﴿۹۶﴾ بۆیە مووسا لە دەروونیدا ترسی ڕی نیش

١٧) گومان: مه ترسه! مسوگهر ههر تۆ سه ره که وتوو و براوهی (١٨) نه وهش که له دهستی راست دایه، بیهاوێ، به کسه ره چێ (جادووی) کارامانه کردوو یانه، قوتی ده دات، چونکه نه وهی کارامانه کردوو یانه، بهس فیئلی جادووه رهو، جادووه گریش له ههر کوئیه که وه بێ سه ره که وتوو (سه رفراز) نابێ (١٩) ئیدی به کسه ره جادووه ره کان به کړنووشدا که وتن، (دوای نه وهی گۆچانه که ی مووسا جادوو دهکانی نهوانی هه لئووشی)، گوتیان: برومان به پهروه ردگاری هاپوون و مووسا هینا (٢٠) (فیرعهون) گوتی: ئایا بهر له وهی مؤلته تان بدهمن، برواتان بۆ هینا؟ بێگومان نهو گهوره که تانه که فیری جادووی کردوون، به دنیایی راست و چهپ (دهست و لاق) تان ده بیرم و، به قه دی دارخورمایان تانه وه ده بهستم، (هه لده واسم) و، ژۆر باشیش ده زانن کامه مان (من یان پهروه ردگاری مووسا و هاروون) سزامان سه خه ترو بهرده و امتره! (٢١) (جادووه ره کان) گوتیان: هه رگیز تۆ به سه ره نهو به لگه رهوشانه دا که بۆمان هاتوون و، به سه ره نهو که سه دا که هینا وینه دی، هه لئابژێرین، هه رچی ده گونجی تۆ بریار ده ری بی، بریاری بده، ته نیا له (بازنه ی) ئهم ژیا نی دنیا به دا بریار ده ده ی (٢٢) بێگومان ئیمه برومان به پهروه ردگارمان هینا، تا کو له هه لکه گمان و لهو جادوو ه ی تۆ له سه ری ناچار ت کردووین، بانبووړی و (پاداشتی) خواش چاکترو بهرده و امتره (٢٣) مسوگهر ههر که سیک تاوانبارانه بیته خزه مت پهروه ردگاری (سزای) دۆزه خی بۆ هه به، که نه تییدا ده ژێ و نه ده مری (٢٤) ههر که سیکیش بروادارانه بیته خزه متی، له حالیکدا که کرده وه چاکهکانی کردوون، نا نهوانه پله بهرزهکانیان هه ن (٢٥) که باغ و بیستانه هه میشه بیهکانن، پوواریان به ژێردا ده پۆن، تییندا هه میشه بین و، نه وهش پاداشتی ههر که سیکه خۆی پاک و چاک بکات (٢٦).

شیگردنه وهی هه ندیک له وشه کان

(سُورَى): (مَكَانٌ سَوَّى وَسَوَاءٌ، أَيْ: وَسَطٌ، وَسَوَّى الشَّيْءُ: قَوَّمَهُ وَعَدَلَهُ وَجَعَلَهُ سَوِيًّا)، (وَسَطٌ): واته: نێوه پاست، دهگوتری، (سَوَّى الشَّيْءُ): واته: نهو شتهی ریک و پاست کردو، تهخت و یه کسانى کرد.

(فَيَسْجُكُ): واته: بنبرتان بکات، له به ینتان بیات به یه کجاری، (أَسْحَتُهُ: اسْتَحْضَلَهُ): واته: ریشه کیشی کرد، ههروهها وشه (سَحَتَهُ يَسْحَتُهُ سَحْتًا)، وهک (أَسْحَتَهُ، يُسْحِتُهُ، إِسْحَاتًا)، ههروهها وشه (سَحَتَهُ، يُسْحَتُهُ، تَسْحِيتًا)، هه رسیکیان: (سَحَتَهُ، أَسْحَتَهُ، سَحَتَهُ)، به مانای بنبری کرد، ریشه کیشی کرد، نه بهیشت.

(خَابَ): (خَابَ يَغْتِيبُ غَيْبَةً، أَيْ: حُرِمَ وَمُنِعَ، وَلَمْ يَتَلْ مَا طَلَبَ، خَابَ سَعْيُهُ: ذَهَبَ أَمَلُهُ وَخَسِرَ)، کهواته: وشه (خَابَ يَغْتِيبُ غَيْبَةً)، واته: بیههش کراو رتی لیکراو، نه وهی که داوای دهکرد، وه دهستی نه هیتنا، به کوردیی دهلتین: مایه پووچ بوو، رهنج به خهسار بوو، رهنجه رۆ بوو، بئ هیوا بوو، تهما بپراو بوو، بيمراد بوو، هه موو نهو وشانه به کارده هتیرین.

(الْأُنثَى): (مُؤَنَّثٌ) (أُمْلٌ)، (الْأُمْلُ: تَفْضِيلٌ مِنْ مَثَلٍ)، به سه ردا هه لێژاردنه له وشه (مَثَلٌ)، دهگوتری: (فَلَانٌ أُمْلٌ بَنِي فَلَانٍ)، فلانکەس باشتیرنی بهنى فلانه، فلان هۆزه به، (أَي: أَذْنَاهُمْ لِلْخَيْرِ)، له هه موویانه وه له چاکه نیزیکتره، کهواته (الْأُنثَى)، واته: باشتیرن رتیار، (يَطْرِيقُكُمُ الْاُنْثَى)، واته: رتیاره هه ره باشه که تان.

(يُخَلِّ إِلَيْهِ): واته: وای دههاته بهر چاو، وای دههاته بهر خه یال، (يُخَلِّ إِلَيْهِ: أَنَّهُ غَدًا: لُبْسٌ وَثَبَةٌ وَوُجْهٌ إِلَيْهِ الْوَهْمُ)، واته: شته کهی وا بو ویناکرا، وای لیحالییکرا، وای هاته بهرچاو، وا چهواشه کرا له بهر چاوی.

(فَأَوْجَسَ فُلَانٌ: (أَوْجَسَ فُلَانٌ: وَقَعَ فِي نَفْسِهِ الْعَوْفُ)، (فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُؤْتَى)، واته: مووسا به په نهنایی ترس چووه نټو دلی، ترسی ړی نیشته، ده گوتړی: (أَوْجَسَ الْأَذُنُ: سَمِعَتْ حِسًا)، واته: شتیکی بیست، هه سستیکی بیست، (وَأَوْجَسَ فُلَانٌ، وَأَوْجَسَ الْقَلْبُ شَيْئًا، أَحَسَّ بِهِ، وَخَافَهُ)، واته: نهو شته ی هه ست پی کردو لهو شته ترسا، (وَأَوْجَسَ فُلَانٌ الْأَمْرَ: أَضْمَرَهُ)، واته: نهو شته ی په نهان کرد، پیچه وانه ی دهر یخست.

(مِنْ جَنْبٍ): واته: به پیچه وانه وه، (أَي: إِحْدَاهُمَا مِنْ جَانِبٍ، وَالْأُخْرَى مِنْ جَانِبٍ آخَرَ)، که ده لټی: ده ست و پټتان، یان: ده ست و لاقتان راست و چه پ ده بړم، واته: ده ستی راست و لاقی چه پ، به پیچه وانه وه، ده ست و لاقتان پیچه وانه ده بړم، واته: په کیان له لای راست، په کیان له لای چه پ.

(وَلَا صَلَیْتُكُمْ): به ته نکید هه لټانده واسم، (الضُّلْبُ: تَغْلِيْقُ الْإِنْسَانِ لِلْقَتْلِ وَشُدُّ ضَلْبِهِ عَلَى الْخَشَبِ)، (الضُّلْبُ) نهو ده که سیک رابوه سټیتری بُو نهو ده ی بکوژری، به سټیترته وه به داریکه وه، یان: هه لټواسری و پستی به ته خته په که وه به سټری، (وَالضُّلْبُ: أَضْلَهُ الْخَشَبُ الَّذِي يُضْلَبُ عَلَيْهِ، وَالضُّلْبُ عَلَى شَكْلِهِ)، (ضَلَبَ) به خاچ ده گوتړی، له سهر شټوه نهو ته خته په که مروقی پیوه ده به سټری، چوارمیخه ده کیشری بُو نهو ده ی بکوژری.

(جُدُوعُ الْتَخْلِ): (جُدُوعُ: جَمْعُ جَذَعٍ)، (جَذَعُ) یش واته: (سَاقُ النُّخْلَةِ وَنَهْوَهَا)، قه دی دارخورما، به قه دی دارخورماوه، ده بی به قه ده که په وه شه ته کی دابن و به سټنی، نجا ده ستی راست و پی چه پیشی بړیون، تاکو به نازارو نه شکه نجه وه تاکو خوئیان تیدا ده بړی، بهو شټوه په گیانیان دهر بچی.

چەند زانیارییەك لە پەیمانی كۆنەو:

وەك زێدە زانیارییەك ئەمە باس دەکەین، کە (التفسیر التطبیقي للكتاب المقدس، العهد القديم، السفر الخروج، الإصحاح: ۷، ص ۱۴۲)، لە ژێر ناوونیشانی: (الرَّبُّ يَغَاظِبُ مُوسَى وَهَارُونَ)، (پەرۆەردگار مووسا و هاروون دەدوێنێ) دا، دەلێ:

نەو کاتە مووسا تەمەنی هەشتا سأل بوو، هاروونیش تەمەنی هەشتا و سئ سأل بوو، کەواتە: هاروون، لە سەرچاودکانی دیکەشدا هاتو، کە لە مووسا گەورەتر بوو، بە پێی ئەوێ نێر، دەبێ سئ سأل لە مووسا گەورەتر بووبێ.

لە ژێر ناوونیشانی: (مُعْجَزَةُ الْعِيَّة)، (موعجزه‌ی مار) دا، لە لاپەرە (۱۴۲) دەلێ:

(فَطَرَحَ كُلُّ وَاحِدٍ عَصَاهُ فَتَحَوَّلَتْ إِلَى حَيَّةٍ، غَيْرَ أَنَّ عَصَا هَارُونَ ابْتَلَعَتْ عَصَاهُمْ)، هەر کامیک لە جادووگەرەکان گۆچانەکە ی خۆی فرێدا و بوو بە مار، بەلام گۆچانەکە ی هاروون هەموو گۆچانەکانی ئەوانی هەڵووشی.

بۆیەش ناماژەم بەو دا، کە لە (پەیمانی کۆن) دا گۆچانەکە ی لە مووساوە گواستۆتەووە بۆ هاروون، کە بە تەنکید ئەو هەلەیه، چونکە گۆچان بە دەست مووساوە (عَصَاهُ) بوو، هاروون تەنیا هاوکارو یارمەتیدەرێکی بوو، بەلام تێمە ئەوێ کە لە (پەیمانی کۆن) دا لەو بارەو هاتو، لە کاتی کدا دەگەینە تەفسیری سوورەتی (القصص)، خوا پشتیوان بێ باسی دەکەین.

مانای گشتیی نابه‌ته‌کان

خوای نه‌وه‌ی باسی ته‌و وتو ویز و مشت و مپ‌هی نیوان مووسا
 (تفسیر) هاروونی برای له لایه‌ک و، فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌ی له لایه‌کی
 دیکه‌وه، کرد، نجا ده‌فهرموئ: ﴿وَلَقَدْ آَرَيْنَاهُ آٰيٰتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَاٰنِ﴾، به
 دلنایی تیمه هم‌موو نیشانه‌کانی خو‌مان پتشان‌دان (پتشانی فیرعه‌ون)، به‌لام
 به دروی دانا، واته: په‌یامی خوای به درو دانا، یاخود نیشانه‌کانی خوای به درو
 دانان، ﴿وَاٰنِ﴾، یانی: (امتخ) واته: ملی نه‌داو پتی دانه‌گرت و، ملی نه‌دا بو
 پابه‌ندی به‌شهریعه‌ته‌وه، بوچی؟ چونکه به‌رژوه‌ندی له لادان له شهریعه‌تدا
 بوو، نه‌گه‌ر پابه‌ندبایه به‌و په‌یام و به‌و شهریعه‌ته‌ی خوای په‌روه‌دگارده‌وه،
 پتی نه‌وه‌ی لیده‌گیرا که سوغره و بیگار به گه‌لی چه‌وساوه‌ی به‌نی نیسرائیل
 بکات و، بیانچه‌وسیتته‌وه و تیرینه‌کانیان سهر بری و، مینه‌کانیان به‌یلتته‌وه،
 وه‌ک کویله مامه‌له‌یان له‌گه‌لدا بکات، وه‌ک له سووره‌تی (المؤمنون) دا ده‌فهرموئ:
 ﴿فَقَالُوا اَنْتُمْ لَشَرٍّ مِنْكُمْ اَمْ لَكُمْ اٰیٰتٌ مِنْ رَبِّكُمْ لَا تُبَيِّنُ بُو
 دوو به‌شهران، بو دوو که‌سان، که دووی وه‌ک خو‌مان و گه‌له‌که‌شیان ملکه‌چی
 تیمه‌ن و، ژیر ده‌ستی تیمه‌ن، یاخود کویله‌ی تیمه‌ن!

نجا ده‌فهرموئ: ﴿قَالَ اٰجِنَّا لِتُخْرِجَنَا مِنْ اَرْضِنَا بِحِرْكَ يَمُوسٰ﴾،
 فیرعه‌ون کوتی: نه‌ی مووسا! بویه هاتووی به جادووی خو‌ت تیمه له‌سهر
 زه‌مینی خو‌مان وه‌ده‌ربیتی، نه‌وه که‌نیا تومه‌تیک بووه فیرعه‌ون ده‌یداته
 پال مووسا (تفسیر) بوختاتیکه پتی ده‌کات، چونکه مووسا نه‌یگوتوه: له‌سهر
 زه‌مینی خو‌نان وه‌ده‌رتانده‌تیم، گوتوو به‌تی: به‌نو نیسرائیلیم ویده‌وه چیدی
 مه‌یانچه‌وسیتته‌وه، ﴿فَاَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرٰئیلَ وَلَا تُعَذِّبْهُمْ﴾، به‌نو نیسرائیلیمان

له گەلدا بنیره، چیدی دیکه مه یانچه وسینه وه، لیره که ده فره موئی: ﴿فَارْسِلْ
مَعَا بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَا تَعَذِّبْهُمْ﴾ به نوو ئیسرا ئیلمان له گەل دابنیره، له شوینی
دیکه دا ده فره موئی: ﴿فَارْسِلْ مَعِيَ بَنِي إِسْرَءِيلَ﴾ الأعراف، هۆزی به نی
ئیسرا ئیل، گەلی ئیسرا ئیلیم ویده وه، چی دیکه مه یانچه وسینه وه، سۆغره و
بیکاریان پی مه که، که چی فیرعه ون بو وروژاندنی خه لکی میسر (قبطی)
یه کان، نهو تۆمه ته ئاراسته ی مووسا ده کات، وهک عاده تی هه موو نهو
فیرعه ونانه ی کاتیک له گەل نه وانده دا رووبه روو ده بنه وه، که به ریبازی
پنغه مبه راندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ده رۆن و ده یانه وی چی دیکه خه لکی
دهش و رووت نه چه وسیتیره وه و نه کرتیه کۆیله، وهک خزمه تکارو ژیر ده ست و
به ر ده ست مامه له ی له گەلدا نه کری، هه میشه نهو تۆمه ته له لایه ن فیرعه ون
و خو به زلگرو خو به په رستلوزان و، خو به په روه دگار زانانه وه ئاماده یه،
﴿فَلَنَأْتِيَنَّكَ سِجْرٌ مِّنْهُ﴾ به دنیایی تیمه جادویه کی وهک جادوو ه کی
خوتت بو ده هتین، ﴿فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا﴾، ئنجا له تیوان خو مان و
خوتدا به لینگه یه ک دابنی، جیژوان تیک دابنی، (موعد) ده گونجی چاوگ بی به
مانای (وعد) واته: گفت و به لین، ده شگونجی ناوی شوین بی، واته: جیژوان،
ده شگونجی ناوی (کات) بی، واته: به لینگه، که به لینگه هه موویان ده گرتیه وه،
فیرعه ون، مووسا سه ر پشک ده کات و خو ی وا پیشان ده دات زۆر بی منه ته،
ده لئ: تۆ به لینگه و جیژوانه که دابنی، تۆ شوینی پیکه یشتنه که دابنی، ﴿لَا
تُخْلِفُهُمْ عَهْدٌ وَلَا أَنْتَ﴾، با نه تیمه و نه تۆ لهو شوینه دوا نه که وین و، لهو
به لینه پاشگه ز نه بینه وه، لهو جیژوانه پاش و پیش نه که وین و، له کاتی خویدا
ئاماده بین، ﴿مَكَانًا سَوًى﴾، با نهو جیژوان و به لینگه یه، شوینی ته خت بی،
بو نه وه ی هه ر شتیک ده کری، هه موو خه لک بیینی و به رزو نزمی تیدا
نه بی، نه وه ک هه ندیک له شته کان په نهان بن و، به هو ی نه وه وه که له
شیوینکا و له په نایه کدا ده کری، با ته خت و گو پ بی.

واتەیه کی دیکە ی ﴿مَکَانًا سَوًی﴾، شوئێنکی مام نێوەند، شوئێنکی میانجیی
 بێ، بەنسبەت خەلکە کەوێ بۆ ئەوێ هەموویان بتوانن بە ئاسانی بیگەن و
 واتە: لە نێوەراستی شاردن بێ، یاخود شوئێنک بێ کە لە هەموو لایانەوێ مەرج
 نیە تەنیا شار، بەلکەو لە هەموو دەقەرەکانەوێ، خەلک بە ئاسانی بیگەن،
 نەک خەلکێک پێتەکی دوور بپێرێ تاکو دەبێگەن، بە بۆ هەموویان یەکسان بێ،
 هەردوو واتاکە ی گونجاو.

﴿قَالَ مَوْعِدُكُمْ یَوْمَ الزَّیْنَةِ﴾، مووسا علیهِ السلام کە زۆر پشت نەستووێ بە بەلێنی
 خواو، زۆر لە خۆی پادەبینی، لە خۆی خۆی پادەبینی، ئەویش کاتێکی بۆ
 هەلبێژاردن، کاتێکی زۆر باش، هەم لە سێکاتێکیان هەبووێ وەک دوایی باسی
 دەکەین، کە پێشان گوتوێ: (یوم الزینة) پۆزی رازانەوێ، کە لەو پۆزەدا جلی نال
 و و آلیان لەبەر کردوون، بۆنەیهکی باشیان بوو، یاخود هەر جەژنێکیان بوو،
 یاخود بۆنەیهکی سێلانەیان بوو، پایەک دەلێ: بە هۆی هەلسانی پرووباری
 نیلەو، کە پرووباری نیلیان بەرداوێتەوێ بەو شا جۆگەیانەدا کە لێی هەلبێستراون
 بۆ ناودێری، ئەو پۆزە پێشان گوتوێ: (یوم الزینة) لە نێو قیبتییەکاندا باو و
 بوو، هەر چۆن بێ، دیارە پۆزێک بوو، تێیدا جوانیی هەبوو، رازاوێی
 هەبوو، کەیف و شادمانیی دەرپێن هەبوو، ئەوێ بە نێسبەت بۆنە کەوێ، بە لە
 بۆنەیهکی وا دابن، کە خەلک هەمووی ئامادە دەبێ، ﴿وَأَنْ يُخْشَرَ النَّاسُ ضَعْفٍ﴾،
 بۆ کاتی تێدا ئەنجامدانیشی دا، بە خەلکێش دەمەو چێشتەنگاو کۆبکێرنەوێ،
 چونکە دەمەو چێشتەنگاو کە خۆر وەدەر دەکەوێ و، وردە وردە خۆر قایم دەبێ،
 خۆر بەرەو نێوەراستی ئاسمان دەچێ، ئەو کاتە سێبەر نامێن، هیچ پەناو
 پەسیو نامێن، هیچ هەشارگەو نەدیو نامێن، هەموو شتێک دەکەوێتە گۆرێ،
 وەک دەلێ: لە پۆزی پووندا، کە سێک حەقی پێ بێ، پێی خۆشە قەرەبالیغی زۆر
 بێ، پێشی خۆشە لەبەر پۆشناییدا بێ، پووبە پووبوونەوێ لەبەر پۆشناییدا
 بێ، نەک لە شوئێنکی تاریک و پەرگەو چۆلکە، بۆیە مووسا علیهِ السلام هەم کاتێک
 قەلەبالغەو، هەم کاتێک کە دنیا زۆر پوونە، بۆیان دیاریی دەکات.

﴿ فَتَوَلَّىٰ مُرْعَوٌ ﴾، فیرعهون رُویشت، لیره‌دا (تَوَلَّى) به مانای پشت تیکردن
 نیه بُو مووسا، به لکو یانی: رُویشت، ﴿ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى ﴾، پیلانه‌ک‌ه‌ی و
 فیلَه‌ک‌ه‌ی کُؤ‌کرده‌وه، دواپی هات، پیلانه‌ک‌ه‌ی بریتی بوو له جادوو‌گه‌ره‌کان، به
 ته‌نکیدیش راو‌نژِی کرده، ته‌گیبری کرده، له‌گه‌ل نه‌وانه‌دا که به ده‌وریه‌وه
 بوون، نه‌وانه‌ی وابسته‌و دابه‌سته‌ی بوون، دواپی هات، ﴿ قَالَ لَهُم مُّوسَىٰ
 وَیَلَّیْکُمْ لَا تَقْتُلُوا عَلَی اللَّهِ کَذِبًا ﴾، لیره پیشه‌کییه‌کانی رووبه‌روو بوونه‌وه که خ‌وای
 په‌روه‌ردگار همه‌موویان ده‌پیچتیه‌وه، وه‌ک له سووره‌تی (الأعراف)‌دا که رابردو، له
 سووره‌تی (القصاص)‌دا که ده‌یگه‌ینتی، ده‌فه‌رموئی: جارده‌ری ناردن، جاپ‌یان دا له
 شاران، کام جادوو‌گه‌ر زور زانا و شاره‌زایه‌ بهیختن، همه‌موویان کُؤ‌کرده‌وه، ننج‌ا
 خه‌لکیان کُؤ‌کرده‌وه، خ‌وای زانا توانا نه‌وه همه‌مووی ده‌پیچتیه‌وه، ته‌نیا به‌وه‌نده
 کور‌تی ده‌کاته‌وه: ﴿ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى ﴾، فیرعهون رُویشت پیلان و فیلِی
 خ‌وِی کُؤ‌کرده‌وه، دواپی هات.

﴿ قَالَ لَهُمُ مُوسَىٰ وَإِلَّاهُكُمْ ﴾، مووسا پتی گوتن: سزای سهخت بو ئیوه و
 هاوار بو ئیوه، یاخود سه‌رسوپمان بو ئیوه، ﴿ لَا تَقْرَأُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴾، درؤ
 به ناوی خواوه هه‌لمه‌به‌ست، درؤ به خواوه هه‌لمه‌به‌ست که بلّین: هاوبه‌شی
 ههن، که بلّین: نه‌ودی مووسا ده‌یکات جادووه، نه‌وه درؤ به خواوه هه‌لمه‌به‌ستنه،
 ﴿ فَيُضْحِكُمْ بِعَدَابِ ﴾، نه‌گه‌رنا به هوّی سزایه‌که‌وه، بنپرتان ده‌کات، دواپراوتان
 ده‌کات، که ستانی ناهیلّی، ﴿ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَى ﴾، به دنیایی بی‌مرادو په‌شی‌مان
 و بی‌به‌شه، که‌سیک که شت به ناوی خواوه هه‌لده‌به‌ستی، ننج‌ا هاوبه‌شی بو
 هه‌لمه‌به‌ستی، یاخود درؤی بو هه‌لمه‌به‌ستی، بلّی: تو پیغه‌مبه‌رت نه‌ناردوه و په‌یامت
 نه‌ناردوه، یاخود موعجیزه‌یک که خوا ده‌یدات به پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ السَّلَٰةُ
 وَالسَّلَامُ)، تۆمه‌تی جادووی بدانه پال و بلّی: ئەمه جادووه، هه‌موو ئەمانه
 هه‌لمه‌به‌ستنن له‌سه‌ر خواو به ناوی خواوه، هه‌ر که‌سیک وابی، په‌شی‌مانه‌و
 بی‌به‌شه، ﴿ فَتَنَزَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ وَأَسْرُوا النَّجْوَى ﴾، دواي نه‌ودی مووسا نه‌و

قسه یه ی بۆ گوتن و نهو هه ره شه یه ی لیکردن، له نێو خۆیاندا له کاره که یاندا که و تنه ناکۆکی، هه ندیکیان گوتوو یانه: با ڕووبه ڕوو ببینه وهو، هه ندیکیان گوتوو یانه: با ڕووبه ڕوو نه بینه وه، دیاره هه ندیکیشان گوتوو یانه: نه وه ی مووسا پێته ی موعجیزه یه، جیا به له جادوو، با ئیمانی پێ بێنن و، مووسا و هاروون دوو پیاوی زۆر نه جیب و زۆر راستگۆن، لێیان ناوه شتیه وه به ناوی خوا وه درۆ بکه ن، خه لکێکی دیکه یان جوړیکێ دیکه یان بیر کردۆته وه ڕا جیا یان بۆ په یدا بوو، هه ق هه می شه قورسا بی و کاریگه ری خۆی هه یه له سه ره عه قل و دل و ده روونی خه لک، با خه قێکی ڕووتیش بی و ده سه لاتیشی له پشته وه نه بی، نه گه رنا مووسا له گه ل هاروونی برای، ته نیا گۆچانه که یان پێ بووه، ﴿وَأَسْرُوا الْجَوَىٰ﴾، له نێوان خۆیاندا به چه قسه یان کرد، به سه رکه سه رکه و به سه رکه سه رکه قسه یان کرد، چیان گوت؟

﴿قَالُوا إِن هَٰذَا لَسَٰحَرٌ﴾، به دلنایی نه وانه دوو جادووگه رن، ﴿يُرِيدَان أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا﴾، ده یانه وێ به جادوو که یان تیه وه له سه ره زه مینی خۆتان ده ربکه ن، ﴿وَيَذَٰهَبَا بِطَرِيقَكُمُ اللَّيْلِ﴾، نهو ڕیازه هه ره چاکه ی تیه وه له به ین به رن.

(ما شاء الله) ڕیازیکێ چه ند چاک بووه! فیرعه ونیان به په ره و ده رکارو به په رسته راوی خۆیانیان زانیوه، خۆیان به کوێله و خزمه تکاری زانیوه، ڕیاز ده بی هه ر وابی!

(سبحان الله) نه وانه ی کاسه لێس و به رماو خۆری سه ته مکاران، نه وه ی که ده یکه ن نهو شیهو ژیان و زه لیل و زه بوونانه یه ی که به سه ری ده به ن، پێان ژیا تیکێ زۆر شه رافه تمه ندانه یه، خۆیان زۆر پێ به خته وه ره، چونکه مرؤف کاتیک که عیززه ت و که رامه ت و ڕیزو حورمه تی خۆی له ده سه ت ده دات، خۆی له لا نه وهنده بچووک ده بیته وه، به شانازی ده زانی که بیته کوێله و خزمه تکارو کاسه لێسی سه ته مکاریک، نه گه رنا نه وه چ ڕیازیکێ هه ره چاک بووه، که فیرعه ون

جگە لەوہی کہ گەلی بەنوو ئیسرائیل وەک کۆیلە مامەلەیان لەگەندا دەکردن و سۆغەبێگاریان پێ کردوون، نێرەکانی سەرپرپون و مێیەکانی ھێشتوونەتەوہو، قیبتیہەکانیشی پێگوتوون: (أَنَا رَبُّكُمْ اللَّهُ الْأَعْلَى)، واتە: من پەروەردگاری ھەرە بەرزتانم، بەلکو بە دارو دەستەکە ی کہ لە دیوہخانەکەشی دانیشتوون، وەک لە سوورەتی (القصص) دا دەفەرموو: ﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَتَأْتِيَهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنَ إِلَٰهٍ غَيْرِي﴾، واتە: فیرعەون گوتی: ئە ی قسە بەدەستان و قسە پویشتوانی دیوہخانەکەم! جگە لە خۆم پەرستراوێکی دیکەم پێ شک نایەت، بۆ ئێو، دەبێ ھەر من پەرستن، ھەلبەتە لێرەدا خەلکەکە ئەو خەلکە ی کہ ویستووایانە بەرەنگاری مووسا و ھاروونی برای بینەو، وەک ئەشکەوت و ابوون، فیرعەون پێشی چی گوتو، ئەوانیش ھەر ھەمان شتیان دووبارە کردۆتەوہ، ئەشکەوت ھەر قسە یەکی تێدا بکە ی، دەنگ دەداتەوہ، وەک تۆی دەتێتەوہ، فیرعەون پێشی گوتوویەتی: تۆ ھاتووی بە جادووہکە ی خۆت تێمە لەسەر زەمینێ خۆمان وەدەر بێتی، ئەوانیش ھەمان شت دووبارە دەکەنەوہ، ئەوہشی بۆ زیاد دەکەن دەلێن: مووسا و ھاروون ھاتوون کہ پێازە ھەر باشەکەشتان بڤەوتین، لە بەینی بەرن، ئەو ئایین و بەرنامە چاکە ی لەسەری دەپۆن.

﴿فَأَجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتَوُا صَفًّا﴾، پیلان و فێلی خۆتان کۆ بکەنەوہ، واتە: تۆکمە ی بکەن، ھەمووی پێکەوہ پێکی بخەن، دوایی بەرپز وەرن، مەرج نیە بە یەکرپز بێن، مانای وایە پز بە پز وەرن بە پزک و پێکی، ﴿وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَى﴾، بە دنیایی ھەر کەسێک ئەمڕۆ سەرکەوئ، سەرفرازە و براوہ یە و بردوویەتەوہ.

﴿قَالُوا يَمْرُؤُا إِنَّمَا أَنْتَ تُنْفِي وَإِنَّمَا أَنْتَ تُكُونُ أَوَّلَ مَنْ أَلْفَى﴾، گوتیان: ئە ی مووسا! یان تۆ دەبێ بېھاوئ، گۆچانەکە ی خۆت بھاوئ، یاخود تێمە بەکەم کەس دەبین کہ دەھاوئین، واتە: ئەو شتانە ی کہ پێمانن، تەماشایان کردوہ مووسا گۆچانی پێیە، دیارە ئەوہ ی کہ مووسا دیہوئ بیکات، کہ مووسا دەلێ: موعجیزەو بەلگە ی

پیغمبره رایه تیی منه و خوا پتی داوم، نهوانیش گوتوو یان: جادوو یه و زانیویانه که به هوی گۆچانه که یه وه ده یکان، گوتوو یانه: تۆ گۆچانه که ت باوی، یان تۆ ده یهاوتی، یا خود ده بی تئمه نهوانه ی پیمانن، بیانهاوینن، نهوانه ی پیمان بوون، وهک لیره دهقی له سر کردوه، هم گۆچان بوون، هم پت و گوریسیش بوون.

﴿قَالَ بَلْ أَلْقُوا﴾، مووسا زۆر بی منه تانه فهرمووی: به لکو ئیوه بیهاوتن و شتهکانی خۆتان فری بدهن، ئنجا خوای کار به جی نه وه هممووی ده پیچته وه، چیان کردوه، چۆن هاویشتوو یانه و، به کسه ر دد فهرمووی:

﴿فَإِذَا جَاءَهُمْ وَمَعَهُمْ يُحْيِلُ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَلَّا تَعْلَمَ﴾، به کسه ر په تهکانیان و گۆچانهکانیان، به هوی جادوو ده که یانه وه، وایهاته بهر خه یال که ده پۆن، (جبال) کۆی (جبل)، (ه) واته: پت، گوریس، نه وه ی که شتیکی پی ده پیچری، (حبالهم) پت و گوریسه کانیان، (عصی) کۆی (عصی) یه، واته: گۆچانهکانیان، ﴿يُحْيِلُ إِلَيْهِ﴾ وای ده هاته بهر چاو، وای ده هاته بهر خه یال، وای ده هاته زهینه وه، ﴿مِنْ سِحْرِهِمْ﴾، به هوی جادوو ده که یانه وه، ﴿أَلَّا تَعْلَمَ﴾، (به هوی جادوو ده که یانه وه و ده هاته بهر خه یالی مووسا)، که ده پۆن و دین و ده چن وهک ماران، ﴿فَأَرْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى﴾، مووسا له دهروونی خۆیدا ترسی پی نیشته، ترسی چوو ده نیو دلوه، ترسه که ئایا له ماره کان بووه، که گۆچان و پت و گوریسه کان بوون به مار، یان له وه که خه لکه که فریو بخۆن، له هه ندیک کتیباندا ده لئین: جادوو گه ره کان ده (۱۰) هه زار که س بوون، هه ندیک ده لئین: په نجا (۵۰) هه زار که س بوون، به لکو هه ندی که س ژماره ی زۆر زیاتر ده لئین، که پیتم وایه زیده پۆیه، به تاییه ت نه و کاته مروفی له سر زهوی به گشتی کهم بوون، ئنجا جادوو گه ران له ولایتکی وهک میسردا به ته نیا ده بی چه ند بوو بوون! به لām گرنگ نه وه یه کۆمه لیک بوون، ده شگونجن ترسه که ی له ماره کان نه بوو بی، به لām ترسه که ی له وه بووه، که نه و خه لکه به دیتنی دیمه نی نه و همموو مارانه، په نگه سواری به کدی بووبن و، پیکدا هاتوو چوو

بن، خه لکه که بکهوخته ژیر کاریگه ریی و، برپا به جادووی جادوگره ران بیتن، یاخود له که ل موعجیزه ی مووسا علیهما السلام لیان تیکه ل بن، بلین: ننجا مووسا تو که داوای پیغه مبه رایه تیی ده که ی، شتیکت کرد، نه وانیش هه مان شتیان کرد، نه که ر تو پیغه مبه ر بی، نه وانیش هه ر پیغه مبه رن، که واته: تو راست ناکه ی، یانی: مهرج نیه ترسه که ی له خودی خو ی بوو بی و، ترسه که ی په نگه له وه بوو بی، که خه لکه که گومان و دوو دلییه کی بو دروست بی.

﴿فَلَمَّا لَا تَخَفْ إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى﴾، پیمان گوت: مه ترسه، به دلنایی تو سه رکه وتووی، تو له سه ری و براوه ی، ﴿وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا﴾، نه وه ی به دهستی راستته وه ی، فریتی بده، هه رچی به کارامه یی کردوو یانه، قووتی ده دات و هه لیده لووشتی، نه یفه رموو: ﴿وَأَلْقَى عَصَاكَ﴾ له شویتی دیکه دا ده فهرمو ی: ﴿أَلْقَى عَصَاكَ﴾ ﴿١٣٧﴾ الأعراف، گوچانه که ت فریته، به لام لیره ده فهرمو ی: ﴿وَأَلْقَى مَا فِي يَمِينِكَ﴾، نه وه ش که به دهستی راستیه وه بووه، هه ر گوچانه که ی بووه، ننجا خوا ﴿١٣٨﴾ په نگه جاریک فهرموو بییتی: نه وه ی به دهستی راستته وه یه فریته، جاریکی دی فهرموو یه تی: گوچانه که ت فریته، هه ردووکیان هه ریه ک شت، ﴿تَلَقَّفَ مَا صَنَعُوا﴾، (تلقف یلقف)، واته: (ابتلع، یبتلع) قووتیدا و قووتی ده دات و هه لیده لووشتی، ﴿مَا صَنَعُوا﴾، واته: نه وه ی به کارامه یی و به ورده کاری کردوو یانه، هه موو هه لیده لووشتی، واته: نه وه پت و گوریسانه و گوچانانه، ﴿إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سِحْرِ﴾، نه وه ی که دروستیان کردوه، قیل و پیلانی جادووگره، غوینراویشه ته وه: ﴿إِنَّمَا صَنَعُوا كَيْدٌ سِحْرِ﴾ نه وانه پیلانی جادووگره ییان دروستکرد، ﴿وَلَا يَفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَقَى﴾، جادووگر له هه ر شوینیکه وه، له هه ر پتیه که وه هان بی، سه رفراز ناب بی، له به ر نه وه ی نه وه جادووگره هه ریه که وه ی شوینیک بوون، یاخود جادووگر هه رچی بی سه رفراز ناب بی.

﴿فَأَلْقَى السَّحَرَةُ سِحْرًا فَأَلْزَمَهُمُ آيَاتُ رَبِّهِمْ فَهَرُوتُ وَمَوْسَى﴾، جادووگره دکان به کړنووش دا که ووتن، به کړنووش داخران، ﴿فَأَلْقَى﴾ واته: خران، ﴿فَأَلْقَى السَّحَرَةُ سِحْرًا﴾،

جادو و گره‌کان به کړنووش داخران، (سُجَّد) کؤی (ساجِد)، (سَحْرَة) ش کؤی (ساحِر)، هه‌لېته خویان کړنووشیان بردوه، به‌لآم لیره‌دا نه‌مه نه‌ودمان بؤ وینه ده‌کات، که له به‌رانبه‌ر نه‌و موعجیزه‌یه گه‌وره‌یه‌ی مووسادا، ویستی نازادانه‌ی خویان له ده‌ست داوه‌و، ناچار بوون له به‌رانبه‌ریدا به کړنووش دا بچن، هه‌لېته کړنووش بردنه‌که‌یان بؤ خوا ﷻ بووه.

﴿قَالُوا أَمَّا رَبِّ هَرُونَ وَمُوسَى﴾، گوئیان: پروامان به په‌روه‌زدگاری مووسا و هاروون هینا، لیره‌دا وشه‌ی هاروون پیش مووسا خراوه، له شوټنی دیکه‌ش مووسا پیش هاروون ده‌خری، گرنګ نه‌وه‌یه هه‌ردووکیان برا بوون، لیره‌دا به نیعتیاری نه‌وه که هاروون له مووسا به ته‌مه‌نتر بووه، پتسخراوه که بیگومان خوا ﷻ په‌روه‌زدگاری هه‌ردووکیان بووه، مووساش پیش ده‌خری به نیعتیاری نه‌وه که مووسا له نه‌صلدا هه‌لکری په‌یامی خوای په‌روه‌زدگار بووه‌و، هاروون هاوکارو یارمه‌تیده‌ری بووه.

﴿قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ، قِيلَ اَنْ اٰذَنَ لَكُمْ﴾، فیرعه‌ون به سه‌رسوورمانه‌وهو به نکوولیبیلکړدنه‌وه، گوټی: نه‌وه پرواتان بؤ هینا به‌ر له‌وه‌ی مؤلّه‌تتان بده‌م؟ ده‌بن به مؤلّه‌تی فیرعه‌ون خه‌لک برپا بښی، یاخود برپا نه‌هښی، نه‌و فیرعه‌ونانه زور له خویان راده‌بښن! بویه خوا ﷻ فیرموویه‌تی: ﴿اِنَّهُ طَغٰ﴾، یاخی بووه، له سنوور ده‌رچووه، له که‌ولۍ خوی ده‌رچووه، ده‌لۍ: ده‌بۍ به مؤلّه‌تی من بیر بکه‌نه‌وه، نایا نه‌و شته هه‌قه یان ناهه‌قه؟ نایا برپای پۍ بښن، یان برپای پۍ نه‌هښن؟ ﴿اِنَّهُ لَكَيْرُكُمْ الَّذِي عَلَنَكُمُ الْاِحْرَ﴾، فیرعه‌ون چهند فیل باز بووه! چهند ساخته‌چی بووه! نه‌و چه‌واشه‌کاریه ده‌کات، ده‌لۍ: به دنیایی نه‌وه، نه‌و گه‌وره‌به‌تانه که جادووی فیری ئیوه کړدوه! مووسا په‌که‌مجاره هه‌ر بیانښی، مووسا نه جادووی خوټنده‌وه، نه جادووی کړدوه، پاشان نه‌مه په‌که‌مجاره نه‌و جادو و گه‌رانه ببښی، نه‌و جادو و گه‌رانه وه‌ک له سووره‌تی (القصص) دا، هه‌روه‌ها له سووره‌تی (الأعراف) دا هاتوه، دلوای خه‌لآت و به‌راتیان له فیرعه‌ون کړدوه، نه‌گه‌ر

ئەوان زال بوون، بەلام بە ھەر ھال بۆ چەواشە کردنی خەلک و جەماوەرە کەو، بۆ پەردە پۆش کردنی شکستی خۆی و جادووگەرەکان، ئەو تۆمەتە دەداتە پال دەداتە لای مووسا، کە گەورە ی جادووگەرەکانەو، ئەو تۆمەتەش دەداتە پال جادووگەرەکان، کە شاگردو قوتاییی مووسان.

﴿فَلَا تُطِعْ أَيْدِيكُمْ وَأُتْلُكُم مِّنْ خَلْفٍ﴾، ئەوانە دیارە فیرەھون کۆی کردوونەو ئەو ھوکمرانییە لەرزۆکە ی بۆ پارێزن و بۆ بەھێز بکەن، بەلام ئیستا کە لە فریای ئەھاتوون و دادی نادەن، دەیانکوژێ، بۆ ئەو ی ئەو تۆمەتە ی بۆ مووسای کردوہ ﴿لە عەقڵی خەلکدا بچەسپن﴾ (ئەھا دیارە راست بوو کە فیرەھون گوتی: مووسا مامۆستاتانەو گەرەتانیەو فیری جادووی کردوون، ئەوہ نیە ئەوہ تا کوشتوونی)، کەواتە: ئەوانە ناپاکیان کردوہ و خیانە تیان کردوہ، بۆیە فیرەھون کوشتوونی، نالین لەبەر ئەو ی کە ئیمانیان ھیناوە، فیرەھون نالێ لەبەر ئەو ی ئیمانتان ھیناوە، بەلکو دەلت: لەبەر ئەو ی جادوو لە مووسا فیر بوون، چ چەواشە کاریبە ک!! ئەو چەواشە کارییانە بەردەوام ھەن لە میژوودا، بەلام خەلکی سادە و سەتھیی و سەرکێل بەو جوۆرە چەواشا کارییانە فریوو دەخۆن و کلایان دەچیتە سەر، کە خەلکی ھۆشیارو بیدار بەو شتانە فریو ناخۆن، ھەر بۆیە پیغەمبەرەن ﴿عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام﴾ ھەمیشە ھەولیان ئەوہ بووہ کار لەسەر عەقل و دلی خەلک، بکەن، عەقلیان ھۆشیار بکەن و دلیان بیدار بکەن، بۆ ئەو ی کلایان ئەچیتە سەر و فریو ئەخۆن، چونکە ئەو فیرەھون و طاغوتانە، زەفەر بە خەلکی سادەو سەرکێل و فەقیر ھال و ئە شارەزاو نا ئاشنا دەبەن.

ئنجە ھەرەشە یان لئ دەکات: ﴿فَلَا تُطِعْ أَيْدِيكُمْ وَأُتْلُكُم مِّنْ خَلْفٍ﴾، بە دنیایی دەستە کانتان و لاقە کانتان بە پیچەوانەوہ دەبیرم، واتە: دەستی راستان و لاقی چەپتان، ﴿وَلَا تُصَلِّنَا فِي جُدُوعٍ أَلْتَحِلَّ﴾، ھەر وہا بە قەدی دار خورماکانەوہ، دەتان بەستەوہ و ھەلتان دەواسم، ﴿وَلَعَلَّيْنِ إِنَّا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى﴾، بە دنیاییەوہ دەزانن کامەمان، واتە: مەن یان پەرورەدگاری مووسا،

سزای سه ختیره و به رده و امتره، نجا جادو و گه ره کان، که پیشی داوای خه لات و بهراتیان ده کردو ده بانگوت: ﴿إِنَّ لَنَا لَأَجْرًا إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ﴾ هاتوهو، ههروه ها یان له سووره تی (الشعراء) دا که ده فهرموی: تایا کریمان ده بن نه گهر تیمه زال بووین؟ لهوی چاوه پری زار چه ورکردنیک و، دم شیرین کردنیک و خه لات و بهراتیکیان ده کرد، له به رنه وهی بی ایمان بوون، به لام تیمستا که ئیمانان پیدا بووه، که سایه تیی و ریزو پایهی خویان ده زانن و، حورمه تیان له لایه ن خوا بو پیدا بووه، بویه نهک هیچ چاوه روانیه کیان له فیرعه ون نه، به لکو له هه رده شو و گوره شه که شی ناتر سین.

﴿قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنْ آيَاتِنَا﴾، گوتیان: تو هه لئابزترین به سهر نهو به لگه پۆشانه دا که بۆمان هاتوون، ﴿وَالَّذِي فَطَرَنَا﴾، ههروه ها تو هه لئابزترین به سهر نهو که سه دا که تیمه ی وه دبه تیاوه.

واتابه کی دیکه ی نه وهیه، گوتیان: تیمه تو هه لئابزترین به سهر نهو به لگه پۆشانه دا که بۆمان هاتوون له سهر دهستی موسا علیه السلام، ﴿وَالَّذِي فَطَرَنَا﴾، سویند بهو که سه ی که تیمه ی هیناوه ته دی، ﴿فَأَقِمْ وَجْهَكَ لِلدِّينِ﴾، نجا هه رچی له ده ست دی، بیکه و، هه رچی تو نه نجام ده ری، نه نجامی بده، هه رچی تو جیهه جی که ری و بو ت ده لوی، جی به جیی بکه ی، جیهه جی بکه، بی منه ت به، چیت له ده ست دی، بیکه، ﴿إِنَّمَا نَقْضِي هَذِهِ الْحَبْثَ الدُّنْيَا﴾، بیگومان تو نه نیا له چوار چیه وهی نه م ژیا نی دنیا به دا، نه نجام ده ده ی و شت جیهه جی ده که ی، ﴿إِنَّمَا آمَنَ رَبُّنَا لِيُغْفِرَ لَنَا خَطِيئَتَنَا وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ الْحَبْثِ﴾، تیمه برومان به پهروه ردگارمان هیناوه، تا کو له هه له کاغان بیووری و، نهو جادو وهی که تو به ناچار یی پیت کردو وین، لیمان بیووری، وا دیاره فیرعه ون که سانیکی هه ر به مندایی له دایک و بابیان زهوت کردوون و، خستوونیه نهو قوتا بخانه به که فیزی جادوویان بکه ن و پهروه رده یان بکه ن له سهر جادو و گه ریتی، دیاره به زور

بووه و به ناچارایی ناچارکراون که فیری جادوو بن، که سیک هه فی پی نه بن، خوئی پی باریزی، دق پهنا به رتته بهر به تال، فیرعه ونیش که هه فیکسی پی نه بووه، مولک و سه لته نه ته که ی خوئی پی به رده وام بکات، په نای بردوته بهر جادووگه رو هه لکی هه لغه له تینه رو چاو به سته که، **وَاللَّهُ خَبِيرٌ وَابْقَى**، بیکومان خواش باشتره، (واته: پاداشتی خوا باشتره و به رده وام تریشه).

إِنَّهُ مَن يَأْتِ رَبَّهُ مُجْرِمًا، به دنیایی هه که سیک تاوانبارانه بچینه وه خزمهت په روه ردگاری، **فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ**، بیکومان دۆزه خی بو هه به، **لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى**، نه تئیدا ده مرئ و نه تئیدا ده ژئ، تئیدا نامرئ هه چه نده سزایه که ی زور سهخت و نارچه ته، به لام پرووحی له جهسته ی جیا نابینه وه، **وَلَا يَحْيَى**، هه روه ها ناژئ، ژیانیکی ناسایی که پی بگوترئ: ژیان، **وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ**، هه که سیکیش به پرواوه بچینه وه خزمهت خوا، پرواداران به بچینه وه خزمهت خوای په روه ردگاری، له حالیکدا کرده وه باشه کانی نه نجام داو، **فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى**، نا نه وانه پله به رزه کانیان هه، واته: له به هه شتدا، **جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا**، باغ و بیستانه هه همیشه بیه کان پروواریان به ژردا ده پۆن و، به هه همیشه یی تیدا ده مینه وه، **وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى**، نه وهش پاداشتی که سیکه که خوئی پاک راگرتوه و، خوئی پاک و چاک کرده، به هوئی شوینکه وتنی شه رعه تی پاک و چاکی خوای بن هاوتاه.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی به کهم:

بیتروابوونی فیرعه ون به نیشانه کانی خواو، تۆمه تبارکردنی مووسا به جادووگه ریی و، دانانی ژوانگه بۆ به ره ننگار بوونه وهی مووسا و جادووگه ره کانی فیرعه ون و، نامۆزگاریی کردنی مووسا و هۆشداریدانی به جادووگه ره کان و، به خه لکی وابسته و دابه سته ی فیرعه ون و، خو گیف کردنه وهی فیرعه ونیه کان:

خوا ده فره موی: ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْنَا كَاهِنًا فَكَذَّبَ وَإِنَّا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَمْوَسَىٰ ﴿٨٧﴾ فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ ۖ فَاجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا تُخْلَفْهُ ۚ نَحْنُ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا سَوَىٰ ﴿٨٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَن يُخَشِرَ الْإِنسُ ضِغِي ﴿٨٩﴾ فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَىٰ ﴿٩٠﴾ قَالَ لَهُمْ مُوسَىٰ وَيَلَكُمْ لَا تَقْرَؤُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا فَيُسْحِرَكُمْ بِعَذَابٍ ۖ وَقَدْ خَابَ مَنِ افْتَرَىٰ ﴿٩١﴾ فَتَنَزَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ وَأَسْرَوْا أَلْجَوِي ﴿٩٢﴾ قَالُوا إِن هَٰذَانِ لَسَاحِرَا يُرِيدَانِ أَن يُخْرِجَاكُم مِّنْ أَرْضِكُم بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرَفَيْكُم بِالْأَعْيُنِ ﴿٩٣﴾ فَاجْمَعُوا كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتَوُوا صَفًّا ۖ وَفَدَّ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَىٰ ﴿٩٤﴾ ۝

شیکردنه وهی ئەم نۆ ئایه تانه، له بیست و دوو بره گه دا:

١- ﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْنَا كَاهِنًا﴾، به دنیایه وه ئیمه تیکرای نیشانه کانی خۆماهان پێشانی فیرعه وندان، ئەم (ل) ه ی سەر (وَلَقَدْ)، (ل) ی پێخۆشکردنه بۆ سوتند، (اللام ممهده للقسام)، (قد) یش لێره دا بۆ ساغکردنه وه (تحقیق) به، یانی: به دنیایه وه و مانای هه مووی ده بێته سه رسوهماندن که لله ره قبی و له که لله پووچی فیرعه ون، که له حالیکدا

خو! ئەو ھەموو نیشانانەي ځۆي لەسەر دەستی مووسا و ھاروونی بۆ پێشان داون، چونکە مادام دەفەر مۆي: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا﴾، مەبەست ئەنیا گۆچانەکی و دەستی مووسا نەبوو، بەلکۆ ئەو وتووێژە مەنتیقیە و لوژیکییە بەھیزەش بوو، کە مووسا لەگەڵیدا کردو، ھەرودھا گەلێک شتی دیکە کە مووسا ڤێشانێ پێشانێ داون، وەک لە سوورەتی (الأعراف) دا، ھاتو، کە ځوای بالآ دەست باسی ئایەتەکان دەکات، کە نۆ (۹) ئایەت، ھەرودھا لە سوورەتی (الإسراء) دا، دەفەر مۆي: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ نِشْرَٰءَ مَا يَنْتَظِرُ فَسَلَٰ بِرَبِّهِ ۖ إِذْ جَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ ۖ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَمُوسَىٰ مَسْحُورًا﴾.

ھەرودھا لە سوورەتی (النمل) یش دا باسی نۆ ئایەتەکان دەکات، نجا مەرج نیە ئەنیا ئەو نۆیەش بووین، بەلام ځوای پەرورەدگار ئەو نۆیە سەرەکیە کە لە تەفسیری سوورەتی (الأعراف) دا بە تفصیل ھێناومان، بە تاییەت باسی کردوون، ئەگەرنا وا دیارە ځوای پەرورەدگار نیشانەي زۆری لەسەر دەستی مووسا و ھاروونی بۆ (سەلامی ځوایان لێ بێ) خستوونە بەر ځاوی فیرعەون، بۆ بەلگە و نیشپاتی ئەو کە مووسا و ھاروون، دوو پەوانە کراو و پێغەمبەری ځوان و، راست دەکەن، بۆیە ئەگەر ځۆي و گەلەکی و قیبتییەکانیش بڕوایان پێناھێتن، بە لایەنی کەمەو، واز لە گەلە چەوساو دەکەي مووسا و ھاروون، (وہ چەي بەنی ئیسرائیل) بێتن و چی دیکە سۆغرەو بێگاریان پێ نەکەن و، ئەیانچەو سێننەو.

(۲) - ﴿فَكَذَّبَ وَأَنَّ﴾، بە درۆی دانا و لامل بوو، سەرپێچی کرد، کە دەفەر مۆي: بە درۆی دانا، بانی: ئایەتەکانی بە درۆ دانا، یاخود مووسای بە درۆ دانا، یاخود پەيام و ئایینی ځوای بە درۆ دانا، ﴿وَأَنَّ﴾، واتە: نامادە نەبوو و ملی نەدا، ملکەچ بێ بۆ ئەو بەرنامەو شەریعەتەي ځوا، یاخود بۆ داواکارییەکی مووسا ڤێشانێ کە بەنوو ئیسرائیلی تەسلیم بکات و لێیان بگەڕێ، لەگەڵ ځۆي بیانیات و چی دیکە ئەیان چەوسێننەو.

(۳) - ﴿قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكَ يَمُوسَىٰ﴾، وەک پێشتر باسمان کرد لێرەدا فیرعەون بە سەرسۆرمانەو دەلێ: ئەي مووسا! ئایا تۆ ھاتووی لەسەر زەمینی ځۆمان

و دهده رمان بنی به جادو ده که ت، نه مه لیره دا هم نکو و لیل یکر دنی فیرعه ون له مووسا ده گه به نئ، هم سه رسو پرمانی خو، که چو ن تو هاتوو ی تیمه به جادوو ی خو ت له سه ر زه مینی خو مان و ده در بنی، هم تو مه تبار کردنی مووسایه (ع)، هه روه ها هاروونی برای به وه که هاتوو ن پاشا گه ردانیی له و لاتدا په یدا بکه ن و، فیرعه و نییه کان شار به ده ر بکه ن و، له و لات و نشیمان و زیدی خو یان و ده ده ریان بنن.

۴- ﴿فَلَنَأْتِيَنَّكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ﴾، به دنلیا به وه تیمه ش جادوو به کی وه ک نه وه ی تو هینا وه، ده به نین، دیاره مه به ستی نه وه بو وه، نه وه ی تو جادوو به وه، تیمه ش جادوو ی ناوا دینن، مه به ستی نه وه نه بو وه که له هه موو شتیکدا وه ک هی تو بی، واته: نه وه ی تو جادوو به وه، تیمه ش جادوو ت بو دینن.

۵- ﴿فَأَجْعَلْ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا﴾، ژوانگه به ک له نیوان خو مان و خو تدا دابنئ، وه ک پیشر گو مان: فیرعه ون خو ی وا پشان ده دات که زور بی با که و بی منه ته و زور له خو ی راده بینئ، بو به مووسا سه رپشک ده کات و ده لئ: تو ژوانگه که دابنئ، (مَوْعِد: مصدر ميمي: بمعنى الوعد، أو اسم مكان، أو اسم زمان)، (مَوْعِد) هم لیره، هم له زور جیی دیکه ی فورئان دا، ده نگونجئ چاوگی میمی بی، به مانای (وعد)، واته: به لئین و گفت، یاخود ناوی شوئنه، واته: ژوانگه، یاخود ناوی کاته، واته: کاتی پیککه یشتئ، (به لئیکه)، که من نه م وشه به م به کارهینا وه، په نگه پیشریش به کارهاتبی.

۶- ﴿لَا تُخْلِفُهُ، نَحْنُ وَلَا أَنْتَ﴾، که لئی دوانه که وین نه تیمه وه نه تو، (أَخْلَفَ الْوَعْدَ)، واته: له به لئیکه ی دا راستی نه کرد، به لئیکه ی نه برده سه ر، واته: وانه بین نه تیمه نه تو نه وه به لئیکه نه به به نه سه ر، یاخود له شوئنه ئاماده نه بین، ﴿لَا تُخْلِفُهُ﴾، خو تروا ویشه ته وه: (لَا تُخْلِفُهُ) به جه زم، دوا ی نه خه ی، یاخود لئی دوا نه که وین، نه تیمه وه نه تو له وه به لئیکه و له و ژوانگه به.

۷- ﴿مَكَانًا سَوًى﴾، با شوئنی ک بی ته خت و گو ر بی، نه م مانایه زیاتر دئته زه به وه، نه گه رنا ﴿مَكَانًا سَوًى﴾، که خو تروا ویشه ته وه: (مَكَانًا سَوًى) هه ردوو کیشیان به ک و اتایان

ھەيە، وئېراي ئەوھى كە بە ماناي تەخت و گۆرۈ ھەموار دى، بە ماناي شوئىتېكىش دى
كە ئىوھند بى و ئىوھنجىي بى لە ئىوان دەڧەرەكاندا، لە ئىوان خەلگەكەدا، بۇ ئەوھى
ھەموو خەلگ بە ئاسانىي پىي بگەن، ھەر كەسەو لە شوئىنى خۆپەوھ بى و، لە شوئىنكى
ئىوھ راست كۆ بېنەوھ، ﴿مَكَانًا سَوًى﴾، (مکاناً بدل اشتمال من موعداً)، (مکاناً) جىدارى
(موعداً)ە، چونكە ئەو كىرەوھىيە وا دەخوازى كە شوئىنكى ھەبى و، كاتىك ھەبى، ھەر
كىرەوھىيەك وەك كۆبۈنەوھ، ھەم شوئىنى دەوئى، ھەم كاتى دەوئى.

۸- ﴿قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ﴾، مووسا ڧەرمووى: ژوانگەتان با رۆژى پازانەوھ بى،
رۆژى جوانىي و خۆپازانندەوھ، ھەندىكىش گوتوويانە: رۆژى جەژن (يوم العيد) لەبەر
ئەوھى لە جەژناندا خەلگ خۆيان دەپازىننەوھ و پۆشاكى جوان دەپۆشن.

لە تەڧسىرەكاندا ھاتوھ بە تاييەت (محمد الطاهر بن عاشور) لە تەڧسىرەكەيدا
دەلن: {يَوْمَ الزَّيْنَةِ: يَوْمُ عِيدِ عَظِيمٍ عِنْدَ الْقَبْطِ، وَهُوَ يَوْمُ كَسْرِ
الْخَلِيجِ أَوْ الْفُلْجَانِ، وَهِيَ الْمَتَافِدُ وَالزُّرْعُ الْمُغْفُولَةُ عَلَى النَّيْلِ لِإِزْسَالِ الزَّائِدِ مِنْ
مِائِهِ إِلَى الْأَرْضَيْنِ الْبَعِيدَةِ عَنْ مَجْرَاهُ لِلْسَّقْيِ}.

واتە: (يوم الزينة) رۆژىك و جەژنىكى مەزن بووھ لە لای قىيتىيەكان
كە برىتى بووھ لە رۆژى شكاندننى كەنداوھكان، ئەو جۆگەلانەي كە ھەليان
بەستېوون، بناوانەكانيان دەشكاندن، بۇ ئەوھى ئاوەكە بچىتە ئىو جۆگەلەكە
و شاجۆگەكانەوھ كە لەسەر پووبارى نىل ھەليان بەستېوون، بۇ ئەوھى ئەو
ئاوھى لەو پووبارانە زىاد دەبى، بە جۆگەلەكاندا بىروات بۇ ئاودىربى.

ئەو رۆژە بۆنەيەكيان بووھ لەبەر ئەوھى ژيانيان زياتر لەسەر كشتوكال بووھ،
كشتوكالەكەش زياتر پەيوەست بووھ بە ئاوى پووبارى نىل، ئنجا لە سالىكدا
رۆژىكيان ھەبووھ، دواي ئەوھى پووبارى نىل زۆر ھەلساوەو ھاتوھ، ئاوەكانيان
بە جۆگەكاندا بەرداوەتەوھ.

دەشگونجى يادو بۆنەيەكى دىكە بووبى.

هه‌ندێکیان گوتووایه: (یوم النوروز) واته: پۆژی نه‌و‌پۆژ، نه‌و‌رۆژیش، یانی: پۆژیکی نوێ، که سه‌ره‌تای ساڵه، هه‌رچه‌نده زۆر له کوردان وا لێ حالیی بوون که جه‌ژنیکی تایبه‌ته به‌وانه‌وه، به‌لام زۆر له ولاتانی دیکه‌و، زۆر له گه‌ل و نه‌ته‌وه‌کانی پۆژه‌لاتی ئاسیاو میسرو تورک و زۆر له گه‌لانی دیکه‌ش ئه‌و جه‌ژنه‌یان هه‌یه، که بریتیه له سه‌ره‌تای ساڵ، که سه‌ره‌تای که‌شی به‌ها‌ره.

۹- ﴿وَأَنْ يُحْشَرَ النَّاسُ ضُحًی﴾، با خه‌لکیش ده‌مه‌و چێشته‌نگاو کۆبکرنه‌وه و خپ‌بکرنه‌وه، چونکه له‌و کاته‌دا وه‌ک گوتمان: غۆر ورده‌ ورده‌ به‌ره‌و نیوه‌راستی ئاسمان ده‌چن، واته: دنیا له‌وپه‌ری پوونیی و، ئاشکراییدا ده‌بن.

۱۰- ﴿فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ﴾، لێره‌دا: ﴿فَتَوَلَّىٰ فِرْعَوْنُ﴾، به‌مانای پشت تێکردنی فیرعه‌ون نیه له مووسا له په‌یامی مووسا، به‌لکو له‌سه‌ر مانا زمانه‌وانییه‌که‌ی خۆیه‌تی، نه‌گه‌رنا پشتی تێکرد، نه‌وه مانا خوازاوه‌که‌یه‌تی و، مانای نه‌صلیی وشه‌ی (تَوَلَّى)، واته: پۆیشت، پۆیشت و له‌و کۆپو مه‌جلیسه‌ کرد، بۆ کوێ پۆیی؟ بۆ نه‌وه‌ی مشووری کۆکردنه‌وه‌ی جادووگه‌ره‌کان بخوات.

۱۱- ﴿فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى﴾، پیلانه‌که‌ی خۆی کۆ کرده‌وه و دوا‌یی هات، پیلانه‌که‌شی بریتی بوو له‌و جادووگه‌رانه‌ی که پیلانی فیرعه‌ونیان جێبه‌جێ ده‌کرد.

ننجا که ده‌فه‌رموی: ﴿فَجَمَعَ كَيْدَهُ﴾، وێ‌پای کۆکردنه‌وه‌ی جادووگه‌ره‌کان، نه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌ننه که له‌گه‌ڵ کاربه‌ده‌سته‌ گوێ له‌ مه‌سته‌کانیدا، پاو‌پۆژی کرد بێ و ته‌گیبیری کرد بێ، و کۆبوونه‌وه‌ی کرد بێ که چۆن نه‌وه‌ بکه‌ن و چۆن به‌ره‌نگاری مووسا بیه‌نه‌وه، نه‌وه‌ش هه‌مه‌و‌ی کۆکردنه‌وه‌ی پیلان و فێل ده‌یگرته‌وه.

۱۲- ﴿قَالَ لَهُمُ مُوسَىٰ وَابْنُ مَرْيَمَ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾، دوا‌ی نه‌وه‌ی که هاتن پووبه‌پووی مووسا بوونه‌وه‌و، جادووگه‌ره‌کانیان هێنا و، فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌شی له‌وێ بوون، مووسا پێی گوتن: ﴿وَابْنُ مَرْيَمَ لَا تَفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا﴾، هاوار بۆ ئێوه، سزای سه‌خت بۆ ئێوه، درۆ به‌ خواوه‌ هه‌لمه‌به‌ستن، که ئه‌و موع‌جیزه‌یه‌ی هێناومه به‌

جادوۋى ناۋزەد بىكەن، ياخود من بە جادوۋگەر ناۋزەد بىكەن، يان ئايىن و بەرنامەى خوا، بە ھەلە دابىتىن، ياخود پىتتان وابتى فېرەھون پەرستراۋە، يان پىتتان وابتى خوا ھاۋەلى ھەبن، ئەۋانە ھەموۋيان درۆ ھەلبەستىن بە ناۋى خواۋە، ئەۋە مەكەن.

۱۳- ﴿فَيُسْحِتْكَ بِعَذَابٍ﴾، ئەگەرنا (خوا) بە سزاۋ نازارىك لەلايەن خۆيەۋە بنېرتان دەكات و، لە بەيىتتان دەبات، پىشتەر گۆمان: (أَسْحَتْ، وَسَحَتْ، وَسَحَتْ) ھەرسىكىيان بە ماناى (إِسْأَصَلَ وَأَهْلَكَ)، بنېرى كردو، لە بەينى بردو، ھېچى نەھىشت، كە مووسا دەفەرەمۆى: ﴿وَيَلْغَمُ﴾ دەگونچى مەبەست پىتى سزا بى، واتە: ھاۋار بۆ ئىۋە، سزاي سەخت بۆ ئىۋە.

دەشگونچى مەبەست پىتى سەرسورمان بى، واتە: (أَعْجَبَ مِنْكُمْ) سەرم لە ئىۋە سورەدەمىنى، ھەرەك پىتغەمبەر ﷺ كە لە سولھى خودەبىيەدا يەكەك لە ھاۋەلان كە مسولمان بوو، كافەرەكان داۋايان لە پىتغەمبەر ﷺ كرد تەسلىمىيان بىكەتەۋە، پىتغەمبەر فەرەمۆى: (وَيْلٌ لِّأُمَمٍ، مُّسْعَرٌ حَرْبٌ لَّوْ كَانُ لَهٗ أَحَدٌ) (اخگرە أبو داۋد: ۲۷۱۷، قال الألبانى: صحيح).

واتە: سەرم لى سور دەمىنى، چ دايكىك ئەۋەى ھىتاۋەتە دىنا، شەر ھەلگىرسىنىكى باشە، ئەگەر ھاۋكارى ھەبن! دۋايى دەستى كرد بە شەرى پارتىزانىي و، كافەرە قورەبىيەكان ھاتن داۋا و تەكلىفيان لە پىتغەمبەر ﷺ كرد كە لە كۆلىان بىكەتەۋە، پىشتىرىش دەيانگوت: نابى پەناي بەدى!

۱۴- ﴿وَقَدْ حَآبَ مِنْ أَفْئَرَى﴾، بە دلىايى بىمرادو بى ناكامە، كەسىك درۆ بە ناۋى خواۋە ھەلدەبەستى، (الْغَيْبَةُ: الْخُسْرَانِ، عَدَمٌ نَيْلُ الْمَرَادِ)، (خىيە) بىرىتە لە زىانبارى، لە بە ناۋات ئەگەبىشتى و، پەنچەپروى.

۱۵- ﴿فَنَنْزِعُوا أَمْرَهُمْ بِينَهُمْ﴾، لە ئەنجامى ئەۋ قسانەى مووسادا، لە نىۋان خۆياندا، سەبارەت بە كارەكەيان ناكۆكىيان تىكەوت، ناكۆكىي تىكەوتىن و راجىايى تىكەوتىن، ئەۋەى لى ۋەردەگىرى، ھەندىكىيان گوتوۋىانە: با بىراۋيان پى بىتىن و، ھەندىكىيان

گوتوویانه: با له گه لیان پروبه پروو نه بیته وه، نه وانی دیکه رایان له سهر پروبه پروو بوونه وه و بهر نه کار بوونه وه بووه، راجیایی نه وه یه، هه لبه ته نه و قسه یه مووسا وه قومه له یه ک بووه له نیواندا ته قیوه ته وه، راجیایی له نیواندا پهیدا کردوون، که پیتی هه موویان یه ک را بوون، مووسا نه وه ی مووسا کردوویه تی به جادووگه ریان داناه، به لأم دواپی له نه نجامی قسه که ی مووسا دا ^(الطی) راجیاییان له نیواندا پهیدا بووه.

۱۶- ﴿وَأَسْرُوا النَّجْوَى﴾ به په نهانی قسه یان کرد، به په نامه کی، (النجوى: الحديث السرى)، قسه ی په نهان، چه چه، قسه ی به سرکه کردن، به په نهانی پتکه وه قسه کردن.

۱۷- ﴿قَالُوا إِنْ هَذَا لَسِحْرٌ﴾ گوتیان: به دلنایی نهم دووانه دوو جادووگه رن، دیاره نهمه جیگری گشتگیر (بدل اشتعال) ه، له قسه ی پیتی که ده فهرموی: ﴿وَأَسْرُوا النَّجْوَى﴾ نه و قسه یه ی که به چه چه پتکه وه کردیان، به په نهانی کردیان، بریتی بوو له وه ی که گوتیان: نا نهم دووانه به دلنایی دوو جادووگه رن.

نهم رسته یه: ﴿إِنْ هَذَا لَسِحْرٌ﴾ (إِنْ) لیره دا (محققه) یه، له (مثقلة) وه، بو ته نکیده و (ل) که ش به لکه یه له سهر نه وه نه گه رنا (إِنْ) جارئ وایه به مانای (ما النافية) هاته، به لأم نهم (ل) ه، ده که ویتنه سهر نه و ناوه ی که له دواپی دئ و جیا که ره وده یه تی له (إِنْ) ی (نافیه)، هه لبه ته خوترا ویشه ته وه: (إِنْ هَذَا لَسِحْرٌ) به دلنایی نهم دووانه دوو جادووگه رن، ننجا نه گه ر بغوتندر یتنه وه: (إِنْ هَذَا لَسِحْرٌ)، زانایان ده لئین: بیکومان (إِنْ): (تنصب الاسم وترفع الخبر)، ده بی بگو ترئ: (إِنْ هَذَا لَسِحْرٌ)، به لأم (إِنْ هَذَا لَسِحْرٌ) ده لئین:

یه که م: (إِنْ: حرف جواب مثل: نعم، وأجل) وه ک له شیعریشدا هاته:

وَيَقْلَنَ شَيْبٌ قَدْ عَلَكَ .... وَقَدْ كَثُرَتْ فَقُلْتُ إِنَّهُ

(إنه) یانی: (نعم) پیاویک ئا فره تان پیتیان گوتوه: مووی سپی له سهر تدا پهیدا بووه، که ووتوویه ته مه نه وه، منیش گوتم: به لئ، (إنه) لیره دا یانی: (نعم)، که واته: ﴿إِنْ هَذَا لَسِحْرٌ﴾ یانی (نعم) او أجل هَذَا لَسِحْرٌ) له زمانی عه ره بییدا نهمه هه یه.

دووه م: (إِنْ حرف تأکید)، نيعرابی ناوه که شی: ﴿إِنْ هَذَا لَكَاَحَرِنْ﴾، ئەمه به پیتی زار (لهجة) ی (کُتَاة وِیْنِ حَارِث وَغُغَم) ه، که ئەوان (مُتْنِ) له حاله تی (رفع) و حاله تی (نصب) و حاله تی (جَرَدَا، هه به (ألف) دِیْن و، ئەو دِیْره شیعه شیان به ههونه هیتاوه تهوه:

إِنْ أَبَاها وَأَبَا أَبَاها   قَدْ بَلِغَا فِي الْمَجْدِ مَتَهَاها
بابی ئەو ئافره تهو بابی بابیشی   له شَكْو و به زیددا، گه یشتوونه ته ئەو په پری
لیره دا (إِنْ أَبَاها)، (منصوب) ه، (أَبَا أَبَاها) ده بیتی: (وَأَبَا أَبَاها) له بهر نه وهی که ده بنه (مضاف، ومضاف إلیه) به لَام له زمانی عه پهبیدا ته وهوش هه ره هیه.
هه لیه ته هه ندیک له زانایان قسه ی دیکه شیان کردوه، به لَام ئەو دووانه له هه موویان به هیزترن و، وهک (محمّد الطاهر بن عاشور) له ته فسیره که ی خویدا هه لیب زاردوهو، له ته فسیره کانی دیکه شدا مشت و مری زور له باردی چۆنیه تی خویندنه وهی ئەو پسته یه وهو کراوه، به لَام زمانی عه پهبیی زمانیکی فراوانه و، وهک ئیستا خه لک پیتی راهاتوون مه رج نیه، ته نیا ئەو چهند زار (لهجة) دی بووبن و، چهندان بنچینه ی بوون، که قورئان جار جار هه ندیک له ئایه ته کانی، هه ندیک لهو بنچینه ی دیکه که له زمانی عه پهبیدا بوون، به لَام زور باو نین، زیندووی کردوونه وه ئامازه ی پیداون.

۱۸- ﴿يُرِيدَانِ أَنْ يُنْجِحَاكَ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسَحَرِهِمَا﴾، ئا ئەو دووانه، ئەو دوو جادووگه رانه ده بانه وئ له سه ر زه مینی خۆتان، به جادووگه کیهان وه ده رتان بنن.

۱۹- ﴿وَبَدَّهَا بِطَرَفَتِكُمْ أَلْغَى﴾، ده شیانه وئ پتیازه هه ره په سندو چاک و ناوازه که تان له بهین بهرن، پیتیشیش ئامازدم پندا: پتیازه هه ره په سندو چاکه کیهان چۆنهو چییه؟ ئەوه بووه که فیره و نیان به پهروه ردگارو به په رستراوی خۆیان داناوهو، فیره و ن به چاوی کۆیله و خزمه تکارو ژیر ده ست و به رده ست، ته ماشای خه لکه که ی کردوه.

(الطَّرِيقَةُ: السَّيَّةُ وَالْعَادَةُ)، (طَّرِيقَةُ) بریتیه له رَیْز و له نهرِیت، (مُثْلَى: مُؤْتَلٌ الْأَمْثِلُ، الْأَمْثَلُ یعنی: الْأَحْسَنُ وَالْأَفْضَلُ)، کهواته: (مُثْلَى)ش به باری مینه کهیدا، به مانای باشرین و چاکرین، دئی، دیاره وشه ی (أَمْثَلُ وَمُثْلَى) هردوکیان (اسم تفضیل)ن، له (مِثَالَةُ)هوه هاتوون، (المِثَالَةُ: هِيَ حُسْنُ الْحَالَةِ) حالهت باشیی.

۲۰- ﴿فَأَجْمَعُوا كَيْدَكُمْ﴾، پیلان و فیله که تان کۆبکه نهوه، واته: هه مووی با پیکهوه بن و، ریک بن و ریکی بخهن.

۲۱- ﴿لَنْ أَتْرُكَنَّ صَفَاً﴾، دواپی خۆتان وهرن ریز ریز، واته: جادووگه ره کان، که وهک گوتم: به پیتی هه ندیک قسان ده لئین: سه دان یان هه زاران کهس بوون، هه مووتان ریز بن و به ریز بوه ستن، هه بیهتی زیاتره سوپابهک که هه مووی پیکهوه ریز ده بن، ریز ریز له کوئی و له کویش که تیکه ل و پیکه ل بن، وهک ماش و برنج تیکه ل بن، بیسه رو به رین، هه بیهت و هیز و پیزیان نابن.

وشه ی (صفاً) ده لئ: (مصدرٌ بمعنى الفاعل، أي صافين)، ریز بووبن، یاخود هه چاوگه به مانای (مفعولٌ ه)، یانی: (مصفوفين)، ریزکراو بن، خۆتان ریز به ستووبن، یاخود ریز کراوبن.

۲۲- ﴿وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنْ اسْتَعْلَى﴾، به دنیایی سهرفرازه هه که سیک نه مرۆ سهرکهوئی، مه به ست له (أَفْلَحَ) سهرفرازی، سهرفرازی دنیایه، واته: به نامانج گهیشته و به مراد گهیشته، هه که سیک که نه مرۆ بیاتهوه و براوه و سهرکهوتوو بن.

کهواته: ئیوهش چۆن سهرکهوتن و زال بوون به سهر مووسا و هارووندا، مسۆگه رو دهسته به ر ده بن، بهو شیوه پهفتار بکهن، به لأم نه وهی له لای بهنده خه یالنه، له لای خوا به تالنه، که له سهره نجامی کاره که دا پروو به پروو ده بنهوه، نهوه ده بنی که جادووگه ره کان هه رچی که کردوویانه به جادوو، گۆچانه که ی مووسا (عليه السلام) هه موویان هه لده لووشی و، قووتیان ده دات و، سهره نجام جادووگه ره کان برهوا دینن.

مەسەلەى دووم:

سەرپشك كىردى جادووكەرەكان بۆ مووسا، كە ئەو يان ئەوان پىشىشى
خۇيان باھايۇن و، پىش خىستى مووسا بۆيان و، ھاتىن و چوونى گۆچان و
پەتەكانيان لەبەر چاوى مووسا، ترس پى نىشتى و، دۇنيا كرانهودى لە لاين
خواو، كە ھەر ئەو سەركرەوتويە و، با گۆچانەكەى باھايۇ! تاكو گۆچان و
پەتەكانى ئەوان كە بە جادوو خىستويانەتە بەر چاوى خەلك: ھەموويان مارن
و دەرۇن، ھەموويان ھەللووشى و قووتيان بدات.

خو! دەفەر موى: ﴿قَالُوا يَمُوسَىٰ إِنَّمَا أَنْ تُلْقِيَ وَإِنَّا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَىٰ﴾ (۱۵) قَالَ
بَلْ أَلْقُوا فَإِذَا جِآءَهُمْ وَعَصِيَهُمْ يُخَلِّ إِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ أَنهَا تَنَّى ﴿۱۶﴾ فَأَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً
مُوسَىٰ ﴿۱۷﴾ فَلَمَّا لَا تَخَفْ إِنَّا أَنْتَ الْأَعْلَىٰ ﴿۱۸﴾ وَأَلْقَىٰ مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَعَوْا إِنَّمَا صَعَوْا
كَيْدَ سِحْرِ وَلَا يَقْلِبُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَقْبَىٰ ﴿۱۹﴾

شىكردەنەودى ئەم ئايەتەنە، لە دوازە بەرگەدا:

(۱) - ﴿قَالُوا يَمُوسَىٰ﴾، گوتيان: ئەى مووسا! بانگيان كىر! كى بانگى كىر؟ بىگومان
جادووكەرەكان كە لەكەل مووسادا ﴿الطَّيِّبُ﴾ رويەروو بوونەو و بەرەنگارى بەك بوونەو،
جادووكەرەكان بە گۆچان و گورىس و پەتەكانيان و، مووساش ﴿الطَّيِّبُ﴾ بە گۆچانەكەى كە بە
دەستى راستىيەو گرتە، بانگيان كىر ئەى مووسا!

(۲) - ﴿إِنَّمَا أَنْ تُلْقِيَ﴾، يان دەبى تۆ پىشى فرى بدەى و باھايۇ، واتە: ئەودى كە
بەدەستەو، بە گۆچانەكەت.

(۳) - ﴿وَإِنَّمَا أَنْ نَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَلْقَى﴾، يان تىمە دەبى بەكەم كەس بىن كە دەھايىن،
لە سوورەتى (الأعراف)دا، بەم شىو، بە ھاتو: ﴿قَالُوا يَمُوسَىٰ إِنَّمَا أَنْ تُلْقِيَ وَإِنَّمَا أَنْ

لَكُنْ عَنْ اَتْلَفَيْنِ ﴿١٥﴾، گوئین: نهی مووسا! یان تۆ ده هاویتی (گۆچانه کهت، فری ده دهی و دهیهاویتی) یان یتمه هاویره ده بین، فریدهر ده بین، یانی: سه رتا.

۴- ﴿قَالَ بَلْ اَلْقُوا﴾، گوئی: به لکو یتوه فری بدن، له نایهتی (۱۱۶) ی سووریتی (الأعراف) دا ده فهرموئی: ﴿قَالَ اَلْقُوا﴾، گوئی: یتوه فری بدن، ههر ههمان مه به ست ده که یهن، به لأم به ته عبیریکی کورتر.

۵- ﴿فَاِذَا جَاءَهُمْ رَعِيبُهُمْ يُخَيِّلُ الْبَيْنَ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهَُا تَنَعٰ﴾، دواي نهوی جادووگه ره کان نهو پەت و گوریسانه ی که پیتان بوون و، نهو گۆچانانه ی پیتان بوون، فریتان دان، دواي نهوی هه ندی قسه یان کردو و جادوو یان لیغویتندو، یه کسه ر نهو پەت و گوریس و گۆچانانه یان وا هاته به رچاوی مووسا، که دین و ده چن و ده رۆن، له سووریتی (الأعراف) دا ده فهرموئی: ﴿فَلَمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوا اَعْيَتْ النَّاسِ وَاَسْتَرْهَبُوهُمْ وَجَاءَهُمْ بِسِحْرِ عَظِيمٍ﴾، دواي نهوی فریتان دان، جادوو یان له چاوی خه لک کردو ترساندن یان و جادوو یه کی مه زنیان نه جامدا.

۶- ﴿فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسٰى﴾، مووسا له دهروونی خویدا، ترسی بۆ پهیدا بوو، ترسی په نهان کرد، (أوجس: أي اَضْمَرَ، اَخْفَى)، واته: په نهانی کردو شاردیهو، زانایان لهو بارده که نایا مووسا بۆچی له دهروونی خویدا ترسی پئی نیشتو، هوکاره که ی چی بوو؟ راجیایان هه یه، که ده فهرموئی: ﴿فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُّوسٰى﴾، مووسا له دهروونی خویدا ترسی پئی نیشت، ترسی بۆ پهیدا بوو! که واته: ترسه که له سه ر روا لئ و دم و چاوی ده رنه که وتوهو ته نها له دهروونیدا ههستی پیکردوهو، په نهانی کردو.

أ- هه ندیکان ده لئین: مووسا لهو ترساوه که جادووگه ره کان زۆر بوون و، پەت و گوریس و گۆچانه کانیشیان زۆر بوون، به هۆی زۆرییهو که هی نهویش یه ک گۆچان بوو، ترساوه لهو دی که جادوو هه کی نهوان زآل بی.

ب- هه ندیک ده لئین: لهو ترساوه که خه لک پیتان هه لئه له تی، بیگومان نهو مانایه ی دوو میان ریکتره، به بۆچوونی من، مووسا لهو نه ترساوه، جادوو ی نهوان به سه ر

موعجىزەى ئەودا زال بى، بەلكو لەوہ ترساوہ كە خەلك فرىو بخون و پىيان وابى
كە ئەو جادووش وەك ئەو موعجىزەى، پان لەو موعجىزەى گرنگترەو، سەرەنجام
پىغەمبەرەپەتەى مۇوسا پان لەكەل جادووگەرەپەتەى جادووگەرەكاندا، لى تىكەل بى و،
بەھۆيەوہ سەريان لى بشىوئى.

وشەى (جِيفَةً) دەلئى: (اسم الهيئة من الخوف)، يانى: ترسپكى رى نىشت،
ترسپكى تابەت كە وەك گوتم: مەبەست پىسى ترسى ھەلغەلەتاندنى خەلك
بووہ، ئەوہ كە جادوو و موعجىزەيان لى تىكەل بن.

(۷) - ﴿فَلَمَّا لَا غَفَّ﴾، پىمان گوت: مەترسى! ديارە خواى پەرورەدگار راستەوخو
پىسى فرەموود، ياخود خستووہتە تىو دلى و ئىلھامى بو کردوہ، گرنك ئەوہى خواى
پەرورەدگار لەو كاتەدا ئەو پەيامەى خوئ پى گەياندوہ.

(۸) - ﴿إِنَّكَ أَنْتَ الْأَعْلَى﴾، بە دلنپاى تو بەرزى! ھەر تو لەسەرى دەى و زال و
سەرکەوتوو دەى!

(۹) - ﴿وَأَلْقَى مَافِي يَمِينِكَ﴾، ئەووش كە بە دەستى راستەوہى، بىھاوئ، لە سووردى
(الأعراف) ئابەت (۱۱۷) دا، خواى زاناو توانا دەفرەموئ: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَلْقِ
عَصَاكَ﴾، سەروشان بو لای مۇوسا كە كۆچانەكەت بىھاوئ، لىرەدا دەفرەموئ:
ئەوہى كە بە دەستى راستەوہى بىھاوئ! ئەووش كە بە دەستى راستەوہ بوو، كۆچان
بوو، كەواتە: ھەر يەك واتاپان ھەپە.

(۱۰) - ﴿تَلَقَّفْ مَا صَنَعُوا﴾، ھەرچى كە كەردوويانە، ھەلیدەلووشى و، قووتى دەدات،
(تَلَقَّفْ: أَي تَلَعَّ،) (التَّلَقُّفُ: الْأَخْذُ بِسُرْعَةٍ وَمَهَارَةٍ بِالْفَمِ أَوِ الْيَدِ)، (لَقْف) بىرپتە: لە گرتنى
شتىك بە خىراى و بە لىزانى، بە زار پان بە دەست.

﴿تَلَقَّفْ﴾، كە بە جەزم ھاتوہ، خوتەندەوہىكى دىكەشى ھاتوہ: (تَلَقَّفْ
مَا صَنَعُوا)، واتە: قووتى دەدات، ئەوہى بە كارامەى كەردوويانە، بەلام ئەگەر:

﴿ تَلَقَّفْ ﴾ بى، يان: با يەكسەر قووقى بدات، ئەو ەى كە جادووكەرەكان بە كارامەيى و، لىزانىي ئەنجاميان داوہ.

لە سوورەتى (الأعراف) دا دەفەرموئى: ﴿ فَإِذَا هِيَ تَلَقَّفُ مَا يَأْكُفُونَ ﴾، واتە: كاتىك گۆچانەكەت فېئى دەدەي، يەكسەر ھەرچى بە درۆ ھەليانبەستوہ، قووقى دەدات، لىرەدا دەفەرموئى: ﴿ مَا سَعَوْا ﴾، واتە: بە لىزانىي كىرەويانە، كەواتە: ئەو ەى بە لىزانىي كىرەويانە، درۆيەك بووہ ھەليانبەستوہ، چونكە گۆچان و گورىس و پەتەكانيان مار نەبوون، بەلكو چاۋ بەستيان لە خەلك كىرەوہ و چاۋى خەلكيان فرىوو داوہ.

(۱۱) - ﴿ إِنَّمَا سَعَوْا كَيْدُ سَحِرٍ ﴾، بىگومان ئەو ەى كە بە لىزانىي و وردەكارىي ئەنجاميان داوہ، فېئى و پىلان و چاۋ بەستىي جادووكەرە.

(۱۲) - ﴿ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَتَّىٰ تُقَىٰ ﴾، جادووكەرىش لە ھەر شوئىتكەوہ ھاتىن، يان لە ھەر پىتەكەوہ بى، يان لە ھەر حالىكىدا بى، سەرفراز نابى و سەركەوتوو نابى.

ئەم رىستەيە وەك خوتىراۋەتەوہ: ﴿ إِنَّمَا سَعَوْا كَيْدُ سَحِرٍ ﴾، ئەو ەى كە ئەنجاميان داوہ، برىتە لە فېئى جادووكەرانە، خوتىراۋىشەتەوہ: ﴿ إِنَّمَا سَعَوْا كَيْدُ سَاحِرٍ ﴾ ئەوہ فېئى جادووكەرە كە ئەنجاميان داوہ، واتە: (كَيْد) دەپىتە بەركار (مفعول بە) ى (سَعَوْا)، كە دەفەرموئى: ﴿ إِنَّمَا ﴾، ئەوہ لە ئەسلى دا بەسەريەكەوہ نى، ھەرچەندە بەسەريەكەوہ نووسراوہ، بەلكو لە ئەسلى دا (إِنْ مَا) يە، يان: بە دلىيائى ئەو ەى كىرەويانە، كە (إِنْ) بۆ جەختكرەنەوہ يەو (ما) يەكەش (موصولة) يە، واتە: بە دلىيائى ئەو ەى كە ئەنجاميان داوہ.

كە دەفەرموئى: ﴿ إِنَّمَا سَعَوْا كَيْدُ سَحِرٍ ﴾، يان (كَيْدُ سَاحِرٍ)، بە ناسراۋىي (نكرة) ھىتاۋەتى، واتە: ئەو ەى كە ئەنجاميان داوہ، فېئى جادووكەرىكە، بۆ كەم بايەخىي، بەلەم دوايى دەفەرموئى: ﴿ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ ﴾، كە (ال) ى ناساندن (تعريف) ى لەسەرە (السَّاحِر)، واتە: جادووكەر ھەرچەندە زۆر تەردەست و

کارامه بئی، هەر سەرفراز نابئی، ئەوەش کە کاراو، قێلی جادووگەریکی کەم بایەخە، بەلام جادووگەر هەرچەندە زۆر کارامە و شارەزاش بئی، هەر سەرفراز نابئی، یان (الساحر)، (أل)ـهکە ی بۆ ناساندن (تعریف) نیه، بەو واتایە کە جادووگەریکی کارامە و شارەزا بئی، بەلکو بۆ جینسە، واتە: کۆی جادووگەرەکان سەرفراز نابن.

هەر وهه‌ها که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَقْبَلَ﴾، واتە: (أي) لَا يَنْجَحُ السَّاحِرُ حَيْثُ كَانَ، لَأَنَّ مُنْعَتَهُ تَنْكُشِفُ بِالتَّأْمَلِ وَثَبَاتِ النَّفْسِ)، واتە: بابای جادووگەر هەر کەسێ بئی، هەر سەرفراز و سەرکەوتوو نابئی، چونکە کارەکە کە ئەنجامی داوه، بە تێرمان و چەسپاویی دەرەدەکوئ، کە هیچ نیه، بەلکو قێل و چاو بەستە.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿حَيْثُ أَقْبَلَ﴾، وشە: ﴿أَقْبَلَ﴾، بۆیه هەڵبژێردراوه، نەک خوا بفه‌رموئ: (حَيْثُ كَانَ)، هەر کەسێک بئی! بەلکو فه‌رمووێ: ﴿حَيْثُ أَقْبَلَ﴾، تاکو هەموو ئەو جادووگەرانی لەملا و لاوه هێنراون، بگرتەوه، چونکە: ﴿فَأَرْسَلَ فِرْعَوْنُ فِي الْمَلَأَيْنِ خَيْرَيْنِ﴾ الشعراء، فیرعەون جارودەرائی ناردن بۆ شارەکان، واتە: ئەو جادووگەرانی لە هەر چوار لای ولاتەکەیه‌وه کۆکراونەوه، ئنجا خوا ده‌فه‌رموئ: جادووگەر لە هەر شوێنیکه‌وه هاتبێ، هەر سەرفراز نابئی، چونکە هەر یەکەیان لە شوێنیکه‌وه هاتبوون.

که ده‌فه‌رموئ: ﴿وَأَلْقَى مَا فِي بَيْمِنِكَ﴾، ئەوه‌ی کە بە دەستی راسته‌وه‌یه‌یه‌ فری بده! واتە: ئەوه‌ی کە بە دەستی راستیه‌وه‌یه‌یه‌ ته‌نیا گۆچانیکه، بەلام خوا ده‌یگۆڕی بۆ شتیکی دیکه‌ی زۆر گه‌وره‌و ماریکی راسته‌قینه‌ش ده‌بئی، نەک وه‌ک هی جادووگەرەکان، کە ته‌نیا له‌بەر چاوی خەلک بێتیه‌ مارو بکه‌وتیه‌ به‌ر خه‌یاڵیان و چاو به‌ستیان لێ بکری، هەر بۆیه‌ش جادووگەرەکان دواتر به‌ کړنووشدا ده‌که‌ون، چونکە ئەوان ده‌زانن ئەوه‌ی مووسا کردی، ته‌نیا چاوبه‌ست و کارکردنه

سەر خەیاڵ و ئەندێشە ی خەڵکی نیە، بە لکو بە پاستیی ھەزیایە و ھەموو
گۆچان و گۆریسەکان ھەڵدەلووشت و قووتیان دەدات و نامێنن.

کەواتە: ئەو ھە دەفەر موئی: ﴿وَالْقَافِ يَمِينِكَ﴾، واتە: ئەو ھە ی کە بە
دەستی راستەو ھە، ئەنیا گۆچانیکی پرووت نیە، واتایەکی دیکە ھی ئەو ھە ی:
ئەو ھە ی بە دەستی راستەو ھە، ئەنیا گۆچانیکی پرووتە، بە لام خوا دەیکات بە
شتیکی زۆر گەورە.

پێناسەی جادوو و چوار جۆرهکەی

هه‌له‌ته جادوو (سحر)، پێشتر ئێمه له سوورەتی (البقرة) دا، لیکۆلێنهوهیهکی تیرو تهسه‌لمان له‌سه‌ر کردوه، به‌ گۆیهری نه‌وه که له‌گه‌ڵ قه‌باره‌ی نه‌وه فەسیره‌دا بگونجی، به‌لام لێره‌ش پێناسه‌یه‌کی ساده‌ی ده‌که‌ینه‌وه، له (المعجم الوسيط) دا، لاپه‌ره: (٤١٩)، ده‌لێ:

(السَّحَرُ: كُلُّ أَمْرٍ يَخْفَى سَبَبُهُ وَيَتَخَيَّلُ عَلَى غَيْرِ حَقِّقَتِهِ، وَيَجْرِي مَجْرَى التَّمْوِيهِ وَالْخِذَاعِ، وَالسَّحَرُ: كُلُّ مَا لَطُفَ مَاخِذُهُ وَدَقُّ)، واته: جادوو: بریتیه له هه‌ر کارێک که هۆکاره‌که‌ی په‌نه‌ان بێ و، به‌ شێوه‌ راسته‌قینه‌که‌ی خۆی ده‌رنه‌که‌وێ و به‌ شێوه‌یه‌کی دیکه‌ ده‌ربکه‌وێ و، به‌جێته‌ حاله‌تی قیڵ لێکردن و چاو به‌ست، هه‌روه‌ها جادوو به‌ هه‌ر شتێک ده‌گوترێ: که وردو په‌نه‌ان بێ و خه‌لک به‌ ناسانی لێی تێ نه‌گات.

جادوو، زانیان و شاره‌زایان به‌ گشتیی کردووایانه به‌ چوار جۆر:

(١)- بریتیه له‌ چاوه‌به‌ست و ته‌رده‌ستی (شعوذة)، نه‌مه‌ش جوړێکه له‌ فریودانی چاوی خه‌لک و قیڵ لێکردن.

(٢)- جوړێکی دیکه‌ی به‌ هۆی تابه‌مه‌ندییه‌ فیزیایی و کیمیایی نه‌زانراوه‌کانه‌وه‌ بۆ زۆربه‌ی خه‌لک نه‌نجام ده‌درێ، بۆ وێنه: میزه‌لدان (ده‌به‌به‌)، که جۆره‌ گازێکی تابه‌نی تیده‌کری، ده‌بینین به‌رز ده‌بێته‌وه‌ به‌ پێچه‌وانه‌ی هێزی کێشنده‌وه‌.

(٣)- هێزه‌ په‌نه‌انه‌کانی مرو‌ف له‌ پشتیه‌وه‌ن، واته: مه‌رج نیه جادوو بێ به‌و واتایه که نه‌زانرێ چۆنه، به‌لام هێزه‌ په‌نه‌انه‌کانی مرو‌ف، وه‌ک نه‌وه‌ی که هیندۆسییه‌کان، یان بووداییه‌کان، دوا‌ی

ئەوھى كە زۆر كار لەسەر پووح و لايەنى پەنھانى خۇيان دەكەن، ھەندى شتى سەرسوپھىتەر ئەنجام دەدەن.

۴- جۆرى زۆر باوى جادوو، برىتيە لەوھى بە ھاوکاریى شەيتانەكان ئەنجام دەدرى، كە ئەو جادووى پاستەقىنەيە، بەلام ئەوانى دىكە دەچنە شتوھى جادووەو، بە جادوو لە قەلەم نادرېن و زۆر كەشىش بە جادوويان تى دەگات.

مه سه له ی سینه م:

کړنووش بو خوا بردن جادووگه ره کان و هه لکه پانه وه بیان له فیرعه ون و، پرواهیتان بیان به خوی پهره ردگارو، گله یی لیکریانان له لایه ن فیرعه ونه وه، که بوچی بن مؤله ق وی پروایان هینا وه، هه ره شه لیکریانان له لایه ن فیرعه ونه وه به ده ست و لاقی راست و چه پ برینیان و، هه لواسینیان به قه دی دارخورمایانه وه: خوا ده فهرموئ: ﴿فَالْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا قَالُوا أَمَّا رَبٌّ هِرُونَ وَمُوسَى ﴿٧٠﴾ قَالَ أَمْنْتُمْ لَهُ، قِيلَ أَنْ أَدْنَكَ لَكُمُ إِنَّهُ، لَكَيْدُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمْ السِّحْرَ فَلَا تُقِطِعُوا أَيْدِيَكُمْ وَأَرْجُلَكُمْ مِنْ خِلَافٍ وَلَا تُصَلِّسُوا فِي جُدُوعِ الْخَلْلِ وَلَنَعْلَمَنَّ إِنَّمَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى ﴿٧١﴾﴾.

شیگردنه وه ی ئهم ثایه تانه، له جهوت برگه دا:

(۱) - ﴿فَالْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا﴾، جادووگه ره کان به کړنووشدا خران، پیتی (ف) لیره دا که چوته سهر (القی) بوته ﴿فَالْقِيَ﴾، (الفاء عاطفة على محذوف يدل عليه قوله: ﴿وَالْقِيَ مَا فِي يَمِينِكَ﴾، ثم (ف) ایه نهو پرسته به، با ده داته وه و ده یگرپته وه سهر شتیک که قرتیراوه، به لام فهرمايشی خوا که ده فهرموئ: ﴿وَالْقِيَ مَا فِي يَمِينِكَ تَلَقَّفَ مَا صَعَّرَ إِنَّمَا صَعَّرَ كَيْدُ سِحْرٍ وَلَا يُفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ أَقْبَى﴾، ده یکه به نن، واته: دواى نه وه ی خوا فهرمانی به مووسا کرد، گوچانه که ت بهاوئ، گوچانه که ی هاویش ت! بوو به ماریکی گه وره و لهو مهیدانه دا هاتووچوو، هه موویان ترسیان پرتیش ت و، دواى ده ستیکرد به هه لئووشین و قووتدان هه موو نهو په ت و گورسانه ی که له بهر چاوی خه لک کرا بوون به مار، هه موویانی قووتدا، ننجا دواى نه وه: ﴿فَالْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا﴾، ثم (ف) به نهو پرسته به ده باته وه بو نه وانه ی پیتش، که په وته که ده لاله ق له سهر ده کات و، خوی پهره ردگار قرتاندوون له بهر نه ودی مروؤف به عه ق و سه لیه ق و په دوت ده یانزانن، که واته: ﴿فَالْقِيَ السَّحَرَةُ سُجَّدًا﴾، جادووگه ره کان به کړنووش داخران، دیاره به بکه ر

ناديار (مجهول الفاعل)، هيتاويهتي، چونكه (القي): ياني: خراڼه سهر زهوي، نڄا بويه
پالندراوه ته لاي بکهری ناديار، چونکه نهوان کس نه بویه بيانخاته سهر زهوي و، خوږيان
خوږيان خستوته سهر زهوي.

به لّام پّیم وایه باشت وایه بگوتری: بۆیه خوای بّی ورنه هم لیره، هم له چند شونتیک دیکه ی قورئاندا، به و جور هیناویه: واته: جادووگهره کان له بهرانبهر نه و معجزه گوره یه ی مووسادا عليه السلام وپستی ئازادانه ی خوایان له ده ستداو، به بّی نه و دی خوایان بیان هوی، به کړنووشدا کهوتن و، به کړنووش داخران.

(۲) - ﴿قَالُوا مَا تَأْتِي رَبَّكَ بِهَذَا قُرْآنًا كَاسِيَةً يُرَىٰ أَصْفَرٌ مُّسْمًى سَاسًا لِّلنَّاسِ يَافُورًا﴾، گوتیان: پرومان به په روه ردگاری هاروون و مووسا هینا، هه لّبه ته خوا ته نیا په روه ردگاری هاروون و مووسا نیه، هی هه موو شتیکه و هه موو که سیکه، به لّام بۆیه لیره دا جادووگهره کان ته نیا پالیان داوه ته لای هاروون و مووسا، نه و دوو پیغهمبهره پایه به رزه، چونکه له تّیو میصریه کاندا، خوا ته نیا به و دی که بالدرابیتته لای شتیک، یان لای که ساتیک، ناسراوه، واته: نه و په روه ردگاره، خوابه عليه السلام که خاوه و مشوور خوړو په روه رده که ری هاروون و مووسابه.

٢٢٢

ننجا بۆچی هاپوون پیش خراوه، به لام له سووردهی (الأعراف) دا دده فرموی:

رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ؟، په ره ده دگاری موسا و هاروون؟

وه لآمه که ی نه وه یه که (و) ته نیا بو کوکړنه وه ی دوو شتانه پټکه وه، به بټی پړه چاوکړدنی پریزه بندیی که کامیان له پټش کامیانه وه یه، واته: چ هاروون پټش مووسا بخړی، چ مووسا پټش هاروون بخړی، هه ر به که.

ده‌شگونجی جادووگه‌ره‌کان هه‌ندیکیان گوتیان: ﴿رَبِّ هَرُونَ وَمُوسَى﴾
هه‌ندیکیشیان گوتیان: ﴿رَبِّ مُوسَى وَهَرُونَ﴾، واته: جادووگه‌ره‌کان زۆر بوون،
هه‌ندیکیان هاپوونیان پیش خستبن، که ته‌مه‌نی گموره‌تر بووه له مووسا،
هه‌ندیکیشیان مووسایان پیش خستبن، چونکه نه‌و له نه‌سل دا گه‌یه‌نه‌رو په‌یامبه‌ری
خوا بووه.

(٣) - ﴿قَالَ آمَنْتُمْ لَهُ، قَبْلَ أَنْ آدَنَ لَكُمْ﴾، ﴿قَالَ﴾، مەبەست پێی فیرعهونە، کە دەلتی: ﴿آمَنْتُمْ لَهُ﴾، بە سەر سورمانەو! ئەوە برواتان هێنا پێش ئەوێ مۆلەتتان بدەم؟ ئنجا نایا لێردەدا بۆچی دەلتی: ﴿آمَنْتُمْ لَهُ﴾، بۆچی نالتی: (آمتم بە)؟ وە لایمە کە ی ئەو یە: (آمن بە)، واتە: بروای پێهێنا! بە لایم (آمن لە) واتە: لەبەر وی بروای هێنا، هەر هەمان واتای هەیه، بە لایم (آمن لە) واتە: (حاصل عنده إيمان لأجله)، واتە: نایا ئێو لەبەر مووسا ئیمانتان هێنا، پێش ئەوێ مۆلەتتان بدەم؟ وەک پێشتر گوتمان: کە خوا دەفەرموێ: ﴿إِنَّهُ، طَفَى﴾، بێگومان فیرعهون سەر کیشیی و سنوور شکستییە کە ی لە پادە بەدەر بوو، لێردەدا دەلتی: ئێو بۆتان نیە بروا بێتن، بێ ئەوێ مۆلەت لە من وەر بکرن، دەبێ دەرگای عەقڵی خۆتان دا بخەن هەتا من مۆلەتتان نەدەم، نەیکە نەو، هەر وەها دەرگای دلی خۆتان دا بخەن و هەتا من مۆلەتتان نەدەم، نەیکە نەو، نابێ بھێنن هیچ شتی بچێتە دلتانەو، هیچ شتی بچێتە عەقڵتانەو، هەتا من مۆلەتتان نەدەم! کە ئەوە شتیکی زۆر پێچەوانە ی سروشتی مەرووف و مەنتیقە، بە لایم دیکتاتۆر و تاغووتەکان کە لە خوا دوور دەکەونەو و یاخی دەبن، لە حوکمی عەقڵ و مەنتیق و زگماک دەردەچن.

(٤) - ﴿إِنَّهُ، لَكَيِّرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾، فیرعهون تۆمەتباریان دەکات، هەم ئەوان تۆمەتبار دەکات، کە ئێو قوتابی و شاگردی مووسا بوون، هەم مووسا تۆمەتبار دەکات جارێکی دیکە، کە ئەو مامۆستای ئەو جادووگەرانی بوو، ﴿إِنَّهُ، لَكَيِّرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ﴾، بە دلنایی ئەو گەورە کە تانە کە فیری جادووی کردوون، مامۆستاو گەورە و شارەزاتانە، واتە: ئێو فیری جادوو کردو! بە لایم هەندێ لە بەشەکانی جادوو، و هەندێ لە هونەرەکانی جادووی لە لای خۆی هێشتۆتەو، تاکو هەر کات لە گەلی ڕووبەر و بوونەو، بەسەر تاندا زāl بێ، بۆ بەش بەسەر تاندا زāl بوو، ئەگەر نا هی هەردووکتان هەر جادوویە.

(٥) - ئنجا هەر دێشەیان لی دەکات: ﴿فَلَا تُطِيعُوا أَمْرَكُمْ وَأَرْسُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ﴾، بە دلنایی دەستان و لاقتان بە پێچەوانەو دەبێم، (التَّقِطُيعُ: شِدَّةُ الْقَطْعِ)، (لَا قُطْعَنَ) کە دەیتوانی بلی: (لَا قُطْعَنَ)، بە لایم (أَقْطَعَنَ: قَطَعَ، يَقْطَعُ، تَقْطِيعًا، وَقَطَعَ، يَقْطَعُ، قَطْعًا)، (تَقْطِيعُ): بریتیه لە زۆر برین و برینی سەختی شتیک.

وشەي: ﴿مِنْ خَلْفٍ﴾، (أي من جالبين مختلفين)، له دوو لای پتچەوانەوه، وه دەستی راست و، لاقی چەپ، یاخود دەستی چەپ و لاقی راست! بەلام بە زۆری وا بووه که دەستی راست و لاقی چەپ بردراون.

٦- ﴿وَلَأَصْلَبَنَكُمْ فِي جُدُوعِ النَّخْلِ﴾، به قەدی دارخورمایان تانەوهش دە تانەستم، دەلتی: (التصلیب: مُبَالَغَةٌ فِي الصَّلْب)، (صلب): واتە: هەلواسین و شەتەک دان و، بەستەنەوی کەسێک بە شوێنیکەوه، بەلام (تصلیب) زێدەرۆیی تێدا یە.

وشەي: ﴿جُدُوعٍ﴾، کۆی (جذع)ه، واتە: قەدی دارخورما یان قەدی هەر درەختێک، کە دەلتی: ﴿فِي جُدُوعِ النَّخْلِ﴾، نالتی: (عَلَى جُدُوعِ النَّخْلِ)، واتە: بە قەدی دارخورمایە کانتانەوه دە تانەستم، نەک بەسەر گلۆفکی دارخورمایە کانهوه بن و، له نێو لق و پۆیاندا ون بن، چونکە دارخورما قەدەکە پووتەنەو لق و پۆپی پتووەنن تاکو سەرێ، نجا کەسێک بە قەدی دارخورمایەوه بیهستری، زۆر جوان دیارەو هەموو کەس دەییستی، چونکە مەبەستی ئەوه بووه خۆیان زۆر بە نارهەتییەوه بکوژی و، خەلکیشیان پتی تەمبێ خواردوو چاوترساو بکات، بۆیە تەعبیری (فی) بە کارهاتوه، واتە: ئەو کەسە چۆتە نێو قەدی دارخورمایە کەوه، چونکە کەسێ بە شتیکەوه شەتەک درا، وەک ئەودەیه بوو بێتە بەشێک لەو شتە.

٧- ﴿وَلَنَعْلَمَنَّ أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى﴾، (ل) یان بۆ سوێند (قسم)ه، یان پتخۆشکەرە بۆ سوێندو (ن)یش بۆ تەئکیدە، ﴿وَلَنَعْلَمَنَّ﴾، به دلتاییه وهش دەزانن، به مسۆگەریی دەزانن، ﴿أَيُّنَا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى﴾، کامان سزای سەختەر و سزایە کەشی بەر دەوامترە، ﴿أَيُّنَا﴾ (أَيُّنَا: إِسْتِفْهَامٌ عَنْ مُشْتَرَكَيْنِ فِي شِدَّةِ التَّعْذِيبِ)، پرسیار کردنە بۆ دوو کەسی هاوبەش له سزادانی سەختدا، کە فیرعهون مەبەستی پتی خۆی و خوا یە، نایا من یان پەرورەدگاری مووسا سزای سەخت و بەر دەوامترە؟

بۆیە زۆرجار دەلێم: بەشەر کە دایە نەفامیی و کەودەنیی، پتیش هەموو شتیک دەکەوتنەوه! دەنا ئەی فیرعهون!! تۆ چیی؟ کە خۆت بهێنیه ناستی خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾ سزای خۆت بهێنیه ناستی سزای خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّاسُ﴾؟

به لأم وا پنده چی جیه جیتی کردبی، چونکه فیرعهون نهو پهری دهسته لاتی هه بووهو، جادووگه رانیش زور بی دهسته لات بوون، نجا بو چاو ترساندن خه لکیش وا باشر بووه، که فیرعهون هه ره شه که جیه جیتی بکات، بو نه وهی خه لکیان پین چاو ترساو بکات.

۴- ﴿وَلَأُصَلِّتَنَّكُمْ فِي جُذُوعِ النَّخْلِ﴾، ﴿وَلَأُصَلِّتَنَّكُمْ﴾ هه لئانده واسم، لیره دا (الْأُصْلَبُكُمْ) به پیتی (فی) به رکاری خواستوه، دهیتوانی بلن: ﴿وَلَأُصَلِّتَنَّكُمْ عَلَى جُذُوعِ النَّخْلِ﴾، له گهل نهوهدا که هه لئاسینه که، له باری سه ره وهی قهدی دارخورماکاندا ده بی، نهک له نیو قهدی دارخورماکان، به لأم تاکو نهوه بگه یه نی که نهو شه تهک دان و هه لئاسینه ی فیرعهون بو جادووگه ره کان، نهوهدنه به قهدی دارخورماکاندا چه سپاون، وهک چووبنه نیوی، ناوا قایم به ستوونی! نجا ده گونجی چوار میخهی کیشابن و، میخی له ههر چوار په لان قایم کرد بن، ده شگونجی به پت و گوریستی قایم بهویندا پینچابن، دیار نیه چون بهویندا شه تهک دراون.

۵- ﴿وَلَنَعْلَمَنَّ إِنَّا أَشَدُّ عَذَابًا وَأَبْقَى﴾، به دلنایی بوشتان دهرده کهووی کامه مان سزای سه ختیره و برده وامت ریشه! ﴿إِنَّا﴾، کامان! یه کیکیان نهوه خو یه تی، به لأم دووه میان دیار نیه مه بهستی پیی کتیه؟ به لأم به رهوت (سیاق) ده زانین که مه بهستی پین خوایه، چونکه فیرعهون خو ی به پهروه ردگاری نهوان زانیوه، به لأم جادووگه ره کان کوتوویانه: ﴿إِنَّا أَمَّا رَبِّي هَرُونَ وَمُوسَى﴾، که واته: به راورد له نیوان نهو دوو پهروه ردگار دایه، یه کیکیان فیرعهون که خو ی به پهروه ردگار زانیوهو، پهروه ردگاریکی ساخته ی درو، نه وهی دیکه پهروه ردگاری راسته قینه که خوایه، که واته: من که خو ی به پهروه ردگارتان ده زانم، یان پهروه ردگاری موسا و هاروون، که تیوه تیتسا پرواتان بهو هینا، بو تان دهرده کهووی کامان، واته: لهو دوو پهروه ردگار، سزاو نه شکه نه که ی توندترو برده وامت ریشه؟.

مەسەلەي چۈرەم:

بىياكىسى دەربىرىنى جادوۋگەرە بىرۋادارەكان لە ھەرەشە و گۈرەشەي فىرەئون،
كە ئەوان خوا و بەلگە پۇشنەكانى بە ھىچ ناگۇپلەو، ئومىدىشىيان وايە كە
خوا لىيان بىيورى:

خوا دەفەرموى: ﴿قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْآيَاتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا
أَنْتَ فَاخِرٌ إِنَّمَا نَقْضِي هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ إِنَّا مُمْسِكِرِينَ لِيُغْفَرَ لَنَا خَطِيئَتُنَا وَمَا أَكْرَهْتَنا
عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ وَاللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿٧٣﴾﴾.

شىكىردنەوى ئەم ئايەتانه، لە ھەشت بىرگەدا:

(۱) - ﴿قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْآيَاتِ﴾، گوتيان: تۆ ھەلئابۇيرىن بەسەر ئەو
بەلگە پۇشنەدا كە بۇمان ھاتوون، (الإيثار: التفضيل)، (إيثار) واتە: ھەلئاردن، كە
دەفەرموى: ﴿قَالُوا لَنْ نُؤْثِرَكَ﴾، ھەلئابۇيرىن، لىرەدا پالدىراۋىك قىرتىراۋە، واتە: (لن)
نۇثر دىنك، ئو لن نۇثر طاعتك بەرنامەكەي تۆ، يان گۈپرايەلىي كردنى تۆ، ھەلئابۇيرىن
بەسەر ئەو بەلگە پۇشنەدا كە بۇمان ھاتوون.

(۲) - ﴿وَالَّذِي فَطَرَنَا﴾، ھەرۋەھا تۆ ھەلئابۇيرىن بەسەر ئەو كەسەدا كە تىمەي لە
نەبوون ھىناۋەتە بوون، تىمەي ھىناۋەتە دى و خولقاندووينى، دەشگونجى: ﴿وَالَّذِي
فَطَرَنَا﴾، ئەو (و) سۆيىد بى، يانى: ﴿لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْآيَاتِ وَالَّذِي
فَطَرَنَا﴾، ئەو كاتە ئاۋا دەبى: سۆيىد بەو كەسەي تىمەي بەدھىتتاۋە، تۆ ھەلئابۇيرىن
بەسەر ئەو بەلگە پۇشنەدا كە بۇمان ھاتوون، لە سەر دەستى ئەو دوو پىغەمبەرە پايە
بەرزە كە مووسا و ھاروون.

كەۋاتە: دەگونجى (و) بۆ سۆيىد بى، دەشگونجى ئەو (و) بۆ (عطف)
بادانەۋە و گىپراۋە، بى، يانى: (لَنْ نُؤْثِرَكَ عَلَىٰ مَا جَاءَنَا مِنَ الْآيَاتِ وَعَلَىٰ الَّذِي فَطَرَنَا)،

تۆ ھەڵنابۆ ئێرین بەسەر ئەو بەلگە پۆشنانەداو، بەسەر ئەو کەسەدا کە تێمە ی ھێناوێتە دی، ئنجا بۆچی خۆی پەرورەدگاریان پێش نەخستووە، یەکەمجار باسی بەلگە پۆشنەکانیان کردووە؟ چونکە ئەوان لە پێگای بەلگە پۆشنەکانەووە خۆی پەرورەدگاریان ناسیووە، ئەووە لە تەفسیرەکاندا نەمبینیووە، یان رەنگە ھەشبێ و بەرچاوم نەکەوتبێ، بەلام پێم وایە حیکمەتەکە ی ئەو دیە کە خوا ﷻ بەدیھێنەر و پەیداکەری جادووگەرەکان و ھەموو گەردوونە، ھەر بوو، بەلام ئەوان پەییان پێی نەبردووە پێی ئاشنا نەبوون، ھەتا ئەو بەلگە پۆشنەیان لەسەر دەستی مووسا و ھاروون بۆ ھاتوون.

بۆیە ئەو بەلگە پۆشنانە ی کە بەھۆی ئەوانەووە خۆیان ناسیووە، ئەوانیان پێش خستوون و، خۆی پەرورەدگاریان خستۆتە دوا ی بەلگە پۆشنەکانەووە، ئەگەرنا لە راستیدا خوا ﷻ بەنامانجگیراو (بیت القصد) ی بپروا پێ ھێنانە، بەلگە پۆشنەکان و پیغەمبەرەکان و مووسا و ھاروونیش، ئامراز و ھۆکارن بۆ ناسینی خوا و گەشتن بە خوا ﷻ، بەلام ئەوان لێرەدا ئامرازیان پێش ئامانج خستووە، لەبەر ئەو دی بەھۆی ئامرازەکەووە گەشتوون بەو ئامانجە.

(۳) - ﴿فَاقْصِصْ مَا أَنْتَ قَاضٍ﴾، واتە: ئنجا ئەو دی تۆ بپاریاردەری، بپاریاری بدە، یان ئەو دی تۆ ئەنجامدەری ئەنجامی بدە! چونکە وشە ی (قضى) ھەم بە مانای (بپاریاریدا) دی، ھەم بە مانای (ئەنجامیدا) دی، وەک لە تەفسیری سوورەتی (الإسراء) دا باسمان کرد، وشە ی (قضاء) بە چەند واتایەک دی و باوترین واتایان (بپاریاردان و جێبەجێ کردن) ە، یانی: (افعل ما أنت فاعله)، ئەو دی تۆ بکەری بووی و ئەنجامدەری بووی، ئەنجامی بدە! وەک کوردەواریی خۆمان دەت: چیت پێ دەکرێ بیکە! یان چیت لە دەست دی، بیکە! یان چیت نەکردووە بیکە! بە کورتیی: بێ منھە دەکەن.

(۴) - ﴿إِنَّمَا نَقْضِي هَذِهِ الْحَبْثَ الدُّنْيَا﴾، بە دنیایی تۆ تەنیا لەم ژبانی دنیا یەدا بپاریاردەری، ﴿إِنَّمَا﴾، لێرەدا (إِنَّمَا: أَذْأَةُ الْعَصْرِ وَالْإِثْبَاتِ)، ئامراز ی کورت ھەلێنان و چەسپاندنە، واتە: ئەو دی تۆ بپاریاری ئە دەدە ی تەنیا لەم ژبانی دنیا یەدا، (أَي: إِنَّكَ مَقْصُورٌ عَلَى الْقَضَاءِ

فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا)، تۆ كۈرتھە لاتۈۈي لە بېرىداران و ئەنجامدان، تەنیا لە بازنەى ژيانى ئەم دۇنيادە، ﴿يَنْقُضِ هَذِهِ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا﴾، يان: (فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا، وَمِنْ خِلَالِهَا لَا غَيْرَ)، واتە: لەم ژيانە دۇنيادە لە ميانى ژيانى دۇنيادا تۆ دەتوانى بېرىدەكانت بەدى و جىبە جىيان بىكەى، بەلام لە چۈرچىۋەى ژيانى دۇنيا بە دەر، ھىچ كاردى! ئىمەش ژيانى دۇنيا ۋەك خۆى دەبينىن كە شۈينى تىدا تاقىكرانەۋەى، نەك شۈينى تىدا ھەسانەۋە، بۆيە چىت لە دەست دى، بىكە! بى مەتەن.

۵- ﴿إِنَّا أَمَّا بَرَبْنَا﴾، بە دۇنيانى تىمە بېرومان بە پەرۋەردگارى خۇمان ھىنا، پىشى دەلەن: ﴿أَمَّا رَبِّ هَرُونَ وَمُوسَى﴾، بەلام لىرە دەلەن: تىمە بېرومان بە پەرۋەردگارى خۇمان ھىنا، واتە: ئەو پەرۋەردگارى خۇمان كە لە پى مۇوسا و ھارۋونەۋە ناسىمان، تىمە بېرومان پى ھىنا.

نەجا نەمە غىللەت و ئامانجى ئەۋەبە كە دۈايى دى، ﴿إِنَّا أَمَّا بَرَبْنَا﴾، تىمە بېرومان بە پەرۋەردگارىمان ھىنا، بۆچى؟

۶- ﴿لِيُغَيِّرَ لَنَا حَظَّنَا﴾، تاكو لە ھەلەكامان ھەمانبۈۈرى.

۷- ﴿وَمَا أَكْرَهْتَنَا عَلَيْهِ مِنَ السِّحْرِ﴾، ئەو جادۋەش كە تۆ بە زۆر پىت كەردىن و ناچارىت كەردىن لەسەرى، لەۋەش لىمان بېۈۈرى.

۸- ﴿وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى﴾، خواش باشترە بەردەۋامترە، واتە: پاداشتى خوا باشترە و بەردەۋامترىشە، ئەمە لىتى ۋەردەگىرى كە جادۋوگەرەكان بە زۆر جادۋويان پىكرۈرە، ئەو دەستەلەندارەنى ئەو كات، كە جادۋو باۋ بوۋە، مەندالى ھەندىك ھەلەكان ھەلەلەردۈۈن و، خستۈوياننە نىۋ قۇتابخانەى جادۋوگەرەكەۋە، تاكو فىرى جادۋويان بىكەن، بۆ ئەۋەى ئەو جىلە لە جادۋوگەرەكان كە مردن، جىلەكى دىكە شۈينىان بىكرەۋە.

نەجا ئىستاش ھەروايە، تەماشە بىكەن! ئەو پۇتەمە خۆسەپىن و ئەو ھۈكەرەنە خۆ لە خەلەك كەر بە پەرستراۋانە، كە بەسەر خەلەك و جەماۋەردا دەسەلاتى

ناشەرىيى دەسەپتىن، نىجا ئەگەر كاتى خۇيى ھۆكۈمراننى سەمكار جادوۋگەريان پەرۋەردە كىرىپ، ھى ئىستاش دەھۇل كوت و زورنا ژەنان پەرۋەردە دەكەن، ئىستاش ھەندىك خەللى نووسەرو پاگەياندىكار لە راستىدا دەھۇل كوت و زورنا ژەن و، نووسەرى دەربارو بەكرى گىراون، ئەو دەنووسن و دەللىن: ھەك دەللىن: ھۆكۈمرانەكان پىيان خۇشە، نەك خۇيان قەناعەتيان پىي ھەيە، ھەك دەللىن: جارىك بەكىك لەو جۆرە كەسانە لە لاي ھۆكۈمراننىك مەدھى تەماتە دەكات، تەماتە ئەوئەندە بە سوودە! قازانچى وايە! ئەو جۆرە قسانە پىز دەكات، كە دەزانى ھۆكۈمرانەكە كەيفى لە تەماتەيە، دوايى ئەو ھۆكۈمرانە دلى لەسەر تەماتە لادەپتى، دلى دەپتە سەر باينجان، ئەو جەرە ئەو كەسە دەكەپتە مەدھى باينجان و زەمى تەماتە دەكات، يەكلى لىي دەپرسى: تۆ دوتى زۆر مەدھى تەماتە دەكەن، كەچى تەمپۆ مەدھى باينجان دەكەن؟! ئەو پىش دەللى: من كۆيلەي تەماتە و باينجان نىم، تەماشاي گەورەكەم دەكەم، چى پىنخوش بوو، مەدھى ئەو دەكەم، ھەقم پىيە: تەماتە باشرە يان باينجان؟! تەماشاي ئەو دەكەم كە ئەو چى پىنخوشرە.

لە راستىدا زۆر لەو پاگەياندىكارو دەھۇل كوت و زورنا ژەنانەي، كە ئىستا لە خزمەت ئەو پىرژمانە دان، لە خزمەت ئەو خىزبە خۇسەپىنانە دان، كە بەسەر مسولماناندا ھۆكۈمران، كە لە جىھانى ئىسلامىي دا ئەو زۆرە، زۆرىنەي ئەو پاگەياندىكارانە، لەو قەبىلە و قوماشەن.

پىيوسىتە ئەوئەش بللىن: كە جادوۋگەرەكان لە ئەنجامى چىدا، بۇيان دەرەكەوت كە ئەوئەي مووسا موغىزەيە و جادوۋ نىە؟ لە راستىدا بە ھۇي زانباريەو، جادوۋگەرەكان زانا بوون، شارەزا بوون لە پىشەكەي خۇياندا، سەنەتەكەي خۇيان باش دەزانى و زۆر تىيدا كارامە و پىپۆر بوون، دەيانزانى تاكو كوئى بىر دەكات، ھەموو خاۋەن زانىست و ھونەرلىك، دەزانى ھونەرەكەي، زانىستەكەي، پىشەكەي، ئەو پەرەكەي تاكو كوئى، سەنورەكەي تاكو كوئى، بۇيە زانباريى زۆر

ھاوکاره بۆ مروّف که بیگه یه نیته ئامانج و به ئامانجی بگه یه نئ، به مهرجهئ مروّف گوئ بۆ برپاره کانی زانیاریی بگری، جادووگه ره کان له و خه لک و جه ماوه رو هه شاماتهی که فیرعه ون کۆی کرد بۆوه، له هه موویان باشر ده یانزانی: ئه وهی مووسا کردی موعجزه یه و، یاسا دره و له جوّری جادوو نیه، نجا نه بیستراوه خه لکه که پروایان هتیبائی، چونکه خه لکه که سه ریان له وه ده رنه ده چوو، هه روا لسا که ره وه بوون، به لام جادووگه ره کان شاره زابوون و ده یانزانی جادوو هه کی ئه وان تا کو کوئ ده روا، بۆیه پروایان هتئا، به لئی زانست و زانیاریی ئاسانتر مروّف به ئامانج ده گه یه نئ و، ده بیته هۆی رینمایی کردنی، به و مهرجهی له گه ل برپاره کانی نه و زانسته دا راست بکات.

مه سه له ی پئنجهم و کۆتایی:

پوونکردنه وهی ئه و راستیه که بابای تاوانبار له دۆزه خدا ژیا نکی نه مر نه ژێ ههیه، به لām پرواداران کردار باش، له باغ و بیستانه هه می شه یه کانی خوادا، پله به رزه کانیان هه ن:

خوا ده فه رموی: ﴿إِنَّهُمْ مِّنَ يَّاتٍ رَبِّهِمْ تَجْرِمًا فَإِنَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَىٰ ۖ وَمَن يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ فَأُولَٰئِكَ لَهُمُ الدَّرَجَاتُ الْأَعْلَىٰ ۖ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرَىٰ مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ۚ وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَن تَزَكَّىٰ﴾ (٧٦)

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له جهوت برکهدا:

١- ﴿إِنَّهُمْ مِّنَ يَّاتٍ رَبِّهِمْ تَجْرِمًا فَإِنَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ﴾، به دنیایی ههر که سێ تاوانبارانه بچیته خزمهت پهروه ردگاری، به دنیاییه وه دۆزه خی ههیه، لی ره وه تا کو رسته ی کۆتایی، ده گونج قسه ی جادووگه ره کان بێ، که فیرعه و نیان دواندوه و بێ منه تیان کردوهو، بیباکیی خۆیان ده ربیری له سزادانی، ده شکونجی ئه وه جادووگه ره کان نه یانگوتبێ، به لکو فره میشتی خوا بێ ﴿تَجْرِمًا﴾، دوا به دوا ی هه لۆستی مه ردانه و جوامیرانه ی جادووگه ره کان له به رانه بهر هه ره شه و گو ره شه ی فیرعه و ندوا، بیباکیی و بێ منه تیان له سزادانی سه خت، ئنجا خوا ﴿تَجْرِمًا﴾ ئه وانه ی فره مو بێ، په کسانه، چ قسه ی جادووگه ره کان بێ، دوا ی ئیمان هێنانیان، چ فره میشتی خوا ی پهروه ردگار بێ راسته وخۆ فره مو بیتێ، ههر په ک ئامانج ده یئکی، به لām وا پئنده چن ههر قسه ی جادووگه ره کان بێ، چونکه دوا به دوا ی ئه وه که ده لێن: ﴿وَاللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾، راسته وخۆ ده لێن: ﴿إِنَّهُمْ مِّنَ يَّاتٍ رَبِّهِمْ تَجْرِمًا﴾، وا پئنده چن درژه پئندهری قسه ی ئه وان بێ، که ده لێن: ﴿إِنَّهُمْ مِّنَ يَّاتٍ رَبِّهِمْ تَجْرِمًا﴾، به دنیایی ههر که سێ تاوانبارانه بیته خزمهت پهروه ردگاری.

(المُجْرِمُ: فاعِلُ الْبَرِيَّةِ وَهِيَ الْمَعْصِيَةُ وَالْفِعْلُ الْغَيْبِيُّ)، (جرمه) بریتیه له سه رپنجیی و کاری نارهوا، به کوردیی ده لێن: تاوان، (جُرْمٌ، جَرِمَةٌ) زیاتر په یوه ندیی

به سنوور شکستنی و سنوور به زینبی بوسه مافه کانی نهوانی دیکهوه ههیه،
 نجا هه کهستی به تاوانباریی بیتنهوه خزمهتی پهروهردگاری.

﴿فَإِنَّ لَهُ جَهَنَّمَ﴾، به دلباییهوه، دۆزهخی ههیه، نهو (ل)ه (لام الإستحقاق والمكئة)،
 واته: نهگهر له پوژی دواپی دا بیتنه خاوهنی شتیک، نهوه ده بیتنه خاوهنی دۆزهخ.

(۲) - ﴿لَا يَمُوتُ فِيهَا وَلَا يَحْيَى﴾، نه تیتیدا دهمری و نه تیتیدا دهژی، تیتیدا نامری، بۆ نهوهی
 ههست به سزا و نازار بکات، تیشیدا ناژی، ژیانیک که پیتی بگوتری ژیان و شایستهی
 ناوی ژیان ب، نهوه سه ره نجامی که سیکه که تاوانبارانه بچیتنهوه خزمهتی پهروهردگاری.

(۳) - ﴿وَمَنْ يَأْتِهِ مُؤْمِنًا قَدْ عَمِلَ الصَّالِحَاتِ﴾، ههه که سیک بپروادارانه بچیتنهوه خزمهت
 پهروهردگاری، له حالتیکا که کردهوه باشه کانی نه نجام داوون.

(۴) - ﴿فَأُولَئِكَ هُمُ الدَّرَجَاتُ الْعُلَى﴾، تا نهوانه پله بهرزه کانیان ههه، بیکومان له
 بههشتدا، وشه (درجات) کوی (درجة) به، (علی)ش کوی (علیا) به، (الدرجات العلی)،
 پله بهرزه کانیان ههه، دهشتوانین بلتین: که فیرعهون هه لیواسیون به گلو فکی قه دی
 دارخورمایه کانهوه، به لی لهوی گیانیان سپاردوه و شهید بوون، به لام خوا یتیک له پوژی
 دواپییدا دیانخاته پله بهرزه کانهوه له کۆشک و تهلاران دا، له بهرانبهر نهوه دا که
 هه لواسراون به شوینی بهرزهوه،

نجا دپته سهه باسکردنی نهو پله بهرزهانهی بهههشت.

(۵) - ﴿جَنَّتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ﴾، چه ند باغ و بیستانیکی هه میشه پی بهردهوامن،
 که پووبار به ژیریاندا ده پوون، واته: پووبار به ژیر بنکی درهخت و کۆشکه کانددا ده پوون.

(۶) - ﴿خَالِدِينَ فِيهَا﴾، به هه میشه پی تیتیدا دمینهوه.

(۷) - ﴿وَذَٰلِكَ جَزَاءُ مَنْ تَزَكَّى﴾، تا نهوهش پاداشتی که سیکه که خوی پاک و چاک کردوه،
 چونکه (تَزَكَّى) له سهه کیشی (تَفَعَّلَ)، (التَزَكَّى: التطهر والنمو والصلاح)، (تَزَكَّى) ههه به خو
 پاک کردن ده گوتری، ههه به گه شه کردن و، ههه به چاک بوون ده گوتری.

كەوانە: ئەوێ باسكرا، پاداشتی كەسێكە كە خۆی پاك و گەشەسەندوو و چاك دەكات، واتە: خۆی پاك دەكات (خۆی بزار دەكات) لە سیفەتە دزیو و خراپ و زیانبەخشەكان، لە پێش ھەموویانەو ھەروەھا خۆی گەشە پێدەدا، واتە: سیفەتە چاكەكان لە خۆیدا گەشەپێ دەدات، لە پێش ھەموویانەو ئیمان و خوا بەیەكگرتن و یەقین، دیسان خۆشی چاك دەكات، كە بە تەنكید ئەگەر ئینسان خۆی بزارکرد لە سیفەتە خراپەكان و، سیفەتە باشەكانی لە خۆیدا ھێنانە دی و، گەشە ی پێ دان، ئەو بەرەو چاكی دەچێ، چاك بوونی مەرۆف، ئەوێ كە خۆی بزار بكات لە سیفەتە خراپەكان و، خۆی برازیڤیتەو بە سیفەتە باشەكان.

❖ دەرسی چوارەم ❖

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان بیست و سن (۲۳) نایه‌ت ده‌گریته غۆی، نایه‌ته‌کانی: (۷۷) - ۹۸، که کۆتا به‌شی باسی مووسا و هاروونی برابه‌تی (علیهما السلام)، له‌گه‌ل فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌یدا، که له‌م سووپه‌تی (طه) دا هاتوون.

نهم نایه‌تانه باسی دهر‌بازبوونی مووسا و گه‌له‌که‌ی (بنو اسرائیل)، له فیرعه‌ونیه‌کان و په‌رینه‌وه‌یان به دهریای سووردا، ده‌که‌ن.

پاشان باسی به‌سه‌ره‌اتی لادان و فریودرانی به‌نوو ئیسرائیل له لایه‌ن سامیرییه‌وه، ده‌که‌ن، که تووشی گۆلک په‌رستی کردن، شایانی باسیشه‌ نه‌و به‌سه‌ره‌اته‌ ته‌نیا لی‌رده‌ا هاتوه، به‌لێ باسی گۆلک په‌رستی له سووپه‌ته‌کانی: (البقرة) و (الأعراف) یشدا کراوه، به‌لام ته‌نیا لی‌رده‌ا نه‌وه خراوته‌ پوو، که کنی نه‌و گۆلکه‌ زیرینه‌یه‌ی بۆ به‌نوو ئیسرائیل دروست کردوه؟

هه‌لبه‌ته باسی لی‌پرسینه‌وه‌ی مووساش بۆ هه‌ر کام له: گه‌له‌که‌ی و، هاروونی برای و الطاهر، سامیرییش کراوه، له‌سه‌ر نه‌و گۆلک په‌رستییه‌ی که پتوه‌ی گیرۆده بوون.

﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ مَرِيفًا فِي الْبَحْرِ يَنَسَا لَا تَحْزَنْ دَرَكًا وَلَا تَحْزَنْ ۚ﴾ ﴿٧٧﴾ فَأَنبَأَهُمْ مُّوسَىٰ بِمُخْرَجِهِمْ فَنَشِيبُهُمْ مِّنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ﴿٧٩﴾ يَبْنِي إِسْرَءِيلَ قَدْ أَجْبَنَّاكَ مِّنْ مَّخْرُوكٍ وَعَدَدْتُكَ بِجَاثِلٍ طُلُوعِ الْآيَمِنَ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكَلِمَ وَالسَّلَوى ﴿٨٠﴾ كُلُّوا مِّنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي وَمَن يَحِلَّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَلِئِي لَّغَفَارٌ لَّن تَابٍ وَمَن وَعَدْنَا صَلِحَاتُنَّ أَتَيْنَاهَا

﴿٨٢﴾ وَمَا أَصْبَحْتَ عَنْ قَوْمِكَ يَمُوسَى ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَى أَنْثَى وَصَحِلْتَ إِلَيْكَ
 رَبِّ لِيَرْضَى ﴿٨٤﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلُّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَى
 إِلَى قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَيْفَاءً قَالَ يَقْتُولُ آلَهُم بِعِدَّتِكُمْ رَبِّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمْ
 الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِنْ رَبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُم مَوْعِدِي ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا
 مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حُمِلْنَا أَوْدَارًا مِنْ رَبِّنَا الْقَوْمُ فَفَعَلْتَهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾
 فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِنَّهُ مُوسَى فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا
 يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ
 يَقْتُولُ إِنَّمَا فَتِنتُهُ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِيَ ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ
 عَاكِفِينَ حَتَّى يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَى ﴿٩١﴾ قَالَ يَهتَرُونَ بِمَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ أَلَا تَتَّبِعُونَ
 أَفْعَصَبْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْتَنُوْنَ لَا تَأْخُذْ بِذُنُوبِهِمْ وَلَا بِأَمْرِ إِيَّائِي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ
 بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٤﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يُسْمِعُنِي ﴿٩٥﴾ قَالَ بَصُرْتُ
 بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ
 سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٦﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ
 مَوْعِدًا لَنْ تُخْلَفَهُ، وَانْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْبِفَنَّ فِي
 الْبَيْتِ نَسْفًا ﴿٩٧﴾ إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٨﴾

ھانىي دەقاۋ دەقى ئايەتەكان

((ھەرۋەھا بە دۇنيايى سىروشان بۇ مووسا كىرد، كە شەۋرۇ بە بەندەكانم بىكەۋ، (گۇچانەكەت لە دەريا بدە و) رىيەكى وشك و برىنكىان لە دەريادا بۇ ئاچوۋغ بىكە، نە لە پىراگەيشتى (ى سوپاى فىرەھون بۇتان) بىرسەۋ، نە بىمىت ھەبى (كە لە دەريادا بىخىكىن) ئىدى فىرەھون بە سەربازەكانىھەۋە شۋىتيان كەۋت و، يەكسەر ئەۋ (ئاۋە) دەريا داپۇشەين كە داپۇشەين (۷۸) فىرەھونىش گەلەكەي خۇي گومرا كىردو (پاش ھاتى رىتمايى خواش)، راستە رىتى نەكىردن (۷۹) (خوا فەرموۋى): ئەي ۋەجەي ئىسرائىل! مسۆگەر لە دوژمنەكەتان دەربازمان كىردن و، لە لاي راستى كىۋى طورۇ ژوانگەمان بۇ دانان و، گەزۇ و (بالندەي) شىلاقەشمان بۇ دابەزاندىن (۸۰) لەۋ بۇيودە پەستىدەنەي پىمان داۋن بخۇن و سەركىشىي تىدا مەكەن، نەگەرنا توۋرەيى مىتان دىتە سەر، ھەر كەسەش توۋرەيى مىنى بىتە سەر، مسۆگەر تىچوۋە (فەۋتاۋە) (۸۱) (بەلام) مىن لىيوردەم بۇ كەسەك بىكەرتەۋەۋ، بىروا بىتىنى و كىردەۋەي باش بىكات، پاشان لەسەر راستە رى بەردەۋام بى (۸۲) ھەرۋەھا گومەن: ئەي مووسا! چى ۋاي لىكىردى پەلە بىكەي و پىش گەلەكەت بىتى؟ (بۇ دىدارمان) (۸۳) (مووسا) گوتى: پەرۋەردگارم! پەلەم كىرد بۇ لاي تۇ، تاكو تۇ لىم رازى بى و، ئەۋانىش ئەۋە بە شۋىتمەۋەن (۸۴) (خوا) فەرموۋى: بە دۇنيايى ئىمە دۋاي (ھاتى) تۇ گەلەكەتەمان تاقىكىردەۋەۋ، سامىرىي گومراي كىردن (۸۵) ئىدى مووسا بە توۋرەيى و خەمبارىيەۋە گەراپەۋە لاي خەلگەكەي گوتى: ئەي گەلەكەم! ئايا پەرۋەردگارەن گەفتى باشى پى نەدابوۋن، ئىنجا (ئايا ماۋەي جىبەجى بوۋنى) گەفتەكەتان لى درىژ بۇۋە و زۇرى پىچوۋ، يان وىستەن توۋرەيەكى (تايەتى) پەرۋەردگارەن بىكەۋىتە سەر، ئاۋا لە ژوانگەكەم دۋاكەۋەتن؟! (ئاۋا بەلئەكەمتان جى بەجى

نه کرد؟ ﴿٨٦﴾ گوتیان: به دهست خۆمان نه بوو (به ئێته که ئمان جی به جی نه کرد) له ژوانکه کهت دواکه وتین، به لām چهند کۆتیکمان له غسلی خه لکه که (خه لکی میسر) لێ کرابوو ه بار، تیمهش فریمان دان (بۆ ئێو بۆتهی گۆلگ که سامیری دڕوستیکردبوو) ههروهها سامیریش (نهوهی پێوو) فرییدا ﴿٨٧﴾ ئیدی پهیکه ری گۆلگیکی بۆره داری بۆ دهرهتێان و گوتیان: ئه مه په رستراوی ئێوه په رستراوی مووساشه، به لām نهو له بیرى چوو! ﴿٨٨﴾ ئایا نابینن که وه لāmى هیچ قسه به کیان ناداته وهو، هیچ زیان و سوودیکانی به دهست نه؟ ﴿٨٩﴾ به دنیاییش هاپوون بهر له وه پێگوتبوون: نهی گه له کهم! نهو (گۆلکه) ه هه ر شتی که پێی تاقیکرا نه وهو، بێگومان پهروه رداگرتان ته نیا (خواى) به بهزه ییه، ده جا شوێنم بکه و و گوێرا به ئیسی فه رمانم بکه ن ﴿٩٠﴾ (خه لکه که) گوتیان: هه تا مووسا ده گه رتیه وه بۆ لمان، هه ر له سه ر (په رستى) وى به رده وهام ده بین ﴿٩١﴾ (مووسا) گوتی: نهی هاپوون! کاتی که دیتنت گومرا بوون، چ شتی که پێگرت بوو (که قه ده غه یان بکه ی)؟ ﴿٩٢﴾ (جی وای لیکردی) که شوێنم نه که وى! ئایا سه رپێچیت له فه رمانم کرد؟ ﴿٩٣﴾ هاپوون گوتی: کوێ دایکم! نه پێشم بگه و نه (قزى) سه رپشم بگه، من (بۆیه هیچم نه کرد) ترسام که دواى بلێی: له ئێو به نى ئیسرا ئێلدا په رته وازه ییت پهیدا کردوهو، چاوه رتێ (هاتنه وه و) قسه ی منت نه کردوه (تا کو خۆم کیشه که چاره سه ر بکه م) ﴿٩٤﴾ (ننجا مووسا) گوتی: ئه و (که تنه) چیه کردو ته نهی سامیری؟ ﴿٩٥﴾ گوتی: شتی کم دی که نه وان نه یان دی، ئیدی چه نکێکم له شوێنه واری تیرراو داگرت فریتمداو، نه فیشم به و جوړه ی بۆ پارازنده وه ﴿٩٦﴾ (مووسا) گوتی: ده برۆ له ژياندا ها لته به و جوړه بێ که بلێی: تو خنم مه که و ن و، به ئێنگه به کیشته هه یه (له پوژى دوا ییدا) قوتار بوونت لێی نهو، ته ماشای نهو په رسترا وهشت بکه که له سه ر (په رستى) ی موکو پ بووی، به دنیایى زوړ باش ده یسو و تینین، پاشان به ده ریا دا پېر ژو بلاوى ده که ی نه وه ﴿٩٧﴾ به راستی په رسترا وتان ته نیا نهو خوا به ییه که جگه له وى هیچ په رسترا وێک نه، زانیاری فروانی وى هه موو شتی کی گرتۆته وه ﴿٩٨﴾.

شېكردنەوھى ھەندىك لە وشەكان

(أَسْرَى): (السُّرَى: سَيْرُ اللَّيْلِ، أَسْرَى وَسَرَى)، (سَرَى)، بىرىتە لە پۇشتى شەو، شەو پۇ، كە ھەم بە (أَسْرَى)، ھاتو، ھەم بە (سَرَى)، ھاتو ھەردووكيان بە مانای: (بە شەو پۇشت) دىن.

(بَسَا): واتە: وشك و برىنگ، (يَبَسَ الشَّيْءُ يَبْئَسُ وَالْيَبْسُ: يَابَسُ النَّبَاتُ، وَهُوَ مَا كَانَ فِيهِ رُطُوبَةٌ، فَذَهَبَتْ، وَالْيَبْسُ: الْمَكَانُ يَكُونُ فِيهِ مَاءٌ فَيَذْهَبُ)، (يَبَسَ الشَّيْءُ يَبْئَسُ)، واتە: شتەكە وشك بوو، وشك دەبن، (وَالْيَبْسُ: يَابَسُ النَّبَاتُ)، (يَبَسَ) بىرىتە لە: گىاي وشك، ئەویش ئەوھە كە تەرايى تىدابتى، دوايى تەرايە كەى نەماين و وشك ھەلكەراين، ھەروھە (وَالْيَبْسُ: الْمَكَانُ يَكُونُ فِيهِ مَاءٌ فَيَذْهَبُ)، (يَبَسَ) شوئىنكە ناوى لىبووين، بەلام ئاوەكە وشك بووبى، ئاوەكە نەمايىت و شوئەكە وشك بووبى.

(دَرَكًا): (الدَّرَكُ وَالْدَّرَكُ: إِسْمٌ مَقْصَدٍ مِنَ الْإِدْرَاكِ، (دَرَكٌ، وَدَرَكٌ)، ھەردووكيان ناوى چاوگن لە (إِدْرَاك)، (إِدْرَاك) واتە: فريا كەوتن، پىراگەيشتن، ھەروھە جارى واش ھەبە بە مانای پەيپىردنىش دى.

(الْمَنْ): (الْمَنْ: مَادَّةٌ رَاتِنَجِيَّةٌ صَمْغِيَّةٌ حُلُوةٌ تُفَرِّزُهَا بَعْضُ الْأَشْجَارِ، وَطَلٌّ يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ عَلَى شَجَرَةٍ أَوْ حَجَرٍ يَجْفُ)، (مَنْ)، بە كوردى گەزۆي پىدەلەين، ماددەبەكى راتنجىيە صەمغىيە شىرىنە، ھەندى لە درەختەكان دەرى دەكەن، جارى واش ھەبە لە سەرئو دەدەبارتە سەر ھەندىك درەخت، ياخود ھەندىك بەردو، وشك ھەلدەگەپى (خەلك دوايى لى دەكاتەو، خۆي پاستەخۆ، ياخود لەگەل شتى دىكەدا بە كارى دىن).

(وَالسَّوَّى): (السَّامِي: طَائِرٌ صَغِيرٌ مِنْ رُتْبَةِ الدَّجَاجِيَّاتِ، جِسْمُهُ مُنْضَغَطٌ مُفْتَلٍ وَاجْتَذَلَهَا سَلَوَاةٌ، (وَالسَّوَّى): كه تاكه كه (سَلَوَاةٌ، (السَّامِي) يشي پي ده گوتري، بالنده به كي گچكه به له فه صيلهي (دَجَاجِيَّاتِ)، واته: مريشكه كان، كه جهسته به كي چرؤ پرو تيك چرؤ راوي هيه، له شيوهي كهو دا به، به كوردبي شتلاقه ي پي ده لين، به فارسي (به لدهرچين) ي پي ده لين، به لدهرچين له شيوهي كهو و سويسكه دا به. (يَحِلُّ): (حَلَّ غَضَبَ اللَّهِ عَلَى النَّاسِ: نَزَلَ، توورهي خوا كه داده به زته سهر خه لك پتي ده گوتري: (حَلَّ)، ياني: دابه زي، (حَلَّ يَحِلُّ خُلُودًا بِالْمَكَانِ، نَزَلَ)، واته: لهو شونه دابه زي.

(هَرَى): (هَوَى يَهْوِي هَوْيًا وَهَوْيَانًا: سَقَطَ مِنْ عَلَوٍ إِلَى سُفْلٍ)، (هَوَى يَهْوِي هَوْيًا وَهَوْيَانًا)، واته: له سه رتوه كهوته خوار، له شويتنيكي به رزه وه هاته شويتنيكي نرم. (أَثَرِي): (الْأَثَرُ: الْعَلَاةُ وَأَثَرُ الشَّيْءِ: يَبْقِيَتُهُ، وَمَا يُخْدِتُهُ الشَّيْءُ)، وشه ي (أَثَر)، به نيشانه ده گوتري، نه سه ري شتيك، به شوتنه واري يا خود پاشماوهي نهو شته ده گوتري، يا خود شوتنه وارنك كه شتيك په يداي ده كات، ده گوتري: (جَاءَ فِي أَثَرِهِ أَي: فِي عَقِبِهِ)، به دوايدا هات، (الْأَثَرُ)، به شوين پيش ده گوتري.

(أَسْفًا): (أَسِفَ يَأْسِفُ عَلَيْهِ أَسْفًا: حَزَنَ، أَسِفَ لَهُ: تَأَلَّمَ وَنَدِمَ، أَسِفَ وَأَسِيفٌ وَأَسِيفٌ)، هه رسيكيان به ماناي خه مبارو په ژاره داره، كه واته: (أَسِفَ يَأْسِفُ عَلَيْهِ أَسْفًا)، واته: خه مي بو خوار، خه مي بو ده خوا، (أَسْفًا)، واته: خه مخواردن، په ژاره دار بوون، (أَسِفَ لَهُ)، به ماناي بو ي به نازار بوو، يا خود په شيمان بووه، بو ي په شيمان بووه، هه روه ها ناوي بكه (إِسْمٌ فَاعِلٌ) كه كه شي به (أَسِفَ وَأَسِيفٌ وَأَسِيفٌ)، ديت، به هه رسيكيان، واته: په ژاره دارو خه مبار.

(يَمْلِكُنَا): واته: به ده ست خومان نه بوو، له ژير كونترول و تواناي خوماندا نه بوو، ده گوتري: (مَلَكَ الشَّيْءُ يَمْلِكُ مِلْكًا وَمِلْكًا وَمِلْكًا: حَازَهُ وَانْفَرَدَ بِالتَّصَرُّفِ فِيهِ، فَهُوَ مَالِكٌ، وَالْجَمْعُ مَلِكٌ وَمُلَاكٌ)، ده گوتري: (مَلَكَ الشَّيْءُ يَمْلِكُ)، واته: نهو شته ي

کرده هی خوئی، (مَلَكًا وَمَلَكًا)، هه رسیکیان واته: خاوه ندار بوون، واته: نهو شته ی کرده هی خوئی و ته نیا خوئی ته صه پرووفی تیدا کرد، (مَالِكُ)، واته: خاوه ن، که به (مَلِكُ) و (وَمَلَاکُ)، واته: خاوه نه کان، کو ده کرتیه وه.

(أَوْرَارًا): (جَمْعُ وَرَرٍ: الْحِمْلُ الثَّقِيلُ وَالسِّلَاحُ وَالذَّنْبُ)، (أَوْرَارًا)، کو ی (وزر) ه، (وزر)، هه به باری قورس، هه به چهک ده گوتری، هه به گونا هیش ده گوتری، له بهر نه وه ی که چهک باری شانی ئینسان قورس ده کات و، گونا هیش له پرووی مه عنه و ییه وه، باری شانی قورس ده کات.

(زِيَاةَ الْقَوْمِ): یانی: (حَالِي الْقَوْمِ)، مه به ست پئی غسلی خه لکی میسر، (الزِّيَانُ) کُلُّ مَا يَزْنِي بِهِ، الزَّيْنُ: كُلُّ مَا يَزْنِي وَالْحُسْنُ، وَالزَّيْنَةُ: الزِّيَانُ، (زِيَانُ)، هه ر شتیکه که خوئی پی براز تریته وه، (الزَّيْنُ) یش هه ر شتیکه که ئینسان جوان بکات، هه ر وه ها به جوانیش ده گوتری، (زِيْنَةُ) و (زِيَانُ)، هه ر یه کن واته: غسل، یان: نهو شته ی که ئینسان خوئی پی ده راز تریته وه.

(فَقَذَفْنَهَا): واته: فریماندا، ده گوتری: (قَذَفَ بِالْحَجَرِ: رَمَى بِهِ بِقُوَّةٍ)، واته: به توندیی بهرده که ی هاویشت.

(حَوَارًا): (حَارَ الثَّوَرُ يَغْوَرُ غَوْرًا وَغَوَارًا: صَاحَ، الْخَوَارُ: صَوْتُ الْبَقْرِ وَالْغَنَمِ وَالظَّبَايِ وَالسَّهَامِ)، گا ببو پینن، ده گوتری: (حَارَ الثَّوَرُ يَغْوَرُ غَوْرًا وَغَوَارًا)، واته: بو پاندی، هاواری کرد، (حَوَارًا) به دهنگی په شه ولاخ ده گوتری، گولک و مانگا و گا، هه ر وه ها به دهنگی مه رو بزیش ده گوتری و، به دهنگی ناسک و بز نه کیویش ده گوتری و، به دهنگی تیریش ده گوتری که ده یهاوینی.

(لَنْ نَبْرَحَ): واته: وازی لیتنا هیتین، ده گوتری: (بَرَحَ يَبْرُحُ بَرْوَحًا وَبَرْحًا: زَالَ)، (بَرَحَ يَبْرُحُ بَرْوَحًا وَبَرْحًا)، واته: لاچوو، (مَا بَرَحَ يَفْعَلُ كَذَا أَي: يَسْتَمِرُّ)، واته: بهرده وامه له سه ری، چونکه (بَرَحَ)، یانی: (زَالَ)، که واته: (مَا بَرَحَ)، واته: (لا يَزَالُ)، واته: بهرده وام، بهرده وامه له سه ری، وازی لیتنا هیتینی.

(وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي)؛ واته: چاوه پرسی قسه ی منت نه کرد، (رَقِبْتُ يَرْقُبُهُ رَقَبًا وَرَقُوبًا وَرَقَابَةً: اِنْتَظَرُهُ)، (رَقِبْتُ يَرْقُبُهُ)، واته: چاوه پرسی کرد، چاوه پرسی ده کات، (رَقِبًا وَرَقُوبًا وَرَقَابَةً)، هه رسیکیان چاوگن، هه موویان یانی: (اِنْتَظَرُهُ)، چاوه پرسی کرد، هه روه ها جگه له چاوه پرسی کرد، به واتایه کی دیکه ش هاتوه: (لَاخِظُهُ وَخَرَسَهُ وَعَفِظُهُ)، واته: ره چاوی کردو، نیشکه ی لی گرت و پاراستی، که واته: (وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي)؛ یانی: چاوه پرسی قسه ی منت نه کرد، یاخود: قسه که ی منت پاریزکاری لی نه کرد، که بریتیه له فرمانه که ی نهو.

(بَصُرْتُ): واته: بینیم، (بَصُرَ بِالشَّيْءِ: أَي: أَبْصَرَهُ، عَلِمَ بِهِ، وَبَصَرَ بِهِ بَصَرًا: أَبْصَرَهُ)، واته: بینی، هه روه ها (بَصَرَ بِالشَّيْءِ)، واته: (عَلِمَ بِهِ)، واته: زانیی، که واته (بَصُرْتُ)، هه به مانای بینین، هه به مانای زانین، هه ردوویان دی.

(تَنَبَّذْتُهَا): واته: فریم دا، (تَنَبَّذَ الشَّيْءُ: طَرَحَهُ)، فریدانی شته، (تَنَبَّذَ الْأَمْرَ: أَهْمَلَهُ)، فرمانه که ی پشت گو ی خست، (وَتَنَبَّذَ الْعَهْدَ: نَقَضَهُ) واته: په یمانه که ی هه لوه شانده وه.

(سَوَّلْتُ لِي نَفْسِي): نه قسم بو ی رازاندمه وه، (سَوَّلَ لَهُ الشَّرَّ)، واته: خراپه ی بو جوان کرد، یانی: (حَبَّبَهُ إِلَيْهِ وَسَهَّلَهُ لَهُ وَأَغْرَاهُ بِهِ)، خراپه ی له لا خوشه ویست کردو بو ی ئاسان کردو، هانیدا بو نه وه ی نهو خراپه یه نه نجامیدا.

(لَا مِصَاسَ): ده گوتری: (مَاسَةٌ مَقَاسَةٌ وَمِصَاسٌ: أَي لَمَسَةٌ)، که واته: (لَا مِصَاسَ)، واته: با ده ست لیدان نه بی، توخن که وتن نه بی، نیزیک که وتنه وه نه بی، چونکه له (مَاسَةٌ) هاتوه، واته: دهستی لیدا، (مَاسَةٌ وَمِصَاسٌ)، هه ردوویان چاوگن، به مانای دهستی لیدا.

(عَاكِفًا): (عَكَفَ يَعْكَفُ فِي الْمَكَانِ عَكْفًا وَعُكُوفًا: أَي أَقَامَ فِيهِ وَلَزِمَهُ)، (عَكَفَ يَعْكَفُ)، واته: مایه وه، ده میتینه وه له شوینه که دا، (عَكَفًا وَعُكُوفًا)، هه ردوویان

چاوگن، واته: مانه وه، (أَقَامَ فِيهِ وَلَزَمَهُ)، واته: له شوینه که دا مایه وه و پیوهی
به یوه ست بوو.

(لَنَنْفِثَنَّهُ): واته: وردو خاشی ده که یمن، ده یهاریمن، پرژ و بلاوی ده که یمن،
(نَسَفَ الشَّيْءَ: اقْتَلَعَهُ مِنْ أَصْلِهِ، وَنَسَفَ الشَّيْءَ: فَرَّقَهُ وَأَذْرَاهُ)، له ریشه وه هه لیه نه،
(نَسَفَ الشَّيْءَ) شته که ی پرژاند و بلاوی کرده وه. (وَنَسَفَ الْحَبُّ بِالْمَنْسِفِ: غَرَبَهُ
وَنَقَّاهُ)، که سیک ده غلیک، شتیک له بیژینک ده دا، ده کوتری: (نَسَفَ الْحَبُّ
بِالْمَنْسِفِ)، واته: به بیژینک، یان: به هیله گ، واته: بیژیه وه، له بیژینکیداو پاک و
پبسی لیک جیا کرده وه.

مانای گشتنی نابه‌ته‌کان

و هک پیشتر گومان: نهو بیست و سی (۲۲) نابه‌ته به‌شی کوتابی به‌سهراتی مووسا و هاروونی برای الظن، له‌گه‌ل فیرعه‌ون و دارو ده‌سته‌که‌یدا، ده‌خه‌نه روو، که دیاره لیره‌دا زور شت پیچراوه‌ته‌وه که تیمه کاتی خوئی له ته‌فسیری سووره‌تی (الأعراف) دا باسماں کرد، چونکه دواى نه‌وه‌ی که جادوو‌گه‌ره‌کانی فیرعه‌ون تیده‌شکین له به‌رانبه‌ر موعبیره‌ی مووسا الظن، جادوو‌گه‌کیان پووچه‌ل ده‌بیته‌وه، جادوو‌گه‌ره‌کان له فیرعه‌ون هه‌لده‌گه‌پنه‌وه‌و، برپا دیتن به په‌روه‌ردگاری مووسا و هاروون، فیرعه‌ونیش هه‌په‌شه‌یان لیده‌کات، دواى نه‌وه، فیرعه‌ون ده‌ست ده‌کات به ته‌نگ پتی هه‌لچینی گه‌لی به‌نوو ئیسرائیل و، به زور شیوه سزایان ده‌دات، جه‌زبه‌بیان ده‌دات، فشاریان لی ده‌کات، بویه خوا یَا کومه‌لیک به‌لایان به‌سه‌ر دینتی:

﴿وَلَقَدْ أَخَذْنَا آلَ فِرْعَوْنَ بِالسِّنِينَ وَنَقْصٍ مِّنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَذْكُرُونَ﴾
 ﴿۱۳۰﴾، دواى ده‌فهرموی: ﴿فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْأَلْمَ إِنِّي مُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِيَتَذَكَّرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ﴾
 ﴿۱۳۱﴾ (الأعراف، له‌وی به ته‌فصیل باسماں کردوه له کاتی ته‌فسیرکردنی سووره‌تی (الأعراف) دا.

به‌لام لیره‌دا خواى موته‌عال نه‌وه هه‌مووی ده‌پیچته‌وه، به‌کسه‌ر دینه‌سه‌ر باسی ده‌ربازبوونی مووسا، ده‌ربازکردنی به‌نوو ئیسرائیل له ده‌ست فیرعه‌ون و، کوچ کردنیان له میسر‌ه‌وه به‌ره‌و ده‌شتی سینا و دواى به‌ره‌و شام، په‌په‌په‌یه‌یان به ده‌ربای سووردا، لیره‌دا خواى په‌روه‌ردگار نه‌و رووداوانه هه‌موویان ده‌پیچته‌وه و دینه‌سه‌ر نه‌م مه‌به‌سته‌و ده‌فهرموی:

﴿وَلَمَّا أَوحَيْنَا إِلَىٰ مَرْيَمَ أَنْ أُسِرِ بِعَمَادٍ﴾، به دلتیاییه وه سروشمان بو لای مووسا کرد، که شه ورو به بنده کانم بکه، واته: به شه وی دهریازان بکه، ﴿فَأَضْرَبَ لَهمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَمًّا﴾، پتیه کیان له دهریادا بو دابنی، پتیه کی وشک، له ته فسیره کاندانه مبینیوه، به لام پیم وایه وشه ی (فَأَضْرَبَ لَهمْ)، یانی: (فَأَضْرَبَ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ، وَغَطَّ لَهمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ)، یان (اجْعَلْ لَهمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ)، بویه وشه ی (فَأَضْرَبَ)، هاتوه لیره دا، چونکه له سووره تی (الشعراء) ده فهرموئی: ﴿فَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مَرْيَمَ أَنْ أُضْرِبَ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَأَنْفَلَقَ فَمِنْ كُلِّ فَرْقٍ كَالطُّورِ الْعَظِيمِ﴾، واته: سروشمان بو لای مووسا کرد که به گوچانه که ته له دهریادا، لیتیدا یه کسره دهریاکه شق بوو، ههر لایه کی دهریایه که وه ک کیونکی که وره و ابوو، هه تا بنی به ستبوی و، له بنه وهش دهریادا قورو لیتیه ی زوری تیدایه، به لام خوا ﴿فَلَمَّا﴾ وای کردبوو، که بیتیه خاکیکی وشک و برنگ، یه کسره لیتیه و قورو قاله کهش هه مووی وشک بوو بووه، بو نه وه ی به نوو نیسرا تیل که ده په رنه وه، ته نانه ت پتلاوه کانیشیان به قور نه بن! بویه لیره ده فهرموئی: ﴿فَأَضْرَبَ لَهمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَمًّا﴾، له دهریادا پتیه کی وشکانیان بو پهیدا بکه، ﴿لَا تَخَفْ دُرًّا﴾، نه له وه بترسی که پتیبکه، فیرعه ون و سویاکه ی بتانگه نی، ﴿وَلَا تَحْزَنْ﴾، ناشترستی له خنکان و فهوتان له ناوی دهریادا.

﴿فَأَنبَأَهمْ رَعُونُ مَجْنُونًا، فَفَشِيَهُم مِّنَ اللَّيْلِ مَا عَاشِيَهُم﴾، فیرعه ون به سه ربازه کانیه وه شوئینان کهوت، نیدی نه وه دایپوشین له دهریادا که دایپوشین، ده بی چی دایپوشین! دهریادا هیتدی شوئی چهنه کیلومه تریک قووله، به لای که مه وه چهنان مه تر قووله، نه و شوئیه ی که ته نکیش بی، ئنجا تو ته ماشا بکه! نه و هه موو ناوه له سهرت که له که بی له بنه وه دا، ده بی چی دایپوشین؟ واته: ناوکی زور به بارستای چهنان مه تر، یان: سه دان مه تر، یان چهنه کیلومه تر، ناو دایپوشیون، بویه خوا ده فهرموئی: ﴿فَفَشِيَهُم مِّنَ اللَّيْلِ مَا عَاشِيَهُم﴾، له دهریادا نه وه دایپوشین که دایپوشین که وه سف ناکری، مه گهر ههر به خوی وه سف بکری،

دیاره نېمه له تەفسیری سوورەتی (الأعراف) دا به تەفصیل باسی ئەوەمان کردو، که چۆن فیرعهون و سوپایەکی شونئیان دەکهون، له (پەیمانی کۆن) یشەوه چەند شتیکمان هێناوه، که تیشکی زیاتر دەخەنە سەر چۆنیەتی دەر بازبوونی موسا عليه السلام و خەڵکەکی، هەروەها فیرعهون و سوپایەکی چۆن شونئیان دەکهون، به عەرەبانان؟ لەوێدا به تەفصیل هێناومانە.

﴿وَأَصْلَ فِرْعَوْنَ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ﴾، فیرعهون خەڵکەکی خۆی گومرا کرد، سەری لێ شتواندن، سەرگەردانی کردن، ﴿وَمَا هَدَىٰ﴾، دواي ئەوەی که پێنمایشیان لەسەر دەستی موسا و هاروونەوه له خولوه بو هات، هەر پێنمایشی خەڵکەکی نەکردو پێی پاستی پێشان نەدان.

﴿يَنبَغِي لِإِسْرَائِيلَ قَدْ أَجْنَحْتَ مِنْ غَدْرِكَ﴾، خوا گەلی بەنوو ئیسرائیل دەدوێنێ، ئەي وەچەي ئیسرائیل! ئەي ئەوانەي که له ئیسرائیل (که یەعقوب عليه السلام) له دایک بوون، ئەي ئەو کۆرۆ کچ و ئەوانەي که له یەعقوب وەپاش کەوتوون، ئەي گەلی جوولە که، ﴿قَدْ أَجْنَحْتَ مِنْ غَدْرِكَ﴾، به دنیایی تێوەمان دەریاز کرد له دوژمنە کهتان، ﴿وَوَعَدْنَكَ جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ﴾، جێژوانمان بو دانان له لای تەنیشتی راستی کیوی طوور، ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّ وَالسَّلْوَىٰ﴾، گەزۆ و شێلاقەشمان بەسەردا دابەزاندن، بو ناردنە خوار، ﴿كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ﴾، له بژیوه پەسندو چاک و سوود بەخشەکانی که پێمان داو، بخۆن، ﴿وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ﴾، تێیدا تووشی سنوور شکێنی و سنوور بەزێیی مەبن، واتە: زێدەرۆیی مەکن له خواردندا، یان له پاشەکووت کردنیدا، یاخود له ئەنجامی ئەوەدا که خوا بژیوی باشتان پێ دەدا، دوايي به هۆی بژیوی باش و به هۆی ژیاپی چاکەوه، یاخیی مەبن، لهو ژیاپە خوێشەتاندا یاخیی مەبن، ﴿فَيَحْلِلْ عَلَيْكَ عَذَابِي﴾، ئەگەرنا تووهریی منتان دێتە سەری، تووهریی منتان لەسەر پێویست دەبێ، ﴿وَمَنْ يَحْلِلْ عَلَيْهِ عَذَابِي فَقَدْ هَوَىٰ﴾، هەر گەسی تووهریی منی لەسەر پێویست بوو، تووهریی منی، دابەزێتە سەر، بێگومان کەوتو، (هوی)، یانی: (سَقَطَ)، کەوتو، یاخود یانی: فەوتاو، لەبەین چوو، تێچوو.

﴿وَلَقَدْ لَعَنَّاهُ لَمَّا تَابَ وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَى﴾، بە دۇنيایى من زۆر لیبوردەشم بۇ ھەر كەستىك بگەرپتەو، بېروا بېتىن و، كردهوھى باش بكات، پاشانىش لەسەر راستە پى بەردەوام بى.

ئىنجا خوا دېتە سەر باسى پرووداوتىك، كە پرووداوتىكى زۆر دلتەزىن بووھ لە ژيانى مووسا و ھاروونى براى (عليهما السلام) و گەلەكەياندا، كە برىتە لە پرووداوى ھەلخەلەتېرانى بەنوو نىسپرائىل لە لايەن سامىرىيەو، بەوھ كە گرفتارى كردن بە گۆلك پەرستىيەو.

سەرەتا خوا دەفەرموئى: ﴿وَمَا أَغْجَلَك عَنْ قَوْلِكَ يَمْوَسَى﴾، ئەى مووسا! چ شىتېك واى لە تۆ كرد پەلە بگەى، پېش گەلەكەت بگەوى، پېش ئەوھى ئەوان بېن تۆ بېى؟ ديارە مووسا عليه السلام ژوانگەى ھەبووھ، لەگەل خوادا، بەلېنگەى ھەبووھ، كە لە سوورەتى (الأعراف) دا بە تەفصیل باسى دەكات، دەفەرموئى: ﴿وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ قَتْمٍ مِيقَتَ رَبِّهِ أَزْبَعَكَ لَيْلَةً﴾، كە پېشىنى سى (۳۰) شەو، دواىى دە (۱۰) ى دىكەشى بۇ خستۆتە سەرى، بۆتە چل (۴۰)، چل شەو و پۆژ، دەبووابە ماوھى ئەو چل شەوو پۆژەى پى بچى، كە مووسا عليه السلام چاوپەرتى كردوھ، ياخود جۆرىك لە خواپەرستىي ئەنجام داوھ، دواى ئەوھ بچىتە خزمەت خواى پەرورەدگارو لەو شوئەنى كە بۆى ديارىيكرودوھ، گفتوگۆ و پارز و نيازى لەگەلدا بكات و، تەوراتى لىن وەرېگرى، كە لە تەفسىرى سوورەتى (الأعراف) دا بە تەفصیل باسمان كردوھ، مووسا لە پېش گەلەكەىەوھ بووھ، گەلەكەشى بە دواپەوھ، بەلام ئەو پەلەى كردوھ، زۆر تامەزىرى دىدارى خواى پەرورەدگار بووھ، ﴿قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَى أَثَرِي﴾، مووسا كوتى: ئەوانىش لە پشتمەوھ دىن، بە شوئىن پىمدا دىن، ﴿وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَى﴾، منىش پەلەم كرد بۆ لای تۆ، تاكو لىم پارزى بى، بۇ ئەوھى پەزەماندىنى تۆزىاتر بە دەستېنىم، بۆيە پەلەم كرد.

﴿ قَالَ فَإِنَّا مَدَّ فِتْنًا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَسْلَمُ السَّامِرِيُّ ﴾، خوا فهرمووی: به دښایي ټیمه له دوی توو خه لکه که همان تافیکردنه وه، توووشی به لمان کردن و سامیری گومرای کردن، دیاره که ده فهرمووی: ﴿ مَدَّ فِتْنًا ﴾، نه گهر به مانای تافیکردنه وه بی، یانی: خوا تافیکردنه وه، نه گهر به مانای: به لمان بو ناردن بی، واته: به پتی نهو یاسایانه ی که ټیمه له گهر دوون و له ژبانی مروؤفا داماناون، به پتی نهو یاسایانه به لایان به سهر هات، که واته: بوئه خوا پالی داوه ته لای خوؤ و وهک خوؤ به سهری هتینابن، چونکه به پتی یاسای خوا، به سهریان هاتوه، نه گهرنا خوا ﴿ نَزَّلَ ﴾ که س توووشی لادان و بهد به ختی و تاوان ناکات.

﴿ فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَنَ أَسْفًا ﴾، موسا گه راپه وه بو لای خه لکه که ی، به لآم بیکومان دوی وه رگرتی ته ورات گه راپه وه، به لآم به توورپی و به خه فتباری و به مهینه تباری، ﴿ قَالَ يَغْوِرَ الْآلَمُ بِعَذَابِكُمْ رَبِّكُمْ وَعَذَابًا حَسَنًا ﴾، گوتی: نه ی خه لکه که م! نه ی که له که م! نه ی کومه له که م! نایا پهروه دگارتان به ټینکی باشی پی نه دابوون؟ که ته ورات به من بدات، شریعت و بهرنامه که بی، ژبانی په رسته کان و کومه لایه تی و سیاسی ټیوه ریکبخت و، ژبانی ناکار بیتان ریکبخت، نایا به ټینکی باشی پته دابوون! ﴿ أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ ﴾، نایا نهو به ټینه ی خواتان لی درټ بووه، کاته که بیتان پی زور بوو، زوری پیچوو؟ ﴿ أَمْ أَرَدْتُمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ ﴾، یاخود ویستان له پهروه دگارتان هوه تووره بیتان دابه زیته سهر؟ واته: نایا کاته که زوری پیچوو، جیژوانه که و به ټینه که، که خوا پی دابووم، ته وراتم پی بدات، زوری پیچوو؟ یان ههر ویستان توورپی پهروه دگارتان بیته سهری؟ ﴿ فَأَخْلَقْتُم مَّوْعِدِي ﴾، به ټینه که ی منتان نه برده سهر، به ټینی موسا ﴿ الْفُتُورِ ﴾ له که لایان نهو بووه: که ههر خوا په رست بن، تاکو ده گهر ټنه وه بو لایان به ته وراته وه، یاخود: له جیژوانه که ی من دوا که وتن، واته: نهو شوټه، نهو به ټینکه یه، نهو جیژوانه که داندرا بوو، له کاتی

دیارییکراودا نەھاتن، دیارە سەرگەرمی دروستکردنی گۆلک و گۆلک پەرستی
بوون، خافلان، بۆیە لە بەلێنگەو جیژوانگە، دوا کەوتوون.

﴿قَالُوا مَا أَخْلَفَنَا مَوْعِدَكَ يٰمَلِكُنَا﴾ خەلکەکی مووسا گوتیان: ئیمە
جیژوانگەکی تۆ بە دەست خۆمان نەبوو کە لێی دوا کەوتین، یاخود بەلێن و
پەیمانەکی تۆمان کە ھەلۆھەشاندووە، بە دەست خۆمان نەبوو، کە نەمان
بردە سەر، ﴿وَلَكِنَّا حُمَلَاءُ أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ﴾ بەلام بە ھۆی ئەووە ئیمە
لە ژوانگە کە دواکەوتین، یاخود بە ھۆی ئەووە ئیمە بەلێنگەکی تۆمان نەبردە
سەر، کە ئیمە لە (خشل و) جوانیی خەلکە، خەلکی میسر، ھەندیک
قورساییمان لێ بارکراو، واتە: ئەو خشل و زێڕو شتەکی کە لێمان وەرگرتبوون،
وەک کۆلیک بوو بە کۆلمانەو، کە لە زێڕو زیو دروستکرا بوون، ﴿فَقَذَّفْنَاهَا﴾
ننجا ئیمە فریمان دان.

ھەلبەتە دەگونجی مەبەست ئەوھەتی لە کۆل خۆمانی بکەینەو، چیدیکە
شانێ خۆمانی پتوھ قورس نەکەین، ئەو زێڕو خشل و قاپ و قاچاغ و کەل و
پەلەکی کە لە میسرپەکان وەریان گرتووە.

﴿فَكَذَّبَكَ الْقَائِلَ السَّامِرِيُّ﴾ ھەروەھا سامیرییش ئەوھەکی خۆی پێی بوو،
فری دا، دەشگونجی مەبەست ئەوھەتی کە دوا ئەوھەکی سامیری بۆتەبەکی بۆ
دروست کردبوون، قالیکی گۆلک، ئەو زێڕەیان تیدا قالد کردۆتەو، سامیری
ناگری تیدا کردۆتەو، دواپێ ھەر کەسە جوانیی و زێڕەکی خۆی، قاپ و قاچاغ
بوو، خشل ھەرچی بوو، خستووایانەتە تێی، لەویدا قالد بۆتەو، پتیش
دەبێ ئەو سامیریە کابرایەکی صەنعەتکار بوو بێ، بۆتە و قالیکی لە شێوھە
گۆلکدا داناو، کە ئەو زێڕەیان تیکردو، دواپێ یەکسەر: ﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا
جَدًّا لَهُ، حُورًا﴾ ئەو خشل و زێڕو زیوھ کە قالد کەرتەو، دەخریتە نێو
بۆتە و قالیکەو، دواپێ بە تەنکید کە دیتە دەری، یەیکەری گۆلکە، ﴿فَأَخْرَجَ

لَهُمْ ﴿۱﴾، بوی دهره تیان، ﴿عَجَلًا جَدًّا﴾، په بیکه ری گوځنیک، ﴿لَهُ خَوَارٌ﴾، که بۆره ی دهات، ده بی کونیکي له لای پشته وه ی کردی، کونیکي له لای زاری کردی، که (با) له پشته وه لای داوه، به زاریدا هاتو ته دهری، کابرایه کی پیشه سازو صهنه تکارو کارامه بووه، ده نکیکي لای هاتوه، وهک ده نکي بۆره ی گوځلک.

﴿فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ﴾، نجا گوتیان: نه وه په رستراوی ټیوه یه، کی بوون گوتیان؟ ده گونجی مه به ست پتی سامیری و نه وان به کی له که لی بوو، یاخود سامیریان به ریزه وه ناو بردوه، ﴿فَقَالُوا﴾، گوتیان، یانی: سامیری به ته نیا، به لآم به ریز و حورمه ته وه ناویان بردوه، له لایان زوریان گه وړه بووه، ﴿هَذَا إِلَهُكُمْ﴾، نا نه وه په رستراوی ټیوه یه، ﴿وَاللَّهُ مُّسَوِّیٌ﴾، هه روه ها په رستراوی مووساشه، ﴿فَقِیْ﴾، ده گونجی بو سامیری بجیته وه، سامیری به رنامه ی خوا و پرتماییه کانی مووسای له بیر چوون، نه وه ی که مووسا (عليه السلام) پنی راگه یاند بوون، که ته نیا په رستراو خوا یه، په روه ردگاری که ون و کائینات، نه وه ی له بیر چوو.

واتابه کی دیکه ی نه وه یه: ﴿فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ﴾، گوتیان: نه وه په رستراوی ټیوه یه، ﴿وَاللَّهُ مُّسَوِّیٌ﴾، مووساش په رستراوی خو ی له بیر چوو، نه که رنا نه مه په رستراوی مووساشه، به لآم مووسا له بیر چوو.

﴿أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّ يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا﴾، نه مه فه رمایشتی خوا یه: نایا نه یانده بیني، که هیچ قسه به کیان بو لا ناگپرتیه وه، واته: که قسه ی له که ل ده که ن، وه لآمیان ناداته وه! ﴿وَلَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾، هه روه ها نایا نه یانده بیني که هیچ زیان و سوودنکی بو نه وان به ده ست نیه! واته: نه وه چ په رستراونکه که ته نانه ت قسه ش ناکات و، ته نانه ت ناتوانی نه زیانیان لای دوور بخاته وه و نه سوودیان پنی بگه یه نن، ته نانه ت نه و شته سادانه شی به ده ست نین؟!

لیبره دا مه به ست نه وه نه که نه گهر قسه ی بکات و، زیانیان لئ دواور بخاته وه و، سوودیان پئ بگه به نئ، شایسته ی به رستق بئ، به لکو یانی: ته نانه ت نه و شته سادانه شی پئ ناکرین، چ جای نه وه که بتوانئ به دیه پنه ر بئ و، په روه ردگار بئ و، ژیننه ر بئ و، مرینه ر بئ و، ته صه پرووف بکات له گه ردووندا، که ته نیا که سیک نه وه ی له ده ست دئ، که خویاه و، هه ر خواش شایسته ی به رسترانه.

ننجا باسی هه لوئستی هاروون ده کات: ﴿وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ﴾، به دنیایی پتشر هاروون پئی کوتبوون، واته: پتشر نه وه ی مووسا بگه رتته وه، هاروون پئیگوتن: ﴿يَقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ﴾، نه ی گه له که م! به دنیایی نه و (گولک) ه، هه ر شتیکه پئی تاقیکراونه وه، ﴿وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ﴾، به دنیایی په روه ردگارتان ته نیا (خوای) میهره بان و به به زه ییه، ﴿فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِيَ﴾، ننجا شوئنم بکه ون و فه رمانه ریی فه رمانه که م بکه ن، فه رمانه که م جیه جئ بکه ن.

﴿قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَنكِمِينَ حَتَّىٰ يُرْجَعَ إِلَيْنَا مَوْسَىٰ﴾، گوتیان: تیمه به رده وام ده بین، له لای ده مینینه وه، ده پیه رستین، هه تاکو مووسا ده گه رتته وه بو لمان. ننجا مووسا علیه سه رها لئیرسینه وه له گه ل هارووندا ده کات، هاروونی برای که جئیشینی بوو:

﴿قَالَ يَهُرُونَ مَا مَنَعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿١٢٠﴾ أَأَلَّا تَنبَعِ﴾، گوتی: نه ی هاروون! چ شتیک پئی لیکرتی که کاتیک بینیت گومرا بوون، شوئنم نه که وی، واته: چ شتیک بووه په رچ که شوئنم نه که وی، کاتیک که بینیت گومرا بوون؟ چ شتیک وای لیکردی شوئنم نه که وی؟ چ شتیک پئگرت بوو که به قسم بکه ی؟ ﴿أَفَعَصَيْتَ أَمْرِي﴾، نایا سه ریچییت له فه رمانه که ی من کرد؟ یا خود نیجه تکت کرد، بو م پروونبکه وه، واته: به نه نقه ست به قسه ت نه کردم، یا خود پوزشیک و بیانوو تکت هه یه، بو م پروونبکه وه.

﴿ قَالَ يَبْنَؤُمْ لَا تَأْخُذْ بِعَمَلِي وَلَا بِرَأْسِي ﴾، گوئی: نهی کوپی دایکم! پرشم مه گره و سهریشم مه گره، واته: قژی سهریشم مه گره، دیاره له سووره تی (الأعراف) دا خوای پهروه ردگار ده فهرموئ: ﴿ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ ﴾، واته: سهری برابه که ی گرت، بؤ لای خوئی پاکیشا، موسا سهر و پریشی هاروونی گرتوه بؤ لای خوئی راپاکیشاوه، بؤ نه وه ی لئی بدات و سزای بدات، ده لئی: نهی کوپی دایکم! ده یلاوینتته وه، چونکه کوپی باب و دایکتیک بوون، به لأم دایک سوژ و به زه یی زیاتره، واته: هردوو کمان کوپی دایکتیکین، له کوئی دایکتیکا پهروه ده بووین و گه وره بووین، له بهر نه وه له گه لَم به په حمبه، پرشم مه گره، قژیشم مه گره، ﴿ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ ﴾، من له وه ترسام که تۆ دواپی بلئی: به یینی به نوو نیسرائیل تیک داوه، واته: دووبه ره کییت خستوته نیوانیانه وه، په رته وازه ت کردوون، ﴿ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴾، قسه که ی منت نه پاراستوه، نه گهر (تَرْقُبْ)، به مانای (تَحَفُّظْ)، بئی، واته: قسه که ی منت، په یمانه که ی منت، به لئنه که ی منت، نه پاراستوه، یاخود: ﴿ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴾، ترسام له وه ی که تۆ پیتم بلئی: به نوو نیسرائیل پتکوه رکردوه، له نیو خویندا دووبه ره کییت له نیودا ناونه وه، چاوه رتی قسه ی منت نه کردوه، ﴿ وَلَمْ تَرْقُبْ ﴾، یانی: (وَلَمْ تَنْتَظِرْ)، چاوه رتی منت نه کردوه تا کو من دیمه وه، خوَم چاره سهری ده که م، ترسام وا بلئی، بؤیه لیبان گه رام، له سووره تی (الأعراف) دا هاروون ویرای نه و دوو پاساوه، پاساوکی دیکه ش دینتته وه، که ده فهرموئ: ﴿ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي ﴾، گوئی: نهی کوپی دایکم! خه لکه که منیان به بیتهیز زانی و خهریک بوو بشموژن، واته: بئی ده سته لات بووم و توانام نه بوو که بیانگیتهموه له گؤلک په رستی، نه وانه ی گؤلک په رست بوون، زیاتر بوون، دیاره هاروون که مینه به کی له گه لدا ماونه وه، که باری نه وانی دیکه یان نه بردوه.

ننجا موسا علیهِ السلام: پوزش هینانه وه ی برابه که ی وه رده گری و، دواپی ده گوازتته وه بؤ لپرسینه وه له سهری فیتنه و به لآ، که بریتیه له سامیری: ﴿ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ ﴾

يَسْكِرُهُ ﴿١٠﴾، گوتی: نهی سامیری! نهوه چ که تنیکت کردوه؟ وشهی (عُطِب)،
واته: کارکی گهوره، شتیکی گهوره، که شایستهی نهوه بی قسهی تیدا بکری،
واته: چ که تنیکت کردوه، نهی سامیری! نهوه که تنهت بوچی کردوه؟.

﴿قَالَ بَصَرْتُ يَمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ﴾، سامیری گوتی: شتیکم بینی که نهوان
نه یانبینی، نهوه واتابه کی، یاخود: من شتیکم زانی که نهوان نه یاند زانی، په بیم
به شتیک برد، که نهوان په بیان پی نه ده برد، ﴿فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِنْ أَثَرِ
الرَّسُولِ﴾، له شوته واری رهوانکراو، له شوته واری نوینه، چه نکیکم داگرت،
﴿فَقَبَضْتُهَا﴾، دواپی فریمدا، ﴿وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي﴾، نه فسیشم ناوا
بوئی رازاندمه وه، دواپی له مه سه له گرنگه کانداس باس ده کهین که روونکه ره وانی
قورن، تویره ره وانی قورن، لیره دا مشتمو پری زوریان بووه، که نایا نهوه
قسه یه سامیری مه به ست پتی چییه؟ به لام لیره هر نهوه ده لئین: گرنگ
نهوه یه سامیری بهو قسه یه ویستوویه تی خوئی به پیتینه وه، که ده لئ: نهوه ی
من بنیم، نهوان نه یانبینی، یاخود نهوه ی من زانیم، نهوان نه یان زانی، دواپی
ده لئ: ﴿فَقَبَضْتُ قَبْضَةً﴾، چه نکیکم داگرت، به چه نک داگرتن، ﴿مِنْ أَثَرِ
الرَّسُولِ﴾، له شوته واری (الرَّسُولِ)، که به مانای (ره وانه کراو) و مانای (نوینه)
و به مانای (پیغمبر) دی، ﴿فَقَبَضْتُهَا﴾، تنجا فریمدا، ﴿وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ
لِي نَفْسِي﴾، نه فسم وای بوئی رازاندمه وه، نه مه جوړیکه له دانپیدا هیتانی هه له
و تاوانه که ی خوئی، که پالی ده داته لای نه فسی، واته: نه فسم وای پی خوشبوو،
وای پی چاک بوو.

﴿قَالَ فَأَذْهَبَ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ﴾، (مووسا) فهرمووی:
ده برپو، تو له ژباندا حالت وا ده بی که بلتی: (لَا مِسَاسَ)، (لَا مِسَاسَ): واته:
ده ست له کهس نادهم و کهس ده ست لئ نه دا، (لَا أَمْسُ وَلَا أَمْسُ)، نه ده ست
له خه لک ده دهم و نه خه لک ده ست لئ ده دات، یاخود: (لَا أَقْرَبُ وَلَا يُقْرَبُ
مِنِْي)، نه له کهس نیزیک ده بم، نه که سم لئ نیزیک بی، یانی: کهس توخنم

نه که وئی، واته: حایتکی وات به سهر بی، نجا نه مه نه و سزایه و ابووه، که حاله تیکه ده روونی وای بو دروست بی، نه توانی له گه ل خه لک تیکه ل بی و، له گه ل خه لک دا بزی، یا خود نه وه جوریک بووه له سزا که مووسا علیهِ السلام: فرهمانی به خه لکه که کرده، که س نه یدوینی و، که سیش هه ل سوکه وتی له گه لدا نه کات؟ هه ردوو واتایه کان هه لده گرتی.

﴿وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تَخْلَفَهُ﴾، هه رووه ها تو به لیتیکت هه یه که لئی دوا ناکه وی، لئی دوا ناخری، بیگومان نه و به لینه ش، بریتیه له سزای پوژی دوا بی، ﴿وَأَنْظُرْ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾، سه رنج بده نه و په رستراوه ت که به رده وام بووی له سهر په رستی و له لا مانه وهی و، به گه وره گرتنی، ﴿لَنْ نَحْرُقَهُ تُرًا لَّنَسِفْنَهُ فِي آيَةٍ تَسْفًا﴾، بیگومان زور چاک ده یسووتینن، پاشان له ده ریادا پرر و بلاوی ده که یه وه، واته: خو له میتشه که ی، پارچه کانی پرر و بلاو ده که یه وه به ده ریادا، ﴿إِن كُنَّا إِلَهُكُمْ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ﴾، به دلنایی په رستراوی تیه، ته نیا نه و خوا به یه، که جکه له و هیچ په رستراویک نیه، ﴿وَسِعَ كُلُّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾، زانباری وی هه موو شتیکی گرتونه وه، به هه موو شتیکی زانابه و، له هه موو شتیکی ناگاداره و شاره زایه.

مەسەلە گزنگەکان

مەسەلە ی یە کەم:

سروش کردنی خوا ﷻ بۆ مووسا ﷺ کە لە شەوگاردای گەلەکە ی لە میسر بپاڤە دەری، و، گۆچانەکە ی لە دەریای سوور بدات، تاکو پێهەکی وشکانی تیدا پەیدا دەبێ، پێیدا بپەرنەو، و، بپاکیش بێ لە گیران و خنکان، پاشان پاوە دوونانی فیرعون و سەربازەکانی بۆ مووسا و گەلەکە ی و نغزو بوونیان لە دەریای سووردا:

خوا دەفەر موی: ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَفْ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى ۚ ۝ فَاَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِجُنُودِهِ فَفَشَّيْنَاهُم مِّنَ الْآلِمْ مَا غَشَّيْنَاهُمْ ۝ ۙ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَىٰ ۝﴾

شیکردنەو ی ئەم ئایە تانە، لە نو برگەدا:

(۱) - ﴿وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ﴾، بە دنیایی سروشان بۆ لای مووسا کرد، دیارە (و) کە، وای بادانەو (عطف)، ئەم رستە یە دەگیرێتەو و بایدە داتەو بۆ بابەتەکانی دیکە پێش ھاتوون، (ل) بۆ سوێندە، یان بۆ زەمینە خوشکەری سوێندە، (ممهدة للقسم)، (قد) یش بۆ دنیاکردنەو و بۆ جەختکردنەو یە.

کەواتە خوا ﷻ دەفەر موی: بە دنیایی، بە مسۆگەری، تێمە وەحییەمان بۆ لای مووسا کرد، پێمان راگەیاندا بە شێودەکی پەنھان.

(۲) - ﴿أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي﴾، کە بەندەکانم بە شەوی ببە، شەو پۆیان پێ بکە، پێشتر گوتمان: ﴿أَسْرِ﴾، (سیر اللیل)، بریتێ بە روشتن بە شەو، ئنجا کردارەکی چ (سری)

بَن، چ (أُسرَى) بَن، ھەردوکیان، واتە: سەفەری شەوی پێکرد، (سری، أُسری)، واتە: (سار لیل).

بە دنیایی مەبەست لە بەندەکانم گەل مووسایە عليه السلام، وەچەي ئیسرائیل، کە بە ھەنوو ئیسرائیل لە قورئاندا ناوبراون، ھەروەھا دوایی پێیان گوتراوە: گەل یەھوود، ئەمە بە سیاق دەزانرێ، کە ئەو بەندانەي مووسا چوووە دەرەزیاں بکات، لە چەنگی فیرعەون، گەلەکەي خۆي بوون، کە ھەموویان وەچەي یەعقوب عليه السلام کۆری ئیسحاق کۆری ئیبراھیم، کە یەعقوب نازناوەکەي بریتی بوو لە (ئیسرائیل) کە بە زمانی عیبری واتە: ەبدووللا، ھەموو مەروڤەکان بەندەي خان، بەلام بە زۆری وایە کە لە قورئاندا وشەي (عباد) بەکار دەھێترێ بۆ حالەتي ستایش (مدح)، واتە: ئەوانەي کە بە ویستی ئازادانەي خۆیان بەندایەتي بۆ خوا دەکەن، بەلام کە (عیید) بەکاردێ، مەرج نیە حالەتي مەدح بَن، واتە: ئەوانەي کە ملکەچي خان، دیارە ھەموو مەروڤەکان ملکەچي خان، ئنجا ھەیانە بە ناچاری، کە ھەموویان بە ناچاری لە زۆربەي ژیاڵاندا ملکەچي خان، ھیچ کەس بە دەست خۆي نیە، ھاتۆتە ئیو ژیاڵ، ھیچ کەس بە دەست خۆي نیە، ژیاڵ بەجیدبۆت، ھیچ کەس بە دەست خۆي نیە قەدو قیافەي چۆنە؟ ڕەنگ و زمانی چۆنە؟ بەلام مەروڤ بە دەست خۆي، بەندایەتي بۆ خوا بکات، یاڵ نەیکات، بەندایەتي بە مانای فراوانی وشە.

بۆیە لە قورئاندا بە زۆری وشەي (عباد)، بۆ حالەتي مەدح بەکار دەھێترێ، وەک:

ا- ﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَتَّخِذُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا﴾ الفرقان: (۶۳).

ب- ﴿وَإِذَا سَأَلَكَ عِبَادِي عَنِّي فَإِنِّي قَرِيبٌ﴾ البقرة: (۱۸۶).

ج- ﴿قُلْ يَاعِبَادِيَ الَّذِينَ آمَنُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن رَّحْمَةِ اللَّهِ﴾ الزمر: (۵۳).

(۳) ﴿ فَأَضْرِبْ لَّهُمْ طَرِيقًا فِي الْبَحْرِ يَبَسًا ﴾ ﴿ فَأَضْرِبْ ﴾، له تہ فسیرہ کاندہ گوتراوہ: (فاجعل)، (فاجعل لہم طریقا فی البحر یبسا)، پتھہ کی وشکانیان لہ دہریادا بو پیدا بکہ، لہ تہ فسیرہ کاندہ نہ مبینیوہ، بہ لآم وہک پتشریش باسم کرد کہ دہ فہرموی: ﴿ فَأَضْرِبْ ﴾، لہ جیاتی بفہرموی: (فاجعل لہم)، پتھہ وایہ نامازہیہ بہو نایہ تہ موبارہ کانہی کہ لہ سوورہ فی (الشعراء) دان، کہ خوا دہ فہرموی:

﴿ فَأَنبِئُوهُمْ تُشْرِيفِينَ ﴾ ﴿١٠﴾ فَلَمَّا زَجَرْنَا الْجَمْعَيْنِ قَالَ اصْحَبِ مُومِيَّ إِنَّا لَمَذْكُورُونَ ﴿١١﴾ قَالَ
كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿١٢﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُومِيَّ أَنْ أَضْرِبْ بِعَصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ
فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿١٣﴾

واته: فیرعهون به سوپاو سهربازه کانیوه شوئنیان کهوتن و، دههوه خوږه لات، (پیش به یانی له میسر وه دهر کهوتوون)، کاتیک دوو کومه ته که لیک وه دهر کهوتن، هاوه لانی مووسا، گوتیان: تیمه گیراوین، تیمه ده گیرین، (مدرک)، که سیکه که نه وهی به دواى کهوتوه فریای بکهوئ و بیگات، یانی: پیمان ده گهن)، مووسا فهرمووی: نه خیر (هه رگیز نه وانه زه فهرمان پیتابهن)، پهروه ردگارم له که لمدایه و پرتماییم ده کات (چی بکهه؟) تیمه سروشمان بو مووسا کرد، که به گوچانه کهت له دهر یا بده، (دهر یای سوور، دهر یای سووریان له پیشه وه بووه، نه گهر که سیک له میسر وه بیهوئ به ره و شام و به ره و دهشتی سینا بهی، بیگومان دهر یای سووری دینه پیش، پیمان گوت: به گوچانه کهت له دهر یاکه بده)، دهر یاکه که شق بوو، هه ر به شیکی وه ک کتوکی کهوره و ابوو، دهر یاکه بیته دالان دالان، له سه رئ را هه تا خوارئ شق بی و گئی وشک دهر بکهوئ، هه ر به و جوړه ده بی، نجا که ده فهرموئ: ﴿فَاخْرَبْ لَهُمْ مَرْيَمًا فِي الْبَحْرِ يَسَاءَ﴾، یانی: به گوچانه کهت له دهر یا بدهو، سه ر نه نجام ریه کی وشکیان له دهر یا دا بو بهیدا بکه، (هه لته به فهرمانی خوا ۱۰۰).

وشە: ﴿يَسَا﴾، وەسفە، بەلەم بە مانای (یابس)ە، ڕێهەکی وشکانیی.

٤- ﴿لَا تَحْنَفْ دَرْكًا﴾، ترست نیه لە گیران، هەروەها خۆتێراوێشەتەوه: (لَا تَحْنَفْ)، مەترسێ لە گیران، (الدَّرْكُ: اِسْمٌ مَقْدَرُ الْإِذْرَاكِ، اُدْرَكَ، يَذْرَكُ، اِذْرَاكًا، وَدَرْكًا)، (إِذْرَاكٌ)، واتە: فریاکەوتن، ینککەیشتن، کەسێک بەدوای شتێک بکەوێ و بپگرێ، گرتن، خوا دەفەرموێ: ﴿لَا تَحْنَفْ﴾، یان (لَا تَحْنَفْ)، هەردوو خۆتێندنەوه کە ی هاتوون، ﴿دَرْكًا﴾، ناترسی، یان مەترسە، لە گیران.

٥- ﴿وَلَا تَحْنَفْ﴾، هەروەها ترسی گەورەشت نەبێ، ترسی زۆریشت نەبێ، لە چی؟ لە خنکان، دەلی: (الْحَشْيَةُ: شِدَّةُ الْخَوْفِ، وَخَذْفٌ مَفْعُولُهُ لِإِفَادَةِ الْعُمُومِ)، مەترسێ لە خنکان، مەترسێ لە هەر ناپەڕەهەتیەکی دیکە، بۆ ئەوێ هەمووی بکڕیتەوه، بەلەم خنکان لە نێو دەریادا کە دەریاکە وێک بکەوێتەوه، بە دلتیایەوه ئەوه لە هەموو شتێ زیاتر جێکای مەترسی بووه بۆیان.

٦- ﴿فَأَتْبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ بِحُجْرَتِهِ﴾، فیرعەون بە سەربازەکانیەوه شوێنیان کەوت، دیارە (أَتْبَعَهُمْ)، لە کەل (تَبِعَهُمْ)، هەردووکیان بە مانای شوێن کەوتن، شوێنیان کەوت، بەلەم ﴿فَأَتْبَعَهُمْ﴾، مانایەکی بەهێزترە، واتە: زۆر چاک، زۆر بە توندیی، زۆر بە خێرای شوێنیان کەوت و لێشیان وە نزیک کەوت.

٧- ﴿فَغَشِيَهُمْ مِنْ آلَيمٍ مَا غَشِيَهُمْ﴾، نجا دایبۆشین لە دەریادا ئەوهی کە دایبۆشین، (غَشِيَهُمْ)، یانی: (غَطَاهُمْ)، (يَمٌ)، بە مانای دەریا دی، (يَمٌ) بە (يَمٌ) کۆدەکرێتەوه، واتە: دەریاکان، وەک (سَمٌ: سَمُومٌ) کە دەفەرموێ: ﴿فَغَشِيَهُمْ مِنْ آلَيمٍ﴾، دایبۆشین لە دەریادا، ﴿مَا غَشِيَهُمْ﴾، یانی: (الَّذِي غَشِيَهُمْ)، ئەوهی کە دایبۆشین، واتە: ئەوهی کە دایبۆشین وەسف ناکرێ هێندە مەزن بووه، چونکە وەک گوتمان: بە بارستانی چەند سەد مەترێک، یان چەند کیلۆمەترێک ئاو بکەوێتە سەر سەربازەکانی فیرعەون، مانای وایە ئاوێکی زۆر ئەستوورو زەبەلاحیان کەوتۆتە سەر، کە جەنازەکانیان کەوتۆتە بنی بەحرێ، بۆیە دەفەرموێ: ﴿فَغَشِيَهُمْ مِنْ آلَيمٍ مَا غَشِيَهُمْ﴾، لە دەریادا ئەوهی دایبۆشین

که دایووشین، واته: وهسف ناکری، مه گهر هر به خوی وهسف بکری.

۸- ﴿وَأَضَلَّ فِرْعَوْنَ قَوْمَهُ﴾، فیرعمون، گه له کهی خوی گومرا کرد، سه ری لی شیواندن، سه رگه رانی کردن، (الإضلال: الإِنْقَاعُ فِي الضَّلَالِ)، (إضلال)، برتیه له خستنه نیو گومرای، (الضلال: وَهُوَ غَطَا الطَّرِيقَ الْمَوْصِلِ وَيُسْتَعْمَلُ بكَثْرَةٍ فِي الْجَهَالَةِ وَعَمَلٌ مَا فِيهِ ضُرٌّ، وشهی (ضلال)، له بنه پهدا به مانای پی هه له کردن دی، نهو پتیه ی که بتکه به نیتته نامانج، تو هه له ی بکه ی و لپی هه له بی، به لام زوریش به کارده هینری بو نه زانی و نه قامی و، بو کرداریک که زیانبه خسه، که واته: فیرعمون کو مه له کهی خوی که قیتیه کانن و خه لکی میسرن، گومرای کردن.

۹- ﴿وَمَا هَدَى﴾، یانی: (وَمَا هَدَاهُمْ)، نه یتوانی راسته پریان بکات، تنجا هه ندیک له زانایان گوتوو یانه:

۱- نهمه: (عَطَفَ الْأَعْمَى عَلَى الْأَخْصَى)، برتیه له گیرانه وهی شتیکی گشتیی بو سه ر شتیکی تایبته، ده لی: (لَأَنَّ عَذَمَ الْهَدَى يَصْدُقُ بَثْرَكَ الْإِشَادِ مِنْ دُونِ الْإِضْلَالِ)، چونکه پتیمایی نه کردن، ته نیا به وهی مروف پی پی نشان نه دری، دپته دی، به بی نه وهی گومراشی بکات، یانی: هه ر وازی لی بیتنی، نه وه پتیمایی نه کرد، به لام گومرا کردن برتیه له پی پی پیشان نه دان، و پرای سه ر لی شیواندن.

که واته: مه رج نیه مروف نه گهر که سیکی پتیمایی نه کرد، گومرای بکات، گومرا کردن پله به کی هه لکشیتوره له پی پی پیشان نه دان.

۲- هه ندیکیش گوتوو یانه: (أَضْلَهُمْ بِدَايَةِ وَلَمْ يَهْدِهِمْ بَعْدَ أَنْ عَرَفَ الْهَدَى)، سه رده تا گومرای کردوون و، دوا ی نه وهی پتیمایی خوی بو هاتوه له سه ر دهستی مووسا، به هره مه ندی نه کردوون لهو پتیماییه ی خوا.

(الزمخشری) له ته فسیره کهی خوی (الکشاف) دا، که زور جار نوکته ی په وانپیزی زور جوان درده خات، زور له ته فسیره کان لپی به هره مه ند بیوون، ده لی: (وَمَا هَدَى) تَهَكُّمُ فِرْعَوْنَ فِي قَوْلِهِ: ﴿وَمَا أَهْدِيكُمْ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَادِ﴾ غافرا.

واتە: ئەمە جوړیکە لە گالته کردن بە فیرعهون، که گوئی: (وَمَا أَهْدِيكَ إِلَّا سَبِيلَ الرَّشَاقِ)، من ږی پاست نه بی، سەر پاستی نه بی، پێشان ئیوهی نادهم، خوا ده فهرموئ: نا، پێنمایی نه کردن بۆ ږنگای پاست، نه وه جوړیکە لە گالته پێکردن.

۳- هه ندبکی دیکه گوئویانه: که ده فهرموئ: ﴿وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ وَمَا هَدَى﴾، ئەمە بهس بۆ جه ختکردنه وه یه کی بیژیهی (تاکید لفظی) یه.

که له یه ک کاتدا ده گونجی نه وانه هه موویان مه بهست بن، هه ر بۆیه فهرما بشتی خوا له قه ده ر خوایه ﴿وَقَدْ﴾ هه تا لئی وردیه وه ورده کاریی تیدایه.

مەسەلەى دووھم:

بانگکردنى خوا بۆ بەنى ئىسرائىل كە لە دوژمنەكەيان دەر بازى كردوون و، لای راستى كىوى طوورى بە ژوانگە بۆ داناون و، گەزۆو شىلاقەى بۆ دابەزانددوون، كەواتە: با لە بۆيوى خۆش و بە سوودى خوا بخۆن و، سنوور شكىنى تىدا نەكەن، ئەگەرنا توورەيى خويان دىتە سەر، ھەرچەندە كە سىكىش بگەریتەو، ئيمان و كردارى باشى ھەبى و، دامەزراو بى لە سەر راستە شەقامى خوا، خوا بەرانبەرى لىبور دەيە:

خو دەفەر موى: ﴿يَبْنَىٰ اِسْرَءِيْلَ قَدْ اٰمَجْنٰكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنٰكُمْ جَانِبَ الطُّورِ الْاَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّٰ وَالسَّلٰوٰى ﴿٨٠﴾ كَلُوْا مِنْ طَيِّبٰتِ مَا رَزَقْنٰكُمْ وَلَا تَطْعَمُوْا فِيْهِ فِجِلًا عَلٰىكُمْ غَضَبِىْ وَمَنْ يَّحْمِلْ عَلَيْهِ غَضَبِىْ فَقَدْ هَوٰى ﴿٨١﴾ وَاِىَّ الْغٰفِرِيْنَ تَابَ وَاَمَنْ وَعَمِلَ صٰلِحًا ثُمَّ اٰهْتَدٰى ﴿٨٢﴾﴾

شىكردنەوھى ئەم ئايەتانە، لە نۆ بىرگەدا:

چۆنەنى دەر بازكرانى موسا و گەلەكەى لە دەريای سوور، لە فیرەھون و سوپایەكەى، ئیمە لە سوورەتى (الأعراف)دا، بە تەفصیل باسمان کردو، جارێكى دیکەش ئیمە لە سوورەتى (الشعراء)دا پێى دەگەینەو، لە سوورەتى (القصص)ش دا پێى دەگەینەو، بۆیە لێرەدا بەم كورتەيە وازى لىدینى، خوا ﷻ دواى ئەوھى كە بەنى ئىسرائىلى رزگار كردو، چوون بۆ دەشتى سينا، ئنجا دەیان دوینى دەفەر موى:

(١)- ﴿يَبْنَىٰ اِسْرَءِيْلَ قَدْ اٰمَجْنٰكُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ﴾، ئەى وەچەى ئىسرائىل! بە دنیایی دەربازمان كردن لە دوژمنەكەتان، ﴿قَدْ اٰمَجْنٰكُمْ﴾، خوتندنەو، یەكە دیکەشى ھەبە، ﴿قَدْ اٰمَجْنٰكُمْ﴾، بە دنیاییەو دەربازم كردن.

(۲) ﴿وَوَعَدْنُكَ جَانِبَ الْطُّورِ الْأَيْمَنِ﴾، لای راستی طوورم به ژوانگه بو دانان، به به لینگه بوم دانان، ﴿وَوَعَدْنُكَ﴾، خوئراویشه تهوه: (وَوَاعَدْتُكُمْ)، واته: بوم دانان، (المواعدة: إْتْعَادٌ مِنْ جَانِبَيْنِ)، (مُؤَاعَدَةٌ)، بریتیه له ژوانگه دانان له دوو لاه، ههردوولا ناگادارین که فلان شوئن و فلان کات، به به لینگه دانراوه لهوئ پتک بگهن.

که دهفه رموئ: ﴿جَانِبَ الْطُّورِ﴾، (جَانِبٍ)، واته: لا ته نیشت، ﴿الْأَيْمَنِ﴾، واته: لای راستی کیوی طوور، لای راستی کیوی طوور، به ئیعتیباری ئهو که سه که ده چیت، چونکه راست و چهپ و سهرو خوار، شتی پزژه یین، به ئیعتیباری شوئن جوگرافی که سه کان جیا ده بن، بو وئنه: که سیک له باکووره ده به رهو باشوور بن، کیوئیک که له لای راستیه ق، کاتیک که به پیچه وانوه له باشووره ده به رهو باکوور ده چی، تنجا ده که وئته لای چهپی، بیکومان ئهو شتانه شتی پزژه بی (نسبی)ن، که واته: به نسبته گه لی به ئی ئیسرائیله ده کیوی طوور که وئته لای راستیان، ئهو ژوانگه یه ی که خوا بوئ داناون، کیوی طوور که وئته لای راستیان، واته: که له میسره ده هاتوون، کیوی طوور له ده شتی سینا که وئته لای راستیان، به لام ئه که ره له شامه وه چووبانه وه به رهو میسر، ده که وته لای چه بیان.

(۳) ﴿وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَى﴾، که زو و شتلاقه شمان بو دابه زانندن، واته: خوراک و میوه، چونکه (سَلْوَى)، که تاکه کی (سَلْوَة)ه، جوئیکه له بالنده، که به فارسی (بلدر چین) ی پی ده لئین، به کوردی شتلاقه ی پیده لئین، وایده چی له شیوه ی که و سوئسکه دابن.

(الْمَنَّاءُ)یش، واته: که زو، پتشر باسمان کرد که ئویش مادده یه کی شیرینه له سه ره که لای دره ختان ده نیشت، یان له سه ره به ردو ئه وان ده نیشت، که واته: که زویه که له جیتی میوه بووه، بالنده که له جیتی خوراک بووه، خوا به شیوه ی تابیه ت بوئ ره خساندوون و بوئ دابه زاندوون.

(۴) ﴿كُلُوا مِنْ طِبَنِتِ مَا رَزَقْنَكُمْ﴾، له بژیوه چاک و سوودبه خشه کانی که پیمان داون، بخوئن، واته: پیمان گوئن: بخوئن، یاخود تیمه پیمان گوئبوون: لئی بخوئن.

۵- ﴿وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ﴾، لهو ناز و نيعمه تانه دا سنوور شكينیی مه كهن، رستهی: ﴿وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ﴾، ناچيته وه بؤ: ﴿طِيبَتْ﴾، نه گه رنا ده يفه رموو: ﴿وَلَا تَطْغَوْا فِيهَا﴾، به لكو ده چيته وه بؤ: ﴿مَا رَزَقْتَكُمْ﴾، (الذي رزقناكم)، يان ده چيته وه بؤ: ﴿كُلُوا﴾، واته: له خوارنده كه دا زنده پرویی مه كهن، تيمه په رينن، سنوور شكينیی مه كهن، نه ميش به سئ حالت ده بن:

أ- يان نه وه به له خوارنده كه دا زنده پرویی بكه ی.

ب- يان دواي نه وه ی كه خواردت، سوپاسگوزاریی خواي له سر نه كه ی.

ج- يان دواي نه وه ی ده يغو، پتی له خو بایبی بی و له خوا یاغیی بی.

۶- ﴿فَيَحِلَّ عَلَيْكَ غَضَبِي﴾، نهم (فَيَحِلُّ)، (ف) كه، ده بیا توه بؤ: ﴿تَطْغَوْا فِيهِ﴾، (فاء الجزائية) به، واته: نه گه ر له ناز و نيعمه ته كانی خوادا زنده پرویی بكه ن و سره كيشی و سنوور شكينیی بكه ن، تووړه یی منتان له سر دپته دی، له سر پتويست ده بن، نتجا: ﴿فَيَحِلَّ﴾، خوتندراویشه توه: (فَيَحِلُّ)، هه ردووكيان هاتوون، (الْحُلُولُ: النُّزُولُ وَالْإِقَامَةُ بِالْمَكَانِ شَبَهَ بِالْحُلُولِ الْجَنَيشِ)، (حلول)، واته: دابه زين و نيشته جن بوون، سه قامگیر بوون له شونتیک، دابه زینی نهو سزابه ی خوا، چوتراوه به دابه زینی سوپابه ك له شونتیک كه ده يگری و، ده ستی به سر داده گری.

۷- ﴿وَمَنْ يَحِلَّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ﴾، خوتراویشه توه: (وَمَنْ يَحِلُّ)، هه ردووكيان به يه ك واتان، واته: هه ر كه سيك تووړه یی منی بيته سه ری، تووړه یی منی دابه زینه سر، له سر پتويست بن، ﴿فَقَدْ هَوَىٰ﴾، (هَوَى: سَقَطَ مِنْ غُلُوٍّ)، له سه ریوه كه وته خوار، به لام ليړه خوازاوه توه بؤ له به ين چوون و فه وتان، واته: هه ر كه سئ تووړه یی منی له سر پتويست بن، فه وتاوه و تيچوو، سه ری به فه تاره ت چوو.

۸- ﴿وَإِنِّي لَأَفْعَارٌ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾، به دلنیا ييه وه من زور ليبورده م بؤ كه سيك بگه رپته وه، بروا بيتی و، كرده وه ی باش بكات، پيشن بگه رپته وه لهو خراپانه ی

که کردوونی، نجا دوابی نیمان بیتن، نجا به پی نیمانه که ی کرده و هی باش بکات، له زور شوین له فورئاندا توبه پیشخراوه: ﴿فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْا الزَّكَاةَ﴾، ﴿وَلِئَلْفَعَارٍ لِّمَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا﴾، به زوری وایه، چونکه کاتیک مرووف به پئی کی چهوت داده پوات، هه تا پئی چهوته که واز لئ نه هین و، نه یه ته وه سهر راسته ری، نه پئی نیمان هینانی هه یه و، نه پئی کرده و هی باشی هه یه، هه روه ها که سیک که گیروده بووه به کوفره وه، ده بی پیشی کوفره که واز لیبتن، نجا ده توانی نیمان بیتن، بویه خوا ده فهرموی: ﴿فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ﴾ البقرة ۲۵۶، ده بن کوفر به (طاغوت) بکات، نجا نیمان بیتن، هه بویه وشه ی (توحید) بریتیه له: (نفي، وإلثبات)، (لا إله إلا الله)، ده بی پیشی هه رچی په رستراوی ساخته یه، له عه قل و دلی خوت ددری بکه ی، عه قل و دلی خوت، له خلتو خال و ژهنگ و ژاری په رستن و، پروتیکردنی هه موو په رستراوه ساخته کان پاکبکه یه وه و بژاری بکه ی، نجا ده توانی خوا به یه ککرتنی تیدا بچه سپینی، نیمان به خوی تیدا بچه سپینن، هه روه ک و نه هلی ته صه ووف ده لین: (التخلية ثم التحلية)، خو بژارکردن، نجا خو رازاندنه وه.

۹- ﴿ثُمَّ أَهْتَدَى﴾، (واته: من زور لیبوردهم بو که سیک بگه پئیته وه، دوابی پروا بیتن، دوابی کرده و هی باش بکات)، ﴿ثُمَّ أَهْتَدَى﴾، پاشان راسته ری بن، واته: له سهر نه و پروا کرده وه باشه به رده وام بن، (اهتدی استمر علی الهدی و ثبت علیه)، که واته: (ثم)، لیزه دا (للتَّوْبِ الرُّبُوبِ) بو ریزبه ندیی پله پله یه، چونکه به رده وام بوون له سهر راسته شه قامی خوا، پله یه کی به رزتره له سهر نیمان هینان و کرده و هی باش نه نجامدان.

مەسەلەى سىيەم:

پرسىيازىردىنى خوا لە مووسا عليه السلام لە ھۆكارى پەلەكردنى لە چوونى بۆ جىژوانى خواو، ۋە لامدانەۋەى مووسا كە مەبەستى رازىكردنى خوا بوو، گەلەكەشى بە دواپەۋەن و، ھەۋالەدانى خوا بە مووسا كە گەلەكەى پاش خۆى بەلایان بەسەر ھاتو، سامىرىيى لە خستەى بردوون و گىرۆدەى گۆلك پەرسىيى كىردوون:

خوا دەفەر مووى: ﴿وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَمُوسَىٰ﴾ (۸۳) قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَىٰ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿۸۴﴾ قَالَ فَإِنَّا مَدَّ فَتَنًا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ السَّامِرِيُّ ﴿۸۵﴾

شىكىردنەۋەى ئەم ئايەتەنە، لە پىنج بىرگەدا:

(۱) - ﴿وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَمُوسَىٰ﴾، خوا فەر مووى: ئەى مووسا! چ شىت ك پەلەى بە تۆ كىد كە گەلەكەت بەجىن بەئىلى؟ (الإعجال: خَعَلَ الشَّيْءَ عَاجِلًا)، (إعجال): بىرىتە لەۋە كە شىت ك زوو پەلەى پىن بكەى، شىت ك بە پەلە ئەنجام بەدەى، ﴿وَمَا أَعْجَلَكَ عَنْ قَوْمِكَ يَمُوسَىٰ﴾، بۆچى پەلەت كىد لە بەجىتەپىشتى گەلەكەت دا، ئەۋانت بەجىتەپىشت و خۆت زووتر ھاتى، لە جىيانى ئەۋەى پىكەۋە پىن، بۆ ئەۋ جىژۋانە، كە خوا عليه السلام بۆى بىر باردا بوون؟.

ئىمە لە تەفسىرى سوورەتى (الأعراف) دا، بە تەفصىل باسما كىردو كە خوا عليه السلام سى (۳۰) شەۋى بۆ مووسا دانا بوون، كە دواى سى شەۋەكە بچىتە ئەۋ شۆتەنە لە خزمەتى خوادا گىفتوگۆ بكات و تەۋرا قى لىۋەربگىرى، دواى دە (۱۰) شەۋى دىكەشى زىاد كىردو لە سى شەۋەكەو بۆتە چىل (۴۰) شەۋ: ﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَىٰ ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْتَهَا يَوْمَ فَتَمَّ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَزْمِينَك لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَىٰ لِأَخِيهِ هَارُونَ اانْطَلِقْ فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ﴾ (الأعراف،

دیاره دواى چل شه‌وه که مووسا عليه السلام، که‌وا بریار بووه له‌گه‌ل به‌نوو ئیسرائیلدا به‌به‌که‌وه به‌چن بۆ‌ئهو جیژوانه، به‌لام مووسا په‌له‌ی کردوه، ئنجا خوا له‌هۆکاری په‌له‌کردنه‌که‌ی و جیه‌یشتنی گه‌له‌که‌ی ده‌پرسی؟

مووسا عليه السلام وه‌لام ده‌داته‌وه:

(۲) - ﴿ قَالَ هُمْ أُولَاءِ عَلَىٰ أَثَرِي ﴾، گوئی: ئەوان له‌پشتمه‌وه‌ن، به‌دوامه‌وه‌ن، واته: من له‌پیش نه‌واندا هاتم و ئەوانیش به‌دوامه‌وه‌ن، ئەوه دێن به‌شوین پێمدا.

(۳) - ﴿ وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴾، ئەی په‌روه‌ردگارم! په‌له‌م کرد بۆ‌لای تۆ، تاكو لێم پازیی بی، دیاره مووسا زۆر تامه‌زۆو موشتاق بووه بۆ‌دیداری خوا عليه السلام، ئەو خه‌لکه‌ش هه‌موو ژن و مندالیان پێ بووه‌و، کۆل و باریان پێ بووه، بێگومان به‌پێی مووسا ده‌رنه‌چوون، مووساش په‌له‌ی بووه‌و هۆکاری په‌له‌کردنه‌که‌شی ئەوه بووه که هه‌رچی زوو‌ترو زیاتر په‌زانه‌ندیی خوا به‌ده‌ست بێت.

(۴) - ﴿ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِنْ بَعْدِكَ ﴾، خوا فه‌رمووی: به‌دنیایی تێمه له‌دواى تۆ که‌له‌که‌ئمان تاقیکرده‌وه، تووشی به‌لمانکردن.

(۵) - ﴿ وَأَضَلُّهُمُ الشَّامِرِيُّ ﴾، به‌لأو تاقیکرده‌وه‌که‌ش ئەوه‌یه که: سامیری گومرای کردن.

ئایا سامیری کێ بووه؟

۱- سامیری گه‌نجیکی قبیته‌ی بووه، واته: له‌میسریه‌کان بووه‌و چۆته نێو پرزه‌کانی به‌نی ئیسرائیل‌ه‌وه، له‌میسر له‌گه‌ل واندا ئولفه‌قی په‌یدا کردوه‌و، خووی پێوه‌گرتوون و خۆشیویستوون، یان له‌به‌ر ئەوه‌ی بابایه‌کی سه‌نعه‌تکار بووه، شتی بۆ‌دروستکردوون، له‌گه‌ل‌ئاندا بووه، واته: جووله‌که‌ نه‌بووه‌و، له‌به‌نی ئیسرائیل نه‌بووه.

۲- له‌سه‌عیدی کۆری جوبه‌یره‌وه هاتوه که ده‌لێ: (كان السامري من اهل کرمان)، سامیری خه‌لکی که‌رمان بووه، که‌رمان شارێکه‌ تێستاش هه‌ر هه‌یه له‌تێران.

٣- (البیضاوی) لە تەفسیرە کە ی خۆیدا دەلێ: سامیری پالدراوته لای هۆزیک لە بەنی ئیسرائیل، کە ئەو هۆزە پێی دەگوتری: سامیره.

بەلام ئەم راپە راست نیه، وەک (محمد الطاهر عاشور)، دەلێ: (فَلَيْسَ بِصَحِيحٍ، لَأَنَّ السَّامِرَةَ أُمَّةٌ مِنْ سُكَّانِ فَلَسْطِينَ فِي جِهَةِ نَابُلُسَ فِي عَهْدِ الدَّوْلَةِ الرُّومِيَّةِ "الْبِزْطِيَّةِ" وَكَانُوا فِي فَلَسْطِينَ قَبْلَ مَصْرِ فَلَسْطِينَ يَدِ يَسِي إِسْرَائِيلَ، ثُمَّ امْتَزَجُوا بِالْإِسْرَائِيلِيِّينَ وَاتَّبَعُوا شَرِيعَةَ مُوسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ مَعَ تَغَالُفٍ فِي طَرِيقَتِهِمْ عَنْ طَرِيقَةِ الْيَهُودِ، فَلَيْسَ هُوَ مَنْسُوبًا إِلَى مَدِينَةِ السَّامِرَةِ الْقَرِيبَةِ مِنْ نَابُلُسَ لِأَنَّ مَدِينَةَ السَّامِرَةِ بَنَاهَا الْمَلِكُ "عَمْرِي" مَلِكُ مَمْلَكَةِ إِسْرَائِيلَ سَنَةَ 925 قَبْلَ الْمَسِيحِ. وَجَعَلَهَا قَصَبَةً مَمْلُكَتِهِ، وَسَمَاهَا "شُومِيرُونَ" لِأَنَّهُ بَنَاهَا عَلَى جَبَلٍ اشْتَرَاهُ مِنْ رَجُلٍ اسْمُهُ "شَامِرٌ")^(١).

دەلێ: ئەو راپە ی (بیضاوی) راست نیه کە سامیری پالدرتته لای هۆزی (سامیره)، کە هۆزیک بوون لە بەنی ئیسرائیل، چونکە (سامیره)، خەلکیک بوون لە دانیشتووای فەلەستین لە لای نابلسهوه، لە پۆژگاری دەولەتی رۆمی بیزەنتیداو، ئەوانە لە فەلەستین بوون، پیش ئەوەی فەلەستین بکەوێتە دەستی بەنی ئیسرائیل، دوا یی لەگەڵ بەنی ئیسرائیلدا تیکەڵ بوون و، شوێن شەریعتی مووسا کەوتوون، بەلام لەگەڵ هەندێ جیاوازی لە شێوەی دیندارییکردنی جوولە کەکاندا، شاری (سامیره)ش، پادشایەکی دروستی کردووە بە ناوی (عمری)، کە پادشای مەملەکەتی ئیسرائیل بوو لە سالی (٩٢٥) ی پیش زانییداو، ناوی ئیناوە شومیرۆن، چونکە لەسەر چیا بەک دروستی کردووە کە لە پیاویک کربویتی، ئەو پیاوێ ناوی (شامیر)بوو.

ئەنجا دیارە ئەو وشانە (شامیر)بوو بە (سامیر) و (شومیرۆن) لە ئەصدا لە (شامیر)هوە هاتووە، دوا ییش گۆڤدراووە بۆ (سامیر).

تہو سی پایہ ہن و ہر چوں بن لہ قوڑاندا باس نہ کراوہ، کہ تہو
سامیریہ پیاونک بووہ، قیتی بووہ، یان خہ لکی کہ پمان بووہ، یان
خہ لکی تہو شوئہ بووہ کہ سامیریہ، کہ تہوانیش نہک ہوزیک بووبن لہ
جوولہ کہ کان، بہ لکو خہ لکیک بوون لہ فہ لہستین بہر لہوہی بہنی ئیسرائیل
لہ ویدا نیشہ جین، تہوان ہر لہوئی بوون، بہ لام دوایی لہ گہل جوولہ کہ کاندا
نیکہل و ناوتہ بوون.

مەسەلە ی چوارەم:

گەپانەوێ مووسا بۆ لای گەلەکە ی و سەر زەنشتکردنی بۆیان و، بیانوو
هێنانەوێ ئەوانیش کە بە دەست خۆیان نەبوو، تووشی گۆلک پەرستی
بوون، چونکە کاتیک هەموویان وێرای سامیری ئەو خەش و کەل و پەلە ی
میسریەکانیان فرێداوێتە قەلبەکەوێ «کە سامیری سازی کردوێ» قەلبی
گۆلکێک، دوایی ئەو خەش و زێڕو زیوێ، بۆتە پەیکەری گۆلکێکی بۆرەدار،
دوایی سامیری پیتی گوتوون: ئەوێ پەرستراوێکەتانەو، مووسا لە بیری چووێ،
بۆیە چۆتە لای کبیری طور بە دوای پەرستراوێکە ی خۆیدا:

خوای دەفرموی: ﴿فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ يَقَوْمِ أَلَمْ يَبْدِكُمْ
رَبَّكُمْ وَعَدًّا حَسَنًا أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ
فَأَخْلَفْتُم مَّوعِدِي ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حُمِلْنَا أَوْزَارًا مِّن رَّبِّنَا أَلْقَوْمِ
فَقَدَفْتَهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾ فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا
إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّهُمْ يُدْعُونَ إِلَٰهَ إِلَّا يَدْعُونَ إِلَٰهَ لَّهُمْ صِرَاطًا
نَّصًّا ﴿٨٩﴾﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە چوارەم بڕگەدا:

(١)- ﴿فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا﴾، دوای ئەوێ مووسا ڕۆیشتە خوا ڕۆیشت
هەوایی پێدەدات کە لە دوای تۆ گەلەکەمان تووشی بە لاکردوێ، تاقیمان کردوونەو، بە لاکو
تاقیکردنەوێکەش ئەوێ کە سامیری هەڵبەختە تاندوون و گیرۆدە ی گۆلک پەرستی
کردوون، مووسا ڕۆیشتە گەپاوە بۆ لای گەلەکە ی بە تووڕە ی بە دڵنەکییەو، تووڕە ی
هەڵچووێکی دەروونییە لە ئەنجامی ئەوێ کە مەرووف دەرکی شتیک دەکات، کە بۆ
خرابە، بەبێ ئەوێ ترسی لێی هەبێ، ئەو حالەتە ی بۆ دروست دەبێ، بە لاک (أسف)

دلتهنگی، بریتیه لهوه که مروځ خهفت و مهراقیکی بیته دل بهرانهر به شتیک که پی ناخوښه، واته: تووړهپی بریتیه له هه لچوون، بهلام دلتهنگی و ټهسف بهباریکی دیکه،ا، بریتیه له خهفت خواردن و پهژاره داربوون، که مروځ نه توانی دهریبری، واته: مووسا هم تووړهپی و همم دلتهنگی له تیو دهروونیدا ناوینته بوون، تووړه بوون له بهنی نیسراښیل و، دلتهنگ بوون و به پهرؤش بوون و خهفت بؤ خواردنیان که گومرا بوون، تووړه بوون لټیان که بوچی لایان داوه، پهرؤش بوونی بویان و خهفت خواردنی لټیان، که بوچی خوځیان تووشی نهو دهرده کوشندهیه کردوه، که بریتیه له شیرک و گؤلک بهرستی؟

۲- ﴿قَالَ يَنْفَرِ الْآلُ يَعِدُّكُمْ رَبُّكُمْ وَعْدًا حَسَنًا﴾. گوئی: نهی گه له کهم! نایا بهر وهر دگارتان به لبتنکی باشی پتتهدا بوون؟

هه‌به‌ته لێره‌دا ئەو پرسیارکردنه، پرسیارکردنێکی ئاسایی نیه، چاوه‌ڕێی نه‌وان بێ
 بێن: با، یان بێن: نا، بۆیه ئەو پرسیارلێکردنه پرسیارکردنی نکوولێلێکه‌رانه، (الاستفهام
 الإنکاری) یه، واته: به‌ دنیاییه‌وه په‌روه‌ردگارتان به‌ ئێنێکی باشی پێدا بوون، گفتێکی
 باشی پێدا بوون، ئەویش ئەوه‌بوو که به‌یه‌که‌وه به‌چین بوو ئەو جێژانه‌و، له‌وێ خوا
 ته‌ورات به‌ من بدات و، به‌هۆی ئەو ته‌وراته‌وه، (ته‌ورات، واته: شه‌ریعه‌ت)، من
 ژيانێ تێوه‌ ڕێک به‌خه‌م، له‌ ڕووی خوا په‌رستیه‌که‌نه‌وه‌وه، له‌ ڕووی په‌وشت و ئاگاره‌وه‌وه،
 له‌ ڕووی کۆمه‌لایه‌تی و، له‌ ڕووی سیاسیی و... هتده‌وه، وه‌ک که له‌ ته‌وراتدا هاته‌وه،
 ئەم وه‌عه‌ده‌ چاکه به‌ دنیایی لێره‌ دیار نه‌کراوه، به‌لام ئەو به‌لێن و گفته‌ چاکه
 بریتی بووه، له‌وه که خوا ته‌ورات دابه‌زیستی بوو موسا علیهِ السَّلَام، ئەویش دواي ئەو چل
 (٤٠) شه‌وه‌ بووه که باسمان کرد.

نُنجا موسى دد فہ رموی:

(۳) - ﴿أَفَطَالَ عَلَيْكُمُ الْعَهْدُ﴾، آیا کاته که دريژ بووه له سه رتان؟

ئەمە دوو واتاي ھەن:

ا. ﴿أَفْطَالٌ عَلَيْكُمْ أَلْمَهُدُ﴾، هه لئه ته نهویش هه ر پرسیار لیکردنی نکو و نیل لیکه رانه یه،
 نایا نهو کاته ی که خوا ^{لله} تئوه ی دهر باز کرد له میسر له چه نگی فیرعه ون، پاشان دهر بازی
 کردن له دهر یای سوور، پاشان له دهشت و بیابانی سینا، دهر بازی کردن له بن خوراکیی و
 کم تاویی، چونکه لیره دا نه هاتوه، به لأم له سوور هتی (الأعراف) دا هاتوه، هه روه ها له
 سوور هتی (البقرة) شدا که له تکه چیا یه ک، گاشه به رد تکی گه وره، دوا زده سه رچاوه ی بو
 لی دهر قولاندوون، نایا نهو کاته له تئوه دوور بوو، که خوا لهو هه موو به لآو موسیبه تانه
 دهر بازی کردن؟

ب. واتایه کی دیکه ی: ﴿أَفْطَالٌ عَلَيْكُمْ أَلْمَهُدُ﴾، واته: نایا نهو ژوانگه یه ی که خوا
 بو ی دانا بووین که دوا بی چل (۴۰) شهو بچین، پیتان زور بوو، دوا ی چل شهو بچین
 تهورات وه ربگرین له خوا ی په روه ردگارو ژیا نی خومان ی پی ریک بخه ی، واته: نه نهو
 کاته زوری به سه ردا تیه ریوه، که خوا دهر بازی کردن و، نه نهو کاته ش که به ردو پرووی
 ده چین، که بریتیه لهو ژوانگه یه ی که له دوا ی چل شهو خوا تهورات به من ددهات،
 هیچان دوور نه بوون، بو یه نهم پرسیار کردنه پرسیار کردنی نکو و نیل لیکه رانه یه.

۴- ﴿أَمْ أَرَدْتُمْ أَنْ يُحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ﴾، یان نایا ویستان توور ه بی خوا
 بیته سه رتان، توور ه بی خوا دابه زئته سه رتان، لیره دا: (شَبَّ حَالُهُم بَعَالٍ مِّن يَّعَالٍ مِنْ حِلَالِ
 غَضَبِ اللَّهِ)، واته: حالی تئوه وه ک حالی که سیکه، که به زور بیه وی توور ه بی خوا به سه ر
 خویدا به تینی.

له پرووی ریزمانییه وه ده لی: (الْعَهْدُ: مَضَرٌ أُطْلِقَ عَلَى الْمَفْعُولِ، كَأُطْلِقَ الْخَلْقِ
 عَلَى الْمَخْلُوقِ، أَيْ: طَالَ الْمَعْهُدُ لَكُمْ وَبَعْدَ زَمْنٍ...!)، به هه ردوو واتای (معهود) که
 گوتمان، چونکه (عهد) واته: شتیک که له پوزگار یکدا بووه، هه روه ک چو ن به
 مانای به تین و په یمان دی، (هو قریب عهد به)، واته: پوزگار ه کی لئوه نیزیکه،
 نجا چ مه به ست پتی دهر باز بوونیان بن، لهو به لآیانه ی که باسما ن کردن، چ
 مه به ست پتی نهو ژوانگه یه بی که بو ی ده چن.

(عهد) چاۋگە، بەلەم مەبەست پىتى (معهود) دە، ۋەك (خلق) بە مانای (مخلوق)،
 واتە: ئەۋ شەككە لەو رۆزگاردا پرویدادە، يان جىزۋانەكە، كە لە پىشمانە، يان
 (بَاقِي عَلَى أَضَلِّ الْمَضَلِّ، وَهُوَ عَهْدُهُمُ اللَّهُ عَلَى الْإِمْتِثَالِ وَالْإِحْتِمَالِ بِالشَّرِيعَةِ)، يان
 وشەي (عهد) بە مانای (معهود) نىەو ھەر لەسەر ئەسلى واتای خوڤى، مانای:
 بەلەين و پەيمان، ماۋەتەۋە، واتە: بەلەينتاندا بە خوا كە پابەندىن بە شەرىعەتەۋەو
 فرمانبەرىي بۆ خوا بكەن، ئايا ئەۋ بەلەينەي كە بە خواتان دابوو، ماۋەي زۆرى
 بەسەردا تىپەرى بوو؟ تازە بەلەينتان بە خوا داۋە.

۵- ﴿فَأَخْلَقْتُمْ مَوْعِدِي﴾، واتە: راسپاردەي منتان بە جى نەھيتنا، (أَخْلَفَ وَغَدُهُ)، واتە:
 پىچەوانە بوو لەگەل بەلەينەكەيدە، ﴿مَوْعِدِي﴾، واتە: ئەۋ جىزۋانەي كە پەرودەردار لەسەر
 زمانى من پىتى راگەباند بوون، بۆيە پالى داۋەتە لاي خوڤى، ئىۋە لەو جىزۋانە دواكەۋتن،
 كاتىك مۇوسا عليه السلام رۆيشتەۋە تەۋراتى ۋەرگرتەۋە، وايزانيۋە كە گەلەكەشى ۋەردە
 بەداۋىدا! ھاتوون، نەيزانيۋە لەۋى بەجىماون و، سامىرىي سەرقالىيى كەردوون بە گۆلك
 پەرسىيەۋەۋە، دووركەۋتوونەۋە لە مۇوسا، بۆيە مۇوسا كە تەۋراتى ۋەرگرتەۋە، لەۋەكەكانى
 تەۋراتى ۋەرگرتەۋە، گەراۋەتەۋە، سەير دەكات ھەر لە شوئىنى خويانن و، نەھاتوون بۆ ئەۋ
 شوئەي كە برباربوو بىن بۆ ئەۋ جىزۋانە.

بۆيە دەفەرمۆي: ﴿فَأَخْلَقْتُمْ مَوْعِدِي﴾، واتە: دواكەۋتن لە جىزۋانەكە، يان: ئەۋ
 راسپاردەيەي كە پىتم گوتوون جىبەجىتان نەكردو بە پىچەوانەي پەفارتان كەرد،
 كە برىتى بوو لەۋەي لە جىياتى ئەۋەي لەسەر خوا پەرسىيى و يەكتاپەرسىيى
 مەينەۋە، دەستان كەرد بە شىرك و گۆلك پەرسىيى.

۶- ﴿قَالُوا مَا أَخْلَقْنَا مَرْعِدَكَ بِمَلِكِنَا﴾، گوتيان: ئىمە ئەۋ جىزۋانەي كە خۋاي
 پەرورەدگار لەسەر زمانى تۆ پىتى راگەباند بووين، جىزۋانەكەي تۆ لىي دوانەكەۋتين، بە
 ھۆي شىكەۋە كە بە دەست خۇمان بى.

ۋاتاپەكى دىكەي واتە: ئەۋ بەلەينەي كە بە تۇمان دابوو، يان ئەۋ راسپاردەيەي
 كە تۆ پىت گوتوبووين و، ئىمەش ۋەرمانگرتبوو، كە لەسەر خواپەرسىيى و تەنيا

بەندایەتی کردن بۆ خوا بەردەوام بین و، لانه دەین، ئا ئەو بە ئین و پەیمانەمان نەشکاند، بە ویستی ئازادانە ی خۆمان، ﴿يَمْلِكُنَا﴾، خۆبندراویشە تەو: (مەلکنا)، ھەروەھا خۆبندراویشە تەو: (مەلکنا)، ھەر سێک خۆبندنەوێکە ی ھاتوون، ھەرسێکیان واتە: (باعتیارنا، و ئرادتنا)، واتە: بە ھەلبژاردنی خۆمان و بە ویستی خۆمان.

(٧) - ﴿وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ﴾، ئەدی ئایا بۆچی لە جێزوێنەکانە دواکەوتن، یان بۆچی بە ئینەکانە بە مووسایان دا بوو شکاندیان؟ پاساو بەو دەیننەو: ﴿وَلَكِنَّا حَمَلْنَا﴾، بە ئام تێمە ئیمان بارکرا بوو، خرابوو ھەركۆڵ و شامان، ﴿أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ﴾، چەند قورسایەك لە زێڕو زێوێرو خەلێ خەلکەکانە، خەلکەکانە یانی: خەلکی میسر، کە دەت: ﴿وَلَكِنَّا﴾، دیارە (لکن)، بە ئام (استدراك)، (الإستدراك: راجع إلى أنهم لم يقصدوا الضلال)، ئەم بە ئام (استدراك)، دەکەرتنەو بۆ ئەوێ کە ئەوان نەیانویستو د گومرا بن، بە ئام گومرا یان بە مل داھاتو، وشە: ﴿حَمَلْنَا﴾، واتە: خراوەتە سەر کۆلمان، ئیمان بارکراو، خۆبندراویشە تەو: ﴿وَلَكِنَّا حَمَلْنَا أَوْزَارًا مِنْ زِينَةِ الْقَوْمِ﴾، بە ئام تێمە چەند قورسایە کمان لە زێڕو زیو و خەل و کەل و پەلەکانی خەلکی میسر ھەلکرتبوون.

لێرەدا: (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: ١٢ ص ١٥٦)، دەت:

(وَطَلَبُوا مِنَ الْمِصْرِيِّينَ آتِيَةً فِضَّةً وَذَهَبًا وَثِيَابًا يَحْسِبُ قَوْلُ مُوسَى، وَجَعَلَ الرَّبُّ الشَّعْبَ يَطْعَمُ بِرِضَى الْمِصْرِيِّينَ، فَأَعْطَوْهُمْ كُلَّ مَا طَلَبُوا، فَفَعِنُوا مِنَ الْمِصْرِيِّينَ).

واتە: بە ئیسرائیل لە میسرێیەکانیان داواکرد، قاپ و قاچاغی زیو و زێڕیشیان لێوەرگرتن، (واتە: خەل و ئەوێ کە خۆی پێ دەپازننەو)، ھەروەھا جل و بەرگ، کە موسا پێی گوتبوون و پەروەردگار وایکرد بوو کە گەل (شعب)، (گەلی بە ئیسرائیل) خەلکی دیکە متمانە و باوەریان پێ بکەن و ھەرچی ئیان داواکردن پێاندا، بۆیە دەستکەوتیکی زۆریان لە میسرێیەکان و دەستکەوت بوو.

كە ئەوان سالاھەي سالى دەيان چەوسىننەو و سۆغرەو بىگارىيان پى دەكەن، دەپى مووسا پى گوتى، هەندىك لە زىرو و خىش و كەل و پەليان لى وەر بىگرن، دوايى پىويستىيمان پى دەپى بۆ رىيە، بۆ ئەو شوتەي بۆي دەچىن، چونكە هەموو شىكىمان جىيشتەو، كە لە پەيمانى كۆندا زياتر تىشك دەخاتە سەر ئەو مەسەلەيە، كەواتە: ئەوانە هەم قاپ و قاچاغ و جل و بەرگ، هەم خىش و زىرو زىوهرىيان لە مىسرىيەكان وەرگرتەو، ئەو پەيە كە دەلى: ﴿وَلَكِنَّا حُمَلَاءُ أُوْرَارَا مِنْ رِزْقِ الْقَوْرِ﴾، ياخود (ولكنّا حَمَلْنَا)، بەلام هەلمانگرتبوو، يان پىمان هەلگىرا بوو، لىمان باركرا بوو.

۸- ﴿فَقَذَفْتَهَا﴾، (أي: فَطَرَحْنَاهَا)، فرىماندا، بۆچى فرىيان داو، واپىدەچى دوايى كە سەبرىان كردو، ئەو خەلكە هەمووى فەوتاو، سەرىشان رۆي مالهەكەشان زۆرى لە لای تىمەيە، يان بەشكىك لە مالهەكەيان لە لای تىمەيە، دەگونجى وەك وەرە و دىندارىي و خۆپاراستى لە شتى قەدەغە و حەرەم، فرىيان دابى، ياخود: ﴿فَقَذَفْتَهَا﴾، لەسەر فەرمان و رىئەيى سامىرىي كە قۆلتىكى هەلكەندو، و، بۆتەو قالىيىكى لەسەر شىوئى گۆلك، دروستكردو، زىرو زىو و خىشەكەيانى تىدا قالكردۆتەو، گوتوويەتى: بىنن بىخەنە ئەو بۆتەو قالىبەو، بۆ ئەوئى سەرەنجام گۆلكىك دەرىچى، هەردوو وائاكەي هەن:

۱- فرىماندا بۆ ئەوئى لە كۆل خۆمانى بكەينەو، ئەو كۆلە.

۲- ياخود فرىماندا بە پى قسەي سامىرىي.

۹- ﴿فَكَذَّبَكَ الْقَوْرِ السَّارِعُ﴾، هەروەها سامىرىيش هى خۆي هاويشت، بۆ هى سامىرىي نالى (قَذَفَ)، دەلى: (الْقَى)، (قَذَفَ)، ئەو پەيە كە شىكىك بە توندىي فرى بدەي، بەلام (الْقَى)، مەرەج نە بە توندىي فرى بدەي، يانى: سامىرىي جوړىك لە كارامەيى و لىزانى و وردەكارىي تىدا بەكارهيناو، واتە: ئەويش وەك تىمە ئەوئى كە لە لای بوو، فرىدا.

نجا له و بارهوه که نهوانه نه گهر له ږوی وهرع و ته قواوه، نهو شتانه ی که له خه لکی میسرپان وهرگرتوون، زړو زیو و خشل و کهل و پهله، فریپان دابن، به لام دواپی گولکیان په رستوه، له و بارهوه ده لئ: کابرایه کی عیراقی پرسیاری له (ابن عمر) کرد (خوا له خو و بابی پازی بی)، دهرپاره ی خوینی میثووله؟ نهویش گوئ: تو خه لکی کوئی؟ گوئ: خه لکی عیراقم، ئینو عومهر گوئ: سه پرکه ن! نهوانه خوینی کوپی کچی پیغه مبه ر ﷺ ده پرتزن، (دوای کوژانی حوسین بووه له که ربه لا)، به لام له خوینی میثووله دهرسن، واته: به عیساب له گوناھی کچکه خو دهرپرتزن، به لام تووشی هی گه وره تر ده بن!

جوله که کانیش نهو خشل و زړو زیوه ی که له خه لکی میسرپان وهرگرتوه، فریپان داوه، به لام دواپی تووشی نهوه بوون که گولکینک به رست و تووشی بته رستی بن.

(۱۰) ﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ﴾، دواپی سامیری په یکه ری گولکینکی بو دهره پتان، بوړه ی هه بوو، واته: لهو بوته و قالبه، که له زوی هه لپقه ند بوو، دپاره بابایه کی زور کارامو صهنه تکارو شاره زا بووه، له شپوه ی گولکدا نهو قو لته ی هه لکه ندوه، که زړو زیوه که یان قالکردوه و تپیان هاویشته، دواپی که سارد ده بیته وه و ره ق هه لکه ده ری، ده بیته په یکه ری گولکینک، ﴿لَهُ خُورٌ﴾، واته: بوړه ی هه بوو، بوپه ده فهرموئ: ﴿فَأَخْرَجَ لَهُمْ﴾، له به رته وه ی که قالب و بوته که ی له زویدا لید اوه.

(۱۱) ﴿فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ﴾، گوتیان: نهوه په رستراوی ئیوه یه، واته: خه لکه هه لپقه له تاوه که وایانگوت، یاخود ﴿فَقَالُوا﴾، واته: سامیری وایکوت، به لام سامیری له لای به نئ نیسرا ئیل هینده گه وره بووه، پانلوی کوئ بو به کارها توه، یاخود سامیری و نهوانه ی له گه لید بوون، وایانگوت.

(۱۲) ﴿وَاللَّهُ مُرْسِي فَنِي﴾، مووساش په رستراوه که ی خوئ له بیرچوو، واته: مووسا په رستراوی خوئ له بیرچووه، بوپه چووه بو سهر کیوی طووو، وا ده زانی په روه ردگاری له وپیه، یان له وئ گفتوگوئ له گه لدا بکات، نازانی نهوه لیره یه نهو گولکه به.

واتايەكى دېكەي: سامىرىي پەرستراوى مووساى لە بىرچوو، يان ئەو شەرىعت و بەرنامەپەي كە مووسا بە جىيەشتىبوو، فەرامۆشى كىردو، وازى لىيەينا، چونكە وشەي (نسيان)، وەك چۆن بە ماناى لە بىرچوون دى، بە ماناى وازلىيەينا و پشتگووى خستىش دى.

كەواتە: (نسي)، يانى: مووسا پەرستراوەكەي خۆي لە بىرچووە.

يان: سامىرىي پەرستراوى مووساى فەرامۆشكىرد، ياخود ئەو پىياز و پى و شوئىنەي كە مووسا بە جىيە هتشتىبوو، وازلىيەينا و پشتگووى خست.

۱۳- ﴿أَفَلَا يَرَوْنَ أَلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا﴾، ئەمە دووبارە پىسارلىكىردنى نكوو لىيلىكەرانەپە نايا نەياندەبىنى كە هېچ قسەپەكيان بۆ لا ناگىرئەتەو، واتە: وەلامى هېچ قسەپەكيان ناداتەو.

۱۴- ﴿وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ صَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾، هېچ زيان و سوودىكىشى بۆ ئەوان بەدەست نى، هەلبەتە مەبەستى ئەو نىيە كە ئەگەر هاتباو قسەي لەگەل كىردبان، يان زيانى لى دورخستبانەو، يان سوودى پىگەياندىبان، شاىستەي پەرستراى بوو، بەلكو يانى: تەنانت ئەو شتە سادانەشى لە دەست نايەت، چ جاي ئەو كە وەك پەرورەدگار بتوانى شت بەدبىيتى و، پەرورەدە بكات و بژيەنى و مېرئىنى، كە تەنيا زاتىكى و شاىستەي پەرستراى.

سینی وردە سەرنج

١- سامیری بۆیە بیتیکی لە شێوەی گۆلکدا بۆ دروست کردوون، چونکە میسرێهەکان لە میسر گۆلکێکیان دەپەرست، بە ناوی (ئیبیس)، ئنجا دیارە بەنی ئیسرائیلیش کەم و زۆر کارتێکراو بوون بە فیکرو بۆچوون و نەڕیتی بپەرستانە میسرێهەکان، بۆیە سامیرییش بابایەکی فیلباز و زۆرزان بوو، ویستووێهەتی پەرستراوتیک و بت و صەنەمێکیان بۆ دروست بکات، کە پێشتر پێوێهە پراھاتوون، دیتووێهەتی کە خەلکی میصر، ئەو گۆلکەیان پەرستو، ھەر بۆیەش وەک لە تەفسیری سوورەتی (الأعراف)دا باسمان کرد، دواي ئەوێ ھەر لە دەریا دەپەرەنەو، بەنی ئیسرائیل دەتێن: ﴿أَجْعَلْ لَنَا إِلٰهًا كَمَا لَهُمُ آلِهَةٌ﴾ (١٣٨) واتە: پەرستراوتیکمان بۆ دابنێ، وەک چۆن ئەوانە پەرستراویان ھەیە، مووساش (علیہ السلام) زۆر بە تووپردی سەرزەنشتیان دەکات و، پەخنەیان لێدەگرێ، وەک لە تەفسیری سوورەتی (الأعراف)دا باسمان کرد.

٢- کە دەفەرموێ: ﴿أَفَلَا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا﴾، ئایا نابینن، ھەمزە (أَفَلَا...) بۆ پرسیارلێکردنی نکوولییلێکەرانیە، واتە: ئەوانە وەک کەسێک وان کە ھەر نەبیت.

ھەلبەتە ببینن لێرەدا مەبەست پێی ببیننی چاوی (بصری) نیە، بەلکو مەبەست پێی ببیننی عەقڵیە، واتە: ئایا نازانن، دەبوو ئەوەندە بزانی، کە ئەو گۆلکە ناتوانن قسەیان لەگەڵدا بکات، ئەگەر پەنجە ساڵ بانگی بکەن، ئەو ھەر بۆرە بۆرێکی دی، بۆرە بۆرە کەش لە ئەنجامی ئەو دابە، کە کونێکی لە لای پشتمووی کردووی یەکیکی لە لای زاری کردو، کاتیک کە با لە پشتمووی دەدات و بە نێو زاری دادی، دەنگی دی، ئەو سامیریە ئەو کاتە توانییتی شتیکی وا دروست بکات، بیخاتە ئەو گۆلکەو کە با لێی بدات، ببۆرێنن، بە راستی دیارە بابایەکی صەنعەتکارو شارەزا و زۆرزان بوو.

لێره دا خوای پەرورەدگار ئەوانە ی که گۆلکیان پەرستو، وەک کەسێک سەیری کردوون، که هەر بێینی نی، یان وەک کەسێک مامەلە ی لەگەڵدا کردوون، یان لە شوونی کەسێکی داناون، که هیچ نازانی و هیچ نافامنی، ئەگەرنا مەبەستی ئەو نی، ئەگەر هاتباو قسە ی لەگەڵ کردبان، ئەو شایستە ی پەرسترا بوو، بەلام یانی: ئەو گۆلکە تەنانەت قسە یەکی ئاسایشی بۆ ناکرێ، جگە لە بۆرە بۆر.

۳- که دەفرموی: ﴿وَلَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا﴾، هیچ زیانیکی و هیچ سوودیکی بۆ ئەوان بە دەستی نی، (ضَرٌّ، وَنَفْعٌ) هەردووکیان بە (نکرة) هاتوون، واتە: هیچ زیانیکی و هیچ سوودیکی، چ کەم و چ زۆر، بۆ ئەوان بە دەستی نی، بۆچی (زیان) پێش (سوود) خراوه؟ چونکە بیانووی بابای ترساو لە زیان، بەهێزترە لە بیانووی بابای عەودال بۆ قازانج، واتە: کەسێک بێ: من بۆیە ئەو پەرستراوەم پەرست، چونکە ترسام زیانم لێ بدات، یاخود بۆ ئەو بۆ زیانم لێ دووربغاوه، ئەو بەهێزترە لەو ی بێ: بۆ ئەو پەرستم، تاكو سوودم پێ بگەیهنن و بەهرەمەندم بکات.

مەسەلە ی پێنجەم:

نامۆزگاریی کردنی ھاروون بۆ گەلەکە، کە تەنیا خوا بەرست و، شوێنی وی بکەون و، سوور بوونی بەنی ئیسرائیل لەسەر گۆلک بەرستی ھەتا مووسا دەگەرێتەو ھە لایان:

خو! دەفەر موی: ﴿وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَقَوْمِ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِيَ﴾ ١٠ ﴿قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْكَ عَاكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ﴾ ١١ ﴿

شیکیردنەو ی ئەم ئایەتانە، لە چوار بەرگەدا:

ھاروون (عليه السلام) بێ دەنگ و بێ ھەلوێست نەبوو، لە بەرانبەر گۆلک بەرستی بەنی ئیسرائیلدا، بە پێچەوانەی ئەو ھەو ھە (بەیمانی کۆن)دا ھاتو، کە بیگومان نەو ھەیان، بەکێکە لەو شوێنانە ی جوو لەکەکان لە تەو پات گۆریوانەو دەستکارییان کردو، بەلکو سەر و بنیان کردو ھەلێان گێراو ھەو، کە تێمە لە تەفسیری سوورەتی (الأعراف)دا بە تەفصیل ھیناومانە، لێرەش ئاماژە بەکێ پێدەکەین: لە (التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر الخروج، الإصحاح: ٣٢، ص ١٩٤)، لە ژێر ئەم ناوونیشانەدا (ھارون يصنع العجل الذهبي)، واتە: ھاروون گۆلکی زێرین دروست دەکات، کە حاشا پێغەمبەران ی خوا (عليه السلام) زۆر لەو ھەو پایە بەرزتر بوون، گۆلک بۆ خەلک دروست بکەن، بڵێن: وەرەن گۆلک بەرستن، خوا مەپەرستن! یانی: مسوڵمانتیکی ئاسایی و کەستیک ھەر تۆزێک خوا بناسن، دیارە بت ناپەرستن، چ جا بت دروست بکات بۆ خەلکی و بڵێن: وەرەن بیپەرستن! چ جایی پێغەمبەریکی پایە بەرز ی وەک ھاروون (عليه السلام)، نیدی ئازانم جوو لەکە بە چ عەقڵیک، کتیبیک کە ئەو ی تێدایە بە کتیبی موفەد دەسی دادەنن، پێرۆزییەکە لە کوێ دایە، ئەو کتیبە ی ئەو شتە پێو پووج و ئەفسانانە ی تێدان؟! بەلکو ھەر ئەو ھەو راستە کە لە قورئاندا ھاتو:

(۱) ﴿وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَتَقَوَّمُوا لَنَا مَا قُتِنْتُمْ بِهِ﴾، به دنیاییه وه پیشتریش هاروون یتیکوتیبوون: نهی گه له که! یتوه (ثم گولکه) ته نیا پتی تاقیکرانه وه لیره دا نهو ته نکیده، (و) که، بۆ گپرانه وه و بادانه وهی نهو رسته یه بۆ سه ر بابه ق پیشی، به لام (ل) لامی سوئنده، یان زه مینه خوشکهره بۆ سوئند (لام القسم او ممهده للقسم)، (قد) یش بۆ ساغکردنه وه (ته حقیق) یه، ثم جه ختکردنه وه یه، به (ل) و به (قد)، بۆ هه لوه شاننده وهی نهو یه که له په یمانی کؤندا هاتوه - که دیاره ته ورات به شیکه له په یمانی کؤن - گوايه: هاروون دروستکهری گولکه زیرینه که یه، خوا ده فرموی: ﴿وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ﴾، به دنیایی و مسوگهری، هاروون پیشی یتیکوتن، واته: پیش گه رانه وهی پیغه مبه ر مووسا علیه السلام، چی پن گوتن؟

﴿يَتَقَوَّمُوا لَنَا مَا قُتِنْتُمْ بِهِ﴾، نهی گه له که! به دنیایی یتوه هه ر پتی تاقیکراونه ته وه، نهو هه ر به لایه که و به ملتاندا هاتوه، ﴿يَتَقَوَّمُوا﴾، نهو زه مینه خوشکهره بۆ نهو که من بۆ یتوه دلسوزم و یه کتیکم له یتوه، یتوه گه ل و نه ته وهی خو من، خه لکی خو من، دلسوزم بوتان، ﴿إِنَّمَا قُتِنْتُمْ بِهِ﴾، واته: نهو گولکه پهروه ردگارتان نیه، به لکو تاقیکردنه وه یه و، به لایه که بۆ یتوه.

(۲) ﴿وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ﴾، به دنیایی پهروه ردگاری یتوه، خوا ی میهره بان و به به زه یه، واته: پهروه ردگاری یتوه هه ر نهو که سه یه که به زه یی پیتان دادی، په رو ش یتوه یه ق و له که لتاندا میهره بانه.

(۳) ﴿فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي﴾، نجا شوئتم بکه ون و فره مان من جیه جی بکه ن، ﴿فَاتَّبِعُونِي﴾، نه مه به گشتیه، واته: به گشتی شوئتم بکه ون، ﴿وَأَطِيعُوا أَمْرِي﴾، به تابه ت له مه ر نهو گولک په رستیه ش، فره مان من جیه جی بکه ن، فره مان به ری فره مانه کی من بکه ن، شتی و مه په رستن و ته نیا خوا په رست بن.

که واته: هاروون زور به جه ختکردنه وه وه، زور به تکاو لپ پارانه وه وه، زور به لاوانده وه وه، زور به دلسوزانه و به په رو شانده وه، ناگاداری کردنه وه و هو شداریی

پیدان، که نهو کلاوه‌ی سامیریان نه‌چینه سه‌رو فریو نه‌خون به قسه‌کانی، به‌لام نه‌وان چیان گوت؟

۴- ﴿قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَنكِمَينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ﴾، گوئیان: به‌رده‌وام ده‌بین له‌سر هوگر بوون و په‌یوه‌ست بوون پییه‌وه، به‌پرستی نهو گۆلکه‌وه، هه‌تا مووسا ده‌گه‌رته‌وه بو لمان.

وشه‌ی (برج)، واته: (زال)، واته: پوشت، نه‌ما، (لا یرج)، واته: نا‌پوا، یانی: به‌رده‌وام ده‌بن، (لَنْ نَبْرَحَ)، واته: به‌دلنایی، به‌رده‌وام ده‌بین، چونکه (لَنْ) بو ته‌نکیده و بو ته‌نییدشه (للتأکید والتأیید)، واته: به‌رده‌وام ده‌بین و هه‌میشه به‌رده‌وام ده‌بین له‌سهری و هه‌رگیز ده‌ستی لَنْ هه‌لناگرین، لهو گۆلک په‌رستییه، (أَي لَنْ لَزَال)، (العكوف: الملازمة لقصد القرية والتعبد)، (عکوف): بریتیه له په‌یوه‌ست بوون به‌شتیکه‌وه به‌مه‌به‌ستی خولّ نیزیک خستنه‌وه و به‌ندایه‌تی بو کردن، واته: له‌سر نهو گۆلک په‌رستییه و په‌یوه‌ست بوون به‌په‌رستییه‌وه، به‌رده‌وام ده‌بین.

۶- ﴿حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ﴾، هه‌تا مووسا ده‌گه‌رته‌وه لمان، هه‌تا مووسا ده‌گه‌رته‌وه نیو مان، بزانی نایا وه‌ک سامیری ده‌لن: نهو گۆلکه په‌رستراومانه، که مووسا چووه کیوی طووری بو بپشکنی، یان تو پاست ده‌که‌ی نه‌ی هاروون؟ یمه به‌قسه‌ی تو ناکه‌بن، تا‌کو مووسا ﷺ ده‌گه‌رته‌وه نیومان.

مه سه له ی شه شه م:

سه رزه نشتی موسا بۆ هاروون و سه رو پش گرتی، که بۆچی شوی
نه که وتوه، پۆش هینانه وهی هاروون، به وهی که مه ترسی په دابوون
دووبه ره کی هه بووه له یتو که له که یداو، مه ترسی نه وه شی بووه که دواپی
موسا گله پی نه وهی لئ بکات: بۆچی چاوه پری فه رمانی نه وی نه کردوه،
بۆچی قسه که ی وی نه پاراستوه، که گوی: مینه وه لیره دا له یتو خه لکه که دا:

خو ده فه رموی: ﴿قَالَ يَهْرُونُ مَا مَنَّكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ۖ أَلَا تَتَّبِعُنَّ أَفْعَصَيْتَ
أَمْرِي ۖ قَالَ يَبْنَؤُمْ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي
إِسْرَءِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي﴾ (۱۶)

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له پینج برگه دا:

(۱) ﴿قَالَ يَهْرُونُ مَا مَنَّكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ۖ أَلَا تَتَّبِعُنَّ﴾؟، موسا علیهِ السلام گوی: نه ی
هاروون! چ شتیک پری لئ گرتی، کاتیک بینیت گومرا بوون، که شوینم نه که وی، ئنجا به
رواله ت ده بوو فه رموو بای: (ما منعك إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا أَنْ تَتَّبِعَنِ)، چ شتیک بوو به په رچ و
پری لیگرتی، کاتیک بینیت گومرا بوون، که شوینم بکه وی؟

به لأم لیره دا ده فه رموی: ﴿أَلَا تَتَّبِعُنَّ﴾، زانایان ده لئین: لیره دا ئەمه دوو رسته ن
خراونه ته یتو یه ک، هه روک له ته فسیری سوږه تی (الأعراف) یشدا له ته فسیری
ئایه ته کانی سه ره تایدبا باسما ن کرد، که له وی ده فه رموی: ﴿مَا مَنَّكَ أَلَا تَسْجُدْ إِذْ أَمَرْتُكَ...﴾
(۱۷)، چ شتیک پښگرت بوو که سه جده م بۆ نه به ی، کاتیک فه رمانم پښ کردی؟ واته:
(مَا مَنَّكَ أَنْ تَسْجُدَ وَحَمَلَكَ عَلَى الْأَرْضِ)، چ شتیک پښگرت بوو که کړنووش به ری و،
وابلیگ کردی که کړنووش نه به ی؟ ئەم دوو رسته به خراونه ته یتو یه ک، واته: چ شتیک
په رچ بوو له به رده متدا که کړنووش به ری و، چ شتیک هانده رت بوو که کړنووش

نەبەي؟ ليرەش دەفەرەمۆي: ﴿يَهْرُونَ مَا مَنَّكَ إِذْ رَأَيْنَهُمْ صُلُوا ۖ أَلَا تَتَّبِعُونَ﴾، واتە: چ شتیک پڭگرت بوو، کاتیک کە بینیت گومرا بوون، کە شوینم بکەوی و، چ شتیک هاندەرت بوو کە شوینم نەکەوی؟ هەردوو پستە کە خراونە ئێو یەک، (أي ما منعك أن تتبعني، واضطرک إلى ألا تتبعني؟)، چ شتیک پڭگرت بوو کە شوینم بکەوی و، ناچاری کردی کە شوینم نەکەوی، شوینم نەکەوی، دوو واتای هەبە:

یە کەم: ئەو یە کە هاروون دەبووایە وازی لەو خەڵکە هێتابایە، کە بە قسە ی سامیری هەڵخەڵەتاون و کلاوی سامیری ساخته چیان چۆتە سەر ی و، یە کسەر خۆی گەیاندا بە مووسا، ئەود ئەگەر وشە ی (اتباع) مانا راستە قینە کە ی لێ وەر بگرتن، کە بریت یە لە شوین کەوتنی پۆالە تی.

دوو هەم: ئەگەر مانا مەجاز یە کە ی لێ بگرتن، کە مەبەست پێی شوین کەوتنی پڭباز و بەرنامە کەبە ی، واتە: چ شتیک پڭگری لێ کردی کە لە گەڵ بەرنامە کە ی مندا بی و، بەوانە ی کە شوین کەوتوو ی بەرنامە کە ی منن، پووبەرو و و بەرەنگاری ئەوانە ببیەو، کە تووشی گۆلک پەرستی بوون؟ یانی: پڭیان لێ بگری و دژایە تییان بکە ی؟.

(۲) - ﴿أَفَصَبْتِ أَمْرِي﴾، ئەمە پرسیار کردنی نکو و ئیلیکە رانە یە، تایا تۆ سەر پڭچیت لە فەرمانی من کردو؟ ئەمە نکو و ئیلیکە کردنی دوو هەم و جۆر ی کە لە هە پشە لیکردنیش.

(۳) - ﴿قَالَ يَنْفُوتُمْ﴾، گوێ: ئە ی کوپی دایکم! ئەمە بڭگومان بانگ کردنی هاروونە بۆ مووسا و دواندوو یە ی بە زمانی عاتیفەو سۆز، و یستوو یە ی ئەو هەستە ی تیدا بجو و ئێنی کە نێمە هەردوو کمان کوپی دایک ی کین و، لە باو هشی دایک ی کدا گەورە بووین، لەبەر ئەو ی دایک سەرچاوە ی حەنان و عەتف و سۆزی زیاترە، ئەگەر نا باب و دایکیان هەر یەک بوون، لە سوورەتی (الأعراف) دا دەفەرەمۆي:

﴿وَاللّٰی اِلَّا الْاَوَاحِ وَاحِدٌ رِّاسِ اَخِيهِ يَمُرُّهُ اِلَيْهِ قَالَ اَبْنٰ اَمْ اِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَكَادُوا يَقْتُلُوْنِي﴾، واتە: مووسا لەوحە کانی (کە تەو پاتیان تیدا نووسرا بۆو) فریدان و سەری براهە کە ی گرت بۆ لای خۆی راپیکتشا، قژی هاروونی گرت، بە

پێی نەم نایەتە ی سوورەتی (طه)، پێشی ئی هەر گرتو، سەر و پێشی گرتو و بۆ لای خۆی راپێکشاو، کە ئێی بدات و نازاری بدات، سەر و پێشی تێک با هەلداو، ئنجا هاپوون گوێ: ﴿إِنَّمَا﴾، لێرە ﴿يَبْتَغُمُ﴾، لەوێ: ﴿إِنَّمَا﴾، گرنک ئەو هە ئە ی کوپی دایکم! هەر دووکیان دەگرتەو، لەوێ لە سوورەتی (الأعراف) دا (یاء) ی قرتاندو، بەلام لە سوورەتی (طه)، پەنگە جارێک گوئییتی: کوپی دایکم، جارێک گوئوویییتی: ئە ی کوپی دایکم، خۆ ئەو کێشمه کێشم و مشت و مره، مەر ج نیه هەر ئەو نەندە بوو بێ، کە بە کورتی باسکراو.

۴- ﴿لَا تَأْخُذْ بِلِحَافِي وَلَا بِرَأْسِي﴾، ریشیشم مه گرهو قزیشم مه گره، قژی سه ریشم مه گره، رایمه کیشهو، نازارم مه ده.

٥- ﴿إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَءِيلَ وَلَمْ تَرْفَعْ قَوْلِي﴾، من ترسام تو بلایی: له ښو به نو ئیسرا ئیلدا دوو بهره کییت په یداکړدوه، و چاوه رڼی قسه ی منت نه کړدوه، یان قسه ی منت نه پاراستوه که ناگات له بهنې ئیسرا ئیل بن و ټکیان بهرنه ددی، له ښو خویاندا به کدی نه کوژن، کهواته: لږدها هاروون دوو پوړش دښته وه:

۱- بویه من هیچم نه کرد، ترسام، دوايي بلئیی: بۆچی به نئ ئیسرائیلئت یتیکبه رداوه، پینکت وهر کردوون، خواپهرسته کانت له گه‌ل گۆلک پهرسته کاند، به گژیه که وه ناو، کوشتاریان له گه‌ل به کدی کردوه و دووبه ره کیست له یتوباندا بهیدا کردوون؟!

۲- چاوه پښې قسه که ی منت نه کړدوه، تاكو خوږ ده گه پښه وه چی ده لښم، لږده دا: (رَفَبَ يَ، واته: (تَنْتَظِرُ، چونکه (رَقَب، يَرْقَب، يانی: (اِنْتَظِرْ، يَنْتَظِرُ)، واته: چاوه پښې قسه ی منت نه کړد تاكو دښه وه، داخو من چی ده لښم، یاخود لږده دا (رَقَب، يَرْقَب)، یانی: (حَفِظَ، يَحْفَظُ)، واته: قسه که ی منت نه پاراستوه، یان به رنامه و په پامه که ی منت نه پاراستوه، که بریتی بووه له وه ی به یی ئیسرا ئیل یه ک دهنک و یه ک رهنک بښنه وه و، ده ستیان نه چټه خوښی یه کدی، واته: قسه که ی من و به رنامه که ی من و ناراسته کانی منت نه پاراستوون و، ښکت وه رکر دوون، لږده دا ښو دوو پوژنه دښته وه.

۳- بەلەم لە سوورەتی (الأعراف)دا، پۆزشیکی دیکە سێھەمی هەبە، کە دەلێ: ﴿إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَمُّوْهُ وَكَادُوا يَقْتُلُوْنِ﴾. واتە: خەلکە کە منیان بەبێ ھێز زانی و، خەریک بوو بھمکوژن، نزیکیک بوو بھمکوژن، ﴿فَلَا تُشِيتْ فِي الْأَعْدَاءِ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِيْنَ﴾ (الأعراف: ۱۵۰)، دوژمنانم پێخۆش مەکەو، لەگەڵ خەلکی ستەمکارم کۆمەکەو، وەک ئەوانم تەماشای مەکە.

کەواتە: دیارە ھەرسێکیان بوون، بەلەم خوا لە سوورەتی (الأعراف)دا ئەوەیان ھێناوە لە سوورەتی (طه) ئەوەیان ھێناوە، بەلەم ھاروون (طه) ھەر سێ قسەکانی کردوون.

ئایا مووسا ھەقی بوو، یان ھاروون؟

لێرەدا زانیان لەو بارەووە ژۆر قسەیان کردووە: ئایا مووسا ھەقی بوو کە سەرژەنشێ ھاروونی بکات و سزای بدات؟ یان ھاروون ھەقی بوو کە ئەو پۆزشانە ھێناوە؟ زانیان گوتویانە: مووسا ئیجتیھادو بۆچوونەکی وایبوو کە دەبوایە ھاروون واز لەوان بێت و، خۆی بگەبەتتە مووسای بۆی و خەلکە کە بەجێبێت، ئەو ئەگەر (اتباع)کە مەبەست (پێگەبەستن) بێ و مانا پۆلەتییەکی مەبەست بێ.

بەلەم ئەگەر مەبەست پێی مانا مەجازیەکی بێ، دەلێ: مووسا بۆیە گلەیی لە ھاروون کردووە، دەبوایە ھاروون بەو خەلکە کە لەسەر خوا پەرستی مانوەتەو، بەگژ ئەواندا چووبایەو کە خەریکی گۆلک پەرستین.

بەلەم بۆچوونی ھاروون وایبوو کە چاکسازیان لە ئێواندا بکات و، لە ئێو خەلکە کەدا پێتتەو، چاوپێی ھاتنەوێ مووسا بکات، ئەو بۆچوون و کۆشەکی وایبوو.

ئىنجا ئايا کاميان، لەو دوو کۆشاشانە راسترن؟

هەندى لە زانايان دەلێن: ھاپوون نەپێکاوه لە بۆچوون و ئىجتىھادەكەى خۆیدا، چونكە پاراستنى بناغەى بنچىنەكانى شەرىعت باشتەر، لە پاراستنى ئەو بنەمایانەى كە لێى جیادەبنەو، كەواتە: دەبوو ھاپوون ئەو بناغەى دیندارىيە كە بریتىيە لە تەنیا خواپەرستى (التوحید)، با بە كوشتنى خەلكەكەش كۆتایى پێھاتبايە، یان با بە بەجێھێشتنیشیان كۆتایى ھاتبايە، پاراستبايە.

ھەندىكیش دەلێن: نەخێر بۆچوونەكەى ھاپوون لە شوێنى خۆیدا بوو، چونكە پاراستنى یەكڕیزی خەلكەكە و خۆتێرزیی لە ئیواندا پەیدا نەبوونیان، گرنگتر بوو لەو كاتەدا، چونكە دواى دەگونجا ئەو چارەسەر بكەن، كە ھەر واش بوو، مووسا علیہ السلام ھاتەو و چارەسەرى كرد، بەلام ئەگەر دەستیان چووبایە خوێنى یەكدى، ئەو كاتە ئەو خۆتێرزان و كوشتارە چارەسەر نەدەكرا.

منیشم پێم وایە: ھاپوونیش پێكاویەق و، مووساش ھەقى بوو ئەو لێرسینەو و سەرزنەشتە بكات، بەلام دواى كە ھاپوون بۆ مووسای ڕوونكردۆتەو، مووسا ناگای لەو وردەكارىیانە نەبوو، كە ئەو ھاپوونیان بەبێ ھێز زانیو، ھاپوون بۆیە چاوەڕێى مووسای كردو، كە ئەو خەلكە تووشى كوشتار نەبێ لە نێوخۆیدا، پاشان ھاپوون بۆیە بەجێ نەھێشتوون بۆ ئەو ھەر لە ئیواندا بێ، دواى ئەو ھەى كە ئەو پۆزشانەى بۆ ھیناوەنەو، ئەو پۆزشانە ئیقناعەر بوون بۆ مووسا علیہ السلام.

كەواتە: ھەم ھاپوونیش پێكاویەق لە بۆچوونەكەى خۆیدا، لە ئىجتىھادەكەیدا، مووساش دواى كە گلەى لە ھاپوون كردو، كە بۆچى نەچوو بۆ لای، یان بۆچى بەوانەى كە ڕوایان بە خوا لە دڵدا ماو، ڕووبەر و بەرەنگار نەبۆتەو، لەگەڵ ئەوانەى كە لایان داو؟ وا پێدەچى مووساش ئەو گلەییەى خۆى كێشا بێتەو، بە بەلكەى ئەو ئایەتەى سوورەتی (الأعراف)، كە دەفەرموێ: ﴿قَالَ رَبِّ

أَغْفِرْ لِي وَلِإِخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾. واتە: مووسا
 فەرەمۆۋى: پەرۋەردگارم! لە من و لە برايەكەم خۆش بە و بە بەزەيى خۆت
 بمانخە نېو بەندە چاكەكانت و تۆش بە بەزەيىترينى بە بەزەييانى.

كەواتە: مووسا داۋاي لىيوردنى بۆ خۆشى و بۆ برايەكەشى كردو، بۆ خۆى
 كە توند بوو لە گەل برايەكەى داو، ئىجتىهادىكى ھەلەشى كردو، كە پىش
 خەلكەكەى كەوتو ھەلە بۆ دىدارو جىژۋانى پەرۋەردگار، بۆ برايەكەشى، نەگەر
 كە مەرخەمىيەكى كردبى، داۋاي لىيوردنى بۆ لە خواى پەرۋەردگار كردو، كەواتە:
 وابىدە چى پۆزىش و عوزر ھىنانە ھەكانى ھاروون بۆ مووسا، ئىقناعكە رىو و بن.

مه سه له ی جه و ته م و کو تایی:

لیپرسینه وهی مووسا له گه ل سامیری داو، بیانوو هینانه وهی سامیری به وه که شتیکی زانیوه خه لکه که نه یزانیوه، یان شتیکی دیوه خه لکه که نهیدیوه له وهی له بهرنامه و شوینه واری مووسا وه ریگرتوه، فری داوه و نه فسی وای پی خوش بووه، سزادانی مووساش بوی به دوورخسته وهی و قه دهغه کردنی دواندنی و، پاشان سووتاندنی گو لکه په رستراوه که ی و بلاوکردنه وهی پاشماوه و خو له میشه که ی به ده ری داو، پاگه یاندنی نه و راستیه که په رستراوی شایسته ی په رستن بی، بهس خوی تاک و ته نیا و زانیاه ۱۶:

خوا ده فره موی: ﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يَسْمُرُ﴾ ۱۶ ﴿قَالَ بَعُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي﴾ ۱۷ ﴿كَأَلَّا فَاذْهَبَ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَوةِ أَن تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تَخْلَفَنَّهُ وَنَنْظُرَ إِلَى إِلَهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنُحَرِّقَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْبِفَنَّ فِي إِلَهِ لَّيْمٍ نَّسْفًا﴾ ۱۷ ﴿إِنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾ ۱۸ ﴿

شیکردنه وهی لهم ئایه تانه، له چوارده برکه دا:

روونکردنه وه و ده ستیک:

مووسا له قوناغی به کهم دا گله بی له خه لکه که ی کردوه، سه رزه نشتی نه وانی کردوه و، لیپرسینه وهی له گه ل نه واندنا کردوه.

له قوناغی دووه مدا ده گوازته وه بو لیپرسینه وه کردن له گه ل هاپرونی برای، که جینشینی بووه، که پیتی ده لئی: جینشینی من به و چاکسازی بکه و به دوا ی خراپه کاران و نازاوه گیران مه که وه، دیاره مووسا دل ی خه به ری داوه.

ئىنجا لە قۇناغى سىيەمدا لىپرسىنەو لەگەل باباى نازاۋەگىپرو فىتنە چىى و فېلباز و
ساختە چىيدا دەكات كە سامىرىيە، ئايا ئەمە چى لىۋەردەگىرى؟

ئەمە ئەوۋى لى ۋەردەگىرى كە بەرپرسيارى يەكەم خەلک و كۆمەلگا،
خۇيەق، ئىنجا دوایی بەرپرسةكانيان، ئەوانەى كە خەلک كىردوويانن بە بەرپرسي
خۇيان و كاربه دەستى خۇيان، ئىنجا دەبى گلهيى بگىرى ئەوانەى كە ناحەزى ئەو
كۆمەلگايەن و، دەيانەۋى ئەو كۆمەلگايە بەلارپىدا بەرن و، هەلپىخەلەتتىن و كلاۋى
لەسەربىتىن و، تەۋشى لادان و تاۋانى بگەن، كەۋاتە: بەرپرسيارى يەكەم بەرانبەر
هەر خراپەو تاۋانتيك و، بەرانبەر هەر لادان و سەرپىچىيەك، كۆمەلگا خۇيەق،
نەك كۆمەلگا دەستى چەۋرى خۇي بە خەلک بسىرى، ۋەك بەنى ئىسپرانىل
كردىان، گوتيان: ﴿قَالُوا مَا أَخْلَقْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلَكًا﴾، ئىمە بە دەست خۇمان
نەبوو كە لە ژوانگەى تۆ دواكەۋتىن، يان ئەو بەلئىنەى كە بە تۇمان دابوو،
بە دەست خۇمان نەبوو كە بەلئىنەكەمان جىبەجى نەكرد، ئەدى بە دەست كى
بوو؟

﴿وَلَكِنَّا جُمْلًا أَوَّارًا مِّن زِينَةِ الْعُورِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّارِئُ﴾، ئىمە چەند
كۆلىكىمان لى بار كرابوون لە خىل و زىپرو زىپو خەلگەكە، ۋاتە: خەلكى مىسى،
لېرەدا بەنوۋ ئىسپرانىل خۇيان ۋەك خەلگىكى دەستە پاچەى بى ۋىست و كۆلۆل،
ۋىنا دەكەن، كە ئىمە هېچمان بە دەست نەبوو، ئىمە بە دەست خۇمان نەبوو
كە هەلخەلەتتىزىن، ئەدى بە دەست كى بوو؟ نا، بەرپرسيارى يەكەم خۇتانن،
بۆيە مووسا ﷺ پىشى يەخە ئەۋان دەگىرى، لىپرسىنەو لەگەل ئەۋاندا دەكات،
سەرزەشتى ئەۋان دەكات، كە دەبى تۆ بۆ خۆت وريا بى، ۋەك پىشىيان دەلئىن:
(مالى خۆت توند بگىرەو سەگى دراۋسى بەدز مەگرە)، نابى خەلک و كۆمەلگا،
دەستى چەۋرى خۇي بە خەلگى دىكە بسىرى، خەتاي زىپرو زىۋەكە بوو، لىمان
باركرا بوو، كۆلىكى قورس بوو بە كۆلمانەو، فېرمان د!!!، ئىنجا فېلبازىكىشمان لى
هەلگەۋت و هەلپىخەلەتاندىن و كلاۋى لەسەر ناين!! مىللەتاتى دواكەۋتوو، كۆمەلگە

دواکه و توه کان، نه وانه که دهستی چهوری خویان به خه لک دهسرن، به لام
 کومه لگای ته ندروست نه وهیه، که نه گهر هه لهی کرد، دان به هه لهی خویدا
 دینتی و خه تای خوی ده گری، نه که هه له کانی خوی به خه لکی دیکه هه لبواسن
 و دهستی چهوری خوی به خه لکی دیکه بسری، خوشی وه که به رزه کی بانان
 بوی دهر چن! نه وانه کومه لگا دواکه و توه کانن که به دنیاییه وه به نی نیسپرائیل
 له و کاته دا کومه لگایه کی دواکه و توه بوو، نه گهرنا سامیرییه کی ساخته چپی و
 فیلبار، دوی نه وهی خوی پهره دگار نه وه موو نیعمه ته ی به سه ردا پرشتوون،
 له چه ننگ فیرعه ون دهر یازی کردوون، دهر یای بو شق کردوون که وه که له
 تفسیری سووره تی (الأعراف) دا باس مان کرد، ده لئ: دهر یا بوو به دوازه رتگا،
 دوازه کولان و جاده به دهر یادا، چونکه به نی نیسپرائیل دوازه تیره بوون، به
 دوازه ریئاندا به دهر یای سووردا پهرینه وه، دواتر له دهشتی سینادا، خوا دوازه
 سه رچاوه ی له گابه ردیکی گه وره بو دهر هینان، دواپی گه زوی به سه ردا باراندن،
 بالنده ی شیلقه ی بو ناردن، به لکو هه وری به سه ره وه کردنه سیبه ر له دهشتی
 سینادلو، به شه و کوله گیه کی رووناکی له پیشیانه وه ده رویی، بو نه وه ی بزنان
 به ره و کوئی ده چن؟ ... هتد، خوا نه وه موو نیعمه تانه ی پیدان، که چی دواپی
 بابایه کی ساخته چپی و فیلبار، بتوانی وا به ناسانی هه لته له تینتی و تووشی گولک
 پرستیت بکات، نه وه بیگومان دواکه و توه یه تیه.

دواپی مووسا عليه السلام وایزانیوه که هاروونی برای که مته رخمیی بووه، به لام
 دوی نه وه ی هاروون پور شه کانی بو هینانه وه، زانی که مته رخمیی نه بووه، چونکه
 هاروون هه ر له سه ره تاوه پیگوتوون: نه وه به لا و تافیکردنه وه یه بوئان،
 پهره وردگارتان ته نیا خوی خاوه ن به زه ییه، نه و زاته ی نه وه موو به زه ییه ی
 له گه ل تیوه دا نواندوه، نه وه موو چاکه و نیعمه تانه ی له گه ل تیوه دا کردوون،
 دواپی مووسا عليه السلام که بوی دهر که وتوه، هاروون که م و کوپییه کی نیه، نجا
 چوته سه ر سه رو گوتلاکی سامیری ساخته چپی و فیلبار:

۱- ﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يُسْعِرُ﴾، گوئی: نهی سامیری! چ کارنکت کردوه، چ که تننکت کردوه، وشهی (الخطب)، (الشان الجلل، والأمر العظیم الذی یکن فیہ التغاطب)، کارنکی گرنک و مهزن که قسه کردنی زور تیدا بن، مشت و مری تیدا ده بن، له هه موو قورئاندا وشهی (خطب)، بو ئه وه به کاردئ:

أ- مووسا به دوو کهه کهی پیاوه صالعه که ده لئ: ﴿مَا خَطْبُكُمَا قَالَا لَا نَسْعِي حَتَّىٰ يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأُبْنَا شَيْخَ كَبِيرٍ﴾ (القصص، ۲۷) بوچی راوه ستاون؟ چ گرفتیکتان ههیه؟ نهوانیش ده لئ: تیمه ناتوانین ئاژه له کاهان ناو بدیهن تاکو شوانه کان هه موویان ئاژه له کانیان ناو نه ده ن، (چونکه نهوان هه موویان پیاون)، بابیشمان پیاونکی به تمه نه (و کوریشمان نین، براشمان نین).

ب- ههروه ها له ئایه قی (۵۱) ی سووره قی (یوسف) دا، ده فهرموئ: ﴿مَا خَطْبُكُنْ إِذْ رَاوَدْتَنِّي يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ﴾، که پادشا به ئافره ته کان ده لئ: چ که تننک بوو، چ کارنکی مهزن بوو، که ئیوه گله کومه کیستان له دزی یوسف کرد تاکو تووشی تاوانی بکه ن؟

ج- ههروه ها: ﴿قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ﴾ (الحجر، ۷۷) نهی نیردراوان کاری گرنکی ئیوه چیه؟ بوچی رهوانه کراون؟

۲- ﴿قَالَ بَصُرْتُ بِمَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ﴾، دواى ئه وهی مووسا (عليه السلام) نهو پرسیاره له سامیری ده کات، کارت چی بوو؟ چ که تننکت کردوه؟ نهویش ده لئ: شتیکم بینی که نهوان نه یانبینی، یان شتیکم زانی که نهوان نه یان زانی، په ییم به شتیک برد که نهوان په بیان پئ نه برد بوو، نهوان خه لکه که به نوو ئیسرا ئیل، خو ئندر اویشه ته وه: (بَصُرْتُ مَا لَمْ يَبْصُرُوا بِهِ)، واته: من شتیکم بینی که ئیوه نه تانبینی، شتیکم زانی که ئیوه نه تان زانی، دوا بی باسی ده که ین که مه به ست لهو قسه یه ی سامیری چییه، که شتیک دیوه خه لکه که نه ییبینیوه، یان شتیک زانیوه وهی به شتیک بردوه، که خه لکه که نه یزانیه و په ی پئ نه بردوه.

۳- ﴿فَقَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَنَسِ الرَّسُولِ﴾، منیش چنگیکم داگرت له شوینی رهوانه کراو، ئایا نهو رهوانه کراوه مه به ست پئی مووسایه (عليه السلام)؟ یان مه به ست پئی

جیریله؟ ههروهها نهو (أثره)، مه بهست پیتی شوتهواری معنهویه؟ نهو شوتهواری که مووسا به جیتی هیشتبوو که بهرنامه که یهقی، یان مه بهست پیتی شوتهواری ماددیه؟ چه نگه خو له که له بنی پیتی جیریل، یان له بنی پیتی نه سپه که ی جیریل، وهک له هه ندیک ریویه تاندا هاتوه، چیه؟ دوایی تیمه رای خو مان لهو باروده ده لئین.

وشه ی ﴿قَبْضَةً﴾، خوتندراویشه تهوه: (قَبْضَة)، به لَم ههوت قورنان خوینه سه ره کییه کان هه ر وشه ی ﴿قَبْضَةً﴾ یان هیناوه، ده لئ: (وَالْقَبْضَةُ: الْوَاحِدَةُ: مِنَ الْقَبْضِ، وَهُوَ غَلْقُ الرَّاحَةِ عَلَى شَيْءٍ، فَالْقَبْضَةُ مُضَرٌّ مَعْنَى الْمَفْعُولِ، وَضِدُّ الْقَبْضِ: الْبَسْطُ^(۱)، یه کیکه له (قبض)، (قبضة)، نهویش تهویه که تو له په ده ست له سه ر شتیک داخه ی، واته: چه نگ، کوردیی ده لئین: چه نکیکم لندا، (قبضة)، چه نکیک، (قبضة) لیره دا ده بیته چاوگ، یانی: (مقبوض)، واته: شتیک که داگیراوه، پیچه وانیه ی (قبض) بریتیه له (بسط)، یانی: کردنه وه، (قبض)، واته: داخستن.

وشه ی (الأثر)، واته: شوتهوار، بریتیه لهو شوتهواری که که سیک به شویتیکدا ده روات به جیتی ده هیلتی، که بریتیه له جی پتی، تنجا ته گه ر له سه ر لم ده روات، له سه ر گل ده روات، له سه ر قور ده روات، چ مروق بی، چ ناژه ل بی، نهو شوته ی که به جی دئلی، پیتی ده لئین: (أثر)، به لَم دوایی تهوه خواراوه تهوه بو شوتهواری معنهویش.

که واته: ده گونجی ﴿أَثَرُ الرَّسُولِ﴾، نهو شوتهواری معنهوویه، نهو نیردراوه، نهو رهوانه کراوه، ده گونجی مه بهست پیتی مووسا ﷺ، بی، یان ده گونجی مه بهست پیتی جیریل بی، که هه ردووکیان رهوانه کراون، چه نکیکم لی داگرت. ٤- ﴿فَنَبَذْتُهَا﴾، تنجا نهو چه نگه م فریدا، به واتای نهو چه نگه خو له م فریدایه سه ر گۆلکه که و، گۆلکه که ژبانی هاته بهر، یان نهو شوتهواری که رهوانه کراو، که مووسایه

الظُّنَّ بۆی بە جی ھېشتبووین، لە ئیوماندا بە جی ھېشتبوو، کە بریتی بوو لەو بەرنامە و پەيامە ی لە خوا وەر یگرتبوو، من بە شیکم لێ وەرگرتبوو، دوایی ئەو بە شەم فرێدا و وازم لێھێنا، واتە: ئەوەندە زانیارییە، ئەوەندە شارەزاییە کە ھەم بوو بە بەرنامە ی مووسا، فرێمدا و پشتگوێم خست و کارم پێ نہ کرد، کە مەبەست پێی ئەنیا خوا پەرستیی (توحید)ە، ئەو ی فرێداوہ و شیرک و بتپەرستیی لە شوێندا داناوہ.

۵- ﴿وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي﴾، ھەر بەو شیوہیە نہ فەسم بۆی جوانکردم، ئەمە پێی دەگوتری: (مَنْ تَشَبِهَ الشَّيْءَ بِنَفْسِهِ)، ﴿وَكَذَلِكَ﴾، ھەر وہا بەم شیوہیە، ناوا بەم شیوہیە، ئەمە وێچواندنی شتێکە بە خودی خۆی، واتە: بەو شیوہ جوانکردنە، کە نہ فەسم جوانی کرد، بۆی جوان کردم، وەک زێدە پۆییکردن لەوہدا کە ئەو شتە وێنە ی نیە، ئەو شتە دەبێ ھەر بە خودی خۆی بچوێترتەوہ، وەک خوا دەفەرموێ: ﴿وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا﴾ البقرة: ۱۴۳، بەو شیوہیە کە گێراومانن بە کۆمەلێکی نێوہندگیر، کۆمەلێکی میانگیر، نہ کورت بێتن، نہ تێپەرێتن، نہ زێدە پۆی بکەن، نہ کەمتەرخەمی بکەن.

نجا ئەمە کە دەفەرموێ: ﴿وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي﴾، بەو جوړە نہ فەسم بۆی جوان کردم، دەگونجی دانپێدانانی سامیری بێ بە گوناھە کە ی خۆی دا، دەشگونجی بۆ: وام پێ خۆش بوو، وام کە یف پێھات، چونکە ھەموو تەفسیرەکان کە سەرئەجم داوێ دەلێن: ئەوہ دانپێدایانی سامیری بە گوناھە کە ی خۆی دا.

بەلام پێم وایە وێرای دانپێدایان بە گوناھە ی دا، ئەوہش دەگرێتەوہ کە بۆ: من نہ فەسم وای پێ خۆش بوو، وام پێ چاک بوو، وام کە یف پێ ھات، واتە: مەرج نیە لێرەدا خۆ بە تاوانباردانانی سامیری بکە یەنێ، یان ئەنیا ئەوہ بکە یەنێ، بە لکو ئەوہش دەکە یەنێ کە: نہ فەسم وای پێ خۆش بوو، پێم چاک بوو وایکەم، وشە ی (سۆلت) واتە: نہ فەسم وای بۆ جوان کردم، وای بۆ ئاسان

کردم (تسویل)، یانی: (تسهیل) ناسانکردن، به لّام لیتره دایانی: جوانکردنی شتیگ که له خودی خویدا جوان نه بئی.

ئنجاکاتی که سامیری بۆ مووسا بهو شیوهیه بهیانی حالی خوئی دهکات و، به حیساب پوژشی بۆ دینیتیهوه، یان هه لووستی خوئی بۆ روون دهکاتهوه.

(۶) ﴿كَأَلْأَذْهَبَ﴾، مووسا فهرمووی: برۆ، بۆ کوئی برۆ؟ واته: برۆ دوور بکهوهوه.

(۷) ﴿فَأَنَّكَ لَك فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ﴾، تۆ له ژياندا نهوهت بۆ ههیه، نهوه لهسه تۆ ده بئته موگ، نهوه لهسه تۆ تاپۆ دهکری، که بلئی: ﴿لَا مِسَاسَ﴾، واته: کهس دهستم لێ نهذا و دهستم له کهس نادهم.

(مساس: مصدر ماسه، معنی مسه، و (لا نافية للجنس)، (مساس)، چاوگی (ماسه)، بهمانای: (مسه)، دهستی لیدا، (لا) یش بۆ نهفسی جینسه، کهواته: (مساس) یش ناوه که بهتی و دک (لا إله إلا الله)، هیچ پهستراوێک نه، ﴿لَا مِسَاسَ﴾ یانی: دهستم لیدان نه، نهو کاته (لا) ی لابردهی جینس که دهچته سهه ناوێک، ههمیشه (منصوب) ی دهکات، ﴿لَا مِسَاسَ﴾، دهستم لیدان نه، دهستم وێ کهوتن نه، واته: نه کهس دهستم لێ بدات و، نه دهستم له کهس دهدهم، (لا أَمْسُ وَلَا أَمْسُ)، دهستم له کهس نادهم و کهس دهستم لێ نهذا، یان له کهس نزییک ناچهوهوه، کهس یش لێک نزییک نه بئتهوهوه، توخنی کهس ناکهوم و کهس توخنم نه کهوێ، نه مه سزایهک بووه له لایه ن مووساوه، بهسهه سامیرییدا سه پتیره، که پتی دهگوتری: سزای دا برین له کۆمه لگا، په رگیرکردن، یان گۆشه گیرکردن، یان دا برین له کۆمه لگا و خه لک.

(۸) ﴿وَأَنَّ لَكَ مَوْعِدًا أَنْ تَخْلَفَهُ﴾، تۆ جیژوانیگت بۆ ههیه، به لێنگه بهکت بۆ ههیه که لیتی دواناخیری، خویندراویشه تهوه: (لَنْ تَخْلِفَهُ)، واته: تۆ لیتی دواناکهوی، به لّام نهگه ر ﴿لَنْ تَخْلَفَهُ﴾، بێ، واته: تۆ لیتی دواناخیری، ئنجا نایا نهو به لێنگهیه و نهو ژوانگهیه کوئیه؟ به دلتیاییهوه مه بهست پتی پوژی دوایه.

قسه دابرین له ئەهلی بیدعت و هه‌لوه‌سته‌یه‌ك:

لیره‌دا (القرطبي) ده‌لن: (هَذِهِ الْآيَةُ أَصْلُ فِي تَلْفِي أَهْلِ الْبِدْعِ وَالْمَعَاصِي وَخُجْرَالِهِمْ وَأَلَّا يُغَالَطُوا، وَقَدْ فَعَلَ النَّبِيُّ ﷺ ذَلِكَ بِكَعْبِ بْنِ مَالِكٍ وَالثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خُلِفُوا)^(١)، واته: ئەم ئایە‌ته‌ بێ‌جێ‌یه‌ی ئەو جۆره‌ سزادانه‌یه‌، كه‌ خه‌لكی‌ خاوه‌ن بیدعت و گوناخ دوور‌ب‌خ‌رتنه‌وه‌و، داب‌رێ‌ترین و تێكه‌ڵیان له‌گه‌ڵ‌دا نه‌كری، وه‌ك پێ‌غه‌مبه‌ر ﷺ له‌گه‌ڵ‌ كه‌عبی‌ كورێ‌ مالك و دوو هاوه‌له‌كه‌ی كه‌ دواخرا بوون، [سزادانه‌كه‌یان دواخرا بوو]، به‌و شی‌وه‌یه‌ په‌فتاری‌ كرد.

كه‌ له‌ تەفسیری سوورەتی (التوبة)‌دا به‌ تەفصیل‌ به‌ سه‌رهاته‌كه‌یا‌هان هێنا، كه‌ له‌ سه‌حیحی (بوخاری و موس‌لیم)‌دا هاته‌وه‌.

به‌لام بێ‌گومان ئەوه‌ له‌لایه‌ن ده‌سه‌ڵاتی‌ شه‌رعییه‌وه‌و، له‌ لایه‌ن كه‌سانێ‌کی‌ به‌ ئی‌نصاف و شاره‌زاوه‌، دیاری‌ ده‌كری، نه‌ك هه‌ر كه‌س راست بۆ‌وه‌ به‌وی‌ دیکه‌ بلن: ئەه‌لی‌ بیدعت و بلن: سه‌لامی‌ لێ‌ناكه‌م و قسه‌ی‌ له‌گه‌ڵ‌ ناكه‌م! وه‌ك تێستا هه‌ندێ‌ وشكه‌ سه‌له‌فی‌ فه‌قیرۆ‌كه‌ كه‌ په‌نگه‌ نه‌وان په‌نگه‌ شایسته‌ی‌ نه‌وه‌ بن، خه‌لك سه‌لامیان لێ‌ نه‌كات، كه‌چی‌ دێ‌ن هه‌ر له‌ خۆ‌را لی‌ستێ‌ك داده‌نێ‌ن و ده‌لێ‌ن: ئەوانه‌ نابێ‌ سه‌لامیان لێ‌ بک‌ری، ئەوانه‌ نابێ‌ ه‌امو و شو بک‌رێ‌ن، ئاخ‌ر كێ‌ ئەو مافه‌ی‌ به‌ تۆ‌دا؟ وه‌ك من جاری‌ك لی‌ستی‌كیانیان پێ‌شاند‌ام گو‌تیان: مامۆستا! ئەوه‌ هی‌ ئەوانه‌یه‌ كه‌ خۆ‌یان به‌ سه‌له‌فی‌ ناو ده‌به‌ن، كه‌ ئەوانیش جۆریان زۆ‌رن و ده‌بێ‌ پۆ‌لێ‌ن بک‌رێ‌ن، خه‌لكی‌ عاقل و به‌ ئی‌نصافیان تێ‌دایه‌، به‌لام خه‌لكی‌ نه‌فام و نه‌زان و كاری‌تێ‌ك‌راو به‌ حیزب و پ‌ژێمه‌ عه‌لمانییه‌كانیشیان تێ‌دا هه‌یه‌، لی‌ستی‌كیان پێ‌ پێ‌شاند‌ام گو‌تیان: ئەوه‌ هی‌ هه‌ندێ‌ له‌ سه‌له‌فی‌ ناوه‌كانه‌، سه‌یرم كرد: هه‌رچی‌ بانگه‌وا‌زكارو وتارخوێ‌نی‌ باش كه‌ له‌ نێ‌و خه‌لكیدا جێ‌ی‌ سوودو كه‌ڵك‌ن، هه‌موویان له‌ نێ‌و ئەو لی‌سته‌دا ریز ك‌ردوون، گو‌ایه‌: ئەوانه‌ هه‌موویان ئەه‌لی‌ بیدعت‌ن و نابێ‌ سه‌لامیان لێ‌ بک‌ری!

مىنىش كۈتم: ئەو مۈنكەرە كىيى، ئەو ھەموو مەعرووفانەي راست و چەپ بەسەرداھىتەن، ئەو ديار نىيە كىيى و مۈنكەرە، بەلەم ئەوانە ھەموويان خەلكى ناسراو و زانراون، بەلەي پارىزاوينىن لە ھەلە، بەلەم ئەوانەمان ھەن، كە لە نىو ئەو خەلک و مىللەتەدا چوار قەسەي ھەق بىكەن، خەلک ئامۇزگارىي بىكەن، بەرچاوى خەلک پۇشن بىكەن، راستىيەكانى عەقىدە و شەرىع لە خەلكى حالىي بىكەن، ئىنجا تۇ بىنىي راست و چەپ بەسەر ھەموويان دابىنىي:

۱- لەبەر ئەوئەي بەپىي مەشرەب و مىزاجى تۇ نىن.

۲- يان نەفەرىكى سەرلەشتىواو لە ئىو، لەبەر ئەوئەي كەيفى بەوانە نايەت.

۳- يان لەبەر ئەوئەي تۇ چوار پىنچ مەسەلەت كىرەن بە پىوئەرو تەرازوو، بەپىي ئەو چوار پىنچ مەسەلەن، ئەوانە بە لادەر لە قەلەم دەدرىن، بابايەكى نەكىرە بۆي نىيە راست و چەپ بەسەر كەسانىكى مەعرووف و ناسراودا بىنىي، كە لە مەيدانى كارى ئىسلامىي و بانگەوازي ئىسلامىي و، قەسەي خىركەن بۇ مەسۇلمانان دا ناسراون، بابايەكى نەناسراو نەزانراو ۋەك (أبو بكر) بەغدادىيەكە، كە خۇي كىرە بە خەلىفەي مەسۇلمانان، بى ئەوئەي چوار زاناي موعتەبەر بىناسن و شايدىي بۇ بىدەن كە تۇ شايسەي، يان ھەر ئەسەن تۇ ناسراوي، ناسراوي بەوئەي كە لە دىن تىكەبىشتووي!! ئەو بە راستىي ئەوانە ھەموويان بەلەن بەسەر ئۆمەتەدا دىن، ئەوئەش ھەمووي لە ئەنجامى دواكەوتوويەئىي مەسۇلماناندا، ئەو ھالەت و دياردانە پەيدادەن، بە ھەر ھال كاتىك كە قەوارەيكە ئىسلامىي ھەبى و زانايانى موعتەبەرەو باوەرپىكرەو و زانايانى شەرەزاو بە ئىنصاف، بۆيان ھەيە بىر پار بىدەن كە قەلەم بەسەر ئەوئەي بىرىكى چەقە ھەيەو پەفتارىكى چەقە ھەيە، يان بىرىكى نامۇي ھەيە بە داھىتەر بە (مبتدع) لە قەلەم دەدرى، يان بە شەيخەوتووي ئارەزووي خۇي لە قەلەم دەدرى: بە گوناھبارو لادەر دادەنرى و، خەلكىنە! تىكەلەي لەگەل مەكەن، ئەو دەستەلەي شەرىي و، زانايانى موعتەبەرەو باوەرپىكرەو، ئەو دەستەلەت و مافەيان ھەيە، نەك ھەر نەكىرەيكە راست بىتەو، زەرپ بەسەر ئەو مەعرووفانەدا بىنىي، كە كەيفى پى نايەن.

۹- ﴿وَأَنْظُرْ إِلَى إِلٰهِكَ الَّذِي ظَلْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا﴾، سەرنج یدە ئەو پەرستراوەت، کە تۆ بەردەوام بووی لەسەر پەرستنی و پەيوەست بووی بە پەرستنییەوه، ﴿ظَلْتَ﴾، لە ئەصلدا (ظَلَلْتُ: أي استمرت) بەردەوام بووی، (والعكوف: ملازمة العبادۃ)، (عكوف) یش، پەيوەست بوونە بە پەرستنی شتیکەوه.

۱۰- ﴿لُحْرِقَتْهُ﴾، بە دنیایی، یان سۆتند بە خوا دەیسووتینن، ھەرۆھەا خوێنراویشەتەوه: ﴿لُحْرِقَتْهُ﴾، ئنجا: ﴿لُحْرِقَتْهُ﴾، واتە: زۆری دەسووتینن، بەلام ﴿لُحْرِقَتْهُ﴾، واتە: دەیسووتینن، (تھریق)، لەگەڵ (حرق)دا، جیاوازییەکیان ئەوەیە: (حرق، يُحْرِقُ، تْهْرِيقًا)، واتە: زۆری سووتاندو سووتانەکی جەخت لەسەرکردو، بەلام (حرق)، بریتییە لە سووتاندنی ناسایی.

۱۱- ﴿ثُمَّ لَنْسِفَنَّ فِي الْيَمِّ نَسْفًا﴾، دواوی بە دنیاییەوه پرژ و بڵاوی دەکەینەوه بە دەریادا، (یم)، واتە: دەریا کە بە دنیاییەوه مەبەست لەو دەریایە، دەریای سوور بوو، کە کاتی خۆی پێی گوتراوه: (بحر القلزم)، دەریای سوور، (النَّسْفُ: تفريق وإذراء لأجزاء شيء صلب)، (نسف)، بریتییە لە بڵاوکردنەوه و پرژ و بڵاوکردنی پارچەکانی شتیکی رەق، یانی: زێر کە بسووتێت، وردو خاش بکری، ئەویش دواي سووتاندنی، وردو خاشی کردو و پارچەکانی فێرداوەتە ئێو ئەو دەریای سوورەوه، وشەي ﴿ثُمَّ: للترتيب الرتبي﴾، بۆ ریزبەندیی پلە پلەییە، دواي ئەوەی دەیسووتینن، ئنجا وردو خاشی دەکەین و پرژ و بڵاوی دەکەینەوه بە دەریادا.

۱۲- ﴿إِنَّمَا إِلٰهَكُمُ اللَّهُ﴾، بە دنیاییەوه، بێگومان پەرستراوی ئێو تەنیا خوايە ﷻ، ئەو خوايە کێیە؟

۱۳- ﴿الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ﴾، جگە لەو هیچ پەرستراویک نیە، شایستەي پەرستراو بێ.

۱۴- ﴿وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا﴾، زانیاریی وی ھەموو شتیکی گرتۆتەوه، ئەو گۆلکە لە زانیاریی خوادا نەبوو، کە پەرستراو بێ و، ئەي سامیری! خواي پەرۆردگار بە پەنھان و روالەتی تۆ ناگادارو زانیایە.

سنى جۆره ليكدانهوه بۇ

بيانوى ساميرىي له دروستكردى (گۆلك)هكهدا

۱- راي يه كه م: كه له هه موويان باوتره: ﴿بَصُرْتُ﴾، واته: بينيم، ﴿فَقَبَضْتُ﴾ قَبْضَةً، واته: چهنگه خۆتيكم داگرت، ﴿مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ﴾، له ژىر پى جىريل، يان له ژىر پى ئه سپه كهى جىريل، ﴿فَقَبَضْتُهَا﴾، فريمدايه سه ره يكه رهى گۆلكه كه، يه كسه ر ژيانى هاته بهر.

ئنجانا ئايا نه وه زانا يان له كو تيان هتئا وه؟ نازانم، هه ره له خو وه ده لىن: نه سپى جىريل پى له هه ره شو ئتيك دابنى، تو دوايى ده ست بده به نه وه خو لهى ژىر سمى ئه سپه كهى جىريل، به سه ره هه ره شتيكى دابكهى، ژيانى دىته به ره وه ده بىته خاوه ن ژيان.

كه له راستيدا نه وه هه يچ به لگه يه كى له سه ره نيه وه، هه يچ به لگه يه ك نيه، كه نه صلن جىريل نه سپى پى بى، يان جىريل پى دابىته شو ئتيك و شو ئنه كهى ديار بى! چونكه هه ندىك ده لىن: شو ئن پى جىريل، كه نه وه ته فسيره كان هه موويان هتئا ويانه، به لآم هه يچ به لگه يه كى پشت پى به سترا و نيه بو نه وه قسه به، نه وه راي يه كه م كه هه موو ته فسيره كان هتئا ويانه، يان زۆربه ي هه ره زۆريان، به لآم (أبو مسلم الأصفهاني)، نه وه رايه ي ره تكدۆته وه وه، هه ندىك له زانا يانى شوى (أبو مسلم) كه وتوون، يه كيك له وانه (فخرالدين الرازي) به وه، هه ندىكى ديكه ش، بىگومان به نده ش نه وه رايه ره تده كه مه وه.

۲- راي دو وه م: ده لىن: ﴿بَصُرْتُ﴾، واته: (عَلِمْتُ، وَفَطِنْتُ)، واته: زانيم و ده رك م كرد، ﴿فَقَبَضْتُ قَبْضَةً﴾، واته: نه ندازه يه كه م وه رگرت، لىره دا ﴿قَبْضَةً﴾، مه به ست پى

چەنگى ماددىي نىيە، واتە: كە تۆ دە ئىتى: ڧلەنكەس عەڧلەكەي چەنگىكە، واتە: كەمە، يانى: ئەندازە يەكى كەمم ۋەرگرت، لەچى؟ ﴿مِنْ أَثَرِ الرَّسُولِ﴾، لە شوئىنەوارى رەوانە كراۋ، كە مەبەست پىنى مووسايە ڧلە، واتە: ئەندازە يەكەم لە بەرنامە و پەيامى مووسا ۋەرگرتىۋو، ئەندازە يەكى كەم، يان ئەندازە يەك كە خۆم ھەلمبازارد بوو، چونكە ﴿قَبَضَ﴾، ئەۋە يە كە كۆمە ڧلە شتىك داندرا بى، تۆش لەسەر ھوۋە چەنگىكى لى بدى، واتە: ئەۋەي كە خۆم مەبەستىم بوو لە سەرى سەر ھوۋە، ھەندىكەم لى ۋەرگرت، ﴿فَبَدَّهَا﴾، ئىنجا ڧرىمدا، ﴿فَبَدَّهَا﴾، بە ماناى (ڧرىمدا) دى و، بە ماناى (وازم لىھىنا) ش دى، كە دەگونجى لىزەدا مەبەست پىنى ئەۋە بى، ئەۋەي كە مەبەستىم بوو لە بەرنامە و پەيامى مووسا، كە رەوانە كراۋى خوايە ۋەرگرت، ئىنجا ڧرىمدا، ئەۋەي مەبەستى بوۋە، ڧرى بىدات، كە برىتى بوۋە لە تەنيا خوا پەرسىتى (توحىد)، واتە: تەۋحىدەكەم لى ۋەرگرت لەۋ بەرنامە و پەيامى مووسا ڧلە، كە كاكەلەكەي و كرۆكەكەي و چەلەپۆيەكەي، برىتە لەۋ خوا بەككەرتن و تەنيا خواپەرستى، ئەۋەم لى ۋەرگرت و ڧرىمدا، ئىنجا تايىن و بەرنامەي خوا، كاتىك خوا بە يەككەرتن (توحىد) لى دەردە ھىترى، كە واتە: شوئىن بۆ شىرك چۆل دەكرى، ھەر دلىك تەۋحىدى تىدا نەبى، زەمىنە بۆ شىرك لەۋ دلەدا خۆش دەبى، ھەر تايىنىك پوۋحەكەي لى دەرىنى، بە دلىنايىيەۋە ئەۋ كات ۋەك جەستەيەكى مردوۋ دىتە بەرچاۋ، ئەمەش ماناى دوۋەمى كە ئەۋە زياتر دەچىتە عەڧلەۋە.

۳- ڧاى سىيەم: كە ئەۋ قسانە ھەموۋيان درۆ و دەلەسەيەك بوۋن، سامىرىي بۆ خۆي رىكىخستۋون، بۆ خۆپەراندنەۋە لە سزاي مووسا، كە ئەمەش ڧاى (سەيد قىطب)ە، رەحمەتى خۋاى لى بى، كە لە (في ظلال القرآن) دا ھىتاۋىيەتى^(۱)، ئەۋ ڧاىي سىيەمەش شتىكى بەجىيە، كە ئەۋ قسەبە ھەر قسەيەك بوۋ بى، سامىرىي بۆ خۆي رىكىخستى، كە: مەن چىنگىكەم داگرت لە شوئىن پىنى رەوانە كراۋ، دۋاى ڧرىمدا، دەگونجى ھەر قسەيەك بى كە سامىرىي خۆي رىكىخستى.

بەلەم ڧاى دوۋەم، پىم ۋايە كە لە ھەر سى ڧاىەكان بەجىتەرە و باشترە.

❖ دەرسی پۈنجهم ❖

پیناسهی لهم دهرسه

به پرتـزان!

تیسه لهم دهرسه ماندا که له شازده (١٦) نایهت پیکهاتوه، نایهته کانی: (٩٩ - ١١٤) و، تهوه ری سه ره کیی بریتیه له باسی پوژی دواپی، به ههردووک قوناغی ناخیر زهمان و ههلسیتزانهوه و زیندوو کرانهوهوه (الساعة، والقیامة)، که لهو شازده نایهته دا، خولای زانای شارهزا ﷺ ههم باسی به شیک له کاره ساته کانی ناخیر زهمان ده کات، ههم باسی چه ند دیمه تیکی پوژی زیندوو کرانهوه و ههلسیتزانهوه (قیامهت) یش ده کات.

دوو نایهتی کو تایش بو باسی قورنن و نامانجی نیردرانی و، چۆنیه ق مامه لهی پیغه مبه ری خوا ﷺ له خزمه تیدا، ته رخانکراون.

﴿كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا ۚ ﴿٩٩﴾ مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا ۚ ﴿١٠٠﴾ خَلِيلَيْنَ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حِمْلًا ۚ ﴿١٠١﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي السُّورِ وَتَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا ۚ ﴿١٠٢﴾ يَخْفَتُونَ يَتَنَبَّهُونَ يَتَذَكَّرُونَ أَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَاتُ أَنْبِئَهُمْ بِآيَاتِنَا ۚ ﴿١٠٣﴾ أَفَلَمْ يَعْلَمُوا بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَشْلَتْنَاهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَيْتُمْ إِلَّا يَوْمًا ۚ ﴿١٠٤﴾ وَتَقْتُلُونَ عَنْ لِبَالِكُمْ لَقَدْ يُنَبِّئُهَا رَبِّي نَسْفًا ۚ ﴿١٠٥﴾ فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا ۚ ﴿١٠٦﴾ لَا تَرَى فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ۚ ﴿١٠٧﴾ يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا ۚ ﴿١٠٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَجَىٰ لَهُ ۚ ﴿١٠٩﴾ يَقُولُ بَعْدَ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ ۚ ﴿١١٠﴾ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ۚ ﴿١١١﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْتِرٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا ۚ ﴿١١٢﴾ وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْذِرُونَ﴾

لَمْ يَذْكُرْ ﴿١٣٣﴾ فَفَعَلَ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ، وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١٣٤﴾ ﴿١٣٥﴾

مانای ده قافو ده قی نابه تەکان

{بەو شیۆه یە (کە رابرد) لە هەواڵەکانی رابردووت بۆ دەگێڕینەوهو، لە لایەن
خۆمانەوه (قورئانیکی) بیرخەرەوه مان پێداوی ﴿١٣٣﴾ هەر کەس رووی لێوه چەرخیی،
ئەوه بێگومان لە پۆژی قیامەتدا قورسی (کۆلی گوناھان) هەڵدەگرێ ﴿١٣٤﴾ بە
هەمیشەیی تێیدا دەمێننەوه (لە سزای ئەو گوناھانەیاندا)، ئەو (کۆل)ە، لە پۆژی
قیامەتدا خراپترین کۆلیانە ﴿١٣٥﴾ پۆژیک کە فوو بە کەرەنادا دەکرێ و، تاوانباران
لەو پۆژەدا بەشین هەلگەراوی کۆدەکەینەوه ﴿١٣٦﴾ لە تێو خۆیاندا چپە چپ
دەکەن (دەلێن): تەنیا دە (١٠) شەوان ماونەوه (لە دنیادا) ﴿١٣٧﴾ تێمە بەو دی
دەلێن: زانترین، کاتیک را باشتریان (لە رووی راستییەوه) دەلێ: بەس پۆژیکتان
پێچوو (لە مانەوهی ژیاڵی دنیا، یان بەرزەخ، یان هەردووکیاندا)! ﴿١٣٨﴾ لە باردی
چپایەکانیشەوه پرسپارت لێ دەکەن، بێژە: پەروەردگارم وردو خاشیان دەکات ﴿١٣٩﴾
ئەجا دەیانکاتە دشتیکی تەخت و هەموار ﴿١٤٠﴾ هیچ خواری و گریی تێدا
بەدی ناکەي ﴿١٤١﴾ لەو پۆژەدا (هەموویان) شوێن (دەنگی) جارێدەر دەکەون، بە
بێ لادان و خواری لێ (پێک بەرەو رووی دەچن) و دەنگەکانیش بۆ (خوای)
میهرەبان کز و کپ دەبن، تەنیا چپە دەبێستی ﴿١٤٢﴾ لەو پۆژەدا تەکاگردنی هیچ
کەس سوود ناگەیەنێ، جگە لەو کەسە (خوای) بە بەزەیی مۆلەتی بدات و
فسەکە (دواوایەکە) پەسند بکات ﴿١٤٣﴾ (خوا) ئەو دی لە پیش دەستیانەوه یەو،
ئەو دی لە دوایانەوه یە (داھاتو و رابردوویان) دەیزانی، بەلەم زانیاری وان دەوری
وی (خوا) نادات، ﴿١٤٤﴾ هەرەوھا (لەو پۆژەدا) پروەکان بۆ (خوای) زیندووی

شیکردنه‌وهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(يَتَخَفَتُونَ): وانه: به چه چه، به سرکه پینکه وه قسه ده که ن، ده لئ: (خفت، يَخَفْتُ، وَيَخَفْتُ، خَفْتَا، وَخَفُوا، وَخَفَاتَا: سَكَنَ وَسَكَتَ وَضَعَفَ، خَفَت صَوْنُهُ، وَأَغْضَ صَوْتُهُ، وَشَه كَانِي (خَفْتُ، يَخَفْتُ، وَيَخَفْتُ، خَفْتَا، وَخَفُوا، وَخَفَاتَا)

هه مووی به مانای نارام بوو، بیدهنگ بوو، به مانای بن هیز بوو، (تَغَالُثَ)، له سر کیشی (تَغَالُثَ)، بۆ هاوبه شییه، واته: پیکه وه به چه قسه ده کهن، به سرکه، ده گوتری: (خَفَّتْ صَوْتُهُ)، واته: دهنگی کپ بوو، دهنگی نزم بوو، نه گهر بشلن: (أَغْفَتْ صَوْتَهُ)، واته: دهنگی خووی نزم و کز کرد.

(قَاعًا): (القَاعُ: أَرْضٌ مُسْتَوِيَةٌ مُطْمَئِنَّةٌ عَمَّا يُحِيطُ بِهَا مِنَ الْعِبَالِ وَالْأَكَامِ)، (قَاع)، سه زه مینتکی ریکه، مه یله و گوملاییه، به نسبت نه وهی که ده وری داوه له چیا به کان و گردو لکه کان، واته: شویتکی تهخت و گوملایی که گرتی تیدانه بی. (صَفْصَفًا): (الصَّفْصَفُ: الْمُسْتَوِي مِنَ الْأَرْضِ لَا تَبَاتَ فِيهِ: الْفَلَاةُ)، (صَفْصَفًا)، به زه ویه کی تهخت ده گوتری، که پرووه کی تیدا نه ما بی، ههروه ها به دهشتکی کاکیی به کاکیی چوئی بن گری و گویش ده گوتری.

(عَوَجًا): (عَوَجَ)، واته: لاری و خواریی، (فَلَانٌ مَا يَعْوَجُ عَنِ الشَّيْءِ: مَا يَزْجَعُ عَنَّهُ)، له زمانی عه پهبی دا ده لی: (مَا يَعْوَجُ عَنِ الشَّيْءِ)، واته: له هیچ شتیک ناگه ریته وه، خوار نابیته وه، ریک ده روا.

(أَمْتًا): (الْأَمْتُ: الْمَكَانُ الْمُرْتَفِعُ)، شوینی بهرز، ههروه ها (الْأَمْتُ: صِفَاؤُ الثَّلَالِ)، گردو لکه ی گچکه، به وهش ده گوتری، (الْإِخْتِلَافُ فِي الْمَكَانِ ارْتِفَاعًا وَانْخِفَاضًا)، به زه ویه که ده گوتری: که به رزی و نزمیی تیدا بی.

(هَمَسًا): (هَمَسَ فَلَانٌ إِلَى فَلَانٍ هَمْسًا: تَكَلَّمَ مَعَهُ كَلَامًا خَفِيًّا لَا يَكَادُ يُمْهِمُ)، نه گهر بگوتری: (هَمَسَ فَلَانٌ إِلَى فَلَانٍ)، واته: به شیوه یه کی په نهان قسه ی له که لدا کرد، که نیزی که قسه که ی فام نه کری.

(وَعَنَتِ): (عَنَّا، يَغْلُوا، عُنُوا: خَضَعَ وَذَلَّ)، واته: ملکه چ بوو، زه بوون بوو، (عَنَّا فَلَانٌ بِالْحَقِّ)، واته: بۆ هه ق ملکه چ بوو، که ده هه رموی: (وَعَنَتِ الْوُجُوهُ)، واته: پرووه کان ملکه چ بوون، زه بوون و، ته سلیم بوون.

(خَابَ): (خَابَ، يَغِيبُ، خَيْبَةً: حُرِمَ وَمُنِعَ، وَلَمْ يَقُلْ مَا طَلَبَ)، (خَابَ، يَغِيبُ، خَيْبَةً) وانه: بنی بهش بوو، پرنی لیکیرا، بيمراد بوو، رهنجه پړو بوو، نه وهی که داواي ده کرد، چه نگی نه که وت.

(هَضَمًا): (هَضَمَ فُلَانًا: ظَلَمَهُ وَعَصَبَهُ، وَهَضَمَ حَقَّهُ: نَقَصَهُ)، (هَضَمَ فُلَانًا)، وانه: سته می لیکرد، مافه که ی لی زه وتکرد، ده گوتری: (هَضَمَ حَقَّهُ، أَي: نَقَصَهُ)، وانه: هه فقه که ی لی که م کرده وه.

مانای گشتیی لایه تکان

خوای تهلوا بوونی باس و خواس و به سهرهاتی مووسا و هاپوونی برای (علیهما السلام) و، گه له که بیان له گه ل فیرعمون و دهسته و دایه ردو، سوپاوو سهر باز و نه هلی دیوه خانه که ی دا، ده فهرموئی: ﴿كَذَلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ﴾، به و شیوه یه له به سهرهاتی نهوانه ی که رابردوون به سهرتدا ده خوئینه وه، بوئ ده گیرینه وه، به و شیوه یه، واته: به و شیوه یه که ده بی هه ر به خوئی بچوئری، هاووئنه یه کی دیکه ی نیه، پیئی بچوئری و پیئی ته شبیه بکری، واته: به و شیوه ناوازه یه، به و شیوه سهر سوپه ئنه ره، ئیمه له به سهرهاتی نهوانه ی که رابردوو ون بوئ توئی ده گیرینه وه، ﴿وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا﴾، به دئیایی له لایه ن خوئمانه وه قورئانمان به تو داوه، دیاره قورئان پیئج ناوی سهره کی هه ن، له گه ل کؤمه ئیک وه سفی زؤردا، ناوه سهره کییه کانی قورئان:

۱- (قرآن)، واته: خوئراوه.

۲- (کتاب)، واته: نووسراو.

۳- (ذکر)، واته: بیرخه ره وه، یان ناوبانگ و پایه ی بهرز.

۴- (فرقان)، واته: جیاکه ره وه.

۵- (کلام الله)، فهرمووده ی خوا.

ده گونجی لیره دا وشه ی (ذکر) مه به ست پیئی ناوی قورئان بی، واته: قورئانمان به تو داوه، ده شگونجی مه به ست پیئی سیفه ته که ی بی، واته: بیرخه ره وه مان به تو داوه، چی بیر خه لک ده خاته وه؟ نه و راستییانه ی که خوا له سروشتی

مروڧدا دايىناون، لە زگماک و خوارسكى مروڧدا دايىناون، بەلام دىناو، بى ناگايى و، ناره زووه كان و، ڧىل و ڧه ره جى شه يتان، ئەو شتانه لە عەڧل و دلد كآل دەكەنەوه، يان بىريان دەبەنەوه، ئىدى خوا كتيبە كانى دابە زاندوون و، پىغەمبەرانى ناردوون، ئەو راستىيانە بىر مروڧە كان بخەنەوه، ﴿مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا﴾، ھەر كەس ئىك رووى لى وەرگىرى، لەو (ذكر) ھو، لەو بەرنامەيە، لەو ڧورئانە، ئەو بە دلئايى لە پوژى ھەلسانەو ھەدا ڧورسايى ھەلدەگرى، كۆلى گوناھان ھەلدەگرى، ﴿خَلِيلَيْنِ﴾، لە نىو سزاي ئەو كۆلە گوناھەى خۇياندا، بە ھەمىشەي دەمىننەو، ﴿وَسَاءَ لِمَنْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ جَلًّا﴾، (سآ)، لىردەدا بە ماناي (بئس) دى، واتە: خراپترىن كۆل، لە پوژى ھەلسانەو ھەدا، ئەو كۆلەيە كە ئەوان ھەلىانگرتو، خراپترىن كۆل و بار، ئەو كۆل و بارانەن كە ئەوان لەسەر شان و پشتى خۇيان ھەلىان گرتوون، كۆل و بارى گوناھان، خراپترىن كۆلە مروڧ لە كۆلى بنى.

﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرًّا﴾، ئەو پوژە كە ڧوو بە كەپەنادا دەكرى (الصُّور)، واتە: كەپەنا، بووق، ھەك دوايى لە مەسەلە گرنگە كاندا دەپهتەين، پىغەمبەرى خوا ﷺ دەڧەرموئى: (صاحب القرن) ڧووى پىدا دەكات، ئەو ڧرىشتەى كە خوا ھنى ئەو سوورەيە، ھەندىكىش دەلەين: ئەو ھەسەبە كە خواي پەرورەدگار بە كارپەتتاو، كە ھەك چۆن كەپەنا لىدەدرى بۆ سوپايەك ھەموو سەربازەكان پىز دەبن و، دىنە مەيدانىك كە بۆيان دياربىكراو، بە ھەمان شىو ھەلسانەو ھەدا ڧورسايى زىندووبونەو ھەدا، بەو شىو ھەدا كە خوا ڧوناغى دووھمى پوژى دوايى دىنە پىشى، ناوا پىز دەبن، ھەك چۆن سەربازانى مەشق پىكرلو پىز دەبن، بەلام مادام لە ڧەرمائىشتى پىغەمبەردا ﷺ ھاتو، ھاتو، باسى (قرن) مان بۆ دەكات، (قرن)، واتە: ڧوچ، ئەو بووقە دەبى شىتىكى زۆر گەورە بى و، لەسەر شىو ھەدا ڧوچىك بى، كە بووقى ھەسكەرىش ھەر لەسەر ئەو شىو ھەدا، مادام پىغەمبەر ﷺ بۆمان باس دەكات و بۆمان وىنا دەكات، يانى: ئەو ھەقىقەتتىكى ماددىشى ھەيە، ئەگەرنا دەزانين مانا مەعنەويە كە ھەلى ھەر لە شوتنى خۇبەت.

﴿وَعَشْرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ﴾، لهو پۆژەدا، ئەو تەنۆینە ی سەر ﴿يَوْمَئِذٍ﴾، ئەو پرستانە ی پێشن له تێو خۆیدا کۆدەکاتەوه، واتە: لهو پۆژەدا که ئەوه دەقه ومی و، ئەوه دەقه ومی و، ئەوه پوودەدات، ئیمە تاوانباران به پرش و شین هه لکه پاوی کۆدەکهینهوه، (زرق)، لیره دا کۆی (أزرق)، یان کۆی (زرقاء)، به نسبت تێرو مێهوه، ده شکونج: ﴿زُرْقًا﴾، به مانای (غُمياً) بێ، چونکه به کێک له واتاکانی (زُرْق)، یانی: (عمي)، کوێر بوو، واتە: به کوێری کۆیان ده کهینهوه، چونکه که مرووف چاوی کوێر ده بێ، چاوی شین هه لده گه پێ.

﴿يَخْفَتُونَ يَنْتَهُمُ إِنَّ لَيْتُمْ إِلَّا عَشْرًا﴾، له نێوان خۆیاندا به چه چه، به سرکه سرک، به دهنکی کپ و په نهان قسان ده کهن، هه ندیکیان به هه ندیکیان ده لێن: تێوه ته نیا ده (١٠) شهوان له دنیا ماونهوه، له زمان عه ره بیدا ته گهر ژماره (عدد) به تیرینه (مذگر) ی بێ، دیاره ژمیرراو (معدود) ه که، مێ (مؤنث) ه، که واتە: لیره دا واتە: (الْأَعْشَرُ لِيَالٍ)، هه رچه ند هه ندیکیانیش ده لێن: دروستیشه بلیتی: ﴿عَشْرًا﴾ و بۆ پۆژان (أَيَّام) يش به کار بێ، به لām زیاتر مه به ست پیتی شهوه، واتە: ته نیا ده (١٠) شهو و ده (١٠) پۆژ ماونهوه، چونکه شهو به بێ پۆژ نابێ، نجا ئایا مه به ستیان لهو ما نه وه یه، ما نه وه ی کو تیه؟

واته: ما نه وه ی تێو گوێر، یان ما نه وه له ژبانی دنیا دا، واته: ما نه وه له قو ناغی به رزه خ، یان قو ناغی ژبانی دنیا دا، یان له هه ردو وکیاندا.

﴿لَنْ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ﴾، ئیمە زاناترین به وه ی ده لێن، له نێوان خۆیاندا، مشت ومپانه، چه ند ما نه وه و چه ندیان پێچووه له ژبانی دنیا دا، یان له قو ناغی به رزه خدا؟ ﴿إِذْ يَقُولُ آمَنَّا لَهُمْ طَرِيقَةً﴾، کاتیک که ئەوه ی له هه موویان پێازه که ی زیاتر پێده چی له راستیه وه له هه قه وه نیزیک بێ، واته: جوړی بیرکردنه وه که ی و بۆچوونه که ی له راستی و هه قه وه نیزیک بێ، ده لێ: ﴿إِنْ لَيْتُمْ إِلَّا يَوْمًا﴾، تێوه ته نیا پۆژیک ما نه وه.

بۆیەش خوا دەفەرموێ: ئەوەیان کە لە ھەمووان زیاتر بە ھەق دەچن،
یان لە راستییەو نزیکە، چونکە ژبانی دنیا وەختیک کە لەگەڵ پۆژی دوایدا
بەراورد دەکری، یان قوناغی بەرزەخ، وەختیک کە لەگەڵ پۆژی دوایدا بەراورد
دەکری، ھەتا بە کەمتر مەزەندە بکری، ئەوەندە لە راستییەو نزیکترە، بۆیە
ئەوەیان کە دەفەرموێ: ئەنیا پۆژیک ماونەو، ئەو لە راستییەو نزیکترە،
بۆیە خوا دەفەرموێ: ﴿أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً﴾ واتە: ئەوەیان کە تێگەشتنەکەی
باشترە، چونکە وشەی ﴿طَرِيقَةً﴾ بە مانای ڕێباز دێ، بەلام لێرەدا مەبەست
پێی (حالت)ە، ئەوێ حالی لە ھەمووان لە ھەق و ڕێکەنەو نزیکترە، ئەویان
ناوا دەلی، دەلی: ئەنیا پۆژیک ماونەو.

﴿وَيَتَلَوْنَكَ عَنِ الْغِيَالِ قَلَّ يَسْمُهُارِي نَسَا﴾ ھەروەھا لە بارەى چیاھەکانەو
پرسیارت لێ دەکەن، چیان لێ دێ، لە پۆژی دوایدا، بە تایبەت لە قوناغی
ئاخیر زەماندا، (ساعة)، کات کوتایی ھاتنی ژبانی دنیا؟ پێتان بڵێ: ﴿يَسْمُهُارِي
نَسَا﴾، پەرەردگارم وردو خاشیان دەکات، وشەی (نَسَا)، بریتییە لە ھەڵکەندنی
شتیک لە پێشەو، پێشە کێشکردنی، وێرای ئەوێ بریتییە لە وردو خاش کردنی و
پرز و بلاوکردنەو، ﴿فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا﴾، ﴿فَيَذَرُهَا﴾، بانی: (فیدعھا،
فیتەرکھا)، لێ دەگەرێ، دەیکاتە گۆرەپانتیکی تەختی بێگری و گۆل، (قاع)، سەر
زەمینیکە کە گۆملایی و، تەخت بێ، (صفصاف) یش واتە: شوێنیک کە ھیچ گری و
گۆل و کەندو لەندی تیدا نەبێ، ھیچ پرووکی لێ نەبێ، ﴿لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا
وَلَا أَمْتًا﴾، کە لە شوێنی ئەو چیاپانەدا، کە خوا دەیکاتە گۆرەپان و زەویەکی
تەخت و ھەموارو بێ گری و گۆل، تۆ ھیچ خواری و لاری تیدا نابینی و،
ھیچ بەرزایی و نزیمی و گردۆلکەى تیدا نابینی.

ئەوێ پێش قوناغی ئاخیر زەمان (ساعة) بوو، ئنجا دەگوازرێتەو بۆ
قوناغی دووھم کە قوناغی ھەلسانەو و زیندوو بوونەو، واتە: قوناغی (قیامە)
﴿يَوْمَ يُنْفَخُ الْأَعْرَاجُ لَا عِوَجَ لَهُ﴾، لەو ڕۆژەدا، دیسان ئەو تەنۆنەى سەر

﴿يَوْمَئِذٍ﴾، واته: لهو پږژدها که خوو به که پنهاندا ده کړئ و، مړوفه کان زیندوو ده کړینه وو، هر که سه له شوینی خوئی هه لده سیتته وو و پروو حیان به بهر جه ستده ده کړینه وو و... هتد، هم ته نوبه نهو مانایانه هه موویان کو ده کاته وو، لهو پږژدها ﴿يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ﴾، خه لکه که شوین جاردهر ده که ون، بانککر که بانگیان ده کات، ﴿لَا عِوَجَ لَهُ﴾، واته: هیچ خواری و لاری نیه، بو بابای جاردهر، هر که سیک له راست خوینه وه ړیک به هیلکی راست بهره و پروی ده چی، بو نه وهی زوو پتی بکات، بگانه نهو شوینه ی که نهو جاری بو ده دات، بگانه نهو گوره پانه، ﴿وَحَشَمَتِ الْأَصْرَاتُ لِلرَّحْمَنِ﴾، دهنکه کانیش بو خوای میهره بان، خوای به به زهیی بن دهنک دهن، ملکه چ دهن دهنکه دهنک و هه راهه را نابن، ﴿فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾، جگه له چه چه، هیچی دیکه نابستی، جگه له قسه ی سرکه سرک، له بهر خووه، به دهنکی کپ هیچی دیکه نابستی، دهنکه دهنک و هه راو قیره قیر نایه ت.

﴿يَوْمَئِذٍ لَا نَنْفَعُ الشَّفَعَةُ﴾، لهو پږژدها تکا کردن سوودی نیه، سوود به که س ناگه به نن، ﴿إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرَحِيَ لَهُ قَوْلًا﴾، (تکا کردن هیچ که سیک سوود ناگه به نن)، مه گهر که ست خوای خاوهن به زهیی مؤله ق بدات و، قسه که شی په سند بکات، واته: تکا کردنه که شی په سند بکات بو که سیک که بوی ده کات، نه مه بو بهر په رچدانه وهی بته رسته کان و هاو بهش بو خوا دانه رده کانه، که پیان و ابو نهوانه ی دهیانه رسته له پږژی دوا پیدا، تکیان بو له لای خوای په روه ردگار ده که ن، خوای تاک و پاک ده فهرموئ: نا، تکی هیچ که س سوودی نیه، مه گهر که سیک که خوا مؤله ق بدات، پاشان ده بی نهو تکی بهش که ده بکات، له جی خویدا بی و، بو که سیک بی که شایسته ی بی، ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، (خوا) نه وهی له پیش ده ستیانه وهی ده زانی و، نه وهی له دواشیانه وهی ده زانی، واته: رابردوویان ده زانی و داهاتووشیان ده زانی، یان داهاتوویان ده زانی و رابردووشیان ده زانی، چونکه نه وهی له پیش ده ستیانه وهی،

دهگونجی مه به ست پتی نه وه بی که دادی، دهگونجی مه به ست نه وه بی که
 رابردوه، هه روده ها ﴿وَمَا خَلَقَهُمْ﴾، دهگونجی مه به ست نه وه بی که تیپه ریوه و
 به جییان هیشتوه، دهگونجی بگوتری: مه به ست نه وه یه که له دواپانه وه دی و،
 جاری پتیان نه گه یشتوه، واته: نه و دوو وشه یه هه ردوویان هه م داهاتوو، هه م
 رابردووش ده گه به نن، دهگونجی بگوتری: ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾،
 واته: هه رچی له ده روبریانه، چ له رویی شوئنه وه، چ له رویی کاته وه، واته:
 هه موو حال و بالیان ده زانی، ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ﴾، به لأم زانیاری نه وان
 ده وری خوا نادا، مه به ست نه وه نیه که په ی به خوا نابهن، په ی به بوونی خوا
 ده بن، په ی به سیفه ته کانی خوا ده بن، به مهرجیک به عه قلی سه لیم و به
 فیتیه قی ساغ له گه ل خوا دا مامه له بکه ن، به لأم خوا له وه مه نتره که زانیاری
 نه وان ده وری خوا بدات، هه موو شتیک له باره ی خوا وه بزانی، ته نیا نه وه
 ده زانی که خوا خوی فیریان ده کات و، عه قل و هوشیان ده توانی له خویدا
 بیحه جمینی و جیی بکاته وه و وه خوی بگری، ﴿وَعَنْتِ الْأَوْجُوهُ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ﴾،
 روه کانیش بو زیندووی مشوورخو، زیندووی به ریوه بهر، که مه به ست پتی
 خوی به رزو مه زنه، ملکه چ بوون، روه کان بو ی زه بوون بوون، ﴿وَقَدْ خَابَ
 مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا﴾، بیکومان بیبه ش و بیمرادو ره نجه ره بوو، که سیک که سته می
 هه لگرتوه، هه ر جوړه سته میک، سته م له تیوان خوی و خوا دا، یان له تیوان
 خوی و خه لکدا، یان له تیوان خوی و خویدا، ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ
 مُؤْمِنٌ﴾، هه ر که سیکش کرده وه باشه کان نه نجام بدات، له حالیکیدا که
 پرواداریشه، ﴿فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا﴾، نه ترسی سته می هه یه، که سته می لن بگری،
 سزایه ک بدری له سه ر شتیک که نه یکرده وه، ﴿وَلَا هَضْمًا﴾، نه مه ترسی لن
 که مکردنه وه ی پاداشتی شی هه یه له سه ر کرده وه ی چاکه، که کردوویه تی. واته:
 نه ترسی نه وه ی هه یه له سه ر گونا هیک سزا بدری، که نه یکرده وه، نه ترسی نه وه ی
 هه یه، چاکه یه ک که کردوویه تی، پاداشته که ی لن که مکریته وه.

ئىنجا دىۋاي باس و خواىى پۇژى دىۋايى بە ھەردوۋ قۇناغى ئاخىر زەمان و زىندوۋ
كرانهۋە (ساعة و قيامة) ھە، ئىنجا ئەو دوۋ ئايەتەى كۇتايى تەرخان دەكات،
جاريكى دىكە دىتەۋە سەر ياسى قورئان، دەفەرموۋ: ﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا
عَرَبِيًّا ۖ هَر هَر بَم شَيۋەيە قورئانتيكى عەرەبىيمان بۇ لاي تۇ دابەزاندوۋ، واتە:
بە ھو شىۋە ناۋازەيە كە ھەر شايستەى خوايە، سروس بكات و فەرمانى خۇى
دابەزىنى، ﴿وَصَرَفْنَا فَيۋمِنَ الْوَعِيدِ ۖ هەرەشەشمان تىدا جۇراۋ جۇر كىردوۋ،
واتە: بە شىۋازى جۇراۋ جۇر، بە دەرپرېنى جۇراۋ جۇر، ھەرەشەو ترساندەمان
تىدا خىستۇتە روو، بۇ بىپروايەكان، بۇ ھاۋبەش بۇ خوا دانەرەكان، ﴿لَعَلَّهُمْ
يَنْقُورُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ۖ بەلكو پارىز بكەن، يان بىرخىستەۋەيان، يان ھاتتەۋە
بىريان، تىدا پەيدا بكات، يان پارىز بكەن، كە ئەۋە ھالەتتىكى باشترە، يان
بە لاي كەمەۋە ھۇشيارىيان تىدا پەيدا بىتەۋەو، بىريان بكەۋىتەۋە، راستىيەكانيان
بىربكەۋەۋە.

دەشگونجى بلىين: ﴿لَعَلَّهُمْ يَنْقُورُونَ ۖ ئەۋە بۇ كەساتىكە كە جارى نەھاتوۋنە
نىۋ بازنەى ئيمان و ئىسلامەۋە، بەلكو خۇيان بپارىزن لە كوفرو شىرك و، يىنە
نىۋ بازنەى ئىسلامەۋە، ﴿أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ۖ يان ئەۋانەى كە لە نىۋ بازنەى
ئىسلامدان، ھۇشيارىي و بىدارىي زياتريان بۇ برەخىستى و، زياتر راستىيەكانيان
بكەۋىتەۋە بىر.

﴿فَتَعَلَّىٰ اللَّهُ أَلَمَلِكُ الْحَقُّ ۖ بەرزە خواى ھوكمپانى ھەق، (ملك)، واتە:
ھوكمپان، (حق)، واتە: چەسپاۋ، ئىنجا ديارە وشەى (حق)، ھەر دەبىتەۋە سىفەق
خوا، ﴿فَتَعَلَّىٰ اللَّهُ أَلَمَلِكُ الْحَقُّ ۖ بەرزە خواى ھوكمپانى ھەق، چەسپاۋ، نەگۇر،
﴿وَلَا تَعْمَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ ۖ پەلەش لە قورئان
مەكە، پىش ئەۋەى سروس كىردنەكەى بۇ لاي تۇ تەۋاۋ بىن، واتە: پەلە مەكە
لە خوتىندىداۋ لە ۋەرگرتى دا، ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۖ بىشلى: پەرۋەردگارم!

زانیاڕیم بۆ زێده بکه، زانیاڕی، واته: زانیاڕی وه حیی، یان زانیاڕی ټیگه یشتن له وه حیی، یان زانیاڕی، هه م زانیاڕی وه حیی، (زانیاڕی نه قلیی)، هه م زانیاڕی عه قلیی، وشه ی (علم) که لێره دا به نه زانراو (نکرة) هاتوه، واته: زانیاڕیه کی گه وره و مه زنم بۆ زیاد بکه، بیخه پآل نه و زانسته وه که فیرت کردووم، شاره زات کردووم، بهرده وام زانیاڕیم بۆ زیاد بکه.

مهسه له گرنگهکان

مهسه له ی یه که م:

باسی گیرانه وهی به سه رهاقی پشوو و، باسی قورئان که هه ر که س پشتی
تن بکات، پوژی دواپی کۆلی قورسی گونا هان هه لده گری و، نه و کۆله ش
خراپترین کۆل و باره:

خو ده فه رموی: ﴿كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا
ذِكْرًا ۚ﴾ (۹۰) ﴿مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا ۚ﴾ ﴿خَلِيلَيْنِ فِيهِ وَسَاءَ لَهُمْ يَوْمَ
الْقِيَمَةِ حِمْلًا﴾ (۹۱).

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له پینج برگه دا:

(۱) - ﴿كَذَٰلِكَ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِ مَا قَدْ سَبَقَ﴾، به و جوژه له هه واته کان نه وهی
پاڤدوه به سهرت دا ده یگیرینه وه، ئەمە ئاماژە یه به و به سه رهاته ی مووسا و هاروونی
برای سه لامی خویان لێ بێ، له گه ل فیرعه ون دا، نه و گیرانه وهی به سه رهاته که بۆمان
گیرایه وه له نه وه د (۹۰) ئایه تی پاڤدوو دا، ئاوا له هه واتی ئه وانه ی پاڤدوون، بۆ تۆ
ده یگیرینه وه، به سه رتا ده خویینه وه، وشه ی (ما)، (موصوله): (الذی سَبَقَ مِنْ أَمْوَالِ
الْأُمَمِ)، ﴿مِنْ أَنْبَاءِ مَا﴾، له هه واته کانی نه وهی که پاڤدوه، له گه لانی پشوو، له کۆمه لکا
پشوو ده کان، دیاره که ده فه رموی: ﴿كَذَٰلِكَ﴾، ئەم وێچوو اندنه وێچوو اندنه به خودی
خۆی، چونکه وێنه یه کی نیه تا کو خوی زاناو شاره زا نه و شیوه به سه رهات گیرانه وه و
به سه رهات به سه ر خوی تێنده وه یه ی، که خوا بۆ پیغه مبه ری خاته م ﷺ فه را هه می هێناوه،
پێی ته شبیه بکات و له گه لیدا به راوردی بکات.

(٢) - ﴿وَقَدْ آتَيْنَاكَ مِنْ لَدُنَّا ذِكْرًا﴾، به دُنْیایی له لایهن خۆمانهوه (ذکر) مان پێ داوی، که وشه‌ی (ذکر) ده‌گونجێ هه‌ر مه‌به‌ست پێی قورئان بێ، چونکه (ذکر) یه‌کێکه له ناوه‌کانی قورئان، ده‌شگونجێ مه‌به‌ست پێی بیرخه‌روه‌ه بێ و، ده‌شگونجێ مه‌به‌ست پێی ناو و ناوبانگ و پایه‌ به‌رزایی بێ، چونکه قورئان شه‌ره‌ف و ناو و ناوبانگه، بۆ هه‌ر که‌سێ هه‌لیبگرێ و تێیدا تێ بگات و پێ بگات.

(٣) - ﴿مَنْ أَعْرَضَ عَنْهُ فَإِنَّهُ يَحْمِلُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ وِزْرًا﴾، هه‌ر که‌سێک پرووی لێوه‌رگیرێ، پرووی لێ وه‌رچه‌رخیتێ، له‌ پۆژی هه‌لسانه‌وه‌دا کۆلی قورس هه‌لده‌گرێ، ﴿وِزْرًا﴾، یان به‌ مانای گونا‌ه دێ، یان به‌ مانای قورسایی دێ، که به‌ دُنْیایی مه‌به‌ست ئه‌وه‌یه کۆلی قورسی گونا‌هان هه‌لده‌گرێ، هه‌ر که‌سێک پشت له‌ قورئان بگات، پروو له‌ قورئان وه‌رچه‌رخیتێ، قورئان مرو‌ف ده‌پاریزێ له‌ تاوان و لادان، ده‌پاریزێ له‌ گونا‌ه‌باریی و عه‌یبداری، بۆیه‌ که‌سێک پروو له‌ قورئان وه‌رچه‌رخیتێ و پشتی تێ بگات، پێی گونا‌ه و تاوان و لادان و عه‌یبداری و خلیسکانی بۆ ته‌خت و ئاچو‌وغ ده‌بێ.

(٤) - ﴿خَلِيلَيْنِ﴾، به‌ هه‌میشه‌یی تێیدا ده‌مێننه‌وه، له‌و گونا‌هه قورسه‌دا، له‌ سزای ئه‌و گونا‌هه قورسه‌دا، که هه‌لیانگرتوه، تێیدا به‌ هه‌میشه‌یی ده‌مێننه‌وه، که مه‌به‌ست پێی دۆزه‌خه.

(٥) - ﴿وَسَاءَ لِمَنْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ حِمْلًا﴾، خراپترین کۆلیشه‌ ئه‌و کۆله‌ی که له‌ پۆژی هه‌لسانه‌وه‌دا هه‌لیان گرتوه، یانی: ﴿فَهُوَ أَسْوَأُ حِمْلٍ لَّهُ﴾، ئه‌وه خراپترین کۆلی ئه‌وانه، که له‌ کۆلیان ناوه و هه‌لیانگرتوه له‌ پۆژی قیامه‌تدا.

مه سه له ی دووهم:

باسی پوژی دواپی به تاییهت قیامت، که فوو به که په نادا ده کړی و،
تاوانباران به شینه لکه پراوی کۆده کړینه وه و له تیان خوایندا چه چپ ده کن،
نایا ده (۱۰) شه وان ماونه وه؟ یان ته لیا پوژیک له دیادا، یان له بهرزه خدا،
یان له هردوو کیاندا؟:

خوا ده فهرموی: ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا﴾ ﴿١٠﴾ يَتَخَفَتُونَ
يَتَنَبَّهُمْ إِنَّ لَيْتُمْ إِلَّا عَشْرًا ﴿١١﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ إِذْ يَقُولُ أَثْلَهُمْ طَرِيقَةً إِنْ لَيْتُمْ إِلَّا
يَوْمًا ﴿١٢﴾

شیکردنه ووی ئهم ئایه تانه، له پینچ برگه دا:

۱- ﴿يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ﴾، نهم (یوم)، (بَدَلٌ مِنْ يَوْمِ الْقِيَامَةِ)، پشتر باسی پوژی
قیامت کراوه، واته: نهو پوژه که فوو به که په نادا ده کړی، به دنیایی مه به ست پتی فووی
دووهمه، وهک له ئایه ق ژماره (۶۸) ی سوره تنی (الزمر) دا هاتوه، که ده فهرموی: ﴿وَنُفِخُ
فِي الصُّورِ فَصُوعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَى
فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾، واته: فوو به که په نادا کرا، هر که سی که له ناسمانه کان و
هر که سی که له زه ویدا هه یه، بی هوښ بوو، (یاخود مرد)، جگه له وده ی که خوا بیه وئی
(بی هوښ نه بی، یان نه مری)، دواپی فوویکی دیکه ی پیدا کرا، واته: که په تی دووهم و
قوناغی دووهم، ﴿فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ﴾، یه کسه ر بینیت هه موویان هه لساونه وه و
چاوه پی ده کن.

که واته: له دواپی فوو به فهرندا کردنی یه کهم، یان فوو به صووږ ډاکردنی
یه کهم، که له قورئاندا وشه ی (صور)، هاتوه، به لأم له فهرمایشتی پیغه مبه ردا
﴿وشه ی (قُرْن) هاتوه، له زمانه پرییدا (بوق) یشی پی ده لَین، له دواپی

فووی يەكەم، ھەر كەس لە ئاسمانەكان و زەويدا ھەيە، ھەمووی دەمری، ھەر كەسێك كە ھەيەو، ئەم گەردوونە ئەم شێوەيە ئیستای نامین، ئەم لاپەردە ئیستا دەپنچریتەو، كە ئەمە پێی دەگوتری: ناخیر زەمان و كۆتایی ھاتنی گەردوون، بەلەم لە دواي فووی دووھم، كە قۇتاغی دووھمی رۆژی دوايیەو (قیامە)ی پێ دەلێن، واتە: ھەئسانەو، ھەرچەندە زۆر كەس (ساعة و قیامە)ی ئێ تێكەل دەبن، وا دەزانێ رۆژی دواي ھەر يەك شتە، بەلەم بە تەكید دوو قۇتاغە، وەك لەو ئایەتەي ژمارە (۶۸)ی سوورەتی (الزمر)دا، زۆر بە روونی ديارەو پشتریش ئیمە ئەو دەمان باسكردو.

پێغەمبەری خوا ﷺ لە ھەرمایشێك دا دەفەرموی: **إِكْفَ أَنْعَمَ وَقَدْ التَّقَمَ صَاحِبُ الْقَرْنِ الْقَرْنِ، وَحَتَّى جَنَّتَهُ، وَأَصْعَى سَمْعَهُ يَنْتَظِرُ أَنْ يُؤْمَرَ أَنْ يَنْفُخَ، فَيَنْفُخَ؟ قَالَ الْمُسْلِمُونَ: فَكَيْفَ تَقُولُ يَا رَسُولَ اللَّهِ؟ قَالَ: قُولُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، تَوَكَّلْنَا عَلَى اللَّهِ رَبَّنَا** (آخرجه الترمذي برقم: ۳۲۴۳، وَحَسْبُنَا، عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ).

واتە: چۆن لەرزەت وەربگرم، (يان چۆن شادمان بم، يان چۆن خۆشحالی يان خۆشگوزەرائی پەچاو بكەم)، لە ھالێكدا كە خاوەنی كەردنا، ئەو كە پەنايەي بە دەمەو گرتو و ئێو چاوانیش بەسەردا نوشتاندۆتەو، چاوەرێ دەكات كە مۆلەق بدری و، فووی پێدا بكات، مسوڵمانان گوتیان: ئەي پێغەمبەری خوا! چۆن بڵێن، فەرمووی: بڵێن: **(حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ، تَوَكَّلْنَا عَلَى اللَّهِ رَبَّنَا)**، خوامان بەسەو، باشتەري كارپێسپێردراو ئەو، پشتمان بە خوا بەست.

(۲) - ﴿وَنَحْشُرُ الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ زُرْقًا﴾، تاوانباران لەو رۆژەدا بە ڕەش و شینھەلگەراوي كۆ دەكەينەو، **(زُرْقًا جَمْعُ أَزْرَقَ وَهُوَ الَّذِي لَوْنُهُ الْأَزْرَقُ)**، كەسێك كە ڕەنگەكەي شین بێ، مەوێ كە زۆر خەفەتبارو داماو دەبێ و ماتەمینی دايدەگري، ڕەنگی ڕەش و شین دەبێ، تۆزی تەمی ئێ دەنيشت، دەشكونجی ﴿زُرْقًا﴾، كە كۆي (أزرق)ە، مەبەست پێی كۆي (أَغْمَى) بێ، واتە: (غَمِي)، يانی: بە كۆيری كۆيان دەكەينەو، چونكە باباي كۆير چاوي شین ھەلەدەگري.

(٣) ﴿يَخْخَفُوتُ يَنْهَمُ إِنَّ لَيْتُمْ إِلَّا عَشْرًا﴾، له نیتوان خۆیاندنا به چیه چپ قسه ده کهن. ده لَئِنْ: ته نیا ده (١٠) شهوان ماونهوه، (التَّخَافُ: الکَلَامُ الْخَفِيُّ مِنْ خَوْفٍ وَنَعْوِهِ، تَخَافْتُ) بریتیه له قسهی په نهان به هۆی ترس و غهیری ترسهوه.

(٤) ﴿تَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ﴾، ئیمه زانترین بهوهی که ده لَئِنْ، دیاره هه ندیکیان نهوهی که زۆریان گوته، گوتهوینا: ده (١٠) شهو ماوینهوه.

(٥) ﴿إِذْ يَقُولُ أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً﴾، کاتیک نهوهی پَیازه کهی له هه مووان چاکتره، له هه موویان زیاتر له راستیهوه نیزیکتره، ده لَئِنْ: ﴿إِنْ لَيْتُمْ إِلَّا يَوْمًا﴾، یانی: (ما لَئِشْمُ إِلَّا يَوْمًا)، ته نیا رۆژێک ماونهوه، وشه (أَمْثَلُ)، که له (مِثْلُ، مَثَلٌ) هوه هاتوهو، به (أَمْثَالُ) کۆ ده کریتیهوه، به واتای (الْقَاضِلُ، أَمْثَالُ الْقَوْمِ: خِيَاؤُهُمْ)، باشتربنیان، کهواته: ﴿أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً﴾، واته: (أَحْسَنُهُمْ تَفْكِيرًا، أَفْضَلُهُمْ رَأْيًا)، نهوهی که بیرکردنه وه کهی له هه مووان له راستیهوه نیزیکتره، له هه مووان باشتربیری کردوتهوه، واته: له ده شهوان تاکو بهک رۆژ، ئاوا لهو بهینه دا مشت و مریانه، پهنگه ژماره کانی: ده، نۆ، ههشت، ههوت، شەش، پینج، سێ، چوار، دوو، یهک تا بهو شتیهوه، هه موویانیان گوته، خوای پهروه دگاریش لای زۆریه کهی و لای کهمییه کهی باسکردوون، نهوهی بَلْ: زۆر ماوینهوه ده یکه به نه ده شهو، لای کهمییه کهشی ده لَئِنْ: رۆژێکمان ههر پێ چوهو، هه ندی له زانایان ده لَئِنْ: له نهجامی نهوه دا نهو بۆ چوونه یان بۆ دروستبووه، که زیندوو ده کرینهوه، سهیر ده کهن، زۆر کهمی پێچوهو، واته: ژبانی دنیا یان زۆر کهمی پێچوهو، یان ژبانی دوا یی گۆرو بهرزه خیان کهمی پێچوهو، یان ده گونجی مه بهست پێی ههردووکیان بێ، کهمی پێچوهو، له چاو رۆژی دوا یی و قیامهتدا، که واینده چی لهوێ کات (زمان) بوهستی!!

زانایان دوو لیکداوه یان کردوون بۆ: ﴿أَمْثَلُهُمْ طَرِيقَةً﴾:

١- (أَي: أَقْرَبُهُمْ فِي الْمَعَادِيرِ، لِإِنْكَارِهِمُ الْقِيَامَةَ وَالْبَحْثَ)، نیزیکترینان له پۆزشهتانهوه، له بهرتهوه که نکوولییان ده کرد له هه لسانهوه و زیندوو بوونهوه، چونکه پۆزش دیننهوه، به لَئِنْ: نکوولیمان ده کرد، به لَئَمْ تیتستا دیاره، نهوه قیامهتو هاتوهو، ئیمهش ده (١٠)

شewan ماوینهوه، یان روژنیک ماوینهوه، به پتی نهوه که خوا ﷺ دهه رموی: باشرینیان، نیزیکترینیان له راستیهوه، تهو رایه له هه موویان زیاتر پیده چی، له هه قهوه نیزیکتر بی، نهوه به که روژنیک ماونهوه.

۲- (او هو تهكم بهم في سوء تقديرهم من لبثهم في القُبُورِ، فالذي قَدَّرَ الأَقلَّ، كان أَقربَ إلى الصَّوابِ)، يان ټه وه گالته پیکردنیانه به وهی که مه زنده که یان، ټه اندازه گیریه که یان، به وهی که چند ماونه وه له گوړدا، یان له ژبانی بهرزه خدا؟ مه زنده که یان زوړ ناته واوه، به لآم ټه وه یان که که متری دانواوه، له راسته وه نیزیکتر بووه.

مه سه له ی سیه م:

باسی چایه کان که خوا له ناخیر زه ماندا وردو خاشیان ده کات و، ده یانکاته
گۆزاییه کی تهخت و ساف، که هیچ لاری و، گردو به رزی و نرمی تیدا
نابینی:

خوا ده فهرموی: ﴿وَتَشْكُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا ۖ فَيَذَرُهَا قَاعًا
صَفْصَفًا ۖ لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا ۚ﴾ (۱۰۷).

شیکردنه وی ئەم ئایه تانه، له چوار برگه دا:

(۱) ﴿وَتَشْكُونَكَ عَنِ الْجِبَالِ﴾، له باره ی چایه کانه وهش لیت ده پرسن؟ پرسارت لی
ده که ن، چیان لی پرسیه؟، پرساریان لیکردوه: ئایا ئەو چیا سه ر که شانه و، ئەو چیا
سه ختانه له ناخیر زه ماندا، چیان لی به سه ر دی؟ چ گۆزانیکیان به سه ر دادی؟.

(۲) ﴿فَقُلْ يَنْسِفُهَا رَبِّي نَسْفًا﴾، تۆ بلی: به روه ردگارم وردو خاشیان ده کات، (النسف:
الإفْتِلَاحُ مِنَ الْأَصْلِ)، (نسف) بریتیه له ریشه کیشکردن، له ریشه دهره تیان، وێرای ئەوه
(نسف)، ده لی: بریتیه له: (التفريق، والإذراء، وَالطَّحْن) بلۆکردنه وه و، کردنه تۆزو خۆل و
هارین.

(۳) ﴿فَيَذَرُهَا قَاعًا صَفْصَفًا﴾، ئەو چیا یانه خوا ده یانکاته ده شتاییه کی صافی بێ
گری و گۆل، (قاع) زهوییه که ئاسان بێ پتیدا برۆی، نه رم بێ و، به کسان و تهخت بێ،
گری و گۆلی تیدا نه بێ، (صفصف) یش ده لی: زهوییه کی به کسان، که هیچ گری و گۆل و
به رزی و نرمی تیدا نه، یان هیچ پوهه کی تیدانه.

(۴) ﴿لَا تَرَىٰ فِيهَا عِوَجًا وَلَا أَمْتًا﴾، نه هیچ خوارو خێچی و، نه هیچ گردۆلکه و
به رزی و نرمی تیدا ده بینی، (العوج: ضد الإستقامة)، (عوج) دژی رێکییه، واته: خوارو

خېچىيى و لارىي، (امت)، بە ماناي بەرزايى بچووك، گردۆلكەي بچووك، يان بەرزىي و نزمىي دى، واتە: نە چالايىيەكى تىدا دەبىنى، نە بەرزايىيەك، لەو شوئەي كە خوا چىايەكانى تىدا وردو خاشكردوون و ھاپوون، ئەگەر سەيرى قورئان بگەين دەر بارەي چىايەكان خوا ﷻ چەند تەعبىرىكى جيا جىاي بەكارھىتانون، كە چىايەكان چيان بەسەر دى؟

حالى چىايەكان لە دواپۇژدا، لە پىنچ قۇئاغ دا كورت ھەلدئ:

قۇئاغى يەكەم: خۋاي بالا دەست لە سوورەتى (الحاقة)، ئايەتى (۱۴) دا، دەفەر موئ: ﴿وَحُمِلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ دُكْدُكًا وَجِدَةً﴾، واتە: زەوى و چىايەكان ھەلگىران و، يەكجار پىتكداران، ديارە لە ئەنجامى ئەوودا كە پىتك دادەدرىن، وردو خاش و پارچە پارچە دەبن.

قۇئاغى دووھەم: لە سوورەتى (الكهف)، ئايەتى (۴۷) دا، خۋاي بەدھىتەر دەفەر موئ: ﴿وَيَوْمَ نُسِفُ الْجِبَالَ وَتَرَى الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا﴾، واتە: ئەو پۇژە كە چىايەكان دەرپۇتىن، (واتە: لايان دەبەين، دەيانجوولتېنين و لە شوئى خۋيان ھەلباندەكەنين و)، زەوى دەبىنى كە ھاتۆتە گۆرئ، (خراوھتە بەرچاو).

ھەرۋەھا لە سوورەتى (الطور)، ئايەتى (۱۰) دا، خۋاي مېھرەبان دەفەر موئ: ﴿وَنَسِيفُ الْجِبَالَ سِيفًا﴾، واتە: ئەو پۇژە كە چىايەكان بە پۇيشتن دەرپۇن، واتە: لە شوئى خۋيان ھەلدەقەنرىن.

قۇئاغى سىيەم: كە لە سوورەتى (الزمل)، لە ئايەتى (۱۴) دا ھاتو: ﴿يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَيْبًا مَّهِيلاً﴾، واتە: ئەو پۇژە كە زەمىن و چىايەكان دەلەرزنەو، بومەلەرزە دىيان دەدات، دەلەرزنەو، پادەشەقتىن و، چىايەكان دەبن بە (كثيب، مھيل)، (كثيب)، ملىكى پىتكەوھ كۆبووھوھىيە، (مھيل)، نەرم بە شىوھىيەكى وا كە لە بن پىياندا بپوا، واتە: ئاوا وردو خاش دەبن و بۆ ملىكى نەرم، دەگۆرېن.

قوناغی چواره م: نه ویه که له سووړه تی (القارة)، له ثایه تی (0) دا هاتوه: ﴿وَتَكُونُ
الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنفُوشِ﴾، واته: چیا به کان وهک خوری شکته راوه یان لږ دڼی،
﴿الْمَنُوشِ﴾، به کوردی ده گوته تی: خوری به که شی ده کرته وه، ده شکته و، له پهړه
ده درې، ناوایان لږ دڼی.

قوناغی پینجه م: نه ویه که له سووړه تی (الواقعة) دا هاتوه، که ده فهرموئ: ﴿إِذَا رُجَّتِ
الْأَرْضُ رَجًا﴾ ۱ ﴿وُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًا﴾ ۲ ﴿فَكَانَتْ هَبَاءً مُتْبَثًا﴾ ۳، واته: نه و پوړه که
زه وی تیکړا ده شه قیتر و، چیا به کان هه لده که نرین و، ده بن به توړو که ردی بلا و بووه وه.
نه مانه نه و پینج قوناغه ن که خوا ۴ باسی نه و گوړانکاریانه ده کات که
به سهر چیا به کاند دین.

مەسەلەى چۈرەم:

باسى قىيامەت و زىندووبونەو، شوېنكەوتنى خەلىك بۇ دەنگى جاردەر،
بەبى لادان و، كش و مات بوون و، پى لەدان بە تىكاردن، مەگەر كەسنىك
خوا مؤلەقې بدات و، تىكاي بەجى بكات و، باسى زانىيارى بى سنوورى خوا و،
ملكە چىسى و زەبوونىسى ھەموولايەك بۇ خواو، بىمرادىسى و پەنجەرپۇيسى ستەمكاران و،
بى باكىسى و شادمانىسى بىرۋادارانى كىردار باش:

خوا دەفەرموئى: ﴿يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ لَا عِوَجَ لَهُمْ وَخَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ
فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾ ﴿١٨٨﴾ يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرِضِيَ لَهُ قَوْلًا ﴿١٨٩﴾
يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ. عِلْمًا ﴿١٩٠﴾ وَعَنَتِ الْوُجُوهُ لِلْبَئِى الْقَبُورِ
وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا ﴿١٩١﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا
هَضْمًا ﴿١٩٢﴾

شىكىردنەوئى ئەم ئايەتەنە، لە دوازە بىرگەدا:

(١) - ﴿يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ﴾، لەو پۆژەدا، واتە: لە پۆژى زىندوو كرانهو و
ھەلسانەو، لە پۆژى قىيامەت و سزاو پاداشندا، ﴿يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ﴾، خەلىكەكە، يان
ئەوانەى كە تىستا كە نكوولې دەكەن لە زىندوو كرانهو و، ھاتنى پۆژى دوايى، ئا
ئەوانە شوېن جاردەر دەكەون، واتە: بەرەو دەنگى جاردەر دەچن، جاردەر كىيە؟ ئەو
فرىشتەيە كە فووى كردو بە كەرەنادا، كە لە فەرمائىشتەكەى پىغەمبەردا ﷺ بە (صاحب
القرن) ناوى ھاتو، خاوەن كەرەنا، خاوەن قوچ، كە فووى پىدا دەكات، لە ھەندىك
شوئىنەواراندا بە ئىسرافىل ناوى ھاتو.

واتايەكى دىكەى: ﴿يَوْمَئِذٍ يَتَّبِعُونَ الدَّاعِيَ﴾، ھەر كام لە پىغەمبەران بانگى
ئۆممەتى خۆى دەكات، ئىجا ئەوانەش بەرەو ئەو دەنگە دەچن، ئىجا چ لە

دنیادا بىرۋايان يېتىپنا بى، چ بىرۋايان بى نەھىنا بى، گرنگ نەۋەيە لەسەر نەۋ
پىغەمبەرە جىسابىن.

(۲) - ﴿لَا عِوَجَ لَهُ﴾، واتە: بە نىسبەت نەۋ دەنگەۋە كە بەرەۋ پىۋى دەچن، ھىچ لارىي
نىيە بۇ نەۋانە كە بەرەۋ پىۋى دەچن، ھىچ خوارە خوارو لارە لار ناكەن، بەۋ لاۋ لادا
بەچن، بانگىراۋەكان لە پۇشتىياندا بەرەۋ نەۋ جاپدەرۋ، بانگكەرە، بەۋ لاۋ لادا ناچن، لا
نادەن، خوارو خىچ نابىن، پىك بەرەۋ پىۋى دەچن.

(۳) - ﴿وَحَشَعَتِ الْأَصْوَاتُ لِلرَّحْمَنِ﴾، دەنگەكانىش بۇ خۋاى مېھرەبان، خۋاى خاۋەن
بەزەبى، ملكەچ بوون، دەگوتى: (حَشَعَ صَوْتُهُ)، واتە: دەنگەكەى كپ بوو، (حَشَعَتْ
عَيْنُهُ)، واتە: چاۋى مات بوو، زەبوونىي پىۋە ديار بوو، (حَشَعَ وَجْهَهُ)، واتە: پىۋى
ھەلبىزكا، (حَشَعَتْ جَوَارِحُهُ)، واتە: نەندامەكانى لە جوۋلە كەۋتن و ملكەچ بوون.

(۴) - ﴿فَلَا تَسْمَعُ إِلَّا هَمْسًا﴾، دەنگەكان ۋا كەپ و كپ دەبن، تۇ جگە لە چەپ چەپ، جگە لە
قسەى نزم و پەنھان، ھىچى دىكە نابىستى، (الْهَمْسُ: الصَوْتُ الْخَفِيُّ)، دەنگى كپ و قسەى
بە چەپ.

(۵) - ﴿يَوْمَئِذٍ لَا تَنْفَعُ الشَّفَعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ وَرِضِيَ لَهُ قَوْلًا﴾، لەۋ پۇژەدا تىكا
كردن سوۋد ناگەيەن، واتە: تىكاكردنى ھىچ كەس سوۋد ناگەيەن، مەگەر كەسىك خۋاى
خاۋەن بەزەبى مۆلەق بىدات و، لە قسەۋ داۋايەكەشى رازى بى و پەسندى بىكات.

كەۋاتە: دوو مەرج ھەن:

أ- كەسىك دەبى خوا مۆلەق بىدات، پىنگاى بىدات، تىكا بىكات.

ب- پاشانىش نەۋ داۋاو تىكايەى كە دەبىكات، دەبى داۋاو تىكايەك بىن لە لاى خوا پەسند
بى، كەۋاتە: ھاۋەش بۇ خوا دانەرەكان، بە ھەموو جۆرو شىۋەكانىانەۋە، با ئىمانى بە
نىسكى نەسپىرن، با خۇيان دەستخەرۋ نەكەن، بە تەما بىن كە ھەر كەسىك پاست بۇۋە،
شەفاعەت و تىكاۋ رجاىان بۇ بىكات، ۋەك دەروىشيك لە ۋەصفى شىخەكەيدا كوتۋويەتى:

بۆيە لە دنیا دەستەم گەرت وە تۆ

تاكو له قيامهت، نه مكه‌ي ره نجه‌رو

بۆيە لە دنيادا دەستی پۈگرتوۋ، ديارە بە تەماي قيامەتتیه! نا، تۆ پۈتۈن جارى دهبى شىخەكەت وابى، پۈشپە و بى و، چاوساغ بى و، پۈشەوا بى و، لە دنيادا دىندارى و دنياداريەكى سەر راستانەو، ساغ و چاك و پاكەت فېرېكات، لە دنيادا لىتى بەھرەمەند بى، لە پۈتياز و پۈ و شوئىنەكەي، كە پۈ و شوئىن و پۈتيازى پۈغەمبەر ﷺ، ئىجا لە قيامەتتیشدا خوا دەزانى ئايا شايستەي ئەو دهبى تىكا بىكات بۆ تۆ، بان غەبرى تۆ، بان شايستە نابى.

نعم نایه ته بهر پرچی هه موو ئه وانه ده داته وه که وهک گوتم: له خووه خهون و خه یال هه لده چن له سه ر که سانی که به ته مان له قیامهت ده فریایان بێن، که خوا ده فهرموئ: لهو پوژدها تکای هیچ کهس سوودی نیه، مه گهر که سی که خواو نه به زه یی، مۆله ق دابن، پاشان قسه که شی له جیتی خۆیدا بێ، دواو تاکاردنه که شی خوا به سندی بکات.

له رووی ریزمانی عه‌ره‌بییه وه ده‌لتی: (الشَّفَاعَةُ: مَضَرٌ فِيهِ مَعْنَى الْفِعْلِ، فَيَقْتَضِي فَاعِلًا، أَيْ إِلَّا أَنْ يَشْفَعَ مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ أَنْ يَشْفَعَ،) وشه‌ی (شفاعة)، واته: تکاکردن، چا‌وگه و مانای کرداری تیدا هه‌یه، بویه بکه‌ریک ده‌خ‌وازی، که ده‌فه‌رمووی: ﴿لَا تَنْفَعُ الشَّفَاعَةُ إِلَّا مَنْ أَذِنَ لَهُ الرَّحْمَنُ﴾. واته: مه‌گهر که سی‌ک شه‌فاعه‌ت و تکا بکات، که خ‌وای خ‌اوه‌ن به‌زه‌یی مؤله‌تی داوه، تکا بکات، پاشان قسه‌که‌شی په‌سند بکات، که واته: به‌ک: ده‌بی شه‌فاعه‌ت و تکا‌که‌ره‌که مؤله‌تدراو بی.

دوو: ده یی تکا کردنه که شی به سندکراو یی.

هه‌به‌ته ئیمه له ته‌فسیری سووره‌تی (یونس)دا، به‌ته‌فصیل باسی شه‌فاعه‌ت و
تکای پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) و، فریسته‌کان و، قورن‌ان و، دۆستانی خوا و
زانابان‌ان کرد، هه‌ر که‌سه له‌قه‌ده‌ر خۆی له‌قامه‌تدا.

٦- ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، واته: (خوا) نهووی له پیش دهستیانه و نهووی له دواپانه، دهیزانی، همه چهند واتاپه کی هه:

١- پابردوو و داهاتوو یان دهزانی.

٢- داهاتوو و پابردوو یان دهزانی.

٣- پوالت و په نهانیان دهزانی.

٤- ده شکونجی: ﴿مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ﴾، واته: نهووی که په نهانه و جاری نه هاتوه، ﴿وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، واته: نهووی که تاشکرایه و به جیان هیستوه.

٥- هه موو شتیکیان دهزانی، چ له پیش دهستی مروقهوه و له پشتیهوه، یانی: هه رچی له دهوریانه، هه موو حال و بالیان دهزانی.

٧- ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ﴾، به لام نهوان زانیاریان دهوری خوا نادات، یان نهوان ناتوانن هه موو زانیاری خوا، یان هه موو زاندرلو دکانی خوا بزانی، که واته: ﴿وَلَا يُحِيطُونَ بِهِ﴾، به لام: هم: ﴿بِهِ﴾، بو خوا ی ب و تنه ده که پتهوه، واته: زانی خوا، وهک خوی بزانی، نهک خوا بناسن، خوا ناسین، شتیکی به لکه نهویسته، خوا مروقه کانی وا خولقاندوون، به لکو هه موو دروستکراوه کانی خوی وا دروستکردوون، که خاوهی خو یان بناسن و بزانی، به لکو به پاکي بکرن و ستایشی بکهن، ﴿وَلَنْ يَنْفَعَكَ﴾، اَلَا يَسْعَىٰ بِحُجْرِهِ وَلَٰكِنْ لَا نَنْفَعُونَ نَسِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿١١﴾ الإسراء، به لام لیره دا مه به ست پی نهویه، که دهوری خوا بدهن، یان دهوری زاندرلو دکانی خوا و زانیاری خوا بدهن.

٨- ﴿وَعَسَىٰ الْأُخْرَىٰ لِلْحَيِّ الْقَيُّومِ﴾، هه روه ها پرووه کان بو زیندووی مشوورخو، زیندووی سه ریه رشتیکار، ملکه چ بوون، ته سلیم بوون، (عَسَىٰ: أَي دَلَّتْ وَخَفَضَتْ، خُضُوعُ الْغَنَاءِ وَهِيَ الْجَمْعُ الْعَالِي، أَي الْأَسْرَى)، ملکه چ بوون، زه بوون بوون، وهک چو دله کان زه بوون دهبن، چونکه (عَنَاةٌ) کۆی (عانی) به، (عانی) واته: دیل، نه سیر، که سیک که دیل دهکری، به دنیاییهوه، ب دسه لات دهبن، نهوانیش بهو شیویه، پرووه کان بو خوا

همیشه زندووی سهرپه رشتیکار، تاوا له پوژی دوايیدا زه بوون و داماو و دهسته مو ده بن.

۹- ﴿وَقَدْ خَابَ مَنْ حَمَلَ ظُلْمًا﴾، په شیمان و په نچ به خه ساره، که سیک که سته می هه لگرتوه، (الْحَيَّةُ: الْحِرْمَانُ وَالْيَاسُ)، (حَيَّة) بریتیه له بن به شیس و ناو می دی.

۱۰- ﴿وَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ﴾، هه که سیکش کرده وه باشه کان نه نجام بدات، له حالیکشدا که پرواداره.

۱۱- ﴿فَلَا يَخَافُ ظُلْمًا وَلَا هَضْمًا﴾، بابای وا: نه له سته م ده ترسن و نه له لیکه مکرانه وه ده ترسن، (هَضْمًا أَي: نَقْصًا)، هه ندیکش کوتوو یانه: (ظُلْمًا: النُّقْصُ الشَّدِيدُ، هَضْمًا أَي: بَعْضُ النُّقْصِ)، واته: (ظُلْم) لیکه مکرانه وهی توندو، (هَضْم) لیکه مکرانه وهی که مه، به لام واپته ده چی نه و مانایه راستربن، که له وه ناترسین، سزا بدرین له سر کرده وهی کی خراپ که نه یان کرده، هه روه ها ناشترسین که پاداشتی کرده وهی چاک که کردوو یانه، لیبان که م بکرته وه، به لکو سزاو پاداشتی پر به پست ده درین.

مەسەلە ی پێنجەم و کۆتایی:

باسی دابەزێرانی قورئان بە زمانی عەرەبیی و، جۆراو جۆرکردنی ھەرەشە و ترساندنی بێپروایان، بە ھیوای پارێزکاری و یادەوهریی تێدا پەیدا کردیان و، باسی پایە ی بەرز ی خوا، نامۆگاری کردنی پێغەمبەر ﷺ کە لە کاتی وەرگرتنی قورئاندا لە جیبریل، پەلە پەل نەکات و، لە خوا داوا بکات زانیاری بۆ زێدە بکات:

خو ده فەرموی: ﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا ۚ فَتَعَلَىٰ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ ۚ وَقُل رَّبِّ زِدْنِي عِلْمًا ۚ﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە ھەوت بڕگەدا:

١- ﴿وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا﴾، بەو شێوە دابەزێرانە، قورئانیکی عەرەبیمان دابەزاند، کە وێنە ی، مەگەر بە ھۆی بچوێتی، ئەگەرنا ھاووتنەبەکی نیە لەگەڵدا بەراورد بکری و، بەو بچوێتی، بەو شێوەیە قورئانیکی عەرەبیمان، واتە: بە زمانی عەرەبیی بۆمان دابەزاندووی، دەشگونجی قورئان لێردا ناوی قورئان نەبی، بەلکو بەمانای (مقروء) بێ، واتە: خوێنراوێک کە بە عەرەبیی دەخوێرتەو، چونکە قورئان بە مانای (مقروء)ە، فەرمایشتیکە کە بە عەرەبیی دەخوێرتەو، بۆمان دابەزاندووی.

٢- ﴿وَصَرَّفْنَا فِيهِ مِنَ الْوَعِيدِ﴾، ھەرەشەشمان تێدا جۆراوجۆر کردو، (التَّصْرِيفُ: التَّنْوِيعُ والتَّفْنِینُ)، واتە: بە شێوەی جۆراوجۆر، بە شیواز و دەربرینی جۆراوجۆر، ھەرەشەمان تێدا خستۆتە روو، بۆ مەروفەکان بە گشتیی، یان بۆ بێپروایان بە تاییەت.

٣- ﴿لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ﴾، بەلکو پارێز بکەن، (لعل)، بۆ ئومێدەوار بوونە، بۆیە پەیوەندیی بەوانەو ھەب، ئومێد وایە کە خوا ی بە زەھیی بۆیە ئاردوویەتی، کە ئەوان ئەو ئومێدو ھیوابە پێننە دی.

۴- ﴿أَوْ يُحْدِثُ لَهُمْ ذِكْرًا﴾، يان ئەگەر نەشانكاته پارىزكار، پارىزكارىشان تىدا پەيدا نەكات، بەلەي كەمەو: ھاتنەو ھەيرو ھۆشياربۈونەو يان تىدا پەيدا بكات، (يُوجِدُ فِيهِمُ التَّذَكُّرَ لِلْحَقَائِقِ الْفِطْرِيَّةِ الْمَرْكُوزَةِ فِي قُلُوبِهِمْ)، ھاتنەو ھەيرو ئەو راستىيە خواپسكانەي كە لە دَل و دەروونياندا ڤاكوتراون، ئەو يان تىدا پەيدا بكات.

دەشگونجى مەبەست ئەو ەي كە ئەو خەلكە دوو بەشن:

۱- بەشيكيان جارى نەھاتوونە نىو بازنەي نىسلامەو، ئەوانەيان بەلكو ئەو ڤوڤنانە پارىزكارى و ڤوڤ پاراستىيان لە كوفرو شىرك و نىفاق تىدا پەيدا بكات.

۲- ئەوانەشان كە ھاتوونە نىو بازنەي ھىدايەتەو، ڤوڤ پەرۋەردگار ھۆشيارى و بىدارى، زياتريان بە ھۆي ڤوڤنانەو تىدا پەيدا بكات.

دەشگونجى مەبەست ېرواداران ەي:

۱- ئەوانە كە ھۆشيارو بىداربۈونەو، وڤراي ھۆشيارى و بىدارى سىفەت و خەسلەتى تەقواشان تىدا پەيدا بكات.

۲- ئەوانەشان كە بىدارن، يان ئەھلى تەقوان، ھۆشيارى و بىدارى زياتريان تىدا پەيدا بكات.

۵- ﴿فَنَعْلَىٰ اللَّهُ أَلَمَّاكَ الْحَقُّ﴾، بەرزە ڤوڤ ھۆشيارى ھەق، ڤوڤ ھۆشيارى چەسپا، يانى: (لِلَّهِ الْعُلُوُّ الْمَطْلُوقُ، وَهُوَ الْحَقُّ الْمَطْلُوقُ بِغِلَافِ الْمُلُوكِ)، بەرزى ڤەھا بۆ خوا كە ھەقى ڤەھايە، پىچەھوانەي دەستەلاندارانى دىكە، كە بە ناھەق زۆرجار ڤوڤان دەسەپىنن و، ھۆشيارىيەكى ناھەق دەكەن.

۶- لە كۆتابىدا دەفەرمۆي: ﴿وَلَا تَحْجَلْ بِالْشُرَّاءِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُبْذَرَ إِلَيْكَ وَحْيُهُ﴾، پەلەش مەكە لە ڤوڤناندا بەرلەو ھەق كە سەركردنەكەي بۆ تۆ تەواو ەي، ديارد ئەمە بە شىو ھەق دىكەش ڤوڤنراو تەو: (مَنْ قَبْلَ أَنْ تُقْضَىٰ إِلَيْكَ وَحْيُهُ)، بەرلەو ھەق كە سەركردنەكەي بۆ تۆ تەواو بکەين.

(۷) ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾، بَلَى: پهروهردگارم! زانیاریم یو زیاد بکه، واته: په رده وام به له سره داواکردنی زنده بوونی زانیاری له خواي پهروهردده که رو، به څوکو که رو، مشوور غوړی غوټ.

له نیوان په له کردن و څیریایي کردن دا:

لیره دا پتویسته بزانیان که په له کردن جیایه له څیریایي کردن، چونکه په له کردن نه وده به که شتیک له کاتي خویدا نه بی، بویه کوتراوه: (مَنْ اسْتَعْجَلَ الشَّيْءَ قَبْلَ آوَابِهِ، غَوِقَ بِحِرْمَانِهِ)، واته: هر که سیک په له بکات له وه دیهینانی شتیکدا، پیش کاتي خوئی، به بیبه شکرانی سزا ده دری.

به لَم (سرعة)، څیریایي نه وده به که شتیک که کاتي خوئی دی، څیریایي بکه ی، ده سته گرمی بکه ی له جیبه جیکر دینیدا، بویه خوا فهرمانی کردوه به څیریایي کردن، وه که له نایه (۱۳۲) ی سووړه (آل عمران) دا ده فهرموئی: ﴿وَسَارِعُوا إِلَى مَقَرِّوْ مِنْ رَبِّكُمْ﴾، واته: څیریایي بکه ن به رو لیووردنیک له پهروهردگار تانه وه. ههروه ها له سووړه (المؤمنون) دا ده فهرموئی: ﴿أُولَئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْمَغَازِي وَهُمْ لَمَّا سَبَقُون﴾، واته: نه وانه ی که څیریایي ده که ن له نه نجامدانی چاکه کاند.

به لَم پیکری کردوه له په له په لکردن، وه که فهرموویه ی: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُفْضَلَ إِلَيْكَ وَحْيُهُ﴾.

زانیان سی واتایان یو نه م رسته په لیکدا ونه وه: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ﴾.

۱- (لا تستعجل إزاله المیزید من القرآن حرصاً منك على إصلاح الناس)، واته: په له مه که له دابه زیترانی قورنای زیتر به هوئی مکووړ بوونته وه، له سر چاکر دنی خه لک.

۲- (لا تعجل بقراءة القرآن حال إلقاء جبريل آياته إليك)، واته: له خویندنی قورنایا په له په له مه که، له کاتیکدا که جبریل نایه ته کانی یو تو دینتی.

۳- له (مجاهد وقتاده) دوه هاتوه، گوتوو يانه: (لَا تَعْجَلْ بِقِرَاءَةِ مَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ لِأَصْحَابِكَ وَلَا يُخَلِّهِ عَلَيْهِمْ حَتَّى تَنْتَبِهُ لَكَ مَعَانِيهِ)، واته: نهو قورئانهی که خوا بو لای تو دایه زانده، په له مه که له خویندنه وهی بو هاوه لانت و بهسه راندا مه یخوینه وه، تا کو ته واو مانا و مه بهسته کانی بو تو روشن دهنه وه، له نه نجامی بیرکړنه وهی خوټ، یان له نه نجامی نیلها مکړدن و خورپه بو کران له لایه یان خوی پهر وه ردگار وه.

لهو باروهو یا نهو دوو فهرمووده یه ښین:

(۱) - (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَبَادِرُ جِبْرِيلَ فَيَقْرَأُ قَبْلَ أَنْ يَقْرَعَ جِبْرِيلُ حَرْصًا عَلَى الْحِفْظِ، وَخَشْيَةً مِنَ النَّسْيَانِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ، الْآيَةُ: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ﴾^(۱)).

واته: عه بدوللای کورې عه عباس (خوا له خوټی و بابی پازی بی) ده لټی: پیغه مبهه ﷺ کاتیک جبریل قورئانی به سه ردا ده خوینده وه، په له ی ده کړد بهرله وهی جبریل لټ پیته وه، له نه نجامی سوور بوونی دا له سه ر نه وه که له بهری بکات و، له ترسی نه وه که له بیرې بچیته وه، بو یه خوا هم نایه ته ی فهرموو: ﴿وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ﴾، په له مه که له خویندنې قورئاندا، بهرله وهی که سروشکړنه که ی بو تو ته واو بی.

(۲) - (عَنِ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا: كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُعَالِجُ مِنَ التَّنْزِيلِ شِدَّةً، وَكَانَ مِمَّا يُحَرِّكُ شَفْتَيْهِ، فَقَالَ ابْنُ عَبَّاسٍ: فَأَنَا أُحَرِّكُهُمَا لَكَ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ يُحَرِّكُهُمَا، وَقَالَ سَعِيدٌ: أَنَا أُحَرِّكُهُمَا كَمَا رَأَيْتُ ابْنَ عَبَّاسٍ يُحَرِّكُهُمَا، فَحَرَّكَ شَفْتَيْهِ، فَأَنْزَلَ اللَّهُ: ﴿لَا تُحَرِّكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَمْجَلَ بِهِ﴾، ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾، قَالَ: تَجْمَعُهُ فِي صَدْرِكَ وَتَقْرَأُهُ ﴿فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَاسْمِعْ قُرْآنَهُ﴾، قَالَ: فَاسْتَمِعْ لَهُ وَأَنْصِتْ: ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾، ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا أَنْ نَقْرَأَهُ، قَالَ: فَكَانَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بَعْدَ ذَلِكَ إِذَا أَتَاهُ جِبْرِيلُ اسْتَمَعَ، فَإِذَا انْطَلَقَ جِبْرِيلُ قَرَأَهُ النَّبِيُّ ﷺ كَمَا قَرَأَهُ، (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۵، وَمُسْلِمٌ: ۴۴۸).

واته: عه بدوللای کوری عه بیاس (خوا لئیان پازی بئ)، ده لئ: پئغه مبه ری خوا ﴿کاتیک که قورئانی بو داده به زئرا، زور ماندوو ده بوو، زور ناره حهت ده بوو، بویه دوو لیوه کانی خوی ده جوولاندن، [بویه نهو راویسه که له عه بدوللای کوری عه بیاسی ده گپ یته وه ده لئ:] عه بدوللای کوری عه بیاس (خوا لئیان پازی بئ)، گوئ: من لیوه کانی خوم ده جوولئیم وهک چون پئغه مبه ری خوا ﴿ده بینی لیوه کانی خوی ده جوولاندن (ئاوا به پهله پهله)، سه عید گوئ: منیش لیوه کانی خوم ده جوولئیم وهک چون عه بدوللای کوری عه بیاسم بینی لیوه کانی خوی ده جوولاندن، بویه خوی زالی پایه بهرز نهو نایه تانه ی ناردنه خواره وه [له سووره ق (القیامة) دا، نایه ته کانی: (۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۱۹)]، ﴿لَا تُخْزِلْهُمْ﴾ لکانک لَسَجَلٍ یَوْمَ ۱﴾، زمانتی پی مه جوولئنه تاکو پهله ی لی بکه ی، له وه رگرتی قورئان، یان له خوئندنی، ﴿إِنَّ عَلَيْنَا جَمْعَهُ وَقُرْآنَهُ﴾، بیگومان کوکرنده وی قورئان و خوئندنه وی قورئان نه رکی یتمه یه، عه بدوللای کوری عه بیاس ده لئ: واته: کوکرنده وی له سینه تدا، دواپی ده یخوئنیوه وهک خوا دایه زاندوه، ﴿فَإِذَا قَرَأَهُ فَأَنعِقُوا﴾، ننجا هر کاتیک خوئندمانه وه، شوئن خوئندنه وهک ی بکه وه، واته: گوئ هه لئه و بئ ده نگبه، ﴿ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ﴾، دواپیش له سه ر یتمه یه بوئ روون بکه ینه وه، ده لئ: دوا یته وه که جیریل ده پوی، پئغه مبه ری خوا ﴿وهک چون جیریل پی خوئند بوو، ناوا ده یخوئنده وه.

له کوفتایی ئهم دهرسه دا ده لئین:

(۷) - که ده فهرموئ: ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾، ههروه ها بلئ: پهروه ردگارم! زانیارییم بو زیاد بکه، واته: بهرده وام له وه رگرتی زانستدا، داوا له پهروه ردگارم بکه و لی بهارنوه که زانیارییت بو زیاد بکات، یتیش گومان: ﴿عِلْمًا﴾، به (نکرة)، هاتوه، واته: زانیاریه کی گه وره، زانیاریه کی شایسته، که ده گونجی مه بهست پی زانیاری (نقل) بئ، که له وه حییه وه سه رچاوه ده گری، یان مه بهست زانیاری عه قل بئ، که تیکه یشتنی مروقه زیاتر

له دهقه کانی وه حی، دهشگونجی مه بهستی پی ئه و زانیاریه بی که به پینج ههسته کان و به نه زمون په پیدا ده کری، دهشگونجی له یه ک کاتدا مه بهست هه موو نه وانه بی، پهروه ردگارم! زانیاریم بو زیاد بکه، به مانای فراوانی وشه ی زانیاری، چ په یوه ندیی به وه حیه وه هه بی، چ به عه قل، چ به نه زمون، چ به میژوو، چ به هه ر کام له جوړو به شه کانی زانیاری، خوایه به گشتی زانیاریم بو زیاد بکه!

نیمه ش ده لیین: ﴿وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا﴾، پهروه ردگارم! زانیاریم بو زیاد بکه، به لام زانیاریه ک که سوودمان پی ده گه یه نن، وه ک پتغه مبه ر ﷺ دهقه رموی: (اللَّهُمَّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ مِنْ قَلْبٍ لَا يَخْشَعُ، وَمِنْ دُعَاءٍ لَا يُسْمَعُ، وَمِنْ نَفْسٍ لَا تَشْبَعُ، وَمِنْ عِلْمٍ لَا يَنْفَعُ) (أخرجه أحمد برقم: ۱۹۴۲۱، تعليق شعيب الأرناؤوط: حديث صحيح لغيره)، واته: نهی خوایه! په نا به تو ده گرم له دتیک که ملکه چ نه بو تو، له نه فسیک که تیر نابی و، له دوعایه ک که نابیستری و گیرا نابی و، له زانیاریه ک که سوود ناگه یه نن.

بنیگومانیش زانیاریه ک که سوود به خاوه نه که ی نه گه یه نن ئه و زانیاریه به که کاری پی ناکات، خو ی پی پاک و چاک ناکات.

❖ دهرسی شه شهه ❖

پنجاهی نهم دهرسه

نهم دهرسه مان سیزده (۱۳) نایهت ده گریته خوئی، نایهته کانی: (۱۱۵ - ۱۲۷)، که نهم سیزده نایهته هه موویان ته رخانکراون بو به سه رهاق نادهم و هه وواي هاوسه ری (عليهما السلام)، له لایه که وهو، ئیبلسی نه فرین لیکراو له لایه کی دیکه وه، که ئیبلیس نه فرینی خواي لی بی و لی بووه، نادهم و هه وواي فریو داو و، له دره خسته قه دهغه کراوه که یان خواردوه، به هوئی دنده دان و له خسته بردنی ئیبلیس وهو، سه ره نجام هوکمی ده رکران له به هه شت و تاسمانیان، به سه ردا دراوه و توووشی ژبانی پر پهنج و میحنهت و زه حمهق سهر زهوی کراون.

پاشان خواي زانا و کارزان، باسی ناکامی باشی شوینکه وتنی رینمایی خواو، سه ره نجامی شوومی لاده ران له به رنامه ی خواي خستوته پوو، که له دنیا دا ژبانی تهنگ و تال و، له قیامه تیشدا به کویری حه شر کرانه، نا نه وه به شیکی نه و سه ره نجامه شوومه یه که له لادان له به رنامه و په یامی خوا، په یدا ده بی.

﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ نُوحٍ أَنْ يَتَّبِعْ أَهْلَ عَرْمَأَ ۖ وَقُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى ۚ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَارْزُقْكَ فَلَا يَخْرُجُكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ۚ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجْمَعَ فِيهَا وَلَا تَمُرَّ ۚ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى ۚ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَتَّخِذُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةٍ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَا يَبُلُ ۚ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِي الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ۚ ثُمَّ اجْنَبْنَاهُ رَبَّهُ، فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ۚ قَالَ أَهْطَأَ مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ

فَلَا يَصِلُ وَلَا يَشْفِي ﴿١٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى ﴿١٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَضَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ قَالَ كَذَلِكَ أَتَيْنَاكَ ءَايَاتًا فَنَسِيتَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسى ﴿١٦﴾ وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ﴿١٧﴾ ۝

مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان

(ههروههها به دنیایی پیتیش نادهمان راسپارد (به لیتیمان لئ وه رگرت) که چی
 له بیرى چوو و، وستی پتومان لیتی چنگ نه کهوت (۱۱۵) یادیش بکهوه کاتیک
 به فریشتامان فره موو: کړنووش (ی رزگرتن) بۆ ئادهم بیه، یه کسه ر کړنووشیان
 برد، جگه له نیلیس لاملی کرد (۱۱۶) ننجا گوتمان: نهی ئادهم! نه م (نیلیس)،
 دوژمنی خووت و دوژمنی هاوسره کهته، (ننجا وریا بن!) له بههشتی وه ده رتان
 نهئی، چونکه سهره نجام ناپه حهت و گرفتار ده بن (له ژیاى سهر زه میندا) (۱۱۷)
 (نیستا تیه له بههشتدا، ژیان و گوهره رانکی خوشتان هیه)، بنگومان بووت هیه
 که تیدا برسی نهی و پروت نهی (۱۱۸) ههروههها له ویدا نه تینووت ده بی، نه
 گهرات ده بی (۱۱۹) که چی شه پتان خوخته ی بۆ لا کرد، (دنه ی دا)، گوئی: نه ی
 ئادهم! نایا دره ختی هه ر مانت پیشان بدم و، هه بوونیکى له بن نه اتووت بخمه
 بهرچاو! (۱۲۰) (یدی نهو دره ختی پیشانی دابوو) لیتیان خوارد، یه کسه ر عه وره تیان
 دره کهوت و ده ستیان کرد به به خووه چه سپاندنی گه لئ (دره خته کانی) بهه شت
 (به مه بهستی عه وره ی خو دا پوشین) و ئادهم سه ر پچی له په ره ر دگاری کردو
 بپمراد بوو، بی ئاکام بوو، (لهو ئامانجه ی له بهرچاوی گرتبوو بۆ لیخواردنی دره خته
 فده ده گراوه که، که هه ر مینی و مولتیکى له بن نه اتووی چنگ بکهوئ) (۱۲۱)
 باشان به ره ر دگاری هه لپه زارد (بۆ پیغمه رابه تیی و) ته وه ی لته ره رگرت و، رنمایى

کرد (غوا) ڤه رمووی: ئەو بەهەشتە ی تێدان هەردوولاتان لێی دابەزنە خوار، هەندیکتان دوژمنی هەندیکتان دەبن (لە ژبانی سەر زەمێندا)، ئنجا هەر کات لەمنەوه پێنمایستان بۆ هات بە پێغه مبه راندا، هەر کەس شوێن پێنمایه کەم بکەوێ، نە گومرا دەبێ و نە گرفتار (۱۲۳) هەر کە سیکیش ڤوو لە یادو بەرنامە ی من وەرچەرغینێ، ژبان و گوزەرانیکی تەنگ و تالێ دەبێ، لە ڤۆژی قیامە تیش بە کوژی کۆیدە کەینەوه (۱۲۴) [نەو کەسە کە بە کوژی حەشر دەکری]، گوێ: پەرورەدگارم! من (لە دنیا دا) بێنەر بووم، بۆچی بە کوژی کۆتکردوومه وه؟ (۱۲۵) (خو) ڤه رمووی: وهک چۆن نیشانه کاھت بۆ هاتن و ڤه راموشت کردن، ئە مړۆش هەر بەو شیوه یه، تۆ لەبیر دەکری (و پشتگوێ دەخری) (۱۲۶) بەم شیوه یەش [کە خرایه] ڤوو سزای کەسیک دەدەین، کە زێدە ڤوویی و سنوور شکینیی کردووه، بڤوای بێنیشانه کا ئی پەرورەدگاری نەهێنانەوه وه، سزا و ئازاری دواڤۆژیش سەخترو بەردەوام تریشه (۱۲۷)!

شیکردنەوه ی هەندیک لە وشەکان

(عَهْدًا): (الْعَهْدُ: الْوَعْدَةُ، عَهْدٌ إِلَيْهِ يَعْهَدُ، إِذَا أَوْصَا، وَعَهْدْتُ إِلَيْهِ بِالْأَمْرِ: قَدْ مَنَعْتُ، وَالْعَهْدُ: الْأَمَانُ وَالْمَوْثِقُ وَالذَّمَّةُ، كَمَا عَهَدْتُ كَمَا عَرَفْتُ، عَهْدَتُهُ يَمْكُنُ كَذَا: لَقِيَتْهُ، وَشَيْءٌ (عَهْدٌ، بَهِيَّتِي نَهْوَ سِيَاقَانِهِ كَه تَيَان دَادِي، مَانَاكە ی دەگوێ: (عَهْدٌ) بە مانای پەیمان و بە لێن دێ، بە لām (عَهْدٌ إِلَيْهِ)، واتە: ڤایسپارد، وه سەق بۆی کرد، ئامۆژگاری کرد، (وَعَهْدْتُ إِلَيْهِ بِالْأَمْرِ)، واتە: ئەو کارەم بۆ پێشخست، خستەم بەر دەمی، (عهْد) بە مانای دَلنیاکردنەوه دێ، بە مانای بە لێنی پتەو دێ، بە مانای نۆبالیش دێ، پەیمان و نۆبال، (كَمَا عَهْدْتُ)، یانی: وهک تۆ زانیوتە، (عَهْدَتُهُ يَمْكُنُ كَذَا)، یانی (لَقِيَتْهُ) پێی کە یستم لە فلان شوێتە!.

(عَزَمًا): (عَزَمَ عَلَى الشَّيْءِ: عَقَدَ صَمِيرَةً عَلَى فِعْلِهِ، عَزَمَ عَزِمَةً وَعَزَمَةً: اجْتَهِدَ وَجَدَ فِي أَمْرِهِ، (عَزَمَ عَلَى الشَّيْءِ) يَانِ: دَلَّى خَوْى چِه سپاند له سهر نه نجامدانی، (عَزَمَ عَزِمَةً وَعَزَمَةً،) واته: خَوْى کوششی کردو، له کاره که ی خَویدا پرووی ویستی خَوْى لهو کاره کرد، که دهیه وئی نه نجامی بدات، دَلَّى خَوْى بؤ ساغ کردوده، له کوردیشدا ده لَئین: عه زمی له سهر جه زم کرد.

(نَضَحَى): (ضَحَى يَضْحَى: تَعَرَّضَ لِلشَّمْسِ، وَلَا تَضْحَى أَي: لَكَ أَنْ تَتَضَوَّى مِنْ عَرِّ الشَّمْسِ)، (ضَحَى يَضْحَى) واته: کهوته بهر خَوَر، که واته: (ولا تضحي)، واته: بؤت هه به که پاریزراو بی له گهرمایى خَوَر، یانی: گهرمات نابئی.

(فَرَمَسَ الْإِثْمَ)، واته: دنه دانى بؤلا کرد، هاندانی بؤلا کرد، خوتخوته ی بؤلا کرد، (الْوَسْوَسةُ: الْخَطَرَةُ الرَّدِيئَةُ وَأَصْلُهُ مِنَ الْوَسْوَاسِ، وَهُوَ صَوْتُ الْخُلِّيِّ وَالْهَمْسُ الْخَفِيِّ)، (وَسْوَسة): دنه دانى خرابه، شتیک که بکه ویته دلت، به لام خراب بئ، شت به دلداها تئیکى خراب، ریشه که شى له (وسواس) هوه هاتوه، که به ده نکى خشل ده گوترى، هه روه ها به چه به کی په نهان ده گوترى.

(الْخُلْدُ)، (الْغُلُوْدُ: تَبْرِي الشَّيْءِ مِنْ اغْتِرَاضِ الْفَسَادِ وَبِقَاوَةِ عَلَى الْعَالَةِ الَّتِي هُوَ عَلَيْهَا)، (خُلْد) که چاوگه واته: نه وه که شتیک له وه که تیکچوونى به سهر دابئ، پاریزراو بئ و، له سهر نهو حالته ی که هه به تی مینتته وه، واته: هه رمان، به رده وام بوون.

(لَا يَبَلَى)، واته: ناپزى، له به ین ناچن، ته واولو نابئ، نابزئ، (بَلَى الثُّوبُ بَلَى وَبَلَاءٌ: خَلَقَ)، واته: بهرگه که شر بوو، پؤشاکه که شر بوو، کوون بوو، که شر بوو، کوون بوو، فرئ ده درئ، (بَلَوْنُهُ: أَيِ اخْتَبَرْتُهُ كَأَنِّي أَخْلَقْتُهُ مِنْ كَثَرَةِ اخْتِبَارِي لَهُ)، (بَلَوْنُهُ) یانی: تاقیمکرده وه، جه رباندم وهک بلئى: شرم کردوه هیتده ی تاقى بکه مه وه، شفق و شر بووه.

(وَكَفِّقًا): واته: هه ردو وکیان خه ریک بوون، (طَفِيقٌ يَفْعَلُ كَذَا: أَخَذَ يَفْعَلُ كَذَا،

وَيُسْتَعْمَلُ فِي الْإِجَابِ دُونَ النَّفْيِ، ﴿يَخْصِمَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقٍ لُغْنٌ وَطِفَا﴾، دهستان کرد به خَو و چه سپاندن گه لای باخه که، (طِففا)، ته نیا بَو حَالَه ق نه رِئِئِی به کاردی، بَو حَالَه ق نه رِئِئِی به کارنایه ت.

(يَخْصِمَانِ): (خَصَفَ الْغُرَيَّانِ الْوَرَقَ عَلَى بَدْنِهِ: أَلْزَقَهُ بِهِ،) بابای پرووت گه لاکانی به جهسته ی خویه وه چه سپاندن، (والخصفة: قطعة مما تُخَصَفُ بِهِ النُّعْلُ)، (خصفة)، واته: پینه، پارچه په که له وه ی که پیتلوی پی پینه ده کرى، یان به رگیکى پی پینه ده کرى. (فَعَوَّى): (الغَيُّ: جَهْلٌ مِنْ اغْتِيَاذٍ فَاسِدٍ)، (غَيٌّ) نه قامیه که که له برپوا پی بووئیکى هه لَو خراپه وه په یدا ده بی.

به لَام پیم وایه: ﴿فَعَوَّى﴾، یانی: بَن به خت بوو، یان رهنج به خه سار بوو، چونکه وهک (رَاغِبُ الْأَصْفَهَانِ) ده لَن: (غَوَّى: أَيِ قَسَدَ عَيْشُهُ)، ژیان و گوزه رانی تیکچوو، وهک جاری دیکه ش باسماں کردوه، (غَيِّ)، له نه نجامی (ضلال) دا په یدا ده بی، نه گهر که سَیک گومرا بوو، به مراد ناگات، به نامانج ناگات، بَن ناکام ده بی، ده ستخه پَو ده بی، هه روکه (رُفِدَ وَ رَسَدَ) له (هدى) و هیدایه ته وه په یدا ده بی، که سَیک به رِئِیه بزائِن، به رِئِی راستدا برپوا، دیاره سهر راست ده بی و به نامانج ده گات.

(ضَنَّكَ): (أَيِ ضَيْقًا ضَنَّكَ عَيْشُهُ أَيِ: ضَاقَ)، (ضَنَّكَ)، به مانای تهنگ و تال دئ، (ضَنَّكَ عَيْشُهُ)، واته: ژیا نه که ی تهنگ بوو، ناپه حه ت بوو، ئنجا شتیک که تهنگ بَن، مرؤف پی ناپه حه ته، هه روکه له شعیر یکدا هاتوه:

پای په تیم خاسه ن جه پیتلوی تهنگ

ته نیاییم خاسه ن، جه یانه ی وه جهنگ

یانى:

پن خواسیم باشتره له پیتلوی تهنگ

ته نیاییم پی باشتره له مالى پر جهنگ

مانای گشتنی نایه تکان

تیمه له سه ره تای سوو پرتی (الأعراف) هوه، بای به سه ره تاقی ناده و هه ووا (عليهما السلام)، له لایه ک و، ئیبلیس نه فرینی خوای لی بی، له لایه کی دیکه هوه، به تفصیل له ووی باس مان کردوه، هه موو نه و نایه تانه ی له هه موو سوو پرته کاندا هاتوون، له ووی کومان کردوونه ته وه و، شیکردنه وه یه کی باشمان له سه ر کردوون، بویه تیمه به خیرایی مانای گشتنی نه مانایه تانه ده که ی و، درتزه و ورده کاریه کانی له سه ره تای سوو پرتی (الأعراف) دا هاتوون، به سه ره تاقی ناده و هه ووا سه لامی خوابان لی بی و، ئیبلیس نه فرینی خوای لی بی.

﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلُ﴾، به دنیایی تیمه پیشتر ناده مان پاسپارد بوو، وه صیه مان بو کردبوو، ناموزگاری مان کرد بوو، ده شگونجن مه به ست نه وه بی که په یمان لی وه رگرتبوو، پیشتر واته: پیش نه وه ی که ئیبلیس زده فریان پی به ری، یا خود پیشتر واته: پیش نه وه به سه ره تاته، پیشتر خوا به ره های فهرموویه تی، گرنک نه وه یه که پیش نه وه ی ناده و هه ووا گیرؤ ده بن به وه سه وه و دنه دانی ئیبلیس هوه و، کلویان له سه ر بنی و، هه لیان بخه له تیمی، خوا ناگاداری کردبوونه وه، ناموزگاری کرد بوون و وه صیه تی بو کرد بوون، ﴿فَنَسِيَ وَلَمْ نَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾، به لام له بیر چوو و، ویست و بریار یکی پته ومان له لای وی چنگ نه کهوت، واته: له وه هه لویتسته یدا، ناده و خاوه و ویستیکی پته وو دلیکی دامه زراو نه بوو.

هه لبه ته ناده و سه لامی خوای لی بی، پیش نه وه ی بیته پیغه مبه ر، وه ک مرؤفیکی ناسایی بووه، هه ر بویه ش ئیبلیس توانیوه تی هه لیخه له تیمی و، تووشی نه و گوناوه لادانه ی بکات.

تنجا دېته سهر باسی به سهر هاته که و ده فهرموئ: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ﴾ یاد بکه وه! کاتیک به فرشته کامان فهرموو: کړنووش بو نادهم بیه، واته: کړنووشی پزگرتن، سلای لی بکه، ﴿فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى﴾، هه موویان کړنووشیان بو برد، کړنووشی پزگرتن، جگه له نیبلیس، نه و ناماده نه بوو، لاملی کرد، له شوینه کانی دیکه خوی به رزی تاک وتویژی له گه ل نیبلیسدا کردوه، که به هانته چیه، بیانوو و پاساوت چیه، کړنووش بو نادهم نابیه؟ نه ویش بیانوو و پاسای غوی به بیان کردوه، له شوینه کانی دیکه دا درزده کی هاتوه، بویه وهک گوتمان: چی لیره دا هاتوه، به کورتیسی مانای نه وه ده که یکن، به لآم ورده کارییه کانی له سهر دتای سووره ق (الأعراف) دا هاتوون: ﴿فَقُلْنَا يَتَّخِذُ مِنْ هَذَا عَذُوَّكَ وَلَرُجُوكَ﴾، گوتمان: نهی نادهم! نا نه مه (واته: نه و نیبلیسه) دوژمنه بو خوشت و بو ژنه که شت، بو هاوسه ره که شت، ﴿فَلَا يُخْرِجُكُمْ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى﴾، تنجا وریا بن! با له به هه شتی وده درتان نه نی، دواپی توووشی نارحه تیی ده بی، توووشی په نج و زه حمهت ده بی، واته: توووشی ژیا تیک ده بی که تیدا ماندوو بی، خه فته بخوی، گرفتاری بی، که ژیا نی سهر زه مینه، چونکه تو لیره مشوورت لیخوراوه، هه موو پیداو یستییه کانت بو دابین کراون، به بی نه وهی پیانه وه ماندوو بی، حازر خوری بهر سییه ری.

تنجا بوی باس ده کات، که چوڼ خوا هه موو پیداو یستییه کانی بو دابین کردوون: ﴿إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى﴾، تو لهم به هه شته دا، لهم باخ و گول و گولزاره دا، بو ت هه یه نه برسی بی، نه پرووتیش بی، برسیه تی بریتیه له وه که مروف له هه ناوی دا بو شای هه بی، پروتی بریتیه له وه که له جهسته دا بو شای هه بی، ﴿وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى﴾، هه روه ها تو له و به هه شته دا بو ت هه یه نه تینووت بی، نه که رماشت بی، کهرما بوون، رووی له جهسته یه، تینووتیه تیش هه ر کهرمیه، به لآم پرووی له هه ناو و ناخی مروغه، واته: تو په کت له سهر هیچ شتیک نه که وتوه، هه موو پیداو یستییه کانت بو دابین کراون.

﴿فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ﴾، بە ڤلەم شەیتان خوتخوتە ی بو لا کرد، خوتخوتە کە ی بریتی بوو له چی؟ ﴿قَالَ يَتْلَأُمُ﴾، گوئی: ئە ی ئادەم! ﴿هَلْ أَذُكُّ عَلَى شَجَرَةٍ مُّخْتَلِدٍ وَهُوَ لَا يُبَيِّنُ﴾، ئایا درەختی هەرمانت پێشان دەم و، هەبوونیک و دەست پۆشتوو ی و مۆلک و دەستە لاتیکی، کە له بەین ئە چی و نەرز ی و کو تایی پێ نە یەت! جیتی سەر سوورمان ئەو یە کە ئەو ی کە ئیبلیس پێی گوئن: پێک پێچەوانە کە ی در چوو، ئە گەر ئادەم بە قسە ی ئیبلیس نە کرد بایە، ئەو ی کە ئیبلیس گوئی: هەر پێنیه وەو مۆلک و دەستە لاتیکی دەست کەو ی، له بەین ئە چی، بەو هە ئادەم دەستی دە کەوت کە بە قسە ی شەیتانی نە کرد بایە، کە بە قسە ی ئیبلیس کرد، ئەو ی له دەست چوو، هەر بۆ یە هەمیشە ئەوانە ی کە بە شوێن ئیبلیس دە کەون، پێچەوانە ی ئەو مە بەستە ی کە له زەینی خۆیاندا پر یاریان داو، پێچەوانە ی ئەو یان بو دیتە دی، ﴿فَأَكْثَلَا مِنهَا فَبَدَّتْ كَمَا سَوَتْهُمَا﴾، هەردووکیان لییان خوارد و عوورە تیانیان بۆ یان دەر کەوت.

نەک وەک له پەیمانی کۆندا' دە لێ: حەووا لێی خوارد، مار حەووا ی هە لێخە لێ تاند، شەیتان چوو هە سەر شیو ی مار پێک حەووا ی هە لێخە لێ تاند، دوا یی حەووا ش ئادەمی هە لێخە لێ تاند، له پەیمانی کۆندا وا دە لێ، بە ڤلەم له قورئاندا دە فەرمو ی: هەردووکیان لییان خوارد، بە لێکو زۆر جار ان باسی ئادەم دە کات، کە بە تەنیا لێی خواردو، کە چی زۆر کۆلکە عەلمانی ی و نیمچە خۆ ئێندە وار هەن، هەر چی له پەیمانی کۆنی جوولە کە و پەیمانی نو یی نە صرانییدا هاتو، دێنێ لە سەر ئیسلامی دە کاتە مأل، ئنجا عە جاییب ئەو یە زۆر ئیعیجاب و سەر سوورمان دەر دە پێن بە هەموو شتیکی ئەو رو پایە کان، کە چی ئەو شتە ئە فسانە ییانه، کە هی ئەوانن و هیچ پە یو هە ندییان بە ئیسلام هە نیه، ئەو شتە ئە فسانە ییانه لە سەر ئیسلام حیساب دە کەن، بە ڤلەم پاستیه کانی دینه کە ی خۆ یان نازانن، ئەو پە ندە یان بە سەردا چە سپاو: (مالیان پر بوو له پازیانه، مندالیشان

(۱) له هەر کام له تەفسیری سوورەتی (البقرة) و (النساء) و (الأعراف) دا دە فی قسە کانی پەیمانی کۆن (العهد القديم) مان هێناون و، لێره دوو بارە یان ناکە بنه وە.

به زگ بيشه ده مرد)، ناگای له مالی خوئی نیه چی تیدایه، هه له و که م و کوریه کانی دینی تیکدرای جووله که و نه صرانی دینی، له سه ر نایینه هه فه که ی خوئی که نیسلامه، حیسابی ده کات.

﴿فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَّتْ لَهَا سَوْءُ تَوَّهَمَا﴾، هه ردو وکیان لیان خوارده، عه و په تیان، (نه و شوئنه ی که پشیان ناخوش بوو ده رکه وئی)، بویان ده رکه ووت، ﴿وَلَوْفَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ﴾، ئنجا ده ستیان کرد به به خووه لکاندن گه لای دره خته کانی به هه شت، ﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ﴾، ئاده م سه ر پتچی له په روه ردگاری کردو بیمراد بوو، ده دستخه پۆ بوو، واته: نه و ئامانجه ی که له دلی گرتبوو، به قسه ی ئیلیل و به دنه دانی ئیلیل، که ژیانیکی نه بر او دی ده سته که وئی، مولک و ده سته لاتیکی له بن نه ها تووی ده سته که وئی، له وه دا ده دستخه پۆ بوو، هیچی ده سته گیر نه بوو، به لکو به پیچه وانه وه تووشی گرفتاری بوو، ﴿ثُمَّ أَجْنَبُ رَبُّهُ فَقَابَ عَلَيْهِ وَهَدَىٰ﴾، دواپی په روه ردگاری هه لیژارد، واته: بو پله ی پیغه مبه رایه تی و گه رایه وه سه ری، واته: گه رانه وه که ی لی وه رگرت، ﴿وَهَدَىٰ﴾، ریتماییشی کرد.

پنم وایه نه وده له ته فسیری سورہٴ (الأعراف) دا نه کوتوه، به لام لی ره دا ده یلیم:

نه و خواردنه ی ئاده م ﴿الْفَخْرُ﴾ له گه ل هه وای هاو سه ری، له و دره خته قه ده غه کراوه، پش پله ی پیغه مبه رایه تی بووه، بویه پیویست ناکات پینوه په پۆی بو بکهین و بلتین: نه وه به هوی له بیر چوونه وه وه بووه، له بیر چوونه وه ش گونا نه، هه لبه ته رایه کی واش هه یه، به لام مادام خوای کارزان ده فه رموی: ﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ﴾، ئاده م سه ر پتچی له په روه ردگاری کرد، ئیمه ش له گه ل رواله ی نایه ته که دا ده پۆین و ده لیتین: ئاده م نه و کاته که له و دره خته قه ده غه کراوه ی خواردوه، نه و گونا هه ی کردوه، پیغه مبه ر نه بووه، هه ر مروفتیکی ئاسایی بووه، به لام دواپی که ده گه ریته وه، وه ک ده فه رموی:

﴿فَلَنَلَقَّ آدَمَ مِنْ رَبِّهِ، كَلِمَتٍ فَنَأْبَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ﴾ البقرة.

نادهم چهند وشه به کی له پهروه ردگاری وهرگرتن، که بریتین له ووشانه ی له
سوره طی (الأعراف) دا، که ده فهرموئ:

﴿فَالَا رَبَّنَا ظَلَمْنَا أَنْفُسَنَا وَإِنْ لَرَّ تَقَفِرَ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَاسِرِينَ﴾

واته: گوټیان: پهروه ردگارمان! ټیمه سته ممان له خوټمان کرد، نه گهر لیټمان
نه بووری و بهزه بیت پټمان دانه بهت، ټیمه له زیانباران ده بین، دواي نه وهی
که نادهم و هه ووا بهو شیوه به له پهروه ردگاریان پارانه وهو، دانیان به هه له ی
خوټاندا هټناو، چاوه روانیان له پهروه ردگار کرد، که بهزه بی پټیان دابی و لیټیان
ببووری، خواځا توبه ی لیوه رگرتن، پاشان نادهمیشی هه لټبارد به پیغه مبهرو
رټنمایشی کرد، نجا ته وه دواي خواردنیان بووه له دره خته قه دهغه کراوه که و،
دواي دابه زټرنیان بووه.

﴿قَالَ أَهَاطَا مِنْهَا جَمِيعًا﴾، خوا فهرمووی: ههر دوو کتان وټکړا لټی دابه زن،
واته: له بهه شت، یان له ناسمان، ﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾، هه ندیکتان دوژمنی
هه ندیکتانن، که دیاره نیبلیس ده بیتنه دوژمنی نادهم و هه ووا و وه چه که یان،
بوژه پټشی ده فهرموئ: ﴿أَهَاطَا﴾، ههر دوو کتان، ههر دوو لاتان، دواي ده فهرموئ:
﴿جَمِيعًا﴾، چونکه دواي هه م نادهم و هه ووا وه چه یان په یدا ده بی و، هه م
نیبلیس و هه چه ی په یدا ده بی، واته: خوټان و وه چه کانتان دهنه دوژمنی به کدی،
﴿فَأَمَّا يَا نَبَسَکُمْ مَنِ هَدَى﴾، نجا ههر کاتیک له منه وه رټنمایټان بو بی،
به پیغه مبه راندا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ)، ﴿فَمَنِ اتَّبَعَ هَدَايَ فَلَا يَضِلْ وَلَا يَشَقَّ﴾،
ههر که سټی شوټن رټنمایي من بکهوئ، نه وه نه گومړا ده بی و، نه مانندو ده بی
و توووشی میحنهت و دهرده سه ری و ناږه هتیی ده بی، یان ﴿يَشَقَّ﴾، یانی: نه
توووشی بهد به خټی دټی له پوژی دوايیدا، نه له دنیا دا گومړا ده بی، نه له پوژی
دوايیدا توووشی ناږه هتیی و گرفتاریی ژیاي دوزه خ ده بی.

﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى﴾
 هەر که سیکیش پروو له یادی من، له به زنامه ی من، له کتیی من، وه چه رختنی،
 نه وه له دنیا دا ژباتیکی تهنگ و تالی ده بن، یا خود له یتو گوږ دا، یان له قوناغی
 به رزه خدا، نه وه ش پایه کی زانایانه، ﴿وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى﴾، له پوژی
 هه لسانه وه شدا به کویری کۆیده که یه وه، ﴿قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ
 بَصِيرًا﴾، گوئ: پهروه ردگارم! پوچی به کویری کۆتکردووومه وه حالیکدا که من
 بینهر بووم، له دنیا چاوم ساغ بوون، ده مبینی، لیره پوچی کویرت کردووم؟ ﴿قَالَ
 كَذَلِكَ أَنتَ أَتَانَا فَنَسِينَا﴾، خوا فهرمووی: هەر بهو شیوه یه که نایه ته کانی یتمهت
 بو لا هاتن، تو فهراموشت کردن، وازت لتهینان، پشتگویتختست، ﴿وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ
 نُنشِئُ﴾، هەر بهم شیوه یه ته مپوشت تو له بیر ده کری، فهراموشت ده کری، پشتگو
 ده خری، ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ﴾، بهم شیوه یه ش که باسکرا
 سزای که سیک ده دهین که زیده پوژی ده کات و، بروا به نایه ته کانی پهروه ردگاری
 ناکات، یان به نیشانه کانی پهروه ردگاری، ا- چ پرسته کانی و فهرماشته که ی بن، ب-
 چ موعبیزه ی پیغهمبه ران بن (عَلَيْهِمُ السَّلَٰةُ وَالسَّلَامُ)، ج- چ دیارده کانی گهر دوون
 بن، ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْغَى﴾، به دنیایی سزای پوژی دوا ییش، سه ختریشه و
 به رده و امتریشه.

خوا به لوتف و که پرهمی خو ی بمانپاریزی له سزای پوژی دوا یی و، له وه که سانه مان
 بگپړی که له دنیا دا به چاوی عه قل و دل سهیری نیشانه کانی خوا ده کهن، سهیری
 نایه ته کانی خوا ده کهن و، به دل و گیان په سهندیان ده کهن و، پیتانه وه پایه ند ده بن،
 فهراموشتیان ناکهن و له بیر یان ناکهن و، به هیچ نرختیکی که م و زور نایانگورنه وه و
 نایانفرۆشن، تا کو ههم له دنیا دا سه لامهت بن و، ههم له دوا پوژدا پروو سووری بهر
 ده رگای خوا بن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی یه که م:

باسی نه وه که خوا پتشر ناده می پاسپاردوه که له دره خته قه دهغه کراوه که نه خوات، که چی پاسپارده که ی خوای له بیر چوووه، خاوه ن عه زم (ویستی پته و) نه بووه:

خو ده فهرموئ: ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَىٰ وَلَمْ يُجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾ (۱۱۵)

شیکردنه وای ئه م ئایه ته، له سێ برگه دا:

۱- ﴿وَلَقَدْ عَهِدْنَا إِلَىٰ آدَمَ مِنْ قَبْلِ﴾، تیمه پتشر ناده ممان پاسپاردبوو، یاخود نامۆژگاریمان بو لای ناده م ناردبوو، یاخود فهرمانان حه وائهی لای ناده م کردبوو، یاخود په یمان و به ئینمان له ناده م وه رگرتبوو، به ئین و په یمان و پاسپارده و نامۆژگاری چی؟ نه وه که له دره خته قه دهغه کراوه که ی ئیو به ههشت نه خوات، که ده فهرموئ: ﴿مِنْ قَبْلِ﴾، واته: پتشر نه و کاته، ئنجا هه ندیک گوتوو یانه: (من قبل)، ده گه رتته وه بو به سه رهاته که ی مووسا و فیرعه ون، واته: پتشر به سه رهاتی مووسا و فیرعه ون، به لام وا باشته به په های به یلرتته وه، واته: پتشر نه و کاته ی که ناده م له لایه ن ئیبله سه وه فریو بدری.

۲- که ده فهرموئ: ﴿فَنَسَى﴾ له بیر ی چوو، (النسیان: ضِدُّ الذُّكْرِ)، (ذکر) واته: له بیر بوون، له یاد بوون (نسیان) یش واته: له بیر چوون، که پتچه وانه ی یه کدین، نه وه واتایه کی، واته: ناده م له بیر ی چوو و فهرامۆشی کرد، واتایه کی دیکه ی، وازی لیه ینا، یاخود پشت گوئی خست، فهرمانه که ی پشت گوئی خست و وازی لیه ینا، نه گه رنا له بیر ی

بوو، ﴿فَنَسِيَ﴾ وەك چۆن لەبەرچوون دەگەیهێن، واز لێهێنان و، پشت گۆی خستنیشت دەگەیهێن.

(٣) - ﴿وَلَمْ يَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾، تێمە وستی پتەوو مەحکەمان لەودا نەبینی، (عَزْمَةً قُوَّةٌ تُعِينُهُ عَلَى الْمُضِيِّ وَالثَّبَاتِ فِي الْأَمْرِ) واتە: وستیکی بەهێز کە یارمەتی بدات بۆ بەردهوام بوون و، چەسپاوی لەو کارەدا کە لە پێشێشتی، کە بریتیە لە قەدەغە نەشکاندن و نەخواردن لەو درەختە قەدەغە کراوە.

دەشگونجی مەبەست لە (عزم) لێرهەدا خۆراگری (صبر) بێ، چونکە کەسیک کە وستیکی پتەوی هەبوو، خۆراگری دەبێ، واتە: (صبر) خۆراگری بەرھەمی نەو (عزم) و ویستە پتەویە.

دوو پرسیار لەبارەی ئادەمە و ھەڵامەکیان :

یەكەم:

ئایا ئادەم گوناھتکی کردووە، ئەوەی کە لێرهەدا خوا خستوویەتە ڕوو، وەك دواتر خوای پەروەردگار بە راشکاوی دەفەرموێ: ﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ، فَغَوَىٰ﴾، ئادەم سەرپێچی لە پەروەردگاری کردو بێمراڤ بوو و تووشی ناکام خراپی بوو، بەلام ئایا لێرهە: ﴿فَنَسِيَ وَلَمْ يَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾، مەبەست ئەوەیە کە ئادەم گوناھتکی کردووە؟!

لەو بارەوہ دوو ڕا ھەن:

(١) - ڕایەکیان ئەوەیە کە نەخێر، چونکە بە ھەڵەدا چوونەکە (ئادەم) لە لایەن (ئیبلیس) ھوہ، یان بە ھەڵەدا ڕانی لە لایەن (ئیبلیس) ھوہ، بە ھۆی لەبەر چوونەھوہ بوو، کەواتە: ھەڵەبەکی بە ئەنقەست نەبوو، بەلکو بە ھۆی لەبەر چوونەھوہ بوو، ئنجا ئەو گوناھانەش کە بە ھۆی لەبەرچوونەھوہ، یان ئەو ھەڵانە بە ھۆی لەبەر چوونەھوہ، دەکرێن، لەسەر مەرووف ھەلگیراون، ئەم فەرماشتە بە بەلگە دەھێننەوہ:

اعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «إِنَّ اللَّهَ تَجَاوَزَ لِي عَنْ أَمْتِي الْخَطَأَ، وَالنَّسْيَانَ، وَمَا اسْتَكَرَّهَا عَلَيْهِ» (أخرجه الطبراني: ۱۱۲۷۴، والحاكم: ۲۸۰۱، وقال: صحيح على شرط الشيخين).

واته: عه بدولای کوری عه عباس (خوا لئیان پازی بن) ده لئ: پیغه مبه ری خوا ﷺ فرموی: به دلنایای خوا هه لهو، له بیر چوون و، نه وهی که به ناچار بی بیان کرابی، له سر ئوممه می لایردوه، (واته: به گوناح له سهری نه نووسیون). به لام هه ندیک له زانایان ده لئ: نه وه بؤ شهریه تی پیغه مبه ری خاتمه ﷺ نجا نه ویش له حالیکدا که (نسیان) مه به ست پتی له بیر چوونه وه بن، به لام نه گهر (نسیان) مه به ست پتی پشتگوی خست و واز لته یتان بیت، نه وه ش ههر نایگریته وه.

دیاره نه وه وه لامه بؤ نه وانه ی ده لئ: نایا ئاده م گوناھی کردوه بیان نه کردوه؟ ده لئ: بؤی به گوناح له قه لام نه دراوه.

(۲) - رایه کی دیکه نه وه یه: به لئ، ئاده م لهو کاته دا مرو فیککی ناسایی بووه و پیغه مبه ر نه بووه، به به لکه ی نه وه که دواپی خوا ده فرموی: ﴿ثُمَّ اجْنِبْهُ رِيَهُ، فَتَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى﴾، دواپی په روه ردگاری هه لیبزاردو، گه رانه وه که ی لی قبول کردو، پینمای کرد، خستیه سهر راسته پئ، که واته: نه و کاته که له دره خته قه ده غه کراوه که ی خواردوه، پیغه مبه ر نه بووه، تا کو بلئین: پیغه مبه ران له هه لهو گوناح پارئزارون، که به ته نکید وایه، به لام له هه له ی به نه نقه ست پارئزارون، نه گهرنا له هه له ی نیجته یادی واته: شتیک که به هه له ده یکه ن، نه ک به نه نقه ست بیزان گونا هه، له وه پارئزارون، نه گهرنا له وه پارئزارو نین که شتیک به راست بزان و، دواپی به هه له دهریچ، یان شتیک به هه له دابن و، دواپی به راست دهریچ.

نجا که ئاده م لهو کاته دا مرو فیککی ناسایی بووه، وه ک هه موو نه و مرو فانه ی دیکه، که واته: عه جایب نیه هه لهو گونا هیشی لی پروودا بن.

دوودهم:

نایا (نادهم) کاتیک خوا ده فهرموئی: ﴿وَلَمْ يَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾، عه زمان پتوه نه بینی، نایا نادهم هیچ عه زمی نه بووه؟

له وه لمددا ده لئین: تنه ا لهو مهسه له یه دا عه زمی نه بووه، نهک به گشتی، واته: ﴿وَلَمْ يَجِدْ لَهُ عَزْمًا﴾، (في هذه المسألة، في هذا الموضوع)، لهو بابه ته لهو مهسه له یه دا، لهو پرسه دا تیمه تیراده ی پتومان پتوه نه بینیه، نه گهرنا پتغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، هه موویان خاوهن عه زم بوون، وهک من له کتیبی شه شه م له مهسو ووعی: (الإسلام كما يتجلي في كتاب الله) دا که باسی پتغه مبه ران ده کات (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، به درژی باسی نهو دم کرده که نهو قسه یه راست نیه، که ته نیا پتج له پتغه مبه ران خاوهن عه زم بووین، وهک خوا ده فهرموئی:

﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُوا الْعَرْشِ مِنَ الرُّسُلِ...﴾ (۲۵) ﴿الْأَحْقَافُ﴾،

واته: خوږا بگره وهک چوَن خاوهن عه زمان له پتغه مبه ران خوږا گر بوون، ننجا ده لئ: له بهر نهو هی هه م له سووږه تی (الشوری) دا، هه م سووږه تی (الأحزاب) دا خوا ی په روه ردگار نهو پتج پتغه مبه رهی واته: نووح و ئیبراهیم و عیسا و مووسا و موحه ممد (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، پتکهو هی هیان، وهک ده فهرموئی:

﴿شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ...﴾ (۱۳) ﴿الشوری﴾،

له سووږه تی (الأحزاب) یشدا ده فهرموئی: ﴿وَلَا أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنْكَمْ وَنُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا﴾ (۷) ﴿...﴾.

به لام، له راستیدا نهو به لکه نیه له سهر نهو هی تنه ا نهو پتج پتغه مبه ره، خاوهن عه زم و ویستی پتهو بوون، به لکو نهوانه له پتسهو هی پتغه مبه رانی خاوهن عه زم بوون، نه گهرنا من پتیم وایه که خوا ده فهرموئی:

﴿فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَأُولُوا الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ...﴾ (۳۵) ﴿الْأَحْقَافِ﴾

خۇرابىگرە ۋەك چۆن پىغەمبەرانى خاۋەن عەزم خۇيان راگرتىۋە، پىم واىە ئەو (من)ە، (من الرسل) بۆ بەشەك نىە (من)ى (تبعيضية) نىە، بەلكو (من)ى (بيانة)ىە، واتە: ۋەك چۆن خاۋەن ويست پتەۋان لە پىغەمبەران، خۇيان راگرت، كە ھەموويان خاۋەن ويستى پتەو بوون، بەلام ئەۋە پىگر نىە لەۋەى كە يەككىيان لە ھەلۋىستىكدا يىھىز بوۋىن، نەپىكابىن، بەبىن ئەۋەى بزانىن كە گوناھە.

ھەلبەتە دۋاى پىغەمبەرلىك، نەگەرنا پىش پىغەمبەرلىك، نەۋانىش مەۋقە ئاسايى بوون، دەگونمى ھەلەو گوناھو كەم و كوپىشىيان لى پروۋدابىن، ۋەك لە ئادەمى پروۋداۋە (عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

مه سه له ی دووه م:

فهرمان کردنی خوا به فریشتان که کړنووشی پږزگرتن بۆ ئاده م بیهن و، سه ریچی کردنی نیلیس و، هو شداریی پیدانی خوا به ئاده م و سه ووا که شه یان دوژمنیانه و، با فریویان نه دات له حاکمدا که له به هشتدا له و په ری خوشیی و ئاسووده یی دان و، له هیچ شتیکیان که مه یه:

خوا ده فرموئ: ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِآدَمَ فَسَجَدُوْا اِلَّاۤ اِبْلِیْسَ اَبٰٓیۡ ۙ قُلْنَا یٰۤاٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوُّ لَّكَ وَلِرَٔوْلِكَ ۗ فَلَا تَخْرُجْکَ مِنْ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰی ۚ اِنَّ لَّكَ اِلًا یَّجْمَعُ فِیْهَا وَلَا تَمْرٰی ۚ ۝۱۸ وَاَنْتَ لَا تَظْمُوْا فِیْهَا وَلَا تَضْحٰی ۝۱۹﴾

شیکردنه وهی ئه م، ئایه تانه، له شهش برگه دا:

۱- ﴿وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلٰٓئِكَةِ اسْجُدُوْا لِآدَمَ﴾، یاد بکه وه! کاتیک به فریشته کاها ن فه رموو: کړنووش بۆ ئاده م بیهن، وهک هه موو جارئ گوتو ومانه: بیکومان کړنووش (سجده و سجود)، لیره دا مه به ست پتی (سجده) بردنی سلاو لیکردن و پږزلیگرتنه، نهک کړنووش بردنی په رستن، که نه وه تایبه ته به خوا ی په روه ردگاره وه، به لگه مان له سه ر نه وه زوړن، وهک له ته فسیری سووهرتی (یوسف) دا، له ته فسیری نه و ئایه ته دا که ده فه رموئ: ﴿وَرَفَعَ اَبُوۡیَسٰٓءَ عَلَی الْعَرْشِ وَخَرُّوْا لَهٗ سَجْدًا﴾، یوسف باب و دایکی به رز کردنه وه بۆ سه ر ته خته که، (بۆ سه ر نه و کورسیی و ته خته که له سه ری داده نیشت) و، هه موویان بۆی به کړنووشدا که وتن، که مه به ست له کړنووش لیره دا جوړیک له ده ست به سینگه وه نان و، خو چه ماندنه وه یه، که نه گاته حاله تی کړنووش بردن، که مه به ست پتی پږز لیگرتنه، هه یه سه ر ده جوولینن، هه یه ده ست به سینگه وه ده تی، هه یه جوړیک له چه مینه وهی ده تی، هه چه نده خو چه ماندنه وه له به ر نه وهی دوا یی له رکوع نیزیک ده بیته وه، شتیکی ناپه سنده، به لام هه رجوړه پږز گرتتیک له به رانبه رو، سلاو لیکردنی و بچووکی پشان دان،

حورمه تی گرتن، له قورئاندا به (سجدة) ناوی براوه، وهک لیتره دا هاتوه، نه گهرنا به ته نکیدی به عقووب و دایکی یوسف، (واته: هاوسهری یه عقووب)، ههروه ها یازده برابه که ی، کړنووشی په رستیان بۆ یوسف نه بردوه، نه یوسف قبول دهکات، نه یه عقووب له خوی و له هاوسهری و له کوره کانیسی دهو ده شینیتتهوه، که جگه له خوا سه جدی په رستن بۆ که سیکی دیکه بیهن، جگه له ودهش، ههر له وی باسمان کردوه به ته فصول که خوی بن هاوتا جوولهی دره خته کان و جوولهی سیبه ری دره خته کان له لای راست و چه پیشی به (سجدة) ناو بردوه، وهک له سوورتهی (النحل) دا هاتوه، خوا ﷻ ده فرموی: ﴿أَوَلَمْ يَرَوْا﴾ **إِنْ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يَفْعَلُوا لَظَلَّلَهُ عَنِ الْيَمِينِ وَالْشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ** ﴿۱۸﴾، که گومانی تیدا نیه لیتره که ده فرموی: نایا سه رنجیان نه دلاوته ههر شتیک که خوا دروستی کردوه، سیبه ره کانی له لای راست و له لای چه په کانی به کړنووش بردوویی بۆ خواو به ملکه چیی، دین و ده چن!

مه به ست جوولهی سیبه ره کانه، نهک کړنووش بردن:

کاتیک خور له خوره لاته وهه لیدی، نه گهر به رهو قیله بوهستی، لای چه پت ده بینه هه تاو و لای راست ده بینه سیبه، به لای کاتیک خور ده که وینه لای ناوا بوون، نجا پیچه وانه ده بینه وه لای راست ده بینه هه تاو پروون ده بینه وهو، لای چه پت ده بینه سیبه، سیبه ره که ده جوولتی به پی جوولهی خور، هه لبه ته له پیش چاوی تیمه، نه گهرنا له راستیدا نه وه زهویی به دهوری خویدا ده سووریتته وه له به رانبه ری خوردا، که واته لیتره دا: خوا ﷻ ناوی له و جوولهی سیبه ره لای راست و لای چه پی شته کان ناوه، کړنووش بردن (سجدة) ﷻ، (سجدة) کوی (ساجده)، واته: به کړنووش به رانه سیبه ره کان ده جوولین، ﴿سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ﴾، له حالیکدا که ملکه چن.

دوایی دیسان ده فرموی: ﴿وَلِلَّهِ سَجْدٌ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةُ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ﴾ ﴿۲۰﴾، واته: هه رچی له تاسمانه کان و له زهویدا

هیه له زنده وهران و، له فرشته کان کړنووش بو خوا ددهن و، خوږیان به زلناگرن.

تیمه نازانین کړنووش بردنی فریشتان چونه؟ زنده وهرانیس به ته نکید سه جده یان به و شتویه یه تیمه نیه، که له نوژدایه، واته نهو سه جده، زار او دیه نیه که هیه، به لکو مه به ست پتی ملکه چیی فریشته کان و، زنده وهرانه یاسا که ردوونیه کانی خواو، ملکه چییانه بو خوا ۱۰۰، به گه وره گرتن و به مه زن گرتنی.

(۲) ﴿فَسَجَدُوا لِلْإِلَهِ﴾، هه موویان کړنووشیان برد (فریشته کان)، جگه له ئیبلیس، ئیبلیس ناماده نه بوو، ﴿أَبْنِ﴾، یانی: (امتنع)، لملی کرد، سه ریچی کرد، نایا هرچی فریشته ی که خوا دروستی کردو، هه موویان بوون؟ یا خود به شیکی دیار یی کروایان بوون؟ نهو زانیا ریبه که ی ته نها له لای خوا به ۱۰۰.

به لئی له هه ندیک شوئیش دهه رموی: ﴿فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾، تیکرای فریشته کان، ویکرا کړنووشیان برد، تیکرا ویکرا، یانی: هه موویان، ویکرا یانی: پیکه وه، ﴿كُلُّهُمْ أَجْمَعُونَ﴾، (وَكُلُّهُمْ) واته: هه موویان، (أَجْمَعُونَ) واته: ویکرا، نهو هک هه ندیکیان تستانو هه ندیکیان دواپی، تیکرا و ویکرا کړنووشیان برد، به لآم نهو ههش به لکه نیه له سر نهو هی دیسان تیکرای فریشته کانی ناسمانه کان و زوی بگریته وه، به لکو ده بینی کومه له فریشته یه کی دیار یی کراو ده گریته وه، ده شگونجن هه موویان بگریته وه، وهک پشتریش له سوورپتی (الأعراف) دا باسما ن کردو.

(۳) ﴿فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ﴾، گوتمان: نهی نادهم! نه مه دوژمنه بو خوټ و، بو ژنه که ت، بو هاوسه رده که ت، نه مه ناماژه به بو ئیبلیس.

(۴) ﴿فَلَا يُخْرِجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى﴾، نجا له به هه شتی وده درتان نه ن، دواپی تووشی ناره حه تی ده بی، تووشی زه حمت ده بی، تووشی ژانی پر مهینه تی

دهبی، بۆچی دهفه رموی: (فَتَشْفَعُ)، نافه رموی: (فَتَشْفَعُ)؟ ههردووکتان، خۆت و هاوسه ره کهت؟ له بهر نهوهی مشوور لیخوار دنی ژن و ماڵ، نه رکیکه له نهستوی پیاو دایه، ههم له پرووی شه رعیه وه، ههم له پرووی فیتیه وه، نه گهر ته ماشای هه موو دنیا بکهین، مه گهر نهوانی که له زگماک (فطرة) ی خوا لایان داوه، نه گهرنا ئافرهت ههر له سیبه ری پیاو دایه، پیاو دهبی مشوور له ئافرهت بخوات و بیپارێزی، بژیوی بۆ پهیدا بکات، ناگای لی بی، بۆیه خوای پهروه ردگار پروو له ئادهم دهکات، پێشی دهفه رموی: ههردووکتان وهدر نه نئ، نه گهرنا تۆ نهی ئادهم! تووشی ناره حه تی و گرفتاری دهبی، چونکه تۆی پیاو، تۆی میردو هاوسهر، دهبی خۆشت و هاوسه رو مندال له کانیشت بژییه، سه ره نجام تووشی ناره حه تی و گرفتاری ژیا نی سه ر زه مین دهبی.

که دهفه رموی: ﴿فَلَا يُخْرِجَنَّكَ﴾، نه مه وه که نهو ته عبیره وایه، (لا أعرفك تفعل کذا)، واته: نه تناسم نهوه بکهی! واته: نهو کاره نه کهی، که سه ره نجام نهو کارهت لی بزاغه وه، یه که به یه کیککی دیکه ده لیت: خراپهت لی نه بیستمه وه، هه والی خراپهت له باره وه نه بیستم، واته: خهراپه مه که، دوا یی بیته هه وال و پیم بکاته وه.

٥- ﴿إِنَّ لَكَ أَلَّا يَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرِى﴾، به دنیاییه وه بۆ تۆ هه یه له ویدا، نه برسیی بی، نه پرووت بی.

٦- ﴿وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى﴾، ههروه ما بۆشت هه یه له ویدا که نه تینوو بی، نه گهر مات بئ، ده گوتری: (ضعی، یضعی)، وهک: (رضی، یرضی)، واته: گهرمای بوو، نه گهر گهرمای خۆر لیدای له کاتی چێشته نگاودا، پیتی ده گوتری: (ضعی، یضعی)، نه مه ش دیسان به هه مان شیوه، تۆ بۆت هه یه لهو به هه شته دا نه برسییت بئ، نه پرووت بی، برسیی بوون، خالیی بوونی دهروونه، پرووت بوون بئ پۆشاکیه، واته: پرووت بوونه وهی جهسته یه، برسیه تییش پرووتبوونه وهی هه ناوه له خواردن و خۆراک، ههروهک: تینوو بوون، گهرما هاتنی هه ناوه، گهرما بوونیش گهرما بوونی جهسته یه، واته: تۆ هه موو

پێداویستییه کانت بۆ دابینکراون و، هیچ کەم و کۆریه کێشت نیه، هیچ گرفت و کێشه به کت نیه لهو ژایانی ئێو ئهو بهههشته دا.

بهههشتی ههمیشهیی، یان باخیکی سهر زهوی؟!

ئیمه له تەفسیری سوورەتی (الأعراف) دا باسی ئهو دوو پایه مان کردوه، هی زانایان که کیشمه کیشیکی زۆر ههیه، وهک زانایان له تەفسیره کاندایهتاوانه، ههروهها (ابن القيم) له کتیبی (مفتاح دار السعادة) دا، به درێژی به ئهگه کانی ههردوو پایه کانی هتاون:

١- ههندیان دهلێن: ئهو باخه که خوا ﷻ ئادهم و ههوا ی تیدا داناون، باخیک بووه لهسهر زهمین، شوێنیک بووه وهک شوێنی مهشق و پاهێتان، وهک مهلبهندی پاهێتان (مرکز تدریب) یک که لهوێ لهو باخه دا خوا ﷻ مهشقیان پێ بکات، لهسهر ئهوه که نایا نیراده ی پتهویان ههیه که خو له قهدهغه کراو بهاریزن و، پابه ندبن به حه لاله وه.

(الشعراوی) له تەفسیره که ی خو ی (خواطر الشعراوی) دا^(١)، ده لێ: (هَكَذَا كَانَتْ جَنَّةُ آدَمَ مَكَانًا لِتَدْرِيبِهِ، قَبْلَ أَنْ يَبَاشَرَ مَهْمَّتَهُ كَغَلِيقَةِ اللَّيْلِ فِي الْأَرْضِ، فَأَدْخَلَهُ اللَّهُ فِي هَذِهِ التَّجَرِبَةِ الْعَمَلِيَّةِ التَّطْبِيقِيَّةِ).

واته: بهههشته که ی، باخه که ی ئادهم به وه شیوه یه بوو: شوێنیک بوو بۆ مهشق و پاهێتان پێکردنی، بهر له وه ی که دهست بکات به له ئهستوگرتنی ئهو ئهرکه ی که پێی دهستپێدری، وهک جێنشین خوا لهسهر زهوی، خوا خستییه ئێو ئهو ئهزمونه کرده یه، پراکیکیه بو ئه وه ی پابه یتنی.

که واته: ئهو باخه، شتی ههمیشه یی (جنة العدن) نه بووه.

٢- ههندیکی دیکه له زانا یان دهلێن: نهخیر ههر ئهو بهههشته زانراوه یه که خوا ی پهروه دگار بۆ نیمانداریانی داناوه، منیش ئهو رای دووهم پێ راسته، وهک له تەفسیری

سوورەتی (الأعراف) یاشدا ئەو راپەمان زالکەردووە، چونکە هیچ باخیک لەسەر زەوی چنگ ناکەوێ، بەو شێوەیە بێت، برسیت نەبێ، پرووت نەبێ، تینووت نەبێ، گەرماشت نەبێ!

پاشان هیچ باخیک نیە لەسەر زەوی، لێی بخۆی، لە بەرو بوومەکە، بەلام پاشەرۆکی نەبێ، ئەو هەر بەهەشتە، ئەو بەهەشتەیه کە خوا بۆ پروادارانێ داناو، ئەو درەختەش کە ئادەم و هەووا لە بەرەکەیان خواردووە بە فێلی شەیتان، وای پێدەچێ درەختیک بێ لە جووری درەختەکانی کە لە دنیا دەروێن، هەر بۆیەش کە لێیان خواردووە، دەفرموی: ﴿فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لَهَا سَوْءٌ تَهُمَا﴾ ، کاتیک لێیان خوارد، عەوڕەتی خۆیانیان بۆ دەرکەوت، واتە: کە لە بەری درەختەکەیان خواردووە، ئنجا خواردنەکە هەزم بوو، بەشێکی بۆتە پاشەرۆک، هەر بۆیە پێوستیان بەو بوو پاشەرۆکە کە دابێن، هەم لە پێی میزەو، هەم لە پێی پێسایەو، سەرەنجام عەیب و عاری خۆیانیان بۆ دەرکەوتو، واتە: ئەو کاتە زانیوانە کە ئەو دوو کوژەندامە بۆ دەردانی پاشەرۆکیان، کە لە خواردنیک پەیدادەبێ، لەو درەختە قەدەغە کراوە خواردووانە، دەرەختەکانی بەهەشت لە هەموویان خواردووە، بەلام حالەتی پاشەرۆک پەیدا بوونیان بۆ نەهاتۆتە پێش، کەواتە: ئەگەر باخیکی دنیا بووایە، لە هەر درەختیکیان خواردبایە، ئەو شوێنەوارانەیان هەر دەبوو.

بە هەر حال دەگونجێ بەلگەی دیکەش لەو بارەووە بهێنرێنەو، بەلام ئەوێ کە زیاتر ئیشکال دروست دەکات، ئەو باخە بەهەشت بووبێ، ئەوێ کە خوا بۆ چۆنی گواستوونەو بۆ سەر زەوی و باس نەکراوە؟ بەلام خوا کە دەفرموی: (اهبطوا) یان (اهبطا) دابەزن، ئەو فرمانتیک هێنانە دی (تکونین)، ئەگەرنا فرمانتیک تەشریعی نەبوو، خوا فرمانیان پێ بکات، خۆیان چۆن دابەزن؟ لەو بەهەشتە دوورەووە بۆ ئەو سەر زەمینە، بە ئەنکێد ئەو فرمانتیک (تکونین) بوو، خوا فرمانی پێ کردوون و بەکسەر داشییەزاندوون.

بە ھەر ھال نەتییەکانی قورئانە تەنھا خوا ۋە ھەموویان دەزانن، و، جگە
 لە خوا ۋە ھیچ کەس ناپانزانن، ھەموو نەتییی و ماناو مەبەستەکانی کە لە
 فەرماشتی بێ وێنە ی خوادا ھەن، جگە لە خوا کە بێژەری فەرماشتە کە ی
 خۆیەتی، ھیچ کەس ناگاتە ئەوپەڕی زانیاری و نەتییی مەبەستەکانی، کە لە
 قورئاندا شێردراونەو.

مەسەلەى سێهەم:

خوتخوتە کردنى شەیتان بۆ ئادەم، ھەر وەھا بۆ ھەوای ھاوسەریشى، بە بیانووی ئەو بە خواردنیان لە بەرى درەختە، ژيانى ھەمیشەى و، مولكى نەپراوەیان چنگ دەکەوێ، ئنجا خواردنیان لە بەرى درەختە کە و دەرکەوتنى ەو پەتیان و، خۆ داپۆشینیان بە گەلای درەخت و، بێمەرد بوونی ئادەم، واتە: بێ ئاکام بوونی لە و ئاواتەى کە ھەیبوو، کە بە ھۆى خواردنى لە و درەختە وە بیهێتتە دى، بە پێى خوتخوتەى شەیتان، پاشان تۆبە لێوەگیرانى و گیردەرانى بە یتغەمبەر و ھیدایەتدرالى:

خوادرەرموێ: ﴿فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَتَّخِذُمْ هَلْ أَذْكَ عَلَى شَجَرَةِ الْغُلَامِ وَمُلْكٍ لَا يَبْلُغُ ۚ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتْ لَهُمَا سَوْآتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنْتِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ﴿١٣٠﴾ ثُمَّ اجْبَنَهُ رَبُّهُ فَقَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ﴿١٣١﴾﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە شەش برگەدا:

١- ﴿فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ﴾، شەیتان خوتخوتەى بۆ لا کرد، پێشتر باسمان کرد کە (وسوسە)، (صوت الخلی) دەنگى خشلە، دەنگى خشل دەنگێكى کپ و پەنانه، بەلام سەرنج ڕادەکێشێ و نینسان گوێ قولاخ دەبێ، گرنگ ئەو ەو پەتیان دێدا، ھانیداو خستیه نێو دلی، ئنجا چ ڕووبەر و قسەشی لە گەلدا کردبێ، وەک لە ئایەتەکانى سوورەتى (الأعراف)دا، ئەو زۆر بە ڕاشکاوی و ەردەگیرێ و، لێرەش ھەر ئامازەى پێ دەکەوێ، گرنگ ئەو ەو پەتیان خوتخوتەى خستە دلی، واتە: دێداو ھانیدا.

(۲) - ﴿قَالَ يَتَكَاذِبُونَ هَلْ أَتَاكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٌ لَّآ يَبْلَى﴾، گوتى: ئەي ئادەم! ئايا درەختى ھەرمانت پېشانىدەم و، مۈلك و ھەبۈۋىكى لەبەين نەچۈ، كە لە بەين ناچى؟ ﴿لَا يَبْلَى﴾، يانى: (لَا يَفْتَنَى) لەبەين ناچى، نافەوتى، دەگوتى: (بَلَى الثَّوْبُ)، واتە: شېر بوو، شېر وېر بوو، كە بەرگ و پۇشاك شېر وېر بوو، فرى دەدرى، ئنجا جىتى سەرنج ئەۋەيە، كە ئىبلىس ئەگەر راستىكردو، دلسۆز بوۋە بۇ ئادەم، ۋەك لە سوۋرەتى (الأعراف) دا دەلى: ﴿إِنِّي لَكَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ﴾، من زۆر دلسۆزم بۇ ئىۋە، كە ئەم رستەيەو رستەكانى دىكە لە سوۋرەتى (الأعراف) دا ھاتوون، بە ئاشكرا ئەۋەيان لى دەفامرئەۋە كە ئىبلىس پوو بە پوو، قسەشى لەگەلدا كرددوون، بەلام كە پوۋبەپرووش قسە لەگەل كەستىك دەكەي، مادام قسەكانت بېنە ھۆى دىنەدانى و ھاندانى، ئەۋە ھەر دەبنە ۋەدسۋەسە.

ئنجا جىتى پرسىار ئەۋەيە كە ئادەم ئەو پرسىارەي لە خۆى نەكردو: باشە ئىبلىس مادام ئەو درەختەت پى شىك دى، كە ھەر كەسەي لىيى بخوا، ھەرماو دەبى و، مۈلك و دەستەلاتىكى دەست دەكەۋى و نافەوتى، بۆچى بۇ خۇت لىي ناخۆى؟ تاكو ئەۋەي ئەو نامانجە باشە بۇ تۆ يىتە دى!

(۳) - ﴿فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَّتْ لُحْمًا سُوءًا طُهُمًا﴾، ئنجا لىيان خواردو يەكسەر عەۋرەتى خۇيان بۇ دەرەكەت، (السَّوَاءُ: هِيَ الْعَوْرَةُ أَي: الْمَكَانَ الَّذِي يَسْتَجِي الْإِنْسَانُ أَنْ يَنْكَشِفَ مِنْهُ)، (سواء)، واتە: عەۋرەت، ئەۋىش ئەو شۈئەيە كە ئىنسان شەرم دەكات ئەو شۈئەي دەرەكەۋى، كە زۆربەي ھەرە زۆرى زانايان دەلىن: مەبەست پىي (پاش و پىشى) ئىنسانە، واتە: كۆئەندامى كە پىسايى لىۋە لە جەستە فرى دەدرى و، كۆئەندامى كە مىزى لىۋە لە جەستە دەچىتە دەر، بە نسبەت پىاوو نافرەتەۋە، واش پىدەچى، كە لە ئەنجامى خواردنى ئەو مىۋەي ئەو درەختە قەدەغەكراۋەدا، كە پاشەرۈكى لى پەيداۋو، پاشەرۈكەكەش ديارە كە لە پاش و پىشيانەۋە دەبى فرى بدرى، بۆيە ھەستىان پىكرى، كە ئەو دوو كۆئەندامەيان بۇ ھالىكى وان، چونكە پىشتەر كە لە درەختەكانى بەھەشتىان خواردو، پاشەرۈكى نەبوۋە، تاكو پىۋىستىيان بە ھالەتى دەرەدانى مىز و پاشەرۈك بى.

۴- ﴿وَلَقَدْ يَمَنُّفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ رَزَقٍ لَجَنَةٍ﴾ ههروه ها ده ستیان کرد به خووه لکاندنی گه لاکانی باخی به ههشت، (یغصفان آی: یلصقان و یلزان)، به خوایانهوه ده چه سپاند، به خوایانهوه ده لکاند، دیاره خودا پوشین هه ههستیکی خوارسکه له مروّفا، مندالیتیکی گچکه نه گهر چ پر ههست و ته میزی په یدابن، پئی خوش نیه پیش و پاشی دیار بن و، پئی خوش نیه، به پروتیی بکه و یتنه بهر چاوی خه لک، نه وهک هه پاش و پیشی بگره نندامه کانی دیکه شی، دیار بن، به تاییهت نهو ههسته له مینه (نافرته) دا زیاتره، هه بویه هه ندیک له زانایان ده لّین: له نه نجامی لیخواردنی بهری نهو دره خته دا، نهو پوژاکه ی له بهریان بووه، له بهریان داکه نراوه، ههروهک له سووهرتی (الأعراف) یشدا به راشکاوپی ده فهرموئ: ﴿يَرْعُ عَنْهُمَا لِأْسُهُمَا لِرِيْهِمَا﴾، واته: پوژاکه که یان له بهر داده رنئی تاکو عه وهرتی خوایانان پیشان بدات، به لّام هه ندیک له زانایان گوتوویانه: پوژاک لیره دا واته: نهو فهرمان به ریه یان بو خوا که رپیان لی ده گرتی فهرمانی خوا بشکینن، به لّام که قه ده غه ی خوا یان نه شکاندو، لهو دره خته قه ده غه کراوه یان نه خوارد، نهو کاته ههست بهو دوو کوته ندامه ی خوایان ناکهن و، پتووستییان پتیان نابیت به کاریان بیتن.

۵- ﴿وَعَصَىٰ آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَىٰ﴾، ئادهم سه رپتیچی له پهروه ردگاری کردو بن ناکام بوو، تووشی ناره حه تیی بوو، بيمراد بوو، ژبانی تیکچوو، که واته: لیره دا خوا ﴿فَوَّی﴾ به پروون و راشکاوپی ده فهرموئ: ئادهم سه رپتیچی له پهروه ردگاری کرد، بویه ده لّین: نهو پش نهوه بووه که بکریته پیغه مبهه، نهو کاته مروّفتیکی ناسایی بووه، هه بویه ش خوا ﴿فَوَّی﴾ نهو مروّفه ناساییه ی کردوته سه رمه شق بو وه چه که ی، که نهوانیش وهک بابیان، یان وهک دایکیان، نه گهر هه له یه کیان کرد، قه ده غه به کی خوا یان شکاند، فهرمانتیکی خوی پهروه ردگاریان چواند، ناو میّد نه بن له خوایان، نهوانیش هه نهو شته یان کردوه که باب و دایکیان کردوویانهو، سه رمه شقیانن له گوناح کردندا، به لّام با به هه مان شتیه بشیانکه نه سه رمه شق له گه پانه وه بو لای خوادا، له په شیمان بوونه وهو، قهروه بوو کردنه وهی نهو هه له مو کهم و کوریه دا، وهک چوّن ئادهم و حه ووا دانیان به

گوناهی خویاند هینا، داوای لیوردن و داوای به زهی و میهره بانیان له پروه ردگاریان کرد: ﴿قَالَ رَبِّنا ظَلَمَنا اَنفُسَنا وَاِنْ لَّا تَغْفِرْ لَنا وَتَرْحَمَنا لَنَكُونَنَّ مِنَ الْخَسِرِینَ﴾، که دیاره خوا نه و پارانه وه به ی فیر کردوون و دواپی لیشی وه رگرتوون، چونکه ده فیه رموی: ﴿فَلَقَدْ ءَادَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَتًا﴾، نادهم چهند وشه یه کی له پروه ردگاری وه رگرتن، نه و وشه یه ی خوا بو ی ئیلهام کردوه، که ناوا بلین له گه ل هاوسه ری، ناوا په شیمانی و توبه ی خویان بخه نه روو، ﴿فَنَابَّ عَلَیْهِ﴾، خواش توبه ی لن وه رگرت و گه پاره وه سه ری به میهره به زه یی خوی.

۶- ﴿ثُمَّ لَجَنَیْهُ رَبُّهُ فَنَابَّ عَلَیْهِ وَهَدٰی﴾، پاشان پروه ردگاری هه لیبژارد واته: بو پیغه مبه رابه تی و گه پاره وه سه ری، یان ته و به ی لن وه رگرت و رینمایی کرد، له راستییدا ته و به لیوه رگیرانی و رینمایی کرانی، پیش هه لیبژاردانی بووه به پیغه مبه رابه تی، واته: پیش گه پاره وه ته ووه خوا رینمایی کردوه بو چونه تی گه پاره وه، ثنا شایسته ی نه وه بووه که هه لیبژری، که واته: گه پاره وه که ی و رینمایی کرانه که ی، پیش کرانی به پیغه مبه ر (عَلِیْهِ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بووه.

مه سه له ی چوارهم:

فهرمان گردنی خوا به دابه زترانی نادهم و هه ووا و ئیبلیس، له به ههشت، وهک دوژمنی یه کدی و، پتره گه یاندنی نه و راستیه که هه ر کهس دوا ی پرینمایی خوا بکه وئ، گومراو ژین تال نابئ، به لام هه ر کهس پشتی تئ بکا، له دنیا دا ژین تال و، له دوا پرۆیشدا به کویری حه شر ده کری، له سۆنگه ی فه رامۆشکردنی ئایه ته کانی خوا له دنیا داو، سزای سنوور شکینا نیش له پرۆی دوا ییدا سه خترو بهرده و امتره له هی دنیا:

خوا ده فه رموی: ﴿قَالَ أَهْبَطْ مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٣٠﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى ﴿١٣١﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٣٢﴾ قَالَ كَذَلِكَ أَتَتْكَ آيَاتُنَا فَنَسِيْنَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنسى ﴿١٣٣﴾ وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشْدُّ وَأَثَرًا ﴿١٣٤﴾﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له چوارده برگه دا:

١- ﴿قَالَ أَهْبَطْ مِنْهَا جَمِيعًا﴾، خوا فه رموی: هه ردووک لاتان لئی دابه زن و ئیکرا، (جمیعاً اسم مفرد یدل علی التعدید مثل: الفريق، و یستوی فیهِ المذکر و غیره، والواحد و غیره)، (جمع) ناوێکی تاکه ده لاله ت له سه ر چه ند ئیتی (ژماره یهک) ده کات، وهک وشه ی (فريق) واته: کۆمه ئێک، ئیرینه و مینه و، تاک و دووانی تیدا یه کسان.

ده شگونج مه به ست له: ﴿أَهْبَطْ مِنْهَا﴾، هه ردووک لاتان لئی دابه زن، ﴿جَمِيعًا﴾، واته: پیکه وه و ئیکرا، هه ردووک تان واته نادهم و هه ووا، له لایهک، ئیبلیس له لایهک، به لام پیکه وه لئی دابه زن بو ژیا نی سه ر زه ی.

(٢) ﴿بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ﴾، هەندیکتان دوژمنن بۆ هەندیکتان، کە لێره رووی دواندن لە ئادەم و ھەووا لە لایەک و، ئیبلیس لە لایەک، بۆیەش بە ئاناوی کۆ دوژنراون، چونکە دوژمنایەتی ئێوان خۆیان و وەچەکەیان پەچاو کراوە، کە ئەو کاتە دیارە کۆمەڵی جندو کۆمەڵی مرووف، ھەلبەتە لە ئێو مروفانیشتا، کەسانیک دەبن بە شوێنکەوتووێ شەیتان و، لە ئێو جندیش دا کە وەچەئێ ئیبلیس، کەسانیک دەبن بە شوێنکەوتەئێ ئادەم، کەسانیکیش ھەر بە دوای بابی خۆیان دەکەون، گرنگ ئەوەیە دوژمنایەتی پەیدا دەبێ لە ئێو ئەو دوو کۆمەڵەدا، بۆیە بە کۆ ناوی ھیناون.

(٣) ﴿فَأَمَّا يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ (ف)ی (فَأَمَّا) دەلێ: (تَفَرِّعْ عَلَى الْأَمْرِ بِالْهَيْبَةِ)، واتە: ئێوە دابەزن، ئنجا کە دابەزین، ھەر کاتیک لە منھووە پێنماییتان بۆ ھات، (پێنماییتان بۆ ھات) ھەندیک لە زانایان گوتووین: واتە: ئەئێ مروفەکان! بەلام، نا، پێنماییتان بۆ ھات یانی: بۆ ھەردوو لایان، ھەم بۆ مروفەکان، ھەم بۆ جند، ھەم بۆ وەچەئێ ئادەم، ھەم بۆ وەچەئێ ئیبلیس.

(٤) ﴿فَمَنْ أَتَّبِعْ هَذَا فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى﴾، ھەر کەسێک شوێن پێنمایێ من کەوت، واتە: ئەو پێنمایەئێ کە لەسەر زمانی پێغەمبەرێ (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و لە دوو توتی پەلام و کتیبەکانی خۆیدا، خوا دایدا بەزێتێ، ئەوە ئەو گومرا دەبن و ئەو نەرەھەت دەبن، واتە: لە دنیا دا گومرا نابێ و، لە دواڕۆژیشدا تووشی ژین تالیی و نەرەھەتی نابێ.

یاخود: لە دنیا دا گومرا نابێ کە سەرەنجام تووشی ژین تالیی ببێ، ھەر لە دنیا دا.

دیارە (شَقَى)، پێچەوانەئێ (يَسْعَدُ)، (شَقَاوَةٌ) پێچەوانەئێ (سَعَادَةٌ)، (سَعَادَةٌ) واتە: بەختەوەرایی، سەرفرازی، خوشحالی، کامەرانیی، بەلام (شَقَاءٌ، شَقَاوَةٌ) یانی: بەدحالی، ژینتالی، نەرەھەتی، گرفتاری.

(۵) ﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا﴾. بەلەم ھەر کەسێک ڕوو وەرچەر خەتێت لە یادی من، لە بەرنامەی من، بە دلنایی ژيانیکی تەنگ و تالی دەبن، واتە: ژيانیکی تال لە دنیادا، یاخود وەک ھەندیک لە زانایان دەتێن: لە دواي مەرگ و گۆڕ، واتە: لە قوناغی بەرزەخدا، ھەندیکیشیان گوتوو یانە: ھەر مەبەست پێی دواڕۆژە، ژيانیکی تەنگ و تالی دەبن لە دۆزەخدا، دەشگونجێ مەبەست پێی ھەر سێ قوناغەکان بن، واتە: ھەم لە دنیادا تووشی ژيانی تەنگ و تال و ناپەھەت دەبن، ھەم لە قوناغی بەرزەخدا، سزایە کە لە دواي مردنەو دەست پێدەکات، ﴿وَمِنْ وَرَائِهِمْ بَرْزَخٌ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾، ھەم لە دواڕۆژیشدا، کە ژيانیکی ناپەھەت و گرفتارانەي نێو دۆزەخە، (الضنك: هُوَ الضيق الشديد الذي تحاول أن تقلب منه هنا أو هناك، فلا تستطيع)، (ضنك) بریتێە لەو تەنکی و سەغڵەتیە قورسەي کە بەملاو لادا دەتەوێ خۆتی لێ دەرباز بکەي، بەلەم ناتوانی.

کە دەفەر مووی: ھەر کەسێ بە دواي پێنمایي من بکەوێ، نە گومرا دەبن، نە ناپەھەت و بەدبەخت و گرفتار دەبن، ئەمە ھەم لە سوورەتی (الانعام) دا، ھەم لە سوورەتی (الزمر) دا خوا باسی کردووە: ﴿فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ﴾. واتە: ھەر کەسێک خوا بپەوێ بیخاتە سەر راستە ڕێ، سینیە بۆ ئیسلام بۆ ملکە چیی بۆ خوا، ئاوەلاو گوشاد دەکات، دلی فەراخ دەکات، بۆ ئەوێ ھیدایەتی خواي زۆر بچیتە نێو دل.

ھەر لە سوورەتی (الزمر) دا لەو بارەو دەفەر مووی: ﴿فَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ﴾. واتە: ئایا کەسێک خوا سینیە ئاوەلا کردۆتەو، گوشاد کردووە بۆ ئیسلام، (واتە: بۆ ملکە چیی بۆ خوا، بەندایەتی بۆ خوا) و کەوتۆتە سەر پۆشناییەک لە پەرورەدگاریەو، واتە: ئایا ئەوێ کە سێکی دیکەي کە پێچەوانەي ئەوێ یە کسان؟ بە تەنکید نەخێر.

ئنجاشەي (ضنك) چاوە، (ضنك) «مثل كرم ضناكة وضنكا»، واتە: تەنگ بوو، (كرم)، واتە: بەرێز بوو، (ولكونه مصدراً لم يتغير لفظه باختلاف موصوفه)، چاوە

بُوَ (مذکر و مؤنث)، وەک یەکە، چونکە چاوگە، یانی: پتووستیی بەوە نیە کە شوێن وەسفکراوەکە ی بەکەوێ، ئەگەر ئەو (مؤنث) بێ ئەویش (مؤنث) بێ و، ئەگەر (مذکر) بوو (مذکر) بێ، ئەگەر کۆ بوو کۆ بێ، ئەگەر تاک بوو، تاک بێ. بۆیە لێرە دەفەرمووی: ﴿فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً﴾، ئەیفەرموو: (مَعِيشَةٌ ضَنْكَةٌ)، چونکە چاوگە و چاوگ (مصدر) یش لەسەر یەک حالەت دەمێنێتەوە.

(٦) - ﴿وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمًى﴾، لە پۆژی دوایدا - سەرباری ژبانی تەنگ و تالی دنیا، یان بەرزەخ، یان دنیاو بەرزەخ و دواپۆژ، لە پۆژی هەڵسانەووەو زیندوو کرانەووەش دا، بە کوێری کۆیدەکەینەو، بە کوێری زیندوو دەکەینەووەو کۆی دەکەینەو، دەبێتێتە مەیدانی لێرسینەووەو سزاو پاداشت.

(٧) - ﴿قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمًى وَقَدِ كُنْتُ بَصِيرًا﴾، گوتی: پەروەردگارم! بۆچی بە کوێری کۆت کردوومەو، یان زیندووت کردوومەو؟ لە حالێکدا پێشتر بینەر بووم؟ خوا ﷻ بە کرداری ڕابردوو دەبێتێت، نافەرمووی: (يقول)، چونکە بۆ لای خوا ﷻ ڕابردوو و ئیستا و داهاتوو، وەک یەکن، بۆ ئیمە ئەو ماوەی کە تێیداين پێی دەگوترێ: ئیستا، هی پێشتر پێی دەگوترێ: ڕابردوو، ئەوێ کە نەهاتو، پێی دەگوترێ: داهاتوو، بەلام بۆ خوا هەمووی وەک یەکە، خوا لە دەرەوێ کات و شوێنە.

بۆیە یەکسەر بە ڕابردوو دەبێتێت، مانایەکی دیکەشی هەیە کە: خوا ﷻ ئەوێ بە توانایە لەسەر شتەکان، کە داهاتوو وەک ئیستا دێن، چونکە هیچ شتێک لە بەرانبەر ویستی پەهایێ خوادا، نابێتە پەرچ و کۆسپ.

﴿وَقَدِ كُنْتُ بَصِيرًا﴾، بە دلنایی پێشتر، (لە ژبانی دنیادا)، بینەر بووم.

(٨) - ﴿قَالَ كَذَلِكَ أَنتَكَ آيَاتُنَا فَنَسِيهَا﴾، خوا فەرمووی: هەر بەو شیوەیەمان سزادای کە نیشانەکانی ئیمە، یان ئایەتەکانی ئیمە بۆ تۆ هاتن و، تۆش لە بیرت کردن، (كَذَلِكَ أَيْ: مِثْلُ ذَلِكَ) الحال الذي تساءلت عن سببها، کنت نسيت آياتنا حين أنتك، وەک ئەو حالەتە ی لە

هوکاره که ی ده پرسی، هر تاواش بوو که نایه ته کانی یتمه، (واته: پسته کانی فهرما بستی خوا، یاخود: موعجزه ی پیغه مبه ران، یان دیارده گهر دوونیه کان، که له وه حیی خوا دا باسیان ده کرا)، بۆ تۆ هاتن، به لّام تۆ له بیرت بردنه وه و فهرما مۆشت کردن، وهک چۆن که سیک شتیکی له بیر ده چی، تاوا له بیر خۆت بردنه وه و پشت گویت خست.

(۹) - ﴿وَكُنَّا لَكَ الْيَوْمَ نُسَيِّئُ﴾، هر بهو شیوه یه نه مپۆ تۆش فهرما مۆش ده کری و پشت گوئی ده خری و له بیر ده کری، یاخود (نُسَيِّئُ) یانی: (نُعْزِمُ مِنْ رَحْمَةِ اللَّهِ)، له بهزه یی خوا بیتهش ده کری، یاخود وازت لیده هتیری (تُهْمَلُ أَوْ تَعْرُكُ).

(۱۰) - ﴿وَكُنَّا لَكَ نَجْزِي مَنْ أَصْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ﴾، هر بهو شیوه سزادانهش، سزای که سیک ده ده ی که زنده پوی ده کات و پروا به نیشانه و نایه ته کانی پهروه ردگاری ناهین، (أي: مثل ذَلِكَ الْجَزَاءِ نَجْزِي كَأَنَّ ذَلِكَ الْجَزَاءَ لَا مَثِيلَ لَهُ، إشارة إلى مَعِيشَةِ الضَّلَكِ فِي الدُّنْيَا، وَالْحَشَرِ أَعْمَى يَوْمَ الْقِيَامَةِ)، واته: وهک تهو سزا دانه سزات ده ده ی، نهو سزادانه ی که وینه ی نیه، بۆیه به خوی ده چوتی ته وه، نهوه تاماژه یه بۆ تهو زیانه ته نگ و تاله له دنیا داو، نهو کوکر دانه وه یه به کویری له پۆزی قیامه تدا.

(۱۱) - ﴿وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى﴾، به دلنایی سزای دوا پۆژ، سه خترو بهرده وامت ریشه، سه خترو له سزای دنیا، یان له سزای بهرزه خ، بهرده وامت ریشه و نابری ته وه، دپاره ینسان له سه ره چی بژی، له سه ره نه وهش ده مری، ههروهک له فهرما بستی پیغه مبه ردا ﴿يُنْعَثُ كُلُّ عَبْدٍ عَلَى مَا مَاتَ عَلَيْهِ﴾ (أخرجه عبد بن حميد برقم: ۱۰۱۳، ومسلم برقم: ۲۸۷۸، وابن حبان برقم: ۷۳۱۹، والحاكم برقم: ۳۱۸۸)، واته: هر بهنده یهک له سه ره چی مردی، له سه ره نه وهش زیندوو ده کری ته وه.

به تهکید ینسان له سه ره چی بژی، له سه ره نه وهش ده مری و، له سه ره چی مری، له سه ره نه وهش زیندوو ده کری ته وه.

وهلامی سئ پرسیار:

پرسیاری یه کهم: لیره دا خوا ده فهرموی: به کویری کوی ده که ینه وه، که چی له سوورده تی (الکھف) ده فهرموی: ﴿وَرَا الْمُجْرِمُونَ النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا﴾، واته: تاوانباره کان ناگریان بینی، واته: ناگری دوزه خ و دلنیا بوون که ده چنه نیو، به لام هیچ پی لی لادانشیان وه چهنک نه کهوت، له وی ده فهرموی: تاوانباره کان ناگر ده بینن، که چی لیره ده فهرموی: به کویری حه شریان ده که بن، نجا نه گهر به کویری کۆبکرینه وه، ناگر نابینن و دوزه خ نابینن!

وه لامه که ی نه وه یه که پۆزی دواپی، قوناغ قوناغه، له قوناغیکدا کوتر ده کرین، له قوناغیکدا بۆ نه وه ی که زیاتر سام و هه بیته و ترسی دوزه خیان بچینه دل، چاویان ده کرتنه وه، هه روک له باره ی شتی دیکه شه وه هاتوه، له شوئینیک خوا ده فهرموی: ﴿...وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ﴾ (القصاص، ۷۸) واته: تاوانباره کان له گوناوه کانیاں لیان ناپرسی، له شوئینیکی دیکه ش ده فهرموی: ﴿وَقَوْمُهُمْ لَهُمْ مَسْئُولُونَ﴾ (الصافات، ۲۱) واته: رایانگرن لیان ده پرسی، له شوئینیک لیان ناپرسی، پشیان ده گوتری: برۆن، له شوئینیک لیان ده پرسی، یاخود لیان ناپرسی، پرسیار کردنی نه وه که بزانش وه لامه که ی چیه؟ به لام پرسیاریان لیده کری، وه که پرسیار کردنی سه رزه نشت و سه رکونه کردن.

پرسیاری دوومیان: که ده فهرموی: ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ﴾، نه مه نه وه ی لیوه رده گیرتی که ده لی: (الجزء من جنس العمل)، سزاو پاداشت به پی توخم و په که زی کرده وه که یه، له راستییدا نه وه ی که له دنیا دا ئینسان له خویدا ده بیته دی، له نیته له ئیمان و عه قیده، له قسه، له په وشت و په فتار، له ناکار، نه وه ی که له خویدا ده بیته دی، له دواړۆدا نه وه بۆی به رجهسته ده بیته وه، سزایه که ی، به پی نه وه ی که له دنیا دا له عه قیده خراپ، بیری خراپ، نیته خراپ، کرده وه ی خراپ له خویدا هتیاویه ته دی و، به رجهسته ی کرده، له قیامه تا نه وه ی بۆ به رجهسته ده بیته وه، هه روها به پنجه وانه شه وه: نه گهر چاکه کار بووبن، کرده وه چاکه کانی خوی بۆ به رجهسته ده بنه وه.

پرسیاری سئیه: که دهفهرموی: (مَعِيشَةً صَنَكًا) ژیاڼیکی تهنگ و تال، په کتیک بوی ههیه بلن: زور له خه لکی بیبرواو کافرو بڼ دین ده بینن، که ژیاڼیان خوشه، له رابواردن و خوشگوزهرانیی دان، به لام خوا دهفهرموی: که سیک پشت له بهرنامه و یادی من بکات، تووشی ژیاڼی تهنگ و تال ده بڼ، وه لاهه که ی چیه؟

وه لاهه که ی تهو هیه که ژیاڼی تهنگ و تال، هه ره تهو هیه که مروف پاره ی نه بڼ و، ئیمکانیه تی نه بڼ و کوشک و ته لاری نه بڼ، نا، یانی: له دهروونیدا مورتاح و ئاسوده نیه، هه میسه له دل ډاوکه دایه، که تهو دنیا یه به جی دهیلن! له راستیدا ئینسان به دل و دهروون به رووح شادمان ده بڼ، نهک به جهسته، تنجا پیشتریش باسماڼ کرد: تهو ژیاڼه تهنگ و تاله، دهگونجی مه بهست پتی تهو ژیاڼه مه عه و ییه ی دنیا بڼ، دهشگونجی مه بهست پتی سزای قوناغی به رزه خ بڼ، که به سزای گوږ ناوی هاتوه، دهشگونجی مه بهست پتی سزای پوژی دوا یی بڼ، دهشگونجی له یهک کاتدا مه بهست پتی هه رسیکیان بڼ، واته: هه ره که سنی له تاییڼ و بهرنامه ی خوا لایدا، له ژیاڼی دنیاو، له قوناغی به رزه و، له پوژی دوا یی دا، تووشی ژیاڼ و گوزهرانی تهنگ و تال و نلړه حهت و پر سه غله تیی ده بڼ.

❖ دهرسی دهوتهم ❖

پېناسەى نەم دەرسە

نەم دەرسەمان ھەشت (۸) ئايەتەكانى كۆتايى سوورەتى (طە) دەگرېتە خۇى، كە برېتىن لە ئايەتەكانى: (۱۲۸ - ۱۳۵) كە تتياندا پاش ئاماژە كىردن بە كۆمەلگە پېتسوۋەكان و سەرەنجامى شووميان، چەند پېنمايەكى گەورەو گرنگ بۆ پېغەمبەر ﷺ خراونە پروو:

۱- خۇراگرى لەسەر قسەو قالى كافرەكان.

۲- خوا بە پاكگرتن و ستايشكردنى لە كاتە جياواژەكانى شەوگارو پروژگارد.

۳- چاو نەبرېنە نازو نىعمەت و زرق و برقى ژيان و گوزەرانى ملهورانى بېيروا.

۴- فەرمان كىردنى بە خاووخىزان و نىزكانى، بە نوژو پشو درېژى كىردن.

سەرەنجام قسەيەكى بى جى كافرەكان - كە زۆر دووپات كراۋەتەو - دەھىتى، كە داۋاي موعىزەيەكى ۋەك ھى پېغەمبەرانى پېتسوۋ دەكەن، خۋاي بەرزىش سەرنجىيان بۆ بەلگەى سەلمىتراۋى راستى موحەممەد ﷺ لە كىتە پېتسوۋەكاندا پادەكىشى.

دەفەرەمۆى: بۆيە پېغەمبەرمان بۆ ناردوون، تاكو ھىچ بەلگەو بيانوويان نەبن.

لە كۆتايىشدا بە پېغەمبەر ﷺ دەفەرەمۆى:

پېيان بلى: ھەموومان چاۋەپېن تېۋەش چاۋەپى بن، داخو كى خاۋەن پى راست و پىكەو پېنمايى كراۋەو، كىش گومراو بېمرادە؟!

﴿أَلَمْ يَدْعُوا مَنَّهُمْ أَلْهٰكَأَقْبَلَهُم مِّنَ الْفَرُّونَ يَمْشُونَ فِي مَسٰكِينِهِمْ إِنَّ فِي ذٰلِكَ لَآيٰتٍ لِّأُولِي الْاَلْبٰبِ ۝۱۲۸﴾ وَلَا كَلِمَةٍ سَبَقَتْ مِّن رَّبِّكَ لَكَأَن لِّزَامًا وَأَجَلَ مُّسَمًّى ﴿۱۲۹﴾ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ

وَسَيَحْمَدُ رَبَّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَايِ اللَّيْلِ فَسَيَحْ وَأَطْرَافِ النَّهَارِ
 لَعَلَّكَ تَرْضَى ﴿١٣٠﴾ وَلَا تُؤَدِّنْ عَيْنَكَ إِنْ مَاتَ مَا بَيْنَ أَرْوَاحِهِمْ وَهَرَّةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِيَفْتَنَهُمْ فِيهِ
 وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿١٣١﴾ وَأَمْرُ أَهْلِكَ بِالصَّلَاةِ وَأَصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ
 وَالْمَغْنَمَةُ لِلتَّقْوَى ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِنَايِبٍ مِنْ رَبِّهِ ؕ أَوَلَمْ نَأْتِهِمْ بَيْنَهُ مَا فِي الصُّحُفِ
 الْأُولَى ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا
 فَنُنَبِّئَ آبَائِنَاكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَنْزِلَ وَنَحْزَرَ ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلُّ مَثَرٍ مِمَّنْ قَدْ بَعَثْنَا فَبِئْسَ مَا فِي الصُّحُفِ
 الْأُولَى ﴿١٣٥﴾ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَى ﴿١٣٦﴾

مانای ده قافو ده قی نایه تکان

انایا بویان نه بؤته مایه ی پرتمای و بویان دهر نه که وتوه له پیش واندا چه ندانمان
 له (خه لکی) سه ده کان فهور تاندوون، که تیتسا نه وان (کافران پوژگاری پیغه مبر)
 به نیو خانوو به ره کانیاندا دین و ده چن (له کاتی سه فهر کردنیاندا) بیگومان له وه دا
 نیشانه هه ن بؤ خاوه ن عه قلان ﴿١٣٠﴾ نه گهر وشه (بریار) یکیش له په روه ردگار ته وه
 رانه برد بایه و، کاتیکی ناوبراو دانه رابایه (بؤ سزادانیان که قیامه ته) نه وه (سزادان)
 پیانیه وه په یوه ست ده بوو ﴿١٣١﴾ که واته: له به رانه به نه و (کوفرو شیرک و قسه ی
 پووچ) هدا که ده یلتن، خوژاگر به به ستایش کرده وه په روه ردگار ت به پاک بگره، به ر
 له خوژ ره لکن و له پیش ناوا بوونی دا، هه روه ها له کاته کانی شه و گارد او له لایه نه کانی
 پوژگار یشتا (خوا) به پاک بگره، به لکو (له پاداشتی خوا) پازی بی ﴿١٣٢﴾ چاویشت
 مه بره جوانیی و زرق و برق کی ژبانی دنیا، که چند کومه لیک له وان (بیبروایان) امان
 لی به ره ره مند کرده، به لکو تیتدا تاقیتان بکه یه وه و بؤیو (ی حه لال و زه لال) ی
 په روه ردگار یشت باشترو به رده و امتره ﴿١٣٣﴾ فرمانیش به خاوو خیزانت بکه به نویژ

کردن و، خۆیشت له سه‌ری خۆپاگرو به‌رده‌وامبه، هه‌یج بژیوت لی ناخوازی، تێمه
 بژیوت ده‌ده‌ین و، سه‌ره‌نجامیش بۆ پارێزگاریه (١٣٢) هه‌روه‌ها (بێبرویه‌کان) گوێیان:
 ده‌بوویه‌ نیشانه‌یه‌ که‌مان له‌ په‌روه‌ردگاریه‌وه‌ بۆ به‌تێ، نه‌دی نایا نه‌و به‌لگه‌ پۆشنه‌ی
 له‌ په‌پاوه‌ پێشووه‌ که‌ندایه‌ بۆیان نه‌هاتوه‌؟! (١٣٣) (بۆه‌ش پێغه‌مبه‌رمان بۆ نارده‌وون)
 چونکه‌ نه‌گه‌ر پێش نه‌وه‌ به‌ نازارو سه‌زایه‌ک فه‌وتانده‌مان، ده‌یانگوت: په‌روه‌ردگارمان!
 ده‌بوویه‌ په‌وانه‌ که‌راویکت بۆلا ناردین، تا‌کو به‌ر له‌وه‌ی زه‌بوون و شه‌رمه‌زار بین،
 شوێن ئایه‌ته‌که‌نت که‌وتباین (١٣٤) بلی: هه‌موو لایه‌ک چاوه‌روانین، تێه‌وش چاوه‌روان
 بن، له‌مه‌ودوا ده‌زانن کێن خاوه‌نانی پێی پاست و پێک و، کێ راسته‌ پێ بووه‌! (١٣٥).

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا): (ای: أفلم یبین لهم) واته‌: نایا بۆی ڕوون نه‌کردوونه‌وه‌، یان
 (أفلم یبین لهم) نایا بۆیان ڕوون نه‌بۆته‌وه‌.

(لِزَامًا): (الملازم جدًا) شتیک که‌ له‌ شتیک جیانا‌یینه‌وه‌.

(أَزْوَاجًا): وشه‌ی (أزواج) نه‌گه‌ر کۆی (زوج) بێ، (زوج) واته‌: شتیک که‌ له‌
 جو‌ری خۆی چ ئێر بێ، چ مێ بێ، به‌ هه‌ر کامێکیان ده‌گوترێ: (زوج) نه‌ک
 هه‌ر به‌ یه‌کیکیان بگوترێ، ننجا (أزواج) ده‌گونجێ کۆی نه‌و ئێرو مێانه‌ بێ،
 ده‌شگونجێ به‌ مانای (أصناف) بێ واته‌: چه‌ند کۆمه‌لێک له‌وان.

(زَهْرَةً): (الزَهْرَةُ: وَاحِدَةُ الزُّهْرِ، زَهْرَةُ الدُّنْيَا: بَهْجَتُهَا وَمَتَاعُهَا)، (زَهْرَةً): بریتیه‌ له‌
 یه‌ک دانه‌ له‌ گوێ، (زَهْرَةُ الدُّنْيَا) واته‌: جوانیی و ڕا‌واردنی ژیا‌نی دنیا.

(السَّوِيَّ): (المُسْتَوِي، الْمُعْتَدِلُ لَا إِفْرَاطَ فِيهِ، وَلَا تَفْرِيطَ، الْوَسْطَ)، (سَوِيَّ): به‌ مانای
 پێک و، به‌ مانای زێده‌ڕۆیی و کورته‌یتانی تێدانیه‌و، به‌ مانای میانجییش دی.

مانای گشتی نایه تەکان

خوایى (عز و هك له بهرايى ئەم سوورەتەدا كە هەشت نایەت بوون و، كۆمەڵێك راستى مەزنیان تێدا خرابوونە پوو، پێغەمبەرى خاتەمیان راستەوخۆ پێ دوترا بوو، لە كۆتایی ئەم سوورەتەش دا، وەك بهرايیه كەى، ديسان هەشت نایەتە، ئەو هەشت نایەتەش پێنمايى و نامۆزگارى گەورەو گرنكى گرتوونە خۆى، بۆ پێغەمبەرى خاتەم ﷺ.

سەرەتا خوا دەفەرموى: ﴿أَلَمْ يَدْرَأَهُمُ كَمَ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ﴾، نایا ئەو كە زۆرێك لە سەدەكانمان لە پێش ئەواندا لە بەین بردوون، ئا ئەو بۆی پوون نەكردوونەوه؟ واتە: بۆی پوون نەكردوونەوه، ئەوانیش ئەگەر هەر لەسەر پچەو پێبازی وان بپوون، هەر عادەت و نەرتی وان پەچاو بكەن، هەمان سزا بۆ ئەوانیش لە بۆسەدا هەیه؟!

وشەى (قرون) كە كۆى (قرن)ە، واتە: سەدە، مەبەست پێى ئەو كۆمەڵگایانە كە لە پۆزگاریكى ديارىكراودا پێكهوێ ژیاون، ﴿يَمْشُونَ فِي مَسْجِدِهِمْ﴾، كە ئەوان واتە: كافەرەكانى پۆزگارى پێغەمبەر ﷺ، يان كافەرەكانى هەموو پۆزگەرەكان، بە شوێنەوارەكانیاندا دێن و دەچن، ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ﴾، بە راستى لەوهدا نیشانە هەن بۆ خواوەن عەقلان، ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَّاجِلٌ مِّنْهُ﴾، ئەگەر وشەیه كە لە پەروەردگارتەوه تێنەپەربایە، (خوا بە پێى عەقلى تێمە تێمە دەدوتى، وەك چۆن تێمە بپار دەدەین و وشەیه ك، يان پستەیه ك دەنووسین، بۆیه خواى پەروەردگار بە وشە تەبیر دەكات، لە بپارە رابردووه كەى خۆى)، ئەو سزایان لەسەر پێویست دەبوو، ئەگەر كاتێكى ناوبراو

دانەنرابايە بۇ سزادانيان، بەلەم خوا ﷺ لە ئەزەلەوھە سىستىمى خۆى دانائوھ بۇ بەشەر كە دنيا شوئى تاقىكرەنەوھە، بەرزەخ قۇناغىكى راگوزەرەو، دواپۇزىش قۇناغى كۇتايە، بۇيە خوا ﷺ ئەوھى كە لە پۇزى دوايىدا دەيكات، نايەئىن بۇ دنيا، كاتىكى نوابراوى ديارىي كىردوھ، ئەوھى كە ئەوانەى پەلەى لىدەكەن، نەخىر لە كات و ساقى خۆى دا دى.

ئىنچا خوا ﷺ چەند رەنمايەك ئاراستەى پىغەمبەر ﷺ دەكات، دەفەرەمۆى: ﴿فَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾، لەسەر ئەوھى كە دەبلىن: خۇراگرە، ئەوھى كە دەبلىن: ھەك پىشەر ئامازەمان پىندا، چ بى ئەدەبىيان بەرانبەر بە خوا، كە ھاوبەشى بۇ دادەئىن، پۇلەى بۇ برىار دەدەن، لە كوران، لە كچان، چ ئەوھ كە نكوولسى لە تەنيا پەرستراوتىي خوا دەكەن و، نكوولسى لە ناوو سىفەتەكانى دەكەن، ياخود كە ھەندى لە دروستكراوھەكانى دەبەنە رىزى خواى پەرورەدگار، يان بەرانبەر پىغەمبەر ﷺ، كە بە جادووگەر، شىت، فالچىي، نازەدىان دەكرد، يان بەرانبەر قورئان، كە دەيانگوت: موحەممەد لە خۇوھ گوتووئەى، يان ھەلبەستوھ، يان بەرانبەر پۇزى دوايى، يان بەرانبەر بە راستىيەكانى ئىسلام ... ھتە، لەسەر ھەموو ئەوانەى ئەوان دەبلىن و تۇش لەسەر دلت ناخۇشە، خۇراگرە، ﴿وَمَسِيحَ يَحْمَدَ رَبِّكَ﴾، بۇ ئەوھش بتوانى خۇراگرەى، پشوو درىزىي، بە ھەوسەلەى، پەرورەدگارە بە ستايشكرەنەوھ بە پاك بگرە، واتە: ھەم بە پاكى بگرە، ھەم ستايشى بكە، عەقل و دلى خوت پر بكە لە ستايش و مەدح و سەناى خوا، چونكە خوا لە زاتى خۇيدا، ھەم پاكە، ھەم چاكە، ھەم بە پاكىراوھ، ھەم ستايشكراوھ، ﴿فَبَلَّغْ طُلُوعَ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾، با ئەو بە پاككرتن و ستايش كرنەى خوا، پىش ھەلھاتسى خور بى و، پىش ئاوا بوونى خوريش بى، ﴿وَمِنْ أَمَّاىَ الْإِلِّى فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَمَلَكَ تَرْتَنُ﴾، ھەرورەھا لە كاتەكانى شەوگاردان، لە لايەكانى پۇزگاردا، كە بەيانيان و ئىوارانن، بە پاكى بگرە، بەلكو لە ئەنجامى ئەم بەندايەتىي كرنەت دا، پاداشتىكت دەستبەكوئى، كە نەفست رازى بى لەو پاداشتەى كە دەستت دەكەوئى.

﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ﴾
چاویشت مهربه نه وهی که چهند کومه یتکمان لهوان له جوانیی ژبانی دنیا
به هره مه ند کردوون، نهویش بو تاقیرکړنده وه، ﴿وَرِزْقَ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ﴾، بزویو
په روه ردگاریشت باشره وه، به رده وامتريشه.

دهگونجی نه مه مه به ست پتی بزویو هه لال بئ، که با که میش بئ، به لثم
مادام هه لاله، خوا به هی خوی دابنی، چونکه هه موو بزویو پروزیه که هی خوی
به خشه ره، به لثم وه که ته شریف رزقی هه لالی پالداوه ته لای خوئی، که پاکتره وه
به رده وامتريشه.

دهشگونجی مه به ست پتی نهو بزویه بئ کوتاییه بئ، که له به هه شندا بو
پیغه مبه ری خاتهم ﷻ و شویتکه وتووایی داناوه.

﴿وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلْ رِزْقًا عَنْ رِزْقِكَ﴾، فرمان
به خاوو خیزانانت خزم و نیزیکانانت بکه به لوتږ، خوشته له سه ری خوږاگر به،
به رده وام به، ټیمه بزویوت لن دلاوا ناکهین، ټیمه بزویو تو ده دهین، ﴿وَالْعَمَلُ
لِلنَّافِلِ﴾، سه ره نجامی چاکیش بو پاریزکاریه.

ننجا فسه به کی دیکه ی بټیروایه کان باس ده کات و به رپه رچی ده دانه وه، که
زور باسیان کردوه: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ؕ أَوَلَمْ نَأْتِهِمْ بَيْنَهُ مَا فِي الصُّحُفِ
الْأُولَىٰ﴾، هه روه ها گوتیان: ده بووایه نیشانه به که له په روه ردگاریه وه بو ټیمه
بټنی، نایا نیشانه پوښنه که ی که له په رپه کانی پیښه وه دا هیه، بویان نه هاتوه؟
که دواپی تیشکی زیاتری ده خهینه سر، که ده کړی به چهند شپوه به که مانا
بکړی، به کیکیان نه وه یه که نهو موږده پیدان و هه والپیدانه ی په راوه پیښووه کانه،
به هاتنی موحه ممه د ﷻ، دابه زترانی دوا کتیبی خوی په روه ردگار، یاخود نهو
په راوه ی که له کتیبه پیښووه کان دایه، مه به ست پتی فوړانه که نهو هه وال
و دهنک و باسه ی که له پیښووه کان ده کیرټه وه، که له په راوه پیښووه کاند

هتوه، به لگه یه کی پروون و ئاشکرایه له سهر ئه وهی که ئه و قورئانه ی باسی ئه و
بابه ته په نهانانه دهکات، که له گه له پيشووهدکاندا پروویان داوه، هه ئه ی خواهن
کتیبه کالیش راست دهکاته وه، به لگه و ئیسپاتیکی پروون و پوهنه له سهر راستیی
موحه ممه د ﷻ.

ئىچ خوا دهفه رموى: ﴿وَلَوْ اَنَّا اَعْلَمْنَاهُمْ بِمَذَابِ رَبِّكَ﴾، ته گهر تیمه
پیش هانتی موحه ممه د ﷻ یان پیش دابه زینی قورئان، نه وانمان به سزیه ک
له لایه ن خۆمان فه وتاندا یه، به لایه کمان بو ناردبان، ﴿لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا اَرْسَلْتَ
اِلَيْنَا رَسُوْلًا فَنَتَّبِعَ الْاٰیٰتَکَ مِنْ قَبْلِ اَنْ نَّزِلَ وَنَخْرَجَ﴾، ده یانگوت: په ره وردگرممان!
ده بووا به په وانه کراوی کمان بۆلا بنیری تیمه شوین ئایه ته کانی تو بکهوین، پیش
ئه وهی زه بوون بین و، سه رشوو شه ره زار بین.

﴿قُلْ كُلٌّ مِّنْ رَّبِّیْ فَارْجِعُوْا﴾، بلن: هه موو لایه ک چاوه رین، ئیوه ش چاوه رپی
بن، ﴿فَسَتَعْلَمُوْنَ مَنْ اَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِّیِّ وَمَنْ اَهْتَدٰی﴾، له مه وودا ده زانن کئ
خواه ننی رپی راست و، کیش رینمایی کراوه و راسته رپی کراوه، له لایه ن خواوه و،
کئ خواوه ن رپی چهوت و لاره و، کیش سه رگه ردان و سه ر لیشیاوه!

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی یه که م:

سه رزه نهشتکردنی کافره کان که ده بووايه په ند له کۆمه لگا پيشووه کان
وه برگر و، پروونکردنه وه ی نه و راستيه، که نه و انيش شايسته ی سزان، به لام به
پيشی سیستمی خوا و بریاری نه زه لیس، له کاتی خۆیدا قیامهت دی و، سزا ده درین:
خوا ده فهرمو: ﴿أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا لَكُمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسْجِدِهِمْ إِنَّ فِي
ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّهَىٰ ۝١٢٨ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَكَانَ لِزِمَا وَجْعَلُ سُمَّى ۝١٢٩﴾

شیکردنه وه ی نه م ئایه تانه، له پینچ برگه دا:

١- ﴿أَفَلَمْ يَدَّبَّرُوا لَكُمْ﴾، وشه ی (یه دی) واته: پشیمای ده کات، به لام که به (ل) به رکاری
خواستوه، ده لئ: (الهدایة: هُنَا مُسْتَعَارَةٌ لِلإِشَادَةِ إِلَى الْأُمُورِ الْعَقْلِيَّةِ، فَمَعْنَاهَا التَّبِينُ، وَلِذَلِكَ
عُدِّي فَعْلُهَا بِاللَّامِ)، نه م وشه ی (یه دی) به لیره دا خوازراوه ته وه بو پشیمای کردن، بو نه و
شانه ی که به عه قل ده رک ده کرین، هه ر بو یه ش (فعل) ی (یه دی) به (ل) م ته عه ددای
پیکراوه، تا کو مانای پروونکردنه وه ی به یته نیو، واته: ئایا پشیمای نه کردوون و بو پروون
نه کردوونه وه؟!

٢- ﴿كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِّنَ الْقُرُونِ﴾، (کم) لیره دا بو هه و آل پیدانه، واته: زور، له
پیش واندا زور سه ده مان فه وتاندوون، واته: ئایا فه وتاندنی یتیم بو زور له سه ده و
که له پیشکه و ته وه کان، نه بو ته هو ی پشیمای کردنیان و به رچاو پروونکردنه وه یان و،
لئ حالی کردنیان، که نه و انیش سزایه کی هاوشیوه چاوه پشیمان ده کات، نه که ر بیت و
هه ر له سه ر رچه ی نه وان برۆن؟ واته: ده بووايه زور فه وتاندنه ان بو که له پيشووه کان،

بیٔتہ پڻماییکارو بهرچاو پروونکهرهوه یان بۆ نهوه، که نهگهر بیٔت و نهوانیش دهست ههلهنگرن له کوفرو شیرک و له گوناھو تاوان و ستهم و لادان، له ههمان سزا بۆ نهوانیش له بۆسه دایه، چونکه وهک چۆن خوا له گهردووندا یاسا گهردوونییهکانی داناون، له ژبانی مروفیشدا، یاسا مرویییهکانی داناون.

(۳) - ﴿يَمْشُونَ فِي مَسْجِدِهِمْ﴾، واته: به نڤو خانووبه رهکانیاندان دڤڤن و دهچن، مه بهست پڤی کاتی سه فهر بووه، ههله به ته نهگهر دویتراوه کان رهچاو بکرتڤن که گهلی عه ره ب بوون، مه بهست پڤی شوینه واری عادو سه موودو نهوانه بووه، که کاتیک له حیجازه وه چوون بۆ شام، به شوینه واری گهلی عادو سه مووددا رویشتون، پڤشتریش باسمان کردوه.

(۴) - ﴿إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي النُّعْيٰ﴾، به دڤنیایی له وهدا نیشانه ههن، بۆ خاوهن عه قلان، (نهی جمع نهیه اسم للعقل، وَقَدْ يُسْتَعْمَلُ النَّهْيُ مُفْرَدًا مَعْنَى الْعَقْلِ)، وشه (نهی) کوی (نهیه) به، که (نهیه) ناوه بۆ عه قل، چونکه مروف قه دهغه دهکات و له شتی خراب ده یگرتڤته وه، ههروه ها جاری واش ههیه وشه (نهی) به مانای تاک به کارده هتڤی بۆ عه قل.

(۵) - ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزِمَامِ أَوَّلِ مَسْمٰی﴾، نهگهر وشه به که له پهروه ردگار ته وه تڤنه په ریبایه و کاتیک ناوبراو پانه بردبایه.

(وشه) مه بهست پڤی بریاره، واته: نهوه که خوا دایناوه له دواخستنی هاتنی سزاو نازار، که مه بهست نه وهیه: خوا له نهزه له وه سیستمه که ی وا داناوه، سزای دواپوژ له دواپوژدایڤ، پڤش نه خری نه بۆ قوناغی ژبانی دنیاو، نه بۆ به رزخ، نجا خوا ده فهرموئ: نهگهر بریارنیک له پهروه ردگار ت پڤشنه که وتبایه، کاتیک ناوبراو دانه نرابایه سزا له سهریان پڤتویست ده بوو.

﴿لَكَانَ لِزِمَامِ أَوَّلِ مَسْمٰی﴾، یانی: (لَكَانَ الْعَذَابُ لِزِمَامِ)، سزا له سهریان پڤتویست ده بوو، پڤتانه وه ده چه سپا، ﴿وَأَوَّلِ مَسْمٰی﴾، یانی: (وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى)، (أَجَلٌ)، یانی: کاتیک دیارییکراو، (مُسَمًّى)، یانی: ناوبراو، نهگهر کاتی دیارییکراو ناوبراو نه بووایه، که

بريتيه له پړۆي دوايي، نهوه سزايان به سهردا ده چه سپا، که ده فهرموئ: ﴿لَكَانَ لِرَأْسَاكَ﴾ (أي: لَكَانَ الْإِهْلَاكُ الشَّدِيدُ لِرَأْسَاكَ)، فهوتاندني سهخت، پټينهوه په يوه ست ده بوو، كه واته: مانای نهم ته عبيره ناواي ليدنه وه، (لولا كَلِمَةً سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ، وَأَجَلَ مُسَمًّى يَقَعُ عِنْدَهُ الْهَلَاكُ، لَكَانَ إِهْلَاكُهُمْ لَازِمًا)، نه گهر وشهيك له پروه درگارت هوه تينه په ريبايه و، كاتيكي ناوبراو دياريي نه كرابايه، كه له و كاته دا فهوتانديان ديته پيش، نهوه فهوتانيان له سهر پيوست ده بوو، ياخود سزادانيان له سهر پيوست ده بوو.

نوكنه يه كي ره وانبيژيي:

ليره دا (الغطيبة الإسكافية)، له كتيبه كه ي خوي (درة التنزيل وغرة التأويل) دا^(١)، ده تن: نهم ته عبيره: ﴿أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ﴾، كه له تابه ق (١٢٨) ي سووره تي (طه) دا هاتوه، هه مان ته عبير به توزنك جياوازيه وه، له سووره تي (السجدة) شدا هاتوه، له وئ ده فهرموئ: ﴿أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ﴾^(٢)، كه دوو جياوازي هه ن:

١- له وئ سووره تي (طه) دا، ده فهرموئ: ﴿أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ﴾.

٢- به لام له وئ سووره تي (السجدة) دا، ده فهرموئ: ﴿أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ﴾.

٣- له وئ سووره تي (طه) دا، ده فهرموئ: ﴿مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ﴾.

به لام له وئ سووره تي (السجدة) دا، ده فهرموئ: ﴿قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ﴾، واته: له وئ (مِنْ) ټك زياد كراوه، بؤچي وايه؟

زور جارار گوتوومانه: شتيكي ناشكرايه له قورناندا (ف) ټك، كه له جتي (و) واويك دادنه رټي، كه له وئ فانه، له وئ واوه، له وئ (مِنْ)، هه يه، له وئ نيه، هه مووي هيكمه تي تديايه.

نجا ده لن: نه گهر ته ماشا بکه یښ، له سوور تی (طه) دا، نه وه له پټ شه وه هاتوه: ﴿قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَدْ كُنْتُ بَصِيرًا﴾ (۱۳) ﴿قَالَ كَذَلِكَ أَنتَكَ ءَايَتُنَا فَنَسِيْنَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمَ تُنْسَى﴾ (۱۴) ﴿وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهٖ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى﴾ (۱۵) ﴿نَجَا دَه فِه رَمَوِي: ﴿أَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسْجِدِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ﴾ (۱۶) ﴿وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزَامًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى﴾ (۱۷) ﴿لَه بَه ر نه وه له سوور تی (طه) دا به (ف) نه و ر ستانه هاتوون: ﴿قَالَ كَذَلِكَ أَنتَكَ ءَايَتُنَا فَنَسِيْنَا﴾، هه روه ها نه ویش دووباره بوته وه، بوته لیته د: ﴿أَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ﴾، نه م (ف) ه، وه ک (ف) ی (جزائیة) یه، ثایا بو یان پوون نه بوته وه، بو ی پوون نه کردوونه وه؟ به لأم له سوور تی (السجدة) دا، شتی ک نه هاتوه که لیته دا پنیو یست بکات به (ف)، عه تف بکرت، به لکو به واو بادراوه ته وه، گیر دراوه ته وه سه ری، نه م رسته یه گیر دراوه ته وه سه ر رسته ی پیشی، له سوور تی (السجدة) دا، ثاوا هاتوه:

﴿وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مَرْيَمَ مِنْ لَقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِّبَنِي إِسْرَءِيلَ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ آيَةً يَّهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَنَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ﴾ (۱۸)

نجا له و ی د ه فِه ر موی: ﴿أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ﴾، که واته له به ر نه وه ی رسته کانی پیشی دا (ف) یان تیدا نه هاتوه، لیته به پنیو یست نه زانراوه.

(من) یش که له ثایه تی (۲۶) ی سوور تی (السجدة) دا هاتوه، نه مه بو نه وه یه که نه گهر (من) بی له شتی کدا، واته: سه ر ه ت ای ده ستی کردنی کاته که دیاری ده کات:

﴿مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْقُرُونِ﴾

واته: له سه ر ه ت ای پیش نه وانه وه له سه ده کان، لیته دا زیاتر مانا که ی فرلوان ده کات، مانا که ی زیاتر ده باته وه پیشی، به لأم نه گهر هه ر (قَبْلِهِمْ)، بی، واته: له پیش واندا، نجا ثایا نه و پیش نه وانه، له که یه وه ده ستی پنی کردوه؟ له سه ر ه تاه، یان له نیوه راست، یان له کو تایی دا؟ دیار نیه.

مه سه له ی دوووه م:

فه رمان کردی خوا به پیغمبر ﷺ که له سه ر قسه و قالی کافره کان خوراگر بی و، به ستایشکردنه وه خوا به پاک بگری، پیش خوره لاتن و پیش ئاوا بوونی و، له کاته کانی شه وگاری لایه کانی پۆژداو، چاوی له بریته مال و سامان و زرق و برقی بیتروایان و، فه رمالیش به خاووختزانی بکات، به نویزو، دلنیا بی له بژودرانی له لایه ن خواوه و، مسوگه ربی که سه ره له جامی چاک بو پارێزکارانه:

خوا ده فه رموی: ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ۝۱۷ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِمْ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْثَنَّهُمْ فِيهِ وَرِيقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ۝۱۸ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا تَسْأَلْكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ۝۱۹﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له سیزده برکهدا:

۱- ﴿فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ﴾، ئنجا له سه ر نه وه ی ده یلتن، خوراگر به، یانی: له به رانه ر قسه کانیاندا خوراگرو دامه زراوو نه له خشاو به، که به رانه ر خوا شیرک و کوفر ده کهن و، تۆ به شیت و جادووگهر داده نین و، با قسه کانیان هه ر سست و خاویشت نه کهن، چ جای پاشه کشته ت پێ بکه ن!

۲- ﴿وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ﴾، په روه ردگاریشت به ستایشکردنیه وه به پاک بگره، یانی: هاوکات له گه ل به پاکگرتی دا ستایشی بکه، چونکه خوا عزوجل له هه موو هه له و په له یه ک دووره و، هه رچی سیفه قی ئەوه یه ری به رزو په سنده، هه یه قی.

۳- ﴿قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا﴾، به ر له خوره لاتن و به ر له ئاوا بوونیشی، واته: به یانیان زوو و تیارانیش، ئەو دوو کاته زۆر سه رنجراکیشه ی هیتا (رمزی په یدابوون و نه مانن).

(۱۲) - ﴿عَنْ زُرُقٍ﴾، تیمه بزیوت دده دین، یانی: پیداوستییه کانت له لایه ن تیمه وه دابین ده گرین، به لأم بیکومان نه وه مانای وانیه مروّف هیچ ههول نه دات! وه ک پیغه مبهری خاتم ﷺ فه رمویه قی: [لو أنکم تتوکلون علی الله حق التوکل، لرزقکم کما یرزق الطیر، ألم تری کیف تغدوا خماصاً وتروح بطاناً]، أخرجه أحمد: ۲۰۵، والترمذی: ۲۳۴۴، وقال: حسن صحیح، کهواته: بالندهش جووله یه کی ههر هه یه به یانیان به سکی خالی دهرده چی و، نیواران به تیری ده گریته وه!

(۱۳) - ﴿وَالْمُنْبَغَةُ لِلْفَوَى﴾، سه رهنجای چاکی دنیاو دواړوژیش ههر له گردوی پاریزکاری دایه، کهواته: ناگاداری پاریزکاری بهو خاترجهم به، به لأم پاریزکاری به مانای وشه.

دوو کورته سهرنج

(۱) - وشه ی (زهرة)، ده لن: (الزهره: وَاحِدَةُ الزهر، وَهُوَ نَوْرُ الشَّجَرِ وَالنَّبَاتِ، وَتَسْتَعَارُ لِلزَّيْنَةِ الْمُعْجَبَةِ الْمُبْهَمَةِ، لَأَن مَلْظَرِ الزَّهْرَةِ يَزِينُ النَّبَاتَ وَيُعْجِبُ النَّاطِرَ، أَي: زِينَةُ الْعَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ النَّبَاتِ، وَالْأَنْعَامِ، وَالْجَنَانِ، وَالنِّسَاءِ وَالْبَنِينَ).

(زهرة) تاکی (زهره)، (زهر) یش، یانی: گول، (زهرة)، یانی: گولیک، له نه صلا د وشه ی (زهر)، به گولی درهخت و پروو دک ده گوتری، که گوله که کولوکه دهرده کاو، ده خوازیته وه بو جوانی، جوانیه کی سه رسامکه ری هه یرانکه ر، نینسان هه یران بکات و سه رسامی بکات، چونکه دیمه نی گول، نه و پروو دکه جوان ده کات و بابای بینه رو ته ماشاکه ریش سه رسام ده کات.

کهواته: ﴿زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا﴾، یانی: جوانی ژیا نی دنیا، که به رگ و پو شاک ده گریته وه، ناژه ل ده گریته وه، باغ و بیستان ده گریته وه، نافره تان ده گریته وه و کوران و کچان ده گریته وه، هه موو نهو که ل و پهل و شمه کانه ده گریته وه، که جوانی ده دهن به ژیا نی دنیا و په ونه قی پی دده دن.

(۲) - ﴿أَرْوَجًا بَيْنَهُمْ﴾. وهک پیتشریش ناماژهمان پیتدا: دهگونجی لیره‌دا (أَرْوَجًا)، ناماژه بئ بو چه‌ند مال و خیزاتیک و بنه‌ماله‌یه‌ک له بیبرویه‌کان، هه‌روه‌ها ده‌شگونجی وشه‌ی (أَرْوَجًا)، هه‌رچه‌نده کو‌ی (زوج)، به‌لام وشه‌ی (أَرْوَجًا)، به‌مانای (أَصناف)، واته: کو‌مه‌لاییک، چه‌ند پولیک، چه‌ند ده‌سته‌یه‌ک له‌وامان به‌هرمه‌ند کردو، له‌و جوانیه‌ی ژیا‌نی دنیا‌مان پیتدان.

لیره‌دا نه‌و فه‌رمووده‌یه دینین:

﴿أَنْ فَاطِمَةَ، رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، بَلَغَهَا أَنَّ سَبِيًّا جِيءَ بِهِ إِلَى النَّبِيِّ ﷺ فَأَتَتْ تُشَتِّكِي إِلَيْهِ مَا تَلْقَى مِنَ الرَّحَى تَسْأَلُهُ خَادِمًا مِنَ السَّبْيِ فَلَمْ تَجِدْهُ، فَأَخْبَرَتْ عَائِشَةَ بِذَلِكَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ فَجَاءَهَا النَّبِيُّ ﷺ، وَقَدْ أَخَذَتْ وَعَلَيْهَا مَضْجِعُهَا، فَجَلَسَ فِي جَانِبِ الْفِرَاشِ، وَقَالَ لَهَا وَلِعَلِّي: أَلَا أَخْبَرْتُكَمَا بِخَيْرٍ لَّكُمَا مِمَّا سَأَلْتُمَا: تُسَبِّحَانِ وَتَعْمَدَانِ وَتُكْبِرَانِ، ذُبِرَ كُلُّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، فَذَلِكَ خَيْرٌ لَّكُمَا مِنْ خَادِمٍ﴾^(۱).

واته: فایمه (خوای لئی پا‌زی بئ)، کچی خو‌شه‌ویستی پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ هه‌والی ینگه‌یشت که کو‌مه‌لایک دیل که که‌نیزه‌کیشیان تیتدان، هیندرلون بو‌ لای پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ له به‌کیک له جه‌نگه‌کاندا به‌ دیل گیراون، ته‌ویش هات بو‌ لای پی‌غه‌مبه‌ر ﷺ، سکا‌لای خو‌ی له لا بکات، که به‌ هو‌ی ده‌ستاره‌وه ده‌ستی ناره‌هت بووه، (نه‌وان نه‌و کاته مه‌رج نیه، ناشیان بو‌و بئ باراش لیتکه‌ن، که‌هیشیان هه‌ر به‌ ده‌ستار هاریوه، ساوار بووه، که‌مه‌کو‌تا بووه، هه‌ر شتیک بووه)، هات که خزمه‌تکاریک‌ی لئ داوا بکات، له‌و دیلانه‌ی نه‌و جه‌نگه، به‌لام

(۱) (عَنْ عَلِيٍّ أَنَّ فَاطِمَةَ، عَلَيْهَا السَّلَامُ، سَكَّتْ مَا تَلْقَى مِنْ أَمْرِ الرُّحَا فَأَتَى النَّبِيَّ ﷺ سَبِيًّا فَأَتَتْهُ فَلَمْ تَجِدْهُ فَوَجَدَتْ عَائِشَةَ، فَأَخْبَرَتْهَا، فَلَمَّا جَاءَ النَّبِيُّ ﷺ، أَخْبَرَتْهُ عَائِشَةُ بِمَجِيئِ فَاطِمَةَ فَجَاءَهَا النَّبِيُّ ﷺ، إِنِّي، وَقَدْ أَخَذْنَا مَضْجِعَنَا فَلَمْ نَبْثْ لَأَقُومُ، فَقَالَ: عَلَى مَكَانِكُمَا فَتَعَمَدَا بَيْنَنَا، حَتَّى وَجَدْتُ بَرْدَ قَدَمَيْهِ عَلَى صَدْرِي وَقَالَ: أَلَا أَعْلَمُكُمَا خَيْرًا مِمَّا سَأَلْتُمَانِي؟ إِذَا أَخَذْتُمَا مَضْجِعَكُمَا تَكْبَرَا أَرْبَعًا وَثَلَاثِينَ، وَتَسَبِّحَا ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ، فَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمَا مِنْ خَادِمٍ أَخْرَجَهُ الْبَغْهَارِيُّ: ۳۵۰۲.

پیغمبر ﷺ چه لگ نه که وت له و کاته دا، به لأم دواپی که پیغمبه ری خوا
 ﷺ هاته وه، عائشه (خوا ئیی پازی بی)، هه والی به پیغمبه ری خو ﷺ دا که
 فاطمه بو کاریکی واهان بوو، پیغمبه ری خواش ﷺ چوو بو لای فاطمه له حالیکدا
 نه و و علی چوو بوونه بن جی بو خه وتن، نه ویش له لایه کی جیه که یانه وه،
 که پاپان خستبوو، دانیش، (تتجا به فاطمه و به علی فهرموو: ئاپا هه والئان
 پی بدهم به شتیکی باشر له وهی داواتان کردوه؟ له دوی هه نوێژیک (۲۲)
 جار (سبحان الله)، (۲۳) جار (الحمد لله)، (۲۳) جار (الله اکبر)، بکه ن نه وه
 باشره بو ئیوه له خزمه تکار.

له ریوایه تیکدا هاته وه که علی و فاطمه گوتیان: ئیمه بو دنیا چوو بووین،
 پیغمبر ﷺ خیری قیامهت و پوژی دواپی پی داین.

هه لبه ته ئینسان ته گهر له پرووی مه عنه و ییه وه به هیزین، جه مته هی زیاتر
 ته حه ممولی ئیش و ئازارو، ئاره حه تی و، په نچ و زه حمهت ده کات.

مه سه له ی ستیه م:

باسی داواکردنی کاهره کان که پیغمبر ﷺ نیشانه یه و موعیزه یه کیان له
پهروه ردگاره وه بۆ بهیتنی، وهک به لگهی راستی خوی و، سه رنج پراکشانیان بۆ
به لگهی پۆشنی لێو په پراوه پتشیووه کان:

خو ده فهرموئ: ﴿وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ۚ أَوَلَمْ نَأْتِهِمْ بِنَبَأٍ مِمَّا فِي الصُّحُفِ
الْأُولَىٰ﴾

شیخ کردنه وهی ئەم ئایه ته، له دوو برگه دا:

(۱) ﴿وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ۚ﴾، ههروه ها گوئیان: ده بووایه نیشانه یه کمان
له پهروه ردگاره وه بۆ بهیتنی، واته: موعیزه یه ک، به لگه یه ک بۆ ئیسانی ته وه که
پیغمبری خوایه ﷺ و راست ده کات، وهک موعیزه و به لگهی پیغمبرانی پتشیو
(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

هه لبه ته نه وان له بیانوو گرتن بوون، ته گهر نا نه وهی موحه ممه د ﷺ خو
پتی داوه، بریتی بووه له قورئان، که هه م به نامه که ی بووه، هه م موعیزه و
به لگه شی بووه، سه رو زیاد بووه له سه لماندن و ئیسانی ته وه که موحه ممه د ﷺ
پیغمبری خوایه، به لام دیاره نه وانه به دوا ی بیانوودا گه راون، ئنجا کورده واری
خۆمان ده لێن: (ته گهر دز دز بئ، تاریکه شه و زۆرن)، یان ده لێن: (که سیک به
تۆبزی بیتی بۆ مازووان، له دارێ هه لئاوانی) دیته وه ده لئ: هیچ مازووم نه بینی
ته گهر ته ماشا نه کات، مازووان نابینی، که سیک که بیهوی بڕوا به شتیک نه هیتنی،
ده توانی بڕوای پتی نه هیتنی، بۆیه خوا له وه لامیاندا ده فهرموئ.

(۲) ﴿أَوَلَمْ نَأْتِهِمْ بِنَبَأٍ مِمَّا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ﴾، (أَوَلَمْ نَأْتِهِمْ)، خۆندراویشته وه: (أَوَلَمْ
یانهم)، چونکه وشه ی (بِنَبَأٍ)، له بهر نه وهی میه نه ی مه جازییه، بۆیه ده گونجن که

پاناوی نیرینه شی بۆ به کارین، نایا به لکه یه ک که له په پراوه پيشووه کاندایا هه یه، بۆیان نه هاتوه؟ ئەمە زانا یان سێ واتایان بۆ لیکدا و نهوه:

(۱) - نایا هه وائی پێغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و گه له کانیان که له کتیبه ئاسمانیه پيشووه کاندایا هه یه، نایا نه وه و هه و آله یان بۆ نه هاتوه؟ که کاتیک داوایان کردوه موعجزه یان بۆ بێ و، دوا یی بۆیان هاتوه، بروایان به و موعجزانه نه هیتاوه، فه وتاون، واته: نایا نه وه به لکه رۆشنه یان بۆ نه هاتوه، که گه له پيشووه کانیان نه وه داوا و ته کلیفه یان له پێغه مبه رانی خۆیان کردوه، که پێغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، دلوا کاریه کانیان ئاراسته ی خوا کردوه، خواش بۆی جیبه جێ کردوون، به لām دوا ی نه وه ی که بروایان پێ نه هیتاوه، فه وتاون، نایا نه وانیان ددیانه وێ بفه وتین!.

(۲) - (أَوَلَمْ تَأْتِهِمُ الْآيَاتُ الْبَارِئَةِ مِنَ الْقَوْمِ السَّابِقَةِ الْمُذَرَّجَةِ فِي كُتُبِهِمْ، وَآلَتِي جَمَعَهَا كِتَابُ اللَّهِ الْخَيْرِ؟)، دیاره ئەمە قسه ی ژماره یه ک له زانا یانه که من خۆم دامرشتۆته وه، نایا هه و آله راسته کانیان له گه له پيشووه کان، که له نێو کتیبه کانیاندا تۆمار کران، بۆ نه هاتوون؟ که کتیبی کۆتایی خوا، هه مو نه وه و هه و آله ی له خۆیدا کۆ کردوونه وه؟ یانی: نه وه به لکه یه کی روون و رۆشنه که ئەم کتیبه ی کۆتایی له لایه ن خوا وه هاتوه، چونکه: ﴿أَوَلَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ مِّنَ الصَّحِيفِ الْأُولَى﴾، ئەم قورئانه هه رچی له کتیبه پيشووه کاندایا هه یه، نه وه هه و آله و ده نگ و با سانه ی هه مو یان کۆ کردوونه وه، که واته: ئەم قورئانه به لکه ی رۆشنی نه وه و هه و آله یه، که له کتیبه پيشووه کاندایا هه ن و، به سه بۆ نه وه که سه لیمینه ری راستی پێغه مبه ر (محمد) ﷺ بێ.

(۳) - (أَوَلَمْ تَأْتِهِمُ الْبَيِّنَةُ الْوَاضِعَةُ الَّتِي هِيَ الْقُرْآنُ وَالنَّبِيُّ الْخَاتَمُ الَّذِينَ بَشَّرَتْ بِهَا الْكُتُبُ السَّابِقَةُ؟)، نایا نه وه به لکه رۆشنه یان بۆ نه هاتوه، که بریتیه له قورئان و پێغه مبه ری خاتمه ﷺ و کتیبه پيشووه کان، موژده یان داوه به هاتنیان؟ واته: (بَيِّنَةٌ)، مبه سه ست پێی قورئانه، مبه سه ست پێی موحه ممه ده ﷺ، که له په پراوه پيشووه کاندایا، هه و آلیان پێ دراوه و موژده یان پێ داو.

زانابان پرسیویانه: بۆچی خوا فەرموویەتی: (الصُّحُفِ الْأُولَى)، نەیفەرموودە:
(الْكُتُبِ الْأُولَى)؟

دەلّیل: {الصُّحُفُ: جَمْعُ صَحِيفَةٍ، وَهِيَ قِطْعَةٌ مِنْ وَرَقٍ أَوْ كَاعِدٍ أَوْ خِزْفَةٍ يَكْتُبُ فِيهَا،
وَلَمَّا كَانَ الْكِتَابُ مَجْمُوعَ صُحُفٍ، أُطْلِقَ الصُّحُفُ عَلَى الْكُتُبِ، وَوَجَّهَ اخْتِيَارُ الصُّحُفِ
هُنَا عَلَى الْكُتُبِ، أَنَّ فِي كُلِّ صَحِيفَةٍ مِنَ الْكُتُبِ عِلْمًا، وَأَنَّ جَمِيعَهُ حَوَاهُ الْقُرْآنُ، فَكَانَ كُلُّ
جُزْءٍ مِنَ الْقُرْآنِ آيَةً وَذَلِيلًا}.

(محمد الطاهر بن عاشور)، ئەم تەعبیرەى وا ھێناود، كە زۆرم بە دلە، دەلّیل:
(صحف)، كۆى (صحيفة)یە، كە بریتىە لە پەرێك، ئنجا لە كاغەز بى، یاخود لە
پەرۆیەك بى، یاخود لە گەلا بى، كە لەسەرى دەنووسرى، (كتاب)یش بریتىە لە
كۆى نەو پەرانە، بۆیە وشەى (صحف)، بە مانای (كُتُب)، ھاتو، بە ئەم لێرە بۆچى
وشەى (صحف) ھاتو، لە جىاتى (كُتُب)؟ چونكە ھەر پەرەيەك لەو كُتُبانە،
زانبارىيەكى تىدايەو، قورئانىش ھەموو ئەو زانبارىيانەى لە ھەموو پەرەكاندان،
لە خۆیدا كۆى كردوونەو، بۆیە ھەر پەرێكى قورئان و ھەر بەشێكى قورئان
بە ئەگەو، نیشانەيەكە لەسەر راستى موحەممەد پىغەمبەرى خاتەم ﷺ.

مه سه له ی چواره م:

پوونکردنه وهی حیکمه تی نه فیه وتاندنی خوا بو کافره کان بهر له ناردنی
پیغه مبه ر ﷺ، دابه زاندنی دوایین کتیب، تا کو بواری گله ییان نه بی:

خوا ده فهرموئ: ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ
إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِن قَبْلِ أَنْ نُنْزِلَ وَنَخْرُجَ ۖ﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه ته، له چوار برگه دا:

(۱) - ﴿وَلَوْ أَنَّا أَهْلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّن قَبْلِهِ﴾، نه گهر تیمه نه وائمان فهوتاندبايه، به سزا و
نازاریک له پیش ویدا، واته: پیش هاتنی موحه ممه د ﷺ، یان پیش دابه زینی قورئان، ئهم
پاناوه ده گونجی بو موحه ممه د بچیتته وه، یانی: (مِنْ قَبْلِ مَجِئِ مُحَمَّدٍ)، یان بو دابه زینی
قورئان (مِنْ قَبْلِ أَنْزَالِ الْقُرْآن)، نه گهر بهو جوړه فهوتاندبامانن.

(۲) - ﴿لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا﴾، نه و کاته ده بانکوت: نه ی پهروه ردگارمان!
ده بووايه ره وانه کراویکمان بو لا بنیری، (لَوْلَا) لیره دا: (عَرَفْتُ تَخْضِيعَ مُسْتَعْمَلٍ فِي الْوُجُوهِ
أَوْ الْإِخْتِجَاجِ، لِأَنَّهُ قَدْ فَاتَ وَقْتُ الْإِرْسَالِ)، ئهم (لَوْلَا) پیتی هاندانه، به لږم به کاره یژاوه بو
سه رزه نشت و به لکه له سه ر هینانه وه، چونکه کاتی ره وانه کرانی پیغه مبه ر ﷺ و کاتی
هاتنی سزا تپه ریوه، واته: بهس بو لومه کردنه، نه ک بو هاندان، دوا ی نه وه که سزا ی
پهروه ردگار دئی، بیگومان پیغه مبه ر نائیردری، ئنجا نه گهر فهوتاندبامانن به سزا و نازار
له لایه ن خو مانه وه، پیش دابه زینی قورئان و پیش هاتنی موحه ممه د ﷺ، بو یان هه بوو
ئو قسه یه بکه ن و بلین: ئه ی پهروه ردگارمان! ده بووايه پیغه مبه ر یرکت بولا ناردبا ین.

(۳) - ﴿فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ﴾، نه و کاته تیمه شوینی ئایه ته کانی تو ده که وتین.

(٤) - ﴿مِن قَبْلِ أَنْ نَنْزِلَ وَنَخْرُجَ﴾، بەر لەوەی زەبوون بین و سەرشۆڕ بین، دەلت: (الذل: الهول، الخزي: الإفتضاح)، (ذل)، بریتە لە زەبوونی و (خزي)، بریتە لە سەرشۆڕی و عەبیداری، کەواتە:

ئەوان شایستە ی سزا بوون، بەلام خوا بەزەیی پێیاندا هاتو و مۆلەتی داو.

وەرگرتنی دوو حوکمی گەرم ئایەتە بەپێزە:

حوکمی بەکەم: ئەم ئایەتە لێ وەردهگیرێ، کە بەر لە هاتنی ئیسلام خەلک بە (أهل الفترة)، واتە: کەسانیک کە لە داڕانی وەحیددا ژیاون، لە قەلەم دراو، بۆیەش خاوەن پۆرش بوون، ئەمەش ئەوەی لێ وەردهگیرێ کە چ دایک و بابی پێغەمبەر ﷺ، چ باپیری و خزمانی دیکە ی بە تایبەت و، چ خەلکەکی دیکەش بەگشتیی، بەر لەوەی پێغەمبەر ﷺ، بێ، لەبەر ئەوەی خاوەنی پاساو پۆرش بوون، ناگونجێ بە ئەهلی عەزاب لە قەلەم بدرێن، بەهەندێک پڕیوایەتیش لەو بارهوه هەبن، بەلام ئەم ئایەتە ئەو دەگەیهێتی کە ئەگەر خوا سزای دا، پێش هاتنی فوڕان، پێش هاتنی پێغەمبەر ﷺ، دەیانگوت: پەرورەدگارمان! بۆچی پێغەمبەرێکت بۆلا نەدەناردین، تاكو شوێن ئایەتەكانت بکەوین، بەر لەوەی زەبوون و سەرشۆڕ بین؟!

کەواتە: دەرڤەتی ئەو گلهیهیان هەبوو، دەرڤەتی ئەو قسهیان هەبوو، کەواتە: هەموو ئەوانە ی پێش هاتنی موحمەد ﷺ، پێش دا بە زینی فوڕان، ژیاون و مردوون، بە ئەهلی عەزاب لە قەلەم نادرین، مەگەر شارەزای بەرنامە ی پێغەمبەرێک بووبن و لێیان لادابن، وەک جوولەکە و نەصرانییه کان، ئەگەرنا ئەوانی دیکە کە شارەزای کتێبە ئاسمانییه کان نەبوون و، وەحیی خاویان لەبەر دەستدا نەبوو، بە پێی ئەم ئایەتە بێ، نابێ سزا بدرێن، هەر وەک لە سوورەتی (الإسراء) یشتا باسیکمان لەو بارهوه کرد، کە خوا دەرڤەرموێ: ﴿وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ رَسُولًا﴾ (١٥) واتە: ئێمە سزا دەر نین، تاكو پێغەمبەر پەوانە نەکەین.

هه ندیک کهس (سبحان الله!) دالغهی به و شتاه وه لیداوه، وه کی هیچ شتیک له نایندا نه مایه ته واوی بکات، نه وه نه یخ که دایک و پایی پښه مبهړ ﷺ، به رته دۆزه شی! ئنجا به لای له و باره وه هه ندی گیراوه (روایه) هه نوون، به لایم ئیمه تا کو وه حیی خوامان له بهر دهسبێ و، فه رمایشی پروون و پاشکای خوامان پی بی، نه مه پیمان لی ده گرتی پروون پۆ هه ندیک پیاوایه ت که نازانین سه نه دپان چۆنه و، نازانین ته گهر پښه مبهړ ﷺ، نه گهر فه رموونیی، چۆنی فه رموون و، مه به سستی پتیا ن چی بووه؟.

خوگهی دووهم: هه رووها خوگمیک دیکهش له م نایه ته وهرده گیرێ، نه ویش ته وه به که ته م نایه ته به لگه به له سه ر ته وه ی پتیش ههاتی وه حیی ”وه کی پشتریش باسما ن کرد“ سزادان له سه ر کو فرو گونا هه تاوان، تیه.

مەسەلەى پىنچەم:

فەرمان كوردنى خوا ﷻ بە پىغەمبەرەكەى ﷺ كە بە كافىرەكان بلى: چاۋەپى بن، داخۇ كى خواھنى پى پاست و دروست و، ھىدايەت دراۋەو، كىش سەرگەردان و سەر لىشىۋاۋە؟

خوا دەفەرمۇى: ﴿ قُلْ كُلُّ مُرَيْسٍ فَزَيِّرْهُمَا فَتَمَلَّكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْغَيْرِطِ السَّوِي وَمِنْ أَهْلِكِ ﴾.

شىكردنەۋەى ئەم ئايەتە، لە سى بىرگەدا:

(۱) - ﴿ قُلْ كُلُّ مُرَيْسٍ ﴾، بلى: ھەر كامىك چاۋەپىيە، يانى: ئىۋە چاۋەپى دەكەن، كە نىشانە و موعىزەيەكتان بۇ بى، كە كردووتانە بە بيانو بۇ پرواھىتان، ئىمەش چاۋەپى دەكەن كە سزى دىنياتان بۇ بى، ياخود سزى بەرزەخ و، پاشان پۇزى دوايتان بۇ بى.

(۲) - ﴿ فَزَيِّرْهُمَا ﴾، ئىجا ئىۋە چاۋەپى بن، واتە: بەردەوام بن لەسەر چاۋەپروانىيەكەتان، ئەمە ترساندن و ھەرشە لىكردن و ھۇشارىي پىدانە.

(۳) - ﴿ فَتَمَلَّكُونَ مِنْ أَصْحَابِ الْغَيْرِطِ السَّوِي وَمِنْ أَهْلِكِ ﴾، لەمەودوا بۇتان دەردەكەۋى: كى خواھنانى پى پىك و پاست و، كىش پى پىشان دراۋ و راستە پى كراۋ! وشەى (السَّوِي)، (فَاعِلٌ مَعْنَى مَفْعُولٌ مُشْتَقٌّ مِنْ تَسْوِيَةٍ)، (السَّوِي)، واتە: (مُسَوًى)، يانى: پىك و پىخراۋەو، كەندو لەندى تىدا نىە.

ياني: لەمەودوا بۇتان دەردەكەۋى، كى خواھنانى پى پاست و، كى پى پىشان دراۋ؟ ھەروەھا بە پىچەۋانەۋەش: بۇشتان دەردەكەۋى كى بە پى لارو خواردا دەپوات و كى سەرگەردان و سەر لىشىۋاۋ بوۋە؟

نهم نایه ته موباره که ده فهرموی: ﴿فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَبُ الصَّرِيطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَلَى﴾، له سووره تی (ص) یسدا نایه ته کانی: (۸۶ و ۸۷ و ۸۸)، هه مان مه به ست ده گرنه خو یان، به لام به شیوه ی پرونتر، که به پیی حال و مه قام ده گوری، خوا ۱۱ هه ندی مه به ست له هه ندی شوین دا، پرونتر ده کاته وه، ده فهرموی:

﴿قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّمِينَ﴾ (۸۶) ﴿إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ﴾ (۸۷) وَلَعَلَّكُمْ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿۸۸﴾

واته: بلی: من کریتان لی داوا ناکهم و له لافلینده رانیس نیم، یان: له باری شانکرانکه ران نیم، له واته نیم ئهرک بخه مه سهر خه لک، قورسای بیخه مه سهر خه لک، چاوه روانیم لیان هه بی، ئهم قورنانه ته نیا بیرخه ره وه به بۆ جیهانیان، ﴿وَلَعَلَّكُمْ نَبَأَهُ بَعْدَ حِينٍ﴾، به دنیاییش دوا ماوه یه کی دیکه هه والله کی ده زانن، هه والله کی ده زانن که ئهمه خوا بۆ هه موو جیهانیانی ناردوه، ئهمه نایینی هه قی خویسه، دوا په یامی خویسه بۆ هه موو مرو فایه تی، (بَعْدَ حِينٍ) واته: دوا ماوه یه کی کهم بۆتان دهرده که وی، ئه وه ی که تیوه به ریه ره کانیی ده که ن و دژایه تی ده که ن، شتیک نیه له دۆل و شیوه کانی مه که که دا بفه وتی، شتیک نیه تیوه بتوانن قه تیسی بکه ن له چوار چیه وه ی شاخ و چپاکانی مه که که دا، به لکو خوا بۆ هه موو جیهانیانی ناردوه، هه والله که شیتان بۆ دهرده که وی.

نهم دوو نایه ته نه مبینوه توژره وانی قورنانه ناماژه یان پی کردبن، که به هیزترین به لگه ی هه قانیه تی قورنانه و موحه ممه دن ۱۱، چونکه نایه ته که ی سووره تی (طه)، خوا ده فهرموی: له مه دوا بۆتان دهرده که وی: کتی له سهر پیی پیک و راسته و کتی پینمایی کراوه؟

ئنجنا نایا بۆمان دهرنه که وت، دژمنانی موحه ممه د ۱۱، چپان لیتهات؟ ئه وانیه قورنانیان کرده نه فسانه ی پیشتان، چپان لیتهات؟ فری درانه زباندانی میژوو!

مهروه‌ها که وانه‌ی شوین موحه‌مه‌د ﷺ، که ووتوون و شوین قوربان که ووتوون له کوین؟

مهروه‌ها که م‌تایه‌کش که ده‌فه رموی: ﴿وَلَقَدْ كُنَّا نَكُنْ بَعْدَ جِبْرِيلَ﴾، مه‌واله‌کشی ده‌زالن دوی ماویه‌کی که م.

هر له رۆژگاری پتقه‌مه‌ردا ﷺ، له بیست و سئ (۲۲) سالی ته‌مه‌نی موباره‌کی دا، نامه‌ی نارد پۆ پادشای رۆم، پۆ فارس و میسر و شوینه‌کانی دیکه‌ی بانگه‌وازی ئیسلام به‌مه‌موو دنیا‌دا پلاویووه‌ی، له دوی خۆی به‌که‌متر له په‌نجا سأل، نیوه‌ی دنیای گه‌و کاته، په‌یام و بانگه‌وازی ئیسلامی پی‌گه‌یشت و خه‌لکیکی زۆر هاته‌ ژیر چه‌ترو سیتیهری ئیسلامه‌وه، که‌مه‌ په‌هه‌زترین په‌لگه‌به‌ له‌سهر مه‌خانیه‌تی قوربان و له‌سهر راستیه‌تی موحه‌مه‌د ﷺ.

پیره‌شدا پاش سوپاس و سنایشی خوای په‌روه‌ردگار، دینه‌ کو‌تایی ته‌فسیر کردنی سووپه‌ق موباره‌کی (طه).

تہ فسیری سوورہ تی

الْأَنْبِيَاءُ

دەستینک

بەرێزان!

نەمرۆ کە: (۳۰)ی موخەررەمی سالی (۱۴۳۹)ی کۆچییە، بەرانبەر: ۲۰/۱۰/۲۰ زاینی، بە پشتیوانیی خوا لە شاری دیرینی هەولێر، دەست دەکەین بە روونکردنەوی ماناو مەبەستەکانی نایەتە بەپێزەکانی سوورەتی (الانبیاء).

پێناسەی سوورەتی (الانبیاء) و بابەتەکانی

سەرەتا دینیە سەر پێناسەو نێوەڕۆکی ئەو سوورەتەو، لە ھەوت (7) بڕگەدا پێناسەی ئەم سوورەتە موبارەکەو نێوەڕۆکەکەی دەکەین:

(۱)- ناوی ئەم سوورەتە:

زانایانی پێشبین ناویان لێناوە (سورة الانبياء)، وەک لەم دەقەدا دیارە، کە (بغاري) ھێناویەتی ھەرودھا ((ابن الضريس) و ((ابن مردويه): {عَنْ عَبْدِ اللَّهِ قَالَ: بُنِيَ إِسْرَائِيلَ، وَالْكَهْفُ، وَمَرْيَمُ، وَطِه، وَالْأَنْبِيَاءُ، هُنَّ مِنَ الْعِتَاقِ الْأُولَى، وَهُنَّ مِنْ بِلَادِي}، واتە: ھەبەرۆلای کوپی مەسعود ﷺ دەلی: سوورەتی (بُنِيَ إِسْرَائِيلَ، وَالْكَهْفُ، وَمَرْيَمُ، وَطِه، وَالْأَنْبِيَاءُ) واتە: ئەم پێنج سوورەتە لەو سوورەتانەن، کە من لە لام زۆر بە نرخ و بەرێزن و، لەوانەن کە زوو لەبەرم کردوون و ھەدەستم ھێناون.

(الْعَتَاقُ: جَمْعُ عَتِيقٍ، وَهُوَ كُلُّ مَا بَلَغَ فِي الْجَوْدَةِ)، واته: (عِتَاقٌ) كَوَى (عتیق)ه، هه مائیکی زور به نرخ و به هایه، وشه ی (تِلَاد)یش (الثَّالِدِ وَالثَّلَاثِ وَالثَّلَاثِ: الْمَالُ الْقَدِيمُ الْأَصْلِيُّ الَّذِي وُلِدَ عِنْدَكَ وَهُوَ ضِدُّ الطَّارِفِ)، واته: (الثَّالِدِ وَالثَّلَاثِ وَالثَّلَاثِ)، بهو ماله له میزینه ره سته ده گوتری که له لای خوت پیدابوو، که پیچه وانه ی (الطَّارِفِ)ه، (طارِف) مائیکی تازه به که له لات پیداده بئ، به لَم (الثَّالِدِ وَالثَّلَاثِ)، مائیکی له میزینه به، وهک (مُخْتَارُ الصُّحَاغِ) ده لئ: (السُّورُ الَّتِي أَخَذْتَهُنَّ قَدِيمًا)، واته: نهم پتتج سووږه ته لهو سووږه تانهن، هه ره له سه ره تاوه وه رمکرتوون و له به رمکرتوون، نجا بویه ش ناوی لئراوه سووږه تی (الْأَنْبِيَاءِ)، چونکه ناوی شازده (۱۶) له پیغمبه رانی تیدا هاتوه: (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)و، ناوی (مریم)یشی تیدا هاتوه، به لکو ناوی (عیسا)شی به تامازه تیدا هاتوه، وهک دواپی پتی ده گهین، له نایه ته کانی کوتاییداو، له هیچ کام له سووږه ته کانی قورئاندا، ناوی نه وهنده له پیغمبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) به سه ره به که وه نه هاتوه، جگه له سووږه تی (الْأَنْعَامِ) که له ویدا ناوی هه ژده (۱۸) له پیغمبه ران هاتوه، ژماره ی پیوانه بی شکاندوه له رووه وه که زورترین ناوی پیغمبه رانی به سه ره به که وه تیدا هاتوه.

۲- شونیی دابه زینی:

نهم سووږه ته سووږه ټکی مه که بیه، به بهک ده نگیی زانایان، هه ره چنده هه ندیکیان نهو نایه ته بیان هه لاواردوه که ده فره موی: ﴿أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا﴾ ۱۵، وهک دواپی پتی ده گهین، به لَم له راستیدا رایه که بیان پشت نه ستوور نیه به هیچ به لگه یهک، نهم سووږه ته هه مووی واپن ده چتی به به که وه هاتبئ و، له بهک قوناغدا دابه زیوه.

(۳)- ریزبه‌ندیی له موصحف و له دابه‌زین دا:

نهم سوورپه‌ته موباره‌که له ریزبه‌ندیی (مصحف) دا، ژماره بیست و یه‌ک (۲۱)ه، واته: بیست سوورپه له پتشیوه ریزکراون، لهو (مصحف) دی که له‌به‌ر ده‌ستماندایه، به‌لام له ریزبه‌ندیی دابه‌زین (ترتیب النزول) دا، ژوربه‌یان به‌هفتاو یه‌ک (۷۱) یان داناو، هه‌ندیکیان به‌هفتاو سی (۷۳)، هه‌ندیکیش به‌هفتاو دوو (۷۲)، واته: به‌رای ژوربه‌یان لهو سوورپه‌تانه‌یه که هفتا (۷۰) سوورپه له پتشیوه دابه‌زیون، نه‌وانه‌ی که ده‌لین: به‌ریزه‌ندیی (۷۱)ه، ده‌لین: دوی سوورپه‌تی (هم‌ی) (السجدة) و، له پیش سوورپه‌تی (النحل) دا دابه‌زیوه، واته: له کۆتاییه‌کانی سوورپه‌ته‌کانی پیش کۆچکردنی پیغه‌مبه‌ره ﷺ بۆ مه‌دینه، نه‌وه رای زانایانه، به‌لام به‌پتی نه‌وه که نایه‌تی (۵۷) ی سوورپه‌تی (الزخرف) که خوا ﷻ تییذا ده‌فه‌رمووی: ﴿وَلَمَّا صُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾، واته: کاتیک که کوپی مه‌پیه‌م به‌وتیه هتیزایه‌وه، گه‌له‌که‌ت کردیان به‌گاله له باره‌یه‌وه، نهم نایه‌ته‌ی سوورپه‌تی (الزخرف)، واته: نایه‌تی (۵۷) له سوورپه‌تی (الزخرف)، که سوورپه‌تی (الزخرف) له ریزبه‌ندیی دابه‌زیندا (۶۲) یه، ناماژه ده‌کا بۆ نایه‌تی (۹۸) ی سوورپه‌تی (الأنبياء)، که ده‌فه‌رمووی: ﴿إِنَّا كُنَّا نَمْنَعُكُمْ وَمَا نَصَبُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصْبَ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَرَدُّونَ﴾، واته: خۆتان و نه‌وه‌ی که له جیاتی خوا ﷻ ده‌یانپه‌رستن، ده‌بن به‌به‌ردو چه‌وی دۆزه‌خ و ئیوه ده‌یچه‌نیو، ئنجا نه‌گه‌ر نایه‌تی (۵۷) سوورپه‌تی (الزخرف) که ریزبه‌ندییه‌که‌ی (۶۲) یه، ناماژه بکاته‌وه به‌نایه‌تیک له سوورپه‌تی (الأنبياء) دا، که‌واته: ده‌بن (الأنبياء) له پیش (الزخرف) دا دابه‌زینی، نه‌گه‌ر نه‌وه‌ی هاتنه خواره‌ویه بکریته به‌لگه، که نه‌وه‌ش نه‌گه‌ریکه و نه‌گه‌ریکی به‌هتیزشه، که‌واته: ده‌بن ریزبه‌ندییه‌که‌ی نه‌ک (۷۱ و ۷۳) نه‌بن، به‌لکو ده‌بن له پیش (۶۲) شه‌وه‌بن، چونکه سوورپه‌تی (الزخرف) ریزبه‌ندییه‌که‌ی (۶۲) یه، نه‌وه‌ش هه‌ر نه‌گه‌ریکه و ویستم ناماژه‌ی پتی بده‌م.

۴- ژماره‌ی نایه‌ته‌کانی:

پیشتریش باسم کرده، که هیچ کام له زانایان دهرباره‌ی که‌میی و زیادیی وشه‌به‌ک، یاخود پیتیک له قورئاندا، راجیایان نیه، به‌لام دریژی و کورتیی نایه‌ته‌کان په‌یوده‌سته به‌وه‌وه که له کوئی نه‌و پسته‌یه کۆتایی دی، هه‌ندیکیان پسته‌یه‌کیان له شوئینیک کۆتایی پی هیناوه‌و، هه‌ندیکیان له نیوه‌راستیدا کۆتاییان به‌و پسته‌یه هیناوه و، سه‌ره‌نجام دریژی و کورتیی پسته‌کانه، که ژماره‌ی نایه‌ته‌کان که‌م و زیاد ده‌کات، بو‌وینه: نه‌گهر له سووره‌ی (الفاتحه) نایه‌تی: ﴿صِرَاطَ الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ﴾ نه‌گهر لیره‌ بوه‌ستی، نه‌وه ده‌بیته نایه‌تیک و، ﴿غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الْغَالِيْنَ﴾ ده‌بیته نایه‌تیک دیکه، به‌لام نه‌گهر هه‌مووی به‌سه‌ر یه‌که‌وه بی، ده‌بیته یه‌ک نایه‌ت، نجا نه‌هلی: (مه‌دینه و مه‌ککه و شام و به‌صره) واته: زانایانیک که له‌و چوار شاره سه‌ره‌کیه دانیشتون، گوتووایه: ژماره‌ی نایه‌ته‌کانی: سه‌دو یازده (۱۱۱) یه، به‌لام زانایان دانیشتووی (کووفه)، گوتووایه: نایه‌ته‌کانی: سه‌دو دواژه (۱۱۲) ن و، نه‌و (مصحف) هی له‌به‌ر ده‌ستی تیمه‌دایه، نه‌و رایه‌یان ته‌به‌ننیی کرده که زانایانی کووفه گوتووایه.

۵- نیوه‌رۆکی:

مادام سووره‌تیک مه‌ککیه، هه‌مان نیوه‌رۆکی قورئانی مه‌ککه‌یی هه‌یه، که وێرای بووناسیی، باسی خوا ﴿يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ﴾ به‌یه‌ککرتن (توحید الله) یشی تێدایه، خوا به‌یه‌ککرتن له به‌دیه‌نه‌رایه‌تیی و، له په‌روه‌ردگاریتیی و، له خاوه‌نداریتیی و، ته‌نیا په‌رستراویتیی و، له ناو و سیفه‌ته‌کانیدا، پاشان باسی پێغه‌مبه‌رایه‌تیی و وه‌حیی و، باسی رۆژی دوا‌یی و به‌هه‌شت و دۆزه‌خ و، به‌سه‌ره‌اتی پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و نه‌و جو‌ره‌ بابه‌تانه، کراوه. به‌لام له‌م سووره‌ته‌دا پانتایه‌کی باش بو رۆژی دوا‌یی به‌هه‌ردوو قوناغی (ساعة) و (قیامة) وه‌و ته‌رخان کراوه، (ساعة):

ئەو کاتە دیاریکراوەی کە ئەم دنیا بەی تیدا دەپێچرێتەو، ئەم گەردوونە ی تیدا دەپێچرێتەو، کە بە کوردیی دەلێن: ناخیر زەمان.

(قیامە) ش: قۆناغی دووھەمی رۆژی دواییە، کە بریتیە لەو کاتە ی کە خەڵک ھەڵدەستێتەو، وەک دەفەر مۆی: ﴿ثُمَّ نُفِخُ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ بِنُظُرٍ﴾ (١٨) ھاتوون. واتە: دوایی بۆ جاری دووھەم فوو بە کەرەنادا کرا، یە کسەر ھەموویان ھەستانەو و چاوە پۆ بوون.

ھەروەھا لەم سوورەتەدا (٤٥) نایەت بۆ بەسەرھات و ناوھێنانی شازدە (١٦) لە پیڤەمبەرەکان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، وێرایی مەریەم و عیسی کۆری، کە بە ناماژە باسکراون، تەرخانکراوە، کە لە نایەتەکانی: (٥١ - ٩٥)ن، شایانی باسیشە: لە ھەوت (٧) شوێندا و زیاتریش باسی رۆژی دوایی کراوە لەم سوورەتەدا، ھەروەھا باسی پیڤەمبەر ﷺ و باسی قورئانی ش لە ھەند شوێنێکدا کراوە.

٦- تاییەتە نەندییەکانی:

لێرەدا تەنیا پشتم بەسەر نەجدان و تێو ڕامانی خۆم بەستەو، لە سەرچاوە یەکی دیاریکراوە نەمھێناوە، دەشگونجێ ئەو تاییەتە نەندییانە زیاتریش بکری، لەوێ کە من گوتوو من، بەلام من پێنج (٥) تاییەتە نەندییم لەو سوورەتەدا کەوتوونەتە بەرچاوە:

١- شەش تۆمەتی کافرەکان بەرانبەر بە پیڤەمبەر ﷺ کە لە نایەتەکانی: (٣ و ٥)دا ھاتوون، کە تەنیا لێرەدا ئەو شەش تۆمەتە پێکھەو باسکراون، وەک لە دەرسی یە کەمدا پێیان دەگەین، پەنگە لە سوورەتەکانی دیکەشدا، ئەو تۆمەتانە ھاتن، بەلام تەنیا لێرەدا ئەم شەش تۆمەتە پێکھەو ھاتوون.

(۲) - باسی نهوه که ناسمانه کان و زهوی پښتر پښکوهه لکاو بوون و، خوا لیکي کردوونه وهو، دواتریش وهک توماری نووسراو ده پښترینه وهو، ده گڼدرینه وهو، حاله تی سهره تایان، که نه مهش له نایه تی (۲۰) و له نایه تی: (۱۰۴) دا، نه م دوو راستیه مه زنه خراونه روو.

(۳) - باسی نهوه که خوا ﷻ پښ پښغمبه ری خا ته م (محمد) ﷺ هیچ مرو فیکي له ژباندا نه هښتو وه ته وه، له نایه تی (۳۴) دا هاتوه، که ده فهرمو ی: ﴿وَمَجَعَلْنَا لِيَشْرَ مِنْ قَبْلِكَ الْخَلْدَ﴾، واته: له پښ تو دا هیچ مرو فیکمان نه هښتو ته وه، نه م راستیه ش ته نیا لږه دا هاتوه، به لئ له سووره تی (الزم) دا هاتوه که ده فهرمو ی: ﴿إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِثْمٌ مِّمَّنْ مَيِّتُونَ﴾ (۳۰) ﷻ، واته: تو دهمری و نه وانی ش دهمرن، به لأم مه به ستم پښ پښغمبه ر (محمد) ﷺ.

(۴) - پښکوهه په یوه ست کردنی دهرگا لیکرانه وهی (یا جوج وما جوج) و هاتنی ناخیر زه مان، که له نایه ته کانی: (۹۶ ، ۹۷) دا ده فهرمو ی: ﴿حَقَّ إِذَا فَتَحَتْ يَا جُوجُ وَمَا جُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ (۹۱) ﴿وَأَقْرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ﴾ ﷻ، که خوا ﷻ نه و دوو رووداوه پښکوهه په یوه ست ده کات:

یه که م: دهرگا لیکرانه وهی (یا جوج وما جوج)، که ده بی خه لیکي زور زور بن، وهک پښتر باس مان کردوون و، دوایش باسیان ده که ین.

دوو هم: هاتنی ناخیر زه مان و کوتایی نه م ژبانی دنیا و نه م گهر دوونه.

(۵) - باسی به ره حمه ت نږدرانی موحه ممه د ﷻ بو تیکرای جیهانیان: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (۱۷) ﷻ، نه می ش له نایه تی (۱۰۷) ی نه م سووره ته موباره که دا هاتوه، به و ته عبیره له قورن اندا، ته نیا له م نایه ته موباره که دا، به و شیوه یه باسی پښغمبه ری خا ته م (محمد) ﷺ کراوه.

(۷) - دابه شکردنی بو چهند دهرسیک:

تیمه وهک عاده تی خو مان له گه ل هه موو سووره ته موباره که کاند، هه ر سووره تیک که دهمه و تی تفسیری بکه م، پښان باش باش لئی ورد دهمه وه و

سەرئەجى دەدەم: لە كوئى تاكو كوئى دەگونجى بکرتە بابەتیک و، لە كوئە تاكو كوئى لەگەڵ بابەتیک دا تیکهه لکێشه، ديارە که قورئان وەک لە سەرەتای تەفسیری سوورەتى (الانعام) دا، گوتوو مانە: زۆر جار ئایەتەکانى قورئان وەک شەپۆلى دەریا وان، هەر شەپۆلىک بە دواى شەپۆلىکدا دى و، لیک دابراو نین، بەلام هەر چۆنىک بى که ئەمەش یەکیکە لە پووەکانى ئیعیجازى قورئان، تۆ دەشتوانى نێوە نێوە بۆ چەند بابەتیک ئایەتەکان بە یەکەو پەيوەست بکەى، که من هەر وامکردو، ئنجا جوگرافىای دابەشکردنى ئەو دەرسانەم بە شێوەیەک لیکردو، که بۆ شەش (٦) دەرس دابەشەم کردوون:

دەرسى یەکەم: ئایەتەکانى: (١ - ١٥) ه، که باسى پۆزى دواى و باسى پروپاگەندەى کافرەکان دزى قورئان و، دزى پیغەمبەر ﷺ و بەرپەرچدانەوهیان و، پاشان باسى لە بەین بردنى خوا ﷻ بۆ گەلە پیشووەکان، دەکات.

دەرسى دووهم: ئایەتەکانى: (١٦ - ٢٥) ه، واتە: بیست (٢٠) ئایەت، باسى حیکمەتى خوا ﷻ لە دروستکردنى گەردوون و، باسى خوا بەیەکگرتن و، باسى چەند نیشانەیهکی گەردوونى لەسەر بالادەستى و، بى وینەى خوا ﷻ و، چەند وردە بابەتیکى دیکەش، باسکراون.

دەرسى سێهەم: ئایەتەکانى: (٣٦ - ٥٠) ه، ئەویش پازدە (١٥) ئایەتە، لەو پانزە ئایەتەدا باسى هەلۆتستى کافرەکان لە بەرانبەر پیغەمبەرى خوا ﷻ و، لە بەرانبەر پۆزى دواى و، لە بەرانبەر قورئاندا، بەرپەرچدانەوهیان، باسى ئەوانە کراو.

دەرسى چوارەم: ئایەتەکانى: (٥١ - ٧٥) ه، که بیست و پینج (٢٥) ئایەتە، بەسەرھاتی ئیبراھیم ﷺ و بابى (نازەر) و، گەلەکەى که بێپرواوتەرست بوون و، پاشان چۆن ئیبراھیم پەخنەیان لى دەگرى لەسەر پەرستنى ئەو بت و صەنەمانەو، دواى هەر شە دەکا که بیانشکێنى و، دواى بە کردووە هەموویان دەشکێنى، چکە لە بتە گەورەکیان و، دواى مشت و مریان لەگەڵ ئیبراھیمدا دەبى و، سەرەنجام بربار دەدەن که

پیسوویتین و بیخه نه تپو ناگری سووره وه. به لثم خوی بالذمت ده فریای دئی و ناگره که به فرمان خوا ساردو سه لاهه ت دهین له سمر تپیرامیم و پاشان باسی نه وه که چون خوا ﷺ تسحاق و به عفووی (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ) پت ده دات، که کورو نه وه ی بوون و دواپی تاماژیه کیش به به سهرمان لووط لکیر کراوه که پرازی بووه به پت قسه ی په پمال کون وه که پیشو یاسمان کردوه.

دهرسی پنجمه: نایه ته کان: (۷۶ - ۹۵) ه، که بیست (۲۰) نایه ته، باسی ژماره یه که له پیقه مهران ددکات (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ)، که: (نوح، داود، سلیمان، ایوب، اسماعیل، ادریس، ذی الکفل، ذو النون، زکریا، یحیا، مریم و کوره که ی) (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ)، خوا له (مریم) پش پازی یی.

دهرسی ششمه: نایه ته کان: (۹۶ - ۱۱۲) ه، که حقه ده (۱۷) نایه ته، باسی هانتی ناخیر زه مان، پاشان هه لسان و زیتدوو بووته وه و سهره نجام مرقه کان و باسی پتچرانه وه ی گهر دوون و گپانه وه ی پو حالته سهره تای و باسی پاستیه کی مه زنی بواری بوونتاسی و نیمان و عه قیده و چهند پتنامه یه که پو پیقه مهران ﷺ، باسی هه موو نه وانه کراوه، له و (۱۷) نایه ته دا.

❖ درسی یه‌گه ❖

نهم دهرسه مان له پازده (۱۵) نایه تی سهره تا پیک دتی، نایه ته کانی: (۱ - ۱۵) و،
 نهم دهرسه مان چهند بابته تیکی گه وره و گرنگی تیدا خراونه پروو، که ده توانین
 بلتین جهوت (۷) بابته تی سهره کین و نه مانه ن:

(۱- نيزيك كهوتنه‌وى لټپرسينه‌وى خوا ﷺ بۇ خەلك: ﴿ اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ ﴾.
(۲- به يارىي و گه‌مه‌كردنه‌وه مامه‌له‌كردنى كافه‌كان له‌كه‌ل قوڤاندا.
(۳- تۆمه‌تباركردنى كافه‌كان بۇ پيغهمبر ﷺ به شه‌ش جوړ:

یہ کہم: مرؤف بوونی.

دووهم: جادووگه ر بوونی و، به جادوو له قه لهمدانی قورئان.

سینه‌م: ورینه‌ی نیو خه‌ون کردنی.

چوارهم: هه لېه ستنې بۆ قوړتان (که گوايه قوړتانی هه لېه ستوده، له خويوهه گوتويوه ئی به ناوی خواوه).

يَتَنَجِّهَم: شاعيربوونی يَتَّغَمْبَهَر ۛ

شہ شہم: نہ ہینانی موعجیزدی وہک ہی پیغہمبہ رانی یتشوو (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام).

(۴) - ڀاڳه يانددن نه و پاستيه، كه گه له پيشووه كانيش به هوئى نه و موعجزانه وه بړوايان نه هيناهو، كاتيكش موعجزه دلاوكراوياں له لايهن نه و پيغهمبه رى خوځان بو هاتوه، بړوايان نه هيناوه، له بهين براون و، نهودش ياسايه كي گشتي خوايه نه و، كهواته: كه موعجزه وي هك هي پيغهمبه راني پيشوو بو پيغهمبه ري كوټاي نائيرى، بو نهوده كه نه و خهلگه ئي نه و ښان رهوانه كراوه، بهتدرنه وه و له بهين نه جن.

- (۵) - خستنه پرووی نهوه که پیغهمبه رانی پتشیوش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) سهرجه میان پیاوان بوون و، خواردن و خوړاکیشیان هه بووه و، مروقی ناسایی بوون، له پرووی جهسته ییه وه.
- (۶) - خستنه پرووی نهو راستییه که قورنن مایه ی یاد خستنه وه و سهر به رزیه، بو هه ر که س که پروای پی بهیتی و، له عقل و دلی خویدا بیجه سپین.
- (۷) - پتشان دانی لاپه ربه کی سامناک له چاره نووسی ره شی سته مکاران له دنیا دا، که چوڼ خوا ځوځه بری کردوون و دواپی کهس له فریایان نه هاتوه و، هواریان به کهس پانه گه یشتوه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ اقْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴾ (۱) مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ
مِنْ رَبِّهِمْ مُعْذِرٌ إِلَّا أَصْغَوْا وَهُمْ يَلْمِزُونَ (۲) لَا هِمَّةَ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرَأَ النَّجْوَى الَّذِينَ
ظَلَمُوا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَأَنْتُمْ تَبْصُرُونَ (۳) قَالَ
رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (۴) بَلْ قَالُوا أَضَلُّنَا أَهْلَكُم
بَلْ أَفْتَرَنَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بِآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ (۵) مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ
قَرِيبٍ أَهْلَكْنَاهُمْ أَفَهُمْ يَرْثُونَ (۶) وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَتَلَوْنَا أَهْلَ
الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ (۷) وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا
كَانُوا خَالِدِينَ (۸) ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الشَّرِيفِينَ (۹)
لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ (۱۰) وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرِيبٍ كَانَتْ
ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ (۱۱) فَلَمَّا أَحْسَوْا بِأَسَاءِ إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ (۱۲)
لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسْكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ (۱۳) قَالُوا يَا بُولَاسَ إِنَّا
كُنَّا ظَالِمِينَ (۱۴) فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّى جَعَلْنَاهُمْ حَبِيدًا خَمِيدِينَ (۱۵) ﴿

مانای دهقاو دهقی نایه نهکان

(به ناوی خوای به بهزهیی بهخشنده، خه لک له حالیکدا که له بن
 ناگایدان، پروو وهرگیرن (له ههق)، (کاتی) لئیرسینهوهیان نیزیک کهوتهوه ^(١)
 هیچ بیرخهروهه بهکی تازهیان له پهروهردگار یانهوه بۆ نایهت، مه کهر به که مه و
 گاته کردنهوه گوئی بۆ هه لده خهن ^(٢) دله کانیان خافلاون و نهوانهی سته میان
 کردوه، به چه چه پهنه ناکردنهوه (گوئیان:) تایا نه م (پیاو) ه، ههر مرؤفئیکی
 وهک خو تانه؟ ئنجا تایا له حالیکدا که (ده شیین) ده چنه لای جادوو (تاکو بروای
 پتی بیتن)؟! ^(٣) (پێغه مبه ر) گوئی: ههر قسه به ک که له ئاسمان و زه ویدا بکری،
 خوا ده بزانی و به س نهو بیسه ری زانیه ^(٤) (کافره کان نه ک ههر نهو نندهیان
 گوت) به لکو گوئیان: نهو (قورئان) ه (ورینهی تیتو) خهونی تیکه ل و پیکه له،
 به لکو (موحه ممه د) هه لیه سته، به لکو نهو شاعیره، (نه گهر راست ده کات) با
 نیشانه و موعجیزه به کمان بۆ بیتن، وهک چۆن (پێغه مبه ره) پێشووه کان به (نیشانه
 و به لگه و) موعجیزه وه په وانه کراون ^(٥) (هۆی نه ناردنی موعجیزه ی لهو جو ره
 نهو هیه که) له پیش نهواندا هیچ کام لهو ئاوه دانیانه ی که فهو تاندوو مانن
 (به هۆی موعجیزه وه) بروایان نه هیتناوه، ئنجا تایا نهوان بروا دین؟! ^(٦) له
 پیش توشدا ته نیا پیاو امان ناردوون، سروشمان بۆ لایان کردوه، ئنجا نه گهر نازانن
 با له زانیان (وخاوه) به رنامه کانی خوا) بیرسن ^(٧) ئنجا نهو (په وانه کراو)
 انه شمان نه گێر ابوون به په پیکه ریک که خواردن نه خوون و، ههر ماویش نه بوون
 له ژبانی دنیا دا ^(٨) دوایی به لئیمان له گه ل راست بردنه سه ر، ئیدی نهوان و
 ههر که س ویستمان ده ر بازمان کردن و، زیده رۆیکارانی شمان فهو تاندن ^(٩) به
 دلتیایی کتیی کمان بۆ لاتان دابه زاندوه که بیرخسته نهو تانی تیدایه، تایا نافامن؟!

﴿۱۰﴾ زور تاوه دانایی سته مکاریشمان تیشکاندوون و، دواى نهوان خه لکی دیکه مان
 پتکه پاندوه ﴿۱۱﴾ نجا کاتیک هه ستیان به هاتنی سزای سه ختمان کرد، به کسه ر
 لئی پایانکرد ﴿۱۲﴾ پامه کهن و بگه پنهوه نیتو خانو و به ره کانتان و، نهو حاله ی
 تیدا خوشگوزهران کرابوون، به لکو پرسپارتان لى بکری ﴿۱۳﴾ که چی گوتیان: نه ی
 هاوار بو تيمه! بنگومان تيمه سته مکار بووین ﴿۱۴﴾ ئیدی به رده وام هه ر نهوه
 هاوار و پارانه وه بیان بوو، هه تا کردمانن به (وینه ی) کشتوکا لئیکى دره وکراوی
 دامرکاو ﴿۱۵﴾!

شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان

(حِسَابُهُمْ): واته: لئیرسینه وه یان، (الحِسَابُ: اسْتِعْمَالُ الْعَدَدِ، حَسَبْتُ أَخْشَبُ
 حِسَاباً وَخُسْبَاناً)، (حِسَاب) بریتیه له به کاره یانی ژماره، ده گو ترى: (حَسَبْتُ أَخْشَبُ)،
 ژماردم، ده یزمیرم، (حِسَاباً وَخُسْبَاناً) واته: ژماردن، نهوه نه صلی واتاکه به ق، به لأم
 دواى به کاریشه ی تراوه بو لئیرسینه وه: (حَاسَبُهُ مُحَاسَبَةً وَحِسَاباً: أَي نَاقَشَهُ الْحِسَابُ،
 أَوْ جَاوَزَهُ)، (حَاسَبُهُ مُحَاسَبَةً وَحِسَاباً)، واته: مشت و مری لئیرسینه وه ی له که لدا
 کردو، هه روه ها به مانای سزای دا، دیت.

(تُحَدَّثُ): واته: تازه، نو ی، (أَخَذْتُ الشَّيْءَ: ابْتَدَعَهُ وَأَوَّجَدَهُ، حَدَّثَ الشَّيْءُ
 يَخْدُثُ خُدُوْناً وَحَدَاثَةً: يَقْبِضُ قَدَمَ)، (أَخَذْتُ الشَّيْءَ) واته: شته که ی په یدا کردو
 دایه ینا، به لأم (حَدَّثَ الشَّيْءُ يَخْدُثُ خُدُوْناً وَحَدَاثَةً) شته که په یدا بوو، په یداده بى،
 په یدا بوون، نه مه (يَقْبِضُ قَدَمَ) به، (قَدَمَ)، واته: له میژ بوو، له میژینه بوو،
 به لأم (مُحَدَّثُ) واته: په یدا بوو، یانی: له تازه یی په یدا بوو.

(لَا يَمِيزُ قُلُوبُهُمْ): (لَهَا بِالشَّيْءِ لَهْوًا)، واته: دلایان بى ناگایه، (لَهَا بِالشَّيْءِ لَهْوًا:
 لَعِبَ بِهِ وَأَوَّلَعَ بِهِ)، یاری پیکردو، هوگری بوو، (وَلَهَا عَنِ الشَّيْءِ لَهْيًا وَلَهْيَانًا:

سَلَا عَنْهُ وَتَرَكَ زُجْرَهُ، (لَهَا عَنِ الشَّيْءِ)، واته: نهو شتهی فهراموش کردو وازی له باسکردنی هینا، (لَهُوَ) به مانای خافلان و سه رگهرم بوون دئی.

(أَضَعْتُ أَحْلَامِي): (خَلِمَ) کۆیه کهی (أَخْلَمَ) ه، واته: خهونه کان، (أَضَعْتُ) کۆی (ضَعْتُ) ه، (ضَعْتُ): واته: چه پکی پوش و گیا، یان گوّل، یان ههر شتیک، (أَضَعْتُ) کۆیه که به تی، ده لئی: (الضُّعْتُ وَالْمَضْعُوتُ: كُلُّ مَا جُمِعَ وَقُبِضَ عَلَيْهِ بِجُمْعِ الْكُفِّ وَنُصْرِهِ، (ضَعْتُ وَمَضْعُوتُ) که به (أَضَعْتُ) کۆ ده بیتنه وه، ههر شتیکه که به له په ده ست بگیرئی، یان به له په ده ست، یاخود نه ندازهی نه وه بی، یاخود چه پکئی، (أَضَعْتُ أَحْلَامِي: مَا كَانَ مِنْهَا مُلْتَبِسًا مُضْطَرِبًا يَضَعُ تَأْوِيلَهُ)، واته: بریتیه لهو جوړه خهونه ټیکه ل و ټیکه لانهی که به زه حمهت مانا بکړین.

(جَسَدًا): (الْجَسَدُ: الْجَنَسُ، جَسَدَ الدَّمِّ جَسَدًا: يَبَسُ)، (جَسَدًا): به مانای جهسته و په یکه ر دئی، به لأم ده گوترئی: (جَسَدَ الدَّمِّ جَسَدًا: يَبَسُ)، واته: خوټنه که وشک بوو.

(وَكَمْ): (كَمْ) ده گونجی (غیریه) و بؤ هه و آلدان بی و نه و کاته ش مانای ژماردی زور ده که به نن، ﴿وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَرَرِكُمْ﴾ القصص، واته: زورمان ناوه دانیی فه و تاندوون، هه روه ها ده گوترئی: (كَمْ كُنْيًا قَرَأْتُ)، زور کتیم خوټندوونه وه، نه مه نه گهر بؤ هه و آلدان بی، یانی: زور، به لأم جاری وایه بؤ پرسیار کردن (استفهامیه) ه، وه ک: (كَمْ دُرُسًا دَرَسْتُ؟)، چهند ده رست خوټندوون، واته: چ ژماره یه ک؟

(قَسَمًا): واته: ټیکمان شکاندوون، (الْقَسَمُ: الْكَسْرُ الَّذِي فِيهِ انْفِصَالٌ)، (قَسَمَ): بریتیه له شکاندنیک که لیک جیا بوونه وهی تیدا بی و، به مانای فه و تاندن دئی، ده گوترئی: (قَسَمَ اللَّهُ ظَهْرَهُ) واته: خوا پستی شکاند.

(أَحْسُوا): واته: هه ستیان پتکرد، (الْحِسُّ: الْإِذْرَاكُ بِإِخْدَى الْحَوَاسِ الْخَفِيسِ)، (حَسَّ): بریتیه له هه سترکردن به یه کتیک له پتنج هه سته کان، ده گوترئی: (أَحْسَ الشَّيْءَ وَأَحْسَ بِالْشَّيْءِ)، هه ردو وکیان به مانای نهو شتهی زانی و ده رکی پتکرد.

(بَاسًا): (البَّاسُ: الشَّدَّةُ فِي الْعَرَبِ)، (بَاسٌ): بریتیه له سه ختی له جهنگدا، ههروه‌ها به مانای خودی جهنگ و، سزای توند و، ترس، دئی.

(يَرْكُضُونَ): واته: پایانده‌کرد، (رَكَضٌ، يَرْكُضُ، رَكَضًا: عَدَا مُسْرِعًا)، واته: به خیرایی پایکرد، یاخود (رَكَضٌ أَيْ: ضَرْبٌ بِرِجْلِهِ)، پتی به زهوی دادا، ده‌گوتری: (رَكَضٌ مِنْهُ، أَيْ: قَرَّ وَهَرَبَ)، واته: لئی پایکردو له دهستی پایکرد.

(حَصِيدًا): (حَصَدَ الزُّرْعَ وَالنَّبَاتَ حَصْدًا وَحَصَادًا: قَطَعَهُ بِالْمِخْلِ)، کشتوکاله‌کی به داس بری و دره‌وی کرد، که: (حَصَدَ، حَصَادٌ) چاوکه‌که‌یه‌تی، به‌لام نه‌گه‌ر بگوتری: (حَصَدَ الْقَوْمَ بِالسَّيْفِ)، یانی: (قَتَلَهُمْ وَاسْتَأَصَلَهُمْ)، به شمشیر خه‌لکه‌کی کوش و ریشه‌کیشی کردن، (حَصِيدٌ) یش: به مانای کشتوکال‌تکی دره‌و‌کراو (الزُّرْعُ الْمُخْصُودُ) دئی.

(خَائِدِينَ): (خَفَدَتِ النَّارُ تَخْفُدُ خَفْدًا وَخُمُودًا: سَكَتَ لَهَيْهَا وَلَمْ يَطْفَأْ جَمْرُهَا، وَخَفَدَ فُلَانٌ: أَيْ مَاتَ، وَخَفَدَتِ الْعُمَى: سَكَتَتْ)، (خَفَدَتِ النَّارُ تَخْفُدُ خَفْدًا وَخُمُودًا) واته: ناگه‌که بلتسه‌کی کوژایه‌وه، به‌لام پشکویه‌کانی نه‌کوژانه‌وه و هه‌ر ده‌تابسان، هه‌روه‌ها وشه‌ی (خَفَدَ) خوازراوه‌ته‌وه بۆ (مَاتَ)، (خَفَدَ فُلَانٌ) واته: فلان که‌س مرد، چونکه نینسان که مرد داده‌مرکتی و جوول‌هی نامینی و، ناگریش که کوژایه‌وه، خاموش ده‌بی و داده‌مرکتی، ده‌گوتری: (خَفَدَتِ الْعُمَى)، واته: تایه‌کی نه‌ما، یاخود دامرکا، که لیره‌دا (تا) نه‌و تایه‌ی دیته مرووف، به ناگریک تشبیه کراوه و نه‌مانه‌که‌شی به دامرکانی.

مانای گشتی نایه ته کان

خوایا ﷺ له م سووږه ته دا ژماره یه کی زور بابته کی گه وړه وگرنگی باسکړدوون، به لām له بهر نه وهی - وهک پتشر باسما ن کرد: به لای که موه شه ست (٦٠) سووږه، یا خود هفتا (٧٠) سووږه، له پیش نهم سووږه ته دا دابه زیون - بویه زور به کورتی دواوه و به سه رهاقی هه ندیک له پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) هر ناماژی کورتی پیکردوون، چونکه پتشر له سووږه ته کانی دیکه دا، به سه رها ته که یان به ته فصل هاتوه، هه روه ها هه ندیک بابته کی دیکه ش که له م سووږه ته دا باسکراون، خوایا ﷺ لیره دا به ناماژی کورت باسی کردوون، له سونگی نه وه وه که ته فصل و ورده کاریه کان له سووږه ته کانی دیکه دا هاتوون.

سهره تا نهم سووږه ته موباره که ناوا ده ست پیده کات: ﴿يَسْمِعُ اللَّهُ الرَّغْمَ الْخَفِيَّ﴾ به ناوی خوا ی به زهی به خشنده، هه رکا ت ده لئی: به ناوی خوا ی به به زهی به خشنده، واته: به ناوی خوا ی به زهی به خشنده نهم کاره ده ست پیده که م، یا خود: ناوی خوا ی به به زهی و به خشنده هینان، ده ست پیک کی کاره که م، ننجا ده بن له کاتی کوتی نهم رسته یه دا، نهم چوار واتایه له عقل و دل دا ناماده بن:

١- نهم کاره به ناوی خوا وه ده ست پیده که م.

٢- نهم کاره بو رازی کردنی خوا ده که م.

٣- نهم کاره به پی شهرعی خوا ده که م.

٤- به پشتیوانی خوا ﷺ نهم کاره نه نجام ده ده م، به هیز و وزی خوم.

پویسته هر کاریکی گرنگ نینسان له سهره تیه که یه وه (بسم الله) بکات و نه و مانا و مبه ستانه ی خستمانه روو له دلی خو ی دا ناماده بکات.

﴿ اقْتَرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴾، له حالتیکدا که خه لک له بی ناگایدا پروو وهرچه رختنه رن، واته: پروو وهرچه رختنه رن له هق، لپرسینه وه یان نیزیک که وته وه، ﴿ قَرَّبَ ﴾ واته: نیزیک بویه وه، به لَم ﴿ اقْتَرَبَ ﴾ واته: زور نیزیک که وته وه، ﴿ حِسَابُهُمْ ﴾، لپرسینه وه یان، واته: لپرسینه وه له که ل کرانی خه لک زور نیزیکه، له حالتیکدا که نه وان له بی ناگایدان و، پروو وهرچه رختنه رن و پروو وهرگین له هق، ﴿ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنْ رَبِّهِمْ فَهُمْ كَذِبُونَ ﴾، له پهروه دگار یانه وه هیچ بیرخستنه وه به کی تازه یان بو نایه ت، مه گهر گوئی بو هه لده خه ن له حالتیکدا که یاری و گه مه ده کهن، واته: گاته ی پی ده کهن و، پی پی راده بو ترن، ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾، دلّه کانیان خافلاون، ﴿ لَهُوَ ﴾ یانی: خافلان و بی ناگایی و سه رگرم بوون به شتیکه وه که سوودی نه بی، ﴿ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ ﴾، دلّه کانیان خافلان و سه رگرم و سه رقالن.

﴿ وَأَسْرَأُ النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا ﴾، نه وانیه که سته میان کردوه، چه چی خویان به په نهانی کرد، ههر چه چپ خوی په نهانه، نجا نهو چه چه ش، یان سرکه سرکه به په نهانی بکه ی، واته: زور به په نهانی قسه کانیان کرد، چی بوو نه وه ی که په نهانیان کرد، نهو چه چه؟ ﴿ هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ﴾، له تیو خویاندا نهو پرسیاره یان کرد: نایا نه ودهش ههر مرو فیککی وه ک خوتان نیه؟ که مه به ستیان پیغه مبه ره، نایا نه م پیاهو مرو فیککی وه ک خوتانه؟ واته: که مرو فیککی وه ک خوتانه، چون دهن شوتنی بکه ون؟ به ناوی خواوه به رنامه تان بو بهی نی، نایا مرو ف لپی دوهو شیته وه، نوتنه ری خوا، ﴿ بَشَرٌ مِثْلُكُمْ ﴾؟ ﴿ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَالْأَنْتَرُ تُبْصِرُونَ ﴾، نایا تیوه ده چنه لای جادوو له حالتیکدا که ده شینن؟ واته: تیوه ده بینن، عه قلتان هه به و چاوتان هه به و فامیدن (قام ده کهن)، چون ده چن بو لای جادوو؟ دیاره فورنایان به جادوو له قه لهم داوهو، پیغه مبه ریشیان، به جادوو گهر له قه لهم داوه، واته: چون ده چن بو لای نهو جادوو وه، گوئی بو نهو جادوو گهر ده گرن؟

﴿ قَالَ رَبِّ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾، گوئی: کنی گوئی؟ پیغمبری خاتم ﷺ، له وه لیماندا نهوه دهفهرموئی، گوئی: پهروهردگارم ههر قسهیهک له ناسمان و زهویدا بکړی، بیگومان نهوه دهیزانن، بهس نهوه بیسهری زانایه، واته: نهوه قسانه کی تپوه دهیانکه نه و، نهوه تومه تانه کی تپوه پالیان ده دهنه لای من، خوا ﷺ هه مووی گوی لپیهو، له سهرتان تومار دهکات، بویه بزنان چن ده لپن؟! نهوه هه په شه به که و، دلدا نه وهی پیغمبر ریشه ﷺ، که خوا ﷺ له سهر زمان پیغمبر ﷺ نهوه دهفهرموئی، واته: نو بلن: پهروهردگارم هه موو قسهیهک له ناسمان و زهویدا ده زانن، له سهری و له خوارن و، ههر نهوه بیسهری زانایه.

نجا دپته سهر خسته پروو چهند تومه تیکی دیکه یان: ﴿ بَلْ قَالُوا ﴾، به لکو گوتیان: نهک ههر پروایان پتی نه کرد، به لکو کافره کان گوتیان: ﴿ أَصْغَتْ أَحْلَمِ ﴾، نهوه خه وونی تیکه لپیکه له، ﴿ بَلْ أَفْتَرْتَهُ ﴾، به لکو نهوه قسه بهی به ناوی خواوه هه لپه ستوه، ﴿ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ ﴾، به لکو نهوه شاعیره و هونه ریکه شاعر ده لن.

واته: قورنایان به شاعر له قه لهم دهدا، بویه له سووره کی (یس) دا خوا ﷺ دهفهرموئی: ﴿ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْآنٌ مُبِينٌ ﴾، واته: نه شاعرمان فیر کردوه و نه بوشی ده گونجی، نه قورنانه ته نیا یادخه روه دیه و، قورناتیکی پروو و ناشکرایه، یانی: پیغمبر ﷺ نه یوتوانیوه شاعر دابنن، خوای کار به جی پتی لن گرتوه که شاعیر بن و شاعر دابنن، به لام شاعیری خه لکی دیکه کی زانیی، گو توویته، نهک خوئی شاعیری دابنن، به لام شاعیری که سی دیکه کی خویندو ته وه، زور که شیش شاعیری شاعیران ده خوینن و یاخود ده یگپرت ته وه، به لام مانای نهوه نیه که بو خوئی شاعیره.

نجا تومه تیکی دیکه ده خاته پروو که پالی ده دهنه لای پیغمبر ﷺ و، بیانوویه کی دیکه یان که ده لپن: ﴿ فَلْيَأْنِتْ بِتَابِهِ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ﴾، با

نیشانەبە کەمان بۆ بهێنن وەك پێغەمبەرانی پێشوو كە پەوانە كراون، واتە: موعجیزەبە کەمان بۆ بێنن، وەك هە می ئەو پێغەمبەرانی كە لە گەلە پێشوووە كاندایەوان كراون، موعجیزەبە كە بەرھەست، كە ھەستە وەرەكانی مەوفا بدوینن، نەك عەقڵ و شەووری، بەلام خوا ﷻ كاتی خۆی، لە قوئانغی ساوایی مەوفا بەتیبدا، ئەو موعجیزانە ی بۆ پێغەمبەرانی ناردوون، كە لە گەل قوئانغی ساوایی مەوفا بەتیبدا بكونجین، ئەو كاتە مەوفا كەن زیاتر پشتیان بە ھەستە وەرەكانیان دەبەست، كە ئەو قوئانغی كە شەست و نەو قوئانغی گەشتن و كامڵ بوون، ئنجا خوا ﷻ موعجیزەبە كە بۆ ناردوون كە عەقڵ و ھەست و ناخیان بدوینن، ئەو لە گەل ئەو قوئانغی پێكەشتن مەوفا بەتیبدا دەكونجین، بۆیە خوا ﷻ لەمیان دەداتەو: ﴿مَاءَ أَمْنَتَ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرَيْبٍ أَهْلَكْتَهَا أَفْهُمْ يُؤْمِنُونَ﴾، واتە: لە پێش ئەواندا ھێچ ناوەداننەك كە فەوتاندوومانە، بڕوای نەھێناو، ئایا ئەوان بڕوا دێنن؟ واتە: ئەو موعجیزەبە ی كە داوای دەكەن، لەو شەو موعجیزانەمان بۆ كۆمەلگا و گەلە پێشوووەكان ناردن، بەلام بڕوایان پێیان نەھێناو، سەرەنجام فەوتاندانمان، چونكە یاسای خوا ﷻ وایە، ھەر كۆمەلەك داوای موعجیزەبەك بكەن، خوا موعجیزەكەیان پێ بدات و، داوایی بڕوا نەھێنن، خوا ﷻ دەیانفەوتێنن و، بۆ ئەو ی خەلەك تەبەیی، ھەر پۆزە و بیانوو بەك نەگرت بە پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، داواكار بەك لە خوا نەكەن، داوایی شەكە بێنمەوود (مبتذل) و بێ ئیعتیار دەبن، ئنجا بەكەیان دەلێ: ئەو ی بۆچی بۆ فلان عەشیرەت ئەوەتان كردو؟ ئیمەش دەبێ ئەوەمان بۆ بێنن، بەكەك دیکە دەلێ: بۆچی ئەوەت بۆ ئەمە كردو، دەبێ ئەوەش بۆ من بێنن، ئەوە دەبێتە گالە جارو ئەوەش لە گەل پایە بەرز ی خوا ﷻ، لە گەل ئەركی بەرز ی پێغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) شەكی گونجاو نیە، بۆیە ھەر كۆمەلگایەك بیانوو یان بە پێغەمبەرەكە ی خۆیان گرتبێ و داوای موعجیزەبە كەیان لێ كەربێ، ئەو پێغەمبەرە

(عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) ئەو موعىزەيەى لە خواوە پى درابى و ئەو خەلكە برۋايان پى نەهيتابى، فەوتاون، كە بە زۆرى گە لە پىشوووەكان ھەروا فەوتاون.

بۆيە خوا دەفەرمۆى: لە پىش ئەواندا ھىچ ئاوەدانىيەك برۋاي نەهيتاوە، واتە: داواى موعىزەكانيان كرد، بەلام ھىچيان برۋايان پى نەهيتا و فەوتاندان، ﴿أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ﴾ ئايا ئەگەر ئەو موعىزەيەى كە داواى دەكەن، بۆيان بنىرين، ئيمان دەهينن؟ يىگومان ئيمان ناهينن، بۆيە ناينىرين، تاكو نەيانفەوتىنين، بەلكو خوا موعىزەيەكيان بۆ دەتيرى، كە خۆى ديارىى كردووە و ئەگەر برۋاش بەو موعىزەيە نەهينن، لە دنياىدا نايانفەوتىنين، بەلام لە دواړۆډا سزايان دەدات.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُّوحِي إِلَيْهِمْ﴾ لە پىش تۆدا تەنيا پياوايمان ناردوون و سروشان بۆلا كردوون، چونكە ئەوان دەيانگوت: چۆن دەبى مروف پىغەمبەر بى، خوا دەفەرمۆى: لە پىش تۆشدا تەنيا پياوايمان وەك رەوانەكراو ناردوون و، ئەك فرىشتەكان، ﴿فَتَلَوُا هَلْ أَلْزَكِرِ إِنْ كُتِمَ لَا تَعْلَمُونَ﴾ لە خاوەن زىكران بپرسن، ئەگەر نازانن، واتە: لە خاوەن كىتەكان بپرسن، لە زانايان و شارەزايان كىتە پىشوووەكان بپرسن، ئەگەر نازانن، ئايا ھىچ كام لە پىغەمبەرانى خوا فرىشتە بوون؟! ھەموويان ھەر پياو بوون و، ھەموويان ھەر مروف بوون و لە نىو مروفەكانىشدا پياوان، چونكە وەك پىشتەر باسمايان كرد، ئەو پاى بەرزە، ئەو پىگە و بەرپرسارىيەتە قورسە، بە پياوان ھەلەدەگيرى و لە تواناي ئافرەتاندان نى، كە ئافرەتان بە لای سوۆز و عەتف و ھەستى ناسك و جەستەى ناسك و دەنگى ناسكدان.

﴿وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَدًّا وَلَا يُاكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَلِيلِينَ﴾ ئنجا ئەو پىغەمبەرانەشمان نەكردوون بە جەستەيەك كە خواردن نەخۆن و، ھەر ماویش نەبوون، واتە: لە ژيانىشدا نەماونەو، ئەوان مروف بوون وەك مروفەكان خواردن و خواردنەو و خەو و ھەموو حالەتە سروشتىيە جەستەيەكانيان بوون و،

دواییش و دک باقی مروّفه کان نه خوښ بوون و ساغیش بوون و، پاشان کوّتابی به ژبانیان هاتوه.

﴿ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَّشَاءُ﴾، دواپی به لّینمان له گه ل راست بردنه سهر، نهوان و ههر که سیک که ویستمان دهر بازمان کردن، دواى نه و دى خوا سزای نارد، ﴿وَأَهْلَكْنَا الْمُشْرِكِينَ﴾، زنده پرویکار امان فهوتاندن و له به ینمان بردن.

﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، به دنیایی تیمه کتیبیکمان بو لاتان دابه زانده، که بیرخستنه وه تانی تیدایه، آیا نافامن؟ وشه ی (ذکر) هم به واتای بیرخستنه وه دى و، هم به واتای ناو و ناوانگیش دى، که به پتی په وته که مانابه که ی دیاری ده کری، لیره دا زیاتر وا پیده چی، مه به ست نه وه بى که بیرخستنه وه و یادخستنه وه تانی تیدایه.

ننجا بوچی خواى کارزان له و پتېج ناوه ی که بو قورّانی، به کارهیناون (فرقان، قرآن، ذکر، کتاب، کلام الله) بوچی به کیکیان (ذکر)ه؟

چونکه خوا مروّفی وا خوّلانده، نه و راستیانه ی له دوو توتی وه جییدا ده باننیرى، له گه ل زگماک و سروشتی ساغی مروّفیشدا تیکیه له لشیلاون، وه حیى خوا و کتیه کانی خواش هاتوون، نه و راستیانه بیر مروّف بخه نه وه، بویه په کى له ناوه کانی قورّان بریتیه له (ذکر)، ههروه ها وشه ی (ذکر) بو ته وړایش ههر به کارهاتوه.

ننجا خوا ﷻ له کوّتابی دا، باسی سه ره نجامی شوومی نه وانه ده کات، که نه هلی سته م بوون و، بیپروا بوون و خرابه کار بوون، ده فره موئ: ﴿وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَبْلِكَ كُتُوبًا عَلَيْهِمُ ظُلُمَاتٌ﴾، زور ناوه دانیمان تیکشکاندوون که سته مکار بوون، (کم) واته: چهنه، به لّام لیره دا (کم الغریة) ی پیده تین، نه ک (کم الإستفهامیة)، خوا ﷻ ناپرسئ: چهنه دمان فهوتاندن؟ به لکو ده فره موئ: چهنه دمان فهوتاندن!

۱۰۱. واتە: زۆرمان فەوتاندن، زۆر ئاۋەدانىسى كە ستمكار بوون، ﴿وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾، لە دواى وانىش كۆمەلىك خەلكى دېكەمان پىكەياند، ﴿فَلَمَّا أَحْسَبُوا أَنَسَاءَ إِذَا هُمْ مِّنْهَا يَرْكُفُونَ﴾، ئىنجا كاتىك ھەستىيان بە سزاي سەختى ئىمە كرد، ھەستىيان بە سەردەتا و پىشەككەكانى كرد، تۆ - ئەگەر لەوئى باي - دەتېنى: ئەوانە لەو ئاۋەدانىيانە، لە شارو دىيەكانى غۇيان، پاياندىكرد، ھەلەدەھاتن، ﴿لَا تَرْكُفُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ﴾، پامەكەن و بگەپنەوہ بۆ ئەو دىيانە خۇشەي كە تىيدا خۇشگوزەران كرابوون، ﴿وَمَنِّيكَم﴾، ھەروەھا بگەپنەوہ بۆ خانووبەرەكانتان، ﴿لَعَلَّكُمْ تَتْلُونَ﴾، بەلكو پرسىيارتان لى بكرى، واتە: خەلك بىن داواى شىتان لى بكات، كە ئەوہ جوړيكە لە گالئە پىنكردن، ياخود: ﴿لَعَلَّكُمْ تَتْلُونَ﴾، بۆ ئەوہى كە لىپرسىنەوہتان لەگەلدا بكرى.

۱۰۲. ﴿قَالُوا يُونُسَ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، گوتيان: ئەي ھاوار بۆ ئىمە! ئەي سزاي سەخت بۆ ئىمە، لە كوئى وەرە! يىگومان ئىمە ستمكار بووين.

۱۰۳. ﴿فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ﴾، نىدى ھەر ئەوہ پارانەوہيان بوو، بەردەوام ھەر ئەو قسەيان دووبارە دەكردەوہ: ﴿يُونُسَ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، ھەتاكو ھەموويائمان گىپان، بە (وہك) كشتوكاالىكى درەوكرائى دامركاو، (خەيدى) بە ماناي (مەخسۇدا)ە، واتە: كشتوكاالىك كە درەو كرابن و حاسەلاق ھەلگىرايىتتەوہ، (خەيدىن)، (خەقد) واتە: (سگن) واتە: دامركاو و ھەست لىپراو و بىن نووزە، كە ديارە خەلكىك كە دەفەوتى، بەو شىۋەي لى دى، ھەم وەك پەريزىكى پروت، كشتوكاالىك كە دەدوورىتتەوہ، ھەم وەك ئاگرىكى دامركاو، كە قرچە قرچ و گرافە و لرفە و ھەست و خوستى نامىنى.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی یه که م:

باسی نیزیکی لپرسینه وهی خوا بۆ خه لک، له حالیکدا که نه وان له بن ناگایدان، (دیاره مه به ست پتی خه لکی بیروایه)، ههر وه حیه کی تازه شیان بۆ بێ، به گه مه و یاریه وه و به دل خافلاویسه وه گویتی بۆ ده گرن و، به شه ر بوونی پتغه مبه ر موحه مه مد ﷺ ده که نه بیانوو ی بر وا پتته هیتانی و، قورئانیش به جادوو تۆمه تبار ده که ن:

خوا ده فه رموی: ﴿أَقْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا أَسَمَّعُوهُ وَهُمْ يَعْبُونَ ﴿٢﴾ لَا هِيمَ قُلُوبُهُمْ وَأَسْرَأُ النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَأَنْتُمْ تَصِيرُونَ ﴿٣﴾﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له هه شت بر که دا:

١- ﴿أَقْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ﴾، لپرسینه وه بۆ خه لک نیزیکی که و ته وه، دیاره (حساب) وه ک پتتر باس مان کرد، مانا ریشه یه که ی بر تیه له: ژماردن (استعمال العدد)، به کاره یتانی ژماره (١، ٢، ٣...)، ئەوه حیسابه، به لأم دواپی وشه ی (حساب) خوا زرا وه ته وه بۆ لپرسینه وه و، پاشان خوا زرا وه ته وه بۆ سزادان، وه ک خوا ﷺ ده فه رموی: ﴿إِنْ حِسَابُهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١٧٣﴾﴾، واته: سزادانیان، یا خود لپرسینه وه یان ههر له سه ر په روه ردگار مه، نه گه ر تیه وه سه ت پێ بکه ن، هه روه ها یه کتیک له ناوه کانی رۆژی دواپی، بر تیه له (يَوْمَ الْحِسَابِ)، واته: رۆژی لپرسینه وه، یا خود رۆژی سزادان، که ده فه رموی:

﴿اَقْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ﴾، وشهی (الناس) دیاره (ال) ده‌ک‌هی (ال العهد)، واته: بۆ خه‌لکه‌که، که خه‌لکه هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌که‌ن، چونکه خه‌لکه برواداره‌که، بن ناگا نه‌بوون و، پشت هه‌لکردوو نه‌بوون، پاشان نه‌و وه‌حییبه تازه‌یه‌ی که له پیغه‌مبه‌ری خاته‌مه‌وه ﴿اَقْرَبَ﴾ پټیان گه‌یشتوه، به‌گالته و گه‌مه‌وه مامه‌له‌یان له‌که‌لدا نه‌کردوه، دل‌یان لیتی بن ناگا نه‌بووه، که‌واته: وشه‌ی (الناس) نه‌و (ال) ده‌ی که له‌سه‌ریه‌تی بۆ ناساندن (تعریف)، به‌لام بۆ (تعریف العهد)، واته: خه‌لکه‌که، خه‌لکه بی‌پروایه‌که، وشه‌ی (اَقْرَبَ) ش به‌ پټی بنچینه‌ی: (زیاده المبنى تدل على زیاده المعنى)، (قُرْب) یانی: نزی‌یک بۆوه، به‌لام (اَقْرَبَ) یانی: زۆر نزی‌یک که‌وته‌وه، که ده‌فه‌رموی: نزی‌یک که‌وته‌وه، دیاره به‌ پټی نه‌ندازه‌گیری خوا ﴿اَقْرَبَ﴾ دنیاو قیامه‌ت و رابردوو و، ئیستا داهاتوو هه‌مووی یه‌ک شته، بۆ تیمه‌کات (زمان) دابه‌ش ده‌کری بۆ رابردوو، که تی‌په‌ریوه و، ئیستا که تی‌یداین و، داهاتوو که نه‌هاتوه، به‌لام به‌نسبه‌ت خواوه ﴿اَقْرَبَ﴾ هه‌مووی وه‌ک یه‌که، خوا ﴿اَقْرَبَ﴾ له‌ده‌ره‌وه‌ی بازنه‌ی کات و شو‌ئنه، بۆیه خوا ﴿اَقْرَبَ﴾ ئیستا لی‌ره ده‌فه‌رموی: بۆ خه‌لکی هاوبه‌ش بۆ خوا دانهره‌و بی‌پروا، لی‌پرسینه‌وه‌یان، زۆر نزی‌یک که‌وته‌وه، به‌لام له‌شو‌ئنی دیکه، ده‌فه‌رموی: چوونه‌تیو به‌هه‌شته‌وه، یان چوونه‌تیو دۆزه‌خه‌وه، یان لی‌پرسینه‌وه‌یان له‌که‌لدا کرا، به‌ رابردوو ده‌یه‌ئیتی.

(۲) - ﴿وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ﴾، واته: له‌حالی‌کدا که نه‌وان له‌بێناگایی دان، ﴿مُعْرِضُونَ﴾ یانی: ڕوو وه‌رچه‌رخینه‌ریشن (ڕوو وه‌رگێریشن) (مُعْرِض) واته: ڕوو وه‌رگێر، (مُعْرِضُونَ) کۆیه‌که‌یه‌تی، یانی: هه‌م بن ناگان، هه‌م ڕووشیان وه‌رچه‌رخاندوه (ڕووشیان وه‌رگێراوه) (الْغَفْلَةُ: الدُّهُولُ عَنِ الشَّيْءِ)، (غفلة) بن ناگابوونه له‌شتی‌ک، (وَإِغْرَاضٌ: صَرْفُ الْعَقْلِ عَنِ الْإِسْتِغَالَ بِشَيْءٍ)، وشه‌ی (إِغْرَاض) یانی: ڕوو وه‌رگێران، به‌لام مانا مه‌جازیه‌که‌ی پټ مه‌به‌سته، نه‌ک مانا حه‌قیقیه‌که‌ی که ڕوو وه‌رگێرانی جه‌سته‌یه، واته: نه‌وه که ئینسان عه‌قل و هه‌ستی خۆی له‌شتی‌ک لاب‌دات و تی‌یدا به‌کاری نه‌هئیتی و، گرنگی پټ نه‌دا و لیتی ورد نه‌بیته‌وه و تی‌یرانه‌مئیتی.

(۳) - ﴿ مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرِ مِنْ رَبِّهِمْ تُخَذِّلُ ﴾، له په روډه دگارپانه وه هېچ بیرخستنه وده کې تازه یان بڼو نایه، (المُحَدَّث: الجَدِيدُ نُزُولُهُ مُتَكَرِّرًا) واته: نه وه که دابه زینه کې دووباره ده بیته وه و تازه یه.

لیره دا هه ندیک له زانایان زور مش و مریان له سر نه وه بووه، که نایا قورنات دروستکراوه، یاخو دروستکراو نیه؟

که به پتوېستی نازانم، بېمه نیو نهو باس و خواسانه وه و کاتی خوې کیشه و فره ته نه یه کی زور له سر نه وه بووه، کوښه لیک زانا زور له سر نه وه نه زیت دراون، به تایهت نیمام نه حمده، به لکو هه ندیکیان نیعدام کران و کوژران و، خه لکیکي زور تووښی مینه تی بوو، که دهسته لاتی سیاسیی نهو کاته، وه که دهسته لاتی سیاسیی هه موو کاته کانی دی، هه ر جاره شتیک بڼو خه لک دینته پتشی و ده بوروژینتی و خه لکی پی سه رقآل ده کات، بڼو نه وهی خه لک ناگایان له گرفت و کیشه راسته قینه کانی خوین نه میتی، نهو کاته هه ر واپووه، نه گه رنا خوا ﷺ باسی قورنات ده کات، وه که فره مایشتی خوې، هېچ گومانی تیدا نیه قورنات که فره مایشتی خوا بهو، نهو سیفه ته سیفه تیکي له میژینه یه له خوا، واته: سیفه تیکي بی سه ره تابه، هه روه که چوڼ زانیاری خوا نه بوونی پیش نه که وتوه، دهسته لاتی خوا، ژبانی خوا و، ویستی خوا... هتد، به هه مان شپوه، نه وه ش که خوا فره مایشت ده فره موې، نه بوونی پیش نه که وتوه، واته: کاتیک بوو بی که خوا ﷺ فره مایشتی نه بوو بی و، دواتر فره مایشتی په یدابوو بی، به لام نه م قورنانه بڼو تیمه دواي نه وهی که بڼو پیغه مبه ری خاتم ﷺ دابه زیوه، پیغه مبه ری خوا ﷺ پی زانیوه، به نسبت تیمه وه له دواي هانتی پیغه مبه ر ﷺ تیمه به قورنات ناشنا بووین و، خوا نهو فره مایشته ی بڼو تیمه ناردود، به لام سیفه تی فره مایشتکردنی خوا ﷺ بی سه ره تابه و له میژینه یه، نجا هه ر نایه تیک که دابه زیوه بڼو وینه، نیستا ده گوترتی: قورناتی مه که کی و قورناتی مه دینه یی، دیاره قورناتی مه که کی له مه که که دابه زیوه، قورناتی مه دینه یی له مه دینه دابه زیوه،

كەواتە: قورئانى مەدینەيى بۇ ئەوانەي كە چوونەتە قۇئاغى مەدینەو، تازەتر بوو، لە قورئانى مەككەيى، دابەزىنەكەي تازەتر بوو و نویتەر بوو، بەلام سيفەتى فەرمایشترکردى خوا ﷻ سيفەتتىكى لەمپىزىنەيەو بى سەرەتايە، ئىدى سيفەتەكانى خواش، ئىمە لەو بەووكترىن عەقلى و خەيالى و ئەندىشەي ئىمە لەو بەووكتەر، كە ئىستىعابى ھەندى لە دروستكراوكانى خواش بكات، چ جاي سيفەتەكانى خوا ﷻ، چ جاي خوا ﷻ كە لە سەرووى دروست كراوكانىيەتى.

ئىنجا خوا دەفەرموى: ھىچ ياد خستىنەو ھەيەكان لە پەرۋەردگار يانەو ھە تازەيى بۇ نايەت:

(۴) - ﴿إِلَّا أَسْتَمِعُوهُ وَمُ يَلْعَبُونَ﴾، واتە: مەگەر گوئى بە ھەتدەخەن، لە ھالىكىدا كە يارىي دەكەن، واتە: بە جىددىي نايگرن و گالتەي پى دەكەن.

(۵) - ﴿لَا ھِیَ قُلُوبُهُمْ﴾، واتە: لە ھالىكىدا كە دليان خافلاو، پىشتەر گوتمان: (لەي، يلىو) يانى: خافلى و سەرگەرم بوو و سەرقال بوو، ﴿لَا ھِیَ قُلُوبُهُمْ﴾، واتە: لە ھالىكىدا گوئى دەگرن، لەو ياد خستىنەو تازەيەي خوا كە بۇيان دادەبەزى، كە دليان بى ناكايە، واتە: تىكەبىشتىنى تىدا نىە.

(۶) - ﴿وَأَسْرُوا النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، ئەوانەش كە ستەميان كردو، چپە چپى خۇيان پەنھان كرد، ئىنجا خوا نەيفەرموو: ﴿وَأَسْرُوا النَّجْوَى﴾، ئەگەر وای فەرموو بایە واتە: ئەو كافرانەي كە قەسەي لە بارەو دەکردن، ئەو ھاوبەش بۇ خوا دانەرانە، بەلام لىرەدا: ﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، بۇ زىاد كردو، تاكو بزانرى ئەوانە، وئىراي ئەو ھاوبەش بۇ خوا دانەر و كافر بوون، سيفەتى ستەمىشان ھەبوو، ئەوانەي كە ستەميان كرد، ﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، ديارە ئەمە جىتدار (بدل)ە كە دەفەرموى: ﴿وَأَسْرُوا﴾، ئەم: ﴿الَّذِينَ ظَلَمُوا﴾، (بدل)ە بۇ ئەو.

(النَّجْوَى)، لە ﴿وَأَسْرُوا النَّجْوَى﴾ دا، (المُعَادَاةُ: العَقِيَّة) كە بە كوردىي پىي دەلىين: چپە چپ، يان فسكە فسك، يان سركە سرك، وشەي (الإسراء: الكتمان)،

یانی: په نهانکړدن، ننجا نامانچیان له په نهانکړدنې نهو چپه چپیان، نهوه بووه که مسولمانان به پیلان و ښه که بیان نه زانن، و ټپرای نهوه ی که چپه چپ، هه ر بو خوی په نهانه، که چی په نهانتریشیان کړدوه، به لآم نهوه تا خوا ﷺ لپی ناشکرا کړدوون، ننجا نهو چپه چپه ی که په نهانپان کړد، نهوانه ی سته میان کړدبوو، بریتی بوو له چی؟

(۷) - ﴿هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ﴾، نهم چپه چپه بریتی بووه لهوه که ده یانکوت: نایا نه مه هه ر موؤ ښکی وهک خوؤانه؟ که ټیکومان نهم پرسپار کړدنه پرسپار کړدنې نکوو لیلیکه رانه یه.

(۸) - ﴿أَفَأَتُّونَ السَّحَرَ وَآتَتْ بَصِيرُوت﴾، نهمهش دیسان نهم هه مزده (أ) ی سهر ﴿أَفَأَتُّونَ﴾، دیسان نهوهش بو پرسپار لیکردنې نکوو لیلیکه رانه یه، واته: نایا ده چن بو لای جادوو ﴿وَآتَتْ بَصِيرُوت﴾، له حالیکدا که ټیوه ده شینن؟ که به ته نکید مه به ستیان له جادوو، نهو فره رماشته بووه که پیغه مبه ر ﷺ خویندوویه تهوه (قورئان)، که ده فرموؤ ﴿وَآتَتْ بَصِيرُوت﴾، نهوه حاله، یانی: له حالیکدا که ټیوه ده بینن و، چاوتان ساغه، چوون ده چن بو لای جادوو؟ جادوویه که موحه ممهد ﷺ ده یخوینتیه وه، گوپی به هه لده خه ن، ټیکومان لیره دا که ده لاین: ﴿وَآتَتْ بَصِيرُوت﴾، مه به ستیان ته نیا چاوی سهر نه بووه، به لکو مه به ستیان نهوه بووه، که ټیوه وهک چوون شتیک که به چاو ده بیرنؤ زور دپاره، تاواش نهو شته زور جوان دپاره، که نهوه ی موحه ممهد ﷺ ده یلن، جادوویه! ننجا وهک چوون نهوه ی بیرلوه، پیوستی به به لکه له سهر هیئانه وه ناکات، نهوهش موحه ممهد ﷺ ده یلن، که جادوویه، پیوستی به به لکه له سهر هیئانه وه ناکات، هه ر توؤ ښک عه قلطان هه بټ، به لکه نهویسته که جادوویه! مه به ستیان پیی نهوه بووه، که ټیکومان درو په کی شاخداریان کړدوه، به لآم به شهر که دایه نه قامی، هیچ زینده وه ریکی ناکاتن، ننجا به شهر خوؤی هه لده خه له تینن جاری وا هیه، ده زانن که نهوه ناهه قه، به لآم دواپی که زور دوو باره ی ده کاته وه، خوؤی دواپی له خوی ده که ویتنه گومانه وه!

مه سه له ی دووهم:

له سهر زمانى پټغمبهړ ﷺ هاتوه: راځه ياندى ئه وراستيه كه خوا هه موو
 قسه يه كي په نهان و نا شكره له ناسمان و زه ميندا ده زاني و، هيچي لي په نهان بيه:
 خوا ده فهرموي: ﴿ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾

شیکردنه‌وهی ئەم ئایەتە، لە دوو برگەدا:

(۱) ﴿ قَالَ رَبِّ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ ﴾، فهرمووی: په‌روه‌ردگارم هر هر قسه‌یه‌ک له ناسمان و زه‌ویدا ده‌زانی، کئی فهرمووی؟ یتکومان مه‌به‌ست پئی موحه‌مه‌ده ﴿﴾، به‌سیاق و سه‌لیقه ده‌زانی، لیره‌دا خوا ﴿﴾ یتغمه‌به‌ری خوئی ﴿﴾ ناگادار کردوته‌وه، له‌و‌چه‌چه‌ی که به‌پنهانی کردوویانه، بۆیه که چه‌چه‌ی بووه و په‌نهانی‌شان کردوه، واته: له‌شوئینکی لاجه‌پ ئه‌و چه‌چه‌یه‌یان یتکه‌وه کردوه، یان به‌ده‌نکیکی زور نرم و کپ کردوویانه، که‌چی خوا ﴿﴾ یتغمه‌به‌ری خوئی ﴿﴾ لی ناگادار کردوته‌وه، که فهرموویه‌تی: ﴿ رَبِّ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴾، په‌روه‌ردگارم هر هر قسه‌یه‌ک له ناسمان و زه‌وی دا ده‌زانی، وشه‌ی (الْقَوْلَ): (ال تعریف) ی له‌سه‌ره و بۆ جینه‌سه، یانی: په‌روه‌ردگارم یتکرای قسه‌کان ده‌زانی له‌ناسمانی و له‌زه‌ویی دا، وشه‌ی: ﴿ قَالَ رَبِّ يَعْلَمُ الْقَوْلَ ﴾، خوئینده‌وه‌یه‌کی دیکه‌شی هه‌یه: (قُلْ رَبِّ يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ)، نه‌که‌ر به‌فرموئی: (قَالَ)، واته: موحه‌مه‌ده ﴿﴾ فهرمووی، به‌لام نه‌که‌ر (قُلْ) بی، واته: تو به‌فرموو: په‌روه‌ردگارم هه‌موو قسه‌یه‌ک ده‌زانی، که واته‌که‌ی هر ده‌بیتوه‌یه‌ک.

٢٠- ﴿وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ﴾، هەر ئهو بيسهري زانايه، واته: ئهو (خوا) وهسف كراوه به تهواوي سيفهتي بيسن. بۆ ههموو بيسترهوهكان و، سيفهتي زانين، بۆ ههموو زانراوهكان و، ههموو سيفهتهكاني ديكهي خوا ﷻ له لوتكه دان و لهو بهر بيهان و، بۆ سنوورو رههان.

مەسەلەى سێهەم:

خستنه پووێ چوار تۆمەتی دیکەى کافرهکان بۆ پێغه‌مبەر و قورئان، لەو شەش تۆمەتەى کە لەم چەند ئایەتەدا بەسەر یەکەوه هاتوون:

یەک: ئەوەیە کە ئەم قورئانە خەونی تێکەڵ و پێکەڵە.

دوو: موحەممەد قسەى هەلبەستووە بە ناوی خواوە (قورئان).

سێ: شاعیر بوونی پێغه‌مبەر ﷺ.

چوار: نەهێنانى موعجیزەى کى وەک هێ پێغه‌مبەرانى پێشوو، کە بۆ گەلە پێشووەکان هاتوون.

ئەم چوار تۆمەتە و لەگەڵ ئەو دووێ رابردن: (مرۆف بوونی پێغه‌مبەر ﷺ، پاشان بە جادوو لە قەلەم دانى قورئان) ئەوە شەش تۆمەت، ئنجا وەلامدانەویان لە لایەن خۆى پەرورەدگارەوه، کە گەلە پێشووەکانیش کە بریایان بە موعجیزان نەهێناوه، سەرەنجام سزادراون و فەوتاون، بەلام خوا ﷻ نایەوێ ئەوان، واتە: ئەو خەڵکەى کە پێغه‌مبەرى خاتەمیان ﷺ بۆ پەوانە کراوه، بیانفەوتینى، بۆیە ئەو موعجیزەیان بۆ نانێرى کە کەسێک بریای پێ نەهێنى، شایستەى سزادانى فەوتێران بێ:

خوادەفرموى: ﴿بَلْ قَالُوا أَضْغَتْ أَحْلَامٌ بَلْ أَفْرَنُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأِنَّا يَا نَبِيَّ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ ﴿١﴾ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٢﴾﴾

شیکردنەوهى ئەم ئایەتانه، لە شەش برگەدا:

(١) ﴿بَلْ قَالُوا أَضْغَتْ أَحْلَامٌ﴾ واتە: ئەک هەر بە جادووێان لە قەلەم داو، ئەک هەر پێى بێبروا بوون، بەلکو گوتیان: ئەم قورئانە کە موحەممەد ﷺ دەیخوێنیتەوه،

ۋېزىنى باباى خەۋنى تېكەل ۋ پېكەل بىنەرە. پېشتر باسماڭ كىر: (أَصْغَتْ) كۆى (ضَغَتْ) ە ۋ ئەۋىش: (الْحَزْمَةُ مِنْ أَغْوَادٍ، أَوْ الْعُشْبِ، أَوْ الْحَشِيشِ الْمُخْتَلَطِ)، (ضَغَتْ) بىرىتە لە چەپكىك لە چىلكە ياخود، لە گز ۋ گيا، ياخود لە ۋوش ۋ پەلشى تېكەل، ئىجا ئەۋ خەۋنانەى كە ۋەك كوردەۋارىي خۇمان گوتوۋىانە: (ھەر تىردى لە كەنداللىك) كە ھىچ شىتېك پېكىھەۋە ئابەستىتەۋە، پېتى دەلېن: خەۋنى تېكەل ۋ پېكەل ۋ، بە عەرەبىي دەلېن: (أَصْغَاتُ الْأَحْلَامِ)، وشەى (أَحْلَامِ) كۆى (حُلْمٌ) ۋاتە: خەۋن، ئەۋ تۆمەتەشىان پالداۋەتە لای قورئان.

(۲) - ﴿بَلِّ أَفْتَرْتُهُ﴾، ۋاتە: (بَلِّ قَالُوا هُوَ أَفْتَرَاهُ)، بەلكو گوتيان: كە موحەممەد ﷺ قورئانى ھەلبەستەۋە، بە ئاۋى خواۋە.

(۳) - ﴿بَلِّ هُوَ شَاعِرٌ﴾، ئەمىش دىسان ۋاتە: (بَلِّ قَالُوا هُوَ شَاعِرٌ)، بەلكو گوتيان: ئەۋ شاعىرە ۋ ھۈنەرە، بەلام لە ھەردوۋ رستەكان: ﴿بَلِّ أَفْتَرْتُهُ﴾، ﴿بَلِّ هُوَ شَاعِرٌ﴾، (قَالُوا) لى لى لى لى لى، چۈنكە ئەۋەى پېشتر دەيگەيەن: (بَلِّ قَالُوا)، ئەمىش ھەر لەۋ سىياقەدايە، يانى: (بَلِّ قَالُوا هُوَ أَفْتَرَاهُ، بَلِّ قَالُوا هُوَ شَاعِرٌ).

(۴) - ﴿فَلْيَأْنِئْنَا بِمَا نَزَّلَ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوَّلُونَ﴾، با نىشانەيەكمان بۆ بېتى، ۋەك چۈن پېشۋەكان رەۋانە كرۈن، ۋاتە: ۋەك چۈن ئەۋانەى پېشتر رەۋانە كرۈن، بە چەند جۆرە موعجىزەيەكەۋە، با لەۋ جۆرە نىشانە ۋ موعجىزەيەمان بۆ بېتى، خوا ﷻ ۋەلام دەداتەۋە ۋ دەفەرۋى:

(۵) - ﴿مَاءَ أَمْنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرَابَةِ أَمْلَكْتَهَا﴾، لە پېش واندا ھىچ ئاۋەدانىيەك بىروايان نەھىتاۋە كە فەۋتاندىۋومانن، ۋاتە: فەۋتاندىۋومانن بەھۋى ئەۋەۋە كە ئەۋ موعجىزەيەى، داۋايان كىردە، پېمان داون، كەچى بىروايان پېن نەھىتاۋە، ئىجا سەرەنجام ئىمانيان نەھىتاۋە، فەۋتاندىۋومانن.

ۋشەى (ما) لىبەرە (نافىيە) يە، ﴿مَاءَ أَمْنَتْ قَبْلَهُمْ﴾، يانى: بىرواي نەھىتاۋە لە پېشۋاندا، ۋشەى (مِنْ قَرَابَةٍ) (مِنْ) (مَزِيدَةً لِلتَّكْيِيدِ)، (مِنْ) بۆ جەختكردەنەۋە

زىدادكرلوه، واتە: ھىچ ئاۋەدانىيەك لە ئاۋەدانىيەكان كە لە پىش واندا پارىدوون و، داۋاي ئەو جۆرە موعجىزانەيان كىردو، ئىمەش پىمان داۋن، ھىچيان بىروايان نەھىناو، سەرەنجامىش فەوتاندومان.

كە دەفەرمىۆ: ﴿مَاءَ أَمْنَتٍ﴾، ئەوھى كە (مَاءَمْنَتٍ) پىئەوھ پەيوەستە، قىرتىندراۋە، لەبەر ئەوھى سىياقەكە دىلاق لەسەر دەكات، يانى: (مَاءَ أَمْنَتٍ) بایاتنا قىلئەم مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا، بىرواي بەو نىشانانەمان نەھىنا، ھىچ كام لەو ئاۋەدانىيانە كە لە پىش ئەواندا بوون، سەرەنجام بە ھۆى بىروا نەھىنانىانەو، فەوتاندومان، بىگومان كە دەفەرمىۆ: ﴿مَاءَ أَمْنَتٍ قَبْلَهُمْ مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا﴾، وشەى (قَرْيَةٍ) مەبەست پىش خەلكەكەيەق، واتە: خەلكى ئەو ئاۋەدانىيە، پىشووئىش زۆر باسما كىردو، وشەى (قَرْيَةٍ) بە ئاۋەدانىي و شارى گەورە دەگوتى، نەك مانا زاراۋەيە عورفىيەكەى تىستاي كە (قَرْيَةٍ) واتە: گوندو لادى، نەخىر لە قورئاندا وشەى (قَرْيَةٍ) ماناي شارى گەورە ياخود ئاۋەدانىي گەورە.

٦- ﴿أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ﴾، ئىنجا ئايا ئەوان بىروا دەھىن؟ ئەمە پىساركردىكى نكوولسىلىكەرانەيە، واتە: ئەوان كە بىروايان بە موعجىزەى پىغەمبەرەكانى خۇيان نەھىناۋە، سەرەنجام بە پىش ياساي خۇمان فەوتاندوومان، ئايا ئەوان پىيان وايە بىروا دەھىن؟ ئەوانىش بىروا نەھىن ھەرچەندە ئەو جۆرە موعجىزانەشان بۆ بنىرىن، ئىنجا كە بىرواشيان نەھىنا، ۋەك چۆن ئەوانى پىشووومان فەوتاندن، ئەوانىش دەفەوتىن، ئىنجا بۆ ئەوھى نەفەوتىن، ئەو جۆرە موعجىزانەيان بۆ نانىرىن، بەلكو موعجىزەيەكيان بۆ دەننىرىن، كە نەگەر بىرواشى پى نەكەن، لە دىيادا نەيانفەوتىن، مۆلتىيان پى دەدەين.

پىشتر ھىكمەتەكەشم پىوونكردەو: چونكە موعجىزەيەكى بەرھەست، كە بە ھەستەوھەرەكانى مەروئى ھەست دەكرى، كاتىك كە خوا دەپىرى، ئەگەر ئەو خەلكە بىروايان پى نەھىنا، داۋايى خەلكى داۋاي ئەوانىش بۆيان ھەيە بلىن: ئىمەش موعجىزەيەكى دىكەمان بۆ بھىنن و، خەلكى داۋاي ئەوانىش بۆيان

هەبە باین: بۆ ئیمەش بێنن ھەروەھا بە ھەمان شێوە، ئنجا ئەو ھەگەل ئەو جیددیەتە ی کە لە ئایسن و بەرنامە ی خوا دا ھەبەو، لە ئەرکی پێغەمبەرانا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ھەبە، ناگۆنچئ! ھەر بۆیە خوا ﷺ ھەر موعجیزە یە کی بۆ پێغەمبەرانی پێشوو ناردو، ئەو موعجیزالە و ئەو پێغەمبەرالە پەبوەست بوون بە کات و شوێن و کۆمەلگایە کی دیاریکراو، بەلام بۆ پێغەمبەری خاتەم (محمد) ﷺ ئەگەر موعجیزە یە کی لەو شێوە یە ی ناردابە، بۆ وئێنە: کیوی کرد بابە بە زبیر، خەلکی ئیستا دە یگوت: ئنجا کئ دەلئ وا بوو! ئەو ھەر گۆرانیکی جیۆلۆجیی بوو، بەسەریدا ھاتو، یان ئەگەر نەما بوایە دە یانگوت: نەخیر راست نیە، یان بە شتیکی دیکە تەفسیریان دە کردو دە یانگوت: ئیستا با فلان شتە بئ، بەلام ئیستا فەرموو، ئەو قورئانە و لەبەر دەستیانە، کەواتە: خوا ﷺ موعجیزە یە کی بۆ پێغەمبەری خاتەم ﷺ و بۆ مرؤفا یە تیہە ک کە پێغەمبەری خەتمی ﷺ بۆ لا تیردراو، پەخساندو، کە عەقل و دلایان دەدوئئ، ئنجا بەردەوامیشە و لەبەر دەستیانە.

مه سه له ی جواره م:

خوا پیش یتغهمبه ری کوژایی موحه مه مه ۞ ته نیا پیاوای به یتغهمبه ر ناردوون و
حه و جیی خوراک بوون و، هه ر ماویش نه بوون، پاشان خوا ۞ گفتی خوی
له گه ل یتغهمبه راندا راست بر دۆته سه رو، خویان و نه وانه شی که خوا ویستی تی و
به یتویستی زاین دهر بازی کردوون و، زیده پویکار نیشی فه وتاندوون:

خوا ده فه رموی: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَتَلَوْا أَهْلَ الذِّكْرِ
إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَدًّا لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ
﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾﴾

شیکردنه وهی ئەم ئایه تانه، له ههشت برگه دا:

(١)- ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا﴾، له پیش تۆدا ته نیا پیاواغان په وانه کردوون،
واته: به یتغهمبه ر، له و باره وه زانا یان ده ئین: (الرَّسَالَةُ مَحْضُورَةٌ فِي الرِّجَالِ بِلَا خِلَافٍ، فَإِنَّمَا
الْخِلَافُ فِي النُّبُوَّةِ)، په وانه کراویه تی کورت هه له تاروه له پیاواندا، نه وه راجیایی له سه ر
نیه، به لأم هه ندیک له زانا یان له و باره وه رایان جیا به که یتغهمبه رایه تی (نبوة) (خوا
به شیوه یه کی تاییه ت هه و آل به که سیک بدات) ده ئین: نه وه ته نها له پیاواندا کورت
هه لئه هاتوه و، ده گونج هه ندی له تافره تانی ش خوی په ره و ردگار هه و آلی تاییه تی
پیدا بن، به تاییه ت دایکی مووسا: ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَمْرًا مُّسَمًّى﴾، هه روه ها مه ریه م: ﴿وَإِذْ قَالَتِ الْمَلَائِكَةُ يَمْرُؤُا إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَاصْطَفَاكِ عَلَىٰ نِسَاءِ الْعَالَمِينَ
﴿١٢﴾﴾ آل عمران، (خوا لیان رازی بن)، به لأم رای راست هه ر نه وه به که وه ک چۆن
په وانه کراویه تی (رسالة) ته نیا له پیاواندا کورت هه له تاروه، یتغهمبه رایه تیش هه ر له
پیاواندا کورت هه له تاروه، به لأم هی نه و تافره ته ناوازه و هه لکه وتوانه، خورپه و نیلهام
بووه، خوی میهره بان بو ی کردوون.

(۲) - ﴿تُوحَىٰ إِلَيْهِمْ﴾، واته: سروشمان بۆ لایان دهکردن، به شیوهی پنهان ناگادارمان دهکردنهوو، په یامان بۆ دهناردن.

(۳) - ﴿فَتَلَوُا هَلْ أَلِزْكِرَ إِن كُنتُمْ لَا تَعْلَمُونَ﴾، نه گهر نازانن له نه هلی زیکر بیرسن، واته: له خاوهن کتیبان و لهوانه ی که بیر خستنه وه کانی خویان له بهر دهستان، که له کتیبه کانی خوادا هاتوون، نه مهش وهلمی نهو هاو بهش بۆ خوا دانهر و بیپروایانه یه که دهیانگوت: ﴿أَبَعَثَ اللَّهُ بُشْرًا رَسُولًا﴾ (۱۹) الإِسرَاء، ئایا خوا مروفتیکی کردوته رهوانه کراو؟ خوا دهغه رموی: له پیش تۆشدا نه نیا پیاو امان ناردوون، له خاوهن کتیبان بیرسن، نه گهر نازانن، ئایا هیچ کام له پیغهمبه رانی خوا، جگه له مروفته پیاوه کان، هیچ کهسی دیکه بووه؟ که واته موحه ممهد ﷺ شتیکی ناوازه و ریز په ر نیه، وهک له سوور په تی (الأحقاف) دا دهغه رموی: ﴿قُلْ مَا كُنْتُ بِدَعَايِنِ الرُّسُلِ﴾، واته: من داهیتراوینک و تازه په یدابوویهک نیم له پیغهمبه ران، پیغهمبه رانی پیش منیش که هاتوون، ههر پیاو بوون و له مروفتان بوون.

ننجا نه م نایه ته موباره که، نهوهشی لی وهرده گیرتی، که دروسته تیمه قسه ی خاوهن کتیبه کان به به لگه بهیتینه وهوو، بۆ بهرچاو پروونی زیاتر، بۆ بابه تیک که له قورئاندا هاتوه، به لام له کتیبی خاوهن کتیبه کاندا تیشکی زیاتری خراوته سر، مادام له گه ل قورئاندا تیکنا گیرتی و، لهوه نیه که دنیابین گوپردراوه و له بیر کراوه، دروسته بیهتین بۆ بهرچاو پروونی زیاتر، بۆیه تیمه له م تهفسیره دا ههر له دهرسه کانی سه ره تاوه له (په یمانی کوون) و (په یمانی نوئی)، واته: کتیبی خاوهن کتیبه کانه وه، جار جار هه ندیک قسه دینن، به لکو جاری وا هه به نهوهی که گوپیوانه وه دهستکاریان کردوه و له گه ل قورئان دا تیک ده گیرتی، نهوهش دههتینن، تاکو خه لک نهوهی که له په یمانی کوون و نوئدا هاتوه، له سه ره نیسلام و له سه ر دین و، له سه ر وه حیوی خوای حساب نه کات.

(۴) - ﴿وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَدًّا وَلَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ﴾، تیمه نهو پیغهمبه رانه ی که له پیش تۆدا له پیاوانی مروفت رهوانه مان کردوون، نه مان گتپاون به جهسته یهک که خواردن نه خوون، واته: وا نه بوون که مروفت نه بووبن، یان پیوستیان به خواردن و خوړاک

نه بوون، نهمه وەك نهوهیه كه له سوورەتی (الفرقان) له تابهتی (۲۵) دا ددەفرموئ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَشْرَبُونَ فِي الْآسْوَاقِ﴾، واتە: له پیش تۆدا هیچ کام له پیغه مبه راها نهناردوون، مه گەر خواردنیان خوراردوه، به بازاراندا پۆشتوون و کارو که سابه تیان کردوه.

(۵) - ﴿وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ﴾، هەر ماویش نه بوون، (خَالِد) واتە: مایه وه، (خَالِد) واتە: که سیک که هەر دهمینته وه و له بهین ناچن و نامرئ، نهمه وەك دوایش خوا ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِشَرٍّ مِنْ ذَلِكَ لَحْدًا﴾، واتە: له پیش تۆشدا هیچ مروؤیکمان نه هیشوته وه، نهمه بیتکومان به لکه ی زیاتر هینانه وه به له سەر نه وه که نه وانه مروؤ بوون، پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) مروؤی ئاسایی بوون، له پووی جهسته ییه وه.

(۶) - ﴿ثُمَّ صَدَقْتَهُمُ الْوَعْدَ﴾، دوا یی به لیتیمان له گەڵ دا راست بردنه سەر، نهم (الْوَعْدَ) ه، (مَنْصُوبٌ بِتَرْجَعِ الْخَافِضِ أَي: صَدَقْنَا هُمْ فِي الْوَعْدِ)، ئهو به لیتنه ی که له گە لماندا دابوون، راستمان کرد له گە لیان و بردمانه سەر.

(۷) - ﴿فَأَنجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ﴾، خوشیان و نه وهش که بهانه وی دهر بازمان کردن، واتە: پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و نه وانه ی که له گە لیاندا بوون، له هاوسه رو مندالیان و، نه وانه ی که به تیمانه وه له گە لیاندا بوون، قوتارو پرزگارمان کردن.

(۸) - ﴿وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ﴾، زیدە پۆیکارامان له کوفرو بیتروایی و که لله ره قیی، له به رانه بر پیغه مبه راندا، واتە: نه وانه ی که زیدە پۆیکار بوون له وانه دا، فه وتاندمان و له به ییمان بردن و، جوؤمالمان کردن و گه سکیکمان لیتاندا و زه وییمان لی پاککردنه وه.

(جمال الدین القاسمی) له تفسیره که ی خویدا^(۱) قسه یه کی جوان دهکات و ده لئ:

(وفي هذا التعريف الرباني عن حال المرسل، أكبر رادع لأولئك المنزوين عن الناس المتصدين، به قلوب الرعاع، إذ يرون تناول الطعام في المعافل وتكثر سواد الناس في المجامع والخروج للأسواق لقضاء الحاجات، من أعظم الهولدم لصروح الاعتقاد فيهم).

واته: لهم پێناسهی پهروهردگاردای بۆ حالی پێغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) گه وهه ترین بهر په رچه ره وه هه به، بۆ نهوانهی که خو له خه لکی گو شه گیر ده که ن و، نهوانهی که دلی خه لکی ساده و په شوکیی راو ده که ن، چونکه نهوانه پێیان وایه، نه گهر له گه ل خه لکی خواردنی بخو ن، یاخود بچه نیو ئاپو رای سی خه لکه وه، نه وه ده بیته هوی نه وه ی خه لک بروایان پێیان نه مینتی و، له بهر چاویان بکه ون، وا بینه بهر چاویان که نهوانه ش مرو فی ئاسایین و وه ک خه لکن.

واته: مادام پێغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) وابو ون، که واته: به ناوی دینه وه خو له خه لک په نادان و خو له خه لک گو شه گیر کردن و تیکه ل نه بو ون له گه لیان، به حیساب بۆ نه وه ی هه یه تیان نه یه ته خوار، شتیکی خرا په، نجا نه و به ناوی دینه وه وایگو توه، به لام تیتسا چینیکی سیاسییان پهیدا بووه له درژیایی و پانایی و جیهانی نیسلامیدا، نجا له هه ریمی کوردستانی خو مان ده لیتی، له عیراق ده لیتی، له دوه له تانی ناوچه که ده لیتی، چینیکی سیاسی که خو یان له خه لک دوور ده گرن و، نایه نه نیو خه لک و تیکه ل به خه لک و جه ماوهر نابن و، له بورجی عاجییدا ده ژین و، له سه ری را ته ماشای خه لک ده که ن، بۆیه خه لکی زۆر وردو گچکه ده بینن، نازانن نه و خه لکه ش که له خوار ی را تیان هه لده روانتی نه وانیش وردو گچکه یان ده بینن! به هه ر حال ئینسان نابتی خو ی پتی له خه لک زیاد بتی و، نابتی خو به زلگر بتی، نجا له بهرگی دیندا بتی، له بهرگی سیاسه تدا بتی، له بهرگی حیزبا یه تییدا بتی، یان له هه ر بهرگییدا، ئینسان نه گهر خو ی پتی له خه لک زیاد بتی و خو به زلگر بتی، له راستییدا له لای خه لک و له لای خوا ﷺ بچووک ده بیته وه، هه ر بۆیه پێغه مبه ر ﷺ ده فه رموی: (وَمَا تَوَاضَعُ أَحَدٌ لِلَّهِ إِلَّا رَفَعَهُ اللَّهُ) (آخرجه احمد: ۷۲۰۵، و مسلم: ۲۵۸۸، و الترمذی: ۲۰۲۹، وقال: حسن صحيح، وابن حبان: ۳۲۴۸)، واته: هه یچ که سیک خو ی له بهر خوا به که م نه گرتوه، مه گهر خوا به رزی ده کاته وه، به لام به پێچه وان ه وه، هه ر که سیک خو ی به زل بگری، خوا بچووک ی ده کاته وه.

مه سه له ی پئنجهم:

خو قورئانی دابه زاندوه که مایه ی بیرخستنه وه و ڕیز و پایه یه بۆ مروفقه کان:

خو ده فهرموئ: ﴿لَقَدْ أَرْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ (۱۱)

شیگردنه وه ی ئەم ئایه ته، له سئ (۳) برگه دا:

۱- ﴿لَقَدْ أَرْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا﴾، به دنیایی تیمه کتیبیکمان بۆ لای ئیوه دابه زاندوه، وشه ی (لَقَدْ): (ل) بۆ سوئنده یاخود بۆ زه مینه خوشکهره بۆ سوئند (قَدْ) بۆ دلتیا کردنه وه یه، ئنجا مه بهست پتی چیه، لیره دا؟ مه بهست پتی ئه وه یه: دلتیا بن، ئەم کتیبه که موحه مه مه د ﷺ به سه رتاندا ده یخوئیتته وه، تیمه بۆ لای ئیوه مان دابه زاندوه، له وه دلتیا بن که قسه ی خو ی نه وه، له گیرفانی خو ی ده ری نه هیتا وه، شه یتان و خه لکی دیکه قیری نه کردوه، ئنجا که ده فهرموئ: ﴿إِلَيْكُمْ﴾، واته: ئەم قورئانه مان له بهر خاتری ئیوه و بۆ لای ئیوه دابه زاندوه، بۆیه پالی داوه ته لای خو یان.

۲- ﴿فِيهِ ذِكْرُكُمْ﴾، (ذکر) به مانای بیرخستنه وه دئ، بیرخستنه وه بۆ چاکیی و پاکیی، ههروه ها ده شکونجئ مه بهست پتی ناوبانگ و پیگهو پله ی بهرز بئ.

۳- ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، نایا نافامن، واته: بیرخستنه وه ی خو ئاتی تیدایه، یاخود ناو و ناوبانگی خو ئاتی تیدایه، ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، نایا نافامن؟ ئەم پرسیاره پرسیار کردنی نکو و لیلیکه رانه یه، چونکه به روا نه هیتانیان به م قورئانه، که بیرخستنه وه یه بۆ خو یان و، ناو و ناوبانگ و بهرزیه بۆ خو یان، به لکه یه له سه ر ئه وه که که وه دن و نه فامن و، عه قلیان به شت ناشکی و، عه قلی خو یان به کارنا هیتن و، له عه قلی خو یان به هه ره مه ند نابن، چونکه نه گه ر به چاوی عه قل ته ماشای قورئان بکه ن، ده بینن که بۆ ئه وان دابه زئزلوه وه، بیرخستنه وه یه بۆ ئه وان و، راستیه کانیان ده خاته وه بیرو، ناو و ناوبانگ و بهرزیه بۆ خو یان.

مەسەلە ی شەشەم و کۆتایی:

ئاوەداننییەکان خوا بە ھۆی ستەمەووە فەوتاندوونی و کاتیکی بەلایان بینیوە، رایانکردووە، بەلەم بە زمانی ھال پێیان گوتراوە: بگەڕێنەووە نێو ھال و گوزەرانی خۆتان و، نێو خانوو بەرەگانتان و، لەو کاتەشدا دانیان بە ستەمکاریی خۆیاندا ھێناوە، ھەتا دامراکان و بێ ھەست بوون، ھەر خەریکی ھاوارو بێرۆ بوون:

خوا دەفەرموی: ﴿وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾ (١١) ﴿فَلَمَّا أَحْسَوْا بِأَسَاسِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ﴾ (١٢) ﴿لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَى مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسْكِكُمْ﴾ (١٣) ﴿فَلَوْ لَا يُولُوا إِيَّاكُمْ أَتَاكُمْ عَلَى ظُلْمٍ﴾ (١٤) ﴿فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَبِيرِينَ﴾ (١٥) ﴿﴾

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە نوێ بەرگەدا:

١- ﴿وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً﴾: زۆر ئاوەداننییمان لەبەین بردوون کە ستەمکار بوون (گم)، واتە: چەند، ئنجا کە لێرەدا دەفەرموی: ﴿وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ﴾، مەبەستی پێ پرسیارکردن نیە، بزانرێ: چەند؟ بەلکو بۆ زۆرییە، پێشتریش گومان: وشە (گم) لێرەدا: (خَبَرِيَّةٌ اسْمٌ اسْتَفْهَامٌ عَنِ الْعَدَدِ، وَشَاعَ اسْتِفْهَامُهُ عَنِ كَثْرَةِ الشَّيْءِ. أَي: كَثِيرًا مِنَ الْقُرَى)، واتە: ناوی پرسیارکردنە لە ژمارە، بەلەم زۆر جار بەکارھێناوە بۆ زۆریی شت، واتە: زۆر ئاوەداننییمان لەبەین بردوون، لەبەرچی؟!

﴿كَانَتْ ظَالِمَةً﴾، ئەو ئاوەداننییانە ستەمکاربوون، وشە (ظالم) ستەمکار، لە قورئاندا بە مانای دەستدرێژی بۆ سەر مافی ئەوانی دیکە، دئی و، بە مانای لە کەوڵی خۆ دەرجوون، دئی و، بە مانای شیرک، دئی ﴿إِنَّكَ الشِّرْكُ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ (١٧) ﴿لَقَمَان، بە مانای کوفریش دئی ﴿وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (١٨) ﴿، وشە (ظلم) لە ئەسڵدا: (الظلم: وَضَعَ شَيْءٍ فِي غَيْرِ مَوْضِعِهِ)، واتە: شتیک لە شوێنی شایستەیی خۆیدا دانەتیی، ئنجا ھەم کوفرو، ھەم شیرک

و، هم ده سترژی بۆ سهر مافی نه وانی دیکه و، هم له کهولی غۆ ده رچوون و له خوا باخیی بوون، نه وانه هه موویان بِن جِن، گرنک نه وهیه که خوا ﷻ ده فرموی: که زۆر ناوه دانییمان تیک شکاندوون، له نه نجامی نه وه دا که سته مکار بوون، به هه موو مانا و چه مکه کانی سته م (ظلم).

(۲) - ﴿وَأَنشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا آخَرِينَ﴾، له دوی نه وان خه لکیکی دیکه مان پیکه یاندوه. (۳) - ﴿فَلَمَّا أَحَسُوا بِأَسَآءِ﴾، واته: خه لکی نه و ناوه دانیانه ی که تیکمان شکاندوون، کاتیک هه ستیان کرد به سزای تیمه، (الإحْسَاسُ: الإِذْرَآكُ بِالْحَسِّ فَيَكُونُ بِرُؤْيَا مَا يُرْجِعُهُمْ، أَوْ سَمَاعِ أَصْوَاتٍ مُّؤَذِّنَةٍ بِهَلَاكِ)، که ده فرموی: (أَحْسُوا)، نیحساس بریتیه له هه سترکردن به هوی هه سته وه، ده رکرکردنی شتیک به هوی هه سته پیکردنه وه، نه ویش یان به هوی بینینی نه و شتانه وه، که بیزاریان کردوون، یاخود به هوی بیستی نه و ده نگانه وه، که ناگادار کردنه وه ی نه وه یان تیدا بوو، که له بهین ده چن، وشه ی (بأس) به نازاری زۆرو به سزا ده گوتری، واته: کاتیک که نازارو سزا و به لاکه ی تیمه یان هه ست پیکرد.

(۴) - ﴿إِذَا هُمْ مِّنْهَا يَرْكُضُونَ﴾، تۆ ده بینینی نه وان رایانده کرد لیتان، واته: له و ناوه دانییه ی خویان رایان ده کرد، (الرَّكْضُ: سُرْعَةُ سَبْرِ الْفَرَسِ، وَأَصْلُهُ: الضَّرْبُ بِالرَّجْلِ فَيُسْمَى بِهِ الْعَدُو)، وشه ی (رَكْضُ): به واتای به خیرایی رۆیشتنی نه سپه، به لām مانا ریشه ییه که ی: پِن به زهوی داکوتانه، له وه شه وه راگردن، وشه ی (رَكْضُ) ی بۆ به کارهاته وه.

(۵) - ﴿لَا تَرْكُضُوا﴾، واته: رامه کهن، هه له به ته نه مه به خه یال هتیرانه پش چاویانه، که خوا ﷻ ده یاندوینن: رامه کهن، واته: به زمانی حال پشمان ده گوتری: رامه کهن.

(۶) - ﴿وَارْجِعُوا إِلَى مَا أَتَرَقْتُمْ فِيهِ وَمَسْكِينِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتْلُونَ﴾، واته: بکه رینه وه بۆ نپۆ نه وه ی که تیدا خو شگوزهران کرابوون و، بکه رینه وه بۆ نپۆ خانو و به ره کانتان، به لکو لیتان به رسی (الإِترَافُ: إِعْطَاءُ الرَّفِّ، وَهُوَ التَّعْنِيمُ وَرَفُّ الْعَيْشِ)، وشه ی (إِترَافُ) بریتیه له پِن به خشرانی (تَرْفُ) و، (تَرْفُ) یش بریتیه له ناز و نیعمه ت و خو شگوزهرانیی.

﴿لَمَلَكُمْ شَتُونَ﴾، واتە: بەلكو پرسپارتان لى بىركى، ئىنجا ئەمە زانايان بە زۆر جۆر لىكيان داوئەتەو، بەلام دەتوانىن بلىتىن: سى واتايان ھەلدەگرى:

يەگەم: بگەپنەو بەلكو داواى ھاوکارىيتان لى بىركى لە سوالكەرانەو، لە گەسانىكەو ھە گە داواى ھاوکارىي دەگەن، گە ئەمە بىگومان جۆرىك لە گالته پىنگردنە، گە زۆر جار سوالكەرو ھەزارو نەدار داوايان لىكردوون و، ھىچيان پىنەداون، پىوڭ بگەپنەو نىو ئاوەدانىي و خوڭشگوزەرانىيەگەي خوڭتان، بەلكو ئەوچار گە خەلكى سوالكەرو ھەزارو نەدار ھاتە بەر دەرگاتان، ناومىدىيان نەگەن!!

دووھەم: لىتان بېرسى دەربارەي ئەوھى گە چىتان بەسەر ھات؟ چ بەلایەكتان بەسەر ھات؟

سىيەم: واتابەگى دىكەشى ئەوھىيە: بۆ ئەوھى لىپرسىنەوھەتان لەگەلدا بىركى، گە نایا چىتان کردوھ و چىتان نەکردوھ؟

(۷) - ﴿قَالُوا يَوَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، گوتيان: ھەي ھاوار بۆ تىمە! بەدلىنايى تىمە ستەمكار بووين، ھەلبەتە لىرەدا (يَوَيْلَنَا) وشەيەگە بۆ پەشىمانىي بەگاردى، گە (يَوَيْلَنَا) لە كوردىيدا واتە: ھەي ھاوار بۆ تىمە! ياخود (وَيْل) ئەگەر بە واتاي سزابى، واتە: ئەي سزابەگەي تىمە! ئامادە بە تىستا كاتىھى بىي، بەلام وەك لە كوردىيشدا دەلى: ھەي ھاوار، بە ھەمان شىوئەش لە قورئاندا (يَوَيْلْنَا، يَوَيْلْتَا، يَوَيْلْتِي) ھەر بەو واتايە ھاتوھ، ديارە لە عورفى گەلانى دىكەشدا، ئەم وشەيە بەگاردەھىترى بۆ ئەو بابايەي لىقەوماوى، گىرخواردووى، داماوى دەست لە ھەموو پىچكانپىراو، گە دەلى: ھەي ھاوار!

(۸) - ﴿فَمَا زَالَتْ تِلْكَ دَعْوُهُمْ﴾، ھەر ئەوھ پارانەوھەيان بوو، واتە: ھەر ئەو وشەيان دووبارە دەکردوھ، بۆيەش دەفەرموى: ﴿دَعْوُهُمْ﴾، چونكە وشەي (دَعْوَى) بە واتاي دوعاش دى، بە واتاي دەعواش دى، واتە: ئىنسان ھەقىك لەسەر گەسىكى دىكە داوا بىكات، ئەوانەش داواى ھەقىكيان دەکرد لەسەر خوڭيان، داواى سزايان دەکرد بۆ خوڭيان، پەشىمان بوونەو، لەوھى گە خوڭيان بە خوڭيانىان کردوھ، ھەر ئەوھەيان دووبارە دەکردوھ.

۹- ﴿حَتَّىٰ جَمَلْنَهُمْ حَصِيدًا خَمِيدًا﴾، تاگو گيرامانن به په ريزيكي دامرکاو، وشه ی (حَصِيدٌ): (الْحَصْدُ: جَزُّ الزَّرْعِ وَالنَّبَاتِ بِالْمَنْجِلِ وَشَاغَ اسْتِعْمَالَ الْحَصِيدِ، لِلزَّرْعِ الْمَحْضُودِ، وشه ی (حَصْد) بریتیه له وهی کشتوکالیک پووه کیک به داس بېردی، که به کوردی پی ده گوتی: دره وکردن، به لَم وشه ی (حَصِيد) به کاره یز او ده بُو کشتوکالیکي دره وکړاو، واته: په ريز، بوونه په ريزيكي پووت، وشه ی (خَمِيدٌ) (کوی (خَامِد) ه، که ناوی بکه ر (اسم فاعل) ه، (مَنْ خَمَدَ النَّارَ تَخْمَدُ إِذَا زَالَ لَهَيْئَهَا)، واته: ناگره که دامرکا، کاتیک که بلیسه ی نامینن.

ثجبا ﴿خَمِيدٌ﴾، واته: نه وانه دامرکان، به دامرکاو یی گيرامانن به کشتوکالیکي دره وکړاو، دامرکاو ی بن هه ست و خوست، هه ندیک له زانایان ده لین: لیرده خوا ﴿لَئِنْ﴾ ده یانچوتننن به کشتوکالیکي دره وکړاوه ده، که ته نیا په ریزه پووته که ی ماو ده ته وهو، هه م به ناگریکی کوژتیراوه ده. که دامرکاوه ده، ته نیا خو له میسه که ی ماو ده ته وهو، هه ندیکش ده لین: خوا وشه ی (حَصِيد) و (خَامِد) ی له به ک سیاقدا به کاره یزان، له به ک ویکچواندننن، واته: نه وانه وه ک کشتوکالیکي درواوه بوون و، پاشانیش له و پووه وه که جوولنه یان نه مابوو دامرکابوون، وشه ی (خَامِد) ی بُو به کاره یزان، نه ک بیانچوتننن به ناگریکی کوژاوه ی دامرکاوه ده.

که واته: ده گونجی وشه ی به که م و دووهم، هه ردووکیان: ﴿حَصِيدًا خَمِيدًا﴾، دوو وه سفی سهر به خو بن، واته: کردمانن به کشتوکالیکي درواوه ده، به ناگریکی دامرکاوه، یاخود ده شگونجی به م شتوده به بن: (أَي جَعَلْنَاهُمْ كَالزَّرْعِ الْمَحْضُودِ وَالنَّارِ الْغَامِذَةِ الْهَامِذَةِ الَّتِي، لَا حَرَكَةَ فِيهَا، قَالَ أَوَّلُ مَوْصُوفٍ بِالشَّيْءِ)، گيرامانن به کشتوکالیکي دره وکړاو، که چهنده سته به کی بن جوولنه که وتوون، که هېچ هه ست و خوستیان نه مابوه، واته: (حَصِيد) ه که وه سف ده کړی به (خَمِيدٌ)، هی دووهم ده بیته وه سف بُو به که میان، به هه حال لیرده خوا ﴿لَئِنْ﴾ وه سفی حال ته وه گله فه وتاوانه ده کات، که له نه نجامی سته مکاریدا، ته ختی کردوون، ته شبیه یان ده کات به کشتوکالیک که پېشتر کشتوکالیکي جوان و ریک و به رچاو و به دیمهن و

سەرنجراكتىش، بوو، ياخود ئاگرىكى بلىسەدارى بەرز، بەلام دوايى كشتوكالە كە دەدرویتەو و دەبیتە پەرزىكى پرووت، ئاگرەكەش دادەمرگى و خاموش دەبى و دەبیتە خوٰلەمىش، ئەوانەش بە و دەردە چوون.

سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ، أَسْتَغْفِرُكَ وَأُقْبِلُ إِلَيْكَ.

❖ دهرسی دووهم ❖

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان له بیست (۲۰) نایه‌ت پیک دئی، نایه‌ته‌کانی: (۱۶ - ۳۵)، له‌م بیست نایه‌ته‌دا ژماره‌یه‌ک باب‌ه‌قی جوړا وجوړ خراونه ږوو، به‌لَم ته‌وه‌ری سه‌ره‌کیان باسی حکمه‌ت و یه‌کتابی خوای به‌رزی مه‌زنه، له په‌روه‌ردگار یتیی و له په‌رستراو یتیی داو، له به‌پاک‌گیراو یتیی و له ستایش‌کراو یه‌تییدا.

هه‌روه‌ها باسی ژماره‌یه‌ک له دیارده و دیمه‌نه سروشتیه‌کان کراوه، که هه‌ر کامیکیان نیشان‌هو به‌لکه‌یه‌که بو په‌روه‌ردگار یتیی خوای بی وینه‌و تاک و پاک و، هه‌روه‌ها باسی هه‌لو یتستی فریشته پاک و چاکه‌کان کراوه، له به‌ران‌به‌ر خوای به‌رز و مه‌زندا، که بریتیه له پاک‌گرتن و په‌رستنی، به شیوه‌یه‌کی به‌رده‌وام و نه‌پساوه‌و، ملکه‌چی و فه‌رمان‌به‌ری بی غلته‌یان بو خوای بی وینه‌و تاک.

﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَٰعِبِينَ﴾ ۱۶ ﴿لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًا لَّأَخَذْتَهُ مِنْ لَدُنَّا إِنَّ كُنَّا فَعِلِينَ﴾ ۱۷ ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمُ الْوَيْلُ يَمَا يُفْسِقُونَ﴾ ۱۸ ﴿وَلَهُمْ فِي السَّمُوتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ﴾ ۱۹ ﴿يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْثُونَ﴾ ۲۰ ﴿أَمِ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنَ الْأَرْضِ هُمْ يُمِيتُونَ﴾ ۲۱ ﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَنَ اللَّهُ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يُصِفُونَ﴾ ۲۲ ﴿لَا يَسْتَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ يُمْتَلَكُونَ﴾ ۲۳ ﴿أَمِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرُ مَنْ مَّعِيَ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُونَ﴾ ۲۴ ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾ ۲۵ ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾ ۲۶ ﴿لَا يَسْبِقُونَهُ﴾

بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَنْفَعُوكَ
إِلَّا لِمَنِ أَرْضَىٰ وَهُمْ مِنْ حَشِيَّتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٨﴾ * وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ
فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْفَاطِلِينَ ﴿٩﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضَ كَانَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾
وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ
﴿١١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفْعًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
الْبَلَّ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿١٣﴾ وَمَا جَعَلْنَا لِشَيْءٍ مِنْ قَبْلِكَ الْخَلْدَ
أَفَلَا يَنْتَ مِنْهُمْ لَمْتَلِدُونَ ﴿١٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَبَلَّوْكُمْ بِالْأَسْرِ وَالْغَيْرِ فَتَنًا
وَلِيَبْلُوَكُمْ تَرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ ﴿١٦﴾

مانای ده قلاو ده قی نایه تەکان

{هه روه ها ناسمان و زه مینمان به گالته و یاریی دروست نه کردوون} ﴿١٦﴾
نه گهر گریمان و یستبامان سه رگه رمیی و خافلانیک بو خویمان دابنن، له لای
خویمان (له ناسمان) دامان دنا ﴿١٧﴾ (نه خیر نه وه راست نیه) به لکو ئیمه (له
پیی قو پئانه وه) هه ق به ناهه قدا داده دین، یه کسه ر میشکی ده پرژینتی، ئیدی
ده بیته فهوتاو، سزای سه خیش بو ئیوه له سه ر نهو باسکردنه تان (بو خوا) ﴿١٨﴾
هه ر که س له ناسمانه کان و زه مین دایه، هی ویهو، نهو (فریشته پاک) انه ی
له لاشنی له ناست به په رستیدا، خویمان به زل ناگرن و ماندوو و کولیش نابن
﴿١٩﴾ شهو و پوژ (خوا) به پاک ده گرن و ناوه ستی ﴿٢٠﴾ یان ئایا نهوان چه ند
په رستراویکیان له زه میندا داناون، که (مردووان) ده ژیه نه وه و باویمان ده که نه وه؟
﴿٢١﴾ به دنیایی نه گهر (ناسمانه کان و زهوی) جگه له خوا په رستراوانیکی دیکه یان

تیدا بوونا، تیک دەچوون، ئنجا پاکیی بۆ خوای خاوەنی بارەگا لەوێ (خوای پێ) وەسف دەکەن ﴿٢٢﴾ ئەو (خوا) لەوێ دەیکات لێی ناپرسیتەوهو، ئەوان لێیان دەپرسیتەوه ﴿٢٣﴾ یان تایا جگە لەوێ چەند پەرستراویکیان داناون! بۆی: بەلکە کەتان بێن، ئەمە کتیب و بەرنامەی ئەوانەیە کە لەگەڵمن و، کتیب و بەرنامەی ئەوانەشە کە پیش من بوون، (شتی وایان تیدا نیە)، بەلکو زۆربەیان (لە هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان) هەق نازان، بۆیە ڕوو وەرگیرن ﴿٢٤﴾ لە پیش تۆش دا هیچ ڕەوانە کراویکمان نەناردو، مەگەر سروشمان بۆ کردو، کە جگە لە من هیچ پەرستراویک نیە، ئەنیا من بپەرست ﴿٢٥﴾ هەر وەها هاوبەش بۆ خوا دانەرەکان گوتیان: خوای بە بەزەیی ڕۆلەیی بۆ خۆی داناون! پاکیی بۆی، بەلکو فریشتەکان بەندەیی ڕێز لێگیراون ﴿٢٦﴾ لە هیچ قسە بە کدا پیشی خوا ناکهون و، قەرمانی وی جێبەجێ دەکەن ﴿٢٧﴾ هەرچی لە پیش دەستیانەوهیەو هەرچی لە پشتیانەوهیە، دەیزانی و، مەگەر کەسیک خوا پەسەندی بکات، ئەگەر نا تکی بۆ ناکەن و، لە سام و بیمی وی بە ترس و لەرزن ﴿٢٨﴾ هەر کەسیکیش لەوان بۆی: من لە جیانی وی (خوا) پەرستراوم، ئەو بە دۆزەخ سزای دەدەین، (چونکە ئەو ستمە) و هەر ناواش ستمکاران سزا دەدەین ﴿٢٩﴾ تایا ئەوانەیی بێپروان (بە چاوی عەقل) نەیان دیوێ کە ئاسمانەکان و زەمین پتکەوه لکاو بوون، ئنجا لە یەکمان جیا کردنەوهو، هەموو ژياندارێکیانمان لە ناوی پەیدا کردو، تایا (دوا) دەرکەوتنی ئەو راستیانەش) هەر بپروا ناهین؟ ﴿٣٠﴾ چایە چەسپاوە کانیانمان لە زەمیندا دانان، تاکو (دانیشتووەکانی) زەمین نەیان لەرزیت و، داپراویی و کەلێن و ڕێبە کانیانمان تیدا داناون (لە زەمیندا)، بەلکو (بەو کەلێن و ڕێبەدا) بگەنە ئامانجەکانیان ﴿٣١﴾ ئاسمانیشمان کردو بە بانگی پارتزارو، کەچی ئەوانیش ڕوو وەردەچەرخین لە نیشانەکانی (سەرنجیان نادەن) ﴿٣٢﴾ هەر وەها ئەو (خوا) ئەو کەسە بە کە شەوگاری ڕۆژگاری خۆرو مانگی هێوانە دی، هەر کامیکیان لە سوورگە بە کدا مەلە دەکەن (دین و دەچن و دەخولێنەوه) ﴿٣٣﴾ لە پیش تۆشدا

(نه‌ی موحه‌ممه‌د!) هه‌ر مامان بۆ هیج مروؤفیک نه‌ره‌خساندوه، تنجا نایا که تو مردی، نه‌وان (ناحه‌زه‌کانت) ده‌مینه‌وه؟ ﴿٣١﴾ هه‌موو که‌س چیه‌ری (تامی) مردنه‌و بۆ تاقیکردنه‌وه، خراپه‌و چاکه (ناخووشی و خووشی) تان به‌سه‌ر دینین و، هه‌ر بۆ لای تیمه‌ش ده‌گپرینه‌وه ﴿٣٢﴾.

شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(لَعِبَینَ): واته: یاریکه‌رانه، گالته‌پتکه‌رانه، (لَعِبَ: عَمِلَ عَمَلًا لَا يُجْدِي عَلَيْهِ نَفْعًا)، واته: کارتکی کرد که هیج سوودتکی پتتاگه‌یه‌نت، وشه‌ی (لَعِبَ) له به‌رانبه‌ر شتی جیددییه، یان له به‌رانبه‌ر هه‌قه، یان له به‌رانبه‌ر کارتکی به سوودو که‌لک، وەک (لَعُو) نه‌و کاته له به‌رانبه‌ر کارتک دا ده‌بتی که سوودی ده‌بتی.

(لَهِيَ مَرَا): یاری پیکرد، سه‌رگه‌رم بوو، (لَهَا بِالشَّيْءِ: لَهَا: أَي لَعِبَ بِهِ، أَوْلَعَ بِهِ، لَهَا عَنْهُ: اِنْشَغَلَ)، واته: (لَهَا بِالشَّيْءِ) یاری پیکرد، پتیه‌وه سه‌رگه‌رم بوو وخافلان به‌لام (لها عنه) یانی: ناگای لای نه‌ما و ناگای لایه‌را، که‌واته: (مَرَا) به‌مانای سه‌رگه‌رمی خافلان دتی و، به‌مانای نه‌و شته‌ش دتی که نینسان پتی سه‌رگه‌رم ده‌بتی و ده‌خافلتی.

(نَفَّيْتُ): (قَذَفَ: بِالشَّيْءِ: رَمَى بِهِ بِقُوَّةٍ)، (قَذَفَ) نه‌وه‌یه که شتیک به‌توندی فری بدی، که ده‌فه‌رموی: ﴿بَلْ نَفَّيْتُ بِأَلْفٍ عَلَى الْبَطِيلِ﴾، واته: هه‌ق به‌باطیل دادده‌بن به‌توندی، که مه‌به‌ست له هه‌ق قورئانه، (الْبَطِيلُ) یش مه‌به‌ست پتی بیروکه‌ی هاوبه‌ش بۆ خوا دانانه، یاخود به‌بتی حکمه‌ت له قه‌له‌مدانی نووسراوه‌کانی خوای په‌روه‌دگار، که خوا به‌هۆی قورئانه‌وه که هه‌قه، نه‌و بیروکه‌پوچ و به‌تالانه، به‌په‌رچده‌داته‌وه.

(فَدَمَعُهُ): (دَمَعُهُ: آي شَجُّهُ حَتَّى بَلَغَتِ الشَّجَّةُ الدُّمَاعَ، وَاسْمُهَا الدَّامِغَةُ)، (دَمَعُهُ): واته: سهری شکاند، تا کو نهو شکاوییه گه یشته می شک (دَمَاعَ) که نهو جوړه برینه پتی ده گوتری: (الدَّامِغَةُ) واته: بریتیک که گه یشتو ته می شک، ننجا چ می شک سهر بن، یا خود موخی نیسقان بیت.

(زَاهِقٌ): (زَهَقَتْ نَفْسُهُ: خَرَجَتْ مِنَ الْأَسْفِ عَلَى الشَّيْءِ)، واته: پووحی ده رچوو به هو ی خه فته تباری و داخ و خه فته وه له سهر شتیک.

(وَلَا يَسْتَحِيرُونَ): واته: ماندوو نابن و ناپسین و کول نابن، (الْحَسْرُ: كُشْفُ الْمَلْبَسِ عَمَّا عَلَيْهِ)، (حَسْر) نهو هیه که پوشاکیک له سهر شتیک هیه، لای بدهی (حَسْرَ عَنْ ذِرَاعِهِ)، واته: قو لی هه لکرد، له بهر نهو ی پوشاک که له سهر باسک لا ده چی، (الْحَاسِرُ: الْمُعْيَا وَكَذَلِكَ الْمُحْسُورُ)، (حَاسِرٌ) واته: بابای ماندوو، (مَحْسُورٌ) و (حَسِر) یش واته: که سی ک که توانا و پرستی لیبراه و ماندوو بووه.

(لَا يَفْتُرُونَ): (الْفُتُورُ: سُكُونٌ بَعْدَ حِدَّةٍ، وَلَيْتَ بَعْدَ شِدَّةٍ، وَضَعْفٌ بَعْدَ قُوَّةٍ)، (فُتُورٌ) بریتیه له وه ستان له دوا یی توندیی، شتیک که به توندیی بچوولن، دوا یی بوه ستی و، نه رمییه له دوا یی سه ختی و، بن هیزییه له دوا یی به هیزیی، (لَا يَفْتُرُونَ): (فَتَرٌ: أَي سَكَنَ وَانْقَطَعَ) واته: وه ستا، کول بوو، به لام فریشته کان له یادی خوا و په رستنی خوا، ماندوو نابن و کول نابن.

(يُنْشِرُونَ): واته: پلاو ده که نه وه، (نَشْرُ الثُّوبِ: بَسْطُهَا)، پوشاکه که ی پلاو کرده وه، هه لیخست، (نَشَرَ اللَّهُ الْمَيِّتَ وَأَنْشَرَهُ)، خوا مردوو هه که ی زیندوو کرده وه، (نَشَرُهُ، وَأَنْشَرَهُ)، واته: هه به (ثلاثي) و هه به (رباعي) هه ردوو کرداره که ی هاتوون، به مانای زیندوو کرده وه، له نه صلدا به مانای پلاو کرده وه دئ، دوا یی خوا زار او ده وه پو مانای زیندوو کرده وه، ننجا پویه ناوی بکه ر (اسم فاعل) ده که ی (نَاشِرٌ وَمُنْشِرٌ)، به مانای پلاو که ره وه، دئ، نه مه که پو که سی ک که چاپخانه ی هیه، پتی ده گوتری: (نَاشِرٌ)، واته: نهو که سه ی که نهو کتیبه ی چاپ کرده و پلاوی کرده وه.

(مُشْفِقُونَ): (الإشفاق: عِنَايَةٌ مُخْتَطِطَةٌ بِخَوْفٍ، لَأَنَّ الْمُشْفِقَ يُحِبُّ الْمُشْفَقَ عَلَيْهِ، وَيَخَافُ مَا يَلْعَنُهُ)، (إشفاق) بریتیه له گرنگی پندانیکی ٲٲکهَل لهگهل ترس، چونکه بابای (مُشْفِق) نهو کهسهی که (شَفَقَهُ)ی به رانبه ری ههیه، خوْشی دهوْی، مه ترسیشی ههیه که تووْشی زیان ببٲٲ.

(رَتَقًا): (الرَّتْقُ: الضَّمُّ وَالْإِلْتِصَامُ خَلْقَةً كَانَتْ أَمْ صُنْعَةً)، (رَتَق) بریتیه له ٲٲکهوه لکاو یی و ٲٲکهوه جوْشدر او یی، به شیوهی خه لقیی بٲٲ (واته: له نه صلدا خوا وای دروستکرد بٲٲ)، یاخود به هوْی دهستکاری به شهروهه وای لٲٲ هاتبٲٲ، کهواته: (كَانَتْ رَتَقًا: كَانَتْ مُنْضَمَّتَيْنِ)، ٲٲکهوه لکاو بوون و ٲٲکهوه په یودهست بوون، ناسمان و زهوی.

(فَفَتَّقْنَهُمَا): لٲٲکمان جیاکردنهوه، (الْفَتْقُ: الْفَصْلُ بَيْنَ الْمُتَّصِلَيْنِ، وَهُوَ ضِدُّ الرَّتْقِ)، (فَتَّق) بریتیه له جیاکردنهوهی دوو شتی ٲٲکهوه په یودهست، ٲٲچهوانه و دزٲٲ (رَتَقًا، واته: ٲٲکهوه لکان، (فَتَّق) لٲٲک جیاکردنهوه.

(رَوَّيَا): کوی (رَای) یه، چهسپاو، (رَمَا الشَّيْءُ يَرْمُو رَمًا: ثَبَتَ وَأَرْسَاهُ غَيْرُهُ أَيْ: ثَبَتَهُ)، واته: نهو شته چهسپا و ده چهسپٲٲ و چهسپاو، به لام نهگهر بو یسترٲٲ ٲال بدرٲٲته لای یه کٲٲکی دٲٲکه دهگوترٲٲ: (أَرْسَاهُ) نهو شتهی چهسپاند، بوْیه خوا ٱٱٱ ده فهرموٲٲ: ﴿وَالْحَبَالُ أَرْسَاهُ﴾ ٱٱٱ النازعات، چیا یه کانی چهسپاندن، خوا ٱٱٱ له زهوییدا، چیا یه کانی چهسپاندن.

(أَنْ تَبِيدَ بِهِمْ): (الْمَبِيدُ: اضْطِرَابُ الشَّيْءِ الْعَظِيمِ كاضْطِرَابِ الْأَرْضِ، مَادَتْ الْأَغْصَانُ تَبِيدُ مَبِيدًا)، (مَبِيد) بریتیه له جوولانی شتیکی مهزن، وهک زهوی و، لقه کانی دره ختیکیش که ده جوولٲٲن (مَبِيد)ی ٲٲدهگوترٲٲ، (أَنْ تَبِيدَ بِهِمْ): واته: بوْ نهوهی زهوی نه یان جوولٲٲنٲٲ، بوْیه چیا یه کامان ٲٲدا داناون، بوْ نهوهی نه یان له رزٲٲنٲٲ، نهو مرقفانهی که له سهر ٲشتینی، چیا یه کان له نکه ریان ٲٲٲ گرتوه.

(فَجَاكَ): (فَج) به (فَجَا) کُوده کرتیه وه، (الْفَجُ: شِقَّةٌ يَكْتَنِفُهَا جَبَلَانِ)، (فَج) که لَیْنِیکه له نیوان دوو چیاان دابی، (وَيُسْتَعْمَلُ فِي الطَّرِيقِ الْوَاسِعِ، وَالْجَمْعُ: فِجَا)، وهک چُون به داپراوایی و که لَیْنی دوو چیاان ده گوتری: (فَج)، ههروه ها به پَی فراوانیش ده گوتری: (فَج)، وهک له سووره ق (الحج) دا خوا ﷻ ده فهرموی: ﴿يَأْتِيكَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٌ﴾ ٧٧، واته: له هه رَیْه کی قووله وه، واته: رَیْه کی دووره وه، دین بۆ سهردانی مائی خوا.

(فَلَّكَ): (الْفَلَكُ: مَجْرَى الْكَوَاكِبِ وَتَسْمِيَّتُهُ بِذَلِكَ لِكَوْنِهِ كَالْفُلْكِ، وَفَلَكَةُ الْمَغْزَلِ)، وشهی (فَلَّكَ) به سوورگهی نه ستیره کان و خرۆکه کان ده گوتری، نهو مه جاله ی که تیتدا ده سوورته وه، بویهش نهو ناوهی لَیْزاوه، چونکه وشهی (فَلَّكَ) ش به که شتی دهریا ده گوتری، که مه یلهو خره، ههروه ها سه ری ته شی که رِیسی پَی ده پَی سَری و ته خته یه کی باز نه یی له سه رییه، پَی ده گوتری: (فَلَّكَ).

(سَبَّحُونَ): (السَّبْحُ: الْقَرُّ السَّرِيعُ فِي الْمَاءِ أَوْ فِي الْهَوَاءِ)، (سَبَّحَ) بریتیه له پَیشتنی خیرا له ناودا یاخود له هه وادا، (سَبَّحَ سَبْحًا سَبَّاحَةً)، نهو چاوگه که یه ق، (وَأَسْتَعِزَّ لِمَرِّ النُّجُومِ فِي الْفَلَكِ)، خوازراوه ته وه بۆ پَیشتنی نه ستیره کان لهو سوورگه یه دا که تیتدان، ههروه ها (سَبَّحُونَ) بۆ پَیشتنی نه سپیش به کاردی، وهک خوا ﷻ ده فهرموی: ﴿وَالسَّابِحِينَ سَبْحًا﴾ ٧٨، (النَّازِعَاتِ)، نهو وِلاخه به رزانه ی که زۆر به خیرایی ده رۆن، ههروه ها بۆ خیرایی کردن له رۆیشتن، له کار کدا، وهک خوا ﷻ ده فهرموی: ﴿إِنَّ لَكَ فِي الْأَنْهَارِ سَبْعًا طَوِيلًا﴾ ٧٩، (الْمَزْمَلِ)، واته: بَیگومان له رۆزگاردی بۆ تۆ ماوه یه کی جموجوئی کارکردنی باش هه یه، ههروه ها وشه ی (تَسْبِیح) بۆ خوا به کارهاتوه و مه به ست پَی به پاکگرتنی خوایه، که له نه صَلا مانای پَیشتنی خیرایه له په رستنی پهروه ردگارد، نهو وشانه له به کدی ده تاشرین و ههرده گیرین.

مانای گشتیی نایه تەکان

خوا ﷺ وەك له پێناسەی ئەم دەرسەدا گوتمان، لەم بیست (۲۰) نایه تەدا، نایه تەکانی: (۱۶ - ۳۵)، باسی کۆمه‌لێک بابەت دەکات، بەلام کۆکەرەوه‌ی هه‌موویان و ته‌وه‌ری سه‌ره‌کیان، واته‌: ئەو بازنه‌یه‌ی که تێیدا ده‌سوورین، بریتیه له باسی خوا ﷻ و باسی یه‌کتایی خوا ﷻ، باسی حیکمه‌ت و زانیاری خوا، یه‌کتایی خوا ﷻ، هه‌م له به‌دییه‌یه‌یه‌تی داو، هه‌م له په‌روه‌دگارێتی دا و، هه‌م له ته‌نیا په‌رسته‌راویه‌تی دا و، هه‌م له ناو و سیفه‌ته‌کانی دا و، ده‌ربڕینی پاکیی و بێ خه‌وشیی و بێ هه‌له‌ و په‌له‌یی خوا ﷻ له هه‌موو گه‌ردووندا، به‌ تایه‌ت له لایه‌ن فریشه‌کانه‌وه، که هه‌رده‌م سه‌رگه‌رمی به‌ندایه‌تی بۆ خوا کردن و به‌پاکگرتنی و، فریشه‌کانیش باشت‌ترین دروستکراوی خوان، بێ هه‌له‌ و په‌له‌ن، که‌چی ئەوان له هه‌موو دروستکراوه‌کان زیاتر، خوا به‌ پاک ده‌گرن و، به‌ندایه‌تی بۆ ده‌که‌ن و بۆی ملکه‌چن و، بێ فه‌رمانیی ناکه‌ن.

ئنجا خوا ﷻ هه‌ر له‌و سیاقه‌دا باسی کۆمه‌لێک له دیارده‌و دیمه‌نه‌کانی گه‌ردوونیش ده‌کات، که به‌ هۆی سه‌رنجدانیانه‌وه، مڕۆف زیاتر دلنیا ده‌بێ له یه‌کتایی خوا، له حیکمه‌تی خوا، له زانیاری بێ سنووری خوا، له ده‌سته‌لاتی بێ سنووری خوا، له میهره‌بانیی و به‌زه‌یی و به‌خشنده‌یی بێ سنووری خوا، له به‌رانبه‌ر مڕۆفه‌کاندا.

ئنجا له‌گه‌ڵ ئەو باس و بابەته سه‌ره‌کیه‌ش دا، هه‌ندقی بابەتی دیکه‌ش ئیواخن ده‌کړین، که پێغه‌مبه‌ری پێشه‌ویان ﷺ پێ ده‌دوێنرێ، سه‌ره‌تا خوا ﷻ ده‌فه‌رموێ: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لْعَرِينِ﴾، به‌ دلنایی تێمه ئاسمان و زه‌وی و، ته‌وه‌ی ده‌که‌وێته ئیوانیانه‌وه، به‌ گه‌لته و گه‌مه و یاریی نه‌مانه‌یتوانه‌ دی، ﴿لَوْ

أَرَدْنَا أَنْ نَنْجِذَهُمْ أَوْ لَّا نَخَذَهُ مِنْ لَدُنَّا ۚ، ئەگەر وىستامان شىتېك بۆ خافلان و سەرگەرمىي دابىتىن، لە لای خۆمان دامان دەنا، ﴿إِنْ كُنَّا فَعَلِينَ﴾ يانی: ئەگەر وامان كەربايە لە لای خۆمان ھۆكارىكمان بۆ سەرگەرمىي و خافلان دەپەخساند، ياخود (إِنْ) ئىترەدا (نافیة) یە، واتە: ﴿إِنْ كُنَّا فَعَلِينَ﴾، (مَا كُنَّا فَعَلِينَ)، تيمە شتى وا ناکەين و، ناگونجى كارى وابكەين، كارى لەو شىئەيە شايستەي خوا ﷻ نيه، كە يارىي و گالته و گەمە بكات.

ئنجما مادام گەردوون بەسەر و خوارىەو بە گالته نەخولقايى، كەواتە: بە حىكمەت خولقاوه و بۆ ھەق خولقاوه، ديارە تيمە لە سەرەتاي سوورەتى (يونس)دا، باس و بابەتېكى سەر بەخۆمان لەوبارەو كەردو، بە دريژيى، ھەموو نەو نايەتانهي كە لەوبارەو ھاتوون، ھەولمان داوھ ھەموويان كۆبكەينەو، باسېكى تىرو تەسەلمان كەردو لەوبارەو.

ئنجما خوا ﷻ بۆ بەرپەرچدانەوئى ئەو بىرۆكەيە دەفەرئوى: ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْمَقْصِلِ عَلَى الْبَاطِلِ﴾، بەلكو تيمە ھەق بە ناھەقدا دادەين و، ھەق بە ناھەقدا دەكيشين، ھەق فرى دەدەينە سەر ناھەق، ھەق كە برىتيە لە خوا بە يەككەرتن (توحيد) (الله) و، دەرخستنى حىكمەت و زانيارىي و لى زانينى خواو، ئەو كە خوا ﷻ دوورە لە شتى ناھەقەو، كە گالته و گەمە كەردن و يارىي شىتېكى ناھەقە، خوا لەو دوورە، ئنجما ئەو ھەقەش كە لە قورئاندا ڤوون دەكرىتەو، بەو (باطل)ەي دادەين، واتە: بەو بىرۆكە و بىر كەردنەو پوچانەي، كە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن ھەيانن، كە پتيان وايە ئەم گەردوونە گالته جارە و گەمە و يارىەو، ھەق و حىكمەتېكى لە پشەو نيه!! خواش دەفەرئوى: تيمە ھەق بە ناھەقدا دەكيشين، ﴿فَيَذْمُوهُ﴾، دەيشكىننى ھەتا سەر موخ، ياخود ھەتا سەر مېشكى دەيبات، ﴿وَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾، يەكسەر ئەو ناھەق و باطيلە، لە بەين دەچى و دەفەوتى، بەوئى كە ھەقى پيدا دەكيشى، ﴿وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا نَصِفُونَ﴾، ھاواريش بۆ ئىئو، ياخود سزاي سەخت بۆ ئىئو، لەسەر ئەوئى وەسفى دەكەن، واتە: خواي تاك و پاك و بەرز و بى وئىنى

پتی وه سف ده کهن، که بریتیه له وهی که نهم گهردوونهی به گاتنه و به هه وه نته هینابیته دی!!

﴿وَلَهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ﴾ هه ر کهس که له ناسمانه کان و له زه ویدا ههیه، هه مووی هی خواجه، هه موویان به ندهی خوان و، هه موویان مولکی خوان، ﴿وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْمِرُونَ﴾ نه وان هه که له لاینی، مه به ست پیتی فریشته زور له خوا نیزی که کانن، نه وانیش له به رانبه ر په رستیدا، خو به گه وه ناگرن، ﴿وَلَا يَسْتَحْمِرُونَ﴾ کولیش نابن و ناوه ستی و، ماندوو نابن، ﴿يَسْتَحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾ به شه وگارو رۆژگار، سه رگه رمی به پاکگرتنی خوان، ﴿لَا يَقْرُونَ﴾ واته: ناوه ستی، کوژ نادهن و به رده وامن.

﴿أَمْ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنَ الْأَرْضِ﴾ یان ئایا هاوبهش بو خوا دانهره کان، هه ندی په رستراویان له زه مین دا پهیدا کردوون، ﴿هُمْ يُنْشِرُونَ﴾ که نهو په رستراوانه ده توانن مردووان زیندوو بکه نه وه؟ یاخود: ده توانن دروستکراوه کان به زه ویدا بلأوبکه نه وه؟ نهو واتایه شی ههیه، هه رچه نده نه مبینیوه له تهفسیره کاندای نهو واتایه باس کرابی، به لأم نهو واتایهش ده گه یه نی، واته: ئایا نهو په رستراوانه ی که نه وان له زه میندا پهیدایان کردوون، توانای نهو یان ههیه که دروستکراوان دروست بکه ن، خه لکی دروست بکه ن، یاخود دروستکراوه کافی دیکه له نازه ژ و زینده وه ران و مروف، دروست بکه ن و بلأویان بکه نه وه به زه ویدا؟

﴿لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلُ اللَّهِ فَسَدًا﴾ نه گه ر جکه له خوا ځای له ناسمانه کان و زه ویدا په رستراوانی دیکه هه بوونایه، ټیکه ده چوون، چونکه هه ر کامیکیان پازی نه ده بوو دهسته لاتی له وی دیکه یان که متر بی، یاخود هه ر کامیکیان پازی نه ده بوو، نه وی دیکه به رستری و، خووی به خاوه ن بزانی، بویه له به ینی خویندا ټیک ده چوون و، سه رده نجام نهم گهردوونه به سه رو خواریه وه، ټیکه ده چوو، که واته: که ټیک نه چوو و چاک به ړتوه ده چی، مانای وایه به ک

پہرستراوو، یہک پہرورہردگارو، یہک خاوهن، نیدارہی دہکات و بہرپڑوہی دہبات، ﴿فَبُحِنَ اللَّهُ رَبُّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾، پاکیی بُو خواہی خاوهنی بارہگا، لہوہی کہ وہسفی دہکهن، یاخود لہوہی کہ خواہی پہرورہردگاری پئی وہسف دہکهن، یاخود لہوہی کہ پہرستراوہ ساختہکائی خوئیانی پئی وہسف دہکهن، نہو بت و صہنہمہ بی ژیان و گیانانہ، کہ نہوانی پئی وہسف دہکهن، نہو وہسفانہی کہ تہنیا بُو خوا شایستہن، پالیان دہدہنہ لای نہو پہرستراوانہ، وک شیفہا ہیئان و، سہرخت و، ژیرخت و، دہولہمہند کردن و فہقیر کردن و، بیستنی پارانہوہ و ہند...

﴿لَا يُسْئَلُ عَمَّا يَفْعَلُ﴾، نہو (خواہد) لیتی ناپرسری لہوہی دہیکات، ﴿وَهُمْ يُسْئَلُونَ﴾، بہس نہوان لیتان دہپرسری، بُوہش خوا لیتی ناپرسری، چونکہ خواہد خاوهن و بہدہینتہرو پہرورہردگارہو، خاوهنی تہوپہری دہستہلاتہ، تنجا کہسیک دہتوانی لپرسینتہوہ لہگہل کہسیکدا بکات، کہ وک نہو بی، یاخود دہستہلاتی لہو زیاتر بی، بہلام تہوان ہہموو دروستکراو و بہندہی خوان، کہس تواناو دہستہلاتی تہوہی نیہ کہ لہ خوا ہپرسیتہوہ و سزای بدات و سہر کونہی بکات، بہلکو نہوان لیتان دہپرسرتہوہ، تہوہ واتاہیکی.

واتاہیکی دیکہی تہوہیہ: خواہد لہ کارہکائی دا لیتی ناپرسری تہوہت چوئن کردو، بُوچی کرد؟ چونکہ خوا خاوهنی تہوپہری حیکمہتہو، ہیچ کہسیک ناتوانی رخنہ لہ خوا بگری و، نیشانہی پرسیار بختہ سہر کاریک لہ کارہکائی خوا، یاخود رہفتاریک، یان دروستکراویک لہ دروستکراوہکائی خوا، بہلام تہوہ بہندہکانن کہ لیتان دہپرسرتہوہ، لہبہر تہوہی کارہکانیان کہم و زور، ہہلہو پلہ و کہم و کورپان ناوتہ دہبی.

﴿أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً﴾، یان نابا جکہ لہ خوا پہرستراوانیتیکی دیکہیان گرتوون و پہیدا کردوون؟ ﴿قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ﴾، بلتی: بہلکہک تان بویتن، ﴿هَذَا ذِكْرٌ مَنْ مَعِيَ﴾، تہوہ بہرنامہی تہوانہیہ کہ لہگہلمن، تہوہ بہرنامہکہمانہ کہ

قورئانه، ﴿وَذِكْرٌ مِّن قَبْلِ﴾، نهوهش کتیب و بهرنامه‌ی نهوانه‌یه که پیش من بوون، بهرنامه‌ی پیغهمبه‌رو که له‌کافی پیش من، ته‌ماشایان بکه‌ن، پیشی خوا ﴿بِهِ﴾ به به‌لگه‌ی عه‌قلیی به‌رپه‌رچی بیروکه‌ی شیرک و هاوبه‌ش بۆ خوا دانانی دایه‌وه، نجا به به‌لگه‌ی نه‌قلیی، یانی: نه به‌لگه‌ی عه‌قلیی له‌سه‌ر په‌رستراویتی جگه له خوا هه‌یه، نه به‌لگه‌ی نه‌قلیش هه‌یه، ﴿بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ﴾، به‌لکو زۆربه‌یان هه‌ق نازانن، ﴿فَهُمْ مُّعْرِضُونَ﴾، بۆیه پرو وهرچه‌رخینه‌رن و پرو وهرگیره‌رن، بۆچی نافه‌رموئ: هه‌موویان؟ چونکه هه‌یانبووه، هه‌قی زانیوه، به‌لکم به‌رژه‌ودندی له‌که‌ل هه‌قدا نه‌بووه، یاخود له‌به‌ر نه‌وه بووه که هه‌ندی‌ک له‌و موشریکانه‌ی که نه‌و ئایه‌ته‌یان بۆ هاتوونه‌ته‌ خوار، دوا‌یی بروایان هیناوه‌و، پرو وهرگیر نه‌بوون له‌هه‌ق، به‌لکو نه‌وه‌ی له‌سه‌ری بوون به‌هه‌قیان زانیوه‌و، قورئانیان به‌ناهه‌ق زانیوه، نه‌که‌رنا مه‌به‌ستیان بووه، بگه‌نه‌هه‌ق، بۆیه خوا ده‌فه‌رموئ: زۆربه‌یان هه‌ق نازانن و، پتی ئاشنا نین، بۆیه په‌فرزی ده‌که‌ن و پرو وهرگیرن، نه‌که‌رنا نه‌که‌ر پتی ئاشنا بن و ده‌رکی بکه‌ن که هه‌قه، پروی تیده‌که‌ن، بۆیه خوا نه‌یفه‌رمووه: هه‌موویان، به‌لکو فه‌رموویه‌تی: زۆربه‌یان.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾، له‌پیش تۆدا هه‌چ په‌وانه‌کراوێکمان نه‌ناردوه، مه‌که‌ر سروشمان بۆ کردوه، که جگه له‌من هه‌چ په‌رستراوێک نه‌یه، ته‌نیا به‌ندایه‌تی بۆ من بکه‌ن.

نه‌وه به‌هه‌موو پیغهمبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) پراگه‌یه‌نراوه و بۆ هه‌موویان سروشکراوه و، هه‌موویان نه‌و په‌یامه‌یان پێدا تیردراوه، که یه‌کتایی خوا له‌په‌رستراویتی دا پراگه‌یه‌نن و، مرو‌فه‌کان بانگ بکه‌ن بۆ ته‌نیا خوا په‌رستی، واته: په‌رستی خوا به‌ته‌نیا.

نجا دیته‌سه‌ر به‌رپه‌رچدانه‌وه‌ی هه‌ندێ له‌قه‌ه‌ی هاوبه‌ش بۆ خوا دانه‌ران ده‌رباره‌ی فریشته‌کان، که له‌زۆر شوونی قورئاندا، نه‌و بیروکه‌نه‌فسانه‌ییانه به‌رپه‌رچدراونه‌وه:

﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا﴾، گوئیان: خوای خاوهن بهزهیی پۆلهی بۆ خۆی پهیدا کردوون و پۆلهی بۆ خۆی داناون، که مه بهستیشیان پیتی فریشتهکان بوون، وهک له تهفسیری سوورهی (الانعام) دا باسماں کرد، که خوا دهفرمووی: ﴿وَحَرِّقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ﴾، کوپان و کهانیان به بێ زانیاری بۆ خوا ههلبهستن، که مه بهست له کوپان شهبتانهکان بوون، گوئویانه: شهبتانهکان کوپانی خوان و، فریشتهکانیش کهانی خوان، لێره دا وشهی (ولد) ی به کار هیناوه، که وشهی (ولد) هم کوپو هم کهیش دهگریتهوه، دهفرمووی: ﴿وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا﴾، گوئیان: خوای به بهزهیی پۆلهی ههیه و پهیدای کردوه، ﴿مُبْخَنًا﴾، پاکیی بۆ وی، ﴿بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾، به لکو فریشتهکان بهندهی ریز لیکیرای خوان، ﴿لَا يَسْمُونَهُ، بِالْقَوْلِ﴾، له هیچ قسهیه کدا پیتی ناکهون، واته: هیچ قسهیه ک ناکه، پیش ئهوهی مۆلهی خوا بزانی، پیش ئهوهی خوا پیتان رابکه بهنتی که ئهوه قسهیه بکه، یاخود نا؟ ﴿وَهُمْ بِآثَرِهِ يَعْمَلُونَ﴾، به فهرمانی خواش کار دهکه، واته: نه له گوفتارو نه له کرداردا، پیش خوا ناکهون و، هیچ قسهیه ک ناکه و، هیچ کردهویه ک ناکه، تاکو مۆلهی خوایان پتی نهبتی، ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، ئهوهی له پیش دهستیانهو، ئهوهی له دواپانه ههمووی دهزانی، یاخود ئهوهی دادی و ئهوهی رابردوه، ههمووی دهزانی، یان مه بهستی ئهوهیه که ههموو شتیکیان له بارهوه دهزانی، ﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَى﴾، تکهش ناکه مهگه ر بۆ که سیک که خوا پهسندی بکات، که تکهی بۆ بکری، ﴿وَهُمْ مِنْ خَلْقِهِ مُشْفِقُونَ﴾، له ترسی خواش ئهوانه له حالهتی پهروش (إشفاق) دان.

(إشفاق) پش ئهوهیه گرنگیی به شتیک بدهی له پرووی خۆشویستنهوهو، له پرووی لێ ترسانیشهوه، یاخود پهرویشیت بێ و لیشی برسیی، ئنجا ئهگه ر بلی: (أشفق منه)، واته: لیتی ترسا له گه ل گرنگیی پێدانهوه، یان له گه ل خۆشویستنهوه، بهلام (أشفق علیه)، واته: ترسی لیتی ههبوو که تووشی زیانی ببی، پهروشی

بوو له گه ل خه م لیڅواردنیشه وه، ﴿وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ اِنِّیْ اِلٰهٌ مِنْ دُوْنِیْ﴾، هه ر که سیک له وان بلتی: من په رستراوم جگه لهو، واته: جگه له خوا، ﴿فَذٰلِکَ نَجْزِیْهِ جَهَنَّمَ﴾، نا نه وه سزای دده دینه وه به دوزه خ، ﴿کَذٰلِکَ نَجْزِی الظّٰلِمِیْنَ﴾، هه ر بهو شتوده یه ش سته مکاران سزا دده ین.

ننجا دینه سه ر باسی خستنه پړوی چهند دیارده و دیمه نیکی گه ردوون، که هه ر کامیکیان نیشانه یه له سه ر په روه ردگار یتتی خواو، له سه ر ته نیا په رستراو یتتی خوا ﴿﴾.

﴿اَوَلَمْ یَرِ الْاَیْنَ کَفَرُوْا﴾، نایا نه وانه ی بی پروان نه یانبینیوه، که به ته نکید لیرده دمه به ستی نه ویه به چاوی عه قل و دل نه یانبینیوه و نه یانزانیوه، واته: نایا بی پروا به کان به چاوی عه قل و دل نه یانبینیوه و به دیان نه کردوه؟ ﴿اِنَّ السَّمَوٰتِ وَالْاَرْضَ کَانَتَا﴾، که تاسمانه کان و زهوی پتکه وه نووساوو پتکه وه لکاو و پتکه وه جو شدراو بوون، ﴿فَفَقَعْنٰهُمَا﴾، له یه کمان جیا کردندوه.

بیگومان نه و پړوداوه به چاوی سه ر هیچ که س نه ییبینیوه، نه و کاته هیچ که س نه بووه، تا کو بیبینی جگه له خوا ﴿﴾، بویه مه به ست پتی ببینی عیلمیه، ببینی به چاوی عه قل و دل، واته: نایا نه یانزانیوه که تم گه ردوونه هه مووی پتکه وه لکاو بووه، دواپی لیکمان جیا کردوته وه، که نه وه له مه سه له گرنگه کاند زیا تر باسی ده که ین، ﴿وَجَعَلْنَا مِنْ اٰلَمَآءِ کُلِّ شَیْءٍ حَیٍّ﴾، نایا نه یانبینیوه که تیمه هه موو زینده وه رو زیانداریکمان له ناو به دیوتنه وه! ﴿اَفَلَا یُؤْمِنُوْنَ﴾، نایا هه ر برپوا ناهینن؟ واته: دواپی نه ووی خوا ﴿﴾ له م نایه ق ژماره سی (۲۰) سووړتی (الانبیاء) دا، له م تا که نایه ته دا، هه م باسی سه ره تای گه ردوون و چونه تی دروستبوونی گه ردوونی کردوه، هه م باسی سه ره تای دروستبوونی ژیا نی کردوه، که هه موو زیانداریک له ناووه سه رچاوه ی گرتوه، له یه ک نایه ته دا خوا ﴿﴾ باسی سه ره تای گه ردوون و سه ره تای ژیا نی بو کردوون، نایا هه ر برپوا ناهینن

بەم قورئانە؟ كە ئەم قورئانە ناگونجى لە لای جگە لە خواوە بى، ھەر دەبى قەرمايشتى خوا بى، جگە لە خوا ﷻ كى ئاگادارى سەرەتاي گەردوونە؟ كى ئاگادارى سەرەتا و دروستبوونى ژيان و پەيدا بوونى ژيانە؟ كە ژيان سەرچاوەكەى ناو، ئەم گەردوونەش كاتى خۆى پتەكەو لەكاو و پتەكەو جۆشدارا بوو، دواى بەم شىوەيەى تىستا كە بۆ چەند گەلە كەكە شائىك و، كەكە شەنەكان بۆ ملىۆنان ئەستىرەو، ملىۆنان خرۆكە دابەشبوون، كە لە تىواندا خۆرەكەى تىمەيە ئەو نۆ (٩) خرۆكەيەى كە لەگەڵدان، پتيان دەگوترى: كۆمەلەى خۆر، كە خۆرى تىمە بۆ خۆى ئەستىرەيەكە لە ئەستىرەكانى كەكە شائى كاكيشان، وەك لە چەند شونتيك لەم تەفسىرەى خۆماندا - ھەم لە تەفسىرى سوورەتى (الانعام) داو، لە تەفسىرى سوورەتى (الأعرافدا) و بە تايبەت لە تەفسىرى سوورەتى (يونس) دا - بە درزىي لەو بارەو قسەمان كردو^(١).

﴿وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوْسِي أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ﴾ ھەرودەھا لە زەمىندا چيايە چەسپاوەكانمان گىراون و داماناون، بۆ ئەوێ ئەيانجووتنى و ئەيانھەژنى، (مَادَ تَمِيدُ مَيْدًا) واتە: جولا و ھەژاو لەرزىو، بۆ ئەوێ ئەيان لەرزنى و ئارام بى، تىمە ئەو چيايەمان تيدا داناون، ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا﴾، ديسان لەو زەمىندا چەندان دۆل و شىو كە دەبن بە رىگا، تىماندا داناون، چەندان دابراواى و كەلتن لە تىوان چيايەكاندا، ﴿لَمَّا كُنْتُمْ بَشَرًا﴾، بەلكو بە رىگايەكانى خۆيان بزائن، بەلكو لەو رىيانەو لەو دۆل و شىو و دابراواناوە، بگەنە ئامانجەكانى خۆيان، ئەو و اتايەكى، ياخود: بەلكو بە ھۆى سەرنجدانى دابراواى تىوان چيايەكان، كە مەرفەكان دەيانكەنە رىگا و بان، پەى بەو بەن كە ئەمە پەرورەدگارەك و خاوەن و مشوورخۆرىكى خاوەن بەزەيى و مېھرەبان، بەو شىوەيە زەوى بۆ ھەلخستوون، كە بە ئاسانى پتيان بپۆن و

(١) دواتریش لەكاتى تەفسىركردنى: (فصلت) و (الرحمن) دا، لەوبارەو كورتە باسى ديكەمان كردوون.

بچن، هه موو جارێك پێویست نهكات كه بچنهوه لوتكه ی چیا به كان، به لكو به نێو دابراوییه كاندا بپۆن، كه نهو جوگه و پروبارانه ی هاتوون، نهو چیا به یان لێكدابریون، ناوا خوا ی پهروه ردگار دروست كردنی رینگا و بانی بو مرقفه كان ناسان كردوه، كه سه ره نجام به هوی نهو حالت و دیارده و دیمه نهوه، كه له سه ره زهوی هیه، بگه نه نهوه ی خوا به ك سوره تنوین نه م سه ره زهوی به و شیوه یه هه لخته وه، په ی به بوونی نهو پهروه ردگار به نه.

﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا﴾، ناسمانیشمان كردوه به بانیکی پارێزراو، (سقف) واته: بان یا خود سه ربان كه پارێزراوه، ﴿وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ﴾، كه چی نهوان پشت له نیشانه كانی ناسمان ده كهن، لهو نیشانه ی كه تێدان، لهو دیارده و دیمه نانه ی كه تێدان، پشت هه لكر دو و پرو و هه رچه رخی نین به رانه ربان.

ننجا دێته سه رباسی شه و رۆژ و مانگ و خۆر: ﴿وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ﴾، خوا نهو كه سه به كه شه و گارو رۆژگاری هێناونه دی، ﴿وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ﴾، ههروه ها خۆرو مانگی هێناونه دی، ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾، هه ر كامێکیان له خولكه به کی سه ربه خوی خۆیدا، مه له ده كهن و ده خولینه وه و دین و ده چن.

كه لێردها خوا سوره تنوین رباسی مانگ و خۆری كردوه، به لām دوایی به راناوی كو (سَبْحُونَ) هێناویه تی، هه رچه نه هه ندیک له شاره زایانی زمانی عه ره بیی ده تین: جاری وا هه به دووانیش له زمانی عه ره بیدا راناوی کو یان بو به کاردی، به لām لێردها خوا وێرای خۆرو مانگ، رباسی شه و رۆزیش ده کات، بیکومان شه و رۆزیش به سه ره زهوییدا دابه شه ده بن، كه واته: زه مینیش له نێو (ضمن) دا باسکراوه، بۆیه راناوی كو به کارهاتوه، واته: هه ر کام له زهوی و خۆرو مانگ، له سوور په به کی سه ربه خوی خۆیدا ده خولینه وه، ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِشَرِّكَ مِنْ بَلَدٍ

أَلْحَدِّ ۖ لَهُ يَتَش تَوْش دَا هِيچ مَرُوقِيكمان هه رماو نه كرده، واته: هه ر ماغان
بۆ هيج مَرُوقِيك له يَتَش تَوْدا نه رة خساندوه و كه سمان نه هيشتوتتهوه، ۖ أَفِيَايُن
مَتَ فَهَمُ الْخَالِدُونَ ۖ، ننجايان نه گه ر تۆ مردى، نه وان ده ميتنه وه و هه رماو
ده بن؟

له بهر نه وهى هاوبهش بۆ خوا دانهران، هه ميشه خهونيان به وه وه ده بينى و
ده يانگوت: نه گه ر موحه ممه د ۖ، مرد، شته كه ي كوتايى پى دى، دياره به رنامه به ك
په يوه ندى به مَرُوقِيكه وه هه بى، ده گونجى دواى خوى له نيو بجى، به لام
به رنامه به ك خوايه ك ۖ كه خاوه نى گه ردوونه، نارد بيتى، به كۆچى دوايى و
مردنى نه و په يامبه ره، له به ين ناچى، ۖ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ۖ، با نه وان
دلى خويان به وه وه خوش نه كهن كه تۆ ده مرى، هه موو كه سيك چيزه رى
مردن و مه رگه، هه موو كه س ده بى تامى بكات، ۖ وَيَبْلُوكُم بِالنَّارِ وَالْخَبِيرِ
وَتَنَّةَ ۖ، به ناخوشي و خوشي، يا خود به خراپه و چاكه، تاقيتان ده كه ينه وه به
تافيكردنه وه، ۖ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ۖ، ته نيا بۆ لاي ئيمهش ده گيردرتنه وه، نه ك بۆ
لاي كه سى ديكه، كه واته: با دلى خويان به وه خوش نه كهن، چاوه رى مردنى تۆ
بن، چونكه نه وانيش و توش، هه مووتان ده بى مردن بجيزن، به لام به خوشي و
ناخوشي، به چاكه و خراپه، به خيرو شه ر تاقيتان ده كه ينه وه، دوايش هه ر
بۆ لاي ئيمه ده گيردرتنه وه.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلە یەکەم:

خوا گەردوونی بەسەر و خوارەوه، بە گەلته دروست نەکردوه، نە گەر کاریکی وای کردبایه، له لای خۆی دەیکرد (له ناسمان)، ئەو جوۆره بیرکردنەوه یەش پووچه و هەلگرانی شایستە ی سزان و، هەر کەس که له ئاسمانەکان و زەمیندا یه، تەنالەت فریشتە له خوا نیزیکه کانیشت که زۆر له خوا نیزیکن، سەرجه میان سەرگەرمی پەرستنی خوا و بە پاکگرتینی بێ پسانەوه:

خوا دەفەرموی: ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِينٍ ۖ لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًَا لَّأَخَذْتَهُ مِنْ لَدُنَّا إِنَّ كُفْرًا فَعِلِينَ ۖ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ وَلَكُمْ الْوَيْلُ مِمَّا نَفْسُوهَ ۚ ۝۸ وَلَهُ مَنْ فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَلَا يَسْتَحْصِرُونَ ۚ ۝۹ يُسْحِقُونَ الْإِلٰهَ وَالنَّهَارَ لَا يَفْقَهُونَ ۚ﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، له دوازدە برگەدا:

١- ﴿وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِينٍ﴾، ناسمان و زهوی و نهوهی که ده که ویتە نێوانیان، به گەلته و بۆ گەمه و یاریی دروستمان نەکردوون.

وهک پێشتر باسمان کرد: تیمه له سوورەتی (یونس) دا، باسیکی تاییه همان لهو بارهوه کردوه، هه موو ئەو ئایەتانە ی که له قورئاندا هاتوون، که زیاتر له پازده (١٥) شوێن، باس له وه ده که ن که خوا ﷻ ئەم گەردوونە ی به هه ق

دروستکردوهو، به حکمهت دروستکردوهو، به گالته دروستی نه کردوهو، به پووچی دروستی نه کردوهو، به ههوهنته دروستی نه کردوهو، به تفصیلی لهویدا باسمان کردوهو.

(۲) ﴿لَوْ أَرَدْنَا أَنْ نَتَّخِذَ لَهْوًَا لَأَخَذْتَهُ مِنْ لَدُنَّا﴾، نه گهر گریمان ویستبامان شتیک خوئمانی پت بخافلتین، وهک گمه و یاری و سه رگه رمیی په یدای بکهین، له لای خوئمان په یدامان ده کرد، واته: له ئاسمانه کان، له سه ری، نهک له سه ر زهوی، واته: نهک لهو سه ر زهوییهی که تاییه ته به ئیوهوه، به لکو لهو ئاسمانه ی که فریشته زور له خوا نیزیکه کانی لین و، خوا له سه رووی ئاسمانه کانه وهیه، لهوی نهو کاره مان ده کرد، به لام ومان نه کردوهو.

(۳) ﴿إِنْ كُنَّا فَعَلِينَ﴾، نه مه دوو واتای هه ن:

أ- نه گهر نه نجامده ری نهوه بوواین، له سه ری نه نجاممان ددها، ﴿إِنْ كُنَّا فَعَلِينَ﴾ (إِزْبَاطُ شَرْطٍ بِعَزَائِهِ) واته: نه گهر ویستبامان کاریکی وابکهین و نه نجامده ری کاریکی وایین، له لای خوئمان ده مانکرد.

ب- یاخود (إِنْ) بۆ (ناهیة)یه، واته: (مَا كُنَّا فَعَلِينَ) نه نجامده ری کاری وا نین، هه لبه ته پیشت باسمان کرد، (لَعِب) واته: کرده وهیهک، یاخود قسه یهک که سوودیکی نه بی، که پیچه وانه که ی بریتیه له (جِد)، واته: شتیک که نامانجیکی له پشته وه بی، به لام (لَهُو) بریتیه له خافلان و سه رگه رمیی، ئنجا جاری وا هه یه (لَعِب) به شتیک که (لَهُو)یه نه نجام دده ری، به لام وشه ی (لَهُو) به خافلان و سه رگه رمیی ده گورتی، به لام (لَعِب) واته: گالته و یاری.

(۴) ﴿بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ عَلَى الْبَاطِلِ فَيَدْمَغُهُ﴾، به لکو ئیمه هه ق به ناهه ق و پووچدا داده دهین، ئنجا ده یشکینتی، تاکو ده گاته سه ر مؤخی.

(۵) ﴿فَإِذَا هُوَ زَاهِقٌ﴾، به کسه ر نهو ناهه قه ده مری و له بهین ده چی، به هوی ئه وهوه که هه قی پیکه وتوه.

(بَلْ: لِلْإِضْرَافِ عَنْ اتِّخَاذِ اللَّهْوِ، وَعَنْ أَنْ يَكُونَ الْعَلَقَ لَعِبًا، أَيْ بَلْ نَحْنُ نَعْمُدُ إِلَى بَاطِلِكُمْ فَتُفْزِفُ عَلَيْهِ بِالْعَقِّ)، (بَل) بەلەم بۆ گواستەوهیه له گرتنی خافلان و دروستکردنی دروستکراوان بە گالتەو یاریی، ئەم گەردوونە، نەک هەر بەناھەق و گالتە دروست نەکراوە، بەلکو ئیمە هەق بە ئەو بیرکردنەوه پووجهی ئیوەدا دادەدەین و، دەماغی دەشکێتی و، دەگاتە سەرموخی و، لە بەین دەچێ، مەبەست لە هەق ئەو ڕوونکردنەوانەن، کە لەم قورئانەدا هاتوون، بۆیە خوا ﷻ لێرەدا باسی ئەوە دەکات کە ئاسمانەکان و زەوی بە یاریی و گالتە نەخۆلقاندوون، واتە: ئیوە بۆ ئامانج و حیکمەتیک خۆلقیندراون، دەبێ بزانی ئەو حیکمەت و ئامانجە چییەو، لە ژبانی خۆتاندا بیهێنە دی، چونکە ئەم گەردوونە بێ خواوەن نیە و، بێ حیکمەت و بە ھەوێنتەو گالتە نەخۆلقاوە، کەواتە: ئیوەش وریای ژبانی خۆتان بن، وەک شاعیرێک دەڵێ:

لَقَدْ خُلِقْتُ لَأَمْرِ عَظِيمٍ لَوْ قَطِنْتُ لَهُ فَارِزًا بِنَفْسِكَ أَنْ تَرَعَى مَعَ الْهَمَلِ

واتە: تۆ بۆ کاریکی مەزن خۆلقاوی، ئەگەر فیکرت پێی بشکێ، لە خوێ مەوێشتەوه لەگەڵ ئاژەلاندن بە ھەوێنتی، واتە: کە ژبانیکی ئاژەلانی بەیە سەر. (الذُّمُّ: كَسْرُ الْجِسْمِ الضَّلْبِ الْأَجْوَفِ)، (ذمغ) بریتیە لە شکاندنی جەستە بەکی ڕەق کە بۆش بێ، واتە: کە شکاندت، بگاتە سەر مۆخەکی.

٦- ﴿وَلَكُمْ أَلْوِيلٌ مِمَّا نَصَبْتُمْ﴾، سزای سەخت، یاخود ھاواریش بۆ ئیوە، لەوێ دەسفی دەکەن، واتە:

أ- کە خوا ی پەروەردگاری پێ دەسفی دەکەن، گواہ: گەردوونی بە بێ حیکمەت خۆلقاندووە.

ب- یان موخەممەدی ﷺ پێ دەسفی دەکەن، کە لە خۆیوە ئەو قسەیی ھێناوە، یاخود شیعرە، یاخود جادووێ.

مهسه لهی دووهم:

ئهو په رستراوانه ی که هاوېش بو خوا پهیدا که ره کان گرتو وایان و پهیدا یان
کردوون، مردووان زیندوو ناکه نه وه، که واته: هیچ نین، ئنجا نه گهر جگه له
خوا په رستراوانی دیکه له ناسمانه کان و زه ویدا هه بو نایه، ناسمانه کان و زه مین
تیک ده چوون، خواش پاک و دووره له وه سفه خراپه کانی بیروایان و، له وهی که
دهیکا لیتی ناپرسرته وه، به لکو ئه وان لیتیان ده پرسرته وه:

خوا دهه رموی: ﴿أَمِ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ﴾ (١١) لَوْ كَانَ فِيهَا
إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتْ فَسُبْحَنَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿١٢﴾ لَا يَسْتَلُ عَمَّا يَفْعَلُ وَهُمْ
يَسْتَلُونَ ﴿١٣﴾

شیکردنه وهی ئهم ئایه تانه، له شهش برگه دا:

(١) ﴿أَمِ اتَّخَذُوا إِلَهًا مِّنَ الْأَرْضِ﴾ یان ئایا له زه ویدا په رستراوانی دیکه یان
گرتوون؟! وشه ی (أَمِ) لیره ده! هم هم زدی پرسیار کردن (همزة الإستفهام) د، هم (بل) د، که بو
(إِضْرَاب) و گواسته نه وه له مه به ستیکه وه بو مه به ستیکی دیکه به، واته: (بَلِ اتَّخَذُوا إِلَهًا
مِّنَ الْأَرْضِ) یانی: یان ئایا له زه ویدا په رستراوانی دیکه یان پهیدا کردوون؟ که دهه رموی:
﴿مِّنَ الْأَرْضِ﴾، واته: له جیهانی سهر زه وی، یا خود ﴿مِّنَ الْأَرْضِ﴾، واته: له به شه کانی
زه وی و پتیکهاته کانی زه وی، واته: چوون ده بی په رستراو له زه ویدا پهیدا بکری؟! یا خود له
به شه کان و پتیکهاته کان و که ره سته کانی زه ویدا، په رستراو پهیدا بکری؟! شتیکى زور بن
مانایه.

(٢) ﴿هُمْ يُنشِرُونَ﴾، ئهو په رستراوانه زیندوو ده که نه وه، ئایا توانایان هه به، مردووان
زیندوو بکه نه وه؟ ئه وه واته یکی، که هه موو ته فسیره کان ئه وه نده ی من سهر نجم داوون،
هه ر ئه و واته یان هیتاوه.

واتە يەكە دیکەشەى كە پىم وایە ئەویش دەگرتەو، ھەرچەندە تەفسیرەکانیش نەیانھێناو: ﴿هُم يُشْرُونَ﴾، كە ئەو پەرستراوانە دەتوانن دروستكرائىن بە لاو بکەنەو بە زەویدا، ئایا توانای ھێنانە دى و پەرژ و لاوکردنەو یانیا بە زەویدا ھەيە؟ واتە: توانایان ھەيە كە دروستكرائىن دروستبکەن و، بە زەویدا بلأویان بکەنەو؟ ئەمە پرسیار کردنیكى نكوولێكە رانەى سەزەنشتەكانە، واتە: نابى پەرستراوان لە زەویدا پەیدا بکړن، یاخود لە كەرەستەى زەوى پەیدا بکړن و، یاخود نابى شتاتیک بکړنە پەرستراو، كە توانای زیندوو کردنەو ی مردووان، یاخود توانای دروستکردن و لاوکردنەو ی دروستكرائیان، نیە، كەواتە: دەبى زاتیک بپەرستى پەيوەندى بە زەمین و بە كەرەستەكانى زەمین و ماددەو ھەبى و، لە سەرووى ئەو دروستكرائىنەو بى و، پاشان توانای وەدیوتن و لاوکردنەو، یاخود زیندوو کردنەو ھەبى، ئەویش تەنیا خوايە ﷻ.

۳- ﴿لَوْ كَانَ فِيهَا إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا﴾، ئەگەر جگە لە خوا تێیان دا پەرستراوانى دیکە ببوونایە، تیکدەچوون، (تێیاندا) واتە: لە ئاسمان و زەویدا، (فەيما) بۆ ئەو دووانە دەچیتەو، كە پێشتر باسكراون، ئەگەر لە ئاسمانەكان و زەویدا، پەرستراوانى دیکەى جگە لە خوا ببوونایە، تیک دەچوون، (الْفَسَادُ: اخْتِلَالُ النِّظَامِ وَانْتِفَاءُ النِّفْعِ مِنَ الْأَشْيَاءِ)، (فَسَاد) بریتىە لە تیکچوونى سىستەم و، شتیک كە سوودى لێوەرەدەگیرى، سوودەكەى نەمىنى و بى كەلك بى و بشىوى، ئنجا ھۆكارى تیکچوونىان چىيە؟ بۆچى ئەگەر جگە لە خوا پەرستراوانى دیکە ھەبوونایە لە ئاسمان و زەویدا، تیک دەچوون؟ (لَا تَعْلَفُ يَسْتَلِزِمُ اخْتِلَافَ الْإِرَادَاتِ وَخِدُوْتُ الْخِلَافِ)، چونكە بىگومان ئەگەر چەند پەرستراوىك ببوونایە، ئەوانە ھەر كامێكیان شتێكى دەویست، پێچەوانەى ئەو ی دیکە، لێرەدا راجىایى و كێشمە كێش و تێككێران پەیدا دەبوو، ھەك لە كوردەوارى خۆماندا دەلێن: «یەكێك لە یەكێكى پرسی بەلكەت چىيە لەسەر بوونى خوا ﷻ؟ گوتى: بەلكەم ناشى مام ناودەلە (مام ناودەلێك ھەبووە ناشىكى ھەبوو) گوتیان: چۆن؟ گوتى: مام ناودەل تاكو بۆ خۆى مابوو، ناشەكەى دەگێرا، ناشەكە زۆر چاك نیشى دەكرد،

كائىك بۇ خۇي نەما و وەفاتى كىردو، ناشەكەى كەوتە دەست كۈرەكالى، ناشەكە تىك چوو، يەككىيان بەرداشەكەى وا لىكردو، يەككى دىكەيان بە شىۋەيەكى دىكەى لىكردو، يەككىيان ناۋى زىاد كىردو، يەككى دىكەيان كەمى كىردو، يەككىيان لە نۆرەى خۇيدا، بە جۇرىك ئىشى لەسەر كىردو، ئەۋى دىكەيان بە جۇرىكى دىكە، هېچ گومانى تىدا نىە هەر كارىك كە چەند سەرپەرشتىارىكى هەبن، تىكەچى، كەواتە: ئەم بوون و گەردوونە كە ۋەك سەعات دەگەپى و، هېچ كەم و كۈپى و نارىكى تىدا نىە، بەلگەيە لەسەر ئەۋى كە يەك سەرپەرشتىارو خاۋەنى هەيە، ئەۋىش خۋاى تاكى پاكە ﷻ، بۇيە دەبن بەس ئەو بەندايەتتى بۇ بىرى و، هەر ئەو بەرستى، بۇيەش دەفەرەمۇ:

(۴) - ﴿فَسُبْحَنَّ لِلَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾، نىجا پاكىي بۇ خۋاى خاۋەن بارەگا، لەۋەى خۋاى پىن ۋەسەف دەكەن، كە گۋايە هاۋەلى هەن و پەرستراۋانى دىكەى لەگەندا دەپەرستى، ياخود: ﴿فَسُبْحَنَّ لِلَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ﴾، واتە: پاكىي بۇ خۋاى خاۋەن بارەگا، لەۋەى كە ئەو پەرستراۋانەى دىكەى پىن ۋەسەف دەكەن، كە ئەۋەش نەمىبىنۋە لە تەفسىرەكانى دىكەدا، هاتىن، بەلام ئەو واتايەش دەگىرتەۋە، واتە: (عَمَّا يَصِفُونَ) بە شُرَكَائِهِمْ وَالْهَيْئَةُ الْمَرْيُومَةُ، ئەو پەرستراۋە ساخنانەى خۋاى پىن ۋەسەف دەكەن، كە پىيان وايە ئەۋانىش توانايان هەيە، بەشدارن لە بەرتۈەبردنى گەردووندا، بە تايىبەت لە زىانى مرقۇدا، دەتوانن خەلك نەخۇش بىكەن و، ساغ بىكەن و، سەربىخەن و، زىربىخەن، فەقىرو دەۋلەمەند بىكەن، دەتوانن ۋەلامى داۋاى خەلك بەدەنەۋە و لە گۈناھيان بېۋورن، ئەۋە ئەو شتانەن كە پەرستراۋانى خۋاىيان پىن ۋەسەف دەكەن، پاكىي بۇ خوا ﷻ، چونكە ئەو سىفەتەنە تەنبا هى خوان ﷻ.

(۵) - ﴿لَا يَسْتَلُ عَمَّا يَفْعَلُ﴾، خوا ﷻ لىي ناپرسىتەۋە لەۋەى دەيكات.

ۋەشە (سؤال) لىرەدا: (سؤال هَذَا مَعْنَى الْمَعَايَةِ وَطَلَبَ بَيَانَ سَبَبِ الْفِعْلِ، وَإِبْدَاءَ الْمَعْدَرَةِ عَنْ فِعْلِ بَعْضِ مَا يُفْعَلُ)، ۋەشە پرسىار لىرەدا مەبەست پىي لىپرسىنەۋەيە، داۋاكردى پوونكرندەۋەى ئەۋە، كە ئەو كارە بۇچى كرا ۋەو، پوونكرندەۋەى عوزرىكە

لہسہر کارِیک کہ نہدہبوو بکری، واتہ: خوا ﷻ لئی ناپرسیٔتہوہ، بہو واتاہی کہ هیچ شتیک ناکات، شایستہی تہوہ بن کہسیک لئی بپرسی، چونکہ کارہکانی خوا ﷻ ہہموویان لہو پہری حکمہتدان.

واتاہیکی دیکہی تہوہیہ: هیچ کہس نیہ لہ گہردوندا هاوتای خوا بی، یاخود لہسہرووی خوا بی، کہ لئی بپرسیٔتہوہ: تہوہت بؤچی کردو تہوہت بؤچی نہکرد؟

(۶) ﴿وَهُمْ يُسْأَلُونَ﴾، تہوان لئیان دہپرسیٔتہوہ، واتہ: مروّفہکان لئیان دہپرسیٔتہوہ کہ تہوہتان بؤچی کردو تہوہتان بؤچی نہکرد؟ چونکہ خوا ﷻ خاودہنیانہ لہ لایہکہوہو، لہ لایہکی دیکہشہوہ تہوان کارو ہہلسوکہوتہکانیان کہ دہیکن، کم و زور نہقامی و نہزانی لہ کارہکانیاند دہبی و، ہہلہ و پهلہیان تی دہکہوی، نجا کاری نہقامانہ و نہزانانہ و، کاری ہہلہ و پهلہش، دہبی لیپرسیٔنہوہ و سزای لہ بارانہردا ہہبی، تہم مہبہستہ کہ لیٔردا ہاتوہ، توزہرہوانی قورٔان زوری لہسہر پؤیشتون و، گوتوویانہ: تہوہ بہلکہیہ لہسہر تاکیتی و تہنیا پەرستراویتی خوا!

بہلّام من یتیم وایہ بہلگہ لہسہر تہنیا پەرستراویتی خوا ﷻ، پەکی لہسہر تہوہ نہکہوتوہ، تیمہ تہو نایہتہ زیاد لہوہی کہ دہیکہیہتی، شتی دیکہی بخہینہ نیو، وەک ہہندی لہ کتیبہکانی (علم الکلام) وایان کردوہ، نجا تہو مہبہستہ تہنیا لیٔردا نہہاتوہ، بؤ نمونہ: لہ سوورہتی (المؤمنون) لہ نایہتی ژمارہ (۹۱) دا، لہویشدا خوا ﷻ دہفہرموی: ﴿مَا آتَخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنَ الْإِنْتِ إِذَا نَدَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سُبْحَنَ اللَّهِ عَمَّا يُصِفُونَ﴾، واتہ: خوا هیچ پؤلہی نہگرتوون و، هیچ پەرستراویکی دیکہی لہگہلدا نیہ، نہگہرنا ہہر پەرستراویک تہوہی کہ بہدیٔتاوہ، بؤ خوئی سہرپہرشتی دہکردو، جیای دہکردوہو، ہہندیکیان بہسہر ہہندیکیاندا زال دہبوون، واتہ: دہبوو بہ کیشمہ کیشمان، پاکبی بؤ خوا لہوہی کہ تہوان باسی دہکەن، لہ بارہی خواوہ ﷻ، یاخود لہ بارہی هاوبہشہکانی خواوہ، کہ لہ

وہمى ئەواندا ھەن، ئەگەرنا لە دنیای واقیعدا، خوا خوايە و جگە لە خوا ھەمووی
 کاو بایە، واتە: جگە لە خوا، ھەمووی دروستکراوی خوايەو، ھیچی خواوەنی بوونیکی
 خودیی ئەنەت خویشی نیە، چ جاي ئەوێ پشک و بەشیان ھەبێ لە بەدیھێنەراییەتی و
 پەرورەدگارێتی و پەرستراوێتی دا.

مه سه له ی ستیه م:

ئه وانه ی جگه له خوا په رستراوانتیک دیکه ده گرن، هیچ به لگه به کی نه قلیان
نیه و زوره یان به هق نااشنان و نایزانن، چونکه خوا پتش موحه ممه ده
﴿ هیچ یتغه مبه ریکی نه ناردوه، مه گهر پتیراگه یاندوه، که جگه له و هیچ
په رستراویک نیه و نه یا نه و په رستن:

خوا ده فهرموئ: ﴿ أَرَأَيْتُمْ إِنْ دُونَهُ ءَالِهَةٌ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ هَذَا ذِكْرٌ مِّنْ مَّعِ
وَذِكْرٌ مِّنْ قَبْلِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِن قَبْلِكَ مِن
رَّسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿١٧﴾ ۞

شیکردنه وهی ثم ثابته تانه، له شهش برگه دا:

(۱) ﴿ أَرَأَيْتُمْ إِنْ دُونَهُ ءَالِهَةٌ ۞ ﴾، به لکو نایا جگه له و (خوا) په رستراوانی دیکه یان
گرتوون؟ ثم تعبیره ش: (أَكَّدَ ذَلِكَ الْإِضْرَابَ الْإِنْتِقَالِي مَثَلُهُ اسْتِعْظَامًا لِّفُطَاعَتِهِ وَبُنِيَ عَلَيْهِ
اسْتِدْلَالٌ آخِرٌ كَمَا بُنِيَ عَلَى نَظِيرِهِ السَّابِقِ)، لیره دا ﴿ أَرَأَيْتُمْ إِنْ دُونَهُ ءَالِهَةٌ ۞ ﴾، واته:
(بَلِ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً)، (به لکو نایا جگه له و په رستراوانی دیکه یان په پیداکردوون و
داناوون) ثمه جه ختکردنه وه په له سر نه وهی پتشی، تاكو ددریخات که نه گهر جگه له
خوا په رستراوانی دیکه په رستن، شتیکی زور ناماقوول و بن جتیه و، تاكو به لگه هتانه وهی
دیکه شی له سر بنیات بزی، له سر نه وهی که په رستنی جگه له خوا، هیچ به لگه به کی
نه قلیی له سر نیه، وه که چوون له ثابته قلی پتیشودا ددرکهوت که هیچ به لگه به کی عه قلیی
له سر نیه، بویه ده فهرموئ:

(۲) ﴿ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ ۞ ﴾، بلئ: به لگه که تان بیتن، (بُرْهَان) واته: به لگه به کی پوون و
ناشکرا، که هیچ که س نه توانئ نکوولی له به رانه بردا بکات، که لیره دا به ته نکید
مه به ست پتی به لگه ی نه قلییه، چونکه دواپی ده فهرموئ:

۳- ﴿ هَذَا يَذْكُرُ مِنْ مَعِيَ ﴾، ئا ئەمە [مەبەست قورئانە] ئەو یادخەرهووەیە بۆ ئەوانەی کە لەگەڵمان، واتە: هەم ئێمە و هاوێلانم، کە خوا ﷻ بۆی ناردووین.

۴- ﴿ وَذِكْرُ مَنْ قَبْلِي ﴾، هەروەها بیرخەرهووەی ئەوانەی پێشوو واته: کتێبه‌کانی پێشوو، کە لەبەر دەستتان، فەرموون دەتوانن دەستیان بگەیه‌نن، کە پەیمانی کۆن و نوێن، واتە: تەماشایان بکەن بزانن داخۆ باسی جگە لە خولایان تێدا هەیە، کە تەنیا خوا بەدییه‌نەر و پەروردگار و خاوەن و پەرستراوە، واتە: هەموو قورئان و کتێبه‌ پێشووەکانیش (پەیمانی کۆن و نوێ و جگە لەوانیش) تەماشایان بکەن، بزانن ئایا جگە لە خوا، باسی کەسێکی دیکه‌یان تێدا، کە بەدییه‌نەر و پەروردگار و خاوەن و مشوورخوڕی گەردوون بێ؟ بە دنیایی نەخێر.

۵- ﴿ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ ﴾، بەلکو زۆربەیان هەق نازانن، بۆچی دەفەرموی زۆربەیان؟ چونکە هەندێکیان هەقیان زانیوە، بەلام نکوولییان لیکردووە، بۆ ئەوەی بەزم و بازارێک کە بە هۆی ناهەق و بێپەرستییه‌وه ساز بوو، لێیان تێکنەچێ، هەروەک خاوەن کتێبه‌کانیش دانیان بە پێغه‌مبەراییه‌تی موحەممەددا ﷺ نەده‌هێنا، بۆ ئەوەی ئەو بەزم و بازارو، ئەو خوێاردن و خوێراک و مāl و سامان و پێتاکە، کە بەهۆی ئەو دووکان و بازارەکانی ئایینه‌ تیکدراوە‌کەیانەوه، چنکیان دەکەوت، لێیان تێک نەچێ، ئەگەر بپروایان بە پێغه‌مبەری خاتەم ﷺ هێنابایە، ئەو بەزم و بازارەکانی دایانناوه، دەبوو بپێچنەوه و ببنە مسوولماتیکی سادە و شۆتێکەوتووێکی سادە پێغه‌مبەر ﷺ، ئەو کاتە ئەگەر بە هۆی شۆتێکەوتنی ئەو ئیمان و ئیسلامه‌وه، پێگەیه‌کیان بۆ دروست بووبایە، بۆیان دروست دەبوو، بەلام ئەوان ئامادە نەبوون دەست بەرداری ئەو بەرزەه‌ندیه‌ ناهەرعیانه‌یان بێ، کە بە هۆی ئایینه‌ تیکدراوە‌کە خۆیانەوه بۆیان دروست بوو، هەروەک هاوبەش بۆ خوا دانەرەکانی مەککە و غەیری مەککەش، ئامادە نەبوون ئەو بەزم و بازارو ئەو خوێ فەه‌زکردنە، ئەو گەندەلییه‌، ئەو سەتمە زۆر، ئەو قۆرخکارییه‌ی کە لەسەر بناغە بێپەرستی بۆیان دروست بوو، ئامادە نەبوون ئەو بەزم و بازارە لە خۆیان تیکبەدن و، بێتەوه ناستی خەلکی هەزارو پەش و پووت، هەموویان بەنده‌ی

خوابن و پیکهوه بر او تها بن، بویه ش خوا ﷺ ده فهرموئ: زۆربه یان هه ق نازانن، له بهر دوو هۆکار:

أ- که میکیان زانیوانه، به لām له بهر بهرزه وه ندیه ناشه رعیه کانیان ده ستهرداری نهو ناهه قیه ی خویان نه بوون و، شوئن هه ق نه که وتوون.

ب- هه ندیکیان دوایی بریایان هیناوه، واته: هه ندیکیان نه وه نه بووه که هه ق نه زانن له نه نجامی پشت تیکردن و ئیهمال کردنی دا، به لکو به دوای هه قدا گه راون و عهدوایی هه ق بوون، به لām جارێ پێیان تینه که وتوه و بهرچاویان پۆشن نه بوته وه، چونکه نه وانه ش که هه ق نازانن دوو جوړن:

أ- جوړیکیان که پشت له هه ق ده که ن و ههر ته سلن گرنگی پێناده ن.

ب- جوړیکیشان ده یانه وئ بگه ن به هه ق و عهدوایی و به دوایدا ده گه پێن، به لām جارێ بهرچاویان پۆشن نه بوته وه و چاوپێچیان له سه ر چاو لا نه چوه.

٦- ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِي إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ﴾، له پیش تۆدا هیچ ره وانه کراوێکمان نه نارده وه، مه گه ر سروشمان بۆ لای کردوه، که جگه له من هیچ په رستراوێک نه ده جا به س من په رستن، وشه ی (من رَسُولٍ)، (من: مَزِيدَةٌ لِقَوْلِكَ الْنُّفْيِ)، یانی: (من) زیاد کراوه بۆ جه ختکردنه وه ی لایردن، لایردنی نه وه که هیچ پیغه مبه ریکمان له پیش موحه ممه ددا ﷺ ره وانه نه کردوه، مه گه ر خوا ﷻ سروشی بۆ کردوه، که ته نیا نه و په رستن.

وشه ی (إِلَّا نُوحِي) خوتراویشه ته وه: (إِلَّا يُوحَى إِلَيْهِ)، مه گه ر سروشی بۆ کراوه، هه ردوویکیان به ک و اتایان هه یه.

لیره دا پرسیا ریک دروست ده بی: خوا ی پهروه دگار له سووره ی (الحدید) له ئایه ق ژماره (٢٥) دا ده فهرموئ: ﴿لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا بِآيَاتِنَا وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ﴾، واته: به دنیایی پیغه مبه را ئمان به

بەلگە ڤوون و ئاشکرايەکانەوه ناردوون، کتیب و تەرازوو شمان لەگەڵ ناردوون، تاکو خەلکی بە دادگەری هەڵسن.

لێرەش دەفەر مۆی: هەموو پێغەمبەرێکمان ناردوون کە تەنیا خوا بپەرستێ، کەواتە: بە ڤوالەت جۆرێک لە تێکگیران هەیه؟

وەلامەکە ی ئەو یە وەک لە زۆر جێگای دیکەدا باسکردووە، پێغەمبەرێکمان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بۆ چەسپاندنی دوو ئامانجی گەورە و سەرەکی هاتوون:

۱- تەنیا خوا بپەرستی و، خوا بەیەکگرتن (توحید الله) ئەو وەک پەيوەندی ئێوان خۆیان و خوا ﷻ.

۲- چەسپاندنی دادگەری، ئەوێش وەک پەيوەندی ئێوان خۆیان.

کەواتە: ئەو دووانە تێک ناگیرێن و، لە راستیدا یەکا پەرستی (توحید) بناغەي دادگەرییە، تەنیا کاتێک خەلک ڤزگاری دەبێ لە زۆلم و ستم و، یەکدی چەوساندنەوه و چینیایەتی و قژی و پژی، کە تەنیا خوا بپەرستێ و، شیرک زەمینە خوێش دەکات بۆ ستم و قۆرخکاری و خو بەسەر یەکا ڤەزکردن و، خو لە یەکدی کردنە پەرستراو و پەروردگار، مەگەر فیرعەون بە خەلکی میسری نەگوت: ﴿أَنَا رَبُّكُمْ الْأَعْلَىٰ﴾ النازعات، من پەرستراوی هەرە بەرزتانم؟ هەرودەها پێی نەگوتن: ﴿مَا عَلِمْتُ لَكُم مِّنْ إِلَٰهٍ غَيْرِي﴾ القصص، جگە لە خوێ پەرستراویکی دیکەم بۆ ئێوه پێ شک نایەت؟ بەلێ شیرک زەمین خوێش دەکات بۆ فیرعەون و، ڤاروون و نەروودو، تاغووت و خو بەز لگەرەکان کە بلێن: ئێمه پەرستراوی ئێوهین، ئێمه جیاين لە ئێوه و، دەبێ ئێمه تەقەیس بکەن و بە مەزن و گەورە بکرن، دەبێ ئێمه خواوەنی هەموو شتێک بین و ئێوه خواوەنی هیچ نەبن، کۆیلە و ژێردەست و بەردەستی ئێمه بن! شیرک زەمینە بۆ ئەوه خوێش دەکات، بەلام خوا پەرست و تەنیا خوا بەیەکگرتن، ڤێگا لە فیرعەون و تاغووتەکان دەبەستی و دەلێ: نەخیر هەموومان بەندەي خواين، هەموو پێکەوه

براین، کەس لە کەس گەورەتر نیە، خوا ئەو نێعمەتە تانە ی کە دروستکردوون،
 بۆ هەمووان، بۆیە خوا بەیە کگرتن و چەسپاندنی دادگەری، دوو ڕووی دراویژن،
 دوو ڕووی هەقیقەتیکن: تەنیا خوا پەرستری و، دادگەری پیاوێ بکری، بێگومان
 کاتیک دادگەری پیاوێ دەکری، کە تەنیا خوا پەرستراو بێ و، هیچ کەس خۆی
 لە بەندەکانی خوا، نەکاتە پەروەردگارو پەرستراو.

مه سه له ی چواره م:

بهر په چدانه وهی قسه ی هاوبه ش بو خوا پهیدا که ره کان که گوايه فرشته کان
پوټه ی خوان و، پروونکړ دله وهی چهلد راستيه کی گرنگ له باره يانه وه و،
جه ختکړ دنه وه له سر نه وه که فرشته کان به نده ی چاک و پاک و ملکه چی
بهر ده وامی خوان:

خو دهه رموی: ﴿وَقَالُوا أَخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحَنَهُ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ
(۱) لَا يَسْقُونَهُ. يَأْتُوهُمْ بِالْقَوْلِ وَهُمْ يَأْمُرُهُمْ يَعْمَلُونَ (۲) يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا
خَلْفَهُمْ وَلَا يُشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ أَرْضَىٰ وَهُمْ مِنْ خَشْيَةِ مُّشْفِقُونَ (۳) وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ
إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَلْيَنْكُرْ جَهَنَّمَ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ (۴)﴾

له م چوار نايه ته دا خوا باسی فرشته کان ده کات، چونکه هم هاوبه ش بو خوا
دانه ره کانی عه پږ و، هم هی نه ته وه کانی جگه له عه پږ ييش، واته: سه رجه م
هاوبه ش بو خوا دانه ران، که م و زور فرشته کان يان کردوونه، بيانووی شیرک و
هاوبه ش بو خوا دانان، له میزو پوټامیا و هیندو چین و گریک و یونانییه کان و
میسریه کان و، له هه موو ولاتانی دنیا که تو میزووی شیرک ده خوټینه وه،
مه گهر چوون دنا هاوبه ش بو خوا دانان، پږ و پږ شه که ی ده چپته وه سر
فرشته کان و، له که ولی خو بردنه ده ی فرشته کان و، به پاکگرتن و به مه زن
گرتیان له سر حیسای خوا ﷻ.

شیکر دنه وهی هم، ثایه تانه، له یازده برگه دا:

(۱) - ﴿وَقَالُوا أَخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا﴾، گوټیان: خوی خاوه ن به زه ی پوټه ی پهیدا کرده
و دایناوه، وشه ی (وَلَدٌ): (اسْمٌ جَمْعٌ مُّفْرَدَةٌ مِثْلُهُ)، وشه ی (وَلَدٌ) ناوی کوټه و تاکه که شی
هه ره که خوټه تی، که واته: (وَلَدٌ) واته: یه ک پوټه، یاخود پوټه کان، هه مووی ده گرتنه وه و،

تیرو می‌ش ده‌گرتنه‌وهو، (ابن) واته: کورو، (بنت) واته: کچ، به‌لام (وَلَدُ) هه‌ردووکیان ده‌گرتنه‌وه، واته: رۆله، مه‌به‌ستیان پیی فریشته‌کان بووه، بۆیه خوا (وَلَدُ) ده‌فه‌رموی: ﴿سُبْحَنَهُ﴾.

۲- ﴿سُبْحَنَهُ﴾، پاکیی بۆوی، (يَعْنِي تَلْزِيماً لَهُ عَنْ ذَلِكَ)، واته: پاکیی بۆ خوا، (سُبْحُوهُ تَسْبِيحاً) واته: به پاکیی بگره به پاککرتن، یاخود (يُسَبِّحُ تَسْبِيحاً) واته: به پاک ده‌گیریی به پاککرتن، له‌وهی ئیوه ده‌یلتن.

۳- ﴿بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ﴾، به‌لکو نه‌وان به‌ندهی ریزیگرای خوان، واته: نه‌و فریشتانهی ئیوه به رۆلهی خویان ده‌زانن، رۆلهی خوا نین، به‌لام خوا ریزی لیکرتوون.

۴- ﴿لَا يَسْقُونَهُ إِلَّا أَمْوَالٌ﴾، له قسه‌دا پیتی ناکه‌ون، ده‌لن: (السَّبْقُ: التَّقَدُّمُ فِي سَائِرِ عَلَى سَائِرِ الْآخِرِ) وشه‌ی (سَبَقَ) نه‌وه‌یه که که‌سیک بروات و پیش که‌سیکی دیکه بکه‌ویت له رۆیشتندا، مانا نه‌سلیه‌که‌ی له رووی زمانه‌وانیه‌وه نه‌وه‌یه، به‌لام دوابی بۆ هه‌ر جوړه پشکه‌ووتنیک به‌کارهاتوه، واته: له پیش فه‌رمانی خواوه قسه‌ ناکه‌ن، هیچ قسه‌یه‌ک ناکه‌ن تا‌کو فه‌رمانی خویان پێ نه‌بن.

۵- ﴿وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ﴾، ته‌نیا به فه‌رمانی خواش کار ده‌که‌ن و ده‌جووتین، که‌واته: (لَا يَفْعَلُونَ إِلَّا بَعْدَ أَمْرِهِ، وَلَا يَقُولُونَ إِلَّا بَعْدَ قَوْلِهِ)، ته‌نیا دوابی فه‌رمانی خوا کار ده‌که‌ن و، ته‌نیا دوابی فه‌رمایشتی خوا، قسه‌ ده‌که‌ن، واته: نه‌ له قسه‌و، نه‌ له کردوه‌شدا به‌ موّله‌ق خوا، نه‌ ورته‌یان له ده‌مه‌وه‌ دی، نه‌ قسه‌ ده‌که‌ن و، نه‌ هیچ جوو‌له‌یه‌ک ده‌که‌ن.

۶- ﴿يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ﴾، هه‌رچی له پیش ده‌ستیانه‌وه‌یه و هه‌رچی له دوابانه‌وه‌یه ده‌یزانی، له پیش ده‌ستیانه‌وه‌یه واته: داهاتوو که ئیستا نه‌هاتوه، به‌لکو به‌ره‌و رووی ده‌چن، له پشتیانه‌وه‌یه واته: رابردوو، هه‌ندیکیش گوتوو‌یانه: له پیش ده‌ستیانه‌وه، نه‌وه‌یه که تپه‌ریوه‌و، نه‌وه‌ی له پشتیانه‌وه، نه‌وه‌یه که جارێ نه‌هاتوه، هه‌ندیکیش له زانایان - وه‌ک له شوێنی دیکه‌شدا باس‌مان کردوه - ده‌لن: ﴿يَعْلَمُ

مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ ۖ، واته: هرچی که پهنه‌اندی به‌وانه‌وه هیه، له پرووی: ۱- شوین (مکان) و، ۲- کات (زمان) و، ۳- حاله‌وه، واته: هموو شتیکیان له باره‌وه ده‌زانی، چ له پرووی شوته‌وه له پیشانه‌وه بن، یان له پاشانه‌وه بن، یان له لای راست یان چه‌پانه‌وه بن، چ له پرووی کاته‌وه رابردوو داهاتوو تیستا، چ به نسبت کرده‌وه کان و حالی خو‌یانه‌وه، خوا ۴۴ هموو ده‌زانی.

(۷) - ﴿وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنِ ارْتَضَىٰ﴾، تکاش ناکهن، مه‌گهر بو که‌سیک خوا په‌سندی کردبن، واته: (لِمَنِ ارْتَضَاهُ اللَّهُ)، مه‌گهر که‌سیک خوا په‌سندی کردبن و لئی رازی بن، یاخود بو که‌سیک که (ارْتَضَى لَهُ شَفَاعَةً) خوا تکاکردنی بو په‌سند کرد بن، واته: وشه ی ﴿ارْتَضَى﴾، که به‌رکار (مفعول به) که‌ی قرتیتره‌وه، ده‌گونجی شفاعت بن (ارْتَضَى لَهُ شَفَاعَةً)، یاخود خوا (مشفوع له) نه‌وه که‌سه‌ی له‌لا په‌سند بن، که تکای بو بکری (ارْتَضَاهُ اللَّهُ).

(۸) - ﴿وَهُمْ مِنْ خَتِيئَةٍ مُّشْفِقُونَ﴾، هه‌روه‌ها له ترسی وی به ترس و بیمن، واته: له سام و هه‌به‌تی خوا به ترس و له‌رزن.

(۹) - ﴿وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنْتَ إِلَهٌُ مِنْ دُونِي﴾، هه‌ر که‌سیک له‌وان بلتی: من په‌رستراوم جکه له‌و، گریمان نه‌گهر به‌کیک له‌وان بلتی: من په‌رستراوم جکه له‌خوا.

(۱۰) - ﴿فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ﴾، بی‌گومان که‌سی وا به دوزه‌خ سزای دده‌ین، نه‌وه (مَنْ) یشی مه‌رج (شرط) بوو: ﴿وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنْتَ إِلَهٌُ مِنْ دُونِي﴾، (هَذَا شَرْطٌ عَلَى سَبِيلِ الْفَرْضِ)، واته: نه‌مه مه‌رجه، به‌لام حاله‌تیکی گریمانه‌یی و، وده‌لمه‌که‌ی: ﴿فَذَلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ﴾، نه‌وه وده‌لمی مه‌رجه‌که‌ی: بی‌گومان به دوزه‌خ سزای دده‌ین، (يُغْنِي نَجْزِيهِ بِهِمْ) نه‌مه له زمانی عه‌ره‌بیدا (مَنْصُوبٌ بِتَرْعِ الْخَافِضِ) به‌هوی دارنینی ژیردار که‌ره‌که‌یه‌وه سهردار (منصوب) بووه.

(۱۱) - ﴿كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ﴾، چونکه نیدیدعا کردنی په‌رستراویتی و له‌گه‌ل خوا‌دا په‌رستران سته‌مه: سته‌مکارانیش هه‌ر به‌و شتودیه سزا دده‌رتن، که نه‌مه له‌به‌ر

پا ھاویشتن، (تعريض)ه، بۆ ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان، واتە: خوا تەنانەت لە فریشتە بە پێزەکانی لای خۆیشتی، کە ھەمیشە سەرگەرمی بەندایەتیی بۆ خوان و، بە بێ فەرمانی ئەو نەکردەووە دەکەن و نە قسەش دەکەن، ئەوانیش ھەر یەکتیکیان لافی ئەووە لێبدات کە پەرستراو، جگە لە خوا، یاخود لە جیای خوا، بە دۆزەخ سزای دەدەین، کەواتە: ئێوەش ئەي ھاوبەش بۆ خوا دانەرەکان! بترسن، ئەگەر خوا لە فریشتەکان قبوول نەکات، لە ئێوە ھەر قبوول ناکات.

مەسەلەي پىنچەم:

خستە پروي ژمارەيەكى بەر چاۋ لە دياردە و ديمەنە سەرنج پاكىشەكان گەردوون، كە ھەر كامىكيان نيشانەيەكى گەورەي پەروەردگار پىتىي خواي تاك و پاكە:

خوا دەفەرموى: ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتْ رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَفْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيَاتِهَا مُعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾﴾

شىكردەنەوى ئەم ئايەتەنە، لە چواردە برگەدا:

١- ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئايا ئەوانەي بىيروا نەيانديو، نەيانزانو، خوێنراو بىشە تەو: (أَلَمْ يَرِ الَّذِينَ كَفَرُوا)، كە لە ھەردوو حالدا ھەمژەكەي سەرەتا بۆ پرسیارکردنی نكوولییكەرانەي، بە ھۆي ئەو ھەو كە ورد نەبوونە و دەوانەماون و سەرنجیان نەداو، واتە: سەرنجی عەقل، وەك پىشتریش گوتمان، چونكە ﴿أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، ئايا ئەوانەي بىيروان نەيانديو؟ واتە: بە چاوی عەقل نەيانديو، چونكە بىگومان ئەو ھەو دوايى باسي دەكات، كەس بە چاوی سەر نەيىنيو، كە بریتىە لە چي؟

٢- ﴿أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ كَانَتْ رَتْقًا﴾، (ئايا نەيانبىنيو) كە ئاسمانەكان و زەوى پىكەو و لكاو و جۆشدراو بوون، لە يەكمان جیا كەردنەو و پەچراندن، بىگومان ھىچ كەس ئەو ھەو بە چاوی سەر نەيىنيو، تاكو خوا نكوولیی بكات لەو ھەو بۆچي نەيانبىنيو؟ بەلەم ھەموو كەس بە چاوی عەقل و دڵ دەگونجى بىيىنى و، بزانی دواي ئەو ھەو كە

خوا هەوالت پێدەداو، دواى ئەوەی کە زانیاری گەردوونناسیش دەریخستو، کە ئەم بوونەوهره کاتی خۆی هەمووی پێکەوه بوو، وەک لە سەرەتای سوورەتی (یونس) و، لە چەند شوێنی دیکەش لەم تەفسیرەدا باسمان کردو، بەلام لە سوورەتی (یونس)دا باسێکی فراوان و خەست و قوولمان لەو بارەوهر کردو، هەروەها دواتر لە تەفسیری سوورەتی (فصلت) و سوورەتی (الرحمان) یش دا.

﴿أَنَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ﴾، کە ئاسمانەکان و زەوی، یانی: نەک تەنیا زەوی و کۆمەڵەی خۆر، چونکە لێرەدا خوا باسی ئاسمانەکان و زەوی دەکات، کە مەبەست هەموو گەردوونە، هەندیکیان گوتووایانە: مەبەست پێی جیابوونەوهری زەوییە لە کۆمەڵەی خۆر، زەوی و کۆمەڵەی خۆر، کە لە خۆر جیا بوونەو، چونکە هەمان ئەو ماددەو توخم و پێکەتانە کە لە زەویدانە، لە پێکەتەیی خۆریشدا هەن، کە بە هۆی تیشکە کە یەوەرمان دەرکەوتو، هەروەها پێکەتە کانی دیکە خڕۆکەکانیش، بەلام خۆریش بۆ خۆی ئەستێرەیک بوو لە تێو کەهکەشانی کاکێشاندا، ئەو کەهکەشانە بەشێک بوو لەو هەموو گەردوونە کە خۆی زانا و توانا دوازی دابەشی کردو، بۆ چەندان گەلە کەهکەشان و، کەهکەشانەکانیش بۆ ئەستێرەکان و، ئەستێرەکانیش وێرای ئەو خڕۆکانە بە دەوریاندا دەخولێنەو.

(الرُّقَى: الْإِتِّصَالُ وَالْتَّلَاقُ بَيْنَ أَجْزَاءِ الشَّيْءِ)، (رتق) بریتیه لە پێوەلکان و پێکەوه جۆشدرانی بەشەکانی شتێک.

٣- ﴿فَفَنَّقْنَاهُمْ﴾، لە یەکمان جیاکردنەو، واتە: ئاسمان و زەوی، هەلبەتە زەوی لە بەرانبەر ئاسمانەکاندا، شتێکی بچوووک، تەنانهت خۆر ملیۆنێک و سێ سەد هەزار (١٣٠٠٠٠٠) جار لە زەوی گەورەتر، واتە: ئەو خۆرە تێمە جیگای (١٣٠٠٠٠٠) خڕۆکە کە وەک زەوی تێمە تێدا دەبێتەو، ئنجا خۆر یەکیکە لە تریلیۆنێک (١٠٠٠٠٠٠٠٠٠٠) ئەستێرە کە لە کەهکەشانی کاکێشاندا هەن و، تریلیۆنێک کەهکەشان هەن لە گەردووندا، بەلام بە نەسبەت تێمەو ئەم زەوییە شتێکی یەکجار گرنگ، چونکە ژبانی تێمە هەر

لیره، بویه خوا يَتَجَلَّى همیشہ له فورئاندا باسی (السماء والأرض) یان (السموات والأرض) دهکات، چونکه ناسمانهکان چهنده بؤ یتیمه گرنگن، زهوش نهگر لهوان گرنگتر نهبی، هیندهی نهوان گرنگه، چونکه به بی زهوی، یتیمه له کوئی دهبووین؟ نیم زهوییهی که له سهری دهژین، به بی زهوی ژبانی یتیمه چاوهپئی نهدهکرا پهیدا بی.

نُجَا: (الْفَتْحُ: الْإِنْفِصَالُ وَالتَّبَاعُذُ بَيْنَ أَجْزَاءِ الشَّيْءِ)، (فَتْحُ) بریتیه له یهک جبابونهوه و له یهک دوورکهوتنهوهی بهشهکانی شتیک، که دهفهرمویی: ﴿كَأَنَّا رَفَعًا فَنفَعْنَهُمْ﴾، واته: ههر کامیکیان پتکهوه لکاو بوون، لهیهکمان جیاکردنهوه، ناسمانهکاهان کردنه ههوت ناسمان و، ههموو نهو کههکهشانهش و، زهوییش پتکهوه جوشدراو بوو، دوابی وامان لیکرد که بهرگه ههوا ی بؤ پهیدا بی، بهرگه دهریای بؤ پهیدا بی، دهریاکان که (۴/۳) ی پانتایی زهوی دهگرنهوهو، بهرگه ههوا که به بهرزایی (۱۰۰۰) کیلومتر وهک چهتره قهلاغانیک به دهوری زهویدا ههیه، خوا چپایهکان و لهوهرگاگانیشی تیدا پهیدا کردوون، که نهوانه پیشتر ههمووی یهک پارچه ناگر بوو که له خور جیا بوو بؤوه، دهگونجی ماناکهی ناوا بی:

أ- ههر کامیک له ناسمان و، له زهوی، پتکهوه لکاو و یهک شت بوو، دوابی ورده ورده دابهشمان کرد.

ب- ههر دووکیان پتکهوه بوون و له یهکمان جیاکردوونهوه، ههر دوو واتاکهی هه، بهلام واتای دووهمیان زیاتر دیته زهینهوه.

۴- ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾، ههموو شتیکی زیندوو، ژباندارمان له ناوی پهیدا کرد، وشهی (جَعَلَ) لیرهدا به واتای (خَلَقَ) دی، واته: (وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ)، چونکه تهعهددای پتکراوه بؤ یهک بهرکار (مفعول)، چونکه (جَعَلَ) جاری وا ههیه دوو بهرکار (مفعول) ی ههیه، وهک: (جَعَلَ زَيْدٌ مُحَمَّدًا مُدْرَسًا)، واته: زهید موحهممهدی کرد به ماموستا، که دوو بهرکار (مفعول) ی ویستوون، بهلام لیرهدا ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ

كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ ﴿٥﴾، تەنھا يەك بەركار (مفعول) ى ويستوه، كهواته: لټړه دا (جَعَلَ) يانې: (خَلَقَ) واته: ههموو شتېكى ژياندارمان له ئاو پەيدا كړد.

(٥) - ﴿أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾، ئايا هەر بېروا ناهېتن؟ نهمه پرسياړلي كړدنې نكولو ليلى كره رانه يه، واته: دواى پروونكړدنه وهى ئهو دوو راستيه مه زنه له يەك ئايەتدا، كه خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾ ههم سەرەتاي گەردوون و چۆنەق دروستبوونى، ههم سەرەتا و چۆنەق دروستبوونى ژيان لەسەر زهوى، له يەك ئايەتدا دەخاتە پروو، كه زانستى ئىستاش هەر بهوه گەبشتوهو، ئەگەر ئىستاش پيى نەگەبشتى، دواتریش هەر تەنيا بهوه دەگات كه قوپانان فەرموويهق، دەبوو ئهوه بېيته هاندەريان بۆبرواهيتان.

(٦) - ﴿وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ﴾، هەروەها له زهويدا چيايه چه سپاوه كانان داناون، وشەى (رَوَاسِيَ) كه كۆى (راسي) يه سيفهق وه سفاكراوئكى قرتتيراو (موصوف محذوف) ه، واته: (الْجِبَالُ الرَّوَاسِي)، چيايه چه سپاوه كانان داناون،

يانى: چيايه چه سپاو و به ناخى زهويدا چووه خواره كان، دهگوترى: (رَاسٍ يَرْسُو رِاسًا أَوْ رَسَخَتْ وَثَبَتْ)، واته: چه سپا، ده چه سپى، چه سپان، له بهر نه وهى چيايه كان له زهويدا چه سپاون، وهك له شوتنى ديكهش باسماں كردهو، به تايبەت له سەرەتاي سوورەق (يونس) ^(١) دا كه هەر چيايهك كه دهيبينىن، چه نەدى به دەرەوهيه، به لای كه مه وه شهش حەوت هيندهى به ناخى زهويدا چووته خوار، هەر بۆيهش له سوورەق (النبا) دا خواى بهرز ومهزن چيايه كانى ته شبيه كردون به گولمىخ: ﴿وَالْجِبَالُ أَوْتَادًا ۖ﴾، وشەى (اوتاد) كۆى (وتد) ه، واته: گولمىخ، كه سينگى كه شتېكى پى ده به سترېته وه، كه به دنيايى سينگ و گولمىخ، چه نەدى به دەرەوهيه، شهش حەوت هينده به زهويدا ده چيته خوار، بۆ نه وهى ئهوه شتهى پتیه وه به ستراره، توند بيگرى، كه نهمه ته عيبرىكى زۆر واقعىيانە هو، ئيعجازىكى زانستى تىدايه، كه ئىستا دواى نه وهى كه زانستى

زەویناسیی (جیۆلۆجی) بەرەو پێش چوو، بۆیان دەرکەوتووە کە هەر چیا یە ک
چەندە ی بە دەرەو یە، شەش حەوت هێندە ی لە زەویدایە، ئنجا ئایا بۆچی
خوا چیا یە چەسپاوەکانی لە زەویدا داناون؟

(۷) - ﴿أَنْ نَمِيدَ بِهِمْ﴾، واتە: بۆ ئەو ی نەیانجولێن، (یغنی: گراھە أَنْ نَمِيدَ بِهِمْ)
نەوێک لە بنیان دا بجوولێ، یاخود (أَنْ لَا نَمِيدَ بِهِمْ)، بۆ ئەو ی نەجوولێ، وشە ی (مید)
واتە: هاتن و چوون و لەرزین، کە بە دنیایی چیا یەکان دەوریان زۆر، لەویدا کە
پووبەر و پانتایی زەو ی نە یەت و نە چێ، بە تاییە ق کە لە نێو هەناو ی زەویدا، هەمیشە
ناگرو ئاسنی تیاووە هە یو، جار جار لە شێو ی ناگر پێژندا دێتە دەری و، دەبێتە هۆ ی
بوومە لەرزە و تسۆنامیی، ئەگەر چیا یەکان نەبوونایە، ئەو توێکڵە ی زەو ی، بەرگە ی ئەم
هەموو فشارو گەرماییە ی چە قی زەو ی نەدەگرت، بەلام چیا یەکان توێکڵیکی رە قی
وێک دەمارو پەیکەری تێسکن، کە چۆن جەستە ی مرو ف رادەگرت، چیا یەکانیش بەو
شێو یە زەو ییان راگرتووە.

(۸) - ﴿وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا﴾، هەرودەها لە زەویدا دا براوایی و کەلێن و پێگامان
داناون، (الفِجَاجُ: جَمْعُ فَجٍّ: الطَّرِيقُ الْوَاسِعُ، وَالسُّبُلُ: جَمْعُ سَبِيلٍ)، وشە ی (فِجَاج) کۆ ی
(فَجٍّ) ه، واتە: پێگای فراوان، یان دا براوایی و کەلێن، وشە ی (سُبُل) یش کۆ ی (سَبِيل) ه،
واتە: پێگا، بەلام کە دەفەر موی: ﴿فِجَاجًا سُبُلًا﴾، دەگونجێ (فِجَاج) وەسف بێ،
کە پێشکەوتووە لەسەر وەسف کراوێ کە ی، کە بریت یە لە (سَبِل)، واتە: (سُبُلًا فِجَاجًا)، پێگایە
فراوانەکان و پێگایە دا براوێ کاهمان داناون، دەشگونجێ وشە ی (سُبُل)، جێدار (بدل) بێ
بۆ (فِجَاج)، واتە: کەلێنمان داناون، کە دوا یش کەلێنەکان کراون بە پێگا، یاخود کەلێن و
دا براوایی نێوان چیا یە کاهمان لەسەر زەو ی داناون، لە حالێکدا ئەو دا براوایی و کەلێنمان،
دەکرێن بە پێگا، کەواتە: سَيِّ وَاتای هەن:

۱- (فِجَاج) وەسفە بۆ (سُبُل) کە لێ ی پێش کەوتووە، واتە: پێگە فراوان و دا براواییەکان.

۲- یاخود (سُبُل) جێدارە بۆ (الفِجَاج).

شەو و پۆژیش بەسەر زەویدا دابەش دەبن، هەمیشە ئەو ڕووی زەوی کە بەرە و خۆرە پۆژەو، ئەو ڕووی زەوی کە پستی لە خۆرە و خۆری لێ دیار نیە، شەو، کەواتە: شەو و پۆژ یانی: زەوی، ڕووبەری زەوی هەمیشە نیوەی تاریکە و نیوەی ڕووناکە، کەواتە: شەو و پۆژ بەبێ وێنا کردن و، لەبەرچاوترینی زەوی پەیدانابن.

کە دەفەرموێ: ﴿كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ﴾، وشەی (سَبَّحَ) خاوازاوەتەوە بۆ ڕۆیشتن، وشەی (فَلَكَ) یش واتە: سوورگەیی ئەستێرەکان، کە لە ئەسڵدا وشەی (فَلَكَ) بە شەپۆلی دەریا دەگووترێ کە خەرە، (فَلَكَ الْمَغْزَل) یش سەری (تەشی) یە، کە دارێکی بازنەییە لەسەرتی بزماریکی نوشتاوەی تی چەقێزاوێ و ئەو ڕیس و چینیە دەچنێ، دەچیتەوێ نێو ئەو بزمارە چەمێزاوێ، تاكو بهۆنرێتەوێ، بابای تەشی ڕیس تەشییەکی با دەدا و دەپێتس.

پێویستە لێردا ئەوە بڵێین: کە لە تەفسیری سوورەتی (یونس)دا، هەم بە جیا باسی گەردووغان کردو، هەم بە جیا باسی خۆرمان کردو، باسی زەوییمان کردو، لە نێو زەوییدا باسی چیا بە کاغان کردو، باسی مانگمان کردو، بۆیە ئەو باسانە کە لەویدا گردوومانن، لێرە دووبارەیان ناکەینەوێ.

کە دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَاءِ كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾، ئەمەش ڕاستییەکی زانستیە و دەرکەوتو، بۆ وێنە: جەستەیی مڕۆفی (٧٠٪) ی ئاودو، جەستەیی هەندێ لە ژیاندان بەشی زیاتریشی ئاودو، کە دەفەرموێ: ﴿كُلُّ شَيْءٍ حَيٍّ﴾، هەموو شتیکی زیندوو، بگرە دەرکێ ڕووەکی پێ بگرینەو، بۆ وێنە: میوەیەکی وەک شووتیی و کالێک لەوانەییە زیاتر لە (٩٠٪) یان ئاو بێ، هەروەها زۆر لە میوەکان بەشی زۆریان ئاودو، ژیاندانیش بە هەمان شتو، لە نێویشیاندا مڕۆفی، کەواتە: ئەو هەقیقەتێکە کە زانستیش هەر ئەوێ دەرخستو، لە واقعیشتا هەر وابە.

کە دەفەرموێ: ﴿وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ﴾، پێشتر باسمان کرد کە (رَوَاسِيَ) کۆی (راسی)یە و ئەم (رَوَاسِيَ) یە سیفەتی وەسفکراویکی قرتیزاوە، واتە: (الجبال

الرواسي) چىايە چەسپاۋەكان، ﴿أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ﴾، ھەندىك لە زانايان گوتوويانە: (كَرَاهَةَ أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ) پىمان ناخۇش بوۋە كە بيانجوۋلىتىنى، ياخود: (لأن لا تَمِيدَ بِهِمْ) بۇ ئەۋدى نەيانجوۋلىتىنى، گرنگ ئەۋدە: ﴿أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ﴾، بۇ ئەۋدە كە زەۋى نەيانجوۋلىتىنى و نەيانھەزىتىنى و نەيانلەرزىتىنى، چىايەكان بۇ زەۋى، ۋەك پەيكەرى تىسك وان بۇ جەستەى مرۇف، جەستەى مرۇف، ئەگەر پەيكەرى تىسقانى تىدا نەبوۋايە، بە زەۋىيەۋە پان دەبوۋەۋە.

﴿وَجَعَلْنَا السَّمَاءَ سَقْفًا مَحْمُوظًا﴾، ھەروھە ئاسمانمان كردوۋە بەسەربانىكى پارىزراۋ، نەمە ھەرچەندە پىشتىرىش قسەمان لى كردوۋە، بەلەم پىۋىستە چەند شىتىكى دىكەى لە بارەۋە بلىتىن:

چەند قسەيەك لەبارەى بەرگە ھەۋاى دەۋرى زەۋىيەۋە:

۱- ئەۋ بەرگە ھەۋايەى كە دەۋرى زەۋى داۋە، ھەندىك لە زانايان دەلتىن: ھەزار (۱۰۰۰) كىلۇمەتر بەرزايەكەيەق (ئەستورە)، يەككىك لە زانايانى گەردووناس (فرانك ئال) دەلتىن: (لە شەۋ و رۆژنىك دا بىست (۲۰) مىليۇن بەرد بە خىرايى نىزىكەى پەنجا (۵۰) كىلۇمەتر لە چركەبەكدا بەردە زەۋى دىن)، لە ھەر شەۋ و رۆژىكدا (۲۰) مىليۇن بەرد، كە ئەۋ پارچانەن لە ئەستىرە و خرۆكەكان دەبنەۋە، بە خىرايى (۵۰) كىلۇمەتر لە چركەبەكدا بەردە زەۋى دىن، واتە: زۆر زۆر خىراتر لە ھەر جۆرە فىشەك و گوللەيەك، بەلەم بۆچى ئاكەۋنە سەر زەۋى؟ چونكە ئەۋ بەرگە ھەۋايە دەيانسوۋىتىنى و دەبن بە خۇلەمىش و بە شىۋەى خۇلەمىش بە نىۋ بەرگە ھەۋاكەدا بىلاددەبنەۋە.

۲- يەككىك لەۋ بەردانە لە سالى (۱۹۰۸)ى زايىنىدا لە سىبىريا كەۋتە خوار، كە زۆر گەۋرە بوۋ و، بەرگە ھەۋاى زەۋى فرىا نەكەۋتە ھەموۋى بسوۋىتىنى، تىرەكەى چل (۴۰) كىلۇمەتر (۲كم) دوۋجاي گرتەۋە، لەۋ شۋىنەى كە لىتى كەۋتە سەر زەۋى.

بەككىكى دېكە لەو بەردانە لە نەرىزۆنای نەمرىكا، كەوتە خوار، كە تېرەكەى
يەك كىلۆمەتر (۱كم) دووجا بوو، ئەو چالەى ھەلىكەند قوولپەكەى دووسەد
(۲۰۰) مەتر بوو.

۳- ئەو بەردانە نەگەر خىرايەكەيان كەمتر بووايە، بۇ وىتە: ھىندەى گوللەيەك خىرا
بوونايە، ھەموويان لەسەر زەوى دەكەوتن، چونكە بە ھۆى خىرايە زۆرەكەيانەو،
دەسووتىن و لەگەل ئۆكسجىن و ناپتۇجىنى ھەوادا كارلىك دەكەن و دەسووتىن.

۴- (كرىسى مۆرىسۆن) كە يەككىكە لە زانايان، كىتىكى ھەيە^(۱) تىيدا دەلتى: نەگەر بەرگى
ھەوا نەكتەر بووايە لەوھى كە تىستا ھەيە، كە ئەستورپەكەى (۵۰۰)^(۲) كىلۆمەترە،
ھەموو پارچە نەيزەكەكان دەكەوتنە سەر زەوى، كە ئەو كاتە نەك ھىچ مەقۇتەك، بەلكو
ھىچ زىندانىك و ھىچ پەوۋەكەك لەسەر زەوى نەدەما، پاشان تىشكە زىان بەخشەكانىش
كە لە نىو ھەوادا ھەن و، ئەو تىشكانەى كە لە نىو ئەو پارچە ئەستىرە و نەيزەك و بەردانە
ھەن، بەرگە ھەوا ئەوانەش دەگىرتەو، ناھىلى زىان بگەيەنن.

۵- ھەروەھا ئەو تىشكە زىانبەخشەنەش كە لە خەركە و ئەستىرەكانەو دەن، ئەو
بەرگە ھەوايە ناھىلى بگەنە مەوداى زەوى، بەلام ئەوانەى كە سوود بەخش، پىيان
پىندەدا بىن، ھەلبەتە مەگەر بەشەر بۇ خەوى لە ئەنجامى دەستكارىي كەردنى بەرگە
ھەواى زەويدا، بۇ وىتە: كە چىنى ئۆزۈن كۈن دەكات، ئەو كاتە بەشىك لەو تىشكە
زىانبەخشەنە دەن، وەك كە تىستا ھەيە، ئەو تىشكە گەردوونپەش كە دى، ھەرچى
مىكروپ و فاپرۇس و شتى زىان بەخشە، زۆريان دەكوژى، بەلام لە ھەمان كاتدا
فىتامىنە سوود بەخشەكان دروست دەكات.

(۱) (Man Does Not Stand Alone) (الإنسان لا يقوم وحده). وەگىرپەلەو ەپەبىيەكەى
بەناوونىشان: (العلم يدعو للإيمان)ە.

(۲) لە راستىي دا بەرگەھەوا كە پىنج چىنى سەرەكەيە، بەرزيەكەى (۱۰۰۰) كەم زياترە.

مەسەلەى شەشەم و كۆتایى:

خو ھىچ مروفىكىسى لە پىش پىغەمبەرى خاتەمدا ﷺ نەھىشتۈتەو ھىچ كەس نىيە تامى مردن نەچىزى و، ھەموويان بە ناخوشى و خوشى تاقى دەكرىنەو، پاشان بۆ لای خواى خاوەن و پەرورەدگاربان دەگەرپىنەو:

خو ەدەفرموى: ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِشَرٍّ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ أَفَإِنْ يَمِتُّ فَهُمْ لَمُتْلِدُونَ ﴿٢١﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَبَلَّوْكُمْ بِالْأَسْرِ وَالْفَقْرِ فَسَنَّةٌ وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾﴾.

شىكرنەو ەى ئەم، ئايەتەنە، لە پىنج بىرگەدا:

۱- ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِشَرٍّ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾ لە پىش تۆش (ئەى موخەممەدا!) ھىچ مروفىكىمان ھەرماو نەكردو، ھەمىشە كافرو ھاوبەش بۆ خوادانەرە نەيارەكانى پىغەمبەر ﷺ لە بىرى ئەودا بوون، كە موخەممەد ﷺ ھەر خۆبەق و ھەر كاتىك كە كۆچى دواى كردو مرد، ئەو ەلەو بەلایە (بە بۆ چوونى خۆيان) قوتارىان دەبن و، كارەكەى كۆتایى پى دى!

ئىجا خو ەدەفرموى: ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِشَرٍّ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾، واتە: لە پىش تۆدا ھىچ مروفىكىمان نەھىشتۈتەو، وشەى (الْخُلْد) واتە: ھەرمان و ژيانى بەردەوام، وەك لە سۈرەتى (الطور)دا لە ئايەت (۳۰ و ۳۱)دا ەدەفرموى: ﴿أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرْنُكُمْ رِبِّ الْمُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَيُوا فَاى مَعَكُمْ مِنَ الْمَرِيعِينَ ﴿٣١﴾﴾، واتە: بان ئايا دەلەن: شاعىرىكە و چاوەرپى دەكەين بەلایەكانى مردن بەسەر بىن، (واتە: بەلایەكى بەسەر بى و بىرى و كۆتایى پى بى)، پىيان بلى: چاوەرپى بن و لە بۆسەدا بن، تىمەش لەگەل ئىو ەدا لە چاوەرپانان، واتە: ئەگەر پىغەمبەر ﷺ مروفىكىكە و دەمرى، خو ئىو ەش ھەر دەمرن، بەلام ئەو كە دەمرى، كارو پىوژە و پەيامەكەى كۆتایى نايەت، بەلام ئىو ە دەبنە بەردى بن كۆمى، مەگەر وەك

پەندو عیبرەت لى وه گرگرتن، ئەگەرنا هیچ کەس باستان ناکات و یادتان ناکات، بەلام، ناو و ناوبانگی موحمەد ﷺ لە بەرەكەتی ئەو پەيام و بەرنامە خواپەیی کە ھێناویەتی، وەك چۆن پەيامەكەو بەرنامەكەى دەمیتیتەو و بەردەوام دەبى، خوێنى ناو و ناوبانگی بەردەوام دەبى.

ھەلبەتە ئەو پرستە قورئانییە لىشى وەرەگیرى، کە لە پىش پىغەمبەرى خاتمەدا ﷺ هیچ مروؤفیک نەماو، کەواتە: وەك لە تەفسیری سوورەتی (الکھف) دا باسما کرد، ئەمە بەلگەپە لەسەر ئەو کە (خضر) ئەو بەندە صالحەى کە لەگەڵ مووسادا بوو، بۆتە ھاوێ و مامۆستای مووسا، چەند شتیکی لى فیر بوو، وەك ھەندى لە ئەھلى تەسەووف، بەلکو زۆربەیان، پریان وایە کە ھەر ماو، واتە: ژبان بەردەوامە و نەمردو، ئەم ئابەتە بەلگەپە لەسەر ئەوێ نەخیر ئەمە راست نە: ﴿وَمَا جَعَلْنَا لِشَرٍّ مِنْ قَبْلِكَ الْخُلْدَ﴾، لە پىش تودا هیچ مروؤفیکمان نەھىشتوتەو، نە (خضر) و نە غەیری (خضر).

ئەمە دیسان دەبیتەو بەلگەش لەسەر ئەو، کە ئەوێ شیعی بە ئىمامى دوازدەھەمى دەزانن، کە لە ئەسڵدا بوون ھەر نە، واتە: موحمەدى كورى حەسەنى عەسكەرى، حەسەنى عەسكەرى نەزۆك بوو، بى پاشەوار بوو، بەلام گوتووینە: گواپە کە كورپكى بوو و شیراوەتەو بەناوی (محمەد)، کە لە پووی میژووپیەو هیچ بەلگەپەكى سەلمینەر نە بۆ بوون، وەك ھەندى لە لیكۆلەرەوانى شیعی خویشیان وا دەلین، ئەویش دیسان بیرۆكەپەكى ئەفسانەپە، کە گواپە ھەپە و ماوئەتەو، چونکە بەللى لیرەدا خوا ﷻ باسى پىش پىغەمبەر ﷺ دەکات، بەلام لە سیافەكەو بۆمان دەرەكەوئى، کە خوا هیچ مروؤفیک لەسەر زەوى ناھیتیتەو، بەلام لیرە باسى پىش پىغەمبەر ﷺ دەکات، واتە: ئەو پىغەمبەرانی پىش توشمان نەھىشتوونەو تاكو تۆ بەیتینەو.

ئىچا ئەگەر خوا ﷻ پىغەمبەرانی نەھىشتینەو، غەیری پىغەمبەرانی بە رىكای لە پىشتەر (بالتریق الاولی) نەھىشتوتەو، چونکە پىغەمبەرانی (عَلَيْهِمُ

الصَّلَاةَ وَالسَّلَامَ) لە لای خوا ﷺ لە ھەموو مەژۆنەکان بەرێزتر و موعتەبەرتر و خوشەوێسترن، ئەگەر کەسێکی ھێشتابێتەوە، ئەوانی دەهێشتەو، کە ئەوانی نەهێشتبێتەو، کەسانیک کە لە خوار پێغەمبەرانیوەن، کە زانیان و دۆستانی خوان، ئەوانیش بە ھەمان شێوە نەهێزلانەو.

(۲) ﴿أَفَأَمِنَ مَن مَّتَّ فَهُمُ الْخَالِدُونَ﴾ ئایا ھەر کاتیگ تۆ مردی، ئەوان ھەر ماو دەبن و دەمێننەو و لە ژياندا بەردەوام دەبن؟ واتە: با خەونی ئەوەت پێوەت نەبین، کە بە مردنت پەیام و بەرنامە کەتیاں لە کۆڵ دەبێتەو و کۆتایی پێ دێ! بەلێ تۆ دەمری، بەلێم ئەوانیش دەمرن، بەلێم پەیام و بەرنامە کەتیاں تۆ لەبەر ئەودە پەيوەستە بە خواوە، خواش ﷺ زیندووی مشوورخۆر (الحي القيوم)ە، بەردەوام دەبێ، واتە: پەيامە کەتیاں خوا بە ھۆی ھێشتنەوێ خواوە بۆ پەيامە کەتیاں، بەردەوام دەبێ.

(۳) ﴿كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ﴾ ھەموو کەسێگ چێزەری مردنە، وشە (نَفْس) لێرەدا دوو واتای ھەن:

یە کەمیان: بە واتای (ذات) دێ، واتە: خودی ئەو شتە.

دوو ھەمیان: بە واتای (روح) یش دێ، کە لێرەدا مەبەست پێی رووحە، واتە: ھەموو رووحێگ مردن دەچێژێ، ئەگەر نا وشە (ذات) کە واتای یە کەمی (نَفْس)ە، واتە: خودی ئەو شتە کە ھەم رووحە کەتیاں و، ھەم جەستە کەتیاں دەگێتەو، بەلێم بە دنیایی لێرەدا مەبەست پێی رووحە کەتیاں، ھەر بۆیەش پاناوی مێنەیی بۆ بەکارھێناوە، چونکە رووح و نەفس ھەردووکیان مێنەیی مەجازیی (المؤث المجازی)ن.

(۴) ﴿وَيَلْبِسُكُمْ بِالْئِثْرِ وَالْخَيْرِ فَنَتَّ﴾ تێمە بە ناخۆشیان و بە خوشیان، یاخود بە زیان و بە سوود، یاخود بەوێ کە حەزی پێ دەکەن و بەوێ کە حەزی پێ ناکەن، تاقیبێتان دەکەنەو، (فَنَتَّ أَي: اخْتَارًا)، (فَنَتَّ: مَفْعُول مَطْلُوعٌ لِّتَلْبِسُكُمْ، لَأَنَّ الْفَنَتَّ تَرَادُفُ الْبَلَاةِ)، وشە (فَنَتَّ) لێرەدا دەبێتە بەرکاری پەدا (مَفْعُول مَطْلُوعٌ) بۆ پەستە (لِّتَلْبِسُكُمْ)، چونکە وشە (فَنَتَّ) واتای نەزیکە لە وشە (الْبَلَاةُ) یان (لِّتَلْبِسُكُمْ)، (فَنَتَّ) یان (إِبْلَاءٌ)

مانایان زۆر لێک نیزیکن، ئنجا بۆچی وشەی (شَر) ی پیش خستوه؟ (قَدْماً الشَّرُّ لَأَنَّهُ هُوَ الْأَنَقِيُّ بِالْمَخَاطِبِ) وشەی (شَر) - ئنجا چ مەبەست پێی زیانبێ، چ مەبەست پێی ناخۆشی، یان گرفتاری بێ - بۆیه پیشخراوه، چونکه ئەوه شایستە ی ئەو خەڵکە دوێنراوێه، که بریتی بوون له هاوبەش بۆ خوا دانەرو کافرەکان، که ئەوان شایستە ی زیان و خراپە و گرفتاری و ناپەڕەهەتین.

٥- ﴿وَالْيَنَّا تُرْجَعُونَ﴾، تەنیا بۆ لای تێمەش دەگیردرێنەوه، لێره دا ئەم (وَالْيَنَّا) پیش (فعل) و (فاعل) خراوه، وەك ﴿إِنَّا نَبُئُ وَإِنَّا نَسْمِعُ﴾، که کاتیک بەرکار (مفعول به) پیش (فعل و فاعل) کاروبکر، دەکەوێ، دەلالەت دەکات لەسەر کورت هەڵهێنان، واتە: تەنیا بۆ لای تێمە دەگیردرێنەوه، ئەک بۆ لای کەسی دیکە، کەواتە: باش سەرنج بدەن! بە چ چا و پروویەک دێنەوه لامان و چی لەگەڵ خۆتان دەهێننە وه و، چۆن بۆ لای تێمە دەگەرێنەوه؟! بە راستیی کەسیک بزانێ دەچێتەوه خزمەت خوا، دەچێتەوه دیداری خوا، هەول دەدات بە دیداری و کۆڵ و بارێکەوه، بە حالیکەوه بچێتەوه بۆ لای خوا، بۆ خزمەتی خوا، که شایستە ی دیداری خوا بێ و، شایستە ی مەقامی بەرز و بێ وێنە ی خوا بێ.

❖ درسی سنیه ❖

پښتانهی لهم دهرسه

نهم دهرسه مان پازده (۱۵) ثابته دهگريته خوۍ، كه ثابته كانى: (۳۶ - ۵۰) ن، لهم پازده (۱۵) ثابته دا، خوا ﷻ باسى هه لوټستى نه فامانه و كه لله په قانهى كافره كان دهكات:

- ۱- له بهرانبهر پيڅه مبهري خاتم موحه ممد دا ﷻ.
- ۲- له بهرانبهر پوژى دواييدا، به ثابته قيامت و كالى زيندوو بوونه وه و هه لسانه وه.
- ۳- له بهرانبهر خواى بهرز و مهزن و، سزا و جهز بهى خوا، له ژيانى دنيا دا.
- ۴- له بهرانبهر قورټان و هه پشه و ترساندنه كانيدا، بو كافران.
- ۵- هه روه ها لهم پازده (۱۵) ثابته دا، باسى دادگه رى خوا له قيامته دا كراوه.
- ۶- دواى نامازه يه كه بهو كتيبه دهكات كه به مووسا و هاروونى براى درا بوو، كه به جياكه روه و پروناكيى و بيرخه روه، وه سفى دهكات (فرقان، ضياء، فجر)، به لام بو پاريزكاران، پاريزكارانتيك كه سام و بيميان بهرانبهر به په روه دگاريان هه يه و، ترس و له رزيان بهرانبهر به ناخير زهمان هه يه.
- ۷- له كوټايشدا نامازه يه كي كورټ به قورټانى پر پيت و پيز دهكات و، نكوولپي له نكوولپي كورټ و بپيرواى كافره كان دهكات، له بهرانبهر دوا كتيب و دوا فه رمايشتى خوا دا ﷻ، كه قورټانى به هيز و پيزه.

وَإِذَا رَأٰكَ الَّذِيْنَ كَفَرُوا اِنْ يَخِشَوْنَكَ اِلَّا هُزُوًا اَهْدَا الَّذِيْ يَنْكَرُ
اِلٰهَتَكُمْ وَهُمْ يَنْكُرُ الرَّحْمٰنَ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خَلِقَ الْاِنْسٰنُ مِنْ عَجَلٍ سَأُوْرِيْكُمْ

مَا يَنْبَغِي فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ ^(٣٧) وَقُولُوا مَن هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ^(٣٨)
لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُرُونَ عَنْ وُجُوهِِهِمْ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا
هُم يُصْرُونَ ^(٣٩) بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ
يُظْهِرُونَ ^(٤٠) وَلَقَدْ أَسْتَهْزَأَ رُسُلٌ مِن قَبْلِكَ فَكَفَّ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ
يَسْتَهْزِئُونَ ^(٤١) قُلْ مَن يَكْلُؤُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ
رَبِّهِمْ مُّعْرِضُونَ ^(٤٢) أَمْ لَهُمْ مَالِ اللَّهِ تَسْمَعُهُمْ مِن دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَسْرَ
أَنفُسِهِمْ وَلَا هُمْ يَضْحَكُونَ ^(٤٣) بَلْ مَتَّعْنَا هَؤُلَاءَ وَوَعَدْنَا هُمْ حَقًّا طَالًا عَلَيْهِمُ
السُّمُورُ أَفَلَا يَرْوُونَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْفَعُهَا مَن يَطْرُقُهَا أَفْهَمُ الْغَالِبُونَ ^(٤٤) قُلْ
إِنَّمَا أُنذِرُكُم بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِنَّمَا يَسْمَعُونَ ^(٤٥) وَلَكِن مَسْنَاهُمْ
نَفْحَةً مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ يَقُولُ بَنُو قُلَيْبَ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ^(٤٦) وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ
يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِن كَانَ بَيْنَكَ وَبَيْنَ ذَاكَ خِزْفٌ مِّنْ أَيْدِنَا إِنَّا بِنَايَ
وَكُنَّا بِمَا تَعْمَلُونَ ^(٤٧) وَلَقَدْ مَاتَنَّا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفَرَقَانِ وَضِيقَ وَذِكْرَ الْوَيْدِ
^(٤٨) الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ^(٤٩) وَهَذَا ذِكْرُ مُبَارَكٍ
أَنزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَا تُفَكِّرُونَ ^(٥٠) ﴿٥٠﴾

ماناى دەقلاو دەقى ئايەتەكان

| ھەر كاتىك ئەوانەي بېيرون يىنىيائى، بەس گالتەت پى دەكەن (دەلئىن): ئايا
 ئەمەيە كە (بە خراپە) باسى پەرستراوہ كاتنان دەكات! لە حالئىكدا كە خۇيشيان
 بە بەرنامەي (خوای) بە بەزەيى بېيرون ﴿٣٦﴾ مەرۇف لە پەلەكردن دروستكراوہ،
 بە دلىيائى نىشانەكانى خۇمتان پىشان دەدەم، پەلەم لى مەكەن ﴿٣٧﴾ ھەرۋەھا
 (كافرەكان) دەلئىن: ئەگەر لە راستانن، ئەو بەلئىنە كەنگىيە؟ ﴿٣٨﴾ ئەوانەي بېيرون،
 ئەگەر زانىبايان ئەو كاتەي ئاگريان، نە لە روويان، نە لە پشتيان بۆ ئاگېرئەوہ
 و سەرىش ناخرئىن، (دەكەونە چ حالئىكى ناخۇشەوہ، ئاوا بەلە پەليان لە سزاي خوا
 نەدەكرد) ﴿٣٩﴾ (بەلئىنى خوا راستە) بەلكو كت و پېر بۆيان دى و، سەراسىمەيان
 دەكات، نە دەتوانن بەرپەرچى بدەنەوہ، نە چاوەرئىشان دەكرى ﴿٤٠﴾ بە دلىيائى
 گالتە بە پىغەمبەرلى پىش تۆش كرا، ئنجا سەرەنجام ئەوہى كە گالتەيان پى دەكرد،
 ئابلووقەي ئەوانەي دا كە گالتەيان پى دەكرد ﴿٤١﴾ بلى: كى بە شەوى و بە رۆزى
 لە (سزا و تۆلەي خوای) بە بەزەيى دەتائپارئىزى؟ بەلكو ئەوانە پروو ۋەرگېراون لە
 يادو بەرنامەي پەرۋەردگاربان ﴿٤٢﴾ يان ئايا پەرستراوانئىكان ھەن، كە لە جىاى
 ئىمە پىشگېرىي (سزا)يان لى دەكەن؟ (بەلكو) نە دەتوانن خۇيان سەر بىخەن
 و، نە لە لاينە ئىمەشەوہ ھاۋەلئىيان دەكرى ﴿٤٣﴾ بەلكو (ھۆي ياخىي بوونيان
 ئەوہەيە كە) ئىمە ئەو (كافر)ئەو باب و باپىرانئىشيانان (لە زىيان دنىادا) بەھرەمەند
 كرد، ھەتا تەمەنىكى زۆريان بەرئى كرد، ئنجا ئايا نابىنن، كە ئىمە لە كەنارەكانى
 زەمىن كەم دەكەينەوہ؟ (خەلكەكەي دەمرئىنن)! ئايا ئەوان زالبووانن (يان ئىمە)؟!
 ﴿٤٤﴾ بلى: بە دلىيائى تەنيا بەھۆي ۋەھىيەوہ، ھۆشيارتان دەكەمەوہ (دەتائترسىنم)،
 بەلەم كەرەن گوىيىستى بانگكران نابن، كاتىك وريا دەكرئەوہ ﴿٤٥﴾ ھەر كاتىش
 تۆزىك لە سزا و نازارى پەرۋەردگاربان گەبىشتى، مسۆگەر دەلئىن: ئەي ھاوار بۆ

تیمه! به راستی تیمه ستمکار بووین ﴿١٦﴾ ته رازووه دادگه رو راسته کانیش له پوژی قیامه تدا داده تئین، ئیدی هیچکس توڤاڤلیک ستمی لی ناکړی و (کرده وه که ی) نه گه رهاو کیشی ده که خه رته له یه کیش بی، دیه پتین و، تیمه ش به سین بو ژماردنې پراست و ورد ﴿١٧﴾ بېگومانیش تیمه (ته وړاتی) جیا که ره وه پوژن و بیرخه ره وه مان بو پارتز کاران به مووسا و هاروون دا ﴿١٨﴾ ئهوانه ی به په نامه کی سام له پره ورد گاریان ده که و، ترس و له رزیان به رانبر به ناخیر زه مان ه به ﴿١٩﴾ هم (کتیپ) ه ش به نامه به کی به پزه دامان به زانده، ئنجا ئایا ئیوه نکوولی لی ده که؟ ﴿٢٠﴾

شیکردنه‌وهی هه‌ندیک له وشه‌کان

(مُرُورًا): (الهُزْءُ: مَزْحٌ فِي خَفِيَّةٍ، هَزْنْتُ بِهِ وَأَسْتَهْزِئُ)، (هُزْءٌ) بَرِيئَةٌ لَهُ كَالْتِهْ
يَتَكَرَّدُنِيكَ وَ هَكَمَهْ يَتَكَرَّدُنِيكَ بِهِ يَهْنَأُنِي، دَهْ گَوَرِي: (هَزْنْتُ بِهِ وَأَسْتَهْزِئُ)،
دِيَارَهْ (زِيَادَةُ الْمُبْنَى تَدُلُّ عَلَى زِيَادَةِ الْمَعْنَى)، (أَسْتَهْزِئُ بِهِ)، وَاتَهْ: زُورَمْ كَالْتِهْ
يَتَكَرَّدُ، بَاخُودْ خَه فَتَامْ بُوْ ئَهْ وُدِي كَالْتِهْ بَكَمْ.

(عَجَلُ): (العَجَلَةُ: طَلَبُ الشَّيْءِ وَتَعْزِيهِ قَبْلَ أَوَالِهِ)، (عَجَلَةٌ) بریتیه له داواکردن شتیک و لئ خه فتان، پێش کاتی خۆی، وهک گوتراوه: (الْأَنَاءُ مِنَ اللَّهِ، وَالْعَجَلَةُ مِنَ الشَّيْطَانِ)^{۱۱}، واته: په له نه کردن [باخود به کاوه خۆبوون و له سه رخۆیی] له خواوه یه، په له کردن له شه یتانه وه یه، کورده واریی خۆشمان ده لئین: شه یتان به له ی کرد، جاوی خۆی کوتر کرد.

که دهفه رموی: ﴿ خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَجٍ ۖ ﴾، یانی: نهو ماده و کهره ستهی مروفی لی دروستکراوه، بریتیه له پهله په لکردن، نه مه بو وه سفی نینسانه بهوه که زور پهله دهکات، وهک له پهله بهل دروستکرا بی، پهله دهکات.

(١) أخرجه: الترمذي: ٢٠١٢، وقال: غريب، وضعفه الألباني.

(لَا يَكْفُرُونَ): واته: (لَا يَذْفَعُونَ، كَفَفْتُهُ: أَصْبَنُهُ بِالْكَفِّ وَذَفَعْتُهُ بِهَا)، (كَفَّ) نهم له په دهسته به، نه گهر تۆ به موئی كه سېك پال پتووه بڼی یان بیگتیره وه به له په دهست نه و كار ده كه ی، (كَفَفْتُهُ) واته: به له پی ددهستم پالم پتوونه، له ووهه خوا زار و ده وه بۆ مانای بهر په رچدانده وه، بهرگری له خو كردن و پال پتووه نان. (بَغْتَهُ): (الْبَغْتُ: مُفَاجَاةُ الشَّيْءِ مِنْ حَيْثُ لَا يُحْتَسَبُ)، (بغت) بریتیه له هاتنی شتیک به كت و پری و به شتو دیه كه له روویتی كه وه، له حالیکدا كه حیسای بۆ نه کرابی و بیرى لى نه کرابیتیه وه.

(فَجَبَهُمْ): واته: سه راسیمه یان ده کات، (بُهِتَ: دَهَشَ وَتَحَيَّرَ، وَقَدْ بَهَتَهُ، (بُهِتَ) واته: سه رسام بوو و، سه راسیمه بوو، (وَقَدْ بَهَتَهُ) واته: سه رسامی کردو سه راسیمه ی کرد، (بُهْتَانٌ: كَذِبٌ يُنْهَثُ سَامِعُهُ لِقَطَاعَتِهِ، (بُهْتَانٌ، یانی: قسه به كه، یان تاوانیک، كه مروف به ریی بى لى، نجا (بهتان) درویه كه كه بیسه ره كه ی سه راسیمه و سه رسام ده کات، تووشی سه رسو و رمانی ده کات.

(يُنْظَرُونَ): واته: (يُهْلَوْنَ، يُؤْخَرُونَ)، مؤلعت ده درتن، یاخود چاوه وړانی ده کرین، (أَنْظَرْتُهُ: أَخَّرْتُهُ)، واته: دوامخست و مؤلعتم دا، (وَكَذَلِكَ: نَظَرْتُهُ وَأَنْتَظَرْتُهُ)، واته: مؤلعتم دا و دوامخست، (أَنْظَرْتُهُ: أَمَلْتُهُ)، واته: مؤلعتی دا، بواړی دا، (لَا يُنْظَرُونَ) واته: مؤلعتیان نادری.

(فَخَاقَ): واته: دهورى دا، نابلو ووهی دا، (خَاقَ بِهِ: أَصَابَهُ وَأَخَاطَ بِهِ)، هم به مانای تووشی بوو، هم نابلو ووهی دا، دى، (وَخَاقَ بِهِ الْأَمْرُ: لَزِمَهُ وَوَجِبَ عَلَيْهِ)، واته: پتووه په یوه دهست بوو، له سه ری پتویست بوو.

(بِكَاؤُكُمْ): (يَحْفَظُكُمْ، يَرْعَاكُمْ)، واته: ده تانپاریزی و چاودیرییتان ده کات.

(يُصْحَبُونَ): ده گوتړی: (صَحَبَكَ اللَّهُ: أَيْ حَفِظَكَ، وَرَافَقَتْكَ عَيْنَايُهُ)، خوا بڼپاریزی، سه ره رشتی و ناگیی خوا له گه لى بیت، (وَلَا هُمْ مَنَّا يَصْحَبُونَ)، واته: له لای نیمه وه هاوه لیتیمان ناکړی و پاریزگاریان لیتا کړی.

(نَفْعَةٌ): پشووئیک، یان تۆزیک له شتیک (النَّفْعَةُ: الطَّيْبُ الَّذِي تَرْتَاحُ لَهُ النَّفْسُ)، ئەو بۆنە ی که نه فس پئی ئاسووده دەبی، (وَالنَّفْعَةُ: الْعَطِيَّةُ) واتە: به خەش، (أَصَابَتْهَا نَفْعَةٌ مِنْ سُومٍ: حَرٌّ وَغَمٌ وَكَرْبٌ)، واتە: تۆزیک لەو گرە بابە لئی دابن، ئەویش دەخوازرتەوہ بۆ گەرما و خەم و خەفت.

(مُثْقَالَ): واتە: هاوکیش، (مُثْقَالَ الشَّيْءِ: مِثْلُهُ فِي وَزْنِهِ)، واتە: هاوکیشی شتیک، بریتیە لەوہ ی لە قورسایددا وەک وی بی، (مُثْقَالَ مَفْرَدٍ وَالْجَمْعِ: مِثْلًا)، لە کوردیش دا هەر مسقال بە کاردی، وەک یەک مسقال، واتە: تۆزیک، یان هەندیک، بە لām لە زمانی عەرەبییدا (مُثْقَالَ) واتە: هاوکیش و هاوسەنک، یانی: کە سەنگی بە قەدەر وی بی، یان کیشی بە قەدەر وی بی.

(خَرْدَلٍ): (الوَاحِدَةُ: خَرْدَلَةٌ: يُضْرَبُ بِهَا الْمَثَلُ فِي الصَّغَرِ)، وشە ی (خَرْدَلٍ) ناوی (جَنَس) ه، تاکە کە ی (خَرْدَلَةٌ)، وێنە ی پئی دەهێرتەوہ لە بچووکی دا، دەنکە خەرته لە ی خۆمان، دوایش پێناسە بەکی زانستی و وردی دەکەین لە مەسەلە کرنگەکان دا.

(مُتَّقُونَ): واتە: لئی دەترسن و ترس و لەرزیان بەرانبەری هەبە، (أَشْفَقَ مِنْهُ: خَافَهُ وَخَذَرَ مِنْهُ)، لئی ترسا و لە بەرانبەریدا وریایی وەرگرت، (أَشْفَقَ عَلَيْهِ: عَظَفَ وَخَافَ عَلَيْهِ)، واتە: سۆزی بەرانبەری بوو، ترسی بەرانبەری بوو، کە تووشی زیانیکی بی، (الشَّفَقَةُ: الرُّحْمَةُ وَالْعَنَانُ)، واتە: بەزەیی و سۆز، (وَالْخَوْفُ مِنْ خُلُولٍ مَكْرُوهٍ)، (شَفَقَةً) واتە: مەترسییت هەبی خرایبەک و ناخۆشیەک بەسەرت بی، (الشَّفِيقُ: الْمُشْفِقُ، جَمْعُهُ شَفَقَاءُ)، (شَفِيقٌ) واتە: کە سێک کە سۆز و بەزەیی و پەرۆش و بە تەنگەوہ بوونی بووبی، کە بە (شَفَقَاءُ) کۆدە کړیتەوہ.

مانای گشتیی نایه ته کان

به پێزان! لهم پازده (۱۵) نایه ته دا، جهوت بابه ق سه ره کی کرانه ته وه، که له پێناسه کهیدا ناماژه مان پێناندا، لهم (۱۵) نایه ته دا خوا ﷻ به هه لۆستی کافرو هاوبهش بو خوا دانه ره ناحه زه کانی پێغه مبه ری خاتهم ﷺ ده ست پێ ده کات، هه لۆستی نه وان ده خاته روو، دوایی باسی سروشتی مرووف ده کات به گشتیی، به تایبه ق مرووفیک که ده ستی هیدایه تی خوای نه گه ییبتی و ده ستکاری نه کردبێ، و پاشان باسی هه لۆستی په له په لکه رانه ی بێ پرواییه کان ده کات و، له و نێوانه شدا دلی پێغه مبه ر ﷺ ده داته وه، که نه و بێ پرواییه ی رۆژگاری تو، هه ر نه وان و نه بوون، نه وانه ی پێش تو ش هه ر گالته یان به پێغه مبه ران کردوه و، په له یان کردوه له سزای خوا، به و شیوه یه خوا ﷻ لهم نایه ته موباره کانه دا، هه م هه لۆستی کافره کان ده خاته روو، هه م دلی پێغه مبه ری خوا ﷻ ده داته وه، پێغه مبه ری خوا ﷻ و شوێنکه و تو وانی له هاوه لانی به پێزی له رۆژگاری خویدا و، شوێنکه و تو وانی ناکو رۆژی دوایی.

﴿وَإِذْ رَمَاكَ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، هه ر کاتیک نه وانه ی که بێ پروان، تو یان بین، ﴿إِن يَخِذُواكَ إِلَّا هُزُوا﴾، (إِن) بریتیه له (إِنْ النَّافِيَة) واته: (مَا يَخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوا)، ته نیا تو به گالته ده گرن، واته: هه چ شتیک نا که ن، به س گالته ت پێ ده گه ن و، ده تکه ن به گالته پێکراو، ئنجا گالته پێکدرنه که یان روون ده کاته وه که چیه؟ ﴿أَهَذَا الَّذِي يَدَّعُرُّ آلِهَتَكُمْ﴾، ئه م هه مزه یه (أ) یه بو پرسیار لێکردن نکو و لێتیکه رانه یه، ئه لێن: ئا نه ویه که باسی په رستراوه کانتان ده کات؟ وشه ی (يَدَّعُرُّ) واته: باسیان ده کات، به لām به پێی سیافه که ده زانین، واته: (يَدَّعُرُّهُمْ بِالشُّوء) به خراپه باسیان ده کات، ده لێ: هه یحیان له ده ست نایه ت و

نهوانه شه فاعهت و تكا ناكهن، نايست و نابین و، عه قلیان نیه و قسه ناکهن و، هیچیان له دهست نایهت و هیچ کارهن، نه زیانیان به دهسته و نه قازانچیان به دهسته، ننجاً پتغه مبهړ ۱ که نهو شانه‌ی فهرموون، نهوان نهوانه‌یان به جنیو له قه‌له‌م داوون بۆ په‌رستراوه‌کانیان و، به قسه‌ی سووک و به باسکردنی خرایان له قه‌له‌م داوون، نه‌گه‌رنا وشه‌ی ناشیرین له پتغه‌مبه‌ری خوا ۲ نه‌وه‌شاهه‌ته‌وه، نهوان له‌سه‌ر نه‌و په‌رستراوه، بئ‌ریان و که‌رو لال و هیچ کارانه‌ی خو‌یان قه‌لس بوون، که پتغه‌مبه‌ر ۳ وه‌ک خو‌یان وه‌سفیان بکات، بئ‌تی: هیچیان له دهست نایهت، که فی‌علهن هیچیان له دهست نه‌هاتوه، ۴ وَهُمْ يَنْكُرُ الرَّحْمٰنُ هُمْ كَفَرُوْنَ ۵، که‌چی به به‌رنامه و به یادی خوا‌ی خاوه‌ن به‌زه‌یش بیپروان، هه‌لو‌یستیان ناوایه به‌رانبه‌ر به خوا ۶، که‌چی له‌سه‌ر نه‌و دارو بت و په‌یکه‌رو سه‌نه‌مانه قه‌لس ده‌بن، که پتغه‌مبه‌ر ۷ وه‌ک خو‌یان پتئاسه‌یان ده‌کات.

۱ خَلَقَ الْاِنْسَانَ مِنْ عَلَجٍ ۲، مرو‌ف له په‌له په‌له دروستکراوه، بئ‌گومان مرو‌ف له قور دروستکراوه‌و، له روو‌جیکی خوا‌یی، که روو‌ج دروستکراویکی تایبه‌تی خوا‌به‌و، له شی‌وه‌ی ماده‌ نه‌، که به به‌ر جه‌سته‌یدا کراوه، به‌لام لی‌رده‌دا وه‌ک زانایان ده‌لین: نه‌مه زی‌ده‌پو‌یی کردنه له وه‌سفکردنی مرو‌ف‌دا، به‌وه که زور په‌له په‌له و تالو‌و‌که ده‌کات، واته: وه‌ک له ماده‌ و که‌ره‌سته‌ی په‌له په‌له دروستکرا‌بن، نه‌و سی‌فه‌تی په‌له په‌له‌ی ه‌تنده تیدا ه‌یه، به تایبه‌تی مرو‌ف‌یک ده‌ستی هیدایه‌تی خوا‌ی نه‌گه‌یش‌تبی‌تی و ده‌ستکاری نه‌کرد‌بن و پاک و چاکی نه‌کرد‌بن، نه‌گه‌رنا مرو‌ف دوا‌ی نه‌وه‌ی هیدایه‌تی خوا له عه‌قل و دلیدا جی‌کیر ده‌بن، سروشته‌که‌ی له باری خراپه‌وه ده‌گو‌ری بۆ باری چاک، هه‌روه‌ک خوا ۳ ده‌فه‌رمو‌ی: ۴ وَتَنْسُ وَمَا سَوَّيْنَاهَا ۵ فَأَمْسَاهَا جُورَهَا وَتَقَوَّيْنَاهَا ۶ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ رَزَقْنَاهَا ۷ وَكَذٰلِكَ خَبَرْنَا مَنْ دَسَّاهَا ۸، به راستی سه‌رفرازه نه‌و که‌سه‌ی که خو‌ی پاک و چاک کردوه، به‌هو‌ی ته‌قوا‌وده ئینسان پاک و چاک ده‌بن، به نه‌ندازه‌ی نه‌وه که ته‌قوا له مرو‌ف‌دا ره‌گ داده‌کو‌تی، ره‌وشت و سروشت و ئاکاره‌کانی مرو‌ف له خراپه‌وه ده‌گو‌ری بۆ چاکه.

﴿سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ﴾، به دنیایی له مه و دوا نیشانه کانی خومتان پئی نشان ددهم، په له مه کهن.

لیردها که دهفرموئ: ﴿آيَاتِي﴾ به سیاق ده زانرئ که مه بهستی پئی نایه ته کانی قورئان نیه، چونکه نایه ته کانی قورئان نه وه نه بووه، که نه وان په له یان لیکر دبی، به لکو مه بهستی پئی نه و به لایانه که خوا به سهر گه له پیشووه کانی هینان، واته: نه و جوړه به لایانه به سهر ئیوه ش ده هینن، په له مه کهن، ﴿فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ﴾، لیردها (ي) قرتیزاوه (فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ)، په له م لیمه کهن و هه لم مه پچن، له کانی خویدا و له شوئی خویدا نیشانه کانی خومتان پئی نشان ددهم، که بریتیه له سزایه کانی خوا، نه و به لایانه ی خوا ده یاننیرئ بو که سانی که دزابه تیی پیغمبه رانی خوا (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ده کهن که دواپی خوی دادگر هم تووشی گرانیی کردن و، هم تووشی قات و قری و وشکه سالیی بوون و، پاشان له جهنگی به دردا و له جهنگه کانی دیکه دا تووشی کوشتار بوون و، زله زله کانیان کوژران و خوا ﷻ نیشانه کانی خوئی نشان دان.

﴿وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْوَعْدُ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، ده شلین: نه و به لینه که نکئی، نه گهر ئیوه له راستان؟ نه و به لینه به دنیایی مه بهستیان پئی:

۱- یان هاتی سزای خوی بووه.

۲- یان مه بهستی پئی هاتی سزای پوژی دواپی بووه.

به لأم به پئی سیاق و به پئی نایه قی دواپی خوئی ده زانرئ، که مه بهستیان پئی هاتی سزای پوژی دواپی، واته: نه و سزایه ی که له دوزه خدا له گه لی دهسته و په خه ده بن.

بویه دهفرموئ: ﴿لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْشُرُونَ عَنْ وُجُوهِهِمْ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ﴾، لیردها وه لأمی (لَوْ) قرتیزاوه، چونکه مروئی به سیاق و سه لیه ده زانئ، نه گهر نه وانه ی بیروان زانیایان له

کاتیکدا که ناگر، نه له دهم و چاویان ده‌گیرنه‌وهو، نه له پشتیان ده‌گیرنه‌وهو، نه سهریش ده‌خړین، واته: نه‌گر زانیایان، ټیستا په‌له‌یان لى نه‌ده‌کرد، نه‌گر زانیایان نه‌و کاته توووشی چ حالکی بى حال و، چ وه‌زعیکی ته‌نگ و تال ده‌بن، ټیستا پیغه‌مبه‌ری خوایان ﷺ هه‌لنه‌ده‌پچا، بلین: زووکه دۆزه‌خمان بو بینه، ده‌ی سزای خوامان بو بینه، به‌لام نه‌و کاته نازانن توووشی چ جوړه ته‌میک دین، توووشی چ به‌لا و گرفتاریه‌ک دین، بویه ټیستا په‌له په‌ل ده‌کهن.

﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾، نهم (بَلْ)، بو (اضراب)ه، واته: نه‌ک ههر سزایان بو دى و په‌شیمان ده‌بنه‌وه، به‌لکو نه‌و سزایه که بو‌یان دى، کت و پرو له نا‌کاو بو‌یان دى، ﴿فَتَبْهَتُهُمْ﴾، سه‌راسیمه‌یان ده‌کا و سه‌راسمایان ده‌کات، ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾، نه‌ده‌توانن به‌ره‌رچی بده‌نه‌وهو، نه‌چاوه‌پیشیان ده‌کړى و مؤله‌تیشیان ده‌درى، یانی: نه‌ده‌توانن سزایه که به‌ره‌رچ بده‌نه‌وه و بی‌گیرنه‌وه بو دواوهو، نه‌سزایه که‌شیان لى دوا ده‌خړى و مؤله‌تیان بدرى توبه بکهن و بگه‌پښه‌وهو په‌شیمان ببنه‌وه، ﴿وَلَقَدْ أَسْتَشِرَّيْ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ﴾، تنجا دینه‌هه سهر دل‌دانه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ر ﷺ دپاره‌نابه‌ته‌کافی پیش‌تریش ههر دل‌دانه‌وه‌ی پیغه‌مبه‌ریان ﷺ تېدا‌بوو، هى ههر که‌سینکیش که به‌دواى پیغه‌مبه‌ر ﷺ ده‌که‌وئ، که: نه‌و کافران‌ه‌ی نا‌وا بی‌پروان و گالته ده‌کهن، کاتیک دى، په‌شیمان ده‌بنه‌وه له‌سهر نه‌وه.

تنجا ده‌ه‌رموئ: ﴿وَلَقَدْ أَسْتَشِرَّيْ بِرُسُلٍ مِّنْ قَبْلِكَ﴾، به‌دل‌نیایی له پیش توشدا گالته به‌پیغه‌مبه‌ران کرا، پیغه‌مبه‌رانیک له پیش تودا گالته‌یان پیکرا، ﴿فَإِنَّا بِاللَّيْلِ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾، به‌لام نه‌وانه‌ی که گالته‌یان به‌پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) کرد بوو، نه‌وه‌ی گالته‌یان پى ده‌کرد، ده‌ورى دان، واته: گالته پیکه‌رانى پیغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نه‌و سزا و جه‌زه‌به‌یه‌ی گالته‌یان پى ده‌کرد، ده‌ورى دان و ثاب‌لوقه‌ی دان و، به‌رد‌نگاریان بووه، به‌شيوه‌یه‌ک که پرى هه‌لاتن و ده‌ره‌تانی را‌کردنیان نه‌بوو، ﴿قُلْ مَنْ

يَكُونُ كُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ ﴿١٠﴾ پىيان بلى: بە شەو و بە پۆژى كى لە
خوای خاوەن بەزەبى چەپالەتان دەدا، دەتانیاریزى و پەناتان دەدا؟ (مِنَ الرَّحْمَنِ
أَي: مِنْ عَذَابِ الرَّحْمَنِ، أَوْ مِنْ بَلَاءِ الرَّحْمَنِ)، لە سزای خوا، یان لە بەلای خوای
خاوەن بەزەبى، كى دەتانیاریزى و دەربازتان دەكات؟

بۆچی لیڕەدا وشەى (الرَّحْمَنِ) بە کار هێناوه؟ واتە: خوا ﷻ زۆر بە بەزەبى،
بەلەم ئیوه کردەوه کانتان وا دەکەن، کە ئەو خواىە خاوەن بەزەبى، سزاتان
بدات، ئنجا خواىەكى خاوەن بەزەبى سزای کەسێک بدا، دیارە شتى زۆر خراپى
کردو، وەك گوتراوه: ﴿اتَّقُوا عَذَابَ الْعَلِيمِ﴾ واتە: خۆتان لە تووڕە بوونى بابای
هیدى و مەند، پاریزن، بابای هیدى و مەند کە تووڕە بوو، یانى: شتى زۆر
نافۆلا کراوه و گەشتۆتە ئەوپەرى، ئنجا تووڕە بووه، چونکە هەندىک کەس
تەنگە پریسکەیه و دل گچکەیه زوو تووڕە دەبى، بەلەم بابای هیدى و مەند،
کاتێک تووڕە دەبى کە سنوورەکان هەموو شکێرا، خوای خاوەن بەزەبى
کاتێک مەژۆهەکان سزا دەدات، کە شتى زۆر ناماقوول و بێجى و خراپیان کردبى،
ئنجا بلى: كى دەتان پاریزى بە شەو و بە پۆژى لە سزا و بەلای خوای
بەزەبى؟! ﴿بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ﴾، بەلکو ئەوان نەك هەر
حساب ناکەن بۆ سزای خوا، بەلکو پشت لە بەرنامە و یادى پەرەدرگاریان
دەکەن، پشت هەلکردوون و ڕوو وەرچەرخێنەرن، لە یادو بەرنامەى خاوەن و
پەرەدرگارى خۆیان.

﴿أَرَأَيْتُمْ مَا لِلَّهِ تَمَتُّهُمْ مِنْ دُونِنَا﴾، یان ئایا چەند پەرستروێکیان هەن،
کە لە ئیمە دەیانگێنەوه و دەیانپاریزن و بەرگریان لى دەکەن؟ واتە: سزای
ئیمەیان لى دەگێنەوه و لە سزای ئیمە چەپالەیان دەدەن، ﴿لَا يَسْتَطِيعُونَ
نَصْرَ أَنْفُسِهِمْ﴾، نە دەتوانن خۆیان سەرخەن، ﴿وَلَا هُمْ شَاءُوا يَنْصَحُوا﴾،
نە لە لایەن ئیمە شەوه هاوهەلتیان دەکرى و، دەپاریزن و پەنا دەدرن!
واتە: نە خۆیان توانای سەركەوتن و خۆ سەرخستیان هەیه، نە لە لایەن

تېمەشەۋە، بە چاۋى مەرحەمەت تەماشايان دەكرى و، نە ھاۋەلەتسى پاراستى
 تېمە دەيتتە ھاۋەليان و، لە پەناي تېمەدا پارىزراۋ دەبن، ﴿بَلْ مَنَعَاكَ كَوْلًا
 وَمَا بَاءَ هُمْ﴾، واتە: بەلكو ئەۋەي كە ۋاي ليكردون ئاۋا گومرا بن، ئاۋا ياخي و
 سەركيش بن، ئەۋەيە كە تېمە ئەۋانە و باب و باپىرائى ئەۋانەمان بەھرمەند
 كرد، ژيانىكى ماددىي خوشمان بۆ ۋەخساندن، ﴿حَقَّ طَالٍ عَلَيْهِمُ الْعَمْرُ﴾،
 تاكو تەمەنتىكى دوۋرو درژيان برده سەر، تەمەنيان لى درژ بۆۋە، واتە: لە
 خالى خوشگوزەرانىيدا زۆريان تەمەن بەرئى كرد، بە ھۆي ئەۋەۋە ۋا ياخي
 بوون و لە خۇبايى بوون، پىيان ۋايە ھەر بەۋ شىۋەيە تەمەنەكە دەچىتە سەر،
 ﴿أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَا نَأْيَ الْأَرْضِ نَقُصُّهَا مِنْ أَطْرَافِهَا﴾، ئەدى ئايا سەرنج نادەن،
 كە تېمە دىين زەۋى لە كەنارەكانىيەۋە لىي كەم دەكەينەۋە، لە زەمىن كەم
 دەكەينەۋە، ﴿أَفَهُمْ أَغْلِبُوتَ﴾، ئايا ئەۋان زالن يان تېمە؟ ئەدى نابىنن
 لە چۈار دەۋريان لەسەر زەمىن كەم دەكەينەۋە، كە مەبەست پىي مراندنى
 خەلكەكەيە، واتە: نابىنن چۆن دانىشتوۋانى زەۋى، لەملا ولايان لە گۆشە و
 كەنارەكانى زەمىندا، دەمرىين، جىل بە جىل، چىن بە چىن دەپۆن، سەر زەۋى
 بەجى دەھىلن، ئەۋانىش بە ھەمان شىۋە كاتىك دى، كە ئەۋ سەر زەۋىيە
 بەجى بېئىلن و، كۆتابى بە ژيانىان بى.

﴿قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ﴾، بلى: بە دلىيايى من بە ھۆي ۋەھىيەۋە،
 دەتانتىستىم و ھۆشيارتان دەكەمەۋە و ورياتان دەكەمەۋە، واتە: ئەۋەي كە
 دەبلىتم ۋەھىي و پەيام و سروشى خوايە، قسەي خۆم نىە، ﴿وَلَا يَسْمَعُ الْكُفْرُ
 الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُوتَ﴾، بەلام كەپان گوى لە بانگەۋاز و بانگكردن ناگرن،
 كاتىك كە دەترسىترىن و ھۆشيار دەكرىنەۋە، ئەۋانەش ھەستەۋەرەكانى خويان
 بە ھۆي گوناھو تاۋانەۋە، پەكخستوون، بۆيە گويان لەۋ بانگكردن و لەۋ
 ھۆشياركردنەۋە نىە، لىرەدا ۋشەي (الدُّعَاءَ) واتە: بانگكردن نەك پارانەۋە، ئەمە
 ۋەك ئەۋە ۋايە كە خوا لە سوۋرەتى (النور)دا دەفەرمىۋى، ﴿لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ

الرَّسُولِ يَتَكَلَّمُ كَذِبًا بَعِيضُكُمْ بِمَضَى ۖ بَانِكُردن پیتغه مبه ر ۖ وهك بانگكردن هه نديكتان بۆ هه نديكتان تهماشا مه كه ن، كه پیتغه مبه رى خوا ۖ بانگى كردن، يه كسه ر ده بى به ده ميه وه بچن، وهك هى هه نديكتان بۆ هه نديكتان نيه، لي ره دا وشه (الدُّعَاءُ) واته: بانگكردن، هه روهك به ماناي پارانه وهش دى، ئنجا به پنى سياتى ده زانرى كام له مانايه كان مه به ستن.

﴿وَلَمَّا مَسَّتْهُمُ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾، نه گه ر تۆزىك و پشوويك له سزاي په روه ردگار تيان پى بكات، ﴿لَيَقُولُنَّ يَوْمَلْنَا اِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، به دلباييه وه ده لين: نهى هاوار بۆ تيمه! به دلبايى تيمه سته مكار بووين، وشه (نَفْحَةٌ) ههم به تۆزه بوئىكى خوش ده گوترى، كه ئينسان پتى تاسووده بن و، ههم (نَفْحَةٌ) به تۆزه به خشى نيك ده گوترى، لي ره دا كه ده فهرموى: ﴿نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾، مه به ست تۆزه سزايه كه، واته: هه روا پشوويك لىيان بدات له سزاي خوا، هه روهك له سوور دى (الفجر) دا ده فهرموى: ﴿سَوَّطَ عَذَابٍ﴾ الفجر - ۱۲ -، واته: قه مچيه كه له سزاي خوا.

﴿وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ﴾، ته رازووه كانى دادگه ريش بۆ رۆزى هه ستانه وه داده نيين، ﴿فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا﴾، هيج كه س تۆزقاليك سته مى لى ناكرى، ﴿وَلَنْ كُنَّا مِنْكَ حَكِيمًا﴾، كرده وه كانيان نه گه ر هينده ي گرانيى ده نكه خه رته له به كيش بن، ده به نيين، نه وه كرده وانه هه موويان ده هيين، ﴿وَكُنَّا بِمَا حَسِبْتُمْ﴾، تيمه ش به سين بۆ ژماردن، واته: تيمه به سين بۆ ژماردن و سه ر ژمير كردن و تۆمار كردن كرده وه كان.

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا لِّلْمُتَّقِينَ﴾، ديسان بۆ دلدانه وه ي پیتغه مبه ر ۖ و هاوه لاني و شوئى كه وتووانى له لايهك و، له لايهكى ديكه وه بۆ نه وه ي له كافرو هاوبه ش بۆ خوا دانه ره كان حاليى بكات، كه پیتغه مبه رى خاتهم ۖ بيده عتيك نه بووه، شتيك نيه كه پيشينه ي نه بن، به لكو

لە پێش ئەویشدا پێغەمبەرانی دیکەش هەبوون، بە تایبەت مووسا و ھاروون، کە زۆر ناودار بوون، لە نایۆ گەلی عەرەبیشدا، لەبەر ئەوەی کە جوولە کە و نەصرانییەکان، نزیکیک بوون لەو کۆمەڵگایە کە قورئانی تیدا ھاتۆتە خوارو، پێغەمبەری خاتەمی ﷺ تیدا ھاتو، کە باس و خواسی مووسا و عیسا یان زانیون و، باس و خواسی تەورات و ئینجیلیان باش زانیون، بە لێکو ھەندیکیان کە خوێندەوار بوون، تەورات و ئینجیلییان خوێندوونەو، دەفەرموی: ئێمە بە دنیایی (الْفَرْقَان) و (وَصِيَّة) و (وَزَكْر) مان بە مووسا و ھارووندا، کە (الْفَرْقَان) واتە: جیاکەرەو، (وَصِيَّة) واتە: پۆشن کەرەو، یان پۆشنایی و، (وَزَكْر) واتە: بیرخەرەو، کە ھەر سێکیان وەسفی تەوراتن، واتە: کتییەکمان بە مووسا و ھاروون دا، کە ھەم جیاکەرەوی ھەق و ناھەق و، ھەڵل و ھەرام و، راست و جەوت و، چاک و خراپ بوو، ھەم (وَصِيَّة) پۆشنکەرەو و پۆشنیی بوو و، بەرچاو پوونیی دەدا بە مەرووف و، (وَزَكْر) ھەم یادخەرەو و بیرخەرەو بوو و، ناو و ناوبانگ و پایە بەرزیی بوو، بۆ ھەر کەسێک کە دەستی تی بگری، بەلام بۆ کێ؟ ﷻ، بۆ پارێزکاران، ئەوان بە ھەرمەند دەبن لە کتییی خوا، ئەگەر نا خوا ﷻ کتییەکی بۆ ھەموو لایەک ناردو، بەلام کێ لێی بە ھەرمەند دەبێ؟ بە دنیاییەو پارێزکاران، وەک لە سەرەتای سوورەتی (البقرة) دا دەفەرموی: ﷻ، ذَلِكَ لِكَيْ تَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ، ئەم کتییە ھێچ دوو دلیی تیدا نیە، پێنمایە بۆ پارێزکاران.

دواتر دەفەرموی: ﷻ، الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ، پێناسەی پارێزکاران دەکات، ئەوانە کە بە پەنامەکیی سام و ھەبیەت لە پەرەردگاریان دەکەن، ﷻ، وَهُمْ يَرْجُونَ السَّاعَةَ، بەرانبەر بە (السَّاعَة) ش واتە: ئاخیر زەمان ترس و لەرزیا ھەیە، پێچە کاو و بە ترس و لەرز.

ئنجە دیتە سەر باسی قورئان دەفەرموی: ﷻ، وَهَذَا ذِكْرٌ مُبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ، ئا ئەمەش بیرخەرەو، یەکی بە پێزە، دامانباراندو، ﷻ، أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ، ئنجە

ئایا ئیوه نکوولیی لی ده کهن؟ ئایا ئیوه له بهران به ریدا له نکوولیی که رانن؟
چون شایسته ی نه م یاد خه ره وه به پیز و به ره همداره ن، که خوا ﷻ بو ئیوه ی
دابه زانده، که چی ئیوه له بهران به ردا نکوولیی که ر بن و، بی پروا بن پی؟ دیاره
نه م هه مزیه بو پرسیار کردنی سه رزه نشته که رانه و نکوولیی که رانه یه، واته: ئیوه
نه ده بو و ابن.

مهسه له گرنگه کان

مهسه له ی به کهم:

گالته کردنی کافره کان به پیغه مبه ر و هرسوپمانیان له باسکردنی بو
په رستراوه کانیا و، په له کردنیا و له هاتی سزا و به لای خوا و، هاتی ناخیر
زه مان، له حالیکدا که هه ر کات قهوما، دهسته پاچه و زه بوون ده بن و،
هیچیان پی ناگری:

خو ده فهرموی: ﴿وَإِذَا رَأٰكَ الَّذِي كَفَرُوا﴾ إِن يَشْخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا أَهَذَا
الَّذِي يَذْكُرُ الْإِهْتِكُمْ وَهُمْ يَذْكُرُ الرَّحْمٰنُ هُمْ كَفَرُوا ﴿٣٦﴾ خُلِقَ الْإِنْسَانُ
مِنْ عَجَلٍ سَأُورِيكُمْ آيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ
صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ الَّذِي كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُرُونَ عَنْ وُجُوهِهم النَّارَ وَلَا عَنْ
ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُصْرون ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ
رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ ﴿٤٠﴾

شیگردنه وهی ئەم، ئایه تانه، له پازده (10) برگه دا:

١- ﴿وَإِذَا رَأٰكَ الَّذِي كَفَرُوا﴾، ئەوانه ی بیبروان هه ر کات تۆیان بینی، واته: ئەوه
عاده ت و پیشه یانه هه ر کاتیک تۆیان بینی، چی ده که ن؟

٢- ﴿إِن يَشْخِذُونَكَ إِلَّا هُزُوًا﴾، ته نیا تۆ به گالته ده گرن، به س گالته ت پی
ده که ن، وشه ی (هُزُوًا) پیشتەر باسما ن کرد، واته: (مَهْزُوءًا بِهِ) گالته پیکراو، نجا ئەمه به
سی جوړ خویندراوه ته وه: (هُزُوًا وَهْزُوءًا وَهْزُوءًا)، هه رسیک خویندنه وه کان به ک و اتایان

ههیه، واته: نهو شتهی گالتهی پښ دهکړی و، پټی ږاده بوژدری و به مهسخره دهگیری،
ننجا شیودی گالته پټکردنه که یان پروون دهکاتهوه.

۳- ﴿أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ إِلَهُكُمْ﴾، ټایانه مه نهو که سه به که باسی په رستراوه کانتان
دهکات؟ واته: به خراپه باسی په رستراوه کانتان دهکات، که له مانا گشتیه که دا پروونمان
کردهوه، کاتیک که پټغه مېر ﷺ په رستراو و په یکهرو بت و صه نه مه کانی نه وائی، وهک
خوځان پټناسه کردوون، که نه وانه نه زیانیا ن ههیه، نه سوو دیان ههیه، نه ده بیستن و نه
ده بین و، نه هوځیان ههیه و، نه دهرؤن و نه دهست جوولاندنیا ن ههیه، وهک له سووړه قی
(الأعراف) دا و، له سووړه ته کانی دیکه دا باس دهکات، نهوان نهو وهسفرکردنه ی پټغه مېر ﷺ بو
په رستراوه گانیا ن، به گالته پټکردن و به خراپه باسکردن و به جنتیودان له قه لَمْ داون، دیاره
پرسپار کردنه که پرسپار کردنی نکوولیلکه رانه یه ﴿أَهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ إِلَهُكُمْ﴾؟
واته: نا نهوه یه که په رستراوه کانی تیوه به خراپ باس دهکات؟

۴- ﴿وَمَنْ يَذْكُرِ الرَّحْمَنَ هُمْ كَفُورٌ﴾، له حالیکدا نهوان به به رنامه ی
به به زه یی بیپروان، له سر په رستراوه ساخته کانیان تاواوه دهنک دین و، به نکوولیل پټکردن و به
سهرزه نشتکردنه وه، باسی پټغه مېر ﷺ دهکهن، که باسی په رستراوه کانیان دهکات وهک
خوځان ههن له دنیای واقیعدا، که چی لهو لاشه وه: ته نیا بیپروان به یادو به رنامه ی خوی
خاوهن به زه یی، نهم (هَمْ) دووه مه بو جه ختکردنه وه یه، یاخود بو کورت هه لټیانه،
واته: ته نیا بیپروان به رانه ر به یادو به رنامه ی خوی خاوهن به زه یی.

۵- ﴿خُلِقَ الْإِنْسَانُ مِنْ عَجَلٍ﴾، مروؤف له په له په ل دروستکراوه، وهک پشتریش گوتمان:
له په له په ل دروستکراوه، واته: هینده په له په ل دهکات، وهک نهو ماده و که رسته یه ی
که مروؤفی لی دروستکراوه، بریتی بڼ له په له په ل کردن، (العَجَلُ: السَّرعَة) بریتیه له
خبرایی کردن و تالووک، که دده رموی: مروؤفی لی دروستکراوه، نه مه خوازاوه ته وه بو
نه وه که نهم وهسغه نه وه دنده له سروشتی مروؤفا ږوچووه، وهک له خودی نهو وهسغه
دروستکرایښ.

۶- ﴿سَؤِرِكُمْ مَاتِي﴾، نىشانەكانى خۇمتان پىن نىشان دەدەم، كە بە دۇنيايى لىرەدا مەبەست لە نىشانەكان، ئەو بەلا و گرفتارىيەنەن كە بەسەر كافرەكانى ھىنان، ياخود سەرخستنى خوايە بۇ نىسلام و مەسۇلمانان و، پەرەپىندانى نىسلامە، ھەرودەك دوايى دەرەكەوت، چۈنكە ۋەك چۈن سزادانى خوا بۇ كافرەكان، نىشانەى خوا بووہ بۇ كافرەكان، بە ھەمان شىۋە سەرخستنى خواش بۇ مەسۇلمانانىكى چەوسىتراۋەى كەم دەستەلانى بىن ئىمكانىيەت، ئەۋىش ھەر نىشانەى پەرۋەرەدگارنىتى و راستىي ئايىن و بەرنامەى خوا بووہ و، نىشانەى پەرۋەرەدگارنىتى و مەشۋورخواردنى خوا بووہ بۇ بەندەكانى.

۷- ﴿فَلَا تَسْعَاجُلُوْا﴾، ئىنجا پەلەم لىمەكەن، وشەى ﴿تَسْعَاجُلُوْا﴾ تەنھا ژىرى (كسرة)ى ھەيە، بەلام لە ئەسلىدا ناۋايە: ﴿فَلَا تَسْعَاجُلُوْا﴾ پەلە لە مەكەن، كە نىشانەكانى خۇمتان پىن نىشان بەدەم و، بەلا و سزاي خۇمتان بۇ بىتىم، ياخود سەرخستنى خۇم بۇ مەسۇلمانان بىرەخسىتم، ئەۋە لە كات و شۈتىنى خۇيدا دى.

۸- ﴿وَيَقُولُ مَتَىٰ هَٰذَا الْوَعْدُ﴾، دەشلىن: ئەۋ بەلئىنە كەنگىنە؟ واتە: ا- بەلئىنى سەرخستنى خوا بۇ بىرۋاداران، ب- ياخود بەلئىنى قىامەت، ج- ياخود بەلئىنى پۇژى دوايى، د- ياخود بەلئىنى خوا بۇ سزادانى كافرەكان، ھەر چۈارى دەگىرتەۋە.

۹- ﴿إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ﴾، ئەگەر ئىۋە لە راستان، ئەمە جۈرىكە لە كالتە پىنكرەن بە مەسۇلمانان، واتە: ئىۋە راست ناكەن، ئەگەر نا كۋا ئەۋ بەلئىنە بۇ نايەت؟

۱۰- ﴿لَوْ يَعْلَمُ الَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُرُونَ عَنْ وُجُوْهِهِمُ النَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ﴾، ئەگەر ئەۋانەى بىپىروان بزانن، [(لَوْ) واتە: ئەگەر، كە لىرەدا ۋەلامى دەۋى، بەلام ۋەلامەكەى قىرتىندراۋە، چۈنكە سىافەكە دەيگەبەنن،] لە كاتىكدا كە نە دەتۋان لە دەم و چاۋيان ئاگر دۋوربىخەنەۋە و بەرپەرچ بەدەنەۋە، نە لە پىشتان.

۱۱- وشەى (حِينَ) دەلتى: (إِنَّمَا مَنصُوبٌ عَلَى الْمَفْعُولَةِ لَا عَلَى الظَّرْفِيَةِ أَي: لَوْ عَلِمُوا وَقْتَهُ، (حِينَ)ە، ناۋىكە (مَنصُوبٌ)ە و دەبىتتە بەركار (مفعول به) بۇ (يَعْلَمُوا)، ئەگەر ئەۋ كاتەيان زانىيائە، كە ئەۋەيان بەسەر دى، كە ناتۋان ئاگرى دۋزەخ نە

له پشت و دلووه یان و، نه دهم و چاو و پتشیان دوور بخه نه وه، ههروه ها سه ریش ناخرین و ده ربازیش ناخرین، نه گهر زانیایان، نه و په له په لیان نه ده کرد.

نجا که ده فره رموی: ﴿حِينَ لَا يَكْفُرُونَ﴾، هه ندیکیان گوتوو یانه: مه به ست پتی فریشته کانه که ناگر له پاش و پتشیان دوور ناخه نه وه، به لام مانای دووه می که ده لی: کافره کان خویمان ناتوانن نه و ناگره له خویمان دوور بخه نه وه، نه وه یان زیاتر پی ده چیت.

(۱۱) - ﴿وَلَا هُمْ يُصْرُونَ﴾، نه سه ریش ده خرین، نجا نه گهر زانیایان نه و کاته چیان به سه ر دی، نیتا په له په لیان نه ده کرد له هاتنی سزای خوا.

(۱۲) - ﴿بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً﴾، به لکو کت و پر دی، واته: نه و سزایه ی خویان کت و پر بو دی.

(۱۳) - ﴿فَتَبَهُهُمُ﴾، واته: سه رسام و سه راسیمه یان ده کات، نه و سزایه هینده کت و پرو له نا کاو به ملیاندا دی، له بهر نه وه که پرواشیان پتی نه بووه، که سیک که پروای به شتیک نه بووبی، که نه و شته هات، بو نه و کت و پر و پاچله کینه ر ده بی.

(۱۴) - ﴿فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا﴾، نجا که بوشیان دی، نه ده توانن بهر په رچی بده نه وه.

(۱۵) - ﴿وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ﴾، نه موله تیشیان ده دری و، نه چاوه پروانیشیان ده کری و نه دواش ده خرین، که بواریو ده رفه تیان پی بدری، توبه بکن و بگه رنه وه و په شیمان ببنه وه.

۲- ﴿فَمَقَاتٍ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ﴾. سەرەنجام دەوری ئەوانەى دا که گالتهیان پێ دەکردن، ئەوەى که گالتهیان پێده کرد، واتە: گالته پێکراوه که که بریتی بوو له سزاو بەلای خوا، دەوری گالته پێکەرەکانى به پێغه مبه رانى (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) دا، هەندى لهو راستییانەى که خوا ﷻ باسیان دەکات، جارى وا ههیه کت و مت، هەر به هه مان بێزه و به هه مان وشه و، به هه مان دەر برین، دووباره یان ده کاته وه، که ئەمەش به کتیکه لهو راستییانەى له ئایه ی (۱۰) ی سوورە ی (الأنعام) دا هاتوون و، له ئایه ی دیکه شدا هاتوون، به لأم به شێوه و دەرشتنى دیکه.

۳- ﴿قُلْ مَنْ يَكْفُرْكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ مِنَ الرَّحْمَنِ﴾. بلى: کى له شهو و پۆژدا، له خواى خاوهن به زه یی ده تانپارێزى؟ (مَنْ) بۆ پرسیار کردنه، بۆ نکوولیی لیکردن و سه زه نشتکردن، کى ده تانپارێزى، له خواى خاوهن به زه یی؟ واته: له سزای خواى خاوهن به زه یی، که وهک پێشتر باسمان کرد، بۆیه وشه ی (الرَّحْمَنِ) ی به کاره یناوه، واته: ئەو خوا به ی ئێوه، که خاوه نى ئەو به ی به زه یی و سۆز و په روژه به رانه ر به بنده کانى، که چى نه وه که ر سزاتان بۆ بنێرى به شهو و به پۆژ، مانای وا به زۆرتان تووړه کردوه و، کارێکى هینده نا قو لاو خراپتان کردوه، که ته نانه ت ئەو خوا به خاوه ن به زه ییه تان تووړه کردوه و واتان لیکردوه سزاتان بۆ بنێرى، پێشتریش گوتمان: له زمانى عه ره بییدا ده لى: (اتَّقُوا غَضَبَ الْعَلِيمِ)، واته: خو تان پارێزن له تو په بوونى بابا ی هیدى و مه ند، که تووړه ده بى مانای وا به شتى زۆر نامافوو ل و بێجێ کراوه، بۆیه جامى تووړه یی له سه رى پۆژا وه، خو ی پى مه رزەم نه کراوه و، تووړه بووه.

که ده فه رموى: ﴿بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ﴾. به شهو و به پۆژى، بۆ ئەوه ی هه موو کاته کان بگه رتیه وه، واته: کى له هه موو کاته کان دا، له سزا و به لای خواى خاوهن به به زه یی ده تانپارێزى؟ بێگومان به س خوا بۆ خو ی، ئەگه رنا سزا و به لایه ک که خوا به شهو و به پۆژى و، له هه ر کاتیکدا بینێرى، کى ده توانى به ره رچى بداته وه؟

۴- ﴿بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُعْرِضُونَ﴾، واته: نهک ههر گوئی ناده نه سزای خوا، که به شهوئی و به پژوئی یه خه یان بگری، که کاریک نه کهن خوا و لیبکهن سزایان بدات و به لایان بؤ بنیژی، به لکو زیاد له وهش، لهو به رنامه و په یامه که په روه ردگاریان بؤی ناردوون، پوو وهر چه رخنه رو پشتیکه رن، واته: نهک ههر گوئی ناده نه سزای خوا، که به شهوئی و به پژوئی یه خه یان بگری، به لکو به رنامه که ی خواش به هه ند هه لئاگرن و، به رانه ری پشتیکه رو پوو وهر چه رخنه رن.

۵- ﴿أَمْ هُمْ عَلَىٰ آلِهَةٍ مِّنْعُهُمْ مِنْ دُونِهَا﴾، یان نایا په رستراوئیکیان هه ن له تیمه یان ده پارژن؟ وشه ی (أَمْ) له زمانی عه ره بیدا واته: (بَلْ أ)، لیره دا واته: ﴿بَلْ أَلَّهُمْ آلِهَةٌ مِّنْعُهُمْ مِنْ دُونِهَا﴾، یان نایا په رستراوئیکیان هه ن، که له سزای تیمه ده یان پارژن؟ یان ده که ونه ئیوان نه وان و سزا و جه زره به ی تیمه؟

نه خیر نه وه راست نیه، چونکه:

۶- ﴿لَا يَسْتَلْبِطُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ﴾، نه خوئیانیان پی سهرده خری و پی دهر باز ده کری.

۷- ﴿وَلَا هُمْ مَتَّاعُونَ﴾، نه له لایه ن تیمه شه وه هاوه لیبی ده کری، ننجا نه مه نه گهر مه به ست پتی کافره کان بی، واته: کافره کان خوئیانیان پی سهرنا خری و توانای زانیان نیه، له لایه ن تیمه شه وه هاوه لیبیه تی ناکرین و په نا نادرین و چه پاله نادرین.

ده شگونجنی مه به ست پتی په رستراوه کانیا ن بی، به لام بویه خوا ﷻ پاناوی عاقلانی بؤ به کاره ئیوان، (هَذَا مَجَازَةٌ لَهُمْ فَتَزَلَتْ الْإِلَهَةُ مُزِلَةَ الْعُقُلَةِ)، نه مه به پتی عه قلی نه وان قسه کردن، به پتی عه قلی نه وان دواندنیانه، که په رستراوه کانیا ن به خاوه ن عه قل دانراون، واته: نهو په رستراوه نی تیوه، نه ده توانن خوئیان سهریخن، نهک تیوه، خوشیان پی سهرنا خری و دهر باز ناکری، ﴿وَلَا هُمْ مَتَّاعُونَ﴾، هه روه ها نه وهش راست نیه که له لای تیمه رن.

لېځگراوبښ و، تګا له لای ټیمه بګه، به لکو له لای ټیمه شوه هېچ هاوډلټیبیان ناکړی و، هېچ ریز و خوږمه ټیکیان بو دانانری.

واتای یه که م: کافره کان ناقوانن خوږان سه ریڅه و دهر باز بګه و، له لای خوا شوه ښه هاوډلټیبی ناکړین و ناپاریزین.

واتای دووهم: بت و صه نه مه په ستر او ه کانیشیان نه خوږان پټ دهر باز ده کړی و، نه له لای خوا ی پوره دګاریش خوږمه و ریزیکیان هه یه، که هاوډلټیبی بګرین و، چه پاله بدرین و بپاریزین.

وشی ﴿يُصْحَبُونَ﴾، زانایان سی واتایان بو لیکدوانوه:

۱- (أَي لَا يَصْحَبُهُمُ اللَّهُ فَلَا يُؤَيِّدُهُمْ)، واته: خوا هاوډلټیبیان ناکات و پشټیان ناګرې.

۲- (أَي لَا يَصْحَبُهُمْ صَاحِبٌ وَلَا يُجِزُّهُمْ جَارٌ، فَإِنَّ الْجَوَارِ يَفْتَضِي الْحِمَاةَ)، واته: نه هاوډلټیک هاوډلټیبیان ددکات و، نه په نادره ټیکش په نایان ددات، چونکه په نادان خواز یاری چه پاله دان و پاراسته.

۳- (يُصْحَبُونَ: مُضَارِعٌ أَصْحَبَهُ، أَي حَفِظَهُ وَمَنْعَهُ مِنَ السُّوءِ)، واته: ناپاریزین و چه پاله نادرین.

۸- ﴿بَلْ مَنَعًا هَؤُلَاءِ وَمَا بَاءَ هُمْ حَقَّ طَالَعِهِمُ السُّمُرُ﴾، لیره دا به لکو (بَلْ) دیسان بو (اضراب)، واته: به لکو نه وهی که نه وانی ګومړا کردو، نه وهی که ټیمه خوږان و باب و باپیرانمانیان خوشګوزهران و به هره مه ند کردو له ناز و نیعمه ته کانی دنیا، تاګو ته مه نیکی دوورو دریزیان برده سر، ته مه نیکی دریزیان به سر دا پابرد، کوی مانیه که ی ناوایه: (أَطْلَأْنَا أَعْمَارَهُمْ فِي النَّعِيمِ، فَأَعْمَرُوا وَطَقُوا)، ته مه نیامان له ناز و نیعمه تا دریز کرد، بویه له خوږایی بوون و یاخیی بوون.

با به وه که خوا ښه له نازو نیعمه تا ته مه نی دریز کردوون فربو نه خوږ، پټیان واین هه رماو دهن.

۹- ﴿أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَا أَنَا فِي الْأَرْضِ نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا﴾، ئایا نابین (بە چاوی عەقل و دڵ) کە دەچینه لای زەوی و لە کەنارەکانیەوە لێی کەم دەکەینەوه؟ ئایا نابین؟ دیسان ئەو ھەمزە بە بۆ پرسیارکردنی نکوولییەکەرانە، واتە: نکوولیی لەو دەکەم کە ببین، ئایا نابین، نازان؟ چونکە وشە (سَرَوْتَ) لێردەدا: (الرُّؤْيَةُ عِلْمِيَّةٌ وَلَيْسَ بَصَرِيَّةٌ)، واتە: ئایا نازان؟ بە چاوی عەقل و دڵ نابین؟ کە ئیمە دەچینه لای زەمین، ﴿نَنْقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا﴾، لە کەنارەکانیەوە لێی کەم دەکەینەوه، کە دەفەرموێ: لە کەنارەکانیەوە، ئەو بە نەسبەت ئەوانەوه، ھەر کەسێک لە ھەر شوێنێکی دنیا بێ، ئەو شوێنە کە لێنە چەقە و، ئەو خەلکە کە لە دەورووبەری دەژین، دەکەونە کەناریەوه.

۱۰- ﴿أَفَهُمْ أَغْلِبُونَ﴾، ئایا ئەوان زالبووان؟ واتە: ئایا نابین چۆن خەلکی دیکە دەورووبەریان، کە لە گۆشە و کەنارەکانی زەویدا دەژین، ئیمە لە زەوی کەم دەکەینەوه، واتە: ئەو خەلکە دەمرتێن، وشە (الْأَرْضُ) لێردەدا کە ناستێرلو (مُعْرِف)، ناساندنە کە یان بۆ (عَقْد)، واتە: ئەو سەر زەمینە کە ئەوان لەسەری دەژین، یاخود ناساندنە کە بۆ (جنس)، واتە: جینسی ئەو سەر زەوییە کە ئەوان و غەیری ئەوانیش لەسەر دەژین.

لێردەدا کە دەفەرموێ: ﴿نَنْقُصُهَا﴾، دەلێ: (النَّقْصَانُ: تَقْلِيلُ كَمِيَّةِ الشَّيْءِ)، (نقصان) بریتێ لەو کە تۆ ئەندازە و چەندبەتیی شتێک کەم بکەیتەوه، (أَطْرَاف: جَمْعُ طَرَفٍ، وَهُوَ مَا يَنْتَهِي بِهِ الْجِسْمُ، مِنْ جِهَةٍ مِنْ جِهَاتِهِ، وَضِدُّهُ الْوَسْطُ)، واتە: (أَطْرَاف) کۆی (طَرَف)، ئەویش ئەوێ کە تەنێک شتێک لەلایەکیەوه کۆتایی دێ و، پێچەوانەی (طَرَف) بریتێ لە نیوەند (وَسْطُ)، (وَالْمُرَادُ بِنَقْصَانِ الْأَرْضِ نَقْصَانِ مَنْ عَلَيْهَا مِنَ النَّاسِ، لَا نَقْصَانُ مَسَاحَتِهَا، لِأَنَّ هَذِهِ الْآيَةَ مَكِّيَّةٌ)، مەبەست لە کەمکردنەوهی زەوی، کەمکردنەوهی ئەو خەلکە کە لەسەری دەژین، نە کەمکردنەوهی پانتایی زەوی، پانتایی زەوییە کە لەبەر دەستی کافراندە ھەبە، چونکە ئەم نایەتە مەککەییە، مەدینەیی نە تاکو بگوترێ: بەھۆی جەنگ و پروو بوونەوهی بڕواداران، لەگەڵ کافران ستمەکاردا، زەویان لە بێ پێ دەردەھێتن و، بەرەیان لە ژێر پێ دەردەکێشن و، سەر زەمینە ئیسلام فراوان

دەبىي و، سەر زەمىنى ئەھلى كوفىر و تەنگ دى، چۈنكى ھەندىكىيان واپان لىكدائەتھو، بەلام مەبەست پىتى ئەوھىيە ئەو خەلگەي كە لەسەر زەوۋىن و، بە نىسبەت ئەوانەھو كە لەو لا و لاي زەوۋىن، دەباغرىتىن، يانى: ئەوانىش كاتىك ھەردى، نۆرى مردىيان بگاتى.

ھەلبەت ھەندىكىشان گوتتويانە: ئەوھ باسى ئىعجازىكى عىلمىي جوگرافىي دەكات، كە بەردەوام پانتايى دەرياكەن لەسەر زەوى زۆر دەبى، بەستەلەكەكانى سەرووى دىيا و خوارووى دىيا، ھەردووك جەمسەرى زەوى دەتۈنەھو، دەبنە پووبارو، تىكەل بە دەريا و زەرياكەن دەبن، بۆيە پانتايى دەريا زۆر دەبى و، پانتايى وشكايىنى كەم دەبىتەھو، كە ئەوھش دەگونجى شىكى پىژەيى بى، بە نىسبەت ھەندى شوتنەھو، پەنگە وشكايىنى كەم بىتەھو، پانتايى دەريا زىاد بى، بە نىسبەت ھەندى شوتنى دىكەھو پەنگە بە جۆرىكى دىكە بى، بە ھەر حال نەمزانىوھ ئا ئەوھ تاكو تىستا بووبىت بە حەقىقەتتىكى عىلمىي سەلمىتراو، بۆيە ھەروەك پوالەق خۆي تەفسىرى بگەين باشتە.

كە دەفەرموتى: ﴿أَفَهُمُ الْغَالِبُونَ﴾، ديارە ئەم ھەمزەيە بۆ پىساركردى نكوولپىلىكەرانەھو و سەرسوورماندە (لِلْإِكْارِ وَالْتَعْجِيبِ)، ئايا ئەوان زال دەبن؟ واتە: بە دۇنيايى مسولمانان زال دەبن، چ لە پووى بەلگەھو، چ لە پووى بەرەنگار بوونەھو، كاتىك كە بە پاستىي ئەھلى ئيمان لەگەل ئەھلى كوفىر دا پو بە پو دەبنەھو، ئەھلى كوفىر بارى ئەھلى ئيمان نابن.

مه سه له ی سیه م:

ترسیترانی خه لک له ږتی وه حیی خواوه و، نه بیستنی بیروایانی که ږو، له کاتی لیدانی پشووه بایه کی سزای پوره ردگاریشدا، هاوار لی هه لسان و دانیتدا هینانیان:

خو ده فهرموئ: ﴿قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ﴾ (۱) وَلَكِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ لَيَقُولُنَّ إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿۱﴾

شیکردنه وی ئه م ټایه تانه، له چوار برگه دا:

(۱) ﴿قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ﴾، بلن: ته نیا به هوئ وه حیی و په یامی خواوه، ټیوه ده ترستیم و هوشاریبتان پښ دده م، واته: ئه م فورټانه ی که ناگدارکردنه و ترساندن ټیډایه، ئه وه سړوش و په یامی خوایه، قسه ی گیرفانی خو م نیه، (إِنَّمَا أَدَاةُ الْحَضَرِ وَالْإِنْبَاتِ)، (إِنَّمَا) نامزای کورت هه لټیټان و چه سپاندنه، واته: ئه وه ی که ده بلیم ته نها وه حیی خوایه، من هه ر له خو مه وه قسه ناکه م، ټیوه ی پښ بترستیم و، ټیوه ی پښ وریا بکه مه وه.

(۲) ﴿وَلَا يَسْمَعُ الصُّمُّ الدُّعَاءَ إِذَا مَا يُنذَرُونَ﴾، به لآم که ږان گوټیان له بانگ کردن نابن، که بترسیندرین و وریا بکړینه وه، (صُمٌّ جَمْعُ أَصَمٍّ، مُسْتَعَارٌ لِّعَدَمِ الْإِنْتِفَاعِ بِالْكَلَامِ الْمُفِيدِ)، وشه ی (صُمٌّ) کوئ (أَصَمٍّ) ه واته: که ږ، لیږده دا که ده فهرموئ: ئه وانه که ږن، ئه مه خوازراوه ته وه بؤ حاله ی به هره مه ند نه بوونیان له فهرمایشتی سوود به خشی خوا ی پوره ردگار.

له کاتیکدا که وریا ده کړینه وه، واته: له کاتیکدا که ده ترسیترین و، هوشاریشتیان ده درټی، گوئ له و بانگه ناگرن و، ئه و بانگه نابیستن، له بهر ئه وه ی هه سته وده کانی

خۇيانيان پەكخستوون، كە لېرەدا مەبەست لە بیستی، بیستی لى بەهرەمەند بووانەیه،
 ئەگەر نا، بیستی پۈلەتیی، دەبیستی، بەلام بە گوئی عەقل و دل نابیستی، كە بییتە
 هۆی ئەوێ هەلۆیستیان بگوژی، نجا كەسیك لە كاتیکدا هۆشاریی دەدریتی و،
 وریا دەكریتەو، كە لە دواى ترستیندران و هۆشاریی پیدران، فەوتیتران دیتە پیتی،
 وەك گوتراو: (قَدْ أَغْذَرَ مَنْ أَلْذَرُ)، هەر كەسیك كە بەرانبەرەكالى وریا بكاتەو، بیانووی
 بە دەستەو نەهیتوون، فەوتیتران دیتە پیتی، بۆیە ئەمە جوړیکە لە زۆر ناقلە
 دەرخستنی ئەوان، كە تەنانەت لە حالیکدا هۆشارییشیان دەدریتی، كە دواى ئەو
 سزایان بۆ دى، دیسان گوئیان لە بانگکردن نیە و بانگکردنەكەش لە خواوەیه **﴿٣﴾**!!

٣- ﴿وَلَكِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾، ئەگەر تۆزیک لە سزای پەرورەدگاریان
 بگاتى، چونكە وشەى (نفح) بریتىە لە پشووە بايەك، یاخود بۆتیكى خوش كە لیت
 دەدات، نجا ئەو خوارزواوەتەو بۆ تۆزە سزایەك، لێرەدا وشەى (مَسَّ) بە مانای
 پەيوەست بوونە بە رۈالەق جەستەيەكەو، (مَسَّه) واتە: دەستی لێكوتا، یاخود شتیك
 بە شتیكەو نووسا و، ئەگەر تۆزیک لە سزای پەرورەدگاریان بگاتى:

٤- ﴿لَقَوْلُكَ يَوْمَئِذٍ إِنَّا كُنَّا عَلَيْهِمْ﴾، بە دلنایى دەلێن: ئەى هاوار بۆ تێمە،
 یاخود سزای سەخت بۆ تێمە! بیگومان تێمە سەمكار بووین.

نجا كە لێرەدا دەفەرموێ: ﴿وَلَكِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِنْ عَذَابِ رَبِّكَ﴾، ئەمە
 چوار جوړە زێدەرۈویی تیدان، بۆ كەمکردنەوێ ئەندازەى ئەو سزا و بەلایەى
 خوا، كە پێنەو دەنووستى، كەچى لەگەڵ ئەو سزا كەمەى خواشدا، هاواریان
 لى هەلدەستى و، دەلێن: هەى هاوار بۆ تێمە! تێمە مالتۆران بووین، یاخود
 دەلێن: سزای سەخت بۆ تێمە و، دانیش بە ستمى خۆیاندا دێن، چوار
 زێدەرۈوییەكانیش ئەمانەن:

یەكەم: وشەى (نفح) بەكارهێناو، كە وشەى (نفح) واتە: پشوویك لە شتیك، بۆتیك
 لە شتیك، تۆزیک لە شتیك.

دووهەم: كە فەرموویەتی: ﴿نَفْحَةٌ﴾، واتە: جارێك لەو تۆزە، چونكە (نَفْحَةٌ يَغْنِي مَرَّةً مِنَ النَّفْحِ)، واتە: یەكجار لە شتێك، لە فەرماشتی پیغەمبەردا ﷺ ھاتووە كە دەفەرمووی: (إِنَّ لِرَبِّكُمْ مِنْ أَيَّامِ دَعْوَتِكُمْ نَفْعَاتٍ فَتَعَرَّضُوا لَهَا)، (أَخْرَجَهُ الطَّبْرَانِيُّ فِي الْكَبِيرِ: ٥١٩)، واتە: پەرورەدگار تان لە رۆژگارەكانتاندا جوړێك لە پێز و بەرەكەتی ھەیە، كە لە خواوە دی، خۆتانی بدەنە بەر، ئنجا كەواتە: وشە (نَفْحَةٌ) واتە: یەكجار لەو سزایە، لەو سزا كەمە. سێھەم: دووبارە كە دەفەرمووی: ﴿نَفْحَةٌ﴾، كە بە نەزانراویی (نكرة) ھێناویەتی، واتە: سزایەکی نەزانراو كە زۆر كەم بێ.

چوارەم: كە دەفەرمووی: ﴿مَتَّهَرٌ﴾، وشە (مَسْ) یش واتە: ھەر تۆزێك بێگاتی، نەك زۆر بە ملی دابن.

كەواتە خوای تاك و پاك بە چوار جوړ، ئەو سزایە كەمكردووەتەو، كەچی لە بەرانبەر ئەو تۆزە و، ئەو كەمە سزایە پەرورەدگارد، چییان لێ دی؟ ﴿لَيَقُولَنَّ﴾، بە دنیایی و بە جەختكردنەووە دەلێن: ﴿يَوَلِّنَا﴾، ھەي ھاوار بۆ تێمە! یاخود ھەي سزای سەخت بۆ تێمە! وەرە، یاخود مالتورانیی بۆ تێمە، ﴿إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، بە دنیایی تێمە سەمكار بووین.

مه سه له ی چواره م:

دانرا نی ته رازووه کانی دادگه ری له پوژی قیامه تدا و، سته م لینه کرانی هیچ کس و، نه نانه ت هینده ی گرانایی ده نکه خه رته له یه کیش و، حیسابی وردی خوای به روه دگار:

خو ده فیه رموی: ﴿وَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾ (١٧)

شیگردنه وه ی ئه م ئایه ته، له پینچ برگه دا:

(١)- ﴿وَضَعُ الْمَوَازِينَ الْقِسْطَ﴾، ته رازووه کانی دادگه ری داده نین، (مَوَازِين)، ته رازووه کان، کوزی (میزان)، ه، ته رازوو، وشه ی (قسط) لیره دا به رکاره و چاوکه، کار (فعل) ده که ی برینه له (أَقْسَطُ يُقْسِطُ إِقْسَاطًا، وَهَذَا قِسْطٌ)، (لِلْمَوَازِينِ الْقِسْطُ) واته: ته رازووه کانی دادگه ری، وه ک خودی دادگه ری بن.

(٢)- ﴿لِيَوْمِ الْقِيَمَةِ﴾، نه و (ل)، (لَامِ التَّوْقِيتِ)، واته: بو کاتی هاتنی قیامه ت (هه ئسانه وه)، یاخود (لَامِ التَّغْلِيلِ)، ه، واته: له بهر قیامه ت ته رازووه کان، داده نین، که له و پوژده دا کرده وه ی مروفه کان هه ئسینگه تری و، مروفه کان خویشان هه ئسه نگه تری.

(٣)- ﴿فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا﴾، هیچ که سیک، هیچ نه ندازه یه ک سته می لئ نا کرئ.

(٤)- ﴿وَإِنْ كَانَ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا﴾، نه گه ر هینده ی گرانایی ده نکیک بئ له خه رته له ش بئ ده یه نین.

(٥)- ﴿وَكَفَى بِنَا حَاسِبِينَ﴾، ئیمه به سین بو ژماردن و، سه رژمیری کردن و حیساب و کیتاب کردن.

وشە (مُتْكَالَ) خوتندراویشە تەوہ: (وَإِنْ كَانَ مُتْكَالَ حَبَّةً).

وشە (مُتْكَالَ) (مَا يَمَازِلُ شَيْئًا فِي الثَّقَلِ وَالْوَزْنِ، فَمُتْكَالَ الْحَبَّةِ مُقْدَارُهَا)، واتە: ئەوہیە کە هاوتای شتێک بێ لە کیش و قورساید.

کەواتە: ﴿مُتْكَالَ حَبَّةً﴾، واتە: ئەندازە ی دەنکیک، کە لێرەدا خوا ی پەنھانزان دەنکی خەرته لە ی هێناو، تۆو دەنکی خەرته لەش زۆر زۆر وردە.

لە (المعجم الوسيط) دا ئاوا پێناسە ی (خردل) دەکات، کە بە کوردیی دەلێن: خەرته لە: (الْخَرْدَلُ: ثَبَاتٌ عُشْبِيٌّ حَرِيفٌ مِنَ الْفَصِيلَةِ الصَلْبِيَّةِ يَنْبُثُ فِي الْحُقُولِ وَعَلَى حَوَاشِي الطَّرِيقِ تُسْتَعْمَلُ بَزْوَرِهِ فِي الطَّبِّ وَمِنْهُ بَزْوَرٌ يُتَبَّلُ بِهَا الطَّعَامُ، الْوَاحِدَةُ خَرْدَلَةٌ) ^(١)، واتە: (خردل) پوو دەنکیکی گیایە، زۆر تیزە، لە (الفصيلة الصليبية) یە، (زانایانی پوو دەنکاس پوو دە کە کان بو چەند جوړیک دابەش دە کەن، (صليبي) واتە: خاچیی) لە کێلگە و کەناری پێ و بانە کاندە پو ی، دەنکە کە ی لە پزیشکیدا بە کار دە هێنر ی، و، هەندێک جوړە دەنکیشی هەن، کە بو تیزکردنی خواوردن بە کار دە هێنر ی، سووتینەر و تیزن و، تاک ی (خردل) بریت یە لە (خردلة).

کە دە فەر مو ی: ﴿وَكَفَىٰ بِنَا حَسِيرَتٍ﴾، واتە: تێمە یان بە سە کە ژمێرەر بێن، واتە: لە دوا ی تێمە پتو یستی یان بە کە سێکی دیکە نیە، کە کردە وە کان سەر ژمێر بکات.

کە دە فەر مو ی: ﴿وَكَفَىٰ بِنَا﴾، دە ی توائی بفر مو ی: (وَكَفَانَا حَاسِرِينَ)، یان بفر مو ی: (كَفَانَهُمْ نَعْنُ حَاسِرِينَ)، بە لām ئەو (ب) یە، بو زیاتر جەخت کردنە وە زیاد کردارە، (حَاسِرِينَ: مَنْصُوبٌ مَّيِّزًا أَوْ حَالًا) واتە: وشە ی (حَاسِرِينَ) تەمیزە یا خود حالە، لە زمانی عەرەبییدا شتێک کە (مَنْصُوب) دە بێ، جاری وا هە یە تەمیز (تەمیز)ە، یان بە کار (مفعول به) یان حال (حال)ە.

شایانی باسە تیمە بە درێژی باسیکمان دەبارە ی تەرازوو و کیشرانسی
 کردەوه کان کردوه، لە بەرگی شەشەمی ئەم تەفسیرە و لە کاتی پوونکردنەوه ی نۆ
 (٩) ئایەتی سەرەتای سوورەتی (الأعراف) دا، بۆیە ئەوه ی لەوی گوتوو مانە، لێرە دا
 دووبارە ی ناکەینەوه.

مەسەلەي پێنجەم:

خواتەورات بە موسا و ھارووندا، کە جیاکەرەوە و پۆشنایی و بیرخەرەو ەبوو، بۆ پارێزگاریک کە بە پەنامەکیی سامیان لە پەرورەدگاریان دەکردو، بە ترس و لەرزیش بوون بەرانبەر بە ئاخیر زەمان:

خواتەوراتی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضَيْكَةَ وَذَكَرَ الْلِّقَیْنَ
الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَیْبِ وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ﴾ (١٩)

شیکردنەوێ ئەم ئایەتانە، لە سێ بڕگەدا:

١- ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضَيْكَةَ وَذَكَرَ الْلِّقَیْنَ﴾، بە دنیایی تێمە جیاکەرەوە و پۆشنایی و بیرخەرەو ەمان بۆ پارێزگاران بە موسا و ھاروون داوو، پێشتر باسمانکرد کە ئەو دنیاکردنەو ە و جەختکردنەو ە، بۆ ئەو ە کە: ئەو گەلی عەرەب! یان ئەو ئەو خەڵکە دیکە، کە پێغەمبەری خاتەمتان ﷺ بۆ پەوان کراو! وامەزانن ئەو ە کە تاکە پێغەمبەریکە و، وێنە نێ و، شتیکی بیدعەت و داھێتراو، بە لکو لە پیش ئەو ە، پێغەمبەرای دیکە ەبوون، ھەر زۆر دوور نەپۆین موسا و ھاروون (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، کە ئێو زۆر پێیان ناشارن.

﴿الْفُرْقَانَ وَضَيْكَةَ وَذَكَرَ الْلِّقَیْنَ﴾، وەک پێشتر گومان: ھەر کام لە: (الْفُرْقَانَ) و (وَضَيْكَةَ) و (وَذَكَرَ) سیفەتی تەوراتن، سیفەتی ئەو کتێبەن کە خوا بۆ ھاروون و موسای نارەدو، کە ناوی تەورات بوو، تەوراتیش واتە: شەریعەت، ئەو کتێبە سێ سیفەتی ەبوون:

أ- (الْفُرْقَانَ) بوو، واتە: جیاکەرەوە بوو، جیاکەرەوەی ھەق و ناھەق، راست و چەوت، چاک و خراپ، ھەڵال و ھەرام، دۆست و دوژمن، جیاکەرەوەی ھەموو ئەو شتانە بوو، کە دژ و پێچەوانە یە کدین.

ب- (وَصِيَّةً) بوو، واتە: پۇشن و پۇشنكەرەوۋە بوو.

ج- (وَذِكْرًا) بوو، واتە: بىرخەرەوۋە بوو، بەرنامە بوو، ﴿لِلنَّاسِ﴾، بۇ پارىزكاران.

ھەر كام لە: (الْفُرْقَانُ)، (صِيَّةً)، (ذِكْرًا) كە ۋەك گوتمان: ۋەصفى ئەو كىتەن (تەۋرات)، كە خوا ﷻ بە مووسا و ھارۋونى دابوو، سى سىفەتى زۆر گەرەو گىرگىن، چونكە كىتەكانى خوا ﷻ، ئىجا تەۋرات، ياخود ھەر كام لە كىتەكانى دىكەى خۋاى بەرز، ئەركىيان ئەۋە بوۋە، كە راست و چەۋت، ئىمان و كوفر، چاك و خراب، دۋست و دوژمن، ھەلآل و ھەرام، بۇ خەلكى لە يەك جىياكەنەۋە، پاشان ئەركىيان ئەۋە بوۋە، كە پۇشنكەرەۋە بن، واتە: بەرچاۋيان پۇشن بكنەۋە، پابردوو و تىستاش و داھاتۋىيان و، دىنيا و دۋارۋۇزىيان و، (وَذِكْرًا) بىرخەرەۋە بوون، ھاتوون ئەۋە راستىيانەى كە خوا ﷻ لە زگماكى مرقۇدا دىنانون، بىريان بخەنەۋە، بەلآم كى بەھرەمەند بوۋە لەۋ كىتەكانەى خوا ﷻ؛ بىكومان پارىزكاران.

۳- ﴿الَّذِينَ يَخْتَفُونَ مِنْهُمْ بِالْغَيْبِ﴾، ئەۋانەى كە بە پەنامەكىى لە پەرۋەردگارىان ترسان، واتە: بى ئەۋەى پەرۋەردگارىان بىين، ياخود لە كاتىكدا كە خۇيان غائىب بوون، كاتىك كەسىان لى دىار نەبوۋە، سام و ھەبىيەتيان بەرانبەر بە پەرۋەردگارىان ھەبوۋە.

۴- ﴿وَهُمْ مِنَ السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ﴾، بەرانبەر بە ئاخىر زەمانىش، كاتى دىنيا تىدا كاول بوون و، كاتى گەردوون تىدا كۆتاپى ھاتنىش، ترس و لەرزىيان ھەبوۋە، ترسىكى ئاۋىتە بە ورايى و ھۇشيارىيان ھەبوۋە، ياخود ترسىكى ئاۋىتە بەۋە بوۋە، كە بەرانبەر بە خۇيان بە تەنگەۋە بن، پەرۋىشى خۇيان بوۋە كە بەلایەكىان بەسەر بى.

كەۋاتە: كەسانىك لە كىتەكانى خوا، ئىجا چ تەۋرات بى، چ غەيرى تەۋرات، بەھرەمەند دەبن، كە خاۋەنى ئەۋە سىفەتەنە بن:

يەكەم: پارىزكار بن.

دوۋەم: ترس و سام و ھەبىيەتيان بەرانبەر بە پەرۋەردگارىان ھەبى بە پەنامەكىى.

سۈيەم: بەرانبەر بە ئاخىر زەمان، ھەست بە ترس و لەرز بکەن، ئەوانە بە ھەر مەند دەبن لە كىتیبەكانى خوا ﷻ.

مەسەلەى شەشەم و كۆتايى:

پىئاسەى قورئان بە بىرخەرەو ھەيكى بە ھىز، كە جىتى سەرسووپمانە نكوئى لى بگرئ:

خو دەفەر موى: ﴿وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ﴾.

شىكردنەھەى ئەم ئايەتە، لە دوو برگەدا:

(۱) ﴿وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ﴾، ئا ئەمەش (ئەم قورئانە)، بىرخەرەو ھەيكى بە پىزە ئنجا خوا ﷻ كە دەفەر موى: ئا ئەمە بىرخەرەو ھەيكى بە پىزە، چۆن دەزانىن كە مەبەست پىتى قورئانە؟ بە ھۆى پەوتەو دەزانىن، بە ھۆى ئايەتەكانى پىشى و دوايى، ئەدى ئەودى كە پىتخەمبەرى خوا ﷻ خويىندوويەتەو چى بوو؟ ھەر قورئان بوو، ئا ئەمەش (ئەم قورئانە) بىرخەرەو ھەيكى، ياخود بەرنامە ھەيكى بە پىزە و بەرەكەتدارە، دامانبەزاندوھ.

(۲) ﴿أَفَأَنْتُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ﴾، ئنجا ئايا ئىوہ بۆ ئەو (قورئان) لە نكوولپىلىكەرانى؟ ئەمە پرسیار كىردىكى سەرسووپمانانەى نكوولپىلىكەرانەى سەرزەنشتكەرانەى، چونكە نكوولپيان كىردوھ لە قورئان، واتە: ئەم قورئانە بىرخەرەو ھەيكى، بە پىزە، خوا لە لای خۇيەو بە جىبىرل (روح القدس) دا دايبەزاندوھ، كە چى ئىوہ بەرانبەر بەو بەرنامە ھە، بەرانبەر بەو كىتیبە بىرخەرەو ھەيكى، كە بە پىزە و بەرھەمدارە و، خوا دايبەزاندوھ، پىپروان؟ ھەلۆئىستەكەتان جىتى نكوولپىلىكران و، ئىوہش مايەى سەرزەنشتكران، بە ھۆى ئەو ھەلۆئىستە چەوتەتەنەوھ.

❖ دەرسی چوارەم ❖

پنجاهی نهم دهرسه

به پرنان!

نهم دهرسه مان بیست و پنج (۲۵) نایهت ده گریته خوئی، که بریتین له نایهت هه کانی: (۵۱ - ۷۵)، نهم (۲۵) نایهت هه هه مووی ته ره خانکراوه بو به سه ره هاتی نیبراهیم علیه السلام (خلیل الله)، له گه ل بابی و گه له کهیدا و، شکاندنی نیبراهیم بو به کانیان و، پاشان گه ران و پشکنین و سوړاغ کردنیان بو نیبراهیم و، دواپی په لکیش کردنی و، دادگایی کردنی و، سه ره نجام ناگر کردنه وه یان بو تیفرندانی نیبراهیم علیه السلام و، فه رمان کردنی خوا به ناگر که ساردو سه لامهت بی و، زبان نه گه به نه بی نیبراهیم علیه السلام و، پاشان ده ربار کردنی خوئی و لووپی برازای علیه السلام و، پیدرانی هه ر کام له نیسحاق و به عقووب، واته: کوپو نه وهی و، نامازه به کی کورتیش به به سه ره هاتی لوو علیه السلام.

وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عَالِمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي أَنتُمْ عَابِدُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عِبَادَةً ﴿٥٣﴾ قَالَ لَقَدْ كُنتُمْ أَنتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَزَقْنَاكَ مِنْ رَبِّكَ الْغَنَى ﴿٥٦﴾ وَالْأَرْضُ أَكْثَرُ فَطَرْتُمْ وَأَنَا عَلَى ذِكْرِ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٥٧﴾ وَتَأْتَهُمْ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَانُكُمْ بَعْدَ أَنْ تُولُوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٨﴾ فَجَعَلَهُمْ جَذَاً إِلَّا كَبِيرًا لَهُمْ لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ ﴿٥٩﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِهَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ ﴿٦١﴾ قَالُوا فَأَتُوا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا أَأَنتَ فَتَلَّ هَذَا بِآلِهَتِنَا يَا إِبْرَاهِيمُ ﴿٦٣﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَتَنُواهُمْ

١٦ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿١٦﴾ فَرَحِمُوا إِلَيْنَا أَنْفُسَهُمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمْ الظَّالِمُونَ ﴿١٧﴾
 ثُمَّ لَكُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ﴿١٨﴾ قَالَ أَفَتَعْبُدُونَ
 مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ ﴿١٩﴾ أُولَئِكَ لَمْ يَكُنْ لَهُمْ لَكُمْ تَعْبُدُونَ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٢٠﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُمْ وَانْفُرُوا إِلَيْهِمْ ثُمَّ فَجَعَلْنَاهُمْ الْأَخْسَرِينَ ﴿٢١﴾
 قُلْنَا إِنَّا نُؤْتِيهِمْ بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إَرْسِهِمْ ﴿٢٢﴾ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٢٣﴾
 وَنَجَّيْنَاهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٢٤﴾ وَوَعَدْنَا لَهُ إِسْحَاقَ
 وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٢٥﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ وَأَمَرْنَا أَوْحِينََا
 إِلَيْهِمْ فَعَلِ الْخَيْرَاتِ وَلِقَاءَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَبِيدِينَ ﴿٢٦﴾ وَلُوطًا
 ءَايَيْنَاهُ مَحْكُمًْا وَعَلَّمَا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْفَبِثَاتِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ
 سُوءٍ فَاسِقِينَ ﴿٢٧﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٨﴾

مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان

(ههروه‌ها به دڤتایى له‌مه‌وه‌ر سه‌ر راستییان به ئی‌پراهم دابوو و، ئیمه پیتی زانا بووین (که شایسته‌یه) ﴿١٦﴾ (یاد بکه‌وه) کاتیک ئی‌پراهم به بابی و گه‌له‌ک‌یه گوت: ئهم په‌یکه‌رانه چين که ئی‌وه هه‌میشه سه‌رگه‌رمی په‌رستیانن؟! ﴿١٧﴾ گوتیان: باب و باپیرانمان بینوون که هه‌ر په‌رسته‌ریان بوون ﴿١٨﴾ گوتی: بێگومان خۆتان و باب و باپیرانتان له‌گومرايه‌کی پووندا بوون ﴿١٩﴾ گوتیان: به راسته (هه‌فت بۆ هیناوین)؟! یان تۆ له‌گانه‌کارانی؟! ﴿٢٠﴾ گوتی: (به راسته‌وه، ئه‌وانه شایسته‌ی په‌رستان نین)، به‌لکو خاوه‌نتان ته‌نیا (خوای) خاوه‌نسی ئاسمانه‌کان و زه‌مین، که له‌ئهوو هیناویه‌ی دی، منیش بۆ ئهو باب‌ه‌ته‌تان له‌شابه‌دانم ﴿٢١﴾ سو‌تندیش به‌خوا، دوا‌ی ئه‌وه‌ی که لێ‌ره ده‌روون | و، به‌جێ

دەھیلن! فېلىك لە دژى بەكانتان ساز دەكەم (دەيانشكىنم) ﴿٦٧﴾ ئىدى
 ھەموويانى وردو خاش كردن، جگە لە بەتە گەورەكەيان، بەلكو بگەرئەنەوہ لای
 ﴿٦٨﴾ (كە گەرئەنەوہ) گوتیان: كى ئەوہى بە پەرستراوہكامان كەردوہ؟ بە دلتىايى
 لە ستەمكارانہ ﴿٦٩﴾ گوتیان: گوئىستى لاويك (جوامىرىك) بووين (بە خراپە)
 باسى دەكردن، پتى دەگوتىرى: ئىبراھىم ﴿٧٠﴾ گوتیان: بە بەرچاوى خەلكەوہ
 بپوئىن، بەلكو ببىنن، (شاھەدىي لەسەر بەدن) ﴿٧١﴾ (كە ھىتايان) گوتیان:
 ئەى ئىبراھىم! ئايا تۆ ئەوہت بەسەر پەرستراوہكامان ھىناوہ؟ ﴿٧٢﴾ گوتى:
 بەلكو گەورەكەيان كەردوويەتى، دە لىيان بېرسن ئەگەر قسە دەكەن! ﴿٧٣﴾ ئىدى
 بە خۇياندا چوونەوہ، گوتیان: بىگومان تىوہ خۇتان ستەمكارن، (كە ئەو بەتە
 ھىچ لە دەست نەھاتووانە دەپەرستى) ﴿٧٤﴾ دوايى ھەلكەپرانەوہ سەر سەريان،
 (گەرئەنەوہ بۆ حالەتى نەقامىي) و، گوتیان: بىگومان تۆ (ئىبراھىم) زانىوتە ئەوانە
 نادوئىن! ﴿٧٥﴾ گوتى: ئەدى چۆن لە جىياى خوا شىتېك دەپەرستى، كە ھىچ
 سوودىكتان پتى ناگەيەنتى و، (ھىچ) زىانتان لى نادات؟ ﴿٧٦﴾ ئوف (بىزارىي) بۆ
 خۇتان و، بۆ ئەوانەي كە لە جىياى خوا دەپەرستى، ئايا نافامن؟ ﴿٧٧﴾ گوتیان:
 ئەگەر نىازتانە كارىك بگەن بۆ پەرستراوہكانتان، بىسووتىنن و، پەرستراوہكانتان
 سەربخەن ﴿٧٨﴾ (پاش خانە نىو بلىسەي ناگىرى)، فەرموومان: ئەى ناگىر! ساردو
 سەلامەت بە لەسەر ئىبراھىم ﴿٧٩﴾ ئەوان پىلانىيان لە دژ گىراو، تىمەش گىرامانن
 بە زىانبارترىن ﴿٨٠﴾ خۆي و لووط (ي برازاي) پىشمان بەرەو لای ئەو سەر زەمىنە،
 كە بۆ جىھانىيان پىزمان تىخستوہ، دەرباز كردن ﴿٨١﴾ ئىسحاق و بەعقووبىشمان
 بە زىندە و سەربار پىندان و، ھەر كامىكىشىامان گىرا بە چاكەكار ﴿٨٢﴾ ھەرەوہا
 گىرامانن بە پىشەوايانىك، كە بە فەرمىانى تىمە (خەلكى) پىنمايى دەكەن و،
 ئەنجامدانى كەردوہ پەسندەكان و، بەرپاكردنى نوئىز و زەكاندانىشمان بۆ سروش
 كردن و، بۆ تىمە پەرستەرى بەردەوام بوون ﴿٨٣﴾ ھەرەوہا پىشتر ھىكمەت و
 زانىارىشمان بە لووط دابوو، لەو ئاوەدانىيەشمان قوتار كرد، كە پەفتارە
 قىزەونەكانيان دەكردن، بە دلتىايى ئەوان خەلكىكى خراپەكارو لارى بوون ﴿٨٤﴾

خستیشمانه نَبُو (بازنه‌ی) به‌زه‌یی خۆمانه‌وه، به‌دنیایی نه‌و (لووط) له‌بهنده
چاکه‌کان بوو ﴿٧٥﴾.

ئیکردنه‌وه‌ی هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

(رُشِدُهُ): (الرُّشْدُ: إِصَابَةُ الصُّوَابِ، الرُّشْدُ: الصُّلَاحُ)، (رُشِدٌ) بریتیه له‌وه‌ی که
ئینسان راستیی بپێکێ و به‌مانای چاکیی دێ و، ده‌گوترێ: (رُشِدٌ رُشِدًا، رُشِدٌ
يُرْشِدُ)، کاره‌که‌ی به‌م شیوه‌یه‌ دێ، ده‌گوترێ: (هُوَ لَغَيْرِ رُشْدَةٍ، أَي غَيْرِ صَحِيحِ
النَّسَبِ)، نه‌گهر که‌سیک گومانێ لێ بکری که‌ کوڕی بابی خۆی نیه‌ (زۆله‌)،
ده‌گوترێ: (هُوَ لَغَيْرِ رُشْدَةٍ).

(الْمَنَائِلُ): (جَمْعُ التَّمَنُّالِ: الصُّورَةُ الْمَصُورَةُ)، (مَنَائِلُ) کۆی (مَنَال)، وێنه‌یه‌کی
کیشراوه‌، ئنجا چ په‌یکه‌ر بێ، چ له‌سه‌ر قوماشیک و یان دارو به‌درێک وێنه‌که‌
کیشرا بێ، ده‌گوترێ: (فِي لَوْبِهِ مَنَائِلُ)، له‌ پۆشاکه‌که‌یدا وێنه‌ هه‌ن، واته‌: (مَنَائِلُ)
کۆی (مَنَال)ه‌، که‌ ده‌بێته‌وه‌ به‌ وێنه‌، (مَنَائِلُ: أَي صُورَ حَيَوَانَاتٍ مَّصُورَةٍ)، وێنه‌ی
ناژه‌لانیکی وێنه‌ کیشراو.

(عَكَفُونَ): (عَكَفَ عَلَى الشَّيْءِ عُكُوفًا وَعَكْفًا: لَازَمَهُ وَوَاطَبَهُ)، واته‌: په‌یوه‌ست بوو
به‌و شته‌وه‌، یاخود پتوه‌ی په‌یوه‌ست بوو و، له‌سه‌ری به‌رده‌وام بوو، به‌لام زیاتر
بۆ په‌رستن به‌کارده‌هێنێ، له‌به‌ر نه‌وه‌ش (الْإِعْتَكَافُ) واته‌: مانه‌وه‌ له‌ مزگه‌وت و
په‌یوه‌ست بوون به‌ مزگه‌وته‌وه‌ به‌ مه‌به‌ستی خوا په‌رستن.

(فَطَرَهُمْ): (إِبْتَدَأَهُمْ وَاخْتَرَعَهُنَّ)، واته‌: هێناوی و دایه‌بناون، (فَطَرَ يَفْطِرُ فَطْرًا:
أَي شَقًى) واته‌: شه‌قی کرد، ئنجا (فَاطِرٌ) واته‌: که‌سیک یان زاتیک که‌ دروستکراوه‌کان
شه‌ق ده‌کات و له‌ ده‌ریای نه‌بوون ده‌ریانده‌هێنێ بۆ ده‌ریای بوون.

(لَا كَيْدَ): واته: پلانیکیان له دژ ده‌گیرم و فیلکیان لیده‌که‌م، (كَادَ فَلَانًا: خَدَعَهُ وَمَكَّرَ بِهِ)، واته: فیلّی لیکردو پیلانی له دژ گیرا، (كَادَهُ: اخْتَالَ)، فیلّی بو کرد، (وَكَادَهُ: أَي أَرَادَهُ بِسُوءٍ) واته: نیازی له‌گه‌لی خراب بوو، (الْكَيْدُ: إِزَادَةُ مَضَرَّةِ الْغَيْرِ خَفِيَّةً)، (کَید) نه‌ویه بویستری زیان به به‌رانبهر بگه‌یه‌نری، به‌لّام به شیویه‌کی په‌نهان.

(جُذَذًا): (جَذَهُ يَجْذُهُ جَذًا: أَي كَسَرَهُ أَوْ قَطَعَهُ، فَهُوَ جَذِيذٌ وَمَجْذُودٌ، وَالْجُذَذَةُ: الْقِرَاصَةُ وَالْجَمْعُ جُذَذًا، وَالْجَذِيذُ: الْقِطْعَةُ مِنَ الْخُطَامِ وَالْجَمْعُ: جُذَذًا وَجُذَذًا)، واته: شکندی، یاخود بری، دواپی نه‌وه‌ی که ده‌بردی پیتی ده‌گوتری: (جَذِيذٌ وَمَجْذُودٌ)، واته: برا و یان شکاو، (جُذَذَةُ) قه‌له‌میگ که ده‌تاشری، یان شووشه‌یه‌ک که ده‌شکتری، ریشاله ورده‌کافی پییان ده‌گوتری: (جُذَذَةُ)، که کویه‌که‌ی بریتیه له (جُذَذًا)، (فَجَعَلَهُمْ جُذَذًا)، واته: وردو خاشی کردن، (جَذِيذٌ)، واته: پارچه، پارچه‌یه‌ک له شتیکی شکتیراو، وشه‌ی (جَذِيذٌ) هم به (جُذَذًا) و هم به (جُذَذًا) کؤده‌کریتیه‌وه، هه‌روه‌ک له هه‌ردوو خوتنده‌وه‌که‌دا نه‌وه‌هاتوه.

(فَقَى): (الْفَتَى: الشَّابُّ أَوَّلُ شَبَابِهِ بَيْنَ الْمُرَاهِقَةِ وَالرُّجُولَةِ، وَالْفَتَى: السَّخِيُّ، أَوْ ذُو النُّجْدَةِ)، (فَقَى) به‌گه‌نج ده‌گوتری له سه‌ره‌تای گه‌نجیه‌تی و هه‌رزه‌کاری و له نیوان هه‌رزه‌کاری و پیاوه‌تیی دا، لاو، گه‌نج، به بابای سه‌خی و به‌خشنده‌ش ده‌گوتری: (فَقَى)، هه‌روه‌ها به پیاوی جوامیر که له فریای خه‌لک دی، ده‌گوتری: (فَقَى).

(نَكِسُوا): (نَكَسَ الشَّيْءُ يَنْكُسُ نَكْسًا: قَلْبَهُ، وَجَعَلَ أَغْلَاهُ أَسْفَلَهُ، أَوْ مَقْدَمَهُ مُؤَخَّرَةً)، واته: هه‌لکیردانه‌وه‌و، لینگه و قووج کران، سه‌ره وین کران، چونکه (نَكَسَ الشَّيْءُ يَنْكُسُ نَكْسًا: قَلْبَهُ)، واته: هه‌لیکیرایه‌وه لای سه‌ری کرده خوار و، لای خوار و کرده سه‌ری، یاخود لای پیشتی کرده دوا به و، لای دواوه‌ی کرده پیشتی.

(أَفِي لَكُمُ): (أَفَى: كَلِمَةٌ تَضْجُرُ وَتَكْرَهُ، تُضَمُّ هَمْزُهَا وَتُكْسَرُ، (إِفَى) و (أَفَى) ده‌گوتری وشه‌یه‌که نه‌مه پیتی ده‌گوتری: (إِسْمُ الْفِعْلِ)، ناوی کرداره، واته: (أَتَضَجَّرُ) من

بیزارم، بیزاری دهرده برم، وشه به که بو بیزاری دهر برین و پینا خوش بوون به کاردی.

(نَافِلَةٌ): (النَّافِلَةُ: مَا زَادَ عَلَى النَّصِيبِ أَوْ الْحَقِّ، أَوْ الْفَرَضِ وَالْجَمْعُ: نَوَافِلُ، واته: شتی که له پشک زیاتره، لهو هه قه ی که مافی خوته لهو شته ی که فه پرز کراوه، نَافِلَةٌ) به (نَوَافِلُ) کۆده کریته وه، (نَوَافِلُ الْعِبَادَاتِ) نهو خوا په رستیانه نه له فه رزه کان زیاترن.

که لیره دا که ده فه رموی: (نَافِلَةٌ)، وه ک له مه سه له گرنگه کان باسی ده که ین بو هه ر کام له نیسحاق و به عقووب خوای به خشه ر (نَافِلَةٌ) ی به کاره ی ناوه، چونکه نیپراهیم داوای کورتکی له خوا کرد، نیسماعیلی پندا، به لام دوایی نیسحاقیشی پندا، که هه ر کوری خو بووه، به عقووبیشی به نیسحاقدا، بی نه وه ی که بو خو ی داوای کردبی، واته: نهوانه زیاده بوون له داوا کردنه که ی.

(الْخَيْرَاتِ): (الْخَيْرُ: اسْمٌ تَفْضِيلٍ عَلَى غَيْرِ قِيَاسٍ، واته: باشتر، ناوی به باشتر دانانه، به لام به بن قیاس، (الْخَيْرُ: الْحَسَنُ لِذَاتِهِ) شتی که له خودی خو ی دا باشه و، به مال و سامانی زوری چه لایش ده گوتری، ده گوتری: (ذو الْخَيْرِ) واته: خاوه نی چاکه، (خَيْرٍ) یش به (الْخَيْرِ) کۆده کریته وه.

(حُكْمًا): (الْحُكْمُ: الْعِلْمُ وَالتَّفَقُّهُ وَالْحُكْمَةُ)، (حُكْم) بریتیه له زانیاری و شاره زایی و لیزانی.

(الْقَبَائِلِ): (جَمْعُ حَبِيلَةٍ، حَبْتُ النَّمْلِ يَحْبُتُ حُبْنًا وَحَبَائِلُ: صَارَ فَاسِدًا، (حَبَائِلُ) کوی (حَبِيلَةٌ) یه، واته: شته که تیکچوو، خراپ بوو، پیس بوو.

(سَوْرًا): (رَجُلٌ سَوْرَةٌ وَعَمَلٌ سَوْرَةٌ: السَّوْرَةُ: يُقَالُ فِي الْقُبْحِ، السَّوْرَةُ: كُلُّ مَا يَغْمُرُ الْإِنْسَانَ وَكُلُّ مَا يَقْبَحُ، (سَوْرًا): واته: خراپ، ده گوتری: (رَجُلٌ سَوْرَةٌ) پیاوینکی خراپ، (وَعَمَلٌ سَوْرَةٌ) کرده وه ی خراپ، (السَّوْرَةُ: يُقَالُ فِي الْقُبْحِ) بو شتی ناوؤلا و

خراب وشهی (السوء) به کاردی، (السوء: كُلُّ مَا يَغْمُ الْإِنْسَانُ وَكُلُّ مَا يَقْبَحُ) وشهی (سوء) هه ر شتیکه که ئینسان خه فحق لی بخوا و هه ر شتیکه ناشیرین و ناقولاً بن و، دزیو بن، وشهی (سوء) چاوکه، به لأم (سوء) ده بیته وده سف و ناو.

مانای گشتییی نابه ته کان

به پزان!

نهم (۲۵) نابه ته، خوا ﷺ تیاندا باسی به سه ره ها ق ئیبراهیم (خلیل الله) ده کات، له گه ل باي و گه له که ی دا که بته رست بوون و، ئیبراهیم لیان یاخی بووه، له خو یان و له بته کان یان، تنجا دیاره بته کان یان ده شکیتن، جگه له بته گه وره که، نهوانیش بانگی ده که ن بو دادگایی و، سه ره نجام بریار دده ن که بیخه نه نئو ناگره وه و بیسووتین، به لأم خوا ﷺ قهرمان به ناگر ده کات، که ساردو سه لامه ت بن له سه ر ئیبراهیم و، پاشان ده ربازی ده کات به ره و نه و سه ر زه مینه ی که پیزی تیخستوه، واته: سه ر زه مینی شام، خو ی و لووطی براراشی و، هه رو ده ها له کو تاید ا خوا ﷺ نمازه یه ک به لووط ﷺ و به سه ره اته که ی، ده کات.

سه ره تا خوا ﷺ ده فهرمو ی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ﴾، به دلنایی تیمه پیشر سه ر راستیمان به ئیبراهیم به خشیبوو، (رُشْدُهُ) (الرشد): (إِصَابَةُ الصُّوَاب) نه وه یه که ئینسان هه ق بیئکی، له نیشانه بدات، بو یه وشه ی سه ر راستیم بو به کاره ئناوه، یان: به مراد گه یشتن، به نامانج گه یشتن، که (رشد) به ره ه می هیدایه ته، هه رو هک چو ن (غَيَّ) به ره ه می (صَلَّال) ه، ئینسان که گو مپرا بوو، بیمر ادیش ده بن، ژین تالیش ده بن، به هه مان شیوه ش کاتیک که به ری زانی و، به ری گای راستدا رویی، به نامانج ده گا و سه ر راست ده بن.

پتویسته نه وه بلتین: که نیمه له کاتی ته فسیرکردنی سووړه قی (ابراهیم) دا، به درژی پتویستی باسی به سهراتی ئیبراهیمان کردوه، بویه لیره هر نه وه ندهی که لیکدانه وهی واتای نایه ته کان و، تیکه یشت له چه مک و واتای نایه ته کان بیخواری، باسی به سهراتی ئیبراهیم ده که یمن العزیز، نهو به سهراته هی له گه ل که له کهیدا، چونکه له ته فسیری سووړه قی (ابراهیم) دا، به درژی پتویستی قسه مان له باره ی ئیبراهیمه وه العزیز و، هه لوتسته کانی و قوناغه کانی ژانیه وه کردوه.

که ده فهرموی: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ﴾، به دنیایی نیمه پشته سهر راستییمان به ئیبراهیم دابوو و، به نامانج گه یشتیمان پتی دابوو، پشته یانی: پتش مووسا و هاروونی برای العزیز، یان بهر له وهی وه حی بی بو بترین و بیکه ینه پتغه مبه ر العزیز خوا العزیز پتغه مبه رانی له پتش پتغه مبه ریه تیشدا پاراستون، له شیرک و بته رستی، نه گهر نا ده گونجی تووشی هه له و په له ی دیکه بووبن، به لام چونکه خوا العزیز ناماده ی کردون بو پلهو پتگه ی به رزی پتغه مبه ریه تی، پتش پتغه مبه ریه تیش پاراستونی له شتی که پتی ناشیرین بن، به تابهت بیرۆکه ی بته رستی و په رستی غیری خوا، له بهر نه وهی رتیک پتغه وانیه ی فته رت و خوا رسی ساغی مروف و، پتغه وانیه ی عه قل و مه نتیقی سه لیمه، پتغه مبه رانیس (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، له لووتکه ی عه قل و مه نتیقدا بوون، بویه له وه پارزراو بوون، به لام شتی دیکه لیتی رووداون، که به زگماک و عه قل نه زانری و، وه که نهو خه لک و کومه لکای که له نیویدا ژیاون، ده گونجی که م و زور تووشی هه ندی هه له و په له بووبن، نه ک شتیکی وا که پتی ناشیرین بن و، که سایه تیانی پتی له که دار بی.

﴿وَكُنَّا لَهُمْ عَالِمِينَ﴾، نیمه پشته پتی زانا بووبن، واته: پتی زانا و ناشنا بووبن، که هه لده گری به جوړه سهر راستی و به نامانج گه یشتی پتی به خشین.

﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ النَّمَانِئُ الَّتِي أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ﴾، یاد بکوه! کاتیک به بابی و به گه له که ی خوی گوت: نهو په یکه رانه چین که ټیوه به رده وامن له سهریان، به رده وامن له سهر په رستیان، به گوره یان ده گرن، به پیروزیان ده گرن و، ده یان په رست و، ملکه چیان بو ده رده برن؟

چونکه وشه ی (عُكُوفُ) : (الْعُكُوفُ: مُلَازِمَةُ الشَّيْءِ) نهو په که نینسان به شتیکه وه په یوه ست بټ و، له سهری به رده وام بټ، به لام لیره دا به پټی په وټ (سیاق) ده زانین، که مه به ست پټی په یوه ست بوونه به به رزگرتن و، به مه زنگرتن و، به په رستش نه جامدان بو ته کانه وه، ﴿قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَاكِفِينَ﴾، وه لاهه که یان نهو په گوتیان: تیمه باب و باپیران و پیشینیان خو ما مان وایینیوه، که هر په رسته ری نه م په یکه رانه بوون.

(النَّمَانِئُ) کوی (نَمَال) و، نهویش به وینه ده گوتری و، به په یکه ریش ده گوتری، وینه یاخود په یکه ری ژاندار، نجا مروقی بټ، به خه یالی خو یان فریشته بټ، یاخود هر ژاندارنکی دیکه بټ.

﴿قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ﴾، نبیراهیم فهرمووی: به دنیایی خوټان و باب و باپیرانتان له گومرایه کی پوون و بټ چهندو چووندا بوون، واته: په رستی نهو په یکه ره بټ ژیان و بټ هه ست و ویستانه، گومرایه کی ناشرابه که ټیوه تیدا بوون، خوټان و باب و باپیرانتان.

ناوا بهو شیوه په پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، به بټی لام و جیم و منجه منج، به پوون و راشکاوی قسه یان له گه ل خه لک کرده، نه که به پنچ و گه وه و، به له ژیر لټوه وه و، به توکلنه وه، به لکو رټک و پوون قسه یان له گه ل خه لکدا کرده و، هر که سټک شوین پیغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) بکه وټی، هر ده بټی وایټ، به تابیته له و شتانه دا که پټویست ده کات، که به پوونیی و راشکاوی بکه به ندرین، نهو بابه تانه ی که په یوه ست به بووناسی و، به نیمان و

عه قیده وهو، به حه لال و حه رام و، به چاکه و خراپه وه، ده بی ریک و راشکاو به بی توکل، نوقته بغریته سهر پیت، بو نه وهی خه لک به باشی لیان تیگات و، دوا بی بیانوی ته نویل و ته نویلکاریان نه بی.

﴿قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِينَ﴾، باب و خه لکه که ی گوتیان: نایا تو ههفت بو هیناوین، یا خود تو له گالته کارانی؟ واته: ههر به راسته و به جیدی ی نهو قسانه ده که ی، یا خود جه فنگ و گالته و سوعبه همان له گه ل ده که ی؟! (لَاعِبٌ) کویه که ی (الْأَعِينَ) ه، که تیتا پتی ده گوتری: یاریزان و یاریچی، نجا ههر جو ره یاریه ک بی، به لام لیره واته: نایا یاری به وشان ده که ی و به جه فنگ و گالته قسه مان له گه لدا ده که ی، یا خود به جیدی ی، ههفت بو هیناوین، یا خود تو له گالته و جه فنگ کارانی؟

﴿قَالَ بَلْ زَكَّرُكَ رَبُّكَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ﴾، واته: پیوستی نه کرد بلنی من به جیدی مه، ههر به کسه ره یامه که ی خو ی گه یاند، گوتی: به لکو په روه ردگاری تیره، خاوه و په روه ردگاری ناسمانه کان و زهویه، که تیره ی هیناونه دی، له نه بو نه وه په یادی کردوون، ﴿وَأَنَا عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ﴾، من له سهر نهو راستیه تان که پیتان راده گه یه نم له شایه دانم، واته: ناماده م بو تان نیسپات بکه م، چونکه شایه ده که سیک ده گوتری، بتوانی شتیک نیسپات بکات، بلنی: نهو شتم بینیوه، نجا له وه وه خواستوو یانه ته وه بو ههر که سیک که په یامیک بگه یه نن، ده لی: من شایه دم له سهر نه وه، واته: ده توانم نیسپاتی بکه م و بیسه ملنیم، با به چاوی سهریش شتیک نه بینی بی، نه گهر نا شایه ده: (الشَّاهِدُ مَنْ شَهِدَ)، وشه ی (شَهِدَ) یان به واتای (رَأَى) شته که ی بینیوه، یا خود به واتای (حَضَرَ) ناماده بو وه لهو کاته دا که کاره که نه نجامد راوه.

﴿وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَانَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُولُوا مُدْرِينَ﴾، سویند به خوا پیلانیک له دزی بته کانتان ده که م، دوا ی نه وهی ده پون و تیره به جن دیلن، پیلانیکان له

دژ ده گېږم، ته گېږ ټکیان لى ده کهم، ته گېږه که شی بریتى بووه له وردو خاش (تدمیر) کردنیان، ننجا ټایا ئەم قسه یه ی رووبه ږوو به بابى و گه له که ی گوتوه، یاخود له دللى خویدا نهو قسه یه ی کردوه؟ وا پتده چى رووبه ږوو پنى گوتېن، به لآم ئەدى چۆن به جتيان هیشتوه؟ چۆن دهره تیان داوه بته کان بشکيتى؟ وا پتده چى تتيان ږانه بينيى، یاخود پتيان وا بووى بته کانيان بهرگريى له خويان ده کهن، یاخود به لآيه کی به سهر ددهيئن، بويه وا پشت ئەستوور بوون، یاخود ږهنگه پتيان وا بووى نهو هه ږه شه یه ی که ده يکات به جیددیى نيه، نه گه رنا ده بووايه پاسه وان و ټيشکچيان له بتخانه که ياندا دانابان، بو نه وه ی ناگاداريان لى بکهن، به لآم ږهنگه وه گوتم: يان پرويان وا بووه نهو بتانه بهرگريى له خويان ده کهن، ههر که سيک به مه به ستى خراپه توخيان بکه وى، زيانى پى ده گه به نن، يان مه به ستیان نه وه بووه: نيپراهيم ناو ټرى شتى وا بکات، ته نيا قسه یه کی کاتى هه لچوون و تووږه بوونه، کردوويه تى، ﴿فَجَعَلَهُمْ جُودًا﴾، گپړانى به شکاو و پکاو.

(جُودًا) یاخود (جُودًا) کوى (جُودًا) به، شتيکی ږه ق که شکابى، پارچه پاچه کاني پتيان ده گوتى: (جُودًا)، واته: وردو خاشى کردن و، کردنى به له تک و په تکى ورد، له بهر نه وه ی بته کان له به ردو شوو شه و نهو شتانه بوون، که بشکيتيږن، یاخود نه گهر له دارو ته ختेश بووين، ته شوو ټيه کی به ده سته وه گرتوه و وردو خاشى کردوون، ﴿إِلَّا كِبْرًا مِّنْهُمْ﴾، جگه له گه وړه يه کيان، واته: بته گه وړه که يانى هیشته وه، ﴿لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ﴾، به لکو بگه ږتته وه بو لای، ئەمه يان به توانج و ته وسه وه يه، واته: بگه ږتته وه بو لای: تو که گه وړه ی نهو بتانه بووى، بوچى ناگات له وانه نه بوو، کى نهو بتانه ی شکاندوون، پتيان بلتى و هه و آلان پتيده؟

یاخود ﴿لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ﴾، ئەم يانواى (إِلَيْهِ) بو خوا ده گه ږتته وه، به لکو بو لای خوا بگه ږتته وه، که وهک چۆن نهو بته گه وړه قبولتى نه کردوه،

ئەو بته گچكانە لەگەڵیدا بپەرستێن، خۆی پەرورەدگارێش چۆن قبوڵ دەكات،
هەندێ لە دروستكراوەكانی لەگەڵیدا بپەرستێن؟

هەندیکیش گوتویانە: ﴿لَعَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ﴾، بۆ ئەوەی بگەرێنەوه لای
ئێبڕاھیم و، سەرەنجام بانگی بکەن و، دادگایی بکەن و، ئەویش پەیامی هەقی
خوایان پێ ڕابگەیەنێ، لە کاتی وتوێژ و دیالۆگ لەگەڵیاندا، بەلام وا پێدەچێ
زیاتر ئەوەی یەكەمیان مەبەست بێ، واتە: بەلكو بگەرێنەوه بۆ لای ئەو بته
گەرەیه.

﴿قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِإِلَهِنَا إِنَّهُمْ لَمِنَ الْقَلِيلِ﴾، گوتیان: کێ ئەوەی بە
پەرستراوەكەمان كردوه، بە دلتیایی ئەو لە ستمكارانە؟ ئەوەی بە پەرستراوەكەمان
كردوه، واتە: ناوا سەرو گویی شكاندوون و، كردوونی بەلەت و پەت.

﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ إِبْرَاهِيمُ﴾، گوتیان: گوتیمان لە گەنجێك بوو
باسی دەکردن، واتە: بە خراپە باسی دەکردن و، دژایەتیی دەکردن، كە پێی
دەگوترا: ئێبڕاھیم، یانی: بابایەکی نەناسراو بووه، پەنگە ئەو كاتە ئێبڕاھیم گەنج
بووبێ و، تازە گەییێتی، یاخود ویستیێتیان نادیدە ی بگرن، واتە: بابایەکی كەس
نەناسە، بابایەكە كەس نایناسێ، بابایەکی نامۆیە و ناسراو نیە، وشە (فَتًى) ش
بۆ لە دواى بالغ بوونەوه، بەكاردێ، ئەو كاتە ی نینسان دەكەوتێتە حالەتی تین
و تاقەت، واتە: لاو و گەنج، ﴿قَالُوا فَأْتُوا بِهِ عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ﴾،
گوتیان: بە بەرچاوی خەلكەوه بیهێن، بەلكو ببینن، یاخود بەلكو ئامادەبن لە
كاتی دادگایی كردنیدا، بچن سۆراغی بکەن و بیهێنن.

﴿قَالُوا أَنْتَ فَفَعَلْتَ هَذَا بِإِلَهِنَا يَبْرَاهِيمُ﴾، دیارە خۆی کارزان هەمووی
دەپێچێتەوه، كە چوون لێی گەراون و سۆراغیان كردوه و پشکنیویانە، ئنجا
داخۆ ئێبڕاھیم لە كوێ بووه، هێناویانە و ئامادەیان كردوه، ئنجا گوتیان: نایا تۆ
ئەوت بە پەرستراوەكەمان كردوه، ئە ی ئێبڕاھیم؟ ئەیانگوتوه: تۆ شكاندوونت؟

ياخود تۆ لەت و پەتت کردوون؟ بەلکو گوتووایە: تۆ ئەوەت پێ کردوون؟ لە زاریان ڕا نەهاتووە کە پەرستارووەکانیان بە لەت و پەتکارو وەسف بکەن، یان بە شکاو و پکاو وەسف بکەن!

﴿قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَتَلَوْهُمْ إِنْ كَانُوا يَتَّقُونَ﴾، نېپراھیم گوتی: بەلکو ئەو گەورەیان وایکردووە، لێیان بپرسن، ئەگەر دەدوێن، ئەگەر ئەوان قسە دەکەن و دەدوێن، لێیان بپرسن، گەورەکەیان وای لێکردوون، چونکە قبوولی نەکردووە ئەوان لەگەڵیدا بپەرستێن، لێردا (وەک دواتریش لە مەسەلە گەرنەکاندا باسی دەکەین) کە نېپراھیم دەڵێ: بەلکو گەورەکەیان وایکردووە، ئەو قسە بە ناشکرایە لەگەڵ واقعیدا ناگونجێت، چونکە نېپراھیم خۆی وایکردووە، ئنجایا مەبەست پێی چییە؟ وا دێتە بەرچاو ئەو تەئویە پاست بێ، وەک چۆن کەسێک لێت دەپرسێ: تۆ ئەو کتێبەت داناو؟ تۆش لە وەلامدا دەڵێ: نەخێر تۆ دانتاو! واتە: ئەدی ئەگەر من دام نەنابێ، کێ دایناو؟ یان شتێک دەکری کەسێک دەپرسێ و دەڵێ: ئەری ئەو کێ کردوویەتی؟ یەکیەک دەڵێ: جەنابت کردووتە (بە تەوسەو)، واتە: شتێکی وایە کە لە توانای تۆدا نیە، خۆتێ لێ بکە بە خاوەن، هەلبەتە تەئوولی دیکەش کراون، کە دوایی باسیان دەکەین.

﴿فَرَجَعْنَا إِلَى الْآنْفُسِهِمْ﴾، ئنجایا گەڕانەووە بۆ لای خۆیان، واتە: چاویان بە خۆیاندا گیرایەو، کە دەڵێ: گەڕانەووە بۆ لای خۆیان، بێگومان خۆیان هەر لەگەڵ خۆیان بوون، بەلام یان: موراچەعی خۆیان کردووە، چاویان بە خۆیاندا گیرایەو، ﴿فَقَالُوا إِنَّا كُنَّا نَسْتَنْتِ الْغُلَامُونَ﴾، لە نێو خۆیاندا هەندیکیان بە هەندیکیان گوت: بە دنیایی ئێوە ستەمکارن، ئەو شتێانە دەپەرستن کە توانای قسەکردن نیە، نەک نەیانوانیوە بەرگری لە خۆیان بکەن، بەلکو دوا ئەوەی کە شکێراویشتن، ئەوەتا بێتە گەورەکەشیان توانای ئەوەی نیە، هەر هەوالێشتان پێ بدات، کە کێ وایلێکردوون؟ کەواتە: ئێوە ستەم لە خۆتان دەکەن ئەوانە دەپەرستن، کە هیچ کارە نین و هیچیان لە دەست نایەت و، ئاوا دەستە پاچەن!

﴿ثُمَّ نَكْثُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ﴾، دواپی هه لگه پانه وه بو سهر سهریان، (نکس) نه وه یه شتیک لای خوار پی بکه یه لای سهر پی و، لای سهر پی بکه یه لای خوار پی، واته: سهرهوبن بوونه وه، لینکه و قوچ بوونه وه، هه لگه پدرانه وه سهر سهریان، نجا که ده فهرمو پی: ﴿ثُمَّ نَكْثُوا﴾، واته: هه لگه پدرانه وه، وه ک نیراده و ویستی خویانیان له ده ستدا پی، نه گهرنا هه لو ئسته که ههر هی خویان بووه، نجا له پشدا به تهما بوون: بینه به شهر، که خویان تاوانبارو سته مکار ناوزه ند کرد، خهریک بوو پیگای راست بکرن، به لام ئه وه ههر تاو یک بو و، ههر تۆزیک بوو که فیتره ت و خوارسکیان هاته هوش و بیدار بوونه وه، خهریک بوو بیدار بینه وه و وه ک به شهر و مرو فیککی عاقل و قامیده قسه بکه ن، به لام ئه وه ههر تۆزیک بوو، دواپی جار یککی دیکه هه لگه پدرانه وه سهر سهریان و، سهره و بن کرانه وه، ﴿لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَطْفُؤُونَ﴾، گوتیان: تۆ ده زانی نه وانه قسه ناکه ن! (هؤلأ) پاناوی کوی عاقلانیان به کاره پناوه، چونکه پشان و بووه، نه وانه (به کان) عاقلن و، خاوه ن ویست و هه ست و شعورن، گوتیان: تۆ ده زانی که نه وانه قسه ناکه ن، چۆن لیان به رسین؟ چۆن له گهره که یان به رسین؟!

﴿قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ﴾، گوتی: نابا له جیاتی خوا، له خوار خواوه و له گه ل خواوا، شتیک ده په رستن که هیچ سوود یکتان پی ناگه یه نی و، هیچ زیانیکتان لی نادات، ته نانه ت قسه شتان له گه ل ناکات؟ نیراهیم الله نامانجه سهره کیه که ی له شکاندن به ته کان و پاشان دادگایی کرانی، ههر نه و دیالوگه بووه که بلی: نه وه تا ئیه و شتایک ده په رستن که هیچ سوود یکتان پی ناگه یه نن و، هیچ زیانیکیشتان لی ناده ن و، ته نانه ت توانای دووان و قسه کردن و هه والدانیشیان نیه!

﴿أَفِ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ﴾، وشه ی (أف) ناوی کار (اسم فعل) ه، وه ک (ضه) واته: (اسکت) بیده نگ به، ههروه ها (دونک) واته: (خُذ) بیگره، (أف) ده لی: (کَلِمَةً تَصْجُرُ وَتُكْذِرُ) واته: من بیزاری ده رده به رم و، نا به ته یی

له نیوه دوورگهی عه‌ره‌بیدا بو‌یه که‌مجار، نه‌گه‌رنا پیشت‌ر دیاره له‌نیو ده‌وله‌تانی دیکه‌دا هه‌بووه.

﴿قُلْنَا إِنَّا نُؤْتِيهِ بِرُوحٍ وَسَلَامٍ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ﴾، تیمه‌ش گوتمان: نه‌ی ناگه‌ر! سارد به‌و سه‌لامه‌ت به‌ (واته: بێ زیان به‌) له‌سه‌ر ئیبراهیم، ﴿وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ﴾، نه‌وان پیلانیان له‌ دژی گه‌یرا، پیلان و فیلان بو‌ی و‌ست، به‌لام تیمه‌ نه‌وانان گه‌یرا به‌ زیانبارترین، واته: فیله‌که‌یان هیچ زیانکی به‌ ئیبراهیم نه‌گه‌یان‌دو، ماندوو‌بوونه‌که‌شیان به‌ فیرۆ جوو، تیشیدا شه‌رمه‌زارو عه‌بیدار بوون.

﴿وَمَخِّنَنَّهُ وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ﴾، نه‌ویش و لووطیشمان ده‌ربازکرد بو‌ نه‌و سه‌ر زه‌مینیه‌ی که‌ پێزمان تێخستوه و، به‌ره‌مه‌مدارو به‌ره‌که‌تدارمان کردوه، به‌ دنیایی مه‌به‌ست پتی سه‌ر زه‌مینی شامه، به‌ زۆر به‌لگان، یه‌کیک له‌ به‌لکه‌کان نه‌وه‌یه‌ هه‌ر له‌ قورئاندا، خوا ﷻ له‌ سه‌ره‌تای سووره‌ی (الإسراء) نایه‌ق (١) دا ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَىٰ بِعِيسَىٰ، لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَرَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ، مِنْ مَّائِينَ إِنَّمَا هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾، وه‌ک له‌ تفسیری سووره‌ی (الإسراء) دا به‌ ته‌فسیل باس‌مان کردوه.

﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً﴾، ئیسحاق و یه‌عقوویمان به‌ زیاده‌ پتی به‌خشین، ﴿وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ﴾، هه‌ر کامکیانمان گه‌یرا له‌ چاکان، که‌ ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿نَافِلَةً﴾، واته: بێ نه‌وه‌ی خۆی (ئیبراهیم) داوای کردبێ، ئیسحاقمان پێته‌خشی و، دواتریش یه‌عقوویش که‌ کو‌ری ئیسحاقه‌ و ئیبراهیم ﷺ یه‌عقوویشی هه‌ر بینیوه، وه‌ک نه‌وه‌ی خۆی، له‌به‌ر نه‌وه‌ی کاتی‌ک ئیبراهیم ده‌پارته‌وه، خوای په‌روه‌ردگار ئیسماعیلی پێده‌دات، به‌لام به‌ بێ پارانه‌وه، ئیسحاقی پێداوه و، دوا‌ی ئیسحاقیش یه‌عقوو‌بی به‌ ئیسحاق داوه، که‌ نه‌وه‌ی ئیبراهیمه، بو‌یه ده‌فه‌رمو‌ی: ﴿نَافِلَةً﴾، چونکه‌ (نَافِلَةً) بریتیه‌ له: زیاده‌ له‌ شتی داواکراو و فه‌ر‌زکراو، یاخود زیاده‌ له‌وه‌ی که‌ تۆ هه‌ته‌.

﴿وَحَلَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَكَ يَا مُرْتَبَا﴾، گنجا اتمان به سهر مه شق و پيشه وا بو
 خه لک، که به فره مانى تيمه خه لکيان پينمايى ده کرد، ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ
 الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ﴾، نه نجامدانى کرده وه باشه کايمان بو
 سروشکردن، هه روه ها به رپا کردنى نويز و زه کاتدان، به رپا کردنى نويز و زه کات،
 کاکله ي کرده وه باشه کانن، نه وه پنى ده گوتري: ﴿ذِكْرُ الْعَاصِ يَغْذِي الْعَامَ﴾، باسى
 شتى تاييه ت دوای شتى گشتي، نه گه رنا (فِعْلَ الْخَيْرَاتِ) نه نجامدانى کرده وه
 چاکه کانه و، دياره له نيو کرده وه چاکه کاند، کرده وه چاکره کانى نويز و زه کات
 له هه موويان تاييه ترن، بويه خوا ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، دوای نه وه ي به گشتي باسى کرده وه
 چاکه کانى کرده، به تاييه تى باسى نويز و زه کات ده کات، ﴿وَكُنُوا لَنَا عَنِيدِينَ﴾،
 نه وان بو تيمه په رسته ر بوون و، ملکه چ بوون و، فرمانبه ر بوون و به ندابه تيمان
 بو تيمه نه نجام ده دا.

ننجا له کوتايى دا نامازه يه کى کورت ده کات به به سه رهاق لوطو ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، و لو طاً
 ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، هه روه ها حيكمت و زانياريشمان به لوطو به خشيبوو،
 ﴿وَنَجِّنَهُ مِنَ الْقُرْبَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْفَسَادَ﴾، لهو ناوه دانبيه ي که کرده وه
 قيزه ون و خراپه کانيان نه نجام ده دان، ياني: له خه لکه کهيان، خه لکى نهو شاره ي
 کرده وه قيزه ون و خراپ و تاوانه کانيان نه نجام ده دان (که به کيکيان برى بوو
 له نيربازي) ده ر بازمان کرد، ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَحَقِيقَ﴾، بيگومان نه وان
 خه لکيکى خراپه کارو ناقولا و ناشيرين و، لاپى و لادر بوون، ﴿وَأَدْخَلْنَاهُ فِي
 رَحْمَتِنَا﴾، خستمانه نيو به زه يى غومانه وه، ﴿إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾، به دنيايى
 نهو له چاكان بوو، لهو به نده چاكانه ي خوا بوو، که چاکه نه بى لتي چاواه روان
 نه ده کرا.

تيمه به سه رهاق لوطو پيشمان ﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا﴾، پيشتر به ته فيصل له ته فسيري سووره تى
 (هود) دا باس کرده، ليره ش خواى موته عال نه نها نامازه يه کى کورتى پنداوه.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی به که م:

به سه ره هاق ئیبراهیم علیه السلام که خوا ع پیشتر سه ر راستیی و به نامانج که یشتنتی پيدا بوو، پتی زانا بوو، باسی وتووژی له گهل بابی و گه له که پدا، له سه ر پووچی بیرۆکه ی به ترستی و، بیانووی نه وان به وه که پیشینانیان له سه ر نه و پتچکه به بینوه و، ره خنه گرتی ئیبراهیم علیه السلام له خویان و باب و باپیرانیان و، راگه یاندنی خاوه ندرایتیی و پهروه ردگاریتیی خوا بو نه وان، که هاو کات خاوه ن و پهروه ردگاری ئاسمانه کان و زه ویسه و، هه ره شه کردنی به شکاندنی بته کانیان و، جیه جتکردنی هه ره شه که ی و، وردو خاشکردنی په یکه ری بت و سه نه مه کانیان، جگه له بته گه وره که یان بو نه وه ی بو لای بگه رتیه وه:

خوا ده فه رموی: ﴿وَلَقَدْ مَآئِنَّا اِبرٰهٖمَ رُشٰدَهٗ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهٖ عَلٰیٰمِیْنَ ۝۱۰۰﴾
 اِذْ قَالَ لِاٰیِهٖ وَقَوْمِهٖ مَا هٰذِهٖ التَّمٰثِیْلُ الَّتِیْ اَنْتُمْ لَهَا عٰنِکُمْ ۝۱۰۰۱ ﴿۱۰۰﴾ قَالُوا وَجَدْنَا اٰبَآءَنَا لَهَا عٰبِدِیْنَ ۝۱۰۰۲ ﴿۱۰۰﴾ قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ اَنْتُمْ وَاٰبَاؤُكُمْ فِی ضَلٰلٍ مُّبِیْنٍ ۝۱۰۰۳ ﴿۱۰۰﴾ قَالُوا اٰخْتَنَّا بِالْحَقِّ اَمْ اَنْتَ مِنَ اللَّٰعِیْنِ ۝۱۰۰۴ ﴿۱۰۰﴾ قَالَ بَلْ رَزَقْنَاکُمْ رِیْبًا لِّتَمٰیزَ الَّذِیْ فَطَرْتُمْ ۝۱۰۰۵ ﴿۱۰۰﴾ وَاَنَا عَلٰی ذٰلِکُمْ مِنَ الشَّٰهِدِیْنَ ۝۱۰۰۶ ﴿۱۰۰﴾ وَتَالِهٖ لَا کٰفِیْدَنْ اَمْسَکُمْ بَعْدَ اَنْ تَقُولُوْا مُدْرِیْنَ ۝۱۰۰۷ ﴿۱۰۰﴾ فَجَعَلْنٰهُمْ جُذُا ۝۱۰۰۸ ﴿۱۰۰﴾ اِلَّا کَیْرًا لِّهٖمْ لَعَلَّهٗمْ اِلَیْهٖ یَرْجِعُوْنَ ۝۱۰۰۹ ﴿۱۰۰﴾

شیکردنه وه ی ئه م، ئایه تانه، له سیزده برکه دا:

(۱) - ﴿وَلَقَدْ مَآئِنَّا اِبرٰهٖمَ رُشٰدَهٗ مِنْ قَبْلُ﴾، واته: به دلناییی ئیمه پیشتر سه ر راستیمان به ئیبراهیم به خشیوو، ئه مه بوچی ته نکید کراوه ته وه؟ پیشتریش گوتوو مانه: (و) بو

بادانوه و گپرانوهی نهم بهسرهاتهیه، بۆ سهر بهسرهاتی پێشتی، بهلام نایا (ل) لامی سوێند (لام الْقَسَم) یاخود لامی زه‌مینە خو‌شکەر (لام الْمُعْتَدَةِ الْقَسَم) له‌گه‌ڵ (قَدْ) که بۆ سا‌غکردنوه (تحقیق) و د‌نیاکردنوه و جه‌ختکردنوه‌یه، بۆچی به‌کارهاتوون؟ وه‌لامه‌که‌ی: (تَأْكِيْدُ الْخَبَرِ لِتَنْزِيلِ الْعَرَبِ مُنْزِلَةَ الْمُنْكَرِ لِكُوْنِ اِبْرَاهِيْمَ اَوْثَرُ رُشْدًا مِنْ قَبْلُ اَنْ يُؤْتَى مُوسَى التَّوْرَةَ)، واته: نهم هه‌واله‌ بۆیه جه‌ختی له‌سهر کراوه‌توه، وه‌ک گه‌لی عه‌رهب (که یه‌که‌مین دو‌ت‌راوی قورئان بوون، نه‌که‌رنا بۆ هه‌موو گه‌لانی دیکه‌ش دابه‌زێراوه) نکوولیی بکه‌ن له‌وه‌ی که ئیبراهیم (عَلَيْهِ السَّلَام) پێغه‌مبه‌ری خوا بووه و، به‌ره‌وه‌ی مووسا ته‌وراتی بدریتتی، نه‌و سهر راستیی پێداوه، به‌ به‌لگه‌ی نه‌وه که نه‌وان جگه‌ له‌ خوا بت ده‌پهرست، له‌ حالێکدا که خوشیان به‌ شوێنکه‌وتوو‌ی ئیبراهیم ده‌زانن، تنجا نه‌وان هه‌رچه‌نده به‌ زمانی وتار (مَقَالَ) ده‌لێن: ئیبراهیم باپیره‌مانه و، له‌سهر رێبازی نه‌وین، به‌لام به‌ زمانی حال پێچه‌وانه‌ی ئیبراهیم ده‌جوولێنه‌وه، بۆیه خوا (عَلَيْهِ السَّلَام) ده‌یان‌دو‌یتتی که: تێوه‌ نکوولیی ده‌که‌ن له‌وه‌ی ئیبراهیم (عَلَيْهِ السَّلَام) پێش مووسا و هاپروونی برای، سهر راست کراوه به‌ ئامانج گه‌یه‌نراوه و، هه‌ق و راستیی پێدراوه و لێی حالیی کراوه، به‌ به‌لگه‌ی نه‌وه که تێوه‌ وه‌ک نه‌و ناکه‌ن.

پێش‌تریش گوتمان: (رُشْد) واته: (إِصَابَةُ الصُّوَابِ) پێکانی راستیی، به‌ ئامانج گه‌یشتن، سهر راستیی.

٢- ﴿وَكُنَّا يَوْمَ عَمِلَيْنَ﴾، تێمه‌ پێش‌تر پێی زانا بووین و ناشنا بووین، واته: تێمه‌ پێش‌تر پێی زانا بووین و ناشنا بووین، که شایسته‌ی نه‌وه‌یه نه‌و چاکه‌یه‌ی له‌گه‌ندا بکه‌ین و، به‌و شێوه‌یه‌ رێزی لێگیرین.

تنجا دێته‌ سهر باسی به‌سرهاته‌که‌ی له‌گه‌ڵ بابی و گه‌له‌که‌یدا:

٣- ﴿إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ﴾، یاد بکه‌وه! کاتیک به‌ بابی و به‌ گه‌له‌که‌ی خو‌ی گوت، بێگومان بابی (نازه‌ر) بووه، وه‌ک له‌ سو‌وره‌تی (الأنعام) دا هاتوه و، به‌ درێژی له‌ویدا باس‌مان کردوه، تنجا هه‌ندێک له‌ توێژه‌ره‌وانی قورئان، که پێم وایه‌ زیاتر له‌ ژێر کاریکه‌ری

هه‌ندیك له زانا یانی شیعه دان، ده‌لێن: نازەر مامی ئیبراهیم بووه، چونکه نه‌وان فه‌ناعه‌تیان وایه که پێغه‌مبه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ناگونجی بابیان کافر بووبی، وه‌ک به‌رگری کردنیك له‌ نه‌بووتایی مامی پێغه‌مبه‌ر ﷺ که نه‌ویش به‌ مسوڵمان داده‌نێن، به‌لام به‌ هه‌ر حال نه‌و قسه‌یه‌ هه‌یج نه‌یه، له‌ کاتیکدا که خوا ﷻ ده‌فه‌رموی: ﴿وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَزَرْتَنِي أَتَجِدُ أَصْنَامًا إِلَهًا إِنِّي أَرَكَ وِقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾ (۷۱) الأنعام، واته: کاتیک ئیبراهیم به‌ بابی خۆی نازه‌ری فه‌رموو: ئایا تۆ بتان ده‌که‌یه په‌رستراو، من خۆت و گه‌له‌که‌ت له‌ گومراییدا ده‌بینم، یان له‌ سووره‌تی (مریم) دا، که به‌ ته‌فصیل له‌وێشدا مشت و مری ده‌بن له‌ گه‌ڵ بابیدا، (یا أبت) (یا أبت) نه‌ی بابی خۆم! نه‌ی بابی خۆم! ئنجا نه‌گه‌ر مامی بووایه، یه‌کجار ده‌یگوت: نه‌ی مامی خۆم!

بۆیه نه‌و قسانه‌ هه‌یج نین، که پێچه‌وانه‌ی رواله‌تی قورئانن و، نه‌و قسانه‌ له‌ ژێر کاریکه‌ری ته‌ئویل و پینه و په‌رۆیه‌کدان، که مه‌به‌ستیك نه‌و جوهره‌ که‌سانه‌ ناچار ده‌کات، بیکه‌ن، نه‌گه‌رنا رواله‌تی تابه‌ته‌کان چۆنه‌ به‌ پێی زمانی عه‌ره‌بیی، ده‌بی ناوا لێکی بده‌ینه‌وه‌و به‌ملاولادا نه‌چین!

کاتیک ئیبراهیم به‌ بابی و به‌ گه‌له‌که‌ی گوت:

(۴) - ﴿مَا هَذِهِ الصَّامِلَاتِ الَّتِي أَنْتَ لَهَا عَاكِفُونَ﴾، نهم په‌یکه‌رانه‌ چین که ئێوه‌ پێشانه‌وه‌ په‌یوه‌ستن؟ وشه‌ی (عَاكِفُونَ) (صُمْنَ عَاكِفُونَ مَعْنَى الْعِبَادَةِ فَعُدِّي بِاللَام)، (عَكَفَ لَهَا) نه‌صلی خۆی (عَكَفَ عِنْدَهَا) یه، له‌ لای مایه‌وه‌ و پێشه‌وه‌ په‌یوه‌ست بوو، به‌لام که ده‌فه‌رموی: (عَكَفَ لَهَا: يَغْنِي عَكَفَ عِنْدَهَا عَابِدًا لَهَا، لِيَرِدَا وَشَهَى (عَاكِفُونَ) هم مانا نه‌صلیه‌که‌ی خۆی، که بریتیه‌ له‌ په‌یوه‌ست بوون، ده‌گه‌یه‌نێ و، هم به‌ هۆی نه‌وه‌وه‌ که تێپه‌ری پێکراوه‌ به‌ (ل) مانای په‌رستیشی خراوته‌ ئیو، واته: (أَنْتُمْ لَهَا عَابِدُونَ وَعَاكِفُونَ عِنْدَهَا) ئێوه‌ په‌رسته‌ری نه‌و په‌یکه‌رانه‌ن و، پێشانه‌وه‌ پابه‌ندن و له‌لایان ده‌مێنه‌وه‌.

(الْإِنكَارُ مُنْصَبٌّ عَلَى عِبَادَتِهِمْ لِلْأَصْنَامِ، لَيْكُنْ جَاءَ الْإِسْتِفْهَامُ عَنْ ذَاتِ الْأَصْنَامِ لِإِسْتِنَاطِهِمْ مَا يُرِيدُ!)، بیکومان نکووتییکردنه‌که‌ی ئیبراهیم ﷺ پرووی پێ

لە پەرستىيان بۆ پەيكەرەكان كراو، بەلام كە دەلتى: ﴿مَا هَذِهِ الْأَمْثَالُ﴾،
پرسىياردنەكە لە بارەى خودى پەيكەرەكانەوھى، مەبەستى ئەوھى كە لەسەر
زمانى خۆيان دانىيان پى پىدا بىتى، كە بۆچى تىوھ لە لای ئەو بتانە دەمىنەوھ و
دەيانپەرستى و بە گەورەيان دەگرن؟ تاكو خۆيان تەعبىر بكەن لەو ھاندەر و
پالئەرەى كە واى لىكردوون ئەو پەيكەرەرانە بپەرسترن، كە سەرەنجام دەلتىن:

٥- ﴿قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا مَلَا عِبِدِينَ﴾، گوتيان: باب و پاپىرانى خۆمان وا بينيون كە
پەرستەريان بوون، پەرستەرى ئەوپەيكەرەرانە بوون، واتە: پەرستى ئەوپەيكەرەروب و صەنامانە،
نەرىتىكى لە مېزىنەى تىمەبە و، بەشېكە لە كەلتوورمان و، بەشېكە لە نەرىتىكى لە
مېزىنەمان، كە ھەروا بووين، ئنجا ئەمە ئەوھى لىوھەردەگىرى، كە ھەر كەسېك بەلگە
بىتتەوھ، بەوھى كە شتىك دەكات، يان شتىك دەلتى، كە لە پىش ئەودا كراو و گوتراو،
بەبى ئەوھى سەرنج بدات: كە ئەو شتەى لە پىش ئەودا كراو و گوتراو، راستە يان
چەوتە؟ لە راستىدا ئەوھى بزانتى يان نەزانتى، دانى پىدا بىتى يان نەھىتى، نەرىتى كافرو
بتپەرستەكانى رەچا و كردو، كە بە داخەوھ ئەوھ كەم و زۆر لە نىو ئەھلى ئىسلامىشدا
ھەبە، ئنجا كەسېك كە عادەتېك، يان نەرىتىك، يان ھەلوستېك، يان شتىك دەكات،
چ وەك دىندارى، چ وەك دىنادارى، چ وەك لايەنى كۆمەلەبەتې، چ وەك لايەنى
سىياسى، چ وەك لايەنى خىزانتى و، پى دەلتى: بۆچى وا دەكەى؟ دەلتى: تىمە ھەر
عادەتمان وا، يان ھەروا بوو، يان ئەوھ بەشېك بوو لە كەلتوورمان، يان فلان زانا
واىگوتوھ!! ھەر بۆيە زانا يان گوتوويانە: (أَقْوَالُ الْعُلَمَاءِ يَسْتَدِلُّ لَهَا وَلَا يَسْتَدِلُّ بِهَا)، واتە:
قسەى زانا يان بەلگەى لەسەر دەھىتەتەوھ، بە بەلگە ناھىتەتەوھ، نابى بلتى: من
بۆيە وا دەكەم، چونكە فلان زانا واىگوتوھ، ئايا كە فلان زانا واىگوتوھ، بەلگەى چىيە؟
ئەگەر نا قسەى ھىچ كەس لە خودى خۆيدا دىن نى، جگە لە ھى خوا ﷻ و، پاشان
پىغەمبەر ﷺ، ئەوېش دواى ئەوھى: ئەگەر راستەو خۆ وەھىي خوا بووبى، گەياند بىتى،
بەلام ئەگەر ئىجتىھاد و ھەلەتېجائى خۆى بووبى، دواى ئەوھى خواى پەرورەدگار دانى
بۆ پىدا ھىناوھ و، چەسپاندوويەتى، لەسەر ئەو كۆشش و ئىجتىھادەى و، بە راست و لە
نیشانە دەرى لە قەلەم دابى.

٦- ﴿قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾، نبيراهيم گوتی: به دنیای خۇتان و باب و باپیرانتان له گومپایه کی پروندا بوون، که ده فهرموی: ﴿فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾

یه کهم: گومپایی چوتراوه به چالیک و جلیتاوئیکه وه که نه وانیش که وتوونه ته تیی، تیینیشتون و تییذا نغرو بوون، واته: زور به گومپایدا چوونه خوار.

دووه م: که ده فهرموی: ﴿فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ﴾، واته: گومپایه که پرونه، له هه موو که س دیاره که نه وه گومپایه، هه که سیک به عه قلی سه لیم تیی بفکری و ته ماشا بکات، ده زانی که نه وه گومپایه و سه رگه ردانی و سه رلیشیواوییه، مسولمان ده بن به و شیوه به بی له گه ل خه لکدا، و نه و شانیه پیوسته به پرونی بگوترین، به پرونی پاشکاوی بیانلی و، له بهر خاترخوازی و پرو ده ربایسی و دلی خه لک پارگتن، هه ق نه خاته ژیر لیو، به منجه منج و له په نادا نه یلی، به توئیکله وه نه یلی، به لکو به کاکلی و به پروون و پاشکاوی بیخاته بهر ده ستیان، به تاییه ت مه سه له کانی ئیمان و عه قیده، سنوره کانی حه لال و حه رام، راست و چهوت، نجا چ له بواری هه لسوکه وته کان و، چ له بواری په وشت و ناکاره کان دا، پیغه مبه ریش ﷺ، هه روا بووه، له گه ل نه وه شدا که نه و په پری په وشتی بهرز و جوانی هه بووه و، نه و په پری نه رم و نیانی هه بووه و، نه و په پری هیدی و مه ندی هه بووه، به لام که سیک که قسه به کی هه له ی کردن، که له گه ل ئیمان و عه قیده دا تیک بگیری، یاخود له گه ل ته نیا خوا په رستیدا تیک بگیری، یاخود نا راست و چهوت بووبن، یه کسه ر به زه قیی و به پروون و پاشکاوی ناگاداری کردوته وه، بو وینه:

١- ﴿عَنْ عَبْدِ بْنِ حَاتِمٍ أَنَّ زَعْلًا خَطَبَ عِنْدَ النَّبِيِّ ﷺ فَقَالَ مَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ رَشَدَ، وَمَنْ يَعْصِيهِمَا فَقَدْ غَوَى، فَقَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «يَسُّ الْقَطِيبُ أَنْتَ، قُلْ: وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ» (أخرجه مسلم: ٢٠٤٧، وأبو داود: ١١٠١، وابن حبان: ٢٧٩٨، قال شعيب الأرنؤوط: إسناده صحيح).

واته: پیاویک له لای پتغمبهر ﷺ وتاری دا، گوئی: ههركهس فه زمانه بری
خواو پتغمبهرهكهی بكات، سهه راست بووه و، ههركه سیش سهه رینچیان لی
بكات بيمراد بووه، پتغمبهری خواش فه رمووی: تو وتاریژیکی خراپی! بلی:
ههركهس سهه رینچی له خواو له پتغمبهرهكهی بكات.

ههروه ها له ریوايه تیکی دیکه دا هاتوه:

(۲) - (عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا قَالَ لِلنَّبِيِّ ﷺ مَا شَاءَ اللَّهُ وَشِئْتُ، فَقَالَ لَهُ النَّبِيُّ ﷺ: أَجَعَلْتَنِي وَاللَّهِ عَذْلًا بَلَّ مَا شَاءَ اللَّهُ وَخَدَهُ) (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۱۸۳۹، وَالنَّسَائِيُّ فِي الْكُبْرَى: ۱۰۸۲۵).

واته: نینو عه بیاس (خوا لیان رازی)، ده لی: پیاویک به پتغمبهر ﷺ
گوئ: نه گهر خواو تو بتانه وی و ویستان له سهه ب، پتغمبهر ﷺ پتی فه رموو:
نایا منت کرده هاوتای خوا؟ (چون ده بی بهو شیوهیه قسه بکهی؟) به لکو
بلی: به ته نیا نه گهر خوا بیه وی.

(۳) - (عَنِ الثُّعْمَانِ بْنِ بَشِيرٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: تَصَدَّقَ عَلَيَّ أَبِي بِبَعْضِ مَالِهِ، فَقَالَتْ أُمِّي
عَمْرَةَ بِنْتُ رَوَاحَةَ: لَا أَرْضَى حَتَّى تُشْهَدَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ فَأَنْطَلِقَ أَبِي إِلَى رَسُولِ اللَّهِ ﷺ لِيُشْهَدَ
عَلَيَّ صَدَقَتِي، فَقَالَ لَهُ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «أَفَعَلْتَ هَذَا بِوَلَدِكَ كُلِّهِمْ؟ قَالَ: لَا، قَالَ: اتَّقُوا اللَّهَ
وَأَعْدِلُوا فِي أَوْلَادِكُمْ، فَرَجَعَ أَبِي، فَرَدَّ تِلْكَ الصَّدَقَةَ» (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ۲۵۸۷، وَمُسْلِمٌ: ۱۶۲۳،
وَالْفَلْهُ لِمُسْلِمٍ).

واته: نوعمانی کوپی به شیر (خوا لیان رازی)، ده لی: بایم له هه ندیک له
ماله كهی به دیاری دایم، دایکشم كه عومرهی کچی ره واحه گوئی: رازی نابم
هه تا پتغمبهری خوا ﷺ شاید نه بی له سهه ری، بایشم چوو بو لای پتغمبهر
ﷺ بو نه وهی شاید ب، له سهه نهو ماله ی به منی داوه، پتغمبهری خوا
ﷺ پتی فه رموو: نایا نهو کارهت بو هه موو منداله کانت کردوه؟ گوئی: نه خیر،
پتغمبهریش ﷺ فه رموو: پارێز له خوا بکهن و، له تیوان منداله کانتان دا
داگه رین، بایشم گه رایه وهو دیاریه كهی لیوه رگرمه وه.

٤- (عَنْ عُمَرَ بْنِ أَبِي سَلَمَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كُنْتُ عَلَامًا فِي حَجَرِ رَسُولِ اللَّهِ ﷺ، وَكَانَتْ يَدِي تَطِيشُ فِي الصُّخْفَةِ، فَقَالَ لِي رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: يَا عَلَامُ سَمَّ اللَّهُ، وَكُلَّ بِمِيعَتِكَ، وَكُلَّ بِمَا يَلِيكَ، فَمَا زَالَتْ بَلَكَ طِعْمَتِي بَعْدُ) (أخرجه البخاري: ٥٢٧٦).

عومہری کوپی تہوو سہ لہمہ (خوا لیان پازیبی) دہلئ: من گچکہ بووم، لہ خزمہت پیغہمہری خوادا ﷺ بووم، دہستم لہ قابہکہ دہگیرا (لہ کاتی خوارند)، (دیارہ (بسم اللہ) شی نہ کردوہ)، پیغہمہری خوا ﷺ فہرمووی: نہی کوپڑگہ! ناوی خوا بہینہ و، بہ دہستی راست بخو و، لہ پیش خوشتہوہ بخو، نیدی بہردہوام دواي تہوہ، خواردنی من ہەر وابوو.

بہ یہک رستہ، سئ تہدہبی بہرزی نانخواردنی فیرکردوون، نیدی پیغہمہر ﷺ، لہ کاتیکدا پتویست بووبئ کہ ہہق رابگہ بہنری، بہ روون و راشکاوئی و بہ کورتیی و پوختیی گہ یاندوویہتی، لیرہشدا ئیبراہیم علیہ السلام زور بہ روونی دہلئ: خوتان و باب و باپیرانتان لہ گومرایہ کی رووندا بوون.

٧- ﴿قَالُوا أَجِئْنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِينَ﴾؟، پئیانکوت: نایا تو ہہقت بو ہیناوین؟ یاخود تو لہ گالتہ کہرانی، واتہ: گومانیان ہہبوو، نایا بہ جیددی ئیبراہیم تہو قسہیان لہ گہلدا دہکات، یاخود جہفہنگ و گالتہیان لہ گہلدا دہکات؟ پئیان شتیکی زور چاوہروان نہکراو بووہ، کہ گہنجیکیان (ئیبراہیم) لی پیدابن، پدخنہ بگری لہ بت بہرستی و پیکر بہرستی تہوان، کہ چہندان جلی لہ سہر براونہوہ، بوہ لہ جیاتی تہوہی بلین: نایا بہ راستہ؟ (أَلَنْتَ جَادًا)، گوتوویانہ: ﴿أَجِئْنَا بِالْحَقِّ﴾، نایا تو ہہقت بو ہیناوین؟ واتہ: نایا بہ جیددیبتہ کہ تہو قسانہ دہکہی؟

﴿أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِينَ﴾، یان تو لہ گالتہ کہرانی؟ (لاعِب) واتہ: یاریزان، کہ سیک کہ یاری و گہمہ دہکات بہ شتیک، بہ لأم لیرہدا واتہ: گالتہ کردن بہ قسہ، جاری وا ہہیہ کہ سیک کہ سیکی دیکہ دہدوتنن بہ گالتہ و بہ جہفہنگ، تہوانیش جوڑیک لہ نہرمیی نواندن (مُلاطَفَةً) ی ئیبراہیمیان علیہ السلام کردوہ، تہیانگوتوہ: نایا تو بہ راستیتہ؟ یاخود تو قسہ بہ کی باتل و ناہہ قمان لہ گہلدا دہکہی؟

۸- ﴿قَالَ بَلْ يَكْفُرُ رَبُّكَ لَمَّا نَزَّتْ رَاٰدَتُكَ اِلَى الَّذِي فَطَرَهُمْ﴾، فەرمووی: بە لکو پەرەردگارتان پەرەردگاری ئاسمانەکان و زەویە، کە ھێنانیە دی، (فَطَرَهُمْ أَي: اَبَدَعَهُمْ وَ اَوْجَدَهُمْ) وەدەپێتان و پەیدای کردوون، واتە: لە نەبوونەو ھێنانیە دی، واتە: نەک ھەر گالتە ناکەم، نەک ھەر ھەقم بۆ ھێنان و بە جیددییەم، بە لکو خاوەن و پەرەردگاری ئیو، ئەو کەسە بە خاوەن و پەرەردگاری ئاسمانەکان و زەویە کە ھێنانیە دی، واتە: ئیو ھەشی لە ئیو ئەو ئاسمان و زەویەدا ھێناوەتە دی.

۹- ﴿وَ اَنَا عَلَىٰ ذٰلِكَ مِنَ الشّٰهِدِیْنَ﴾، من لەسەر ئا ئەو راستییە کە پێتان پادەگە بەنم لە شاھیدانم، (شاھد) وەک پێشتریش گوتمان: کەسێکە بۆ: ئەو شتە بە ھەق دەزانم و، بتوانی ئیسپاتی بکات، ئنجا (شاھد) دەگونجی لێرەدا لە: (شَھِد)، واتە: (حَضَرَ) نامادە بوو، لە لای ئەو شتە کە ئەنجامدار، یاخود لە: (شَھِد) بە واتای (رَأَى) بینی؛ بۆ، واتە: من شاھیدی دەدەم وەک چۆن کەسێک لەو بۆی، کە ئەو کارە ئەنجام دراو، یاخود ئەو بینووەتی کە ئەو کارە ئەنجام دراو، واتە: من نامادەم بۆشتان بەسەلمینم و ئیسپاتی بکەم، کە پەرەردگاری ئیو پەرەردگاری ئاسمانەکان و زەویە، کە ھێنانیە دی.

کە دەفەرمووی: ﴿مِنَ الشّٰهِدِیْنَ﴾، واتە: لەوانە کە شاھیدیان داوە بە یەکتایی خوا، لە کات و شوێنە جوړاو جوړەکاندا، من یەکەم کەس نیم و دوا کەسێش نابم.

۱۰- ﴿وَنَاهَوْا لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامُكُمْ﴾، سوێند بە خواش، پیلانی کە لە دژی بەتەکانتان دەگیرم، (النَّاءُ تَغْتَصُ بِالْقَسَمِ عَلَىٰ أَمْرٍ مُّتَعَجِّبٍ مِنْهُ، وَتَغْتَصُ بِاسْمِ الْجَلَالَةِ)، واتە: پیتی (ت) کە سوێندی پێ دەخوری، تایبەتە بە سوێند خواردن لەسەر شتێک کە جێی سەرسوڕمان بێ، و، تایبەتیشە بە بێژە (اللہ)و، ناوی خوا ﷻ.

ھەلبەتە لێرەدا مەبەستی ئەو بوو کە بەتەکانیان دەشکێتی، بە ئەم شکاندنێ بەتەکانی ناو ناو (گێد) واتە: پیلان، لەسەر شتێکی خواستەو و وشە (گێد) ی خواستەو تەو بۆ شکاندن، یاخود بۆ وێکچوون (مشاکلة)، چونکە ئەوان پێیان

ۋابووھ ئەو بتانە بەرگریی لە خوڤیان دەکەن و، هیچ کەسێک ناتوانی زیانیان پێ بگەین، مەگەر بە شێوەی پیلان و قیل و نهخشەیی پەنھان دانان، ئنجا بە پێی عەقڵی ئەوان ئیبراھیم دواندونی، کە من بە شێوەیەک وەک بچیتە قەلبی قیل و نهخشەیی پەنھانەو، زەقەر بەو پەیکەرانیەتان دەبەم و، شتیکیان بەسەر دێنم.

(۱۱) - ﴿بَعْدَآن تَوَلَّوْا مُدْبِرِیْنَ﴾، دواى ئەوەی ئێوە دەپۆن و لێرە نامێن.

هەلبەتە هەندێک لە زانیان گوتووایانە: دەبێ ئەوە لە دڵی خویدا وایگوتبێ، ئەگەرنا چۆن ڕێگیان دەدا، ئەو هەرهەشە بکات، ئنجا لێشی بگەرێن و شوێنەکەى بەجێ بهێڵن و، مەیدانەکەى بۆ چۆڵ بکەن، بەلام دەگونجێ کە:

أ- ئەوان قەناعەتیان ۋابووێ کە ئیبراھیم هەروا هەلچووێکی کاتیە و، تووڕە بوو، قسە بە کە لە کاتی تووڕەیدا کردووبەتی، واتە: بە جیددیی نە کە شتیکی بەسەر بته کان بهێنێ.

ب- ڕدنگە قەناعەتیان ۋابووێ، کە ئەو بتانە بەرگریی دەکەن لە خوڤیان و، هەر کەسێک کە دەستیان بۆ بەرێ بە خراپە، تووشی بەلای دەکەن، بۆیە لێ دلتیا بوون، کە ناتوانی زیانیان لێ بدات.

ئەگەرنا بەلگە لەسەر ئەوە لە دڵی خویدا نەبگوتو، بەلکو بە ناشکرا و بە ڕوونیی پێی گوتوون، ئەوەیە کە دواى لە درژەى ئایەتەکاندا دەفەرموێ: ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَیْ یَذْكُرُهُمْ یَقَالُ لَهُمْ اِذْ رِزِیْمٌ﴾، گوتیان: گوتمان لە گەنجیک بوو، گوئیستی لاویک بووین، باسی دەکردن، باسکردنەکەى ئێرە، کە دەلێ: دواى ئەوەی ئێوە دەپۆن، شتیکیان بەسەر دەهێنم، مادام وایە کەواتە: بە ڕوونیی و راشکاوایی باسی کردوون، واتە: هەرهەشە لێکردوون و، بە خراپە باسی کردوون.

(۱۲) - ﴿فَجَعَلَهُمْ جُودًا اِلَّا کَبِیرًا لَهُمْ﴾، خوا ﷻ ئەو هەموو دەبچیتەو کە ئەوان ڕۆشتن، ئنجا ئایا بۆ جەژن بوو، چ بۆنەکیان هەبوو؟ هەندێک دەلێن: جەژنی

نەوڕۆژ بوو، گرنک ئەوێهێه چوونە دەشت و دەڕ، لە نێو شاردانەمان، یاخود لە نێو
پەرستگاکەدا نەمان، ئەوێش چوو بە نێو پەرستگاکە و، هەموویان وردو خاشکردن،
جگە لە گەورەکیان، ئەو بتهیان کە لە هەموویان گەورەتر بوو هێشتیەوه.

(١٢) - ﴿لَمَلَّهُمْ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ﴾، بە لکو بگەرێنەوه بۆ لای، واتە:

أ- بگەرێنەوه بۆ لای ئەو بته گەورەیهو، پرسیاری لای بکەن: کێ وای بەسەر هێناون و
کێ وای لیکردوون؟

ب- یاخود بگەرێنەوه بۆ لای ئیبراهیم عليه السلام لای بپرسن: بۆچی وات لای کردوون؟ ئەوێش
بۆیان پروون بکاتەوه.

ج- یاخود بە لکو بگەرێنەوه بۆ لای خوا عز وجل و، بزانی کە وەک چۆن ئەو بته گەورە پازی
نەبوو، ئەو بته بچووکانە بکێنە هاوبهشی، خواش پازی نیه و پازی نابێ، کە هەندیک
لە دروستکراوه کانی بکێنە هاوبهشی.

مەسەلەى دووھەم:

پرسىيارو لىكۆلىنەۋەى گەلى ئىبراھىم كە ئايا كى پەرستراۋە كانىانى بە ۋەدەردە
 بردوھە؟ ناوھىترانى ئىبراھىم ۋ، رىككەۋتىيان لەسەر پەلگىشكردنى ئىبراھىم بۆ
 دادگايى كردنى لەسەر ئەو تۆمەتەى دراۋەتە پالى:

خوادەفرموى: ﴿قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِإِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ لَمِنَ الْفٰلِغِينَ﴾ ۸ ﴿قَالُوا سَمِعْنَا
 فَقَدْ بَدَّكُرْهُمْ يُقَالُ لَهُ: اِبْرٰهِيْمُ﴾ ۹ ﴿قَالُوا فَاَتُوبُوْهُ عَلٰى اَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُوْنَ﴾ ۱۰ ﴿

شىكردنەۋەى ئەم ئايەتانە، لە پىنچ بىرگەدا:

۱- ﴿قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِإِبْرٰهِيْمَ﴾، گوتيان: كى ئەۋەى بە پەرستراۋە كاغان كردوۋە؟
 ئەو خەلكە كە دەگەرپتەۋە لەو دەشت ۋ دەردە، يان لە جەژنەكە، كە چوونە درو
 شاريان چۆلكردوۋە ۋ بەجىيەشتوۋە، يان بەلاى كەمەۋە لە پەرستگاگەدا ئەماون، تەماش
 دەكەن ئەو بت ۋ پەيكەرانەى كە پەرستوويانن، ۋەك پەرستراۋ لە جياق خوا، ياخود
 لەگەل خوادا، ھەموويان وردو خاش كراۋن ۋ سەرو گوتيان شكاو، لە بەينى خوياندا
 دەلّين: كى ۋاى لە پەرستراۋە كاغان كردوۋە؟

لىرەدا پىۋىستە بزانين كە (آلهة) كۆى (إله)ە، ۋ (إله) واتە: (معبود) پەرستراۋ،
 ئنجا ئايا پەرستراۋ دەبى ھەر پەيكەر بى؟ پەرستراۋى پاستەقىنە تەنيا خوايە
 ﴿قَالَ﴾، (لا إله إلا الله) واتە: ھىچ پەرستراۋىكى بە ھەق نىە، كە شايستەى پەرستراۋ
 بى، جگە لە خوا ﴿قَالَ﴾، كە بە داخەۋە ۋەك جارى دىكەش گوتوۋمە: زۆر لە
 مەلا ۋ وتارپىژدكان تىستاش لەگەل بى، وشەى: (إله) ۋ (الله) لىك جياناكەنەۋە،
 لە حالىكدا كە لە شايبەماندا، خوا وشەى (إله)ى لە (الله) جيا كردۆتەۋە،
 (لا إله إلا الله) ھىچ پەرستراۋىكى بە ھەق نىە، (إلا الله) جگە لە خوا، وشەى (إله)
 دوۋان ۋ كو (تثنية وجمع) ش دەكرپتەۋە، ۋەك (إله، إلهان، إلهين، آلهة)، بەلام

(الله) نه ده كړېته دووان و نه كۆش ده كړېته وه، چونكه هه ریه ك زات هه یه، كه خاوه نى ئەم گهردوونه بى، به لآم ده گونجى له گه ل ئەو زاته دا، كه تهنیا نهو په رستراوى به هه قه و شایسته ی په رسترانه، په رستراوانى ديكه ی ساخته و ناهه ق هه بن، بۆیه په رستراو (الله) خوا لايدهبات، (لا الله) ئەم (لا)یه پنى ده گوترى: (لا التافیه للجنس) (لا)ى لابه رى تى كرا، واته: هيچ په رستراوى ك نیه به هه ق، نه گه رنا په رستراوى به ناهه ق هه ن و زۆرن، به لآم په رستراوى به هه ق، تهنیا یه كيكه كه خوا (الله) یه ﷻ، بۆیه ده بى جياوازیى بكرى له نىوان: وشه ی خوا (الله) و په رستراو (الله) دا، زۆر كه س وشه ی (الله) هه ر به خوا مانا ده كات! كه هه لیه، وشه ی (الله) واته: (معبود) په رستراو، به لآم (الله) خوا، خُدا (God) واته: نهو به دپه ننه رو په روه ردگار ه كه خاوه نى نهو ناو و سیفه تانه یه، كه به س نهو هه بنى، هه ر به كيكه كه خوا به ﷻ و، ده بى هه ر نهویش په رستراى، به لآم (الله) وهك گوتم: ده گونجى خوا بى، كه نهو كاته په رستراوى به هه قه و، ده شكونجى غه یرى خوا بى، كه په رستراوى به ناهه قه.

ننجا هه ر كه سى ك مامه له له گه ل هه ر شتى كدا بكات، وهك نهو مامه له یه ی كه ده بى تهنیا له گه ل خوا دا بكرى، نهوه نهو شته ی په رستوه، وهك شاعیرى ك ده لى:

وَمَنْ أَبَاكَ النَّفْسَ مَا تَهْوَاهُ ... فَإِنَّا إِلَهُهُ هَـوَاهُ

واته: هه ر كه سى ك نه فسى چى ئاره زوى كرد، رى پى پىدا، نهوا ئاره زوى خوى كردوه به په رستراوى خوى.

وهك خوا ده فهرموى: ﴿أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهُهُ هَوَاهُ ۖ﴾ (الجاثية، واته: ته ماشاى نهو كه سه ناكه ی، كه ئاره زوى خوى كردوه ته په رستراوى خوى! نافهرموى: كر دووبه ته خواى خوى، به لكو په رستراوى خوى، چونكه خوا ﷻ یه ك زاته، بى وینه یه، په روه ردگار ه، به دپه ننه ره و، هه ر نهویش شایسته ی په رستنه.

(۲) ﴿إِنَّهُمْ لَمِنَ الْغَالِغِينَ﴾، به‌دلتیابی نه‌و که‌سه، له‌سته‌مکارانه، له‌به‌ر نه‌ودی بن‌
پژیزی کردوه به‌پیرۆزیه‌کامان، سته‌می له‌تیمه‌کردوه و، سته‌می له‌په‌رستراوه‌کامان
کردوه و، سته‌می له‌خویشی کردوه، نه‌وانه‌هه‌موویان ده‌گونجی، مه‌به‌ست بن‌.

(۳) ﴿قَالُوا سَمِعْنَا فَتًی يَذْكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُمْ إِبْرَاهِيمُ﴾، گو‌تیا‌ن: گو‌تیا‌ن لی‌وو که‌نجیک
(به‌خراپه) با‌سیده‌کردن ئی‌براهیمی پی‌ده‌گو‌تری، له‌توو‌خو‌یا‌ندا ده‌بی‌ته‌مشت و مر‌یا‌ن،
ده‌لێ‌ن: ک‌ئی‌وای له‌په‌رستراوه‌کامان کردوه؟ بی‌گومان نه‌و له‌سته‌مکارانه، دوایی هه‌ندی‌کی
دی‌که‌یا‌ن وه‌ل‌م ده‌ده‌نه‌وه و ده‌لێ‌ن: گو‌تی‌ستی لا‌و‌یک یووین با‌سی ده‌کردن، واته: به‌
خراپه با‌سی ده‌کردن، یا‌ن هه‌ره‌شه‌ی لی‌ ده‌کردن، پی‌ی ده‌گو‌تری: ئی‌براهیم، یا‌خود
ئی‌براهیمی پی‌ ده‌لێ‌ن، وشه‌ی (یَذْكُرُهُمْ) وه‌ک گو‌تمان: یا‌نی:

۱- هه‌ره‌شه‌ی لی‌ ده‌کردن؟

۲- په‌خه‌ی لی‌ ده‌گرتن.

۳- به‌خراپه با‌سی ده‌کردن.

(۴) ﴿قَالُوا فَأَتَوْا بِهِ عَلَىٰ آتِينَ النَّاسِ﴾، گو‌تیا‌ن: بی‌هێ‌تن به‌به‌رچاوی خه‌ل‌که‌وه.

(۵) ﴿لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ﴾، به‌ل‌کو‌ ناماده‌بن، یا‌نی: ناماده‌بن که‌ دادگایی ده‌که‌ین،
بزانی تیمه‌سته‌می لی‌ناکه‌ین، یا‌خود: ناماده‌بن که‌ چۆ‌ن سزای ده‌ده‌ین، تا‌کو خه‌ل‌کی
دی‌که‌ی پی‌ ته‌مب‌ن بن‌ و، عی‌به‌رتی لی‌وه‌ر‌ب‌گری.

دی‌اره ئی‌براهیمی‌ش (عليه‌السلام) نامانجی هه‌ر نه‌وه‌بوو له‌شکاندن‌ی به‌ته‌کان، نه‌گه‌رنا
نه‌و دارو به‌ردانه‌چین بی‌انش‌کێ‌تی یا‌خود هه‌ینه‌وه! به‌ل‌م مه‌به‌ستی نه‌وه‌بوو که
به‌ته‌کان بش‌کێ‌تی و، نه‌وانیش بانگی ب‌که‌ن و، له‌گه‌ل‌یا‌ندا نه‌و وتوو‌یز و دی‌الو‌گه
ب‌کات، که‌ خوا (تعالی) با‌سی کردوه.

مه سه له ی سیه م:

هینانی ئیبراهیم بۆ لیکۆلینه وه و پرسیار لیکردنی، که نایا نه و نه و به لایه ی به سه ر په رستراوه کانیان هیناوه؟ وه لامداله وه ی ئیبراهیم: که گه وه که یان وایکرده، ئنجا سه ر هتا به خۆدا چوونه وه یان و، خۆ تاوانبار کردنیان و خۆ به سه ته مکار له قه له مدانیان، پاشان تیه لکه پانه وه یان و سه ره وین بوونیان جارێکی دیکه و، په خنه لیکرتی توندو پاشکاوی ئیبراهیم، که چۆن ده بن شتیکی بی سوودو بی زیان به رستن:

خو! ده ره رموی: ﴿قَالُوا ءَأَنْتَ ضَلَلْتَ هَذَا يَا إِبْرَاهِيمُ﴾ (١٢) ﴿قَالَ بَلْ فَكَلَّمُ كَبِيرُهُمْ هَذَا فَتَلَّوْهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾ (١٣) ﴿فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ﴾ (١٤) ﴿ثُمَّ نَكَّسُوا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ﴾ (١٥) ﴿قَالَ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ﴾ (١٦) ﴿أَبَىٰ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾ (١٧) ﴿﴾

شیکردنه وه ی ئه م ئایه تانه، له ده برگه دا:

(١). ﴿قَالُوا ءَأَنْتَ ضَلَلْتَ هَذَا يَا إِبْرَاهِيمُ﴾، گوئیان: نه ی ئیبراهیم! نایا تو نه وه ت به په رستراوه کانیان کردوه؟ لیره دا نه وه پێچراوه ته وه که سۆراغ و پشکنینیان به دوا ی ئیبراهیم دا کردو، گه پان و سووران و په یدایان کردو هینایان، نه وه هه مووی قرتیتره وه، چونکه مروف به سیاق و سه لیه ده یزانی، به په وت ددزانی و، سه لیه ش به کسه ره ی پێ ده بات، که پێویست به باسکردنی نا کات، به کسه ره له وه وه ده ست پێده کات که گوئیان: نه ی ئیبراهیم! نایا تو نه وه ت به په رستراوه کانیان کردوه؟ نه و شته نا لێن که به په رستراوه کانیان کراوه! واته: بۆ وینه نا لێن: (اَللّٰهُ تَعَالٰی اَلْهٰتٰنَا، اَوْ جَذَدَتْ اَلْهٰتٰنَا)، نا لێن: تو په رستراوه کانیان تێک و پێک دا و، له ت و په تت کردو و،

شکاند و تن؟! چونکه نایان هوئی وشه یک به کار بیتن، له گهل پایه و پیروزی و گه وری به رستراوه کاناندا نایا گونجاو نه ب، که بریتیه له لهت و په تکران و ټیکشکیان و وردو خاش کران، بهس ده لټن: تو وات به سر هټاون؟ تو وات لی کردوون؟

ننجا ده گونجی نهو جوړی پرسیار کردنه، بو داوی وه لآم بی، واته: نایا تو وات لیکر دوون؟ نهو له حالیکدا که نه یان زانیس، به لآم نه گهر زانیس تیان که نیبراهیم وایکړدوه، نهو ده جوړی پرسیار کردنه که پرسیار کردنی نکو ولیکړانه و سه رزه نشته کرانه، واته: نایا تو چوون وات لیکردن؟ تیمه نکو ولی لهو ده که یی؟ به سر زه نشته کردنه وه.

(۲) ﴿قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا﴾، گوتی: به لکو هم گه وریان وایکړدوه، وشه (بل) ده لټن: (إِذَا جَاءَ بَعْدَ الْإِسْفَهَامِ، أَفَأَدَّ إِطَالِ الْمُسْتَلْهَمِ عُنْ)، که واته: به روا له نیبراهیم نکو ولی لهو ده کات که نهو وایکړدبی، چونکه ده لټن: وشه (بل) نه گهر له دوی پرسیار کردنه و بی، نهو شته پرسیری له بار دوه کراوه، هه لیده وه شیتنه وه، نهوان ده لټن: ﴿مَأْتَتْ فَهَلَتْ هَذَا بِأَهْلِنَا﴾، نهویش ده لټن: ﴿بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا﴾، واته: من نه مکړدوه، به لکو هم گه وریان کردوویته، دوی تیمه کورته باسیکی تایهت دهر باره ی نهو جوړه وه لمدانه و نیبراهیم (عليه السلام) ده که یی، که چوون نکو ولی کردوه، له ووی کردوویته، له کاتیکدا که خو شی کردوویته؟!

(۳) ﴿فَنَلَّوْهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ﴾، ننجا لټیان به رسن نه گهر ده وین و قسه ده که ن، واته: مادام قسه ناکن، شایسته ی پرستان نین، نیبراهیم (عليه السلام) و یستوویته پټیان بلې: که نه وانه ته نانهت توانای قسه کردنیشان نیه، نه گهرنا مهرج نیه هر شتیک توانای قسه کردنی هه بوو، شایسته ی پرستان بی، به لآم واته: نهو پرستراوانه ی تیوه، هینده دهسته پاچهن و، هینده دوورن له ووی که به پرسترن، ته نانهت توانای قسه کردنیشان نیه، که مروف و جندو فرشته کان توانای قسه کردنیشان هه به، به لآم شایسته ی پرستانیش نین، به لآم نهوان ته نانهت نهویشیان له باراندا نیه، واته: هر هیچ نین و هیچیان لی هه لئاوهری.

(۴) ﴿فَرَجَعُوا إِلَىٰ أَنفُسِهِمْ﴾، واتە: گەرانبەھ بۇ لای خۇيان.

ا- ھەندىكىيان بۇ لای ھەندىكىيان گەرانبەھ.

ب- ياخۇد چاويان بە خۇياندا گىرايەھە و وريا بوونەھە، يانى: ئەو ناخ و خوارسكەي كە خوا ھەموو مەھەكەنى لەسەر خولقاندەھ، (كُلُّ مَوْلُودٍ عَلَى الْفِطْرَةِ^(۱))، (الْفِطْرَةُ) واتە: خوارسكى تەنيا خواپەرستىن، تەنيا بەندايەتتى بۇ خوا كەردن، ئەوھەيان ۋەك چۆن لە تاريكە شەۋىكىدا كە چەرايەك تۆزە شۇقىك دەدات، ئاۋا دل و دەروونەكەيان لە ژىر ئەو كەمپە و ژەنگى عادەت و نەرىت و كەلتوورى سەھەتى بىپەرستىي و ھتە، دىتە دەرىق و يەك سەرەتاتكە دەكا و تۆزە شەۋىك دەدات.

(۵) ﴿فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنتُمُ الظَّالِمُونَ﴾، گوتيان: بە دۇنيائى ئىۋە ستەمكارن، واتە: ئىۋە ستەمكارن نەك ئىپراھىم، لەبەر ئەۋەى بىتەكانى شكاندوون، ستەمى لىكەردىن، بەلكو ئىۋە ستەمكارن كە نەدەبوو ئەو بىتەھەر بىپەرستىن.

(۶) ﴿ثُمَّ نَكْسُوًا عَلَىٰ رُءُوسِهِمْ﴾، دوايى ھەلگىرەدراۋەھ سەر سەريان و سەرە وىن كرانبەھ، واتە: گەرانبەھ بۇ نەزائىي و سەرەكەشىي و سەرەخەرىي خۇيان، ئىنجا ئەم گەرانبەھەي خۇيان بۇ ناھەق، خوا ﷻ تەشەببى كەردەھ و چواندوۋىيەتتى بە شىكەھە كە پىشش راست دەپتەھە و لەسەر پىيان دەۋەستىن، سەرى لەسەرىيە پىي لە خوارىن، ۋەك ھالەتى سەۋشەتتى، بەلام جارىكى دىكە دووبارە خۇي لىنگەھ قوۋچ دەكا، خۇي سەرەۋىن دەكەتەھە ھەلدەگەرەتەھە، گەرانبەھەيان بۇ ناھەق و بۇ نەقامىي و نەزائىي، ئەو ھالەتەي ئەۋان چواندەھ بە كەسىكەھە، كە پىشش لەسەر پىيان ۋەستاۋە، دوايى جارىكى دىكە خۇي سەرەۋىن دەكەتەھە.

(۱) (عن أبي هريرة رضي الله عنه قال قال النبي ﷺ: مَا مِنْ مَوْلُودٍ إِلَّا يُولَدُ عَلَى الْفِطْرَةِ فَأَبْوَاهُ يَهُودًا أَوْ نَصْرَانًا أَوْ يَجُوسًا، كَمَا تَنَتَجُ الْبَهِيمَةُ بَهِيمَةً جَمْعَاءَ، هَلْ تَجُوسُ فِيهَا مِنْ جَذَعَاءَ؟ ثُمَّ يَقُولُ أَبُو هُرَيْرَةَ رضي الله عنه: (فِطْرَةُ اللَّهِ الْبَنِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَىٰ لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ، ذَلِكَ الَّذِينَ الْقِيَمُ) أخرجه البخاري في: ۲۳ كتاب الجنائز: ۸۰ باب إذا أسلم الصبي فمات هل يصل عليه؟.

۷- ﴿لَقَدْ عَلِمْتَ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ﴾، گوئی: تۆ دەزانی: ئەوانە قسە ناکەن و نادۆن! واتە: قسەنەکردنی ئەوان بۆ تۆ شتێکی زانراوە، کەواتە: چۆن پێمان دەڵێی لێیان بپرسن! لە گەورە کەیان بپرسن!

۸- ﴿كَأَلَمْ نَعْبُدْكَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا يَضُرُّكُمْ﴾، واتە: گوئی: ئایا ئێوە لە جیاتی خوا، لە گەڵ خوادا شتێک دەپەرست، کە هیچ سوودیکتان پێناگەیەنێ، زیانیشتان لێ نادات؟ پرسیار لێکردنە کە پرسیارکردنی نکوو لێ لێکردن و سەر زەنشترکردن، ئنجا کە دەڵێ: ﴿مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا﴾، یانی: تۆز قانێک، هەر تۆز نیکیش سوودتان پێ ناگەیەنێ، ﴿وَلَا يَضُرُّكُمْ﴾، دیسان ئەویش واتە: هەر تۆز نیکیش ناتوانی زیانتان پێ بگەیەنێ، ئەگەر لێتان تووڕە بێ.

۹- ﴿أَفِ لَكُمْ وَلِمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾، من بێزاری دەردەبەم، بۆ ئێوە و بۆ ئەوەش کە لە جیاتی خوا دەپەرست، (التَّائِفُ: صَوْتُ يَدُلُّ عَلَى التَّضَجُّرِ)، واتە: (تَأْفُفُ) دەنگێکە بێزاری دەربەڕین و ناخۆشچالایی دەگەیەنێ، (أَفِ: اسم فعل)، وشە (أَفِ) کە بە (إف) یش هاتو، ناوی کردارە، واتە: (اتَّضَجِرْ، أَتَّكَّرْ) بێزاری دەردەبەم، یان ناپەرحەتم.

۱۰- ﴿أَفَلَا تَعْقِلُونَ﴾، ئایە نافامن؟! واتە: ئایا عەقل و ھۆشیکتان نیە کە ھەق و ناھەقی پێ لێک جیا بکەنەو، عەقل و ھۆشیکتان نیە پێنمايێتان بکات، کە ئەو بت و پەیکەرە رانە شایستە ی پەرسترا نین؟!

کورتە باسیک دەربارەی وەلامی ئیبراھیم عليه السلام:

گەورەکەیان شکاندوونی

لێرەدا باسیکی ئەو وەلامەی ئیبراھیم عليه السلام دەکەین کە دەفەرموێ: من ئەو بتانەم نەشکاندوون، کاتیک لێی دەپرسن: ئایا تۆ ئەو پەرستراوانەی ئیمەت شکاندوون، تۆ وات بەسەر هێناون؟ دەڵێ: بەلکو گەورەکەیان وایکردووە، لێیان بپرسن، نەگەر قسە دەکەن! دیارە زانایان لێرەدا مشت و مریکی زۆریان بوووە، کە ئیبراھیم عليه السلام چۆن پتگای بە خۆی داووە پێیان بۆ: من وام نەکردووە و ئەو بتهیان وای کردووە و لێیان بپرسن! بۆیە چەند وەلامیکیان داوونەو:

۱- وەلامیکیان ئەو ڕیواوەتەیه کە پتشتیش ئیمە لە تەفسیری سوورەتی ئیبراھیمدا و، لە کاتی گیرانەوێ بەسەرھاتی ئیبراھیمدا هێنامان، لەوێدا ئەو ڕیواوەتەمان هێنا و درێژەی ئەو بەسەرھاتەمان هێنا، بەلام لێرەدا تەنیا کورتەیهکی ئەو بەسەرھاتە دێنین.

{قَالَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ: «لَمْ يَكْذِبْ إِبْرَاهِيمُ فِي شَيْءٍ إِلَّا فِي ثَلَاثٍ كُلُّهُنَّ فِي اللَّهِ: قَوْلُهُ: إِنِّي سَقِيمٌ” وَلَمْ يَكُنْ سَقِيمًا، وَقَوْلُهُ إِسَارَةً: أَخْتِي، وَقَوْلُهُ: بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا (آخرجه: البخاري: ۲۲۱۷، ۳۶۵۷، ۶۹۵۰)، ومسلم: ۲۳۷۱، أبو داود: ۲۲۱۲، والترمذي: ۳۱۶۶، إسناده حسن ورجاله ثقات}.

واتە: پتغەمبەری خوا ﷺ فەرمووێت: ئیبراھیم هەرگیز لە هیچ شتێکدا درۆی نەکردووە، مەگەر سێ جار، ئەویش هەستیکیان لە پتتاوی خوادا بوون:

أ- کە گوێ: من نەخۆشم (وەک لە سوورەتی (الصفافات) دا هاتووە، کاتیک کە خەڵکەکە دەچنە دەری، چاوەڕێ دەکەن کە ئیبراھیمیش عليه السلام لەگەڵیاندا بچێتە دەر، ئنجا سەیران

دەبن، يان جەژنى نەورۆز دەبن، يان گەشتىك دەبن، ئىبراھىم لەگە ئيان ناچن و دەلى:
﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾، من نەخۆشم واته: ناتوانم بيمە دەرى، كە نەخۆشیش نەبووه.

ب- كاتىك بە سارە دەلى ئەوه خوشكمە. (كە ھاوسەريشى بووه، كاتىك كە دەچىت
بۆ مىسر، ديارە عادەتى فيرعهونى مىسر وابووه، كە ھەر كەسىك ھاوسەريكى جوانى
لەگەلدا بووبن، لىي زەوت كردوه، بۆيە ئىبراھىم **عليه السلام** دەلى ئەوه خوشكمە، بۆ ئەوھى
لىي زەوت نەكات).

ج- كە گوتوويەتى: گەورەكەيان واى بەسەر ئەو بت و پەيكەرەنە ھىتاوہ و تىك و پىكى
شكاندوون، (كە خۆيشى وايلىكردوون).

نجا ھەندىك لە زانايان گوتوويانە كە ئىبراھىم **عليه السلام** لىرەدا لەبەرخوا ئەو
قسەيەى كردوہ كە راست نەبووہ و واش نەبووہ، بەلەم لە پىناوى خوادا بووہ،
بە پىتى ئەم فەرمایشتهى پىغەمبەر **ﷺ**.

ھەلبەتە كە پىغەمبەريش **ﷺ** دەفەرموى: كە ئىبراھىم ئەو سى شتەى گوتوون
لە پىناوى خوادا و، ئەو سى درۆيەى كردوون، ھەرسىكيان درۆى پروون و پاشكاو
نين، بۆ ھوونە:

أ- كە دەلى: ﴿إِنِّي سَقِيمٌ﴾، من نەخۆشم، واته: دلەم بىزارو نەخۆشە لەو بتانەى ئىوہ.

ب- كە بە سارە دەلى: خوشكمە (أختي)، گوتوويەتى: سارە جگە لە من و تۆ ھىچ
بروادارىك لەسەر زەوى نىہ، كەواتە: ئەگەر ھاوسەرم نەبووباي، لە نىماندا خوشك و
براين.

ج- كە دەفەرموى: ﴿بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ هَذَا﴾، واته: من رەم لەو گەورەيان ھەستا،
بە ھۆى رە ھەئسانم لەو بتە گەورەيان، كە زۆرى دەپەرستى و زۆر بەندايەتیی بۆ دەكەن،
ئەوانەشم شكاند، كەواتە: بە ھۆى رە ھەئسانم لەو بتە گەورەيە، رەم چووہ ئەوانیش و
ناوا وردو خاشم كردن، يانى: ھەر سىكيان دەگونجى كە بە جۆرىك تەئويل بكړين.

بۆيەش وا دەتیم، چونکە هەندیک لە زانیان ئەو بەسەرھاتە ڕەت دەکەنەوه، ئەو کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرمۆی: ئیبراھیم ئەو سێ درۆیە کردوون، دەتین: درۆکردن شایستە پێغەمبەرەکان نیە و، پێغەمبەر ﷺ شتی وای نەفەرموو، وەک لە تەفسیری سوورەتی ئیبراھیمیشدا باسمان کرد.

۲- ڕایەکی دیکە ئەوێە کە فەرمووێەتی: ﴿بَلْ فَعَلَهُمْ كَيْدُ هَذَا﴾، ئەمە وەک ئەوێە کە تۆ شتیکی گرت و بەرچاوت کردی، یەکیک لەو لای ڕا بێ بێ: ئەو تۆ کردووتە؟! تۆش بێتی: نەخیر! بەلکو تۆ کردووتە!! بە توانج و تەوسەوه، ئەمە وەک لە سوورەتی (الدخان)دا هاتو، کە خوای بەرز دەفەرمۆی: ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾ (۱۹)، واتە: بپێژە تۆ زالی و بەرزی! کە بە پێچەوانەوێە، واتە: ئەمە بە توانجەوێە و بانی: تۆ ژێر دەستی و بێ پێزی، ﴿ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ﴾، واتە: تۆ پێت وابوو کە زالی و بەرزی، کە چی تێستا بە پێچەوانەوێە، دیارە بە توانج و بە تەوسەوه ئەو قسەیه دەکری.

۳- تەنویلێکی دیکە ئەوێە، کە ئەم قسە ئیبراھیم (عليه السلام) بۆیە دەفەرمۆی: ﴿بَلْ فَعَلَهُ كَيْدُ هَذَا﴾، واتە: ئەو بته زلە ڕازی نەبوو ئەو هەموو هاوێەشانە ی هەبن، کە دەفەرمۆی: ئەو وایکردو، دەیهوێ سەرنجیان ڕابکێشی بۆ ئەو، کە ئەو بته کەورەیه ڕازی نەبوو، ئەو ورده بتهانە ی لەگەڵدا بپەرستین، ئەدی خوای بەرز ومەزن چۆن ڕازی دەبێ هەندیک لە دوستکاروێەکانی لەگەڵدا بپەرستین!

لێرەدا پرسیارێک دێتە پێش، بۆچی پێغەمبەر ﷺ ئەو قسەیه ئیبراھیمی (عليه السلام) ناو ناوێ درۆ؟ سێ وەلام هەن:

یەکم: ئەو فەرموودەیه سەنەدەکە ی راست نیە و، پێغەمبەر ﷺ درۆی پالێنەداووتە لای ئیبراھیم، ئەو فەرموودەیه پێغەمبەر ﷺ نەیفەرموو.

دوو: ئەو قسانە ئیبراھیم کە دەر بارە ی (نەخۆشی و، سارە و، بته کان) کردوونی، لە شیوێ درۆدا بوون بە ڕوالت، بەلام لە راستیدا مەبەستی پێ (کنارد) بوو، بە کوردیی پێ دەتین: لەبەر ڕا هاوێشتن، بە (تعريض وکنایه) ئەوێ فەرموو.

ستیه: لەو حالەتدا درۆ دروستە، مادام ئامانجێکی هێندە گەورە بەکی لەسەر درۆیەکی کەوتبێ، دروستە لەو حالەتە، مادام ئەو ئامانجە گەورەیه بەو درۆیه نەبێ نایەتە دی، دروستە بکری.

بە ھەر حال ئەوانە سێ وە ئامەن، بەلام من ئەوەی کە زیاتر بە دڵمەوێ دەنووسێ، ئەوەیە کە ئیبراھیم عليه السلام بە توانج و بە تەوسەو فەرموویەتی: **فَعَلَهُ، كَيِّرُهُمْ هَذَا**، ئەو گەورەیان کردوویەتی! دەشزانن ئەو گەورەیان هیچ ناکات، کەواتە: یان دەبێ ئیبراھیم بێ، یان دەبێ بە گەورەکیان بێ، چونکە ئەوان دەلێن: ئیبراھیم تۆ کردووتە، ئەویش دەلێ: بە لکو بته گەورەکیان کردوویەتی، ئنجا دەزانن کە بته گەورەکیان ئەوەی پێ ناکری، کەواتە: ئیبراھیم کردوویەتی، یانی: لێرەدا دوو تۆمەتبار ھەن:

أ- بته گەورەکیان.

ب- ئیبراھیم عليه السلام، بته گەورەکەش پێی ناکری، کەواتە: ئیبراھیم کردوویەتی، بەلام وەک گۆتم: تۆ کەشیک پرسیاری ئەوەت لێ دەکات، کە تۆ ئەو کارەت ئەنجام داوە؟ تۆش دەلێ: نەخێر بە لکو تۆ! واتە: بە دڵنایەوێ من کردوومە، چونکە بە تۆ ناکری، واتە: نەگەر من نەبم ئەو بتانەم ورد خاش کردبێ، خو ئەو بته گەورەیشیان نیە؟! من ئەوەیانم زیاتر بە دڵم دەنووسێ، بە ھەر حال ئەوانی دیکەش ھەراکامیکیان بە شتیک لە زانایان قبوولیان کردوون.

ئەوەی بە لامەوێ گەرنە بە پاستیی ئەوەیە، کە چۆن پێغەمبەرەان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، لە شتیک پاک بکەینەوێ و بە دووریان بگرن، کە شایستەیی پایە و ھەقامی بەرز و ناوازیان نەبێ، ئەوەی کە بە لامەوێ گەرنە نا ئەوەیە، چونکە پێغەمبەرەان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، لە لووتکەیی بەرز و ھەموو پەشتیکی جوان و پەسندا بوون و، دوور بوون لە ھەر خوویەکی دزیو و ناپەسند، ئەمە مەبدەئە، بەلام بێگومان کاتیک کە مەرۆف دێتە دنیای واقعیەشەو، جاری وا ھەبە

پاراستنى ئەو پرەنسىپ و مەبدەئانە، واقع جۆرىك لە نەرمش و نەرم و نايانى (خۆ گونجاندن) پتويست دەكات، بۆ ئەوەی ئەو پرەنسىپ و مەبدەئانەت پارتىزاو بن، ھەر ھەرك پىغەمبەر ﷺ ھەرگىز نامادە نەبوو ھەمىشە پەرسىپا، تەسلىمى كافران بىكەت، بەلام لە سولھى ھودەبىيەدا، كاتىك پىكەتوتنامەكە نىمزا دەكەن، كورى سۆھەبىلى كورى ھەمى (ئەبىو بەسیر) و، دواى ئەو ئەبىو جەندەل، كە ھەردوو كىيان لەو كاتەدا مسولمان دەبن، كافرەكان دەلەن دەبن تەسلىمان بىكەنەو، پىغەمبەر ﷺ دەفەرموى: بىاندەن بە من، با تەسلىمان نەكەمەو، دەلەن: نەخىر، يان پىكەتوتنامە و سولھەكە ھەلدەو شىنەو، يان دەبن تەسلىمان بىكەو، پىغەمبەر ﷺ بە ناچارى تەسلىمان دەكاتەو، ھەك پەرسىپ (مەبدا) پىغەمبەر ﷺ ھەرگىز مسولمانىكى تەسلىمى كافران نەكردە بىجەوسىنەو، بەلام لىرەدا بۆچى تەسلىمان دەكات؟ لەبەر ئەوەى واقعەكە وا دەخوازى و نامانجىكى گەورەتر پەكى لەسەر ئەو كەوتەو، نىجا لە كاتىكدا دوو شتى باش تىكەدەگىرەن، دەبن تەماشايان بىكەى: كاميان باشىيەكەى زىاترە، دەبن ئەويان ھەلبۇرى و، كاميان باشىيەكەى كەمترە، بىكەى قوربانى ئەوى دىكەيان، ھەر ھەرك كاتىك دوو زىان پەوت تىدەكەن، دەبن تەماشايان بىكەى: كاميان زىانەكەى گەورەترە، ئەويان لە خۆت دوور بىخەو، بە تەھەممول كەردنى ئەوى دىكەيان، ھەر ھەرك زانىيان گوتوو يانە: (إِحْتِمَالُ أَخْفِ الضَّرَرَيْنِ)، ياخود (إِحْتِمَالُ أَهْوَنِ الشَّرَيْنِ)، واتە: لە دوو زىانان زىانە كەمترەكە دەبن تەھەممول بىكى، بەلام (تفويط أدنى المصلحتين)، لە دوو بەرژەوئەندى، كاميان گچەكەترە، ئەويان بىفەوتىنرى و بەرژەوئەندى گەورەكە داين بىكى.

مه سه له ی چواره م:

بپیاردانی گه لی ئیبراهیم به سووتاندنی ئیبراهیم و، فه رمانکردنی خوا به ساردو سه لامهت بوونی ناگره که له سه ر ئیبراهیم و، پووجه ل کردنه وه ی خوا ﴿بَوَّيْلَانَهُ كَهَيَانَ وَ، سه ره نجام گیرانیان به زیانبارترین:

خوا ده فه رموی: ﴿قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ إِن كُنْتُمْ فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَبْنَازُ كُفْرِي بَرَاءً وَسَلَّمًا عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾ وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾﴾

شیگردنه وه ی ئەم ئایه تانه، له پینچ برکه دا:

١- ﴿قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلِهَتَكُمْ﴾، گوتهان: بيسووتین و په رستراوه کانتان سه ربه خه، واته: دوا ی نه وه ی که له مهیدانی به لکه و ده لیلدا شکست ده خۆن، په نا ده به نه بهر هه ره شه و گو په شه و ناسن و ناگر، که ده لێن: (حَرِّقُوهُ: التحريق مُبَالَغَةً فِي الْحَرْقِ)، (تعريق) زنده پویکردنه له سووتاندا، واته: زور چاکی بسووتین، بیکه نه فه ره برووت.

جی سهرنج نه وه یه له زۆربه ی ته فسیره کاند، ته نانه ت (محمد الطاهر بن عاشور) ده لێ: (قِيلَ الَّذِي أَشَارَ بِالرَّأْيِ بِإِحْرَاقِ إِبْرَاهِيمَ رَجُلٌ مِنَ الْقَوْمِ كُرْدِيٍّ اسْمُهُ: هَيْثُونٌ^(١))، واته: گوتراوه: نه وه ی ئاماژه ی داوه به سووتاندنی ئیبراهیم، پیاویک بووه له گه لی کورد، ناوی (هَيْثُون) بووه.

هه لبه ته نه گه ر وابی ده بی نه و خه لکه ی له و ی بوون، زیاتر کورد بووبن، نه گه رنا کوردیکی غه ریب و غه واره و ئاواره، نه و ده سه لاتهی نه نه و ته گبیره

بکات و نهو ناماژیه بکات، به هر حال نهو گیرداوهیه سه نه دیکی واشی
نیه، گرنه نهو به نهو قسه به له تهفسیره کاندایا، ئنجا گهلی کوردیش
وهک هه موو گهلانی دیکه، چاک و خراپیان ههیه، نهو کاته نهو خه لکەش
هه مووی نه هلی کوفرو شیرک بووه، به کوردو غهیری کوردیشهوه.

که ده لێن: ﴿وَأَسْرُواْ إِلَٰهَتَكُمْ﴾، په رستراوه کانتان سه ربخن، نه مه ته عبیریکی
زۆر سه رسورهینه ره! چونکه په رستراو ده بی په رسته ره کانی سه ربخات، په روه دگاری
په رستراو، ده بی ناگای له وانه بی که ده په رستن و لێی ده پارێنه وه، که چی نهوان
ده لێن: په رستراوه کانتان سه ربخن، نهو چ په رستراویکه که پێوستی به وه بی
په رسته ره کانی سه ری بخهن؟ هه روهک کاتی غۆی له شاری مه ککه، به کیک له
هاوبهش بو خوا دانه ره کانی بیتیکی ده بی ده په رستی، ته ماشا ده کات رێوی میزی
پیدا ده کات، ئنجا به شیعەر ده لێ: من په رستراویک ناپه رستم رێوی میزی پیدا
بکات و، نه شتوانی به رگری له غۆی بکات!

٢- ﴿إِنْ كُنْتُمْ فَاعِلِينَ﴾، نه گهر تێوه نه نجام ده رن، واته: نه گهر تێوه نه نجام ده ری
سه ر خستنی په رستراوه کانتان، ئیبراهیم بسووتین، یا خود نه گهر ده تانه وێ شتیکی بکه ن
که سوودتان پێ بکه به ن، نهو به که ئیبراهیم بسووتین، ئنجا خوا ﷻ نهو هه مووی
ده پێچینه وه که چۆن دارو باریان هینا و، ناگریان تی به رداو، ناگه که مه شخه لی به رز
بووه، مه نجه نیقیان هینا و ئیبراهیمیان خسته تێو مه نجه نیقه که وه، وهک چۆن گولله
تۆپێک به (مذق) پێک فری ده ده ی، ناوا ئیبراهیمیان هه لدا به تێو مه شخه ل و بلیسه ی
ناگه که، خوا ﷻ نهو هه مووی ده پێچینه وه.

٣- ﴿قُلْنَا يَا نُؤُفٍّ كُفٍّ بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَىٰ إِِبْرَاهِيمَ﴾، دواي نهو ده ی نهوان ناگریان کرده وه،
ئیبراهیمیان خسته تێو مه نجه نیقه وه وه لێاندا، تێمهش گوتمان: نهی ناگر! ساردو بی
زیان به له سه ر ئیبراهیم، ساردی پێچه وانه ی سروشتیه تی و، سه لامه تیش به، یانی:
هیندهش سارد مه به زیانی پێ بکه به ن، واته: ساردیکی سه لامهت و بی زیان به.

(۴) ﴿وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا﴾، نهوان پیلانیان بۆی مه بهست بوو، پیلانیان بۆی ویست، نه خشه به کی خرایان بۆی ویست، نه مه نهوه ده گه به نی که پیلانی سووتاندنی ئیبراهیمیان عليه السلام به په نهانیی دارشتوه و ئیبراهیم نه یزانیوه چی لی ده کهن و چی پنده کهن! یاخود بۆ نهوهی خوئی په نهان نه کات و، خوئی نهشاریتتهوه، رهنگه وایان گومان بردی، بۆیه که ده فهرموئ: ﴿وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا﴾، واته: پیلانیان بۆی ویست، فیلیکیان بۆی ویست، پیلان و فیل نهوهیه که به په نهانیی بکری.

(۵) ﴿فَجَعَلْنَاهُمْ الْأَخْسَرِينَ﴾، که چی ئیمه نه وائمان گپرا به زیانبارترین.

وشه: ﴿الْأَخْسَرِينَ﴾، زنده رۆیه له (خاسر)، که (أَخْسَر) واته: زیانبارترین و، (خاسر) واته: زیانبار، (الْأَخْسَرِينَ: إسم تفضیل مَسْلُوبٌ لِمُقَاَصَلَةٍ)، لیره دا نه یه فهرموه زیانبارترین له چی؟ له خودی خویمان دا زیانبارترین بوون، یانی: زیانباریه که یان تا که له جووری خویدا، که هیچ جووره زیانباریه کی دیکه ناگاتی.

لیره دا نه م فهرموودهیه دینین: اَعَنْ عَالِشَةً رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، إِنْ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ قَالَ: «إِنَّ إِبْرَاهِيمَ حَبِيبَ الْأَقْبَى فِي النَّارِ لَمْ تَكُنْ دَابَّةً إِلَّا تُطْفِئُ عَنْهُ النَّارَ، غَيْرَ الْوَزْغِ، فَإِنَّهُ كَانَ يَنْفُخُ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، فَأَمَرَ رَسُولُ اللَّهِ ﷺ بِقَتْلِهِ» (أخرجه أحمد: ۲۴۵۷۸، وابن ماجه: ۳۲۳۱، قال البوصري: هذا إسناد صحيح، وابن حبان: ۵۶۳۱، وابن أبي شيبه: ۱۹۸۹۸، وأبو يعلى: ۴۳۵۷).

واته: دایکمان عایشه خوا لیتی رازی بی (هاوسه ری پیغه مبه ر ﷺ و کچی نه بووبه کری صیددیق خوا لیمان رازی بی) ده لئ: پیغه مبه ر ﷺ فهرموویه تی: ئیبراهیم کاتیک فریدرایه تئو ناگر، هیچ زیانداریک نه بوو، مه گهر ناگره که ی له ئیبراهیم ده کوژانده وه (هه ر کامیکیان به پتی خوئی) جگه له قویری (الْوَزْغِ)^(۱).

(۱) (الْوَزْغُ) که پیغه مبه ر ﷺ فهرمانی کردوه به کوشتنی، له (المعجم الوسيط) دا ص ۱۰۲۹، ده لئ: (الْوَزْغُ: سَامٌ أَبْرَضَ لِلذَّكْرِ وَالْأُنْثَى، أَوْ الْوَزْغُ لِلذَّكْرِ، وَالْوَزْغَةُ لِلْأُنْثَى)، واته: زه هرداریکی به له که، بۆ تیر و می ده کوترئ: (الْوَزْغَةُ)، یاخود (وَزْغ) بۆ تیره و (وَزْغَةُ) بۆ مینه به، له کورده واریی خویماندا قویری پی ده لئین، هه ندیک سه رما زه له ی پی ده لئین، به لام سه رما

فوۋى لە ئاگرە كە دەكر، بۆ ئەوھى ئاگرە كەى ئىپراھىم غۆشتر بىكات، بۆھى
پىغەمبەر فەرمانى كىردوھ بە كوشتنى قۇرى (الْوَزْغ) لە ھەر شوئىك بىننەن.
ئەمەش ۋەك ھاودەردى دەربىننىك لەگەل ئىپراھىمدا، ئەگەرنا ئەو قۇرىيە
كە تىستا ھەيە، ئەوھ نەبووھ كە فوۋى لە ئاگرە كەى ئىپراھىم (عليه السلام) كىردوھ، بەلام
ۋەك ھەلوئىست نواندىكى ئىمانىي و، مادام پىغەمبەر ﷺ فەرموۋىيەتى بىكوژن،
ھەمەن ديارە زىانىكى ھەيە، ھەروھك (المعجم الوسيط) دەلتى: ژەھردارىكى
بەلەكە.

خاۋەنى (التحرير والتنوير) لە تەفسىرە كەيدا^(۱) دەلتى: ئەو گەلەى كە ئىپراھىم
لە ئىۋاندا بووھ كىدانىي بوون و، نازناۋى پادشاھە كەيان نەمروود بووھ و،
ھەندىكىش گوتوۋىانە: ئەو پادشاھەى كە لە سەردەمى ئىپراھىمدا بووھ، ھەر
ناۋى نەمروود بووھ، نەك نازناۋى پادشاھەتى، واتە: ھەر ناۋى شەخشى خۆى
نەمروود، ياخود (مَرْوَد) بووھ، دوايى گەلى كىدانىيەكان لە (أور الكلدانيين) كە
لە باشوۋرى عىراق بووھ، مۆلك و دەسەلاتيان لەسەر دەستى ئاشوۋرىيەكان
كۆتايى ھاتوھ و ئاشورىيەكان بەسەرياندا زال بوون و، مېژو ئەوھى چەسپاندوھ
كە عىلامىيەكان (العلاميين) كە خەلكى (سووس) بوون، ئەوان دەسەلاتيان پاناوھ
و ھەبووھ بەسەر ولاتى كىداندا، لە سەردەمى ژيانى ئىپراھىمدا (عليه السلام)، لە دەۋرى
سالى (۲۲۸۶) پىش زايىن (پىش لە داىك بوونى عىسا (عليه السلام)، ئىجا بەو پىيە
بىت: (۲۲۸۶ + ۲۰۲۰ = ۴۳۰۶) سال لەمەۋبەر، واتە: ئىپراھىم (عليه السلام) بە نىزىكەى
(۴۳۰۶) سال لەمەۋبەر ژىاوھ.

زەلە گچكەترە، قۇرىي گەورەترە، بە قەدەر لەپە دەستىك دەبى، بە زۆرى لە چىلو
چۆل و ئىۋدارو بەرخو دەۋن دا ھەيە، بەلام نەمزالىنوھ ژاردار (سام) بى، مەگەر مەبەست
جۆرىكى سەرمازەلە بى.

مه سه له ی پئنجهم:

دهرباز کرانی ئیبراهیم علیه السلام و، لووطی برزای به ره و سه زه مینی شام، که خوا علیه السلام پیت و پیزی تیخستوه و، پی به خشرانی، هه کام له نیسحافی کوپی و به عقووبی نه وهی و، گپریانان به پتسه و، سروش بو کرانیان، که خوابه رست و نوژکه رو زه کاندهر بن:

خوا دهه رموی: ﴿وَجَعَلْنَاهُ لُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ﴾ (٧٦) وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً ۚ وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٧﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَمَةً يَهْدُونَ ۚ بِأَمْرًا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَبِيدٌ ﴿٧٨﴾

شیکردنه وهی ئه م ئایه تانه، له ههشت برکه دا:

١- ﴿وَجَعَلْنَاهُ لُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ﴾، نهویش و لووطیشمان دهرباز کردن بو نه و سه زه مینهی که پیت و پیزمان تیخستوه بو جیهانیان، که مه به ست پی سه زه مینی شامه، ههروهک پیتیش گوتمان: ئایه تی به کممی سووره تی (الإسراء) یش زور به پوونی نه وه ده گه به نئ، که خوا علیه السلام دهه رموی: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ ۚ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنَ الْمَذِينِ ۚ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ﴾ (١٧)

وشه ی (نَجِيْنًا) (صَمْنٌ نَجِيْنًا مَعْنَى الْإِغْرَاجِ، فَعَدِّي بِحَرْفِ إِلَى)، واته: وشه ی (نَجِيْنًا) مانای ده ره پترانی خراوه ته نئو، هه بویه به پیتی (إِلَى) به رکاری خواستوه، نه گه نا ده یفه رموو: (نَجِيْنًا مِنْ) دهربازمان کرد له، به لام که دهه رموی: دهربازمان کرد بو، واته: دهربازمان کردو ده زمان هینا و کوچمان پی

کرد، بهر ه و نهو سهر زه مینهی که پیت و پیزمان تیختسته و بو جیهانیان، که مه به ست پیتی شامه.

(۲) - ﴿وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً﴾، ئیسحاق و یه عقووبیشمان پین به خشین به زیاده، وشه (نَافِلَةً) هه ندیکیان گوتوو یانه: (خَالِه)، له یه عقووب، واته: یه عقووبمان به زیاده پین به خشی، به لَآم ده گونجی (حال) بِن له ئیسحاق و له یه عقووبیش، چونکه خوا ٱٱٱ ههر کام له ئیسحاق و یه عقووبی کوری ئیسحاقیشی به ئیبراهیم به خشین، به بِن نهو هی که ئیبراهیم داوا بکات، ئنجا (نَافِلَةً) ش (الرَّيَاذَةُ غَيْرُ الْمَوْعُودَةِ)، زیاده یه ک که به لَئین نه دراوه (به لَئینی له سهر نه دراوه)، ئنجا نهو زیاده له سهر چی؟ واته: زیاده له سهر ئیسماعیل ٱٱٱ چونکه خوا ٱٱٱ ئیسماعیلی به ئیبراهیم به خشی له نه نجامی پارانهوه و داوا کردنی دا له خوا ٱٱٱ، به لَآم ئیسحاق پیتدا و یه عقووبیشی به ئیسحاقدا و، ههر دوو کیشیانی به ئیبراهیم ٱٱٱ دان، زنده له سهر ئیسماعیل که هه بیوو، نه مهش به لَکه یه له سهر نهو هی که ئیسماعیل کوری گهرهی ئیبراهیمه ٱٱٱ، که تَیمه پینشر له تهفسیری سوورتهی (مریم) دا، له باسی ژبانی ئیسحاق و یه عقووبدا و، له باسی ژبانی ئیسماعیلدا نهو هه مان خستوته ٱوو، که جووله که کان ده لَئین: (ذَبِیح) واته: نهو هی که هیتراوته سهر سهر برین، ئیسحاق بووه، به لَآم نه م نایه تهش و له ویش به لَکه ی دیکه مان هیتراوه نهوه، که نه خیر ئیسماعیل بووه، چونکه ههر له په یمانی کوندا هاتوه که ئیسحاق پازده سال له دوا ی ئیسماعیل به ئیبراهیم دراوه و، واته: ئیسماعیل پازده (۱۵) سال له ئیسحاق گهره تر بووه، ههر له په یمانی کوندا ده لَئ: کوره گهره که ی ئیبراهیم بوو که هیترا به سهر سهر بران، که کوره گهره که شی ئیسماعیل بووه^(۱).

(۳) - ﴿وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ﴾، وشه (وَكُلًّا) له باره ی نه م نهو وینی سهری گوتراوه: (عَوْضٌ عَنِ الْمُضَافِ إِلَيْهِ، أَي: كُلُّهُمْ جَعَلْنَا صَالِحِينَ)، (ته نوین) قهره بووی پالوه لادراوه، پانی: ههر کامیک له وان (ئیسحاق و یه عقووب) مان له چاکان گیران.

(۱) له تهفسیری سوورتهی (الصافات) دا، به درتژی باسی نهو هه مه له یه مان کردوه.

(۴) - ﴿وَحَمَلْنَهُمْ أَمَةً﴾، گپړاویشمانن به پټشوا، وشه ی (أَمَةً) کوی (إمام)ه، نه ویش بریتیه: لهو پټشپړدو و سهر مه شقه ی که خه لکیک کاری و دک کاری نهو بکات.

(۵) - ﴿يَهْدُونَكُم بِأَمْرِنَا﴾، به فرمانی ټیمه پټنمایان ده کرد (پټنمای خه لکیان ده کرد)، که نهو پټنماییه بریتی بووه: له چاککردنی خه لک له پووی بووناسییه وه، له پووی نیمان و عه قیده یان، له پووی پرستشه کانیا، له پووی ناکارو پړوشتی شه خسیان، له پووی ناکارو پړوشتی خیزانی و کومه لایه تیی و سیاسیان و ... هتد، نه وانه هه مووی ده گرته وه.

(۶) - ﴿وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ﴾، نه جامدانی کرده وه هره به باشه کانیشمان بو یان سروشکرد (أَي: وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ هَذَا الْكَلِمَ وَالْتَّقْدِيرَ: وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ أَنْ افْعَلُوا الْخَيْرَاتِ)، بو مان سروشکردن که کرده وه هره به باشه کان (کرده وه باشتره کان) نه انجام بدن، چونکه (خَيْر) بریتیه له کرده وه ی باشتر، ننجا (خَيْرَات) کوی (خَيْرَةً) یه، واته: کرده وه باشتره کان.

(۷) - ﴿وَلَقَامَ الصَّلَاةَ وَرِثَاءَ الزَّكَاةِ﴾، بو شمان سروش کردن: به رپا کردن نوږ و، زه کات دان، لټرهدا دوا ی نه وه ی خوا به گشتی فهرموویه تی: (فِعْلَ الْخَيْرَاتِ) کرده وه باشتره کان، به رپا کردن نوږ و زه کات دان، تاییه ت کراون، نه م دووانه ی به تاییه ت باس کردوون، که نه مهش باس کردن تاییه ته له دوا ی گشتی (ذکر الخاص بعد العام)، بو نه وه ی سهرنجمان را بکټشی بو گرنگی نوږ و زه کات، که نوږ هه فی خوا به و، زه کات هه فی خه لکه، نوږ پایه ی مه عنه وی دینداریه و، زه کات پایه ی ماددی و نابووری دینداریه.

(۸) - ﴿وَكَاثُرًا لَنَا عَمِيدِينَ﴾، نه وان بو ټیمه پهرسته ر بوون، ملکه چ بوون، واته: سیفه تی پهرستن و به ندا به تیی کردن بو ټیمه، له نه واندا پوچوو و ریشه دارو چټگیر بوو.

مەسەلە ی شەشەم و کۆتایی:

پێدانی حکمەت و زانست بە لووط و، دەربازکرانی لە ئاوەدانایی خراپەکارو،
خستارنە ئیو بەزەیی خواوە، بە هۆی چاک بوونیهوه:

خو! دەفەر موێ: ﴿وَلَوْطًا ءَايَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ
تَعْمَلُ الْفٰحِشٰتِ ۚ اِنَّهُمْ كَانُوْا قَوْمَ سَوُوْا فٰسِقِيْنَ ﴿٧٦﴾ وَاَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمٰتِنَا اِنَّهٗ مِنْ
الصّٰلِحِيْنَ ﴿٧٧﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم ئایەتانە، لە پێنج بڕگەدا:

١- ﴿وَلَوْطًا ءَايَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾، ئیمە حکمەت و زانیاریمان بە لووط بەخشین،
حوکم بە تەئکید مەبەست پێی حکمەتە، ئەک حوکم بە واتای حوکمرانیی و، (علم) یش
بە کوردیی: مەبەست پێی زانست و زانیاریە.

جیاوازی حکمەت و عیلم چیه؟ حکمەت: بریتیه لە لێزانیی و کارامەیی،
زانیاری: بریتیه لە زانیی شتەکان، ئنجا جاری وا ههیه که سێک زانیاری ههیه،
بەلām حکمەتی نیه و، جاری وا ههیه حکمەتی ههیه و زانیاری نیه، بەلām
هەردووکیان بە یەکەوه کۆبینەوه، زۆر گرنگە، زانیاری ئەوهیه که شتەکان وەک
خۆیان بزانی، حکمەت ئەوهیه که وەک شایستەیه مامەلە بهو زانیارییهی خۆت
بکە، لەگەڵ شتەکان و دەورووبەردا، کهواته: زانست زیاتر حالەتیککی تیۆریی
بە خۆیهوه دەگرێ، بەلām حکمەت زیاتر حالەتیککی کردەیی بە خۆیهوه
دەگرێ، لێرەدا واتە: هەم ناسین و زانیی هەقمان پێ دابوو بە لووط، هەم
مامەلە کردتیککی راست و دروست و بەجێ لەگەڵ دەورووبەردا، ئەوه شمان پێ
دابوو.

که ده فهرموی: ﴿وَلَوْطًا ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾، ده یتوانی بفهرموی: (وَأَتَيْنَاهُ لَوْطًا حُكْمًا وَعِلْمًا)، به لأم لیره دا وشه ی (لوط) که به رکار (مفعول به) و پیش خراوه، نه مه بو دهر خستنی گرنکی پی دانه به لوط علیّه، واته: نهو لیزانی و زانست و شاره زاییه مان به لوط دا بوو و، لوط جیکای گرنکی پیدان و بایه خی یمه بوو.

(۲) - ﴿وَبَجَيْنَاهُ مِنَ الْقَرْبَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ لِقَبْصَتِ﴾، دهر بازیشان کرد لهو ناوه دانییه ی (له خه لکی نهو ناوه دانییه ی) کرده وه قیزه ونه کانی نه نجام ددها، که له په یمانی کوندا ده لئ: ناوه دانی: سه دووم و عامور، که له تفسیری سوورده تی (هود) دا به درژی باسمان کرده و، جگه له سه دووم و عامور، ناوی چند شارو ناوه دانییه کی دیکه ش هاتوه، که نه وانه هه موویان شاره کانی گه لی لوط علیّه بوون، که خوی دادگهریش ده فهرموی: ﴿وَالْمُؤْتَفِكَةِ﴾، هه لکیزدراوه کان، واته: ده بی زباتر له ناوه دانییه ک بوون، که نیستا شوتنه که یان بووده ته دهر یاجه ی مردوو، که شوتنه وارنا سه کان ده لئ: له ژیر دهر یای مردودا، شوتنه واری نهو ناوه دانییه هه لکیزدراوانه هه و، نهو شوتنه وارانه شیان دوزیونه وه که نایه ته کانی قورنن باسی ده کهن، که خوی کار به جی به ردی سووره وه کراوی به سه ردا باراندوون.

که ده فهرموی: ﴿الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ لِقَبْصَتِ﴾، که کرده وه خرابه کانیان نه نجام ددهان، وشه ی (الْغَابِثِ) کوی (الْحَبِیْئَةِ) یه، به لأم بوچی به (مؤث) هاتوه؟ (یغنی: الْفِعْلَةُ الشَّيْئَةِ) واته: کرده وه ی قیزه ون و خراب، مه به ست نهو کرده وانه بوون، که گه لی لوط علیّه نه نجامیان داون، که دوواییان: تیر بازی و پیکار گرتن له خه لک بوون، هه ره وک ده فهرموی: ﴿وَتَأْتُونَ فِي سَادِيكُمْ الْمُسْكَرِ﴾، له کوپو مه جلیسانتان دا شتی خراب ده کهن، خوا علیّه به گشتی فهرموویه تی و هه ر کرده وه و په فتاریکی خراب، ده گریمه وه.

(۳) - ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَسِيفِينَ﴾، به دلنایی نه وان کویمه لیک خرابه کاری لاری بوون، (سوء) چاوگه، واته: شتی ناقولا و خراب، خوا گه له که ی لوط به وه وه سه ف

دەكات، كە خەلکیكى خراپ و لاڤی بوون، خراپ بوون و لاڤیی، دوو وەسفن، كە هەموو جوړە خراپیی و لاڤیی بوون و لەڤی دەرچووونیک دەرگرنەو.

۴- ﴿وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا﴾، خستمانە نێو بەزەیی خۆمانەو، واتە: (لووط) مان خستە نێو بەزەیی خۆمانەو لە دنیا و دواړوژدا، خوا ﷻ (لووط) ی لەو خەلکە دەرەز کردو لە نێویان دەرئ هینا و، لەو بەلایەش قوتارو دەرەزای کرد، كە بەسەر گە لە خراپە کارەكە ی هینا، ئەویش ئەو بوو كە نغرووی كردن، دئی و ناوەداننیه كانی هەلگیرانەو، سەرەو بنی کرد، بەرد بارانی كردن، وەك پشتر بەسەرھاتە كەیمان بە دریزیی باس كردو، لە تەفسیری سوورەتی (هود) دا.

۵- ﴿إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ﴾، بە دنیایی ئەو لە چاكان بوو، بێگومان لووط لە چاكان بوو، كە واتە: (صالح) یانی: چاك و هەموو پەهەندە كانی چاكیی دەرگرتەو.

خوا بە لوتف و كەرەمیی خووی، تێمەش لە چاكان بگێرئ و، لەو كەسانە مان بگێرئ كە بە دواي ئەو پێغەمبەرە باش و چاكانە دەرگەون و، دەیانكەنە سەر مەشقی خویان.

❖ ده‌رسی پینجه‌م ❖

پیناسه‌ی نهم دهرسه

نهم دهرسه‌مان بیست (۲۰) نایه‌ت ده‌گریته خو‌ی، که نایه‌ته‌کانی: (۷۶ - ۹۵) که لهو بیست (۲۰) نایه‌ته‌دا، باسی کورته‌یه‌ک له به‌سه‌ره‌اتی ههر کام له: (نوح، داوود، سوله‌یمان، نه‌ییووب، یونوس، زه‌که‌ریا، مه‌ریه‌م و کوچه‌که‌ی عیسا) کراوه و، ناوی ههر کام له: (ئیدریس و ئیسماعیل و زه‌لکیفل و یه‌حیا) ش هیتراوه.

شایانی باسیشه له سۆنگه‌ی نه‌وه‌وه که نهم سوورته به سوورته‌ی: (الأنبياء) ناو‌نراوه و، له دوا‌ی سوورته‌ی (الأنعام) دووه‌مین سوورته که تیدا ناوی ژماره‌یه‌کی هیتده زۆر له پیغه‌مبه‌رانی خوا (عليهم الصلاة والسلام) باسکرا بئ، که به عیساوه حه‌قده (۱۷) پیغه‌مبه‌رن، به‌لام له سوورته‌ی (الأنعام) دا ناوی هه‌ژده (۱۸) پیغه‌مبه‌ر به دوا‌ی یه‌کدا هاتوه، ناوی عیسا نه‌هاتوه، به‌لام تاماژه‌ی پتدراوه، بۆیه تیمه لهم دهرسه‌ماندا نهو پیغه‌مبه‌رانه‌ی که ماون ژیان و به‌سه‌ره‌اتیان بخه‌ینه ڕوو، لێره‌دا، باسیان ده‌که‌ین، که سوپاس بۆ خوا تیمه ژیان و به‌سه‌ره‌اتی ههر کام لهو بیست و پینج (۲۵)^(۱) پیغه‌مبه‌ره‌ی که له سوورته‌ته‌کانی قورئاندا ناویان هاتوه، که پابردوون و ته‌فسیرکردنیا‌مان گوزهراندوه و، به‌سه‌ره‌اتی هه‌موویانمان باسکردوه، ته‌نها مووسا عليه السلام پینج قۆناغه‌یکی ژیا‌نی ماوه، که وه‌ک به‌لێتمان داوه له سه‌ره‌تای سوورته‌ی (القصص) دا، نهو پینج قۆناغه‌ی ژیا‌نی که ماون، له‌ویدا باسیان ده‌که‌ین، نه‌که‌ر نا پیغه‌مبه‌ره‌کانی دیکه عليه السلام هه‌موویان به‌سه‌ره‌اته‌کانیا‌مان خسته‌وه ته‌ ڕوو، جگه له‌م شه‌شه: (داوود و سوله‌یمان و نه‌ییووب و زه‌لکیفل و نه‌لیه‌سه‌ع و ئیلیاس).

---

(۱) ژیا‌نی سه‌ره‌وه‌ری پیغه‌مبه‌رانی‌ش (محمد) ﷺ له میانی ته‌فسیرکردن سوورته‌ته‌کان دا زۆری خراوه‌ته‌ ڕوو، جگه له کتییی (پوخته‌ی ژیا‌ننامه‌ی پیغه‌مبه‌ری خوا) ﷺ.

ننجا ئیمە لەمیانی تەفسیرکردنی ئەم (۲۰) ئایەتەدا، باسی ئەو شەش پیغمبەرەش دەکەین، کە چوار لەوانەی کە بەسەرھاتە کەیانمان نەگێراونەوه: (داوود و سولهیمان و ئەییووب و زەلکیفل)ن، ناویان هاتوه، لێرەدا دوو پیغمبەرەکەی دیکە (ئەلیەسەع) ناوی لە سوورەتی (الأنعام)دا هاتوه و، (ئیلیاس)یش ناوی لە سوورەتی (الصافات)دا هاتوه، بەلام ئیمە لێرە بەسەر یەكەوه کورتەیک و پوختەیک لە بەسەرھات و ژبانی هەر کام لەم شەش پیغمبەرانە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، دەخەینە ڕوو، تاكو دواوی ئەگەر و یسترا ژبان و بەسەرھاتی پیغمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لەم تەفسیرە دەرپهێندری، ئەم شەشە لێرەدا لە سوورەتی (الأنبياء) بەسەریەكەوه، چواریان لە سوورەتی (هود)دا باس كراون و، ھەوتیشیان لە سوورەتی (مریم)دا ئەوانی دیکەش ھەر کامێکیان لەو سوورەتەدا کە ناوی هاتوه، یاخود ئەو سوورەتە کە بە ناوی ئەووەیە، یاخود کام سوورەتە باشتر لەگەڵ بەسەرھاتی ئەودا گونجاوه. لەویدا بە درێژی باسکراون.

﴿وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ، فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصْرَنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمٌ سَوَاءٌ فَاعْرِقْنَاهُمْ أجمعين ﴿٧٧﴾﴾
 ﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَثَتْ فِيهِ غَمَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُنَّا لَهُنَا حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجَبَالِ يُسَبِّحُ وَالْعَلِيِّ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾﴾
 ﴿لَكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾﴾ وَلِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِهِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ ﴿٨١﴾﴾ وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَنْ يَغُوصُّونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾﴾
 ﴿وَإِذْ نَادَىٰ رَبُّهُ أَلَيْ مَا تَصِفُ الشُّرَّ وَأَنْتَ أَزْكَمُ الرَّجِيمِ ﴿٨٣﴾﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكُفْنَا مَا يَمُرُّ مِنْ حُزْنٍ وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا وَذِكْرُنَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٤﴾﴾

وَلَا يَسْكِبُ الْعِلْدَنُ وَلَا يَدْرُسُ وَلَا الْكَفَلُ كُلٌّ مِّنَ الصَّانِعِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَخْلَصْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا
 إِنَّهُمْ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٨﴾ وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْنِبًا فَظَنَّ أَن لَّنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ
 فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَن لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَنَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾
 فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَبَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٠﴾ وَذَكَرْنَا إِذْ
 نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٦١﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَعَدْنَا لَهُ
 يَسَعُونَ وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَيَدْعُونَنَا
 رَعْدًا وَرَهْبًا وَكَانُوا آتَا خُشُوعِينَ ﴿٦٢﴾ وَالَّذِي أَحْصَاكَ فَتَحْنَا فَمَفْعُنَا فِيهَا مِن
 زُوجِنَا وَحَمَلْنَاهَا وَأَبْنَاهَا ءَايَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿٦٣﴾ إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً
 وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِي ﴿٦٤﴾ وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُم بَيْنَهُمْ كُلٌّ إِلَيْنَا رَاجِعُونَ ﴿٦٥﴾
 فَمَن يَعْمَلْ مِثَالَ حَبَّةٍ نَّاسِئَةٍ فَلَا يَكْفُرْ لِسَعِيهِ وَإِنَّا لَهُ كَنُيُوتٌ
 ﴿٦٦﴾ وَكَرَّمُ عَلَى قَرْبَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾

مانای دهقاو دهقی نایه تهکان

{ههروه‌ها یادی نووح بکه که پیشتر (به‌ر له و پیغه‌مبه‌ران‌هی باسکران) بانگی
 (په‌روه‌دگاری کرد)، تیمه‌ش وه‌لیمان دایه‌وه (به‌ ده‌نگیه‌وه چووین) و خوئی و
 خیزان و نیزیکه‌کانیمان له به‌لای مه‌زن قوتار کردن ﴿٦٧﴾ ههروه‌ها سه‌رمانخست
 به‌سه‌ر نه‌و خه‌لکه‌دا، که نایه‌ته‌کانیمان به‌ درو دانا و لیان دهر بازمان کرد،
 به‌ دنیایی نه‌وان کومه‌لکی خراپ بوون، بویه تیکرایمان له توفاندا خنکندن
 ﴿٦٧﴾ ههروه‌ها یادی داوود و سوله‌یمان (ی کوپی) بکه‌وه، کاتیک له باره‌ی
 نه‌و کشتو‌کاله‌وه که به‌ شه‌وی مه‌ری کومه‌له‌ خه‌لکی به‌ره‌لدا بوو بویه
 (زه‌ری تیدا کرد بوو، زیانی پنگه‌باندبوو) دادوه‌رییان ده‌کردو، تیمه‌ش ناماده‌ی

دادوھەرییەکیان بووین ﴿٧٨﴾ سەرەنجام دادوھەریی کردنی راستمان لە بارەییەو لە سولەیمان گەیاندا، حیکمەت و زانیاریشمان بە ھەر کامیکیان داوو، چایەکان و بالندەکانیشمان لەگەڵ داوودا ڕام و دەستەمۆ کردبوون بەپاکیان دەگرت (خوا) و ھەر تێمەش بکەر (ی ئەو) بووین (کە باسکرا) ﴿٧٩﴾ ھەروەھا دروستکردنی پۆشاکیکمان فێر (ی داوود) کرد کە لە زەبرو نازاری جەنگتان بتانپارێزی، ئنجا نایا تێو سوپاسگوزارن؟! ﴿٨٠﴾ ھەروەھا بای توندمان بۆ سولەیمان ڕامکرد، بە فەرمانی وی بەرھە ئەو سەر زەمینە ی پێزمان تێخستو، دەپۆیی و بە ھەموو شتیکیش زانا بووین ﴿٨١﴾ ھەندیک کەشیشمان لە شەیتانەکان بۆ دەستەمۆ کردبوون، بۆی بە دەریادا ڕۆ دەچوون (کە گەوھەر و مرواری بۆ دەربێنن) و، کاری دیکەشیان جگە لەوانە بۆ دەکردو، تێمەش پارێزەریان بووین (کە یاخی نەبن و زیان بە خەڵکی نەگەیەنن) ﴿٨٢﴾ ھەروەھا یادی ئەییووب بکەو ھە بانیکی پەرورەدگاری کردو (گوتی: من نازارو نەرەحەتیم تووش بوو، تۆش بە بەزەبێترینی بە بەزەبیانی ﴿٨٣﴾ تێمەش بە دەنگیەو ھاتین و نازارو نەرەحەتیەکیمان لێ لابردو، خێزان و نیزیکیەکانیمان پێ بەخشیی و، وێراشیان ھێندەدی خوشیان، وەک بەزەبیەک لە لایەن خۆمانەو، پەندو یاد خستەو ھەش بوو بۆ (خوا) پەرستەران ﴿٨٤﴾ ھەروەھا یادی ئیسماعیل و ئیدریس و زەلکیفل بکە، ھەموویان لە خۆپاگران بوون ﴿٨٥﴾ خستیشمانە تێو بەزەبی خۆمانەو، بە راستیی ئەوان لە چاکان بوون ﴿٨٦﴾ ھەروەھا یادی خواوەنی نەھەنگ (یونس) بکەو، کاتیک بە توورە بوون (لە گەلەکی) پۆیی و پێتوایوو کە سەر زەمینان لێی وەتەنگ نەھێناو (و بۆ ھەر کوێیەک بچێ پێی پێدراو، بەلام چونکە بەبێ مۆلەت پۆشیتبوو لە سکی نەھەنگدا ھەپسمان کرد)، ئنجا لە تاریکاییەکاندا (تاریکایی سکی نەھەنگ و دەریا و شەوگار) بانیکی کردو (گوتی: ئەی خوا!) بێجگە لە تۆ ھیچ پەرستراویک نیە، پاکییەت ڕادەگەیەنم، مسۆگەر من لە ستمەکارانم ﴿٨٧﴾ تێمەش بە دەنگیەو ھاتین و لە خەم و تەنگانە دەربازمان کردو، ناواش بڕواداران لە خەم و تەنگانان قوتار دەکەین ﴿٨٨﴾ ھەروەھا یادی

زه که ریبا بکه وه کاتیک بانگی پهروه ردگاری کرد: پهروه ردگار! مه هیله ته نیا بکه ومه وه، تو ش باشرینی میرا تکرانی ﴿۸۹﴾ تیمه ش به ده نگیه وه هاتین و به حیا (ی کوپیمان) پیدا و، هاوسه ره که شمان بو چاک کرد (که مندالی بیی) به دنیایی نه وان هه میشه له (کرده وه) چاکه کاندایان ده کردو، به نومیندو ترسه وه لیمان ده پارانیه وه و بومان زور ملکه چ بوون ﴿۹۰﴾ ههروه ها یادی نه و نافرته بکه وه که داویننی خوئی (له هه له و په له) پاراست، تیمه ش له پرووحی خومان فوومان پیدا کردو، خوئی و کوپه که یشیمان کرده نیشانه بهک بو جیهانیان (که ده سه لاتی په ها و بی سنووری خوای پهروه ردگاری پی دهرک بکه ن) ﴿۹۱﴾ نا نه مه کومه له که تانه (نه ی بروادارینه!) یهک کومه له، له سهر راسته شه قامی خوا و منیش پهروه ردگار تانم، ده جا ته نیا من به رستق ﴿۹۲﴾ (نه و پیغه مه رانه یهک کومه لی سهر راست بوون) که چی (زوریک له پاشینه کانیا نایینه که یانیا ن) له نیو خویاندا بهش بهش کرد، هه مووشیان ته نیا بو لای تیمه ده گه پرنه وه ﴿۹۳﴾ تنجا هه ره که س له کرده وه چاکه کان بکات و برواداریش بی، کوششه که ی نادیده ناگیرئ (و ناسوپاسیی به ران بهر ناگیرئ) و تیمه (پاداشتی ته واوی) بو ده نووسین ﴿۹۴﴾ هه ره ناوه دانییه کیش که فه وتاندو ومانه، لییان قه ده غه یه که نه گه پرنه وه بو لای خوا (بو سزادرانیان) ﴿۹۵﴾.

شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان

(الْكَرْبُ): (الْحَزْنُ وَالْغَمُّ يَأْخُذُ بِالنَّفْسِ، وَالْجَمْعُ: كَرْوَب، الْكَرْبُ: الْكَرْبُ، وَالْجَمْعُ: كَرْبٌ)، (كَرْبٌ)، واته: دلته نگیی و خه میکه، که دلی نینسان داده گری، (كَرْبٌ) به (كَرْوَب) کۆده کریته وه، (كَرْبٌ) ش یانی: یهک خه م، که به (كَرْبٌ) کۆده کریته وه، ههروه ها (كَرْبٌ) و (كَرْبٌ) به یهک واتاش هاتوون، هه ردوکیان یانی: خه م و خه فته و دلته نگیی.

(الْحَرْثُ): (الزُّرْعُ: الْأَرْضُ الْمَحْرُوثَةُ)، (حَرْثٌ) واته: کشتوکال، هه رو ده ها به زه ویی کیلدراویش ده گوتری، (حَرْثُ الدُّنْيَا: مَتَاعُهَا)، رابواردن و گوزه رانی زیانی دنیا، (حَرْثُ الْآخِرَةِ: الْعَمَلُ الصَّالِحُ)، کیلکه ی دواپوژ یان کشتوکالی دواپوژ، کرده وهی چاک.

(نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ): (نَفَسَتْ الْمَاشِيَةُ فِي الزُّرْعِ: انْتَشَرَتْ فِيهِ وَرَعَتْهُ لَيْلًا)، (نَفَسَ) به مانای بلاووبونه وه دی، به لأم (نَفَسَتْ الْمَاشِيَةُ فِي الزُّرْعِ)، واته: نازده له که به شه وی به ربووه نیتو کشتوکاله که و زه یری کردو تییدا له وه را و خواردیی.

(الْبُؤْسُ): (الْبُؤْسُ: مَا يُلْبَسُ، وَالْجَمْعُ: بُؤْسٌ، الدُّرْعُ)، به مانای پۆشاک دی و، تاییهت به مانای زری دیت، واته: پۆشاک ی جهنگیی، هه ندیکیش ده تین: (الْبُؤْسُ) هه به مانای زری دی، هه به مانای خووده دی، هه به مانای هه مو نهو شتانه دی که له جهنگدا به کارده هیتین.

(بَأْسِكُمْ): (الْبَأْسُ: الشَّدَّةُ فِي الْحَرْبِ، الْحَرْبُ: الْعَذَابُ الشَّدِيدُ، الْخَوْفُ)، وشه ی (بَأْسُ) هه به به مانای سه ختی جهنگ و زه یری جهنگ دی و، هه به مانای خودی جهنگ دی و، هه به مانای سزای سه خت دی و، هه به مانای ترسیش دی.

(عَاصِفَةً): (عَصَفَتِ الرِّيحُ عَصْفًا وَعُصُوفًا: اشْتَدَّ هُبُوبُهَا فَهِيَ عَاصِفٌ وَعَاصِفَةٌ، وَالْجَمْعُ: عُوَاصِفٌ)، (عَصَفَتِ الرِّيحُ عَصْفًا وَعُصُوفًا)، واته: بایه که هه لیکرد زور به توندیی، بای توند پیتی ده گوتری: (عَاصِفٌ)، پیتی ده گوتری: (عَاصِفَةٌ)، که به (عُوَاصِفٌ) واته: بایه توندو به هیزه کان، کوذه کرته وه.

(يَقُوسُونَ): واته: بوی ده چوونه نیتو ده ریا، (غَاصَ يَغُوصُ فِي الْمَاءِ غَوْصًا: نَزَلَ تَحْتَهُ)، واته: چووه ژیری ده ریا، چووه ژیر ناو، (غَالِصٌ) واته: که سیک که چوته بن ناوی، کوپه که ی (غَوَاصٌ)، به لأم صیغه ی زیده روپی کردن (صیغه المبالغة) به، (غَالِصٌ) بریتیه له (غَوَاصٌ)، واته: که سیک که زور ده چپته تیتو ناوی و خوی تییدا نقوم ده کات بو نه وهی شت ده ریبتی، به تاییهت نه وانه ی که به دوا ی گه وهه رو مرواری دا ده گه رین له ژیر ده ریادا.

(مَسَيَّ الْعُرَى): (مَسَّ الْعَدَابُ: أَصَابَهُ)، واتە: تووشم بووه، (حُر) هەر نازارو ناپه‌حه‌تیه‌که که له جه‌سته‌ی مرو‌فدا ده‌بێت، جاری وایه به مانای زیانی مَال و سامانی‌ش دێت، به‌لام لی‌رده‌ا به مانای زیانی جه‌سته و ناخۆشیی و نه‌خۆشیی دێ. (نَقْدِرَ عَلَيْهِ): (قَدَرَ الرُّزْقُ عَلَيْهِ: ضَيَّقَ)، واتە: بژیوی لێ وه‌ ته‌نگ هینا، ﴿فَلَنْ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾، پیتی وا بوو ئێمه‌ سه‌ر زه‌مینمان لێ وه‌ ته‌نگ نه‌هیناوه، واتە: مولزوم و پابه‌ندمان نه‌کردوه که له‌سه‌ر زه‌مینی نه‌ینه‌وادا بمێنێته‌وه، نه‌چی بو جیگایه‌کی دی.

(الْغَمِّ): (الْكَرْبُ أَوْ الضُّرُّ: يَخْصِلُ لِلْقَلْبِ بِسَبَبِ مَا، وَالْجَمْعُ: غُمُومٌ)، (غَمٌّ) بریتیه له غه‌م و په‌ژاریه‌ک که به‌ هوکارێکه‌وه دێته‌ تێو دله‌وه، که به‌ (غُمُوم) کۆده‌کرێته‌وه، (غَمٌّ) په‌یوه‌ندیی به‌ تێستا و داها‌تووه‌وه هه‌یه، به‌لام (حُزْن) په‌یوه‌ندیی به‌ پابر‌دووه‌وه هه‌یه، (هَمٌّ) یش په‌یوه‌ندیی به‌ داها‌تووه‌وه هه‌یه. (رَغَبًا): (رَغِبَ يَرْغِبُ، رَغْبًا وَرَغْبَةً وَرَغْبَةً: حَرَصَ عَلَى الشَّيْءِ وَطَمَعَ فِيهِ)، (رَغِبَ يَرْغِبُ، رَغْبًا وَرَغْبَةً وَرَغْبَةً)، واتە: ناره‌زووی بو‌ چوو، له‌سه‌ری سوور بوو، ته‌ماعی تێیکرد، پتی ئومێده‌وار بوو.

(وَرَهْبًا): (رَهَبَ يَرْهَبُ رَهْبًا وَرَهْبَةً وَرَهْبًا: خَافَ)، واتە: ترسا، به‌لام جیاوازی ئیوان (خَوْف) و (رَهْبَةً)، ناوايه: (رَهْبَةً) واتە: سام لێ‌کردن، به‌لام (خَوْف) واتە: ترسان، که‌واته: ﴿وَيَدْعُونَكَ رَغْبًا وَرَهْبًا﴾، به‌ ئومێده‌واربوون و تامه‌رزو بوون و عه‌ودالبوونه‌وه، به‌ سام‌لێ‌کردن و سام پێ‌نێشته‌وه به‌رانبه‌رمان، لی‌مان ده‌پارانه‌وه.

(وَيَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ): واتە: کاره‌که‌ی خۆیانیان - که مه‌به‌ست پیتی له‌ نایینه‌که‌یان - به‌ش به‌ش کردو دابر دابر کرد، (تَقَطَّعَ الشَّيْءُ: تَفَرَّقَتْ أَجْزَاؤُهُ: أَي: تَفَرَّقُوا فِيهِ)، واتە: له‌ نایینه‌که‌یاندا گرووپ گرووپ بوون، بوونه‌ به‌ش به‌ش و تاقم تاقم، هه‌ر کامێکیان به‌شێک له‌ نایینه‌که‌ی پیاده‌ ده‌کرد، هه‌روه‌ک نه‌و ده‌رده له‌ مسو‌له‌مانیش قه‌وماوه، یه‌کیان ته‌نیا له‌ لایه‌نی روو‌حیی ده‌گرتو، یه‌کیک

ته نیا لایه فی فیکری ده گری و، به کیک ته نیا لایه فی پروه رده یی ده گری و، به کیک ته نیا لایه فی سیاسی ده گری و، به کیک ته نیا لایه فی جهنگ و پروه پروونه وه ده گری و... هتد، که هه میشه مسؤلانان وهک نؤمه تانی پیشوو، له نه نجامی نه وهدا که تیکه یشتنی گشتگیرو قوول و تیرو تهواویان بؤ نایینه که یان نابن، دینداریه که شیان پچر پچرو دابر دابر ده بن.

(كُفْرَانَ): (كَفَرَ بِاللّٰهِ يَكْفُرُ كُفْرًا وَكُفْرًا كُفْرًا، وَكَفَرَ بِالنَّعْمَةِ جَعَدَهَا، وَكَفَرْتَهُ كُفْرًا أَي: سَرْتَهُ)، (كُفْرَانَ) ده گونجی چاوکی (كَفَرَ بِاللّٰهِ يَكْفُرُ كُفْرًا وَكُفْرًا كُفْرًا) بن، واته: بیروایی، به لأم لیره دا (فَلَا كُفْرَانَ لِسَعِيٍّ)، نهمه مه به ست پی کوفرائی نیعمه ته، واته: نادیده گرتنی، ده گوتری: (وَكَفَرَ النَّعْمَةَ وَكَفَرَ بِالنَّعْمَةِ جَعَدَهَا)، واته: نکوولی لیکردو نادیده گرت، که واته: (كُفْرَانَ) یانی: سپله یی و ناسوپاسیی و نادیده گرتنی چاکه، ده گوتری: (كَفَرْتَهُ كُفْرًا أَي: سَرْتَهُ)، (كُفْر) واته: پۆشین، هر وشه ی (كُفْر) له نه صلدا له (كُفْر) وه هاتوه، چونکه بابای بیروا نه وه هقه که راستیه کافی نیمان، دایانده پۆشی به هو ی نکوولی لیکردنه وه، ههروهک که سیک سپله ش نه و چاکه یه ی له که لیکراوه، دایده پۆشی و له بیرخو ی دهباته وه، هه م سپله یی (كُفْرَانَ)، که پیچه وانیه ی (شُكْرَه)، هه م (كُفْر) که پیچه وانیه ی (نیمانه)، هه ردووکیان په یوه ندییان به ریشه زمانه وانیه که یانه وه هه یه که بریتیه له داپۆشین (كُفْر).

(لِسَعِيٍّ): (سَعَى فِي مَشْيِهِ: هَزَوَلٌ وَسَعَى إِلَى الصَّلَاةِ: ذَهَبَ)، (سَعَى) واته: به پاکردن و به خیرایی پۆشت بؤ نوێژ، ده شگونجی هه ر به مانای پۆشتنی ناسایی بن، به لأم (سَعَى) لیره دا یانی: کۆشش و هه ول، نجا له به ر نه وه ی نینسان کاریک که ده یکات، ده بن به پتیا ن به دوا یی دا به ی، له وه وه وشه ی (سَعَى) خوازراوده وه بؤ هه ر هه ول و تیکۆشانیک، به لأم له نه صلدا وشه ی (سَعَى) به مانای رو یشتنی خیرا دی.

(وَحَكْرًا): (الْعَرَامُ: الْمَمْنُوعُ مِنْ فِعْلٍ)، واته: قه دهغه، شتیک که نه هیلدری نه نجام بدری.

سەرەتا ددەرموئ: ﴿وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ ۖ وَاتِهِ: (أَذْكُرْ نُوحًا) يَادَىٰ نُووح بَكهوه، ياخود: (وَلَجَيْنَا نُوحًا) ئيمه نووحيشمان دەر باز کرد، ﴿إِذْ نَادَىٰ مِن قَبْلُ ۖ﴾، که پيشتەر هاوارو بانگی کرد، بانگی کيی کرد؟ به دنيايی بانگی پەرورەدگاری خوئی کرد، له خاوهی پارا به وه، که ددەرموئ: ﴿مِن قَبْلُ ۖ﴾، له پيشدا، واته: له پيش ئهو پيغمبەرانه دا که باسکران، چونکه نووح عليه السلام له پيش هه موویانه وه بوو، ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ، فَجَعَلْنَاهُ وَاٰلَهُٔ مِنْ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ۖ﴾، ئيمه ش وه لأممان دايه وه و به دهميه وه چووین و، خوئی و نزیکه کانيمان له خه م و به لایه کی مه زن قوتار کردن.

﴿وَصَرَفْتُهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا﴾، دهر بازمان کردو سه رمان خست به سهر نهو کومه له دا که نیشانه کانی تیمه یان به درو دانان، ﴿وَأَنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْرٍ﴾، به دلنمایی نهوان کومه لکیکی زور خرابه کارو ناقولا بوون، ﴿فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ﴾، بویه تیمه ش تیکر ایا همان خنکاندو نغرومانکردن له توفاندا.

﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ﴾، هه روه ها داوودو سوله یمانیشمان دهر باز کردن، یاخود: یادی داوودو سوله یمانیش بکه وه، که باب و کوپ بوون، چونکه خوا ﴿لَهُ﴾ له سوورپه تی (ص) دا ده فهرموئ: ﴿وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾ (۳۰)، واته: سوله یمانان به داوود به خشی، باشتین بهنده بوو و، زور بولا ی پهره ردگاری ده گه راپه وه، ننجنا لیره ده فهرموئ: ﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ﴾، یادی داوودو سوله یمان بکه وه، ﴿إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ﴾، کاتیک که دادوه رییان ده کرد له باره ی کشتوکاله که وه، ﴿إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَمُّ الْقَوْمِ﴾، کاتیک که مه پری خه لکیک به شهوئ چوو ه تیی، ((نفس) واته: بلاوکردنه وه، به لام ﴿نَفَسَتْ فِيهِ غَمُّ الْقَوْمِ﴾، واته: مه پری کومه له که به شهوئ بهر هه لدا بوو، به شهوئ له وه پری کرد.

بیکومان کومه له که (قوم) خه لکیکی دیکه ی جیا بوون، له نهو خه لکه ی خاوهنی کشتوکاله که بوون، واته: کومه له خه لکیک هه بوون خاوهنی کشتوکال بوون، خه لکیکی دیکه ش هه بووه خاوهنی ناژه ل بوون، ناژه لی نهو خه لکه ی خاوهن ناژه ل بوون، به شهوئ به ربوته کشتوکالی جوتیاره کان، ﴿وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾، داوودو سوله یمانیش دادوه رییان ده کرد له باره ی نهو کیشه یه وه، که چوئن چوئن نهو کیشه یان چاره سهر کرد؟ که ناژه لی خاوهن ناژه له کان، زبانی گه یاندوه به کشتوکالی خاوهن کشتوکاله کان، خوا ﴿لَهُ﴾ ده فهرموئ: تیمه ش بو دادوه ریه که یان ناماده بووین و ناگادار بووین.

﴿فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ﴾، تیمه کیشه که مان له سوله یمان حالیی کردو تیمان گه یاند، یاخود حوکم و بریاری راستمان له باره ی نهو کیشه یه وه، له سوله یمان

حالی کرد، ﴿وَكَلَّا أَتَيْنَا حُكْمًا وَعَلَمًا﴾، بە لām بە ھەر کامیکانییش ھەم
حیکمەت و دانایی، ھەم زانیاری و شارەزاییشمان پێدا بوون، لێرە ھەر بە
نامژە باسی ئەو بەسەرھاتە دەکات، بە لām دوایی وەک لە مەسەلە گرنکەکانیشدا
دەرخەینە پوو، زانیان و شارەزایان لە تەفسیرەکانیاندا، ئەو بەسەرھاتەیان بە
پوونیی ھیناوە، کە وا پێدەچێ ئەو بەسەرھاتەیان لە کتیبی خاوەن کتیبەکان
وەرگرتبێ و کورتەکە ی ئەوەیە:

ناژە لێ چەند کەسیک (چونکە خوا ﷻ بە قەوم ناویان دەبات)، وادبارە
مێگەلێکی مەرو بزنان بوو، چۆتە نێو کشتوکالی خەلکێکی دیکەو، (کە
ئەویش مەرج نیە ھی یەک پیاو بوو بێ، ئەوانیش لەوانە یە کۆمە لێک بووبن)،
بە شەوێ بەرھەلدا بوونە نێوی و، خواردوویانە و زەریان پێگەیانداوە و شێلاویانە،
زیان پێگە یشتوووەکان کە خاوەن کشتوکالەکان، دەچن بۆ لای داوود ﷺ کە
ھەم حوکمران بوو، و ھەم پێغەمبەری خوا بوو، ئەویش وا دادووەری دەکات
کە مەرەکان ببنە ھی خاوەن کشتوکالەکان و، زەویە کەش بێتە ھی خاوەن
ناژەلەکان، دوایی کە دەرە چن سولەیمان ﷺ کە ئەو کاتە گەنج بوو، لێیان
دەپرسن: بابم چۆن دادووەری لە نێواندا کردن؟ ئەوانیش بۆی باس دەکەن،
ئەویش دوایی دەچێتەو خزمەت بابی و دەلێ: ئەگەر بە جورێکی دیکە
دادووەریان لە نێواندا بکە ی باشتەر، بابیشی دەلێ: چۆن؟ دەلێ: ناژەلەکان
تەسلیمی خاوەنانی زەویە کە بکە، با لێیان بەرھەمەند بن، لە بەرھەمەکانیان
بەرھەمەند بن، و زەوی کشتوکالە کەش بدە بە خاوەن ناژەلەکان، تاکو کشتوکالە
پێش ئەوێ زەر بکری چۆن بوو، ئاوا لێ دەکەنەو، زەویە کەیان بۆ
دادەچێنەو و دەیکەنەو بە کشتوکال، تا ئەو کاتە ی مەرەکانیان زەریان
کردو، دوایی با ناژەلەکان ببنەو ھی خاوەن ناژەلەکان و، زەویە کەش بێتەو
بە مولکی خاوەنەکانی خۆی، داوودیش ﷺ دادووەریە کە ی ئەو لە لا پەسندتر
دەبێ، بۆیە خوا ﷻ دەفرموی: حوکمە راستەرە کەمان لە سولەیمان حالی کرد.

دوایی خوا ﷺ دەفه رموی: ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجَبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ﴾، له گەڵ داووددا چیا کامان ملکه چ کردبوون، پام و دەستمۆ کرد بوون و، ههروهها بآئنده کانیش، ﴿يُسَبِّحْنَ﴾، خوایان به پاک ده گرت، ته سبیحاتیان بۆ خوا ده کرد، ﴿وَكُنَّا فَعَلِينَ﴾، هه ر تيمه نه جامده ری نهو کاره بووین، دوایی باسی ده کهین، که نایا مه به ست له ته سبیح لیره دا هه ر نهوه بووه که کاتیکی داوود راز و نیاز و پارانه وهی کردوه، چیا به کان و بآئنده کانیش له گه لیان گوته وهوه، واته: چیا به کان ده نگیان داوه ته وهوه، بآئنده کانیش جریواندوو یانه، یاخود به شیوه یه کی موعجیزه بووه، واته: به شیوه یه کی نا ناسایی بووه، نه گه ر نا هه ر که سیک له چیا به کان هاوار بکات، هه ر دهنگ ده ده نه وه و نه وه تاییه ت نیه به داووده وه، که هه ندیکیان بهو شیوه یه ته فسیریان کردوه، ﴿وَعَلَّنَا صَنْعَةَ لُبِّسٍ لَّكُمْ﴾، ههروهها پشه سازی دروستکردنی پۆشاکمان فیری داوود کرد بۆ تیهوه، نه یفه رمووه: (لباس لکم) به لکو (لبوس لکم) بوچی؟ ﴿لِنُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ﴾، تاکو له سه ختی و زبری جهنگ بتانپارتزی، که واته: (لبوس) لیره دا مه به ست پتی پۆشاکیکی تاییه ته، که پۆشاکي جهنگییه و مه به ست پتی زرتیه، یاخود هه ر شتیکی دیکه که مرؤف له زه بری به رانه ره که ی له کاتی جهنگدا به ارتزی، هه رچه نده (لبوس) به واتای پۆشاکي ناسایش ها توه، به لام لیره دا به پتی سیاقی تاییه ته کان ده زانری، که نه وه پۆشاکیکی تاییه ته و پۆشاکي جهنگییه، ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ﴾، نجا نایا تیهوه سوپاسگوزارن له سه ر نه وهی خوا ﷺ نهو نيعمه تانه ی بهو پیغه مبه رانه داون، که بۆ خه لکی به کاریان هیتاون؟!.

﴿وَأَسْلَمْنَا آلَ رَاحَ عَاصِفَةً﴾، (و) وشه ی (سليمان) باده داته وه و ده گیرته وه سه ر: ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجَبَالَ﴾، واته: ﴿وَسَخَّرْنَا لِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ﴾، ههروهها بۆ سوله یمانیش (با) مان دهستمۆ کرد بوو، ﴿عَاصِفَةً﴾، به توندیی و به هیز هه ئیده کرد، ﴿تَجْرِي بِأَمْرِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا﴾، به فه رمانی نهو ده رۆیی بۆ نهو سه ر زه مینه ی که پیت و پیزمان تیخستبوو، مه به ست پتی سه ر زه مینی

شامە، ﴿وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ﴾، تېمە بە ھەموو شتېك زانا بووین، ئەمیش لێرەدا دیسان زانایان مشت و مېریان بوو لەو بارەو: کە ئایا ئەو بایە ھەر ئەو بوو، کە کەشتیەکانی بۆ سولەیمان گەیاندوونە جێی مەبەست، یاخود بە جۆری دیکەش بوو؟ بە ئەنکید بە جۆری دیکەش بوو، وەک دواتریش باسی دەکەین، چونکە (با) کەشتیان پڕووتی، تاپەت نیە بە سولەیمانەو، (با) کەشتیی ھەموو کەس لە دەریادا ھەر دەجووڵێن.

﴿وَمِنَ الشَّيَاطِينِ مَن يُوْثِقُونَ لَهُمُ﴾، ھەر وہا لە شەیتانەکانیشمان بۆی ملکە چکەردبوون کە بۆی پۆ دەچوون، واتە: بۆی پۆدەچوونە نێو دەریا، ئنجا لێرەدا وشە: (غَاصُ: يَغْنِي دَخَلَ تَغَتَ الْمَاءِ) (غَاصُ) چوووە نێو ئاوو پێیدا پۆچوو، ئیدی پتووست ناکات وشە دەریا بە کار بھێتێ، چونکە (غَوْصُ) ھەر چوونە نێو دەریایە، بۆیە ئەو قورئانە مەزنە وشەیکە زیاڵی تێدانە، ھەر وشەیکە خوا ﷻ زانیوێت، دەزانێت بە پتیی سەلیقە و سیاق، کتیی خۆی پت قەرەباڵغ نەکردو، ئنجا کە خوا ﷻ دەفەرموێ: ھەندێک لە شەیتانەکانمان بۆ ملکەچ و دەستەمۆ کردبوون، بۆی پۆ دەچوونە نێو دەریا، ھەر دیارە بۆچی پۆ دەچنە نێو دەریا؟ بۆ ئەوێ گەوھەر و مرواریی بۆ دەربێنن، بۆیە باسی نەکردو، ﴿وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ﴾، ھەر وہا کاری جگە لەو شیان بۆ دەکرد، وەک لە سوورەتی (سبا)دا دەفەرموێ: ﴿يَعْمَلُونَ لَهُم مَّا يَشَاءُ مِنْ مَّحْرَبٍ وَمَنْشَلٍ وَّحَفَانٍ كَلْبُوبٍ وَفُؤُورٍ رَّاسِيَتٍ﴾، وەک دواویی باسی دەکەین، ﴿وَكُنَّا لَهُمْ حَافِيَتٍ﴾، تېمەش بۆ ئەوان پارێزەر بووین، واتە: ئەو شەیتانانەمان دەپاراست و نەماندەھێشت لابەدن، یاخی بن، نەماندەھێشت زیان بە خەڵک بگەین، نەماندەھێشت لە فەرمانی سولەیمان دەربچن.

ئنجا دتە سەر باسی پتغەمبەرێکی دیکە، کە ئەییووبه الطی، دەفەرموێ: ﴿وَأَيُّوبَ﴾، واتە: یادی ئەییووب بکەو، یاخود: ئەییووبیشمان تاقی کردووە، ﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ﴾، کاتیک کە لە پەرورەدگاری پارایەو، ﴿إِنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ

أَرْحَمُ الرَّحِمِينَ ﴿١﴾ پارانه ده که ی نه وه بوو فه رمووی: من نازارو نارهه تیسیم توووش بووه، توش به بهزه یترینی به بهزه یانی، دیاره نارهه تیی و گرفتاریه که ی نه ییووب، لیږدها باس نه کراوه، چیه، هه روهک له سووږه تی (الصفات) یشدا هه به وشه ی (الضُّرُّ) هاتوه، به لآم له سه رچاوه میژویه کاندا و، له کتیی خاوه ن کتیه کاندا هاتوه، که نهو گرفتاری و نارهه تیه ی نه ییووب بریتی بووه له نه خوشیی، نه خوشیه کی نارهه تکه ر، ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ﴾، تیمهش به ده میه وه چووین و وه لآمان دایه وه، نهو نارهه تیی و زیانه ی که هه ییوو لیمان لایږد، ﴿وَمَا تَيْنَهُ أَهْلَهُ وَمَثَلُهمْ مَعَهُمْ﴾، مآل و خیزانه که یمان پندا و، ونه ی خوشیان له که لیاندا، واته: مآل و خیزانه که یمان بو گپرایه وه، هینده ی دیکه شمان خسته سه ر، ﴿رَحْمَةً مِنْ عِنْدِنَا﴾، نهو هه بهزه ییه ک بووه له لایه ن خؤمانه وه، ﴿وَذَكَرَى لِلْعٰنِدِیْنَ﴾، په ندو بیرخه روههش بوو بو خوا په رستان.

﴿وَلِاسْمٰعِیْلَ وَادْرِیْسَ وَذَا الْكِفْلِ﴾، هه روه ها یادی نیسماعیل و نیدریس و زه لکیفل بکه وه، که تیمه باسی نیسماعیل و نیدریسمان کرده له کاتی تهفسیری سووږه تی (مریم) دا، به لآم زه لکیفل، پشتیوان به خوا، له م سووږه ته دا باس و به سه رها تی ده خه یه روو، خوا ده فه رمووی: ثم ستيانهش نیدریس و نیسماعیل و زه لکیفل، یادیان بکه وه، یاخود: خوا ﷺ به سه ری کرده وه و تافیکر دنه وه، به لآم: ﴿كُلٌّ مِنْ الصّٰدِقِیْنَ﴾، هه ر کامتیکیان له خو ږاگران بووه، ﴿وَأَخْلَصْنٰهُمْ فِی رَحْمٰتِنَا﴾، تیمهش خستمانه نیتو بهزه یی خؤمانه وه، ﴿إِنَّهُمْ مِنَ الصّٰلِحِیْنَ﴾، بیگومان نه وان له چاکان بوون، له بنده شایسته کانی خوا بوون.

﴿وَذَا النُّوْنِ﴾، هه روه ها یادی زه ننون بکه وه (أَذْكَرَ ذَا النُّوْنِ)، یاخود: زه ننووین شمان به سه ر کرده وه و تافیمان کرده وه (إِبْرٰهٖمَ ذَا النُّوْنِ)، (ذَا) به مانای خاوه ن دی، (النُّون) به مانای ماسی و نه هه نک دی، که واته: (ذَا النُّونِ) یعنیه صَاحِبُ النُّونِ، وهک له سووږه تی (القلم) دا هاتوه که ده فه رمووی: ﴿وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْحُوتِ﴾، لهو ی فه رموویه تی: (صَاحِبُ الْحُوتِ) واته: خاوه ن نه هه نک،

لیزەشدا که دەفەرمووی: (ذَا النُّونِ) هەر هەمان مانای هەیه، واتە: خاوەنی نەهەنگ، پۆچی وا دەفەرمووی؟ چونکە (یونس) نەهەنگ قووتی داو، بۆیە بۆتە هاوەلی، یاخود بۆتە خاوەنی، چونکە (صَاحِبٌ) بە مانای هاوەلیش دئی و، بە مانای خاوەنیش دئی.

﴿إِذْ ذَهَبَ مُغْنِبًا﴾، کاتیک که بە توو پەیی پۆشت، لەگەڵکە ی توو پە بوو، که خەلکی نەبنەوا بوون، دواي ئەوێ بەبێک لەگەڵیان دا خەریک بوو، ئەوانیش وەڵامیان نەداوەتەو، ئەویش لیان توو پە و پەست بوو، ﴿فَطَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾، پتی وابوو که تیمە سەر زەمینمان لی وەتەنگ نەهیناوە، لەسەرمان پۆیست نەکردووە که هەر لەو شوێنە بێتیتەو، پتی وابوو بۆ هەر شوێنیک بچیت بانگەوازی خوا بکات و، پەيامی خوا بگەیهنیت، هەر بۆی هەیه، بەلام لە بۆچوونەکیدا بە هەڵدا چوو بوو، مادام بەی مۆلتی خوا پۆشت، خوا ﷻ سزای دا، سزادانەکەشی ئەو بوو که لە سکی نەهەنگدا سجنی کرد، هەر وەک بەسەر هاتە کەیمان لە سوو پەتی (یونس) دا بە درژیی باسکردو، ﴿فَكَادَى فِي الظُّلُمَاتِ﴾، واتە: نەهەنگە قووتی دا و، کەوتە تێو سکی ماسییهو، ئنجا ئایا هەر بە دەمیەو گرت؟ چونکە خوا ﷻ لە سوو پەتی (الصفات) دا دەفەرمووی: ﴿فَالْتَقَى الْحَوْتُ وَمَوْلَاهُ﴾، واتە: نەهەنگ بە دەمیەو گرت، ئایا هەر بە دەمیەو گرت و ماسییهو گەورە بوو؟ یاخود چووتە شوێنی دیکەیهو؟ چونکە هەر لە سوو پەتی (الصفات) دا، خوا ﷻ دەفەرمووی: ﴿لَلَّيْتُ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ﴾، واتە: لە سکییدا دەمایەو تاکو پۆژی زیندوو کرانەو، واتە: لەوێدا گیانی دەسپاردو، ئەوێ بۆی دەبوو بە گۆر، ئەگەر خۆی بە پاک نەگرتایە و پەشیمان نەبووبایەو؟ دوايی زیاتر باسی دەکەین و لە تەفسیری سوو پەتی (یونس) ییش دا بە درژیی لەو بارەو دواوین.

﴿فَكَادَى فِي الظُّلُمَاتِ﴾، لە تاریکاییەکاندا هاواری کردو بانگی کرد، بانگ و هاواری کیتی کرد؟ بێگومان هی خوا ﷻ ﴿أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ﴾، که بێجگە

له تۆ هیچ په رستراویک نیه، ﴿سُبْحَنَكَ﴾، پاکیی بۆ تۆ، من تۆ به پاک ده گرم، ﴿إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾، به دنیایی من له سته مکاران بووم، خه تای غۆم بوو، تووشی ئیره بووم، ناوا تووشی نهو سزادرانه بووم.

﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ﴾، ئیمهش به دهمیهوه چووین و وه لمان دایه وه، لهو خهم و ناره خه تیه ی که تیدا بوو، دهر بازمان کرد، ﴿وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ﴾، ههر بهو شیوه یهش برواداران که ده که ونه خه فته و ناره خه تیه وه، به مهر چیک بگه رینه وه بۆ لای خوا، دهر بازمان ده که یه.

ننجا دینه سهر باسی پتغه مبه ریکی دیکه، ده فهرموی: ﴿وَزَكَرِيَّا إِذْ نَادَى رَبَّهُ﴾، یادی زه که ریا بکه وه، یاخود: زه که ریاشمان تاقیکرده وه، کاتیک بانگ و هاواری پهروه ردگاری کرد، ﴿رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا﴾، پهروه ردگار! به تنیا به جیم مه هبله، واته: با چی دیکه به تنها نه بم و بی پاشهوار نه بم ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ﴾، تۆ باشترینی میراتگرانی، ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى﴾، به دهمیهوه چووین و، وه لمان دایه وه، یه حیا مان پتی به خشی، وه ک کوریکی ناوازه.

ئیمه به سه رهاتی زه که ریا و یه حیاشمان له سوهرتی (مریم) دا باس کردوون، ﴿وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ﴾، هاوسه ره که یشیمان بۆ چاککرد، واته: نه خوشیی نه زوکیه که مان لی لابرد، ههر چه ند ته مه نیشی زۆر بوو و به سالد چوو بوو، به لأم ههر کاتیک خوا ﴿يَا زَكَرِيَّا﴾ کاریکی و پست، هه موو شتیک له به رانه بر و پستی په های خواوا، ناسانه، ﴿فَقَالَ إِنَّا يُرِيدُ ۞﴾ البروج، واته: نه جامددری ههر کاریکه که بیهو بی کات، ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾، نه وان خیرایان ده کرد له چاکه کاند، واته: ههم زه که ریا و ههم یه حیا و، ههم خیرانی زه که ریاش خیرایان ده کردو پیشه برکیان ده کرد له نه جامدانی چاکه کاند، ﴿وَيَدْعُونَكَ رَعْبًا وَرَهْبًا﴾، به ته مع پتی بوون و سام لیکردنه وه، لی مان

ده پارانەو، هەم نوێدیان هەبوو بە ڕەحمەتى خوا و، هەم سام و ترسیان هەبوو لە سزای خوا، بە دوو بەلێی نوێدو سام و ترس، بەرەو خوا دەچوون، ﴿وَكَانُوا لَنَا خُشُوعِينَ﴾، ئەوان بۆ ئێمە زۆر ملکەچ و زەبوون بوون.

﴿وَالَّذِي أَحْمَقَنَتْ فَرْجَهَا﴾، یادى ئەو نافرەتەش بکەوێت دەوێتى خۆى پاراست لە هەلەو پەلە، نەک هەر لە حەرپام، بەلکو لە حەلەلەش هەر پاراستى، مەریەم هاوسەرگیری نەکردو، ﴿فَتَفَخَّنَا فِيهَا مِنْ زَوْجِنَا﴾، ئێمەش لە ڕووحى خۆمان فوومان پێدا کرد، واتە: فوومان بە جەستەى مەریەمدا کردو، کە دەفەرموێ لە ڕووحى خۆمان، واتە: ئەو ڕووحەى کە بە تەبەت دروستمان کرد بوو، نەک لە ئەنجامى پێککەشتى ژن و مێرددا خوا دروستیکرد، بەلکو بە تەبەت ڕووحى عیسا مان خستە ئێو جەستەى مەریەمەو، ﴿وَجَعَلْنَاهَا وَأَبْنَاهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾، خۆى و کوڕەکیان کردنە نیشانەى بۆ جیهانیان، نیشانەى کە خەلک بزەن هەر کاتیک خوا ﷻ شتیکى وێست، ئەو شتە ناسانە بۆ خوا، دەتوانن مەرووف دروست بکات بە بێ دایک و باب، وەک ئادەم، دەتوانیت مەرووف دروست بکات بە بێ باب، وەک عیسا ﷺ.

لە کوتایی دا دەفەرموێ: ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً﴾، نا ئەم کۆمەڵەتان یەک کۆمەڵە، ﴿وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُون﴾، مەنیش پەرەوردگارتانم، تەنها بەندایەتیی بۆ من بکەن، واتە: ئەو کاروانی پێغەمبەران، یاخود کاروانی برواداران، کە پێغەمبەران سەر قافلەیان، یەک کۆمەڵەن، کە لەسەر راستە شەقامی پەرەوردگارن، ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾، بەلام ئایینەکەى خۆیان لە بەبنی خۆیاندا بەش بەش کرد، واتە: پاشینەکانیان و شوێنەکانیان و وەجەکانیان، ئەوانەى کە بە دواياندا هاتوون، کە لایاندا، ئایینەکانیان بەش بەش کردو دابەر دابەر کرد، ﴿كُلُّ إِلَهٍ لِّنَا رَاجِعُونَ﴾، هەر کامیکیشیان دەگەڕێنەو بۆ لای ئێمە، ئەوێ کە چاکەى کردو، ئەوێ کە خراپەى کردو، دەگەڕێنەو بۆ لای ئێمە بۆ سزا و پاداشت.

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ﴾، نجا هه
 که سیک له کرده وه باشه کان نه نجام بدا و، پرواداریش بیت، نادیده گرتن بۆ
 هه وئ و کوششه که ی نابیت، واته: سېله یی و بی ته مه گیی له به رانبه ردا ناکړی و،
 کردو کوششه که ی له بیر ناکړی و فرهاموښ ناکړی، ﴿وَلَا تَأْتِيهِمْ كُيُوتٌ﴾،
 نیمه ش نووسه ر ده بین بۆ نه و کردو کوشش و ماندوو بوونه ی، ﴿وَحُكْرٌ﴾
 ﴿عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾، ناوه دانییه کیش که فه وتاندوومانه،
 قه ده غه یه که نه گه ړینه وه، واته: قه ده غه یه که نه گه ړینه وه بۆ لای نیمه، تاکو
 سزایان بده ین، وه ک چوئن له دنیا دا سزادراون، هه ر بویه ش فه وتیزاون، له
 دواړو ژیشدا ده گه ړینه وه بۆ لای خوا و سزا ددرین، که واته: ﴿وَحُكْرٌ﴾
 ﴿قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ (یعنی: مَمْنُوعٌ عَلَى قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا
 يَرْجِعُونَ إِلَيْنَا لِلْعِقَابِ)، ناوه دانییه ک که فه وتاندوومانه، قه ده غه یه که نه گه ړینه وه
 بۆ لامان، تاکو سزایان بده ین، هه لېته نه و تايه ته چنه د مانایه کی دیکه شی
 هه ن، که دواتر له مه سه له گرنگه کاند ا ده یانخه ینه ړوو.

مه سه له گرنگه کان

مه سه له ی به که م:

نوحیش پیشتر بانگی پهروه ردگاری کرد، نهویش به دهمیه وه چوو و خو ی و
نیزیکانی لهو به لا مه زله (توفان) دهر باز کردو، به سهر کومه لی بیپر وایاندا سهری
خست و تیکرایی له توفاندا لغرو کردو خنکاند:

خو ده فهرمو ی: ﴿وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ، فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ
مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ٦٨﴾ وَصَرَفْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا ۚ إِنَّا بَيْنَهُمْ وَكَانُوا
قَوْمٌ سَوَاءٌ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ٦٩﴾

شیکردنه وه ی نهم دوو نایه ته، له شش برگه دا:

(١)- ﴿وَنُوحًا إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ﴾، واته: یاد ی نوح بکه وه! که له وه و پیش بانگی
کردو هاواری کرد (له پهروه ردگاری)، یاخود: نووحیشان تاقیکرده وه، (وَانْتَقَيْنَا نُوحًا
إِذْ نَادَىٰ مِنْ قَبْلُ)، که له وه و پیش بانگی کرد، بانگی پهروه ردگاری کرد، که ده فهرمو ی:
(مِنْ قَبْلُ) واته: پیش نه و پیغمبرانه ی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) که ناویان هینا له م
سوورده ته دا، به لکو پیش سر جه م پیغمبرانه ی (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، جگه له ناده م و
نیدریس و هه ندیکیش ده لئین: (شیث)، هه رچه نده ناوی له قورنندا نه هاتوه، نه که رنا
نوح (عَلَيْهِ السَّلَام) ده لئین به که م پیغمبرانه ی خاوه ن نوممه ت بووه و له سهرده می نه ودا
مروفا به تی زور بووه و، بوونه کومه لیک که به زه ویدا بلأوبینه وه.

(٢)- ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ﴾، تیمه ش به که سر وه لاممان دایه وه، یانی: (لَّيْنًا طَلَبَهُ وَقَلْبَانَا)
تیمه داواکاریه که یمان قبول لکردو په سهند کردو به دهمیه وه چووین، وشه ی (لَهُ) واته:
له بهر وی وه لاممان دایه وه، (مِنْ أَجْلِهِ) له بهر خاتری وی.

۳- ﴿فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ﴾، خوئی و کس و کارده یمان له به لای مه زن و خه فقی مه زن دهر باز کرد.

که ده فهرموئی: (أَهْلُهُ) واته: نیزیکانی که له گه لی له مائی دابوون، (أَهْل) واته: نیزیک، (أَهْلُ الْبَيْتِ)، واته: که سیک که له مائی له گه لندا ده ژی، که پیش هه موو کهس هاوسره، نجا کوپو کچن، به لأم تیمه وهک پیشتر باسمان کردوه، به هوئی قورنانه وه یۆمان دهر که وتوه، په کییک له کوره کانی که ده لَین: ناوی (کنعان) بووه، به ده نگیه وه نه هاتوه، هه روه ها له سوورهدی (التحریم) یشدا، که ده فهرموئی: ﴿صَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا لِّلَّذِينَ كَفَرُوا أَمْرَاتٌ نُّوحٍ﴾ (التحریم)، که واته: خیزانی نوح (ژنه کهی) کافر بووه، به لأم مهرج نیه هه ر نهو ژنه ی هه بوو بی، که کافر بووه و فه وتاوه له گه ل فه وتاواندا، وادیاره ژنی دیکه شی هه بووه، به پیی نه وه که له په یمانی کوندا هاتوه: ده لَی: ته نیا سی کوپری و بوو که کانی، له گه لیدا بوون، چونکه نوسه دو په نجا (۹۵۰) سال هه ر پیغه مبه ر بووه، پیش توفان، وادیاره کوپیشی هه بوون و کچیشی هه بوون و، نه وه شی هه بوون و، نه وه دی نه وه ییشی هه بوون و، له په یمانی کوندا نه وانیه ی که سواری که شتییه که بوون ژماره دیان به کهم دیتی، به لأم مهرج نیه هه ر نه وه نده بوو بوون، به لأم وهک له سوورهدی (هود) یشدا باسمان کردوه، به پیی نه وه ی که له سوورهدی (الصافات) دا هاتوه، که ده فهرموئی: ﴿وَجَعَلْنَا ذُرِّيَّتَهُ هُرًّا آَبَايْن﴾، واته: وه چه که ی نهومان هیشته نه وه، ته نیا وه چه که ی نهومان له هیلدراوان گپران، که واته: ده بی هه موو نه وانیه ی که له که شتییه که دا له گه ل نووحدا سوار بوون و دهر باز بوون له توفان، هه موویان له وه چه ی نووح الطَّيْرُ: بوون.

۴- ﴿وَصَرَّيْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا﴾، سه رمانخست به سه ر نهو خه لکه دا که نایه ته کانی تیمه یان به درؤ دانان، یان: نیشانه کانی تیمه یان به درؤ دانان، وشه ی (نَصْر) به (علی) به رکارده غوازی، (نَصْرَهُ عَلَیْهَا)، به لأم لی ره دا به (مِنْ) به رکاری خواستوه، (فَصْنُ مَعْنَى الْمُنْعِ وَالْجَمَاعَةِ)، (وَصَرَّيْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِيْنَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا)، واته: سه رمانخست به سه ر نهو کومه له دا و، پاراستیشمان لهو خه لکه ی نایه ته کانی تیمه یان به درؤ داده نا،

وہک لہ قورئاندا ھاتوہ: ﴿إِنكُرْ مَنَّا لَا تُصْرُونَ﴾ (۵۷) المؤمنون، یانی: ئیوہ سەرناکەون بەسەرماندا و دەر بازیش نابن لہ دەستمان، چونکە کار (فعل) یک کە عادەت نیہ، بە پیتک تێپەر بکات بۆ بەرکار (مفعول)، کاتیک کە بەو پیتە بەرکار (مفعول بہ) دەخوازی، ھەم مانا ئەصلیہ کەى خۆى دەگەینى و، ھەم ئەو مانایەش کە بەھۆى ئەو پیتەوہ کە بەرکاری پێ خواستوہ، ئەویش پەلکیش دەکات و دەگریتە ئیو خۆى، واتە: لہ بەک کاتدا ئەو فیعلە دوو واتابان دەگەینى، لێرەدا: ﴿وَصَرَّتْهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا﴾، سەرمانخست بەسەر ئەو کۆمەلەدا، کە نیشانە کامانیان بەدرودانان و دەر بازیشمان کرد، لێیان، یان کە دەفەر موئى: ﴿إِنكُرْ مَنَّا لَا تُصْرُونَ﴾ (۵۸) المؤمنون، واتە: بە دنیایی ئیوہ بەسەر تیمەدا سەرناکەون و، لہ چنگیشماندا قوتار نابن.

۵- ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ﴾، واتە: بە دنیایی ئەوان کۆمەلە خەلکیکی خراپ بوون، دەگووتری: (رَجُلٌ سَوْءٌ، وَعَمَلٌ سَوْءٌ)، واتە: پیاویکی خراپ و کردەوہیەکی خراپ، (والسوء: كُلُّ مَا يَغْمُ الْإِنْسَانُ)، (سوء) ھەر شتیکە کە ئینسان خەفەتبار بکات و، حالى ناپەحەت بکات، یانی: کۆمەلە خەلکیکی زۆر خراپ بوون.

۶- ﴿فَاغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ﴾، بۆیە تیکراییانمان خنکاند، یانی: ھیچ کامیانمان لى دەر باز نەکردن.

مه سه له ی دووهم:

دادوه ریی کردنی داوودو سوله یمان سه لایم خویان له سه ر بئ، له باره ی کشتوکارێکه وه که مه ری خه لکیکی دیکه به شه وی زه پری کرد بوو، به لام خوا سوله یمانی له دادوه ریی راسته ر حالیی کردو، خوا چپایه کان و باندنه کانیشی بو داوود و امکردبوون، که له که لیدا خویان به پاک ده گرت، ههروه ها فتری چینی زری و پو شاکێ جه نگیشی کرد بوو:

خوا ده فه رموی: ﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَخْتَصِمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحَكِيمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾ (٧٨) فَهَمَّتْهَا سُلَيْمَانٌ وَكَلَّمَآ إِنَّا حَكَمًا وَعِلْمًا وَسَخَرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرُ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِنُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَتَمْتُمْ شُكْرَكُمْ ﴿٨٠﴾

شیکر دهنه وی ئەم ئایه تانه، له ده (١٠) بڕگه ده:

١- ﴿وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ﴾، واته: داوودو سوله یمانیشمان تاقیکردنه وه، یاخود: یادی داوودو سوله یمانیش بکه وه (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، که هه م پیغه مبه ر بوون و هه م حوکم پانیش بوون.

٢- ﴿إِذْ يَخْتَصِمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ﴾، کاتیکی که دادوه رییان ده کرد له باره ی کشتوکارێکه وه، که مه ری خه لکیکی دیکه به شه وی چوو بووه نیوی، (النَّفْسُ: الْإِنْفِلَاتُ لِلرَّعْيِ لَيْلًا)، (نفس) به ره له دابوونی ئاژه له به شه وی که به وه ده ری و بچیته نیو کشتوکارێکه وه و زه ری بکات.

٣- ﴿وَكُنَّا لِحَكِيمِهِمْ شَاهِدِينَ﴾، تیمه ش بو دادوه ریه که یان ناماده بووین، (شَهِيدِينَ) ده گونجی به مانای (حَاضِرِينَ) بئ، واته: ناماده بووین، ده شگونجی به مانای

(عَالَمِينَ) بن، واته: نیمه زانا و ناگاداربووین، (لِحُكْمِهِمْ)، بۆچی به راناوی کۆ هیناوی تی، له حالیکدا ئەوان دووان، داوودو سولهیمان؟ لێره دا دوو تهئویل باسکراون:

أ- گوتووایه: له زمانی عه‌ره‌بیدا، دووان (مُتَنًى) ده‌کری به کۆ (جمع).

ب- (حُكْمِهِمْ)، واته: دادوه‌ری داوودو سولهیمان بۆ دوو لایه‌نه ناکۆکه‌که، هه‌م خاوه‌ن نازه‌له‌کان و هه‌م خاوه‌ن کشتوکاله‌کان، ده‌بن به کۆ.

نیمه ناماده‌ی دادوه‌ری داوودو سولهیمان بووین، له کاتیکدا دادوه‌ریان ده‌کرد له نێوان خاوه‌ن نازه‌له‌کان و کشتوکاله‌که‌دا، که خاوه‌ن کشتوکاله‌که، کشتوکاله‌که‌یان زه‌رکرا‌بوو، له لایه‌ن نازه‌لی خاوه‌ن نازه‌له‌کانه‌وه، که مه‌رو بزن بوون.

(٤)- ﴿فَفَهَّمْنَهَا سُلَيْمَانَ﴾، نجا نیمه له سولهیمانان حالی کرد، وشه‌ی (فَفَهَّمْنَهَا) که راناوی مینیه‌ی بۆ به‌کارهاتوه، واته: (فَهَّمْنَا الْحُكُومَةَ)، دادوه‌ری کردن، (أَوِ الْخُصُومَةَ) یان: ناکۆکیه‌که، (أَوِ الْقَضِيَّةِ) یان: کیشه‌که، بۆیه راناوی مینیه‌ی به‌کارهیناوه، واته: رای راستمان به‌و ڕاگه‌یان‌دو پیمان ناشنا کرد.

(٥)- ﴿وَكَلَّاءَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا﴾، واته: به‌هر کامیکیشیان هه‌م لێزانی و هه‌م زانستمان دا‌بوو، ئەمه بۆ نه‌وه‌یه نه‌وه‌ک که‌سیک وا گومان به‌ری، که داوه‌ریه‌که‌ی داوود هه‌له‌ بووه، هه‌له‌ نه‌بووه، به‌لام داوه‌ریه‌که‌ی سولهیمان چاک‌رو راست‌ر بووه و، هی داوودیش هه‌ر راست بووه، به‌لام هی سولهیمان باشت‌ر بووه.

یاخود: داوودیش صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ته‌نیا له‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا نه‌پێکاوه، نه‌گه‌رنا وه‌ نه‌بی داوودیش خاڵی بوو‌ی له‌ لێزانی و زانست، به‌لکو زۆر کارزان و لێزان بووه و، زۆریش زانا و شاره‌زا بووه، به‌لام له‌و مه‌سه‌له‌یه‌دا نه‌پێکاوه، وه‌ک گوتراوه: (لِكُلِّ عَالِمٍ هَفْوَةٌ، وَلِكُلِّ حَسَامٍ تَبْوَةٌ، وَلِكُلِّ جَوَادٍ جَبْوَةٌ)، واته: هه‌موو زانایه‌ک جارێک به‌هه‌له‌ داده‌چێ و، هه‌موو شمشیریکی بڕنده‌ جاری وایه‌ نابری و، هه‌موو نه‌سیتیکی چاکیش جاری وایه‌ رده‌ته‌یک ده‌با و ده‌که‌وی.

۶- ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ﴾، چپایه کان و بالنده کانیشان له گهَل داووددا ملکه چ کرد بوون، خویان به پاک ده گرت، (وَسَخَّرْنَا) یانی: ملکه چ و پامان کردبوو، ده سته مۆمان کردبوون، له گهَل داووددا چپایه کان و بالنده کان خویان به پاک ده گرت، ئنجا لیره دا ته نیا ده فه رموی: (يُسَبِّحْنَ)، به لأم مهرج نیه ته نیا گوئیان: (سُبْحَانَ اللَّهِ)، به لکو ستایشی خواشیان کردوه و، خواشیان به مهن گرتوه و، باقی نه و وشانه ی دیکه شیان به کارهینان، که له پینگه و مه قامی ستایشگرتنی خوا و، به پاکگرتنی خوا و، به گه وره گرتنی خوا و، پارانه وه له خوا و، راز و نیازکردن له گهَل خوا دا، به کاردین.

۷- ﴿وَكُنَّا فَعَمِيلِينَ﴾، تیمه نه نجامده ری نه و کارانه بووین، واته: نه ک ههر نه و کارانه مان کرد، به لکو تیمه بووین له رابردووشدا نه و جوړه کارانه مان پیکراون و له ده ست هاتوون.

۸- ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ﴾، ههروه ها فیزی پوڅاکی جه نکیشان کرد بوو بو نیه، (اللبوس: مَا يَلْبَسُ)، ههر پوڅاکیکه که ببوشری، نه وه واتایه کی، واتایه کی دیکه ی: (الذُّرْعُ: بِقَرْنَيْهِ لِيُخَصِّنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ)، لیره دا (لَبُوس) به مانای زری دتی، به نیشانه ی نه وه که ده فه رموی: ﴿لِيُخَصِّنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ﴾، تاکو له کاتی جه نکدا و له کاتی زه برو سه ختی دا که دپته ریتان، بتانباریزی، نه وه ش که مروف ده پاریزی، بریتیه له زری، هه لبه ته خوا نه یفه رموه: (دِرْعُ)، به لأم له شوینی دیکه دا که دواپی یاسی ده که یین، خوا ﴿وَقَدِّرْ فِي السَّرْدِ﴾ (سبأ، واته: نه ندازه گیری بکه له چینندا و له ئالقه کاند، له وه وه ده توانین بلین: لیره دا (لَبُوس) ی مه به ست پتی زریه، نه گه رنا ههر شتیک بو جه نک له بهر بکری و ببوشری، چ خووده بی، چ زری بی، چ قه لغان بی، هه مووی ده گرتنه وه، به لأم به نیشانه ی نه وه که له سووړه قی: (سبأ) دا هاتوه، دیاره زیاتر مه به ست پتی زریه، که زانایان ده لین: له پیش داوود علیه السلام دا، زریه کان یه ک پارچه بوون، له وح له وح بووه، به لأم زری یه که مجار به ئالقه له لاینه داووده وه دروست کرا، که نه ویش به نیلها م و فیرکردنی خوا ﴿وَلَبَّوْا﴾.

۹- ﴿لِيُخَصِّصْكُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيكُمْ﴾. ناڪو له زهبرو جه نڪتان بتناپاريزي، (لِيُخَصِّصْكُمْ) واته: (لِتُخَفِّظَكُمْ، لَتُفْهِمَكُمْ)، نامرازه ڪافي جهنگ هه موويان، بتناپاريزن، له ڪافي جهنگدا.

١٠- ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ﴾، نینجا ٲایا ٲیوه سوٲاسکوزارن، یاق: (هَلْ تَقْرُرُ شُكْرَكُمْ وَتُبَّتْ)، ٲایا سوٲاسکوزاری ٲیوه چه سپاوه و هاٲوٲه دی، ٲهی مروٲه کان! که خوا ٲیوه ٲیوه ٲیوه نعیمه ٲانه ی به ٲیغه مه ران داوَن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، یو ٲیوه؟!

کورتە باسیک

نۆ (٩) هەلۆهستە ی کورت لە بەردەم ئەم نایەتانه‌دا (٧٩-٨٠)

١- (بەسەرھاتی زەرکردنی مەرو بۆ نازەلدارێک لە کشتوکالی جوتیارێکدا، یاخود: باسی زەرکردنی نازەلی چەند نازەلدارێک لە کشتوکالی چەند جوتیارێکدا:

بەسەرھاتەکه بەمجۆرە بوو: (شەویک نازەلی نازەلدارێک، که بە پێی نایەتەکان (عَنَّم)، واتە: نازەلی ورد، هەم مەرو هەم بزن دەگرتەوه، بەرهەلدا دەبن، دەچنە نێو کشتوکالی خەلکێکی دیکەوه، بە شەو، چونکە ئەگەر بە شەو نەبووایە نەیدەفەرموو: (تَفَشَّتْ)، ئەم وشەیە که دەفەرموێ: ﴿فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ﴾، واتە: مەرو بزەکان بە شەوێ بەرهەلدا بوون، ئەو وشەیە بۆ بەرهەلداکردن و زەرکردنی نازەل لە شەویدا بەکار دێ، نازەلەکه بەردەبنە نێو کشتوکالەکه و دەبخۆن و، دەیشێلن و لە بەینی دەبن و، زیانی زۆری پێدەگەیەنن، خاوەن کشتوکالەکه دەچێت بۆ لای داوود عليه السلام، دادوەرییان که لە نێوان دا بکات، دەعوایان هەیە لەسەر ئەو خاوەن نازەلانه، ئەو خاوەن مەرو بزنانە:

أ- داوود عليه السلام دەڵێ: پێکیان بگۆڕنەوهو، ئەو خاوەن نازەلەکان! نازەلەکان بدەنە خاوەن زەوییە کشتوکالییەکهو، با زەوییەکه‌ش بۆ خاوەن نازەلەکان بێ، واتە: بە یە کجاریی، پێدەچێ نرخ و بەهای نازەلەکان لەگەڵ زەوییە کشتوکالییەکه، بەرانبەر بوو بێ و لێک نیزیکی بووبن.

ب- سوله‌یمان عليه السلام رایەکی دیکە ی دەبێ، وا پێدەچێ سوله‌یمان لەو کاتەدا لەوێ نەبووه، دەشگونجێ لەوێش بوو بێ، گوتوو بیتی: بابە! من پێشنیارێکم هەیه، دەشگونجێ وەک لە هەندێک ریوایەتاندا هاتوه، سوله‌یمان لە دەرەوه بووه، که دێتە دەرەوه لەلای بابی،

لىيان دەپرسى؟ چۆن دادوهرىي له نىواندا كردن؟ بۆي باس دەكەن، ئەوئىش دەچىتەووه بۆ لای بابى دەلت: بابە! ئەگەر بە جورىكى دىكە دادوهرىيان له نىوان بىكرى باشترە، ئەوئىش ئەوئەيە: ئازەلەكان بىرتنە خاوەن زەويە كشتوكالىيەكە و لىيان بەهرەمەند بن، له خورىي و موويان و بەروبووميان، تاكو خاوەن ئازەلەكان، كشتوكالىيە خاوەن زەويە كشتوكالىيەكە دەگەيەنتەووه ئەو ناستەي زەر كراوه، واتە: تاكو سالىي تيوەر دەسوورپىتەووه، دوايى با ئازەلەكان بىرتنەووه خاوەنەكانى خويان و، زەويە كشتوكالىيەكەش تەسلىمي خاوەنەكەي بىكرپتەووه.

داوودىش عليه السلام دەمارگىرنەبووه بۆ پاى خۆي، هەندىك كەس ئەگەر كەسىكى وەك خۆي و يان له خۆي بچوكترو، يان گەورەتر، پاىەك بلى، پىچەوانەي پاى ئەو، لەگەل پاى ئەودا تىكبىكرى، تەماشاناكات: هەقە يان نا! مادام بەكىكى دىكە گوتووويە: هەر لە پىوەرەفزی دەكات، بەلام پىغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) و ئەوانەي بە دواي پىغەمبەران دەكەون، دوورن لەو جورە دەمارگىرىي و خو بەزلىگرىي و خو پەسندىيە، بۆيە داوود عليه السلام بەكسەر دەلت: پاىەكەي تو پەسندە و دادوهرىيەكەي سولهيمان عليه السلام جىيەجى دەكرى و تەبەنىي دەكرى، ئەمە لە سەرچاوە مێزوويەكاندا واهاتووه، ئەگەرنا لە ئايەتەكەدا تەنيا ئاماژەي پىداووه.

٢- حوكمى زەپكردى ئازەل بەشەوي و بەپوژى:

بەپىي ئەم سى فەرمايشەي پىغەمبەر ﷺ:

١- (عَلَى أَهْلِ الْأَمْوَالِ حِفْظُهَا بِالنَّهَارِ، وَعَلَى أَهْلِ الْمَالِيَةِ حِفْظُهَا بِاللَّيْلِ)، (أخبره أحمد: ٢٣٧٤٧، وأبو داود، ٣٥٧١ ابن حبان: ٦٠٠٨، عَنْ حَرَامِ بْنِ مَحْمُودٍ عَنْ أَبِيهِ).

واتە: خاوەن مالى و سامان دەبى بەپوژى بىپارىزن و، لەسەر خويانە بەپوژى پارىزگارىي لىي بکەن، بەلام خاوەن ئازەلەش دەبى ئازەلەكانيان بەشەوي بپارىزن و، بەرهەلدا نەبن و زەري مالى و سامانى خەلك نەكەن.

۲- (الْعَجَمَاءُ جُرُخَهَا جُبَارًا) (أخرجه مالك: ۱۵۶۰، وأحمد: ۷۲۵۳، وعبد الرزاق: ۱۸۳۷۳، والبخاري: ۱۴۲۸، ومسلم: ۱۷۱۰، وأبو داود: ۴۵۹۳، والترمذي: ۶۴۲، والنسائي: ۲۴۹۵، وابن ماجه: ۲۶۷۳ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ).

واته: (الْعَجَمَاءُ) مەبەست پیتی نازەلە (لەبەر ئەوەی کە گۆیا نیه، نوتقی نیه، ناتوانی قسە بکات) برینهکە ی بەفیرۆ چوو.

۳- دیسان لە فەرماشتی پتەمبەردا ﷺ هاتو: (وَالْمَعْدُنُ جُبَارًا) (أخرجه البخاري: ۱۴۲۸، ومسلم: ۴۵۶۲). واته: ئەوەی کانزا دەردەهێتی (ئەو شوئەنی کانزایەکە ی لێ دەردەهێتی ئەگەر چالەکە ی بەسەردا برووخت) خوئنی لەسەر خوێهتی، ئەک لەسەر بابای کە کانزایەکە ی بو دەردەهێتی.

(جُبَارًا) یانی: بەفیرۆ چوو، واته: نابژێردی، یانی: نازەلیک قوچیک لە کەسیک هەڵدەدا و دەیکوژی و، یان برینداری دەکات، ئەوە دەبی خوێ بپارێزی لەو نازەلە، ئەگەرنا بە هەددەر دەپوا و تۆلە و قەرەبووی ناکەوێ، هەروەها بابای نیشکەر لە دەرھێنانی کانزادا.

ئنجای بە پیتی ئەمە، زانیان و شارەزایان زۆر قسەیان کردووە لەو بارەو، کورتەکە ی و پوختەکە ی ئەوەیە کە: ئەگەر بەشەوێ نازەل بەرینه، بچنە نێو کشتوکالێکەو، یان شتیکیوە کە زیانی پێ بگەیهنن، ئەوە زیان بۆاردنە کە دەکەوێتە سەر خاوەن نازەل، چونکە بە شەوێ دەبی نازەلی خوێ بپارێزی، ئنجای مەرو بزنە، پەشەوێلاخە، حوشتەر، وێلاخە بەرزەیه، کەرە، هەرچی هەیه، بەلەم بە پۆزی، دەبی خەلک مۆلک و مأل و سامان و شتەکانی خوێ بپارێزی و، ناکەوێتە سەر بابای خاوەن نازەل، بەلکو دەبی کابرا ناکاداری کشتوکال و شتەکانی خوێ بی، بە گشتی ئاوايه، ئەگەرنا مەرج نیه لە هەموو حالاندا وابی، ئەمە وردەکاری زیاتریشی دەوێ، بەلەم لە کتیبە فیهیه کاندا، وەک بنچینهیەکی گشتی ئاوا باسکراو.

۳- راسىتى و پىكان لە دادوهریدا بە کیکە:

زۆربەى شەرعزانان گوتوو پانە: ھەق لە قسەى کۆششکەراند، لە قسەى ھەلەنجەرانی حوکمە شەرعیەکان و فتوادراند، بە کیکە، بە بەلگەى ئەوێ کە خوا دەفرموى: ﴿فَقَهَمْنَهَا سَلَمَنَ﴾، کیشە کەمان لە سولەیمان حالیکرد، واتە: ئەوێ کە ھەق و راست بوو، لە بارەى ئەو کیشە یەو، سولەیمان لى حالى کرد، کەواتە: داوود عليه السلام، نە پىکاو، چونکە لێرەدا خوا تیکە یشتە کەى تابیەت کردو بە سولەیمانەو.

ھەر وەھا ئەو فەرمايشتەى پىغەمبەر ﷺ کە دەفرموى: إِذَا حَكَمَ الْحَاكِمُ فَاجْتَنَبْ لَمْ أَصَابْ قَلْبَ أَجْرَانِ، وَإِذَا حَكَمَ فَاجْتَنَبْ لَمْ أَخْطَأْ قَلْبَ أَجْرٍ^(۱).

واتە: دادوهر ئەگەر کۆششى کرد، پاشان پىکای، دوو پاداشتى ھەن، (پاداشتى کۆشش کردن و پاداشتى پىکان) و ئەگەر کۆششى کردو بە ھەلەدا چوو، پاداشتیکی بۆ ھەبە (کە پاداشتى کۆششکردنە کەبەق).

ئەم فەرمايشتەش بەلگەى لەسەر ئەوێ لە مەسەلە کەدا، کە چەند پایە ک ھەن، تەنیا دەگونجى بە کیکیان راست بى، زۆربەى شەرعزان و شارەزایان وا دەلێن.

بەلām من پىم وایە ھەندىک جار، بۆ ھەندىک بابەت ئەم بنچینە راست نیە، چونکە جارى وایە ھاوکیشە بەک ھەبە بە سى چوار پىگا چارەسەر دەکرى، ھەر وەک شارىک ھەبە لە چوار پىنج پىگاوە دەگونجى بچە نىو ئەو شارە و، بابەت وایە زیاتر لە پىکە ھەبە بۆ چارەسەرکردنى، بەلām زۆرجارىش وا دەبى کە ئەنجامى راست تەنیا بە کیکە، وەک دوو کۆ دوو دەکاتە چوار (۲+۲=۴)، نىدى ئەگەر بلێى: پىنج، شەش، سەد، ھەر ھەلەبە، بەلām لە ھەموو شتىکدا ھەر وانى، چونکە ھەندىک بابەت شەرعى ھەن، خوا ﷻ وایە لىخستوون کە

(۱) أخرجه البخاري في: ۹۶ كتاب الاعتصام: ۲۱ باب أجر الحاكم إذا اجتهد فأصاب أو أخطأ.

به زیاتر له شیوه یه ک نه نجام بدرین، یاخود هه ندیک مه سه له هه ن، زیاتر له وه لَمیک هه لده گرن، که واته: به زۆری وایه راستیی و پیکان یه کیکه، به لَم له هه ندیک باب ته شدا، نهم بنجینه یه مهرج نیه له هه موو حالاندا راست ده ربچن.

٤-) به سه رهاتیک دیکه ی داوود و سوله یمان (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ):

نهم به سه رهاته ش ده شو به ته نهو به سه رهاته وه که خوا ناماژه ی پنداوه، نهویش له سه حیعی بوخاریی و موسلیمدا هاته وه، شتیکی باشه ناماژه ی پتی بدهین و، لهو به سه رهاته شدا سوله یمان باشت ده پیکتی له بای:

(عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، أَنَّهُ سَمِعَ رَسُولَ اللَّهِ ﷺ يَقُولُ: كَانَتِ امْرَأَتَانِ مَعَهُمَا ابْنَاهُمَا، جَاءَ الذَّنْبُ فَذَهَبَ بِأَبْنٍ إِحْدَاهُمَا، فَقَالَتْ صَاحِبَتُهَا إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكَ، وَقَالَتِ الْآخَرَىٰ إِنَّمَا ذَهَبَ بِابْنِكَ؛ فَتَحَاكَمَتَا إِلَىٰ دَاوُدَ، فَقَضَىٰ بِهِ لِلْأُولَىٰ، فَخَرَجَتَا عَلَىٰ سُلَيْمَانَ بْنِ دَاوُدَ، فَأَخْبَرَتْهُ، فَقَالَ: ائْتُونِي بِالسَّكِينِ أَشْفُقُ بَيْنَهُمَا، فَقَالَتِ الصُّغْرَىٰ: لَا تَفْعَلْ، يَرْحَمُكَ اللَّهُ، هُوَ ابْنُهَا، فَقَضَىٰ بِهِ لِلصُّغْرَىٰ) (أخرجه أحمد: ٨٢٦٣، والبخاري: ٢٢٤٤، ومسلم: ٧٢٠، والنسائي في الكبرى: ٥٩٦٠).

واته: نه بوو هه ره یه رَ، گوئی له پیغه مبه ری خوا ﷺ بووه، فه رموویه تی: له کاتیکدا دوو ژن، دوو کوپی خو یانیان پتی بوون، له شویتیک بوون، گورگ هات کوپی یه کیکانی برد، (پفاندی و پۆشت) نهو کوپی مایه وه یه کیک ده یگوت: هی منه و نهوی دیکه ش ده یگوت: هی منه، [ژنه کان یه کیکانی به ته مه ن بووه و، نهوی دیکه ش ته مه نی که متر بووه] بو داوه ری و چاره سه ری کیشه که یان چوونه لای داوود (که هه م پیغه مبه ره بووه و هه م هوکمران بووه) داوود (ﷺ) به بو چوونی خو ی گوئی: رهنکه ته م مندا له هی ژنه به ته مه نه که بی (له وانه یه وای زانیستی که گچکه که هیتشتا مندا لی نه بووه و، وایزانیستی که هی گچکه که ی فراندوه) مندا له که ی (کوپی که ی) دا به ژنه گه ورده که، به ته مه نه که، ده رچوون بو لای سوله یمان و هه والیان پندا، [ده بی که ئافره ته که م ته مه نه که،

ھەر پرتە و بۆلەي بوو بى و دەنگە دەنگى بوو بى) ئەويىش گوتى: چە قوم بۆ يىنن تاكو لە ئىوانان لەتى بىكەم (سولەيمان مەبەستى نەبوو لەتى بىكات) ئافرەتە كەم تەمەنە كە گوتى: كارى وا مەكە، خوا بەزەيى پىتدەبى، ھى ئەو (ئىي گەپى لەتى مەكە، دەبى گەورە كە گوتى: لەتى بىكە، چونكە ھى خۆي نەبوو، گوتوويەتى: كە بۆ مەن نەبى، با بۆ ويىش نەبى) ئىجا سولەيمان كە وا دەبىنن، كۆرەكە دەداتە ئافرەتە كەم تەمەنە كە.

چونكە دەزانن جەرگى خۆيەتى بۆيە دەلتى: ئەگەر نەيەتەووش بۆ لاي مەن، گرنگ ئەو دىيە كۆرەكەم نەفەوتى و نەكۆزى، با لە لاي ئەو ئافرەتە بىت، بەلام گرنگ ئەو دىيە نەمرى، بەلام ئەوى دىكە دەربەست نەبوو، گوتوويەتى: لەتى بىكەن!

سولەيمان (عليه السلام): لەو مەسەلەيەشدا لە بايى باشتى پىكاو.

5- ئايا پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام)، بۆيان ھەيە كۆشش بىكەن، ھەول بەدن ياساي شەرىعى بە بۆچوونى خۆيان ھەلەنجن و، لەسەر وەحىيى خوا پانەوەستى؟!

زۆربەي ھەر زۆرى زانايان بە رەوا و دروستيان زانىو، ھەندىكىشيان گوتوويانە: نەخىر پىغەمبەران بۆيان نىە كۆشش بىكەن، بە تايىبەتى شىيەي دوازدە ئىمامى ھەر زۆر دژى ئەو، كە پىغەمبەران كۆشش بىكەن.

ئىجا ھەرچەندە زانايان زۆربەيان وايانگوتە، بەلام مەن پىم واىە، دەبووايە ھەموويان لەسەر ئەو يەك دەنگ بىن، كە بەلى پىغەمبەران (عليهم الصلاة والسلام) كۆششيان كەردو و عەقلى خۆيان بەكارھىناو، لە كاتىكدا كە وەحىيان لەبەر دەستى دا نەبوو، بەلگەي شەرىيان لەبەر دەست دا نەبوو، عەقلى خۆيان بەكارھىناو و ھەلگوشىو و تىوہ پاماون، بۆ ئەو دىيە بە ھۆكمى شەرىي و وەلەمى پاست بىەن، بۆ ئەو پىسارەي رۆبەروويان بۆتەو، بۆ ئەو كىشەيەي كە ھاتۆتە بەردەستيان، چارەسەرى بۆ بدۆزنەو، بۆ وىنە: ئەگەر

تەماشای ژيانى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ بکەين، لە چەند شونان خوا ﷻ پەخنى لى دەگرى، بەهۆى ئەوەوە کە بە کۆشکردن و بە بىرکردنەودى خۆى و بە بۆ چوونى خۆى، بىرارىكى داه و نەپىکاوه، بۆه خواى پەرورەدگار بۆى راستکردۆتەوه و پەخنى لىگرتوه و گلەبى لىگرتوه، بۆ وىنە:

۱- ﴿عَسَىٰ رَبُّكَ ﴿١﴾ أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَىٰ ﴿٢﴾﴾ عەس،

۲- هەرودەها: ﴿مَا كَانَتْ لِيَّ أَنْ يَكُونَ لَكَ أَسْرَىٰ ﴿٧﴾﴾ الأنفال،

۳- هەرودەها: ﴿عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمُ ﴿١٢﴾﴾ التوبة،

۴- ديسان: ﴿وَلَا تُصَلِّ عَلَىٰ أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا ﴿١٤١﴾﴾ التوبة، دەگونەن زۆر شتى دىكەش بویتەتەوه لە ژيانى پىغەمبەرى خاتەم ﷺ کە هەرچەندە سەرودەرى پىغەمبەرانه، بەلەم کۆششى کردوه و لە بۆچوونەکەیدا، ئەگەر نەپىکابى، خوا ﷻ بۆى راستکردۆتەوه، کەواتە: زۆر جارىش کۆششى کردوه و پىکاویەتى، خواى زانا وتوانا بە پىوستى نەزانیوه بۆى راست بکاتەوه و فەرمايشى لەسەر بفەرموى، بۆه هىچ گومانى تىدا نیه کە پىغەمبەرەان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، ئەوه نەبووه وەک پۆبۆتیک تەنیا دەبن وەحى بى، ئىنجا بجوولین! پىغەمبەرەان خاوەنى گەورەترین عەقڵ بوون، عەقلى خۆیان بەکارهێناوه و کۆششیان کردوه، لە کاتیکدا کە وەحى خواى پەرورەدگاریان لەبەر دەستدا نەبووبى، بە زۆرىش پىکاویانە و، جار جار ئەگەر بە هەلەدا چووبن، خواى میهرەبان بۆى راستکردوونەوه، هەلبەتە بە هەلەدا چوونى پىغەمبەرەانىش (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) لە ئىجتەهەداندا، بە گوناح لە قەلەم نادى، چونکە ئەوان نەیانویستوه گوناح بکەن، ویستوویانە شتیک چارەسەر بکەن، وەلەمیک بەدەنەوه، بەلەم نەیانپىکاوه، یاخود جوړەمامەلەبەکیان کردوه، کە پىیان وابوو ئەوه باشتەر، بەلەم دواى خواى پەرورەدگار بۆى راستکردوونەوه و بۆى دەرخیستوون، کە نەخیر ئەوه باش نەبووه، شتیکى دیکە باشتەر بووه و، کە ئەوان پەیان پى نەبردوه.

٦- ئايا دروسته باباي دادوهر دادوهر يه كي كه كردوه، لتي په شيمان بيته وه و لتي بگه پرتوه؟:

نه مېش زانايان مش و مريان له باره يه وه هيه، به لام نه ده بوو مش و مې لهو باره وه بگه ن! چونكه به لتي هه ر كاتيك دادوهر بو ي دهر كهوت كه برياري كي داوه، هه له يه و نه پيكاوه، نه ك هه ر دروسته و په وايه، به لكو له سه ري پيوسته كه هه له كي خوي راست بگاته وه و بگه پرتوه، چونكه كاتيك دادوهر يك برياري ك دهادت و حوكمي ك دهر ده كات، به لام دوايي بو ي دهر ده كه وي كه نه پيكاوه، نابي له سه ر هه له ي خوي بړوا، به لكو دان به هه له ي خو داهيتان چاكيه (الإعتراف بالخطأ فضيلة) هه روه ك به رده وام بوون له سه ر هه له، گونا هه و تاوانه.

هه ر بزيه ش داوود عليه السلام له مه سه له ي منداله كدا، كه داويه تي به نافره ته گوره كه، دوايي سوله يمان عليه السلام كه بهو شيويه دادوهر يي كردوه و بو ي دهر كهوتوه، كه هه ق به نافره ته كه م ته مه نه كه يه، داوود عليه السلام برياره كي سوله يمان يه سند كردوه، هه روه ها له مه سه له ي ناژه له زه ر كړدووه كان و كشتوكاله كه شدا، به هه مان شيوه. داوود گه رلوه ته وه بو دادوهر يه كه و، برياره كي سوله يمان ي كوري (عَلَيْهِمَا الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) په سند كردوه.

٧- به پاكرتن ي چيايه كان و بالنده كان بو خوا:

أ- ئايا مه به ست پتي ده نگدانه وي چيايه كانه، يان دهنگ ليها تني بالنده كانه، دهنگي سروشتي و ناسايي خويان؟ هه نديك له توژه ره وان وايا نگوته!

ب- ياخود مه به ست پتي به پاكرتن ي چيايه كانه به شيويه ك و، به دهنگي ك نهو كاته لتيان په يدا بووه و، هي بالنده كانيش به دهنگي ك كه نهو كاته لتيان په يدا بووه، وه ك هاوده نكي و هاوناوازي له كه ل داوود دا عليه السلام له كاتيكدا مونا جاتي كردوه له خزمه ت خوا دا و، له خوا پارلوه ته وه و گفتوگوي له كه ل دا كردوه؟

به دنیایی پیم وایه مه به ست دووه مه، چونکه خوا ده فره رموی: ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْيَسَّالَ يُسَيِّحُ وَالطَّيْرَ وَكَُنَّا فَاعِلِينَ﴾، له گه ل داوودا چپایه کان و بالنده کامان ملکه چ کرد بوون، له گه لیدا خویان به پاک ده گرت و تیمه نه نجامدهر بووین.

لیردها (سَخَّرْنَا)، واته: ملکه چمان کردن و، پام و ده سته مؤمان کرد بوون، هم چپایه کان و هم بالنده کان، نجا نه گهر مه به ست ده نگدانه وهی تاسایی بی، ناشکرایه شوانتیکش که بانگ ده کات له چپایه ک، چپایه کان ده نگ ده دهنه وه، له نه شکوه و تیکدا قسه بکه، نه شکوه ته که ده نگ ده اته وه، نه وه هیچ پیویست به وه ناکات خوی بالاده ست وه ک نیعمه تیک و موعجزه دیه ک بو پیغه مبه ریکی پایه به رزی وه ک داوود باسی بکات، چونکه نه وه بو هم موو که س هه ر وایه و، هه ر که سیک هه را بکات له نه شکوه و تیک دا ده نگده اته وه وه، چپایه کانیش ده نگ ده دهنه وه، هه روه ها بالنده ش هه ر ده جریوتنن له سه ر هه موو که س.

که واته: هم چپایه کان خوا به پاک گرتن تیکی تابه تیسان هه بووه و، تابه ت بووه به داووده وه ﴿وَهُكَ دَاوُدَ دَهَنگیان لیوه اته وه و، قسه یان کردوه، وه ک موعجزه دیه ک بو داوود، هه روه ها بالنده کانیش نه و جوړه زیکرو مونا جاته ی داوود کردوویه تی به زمانی خوئی، هه مان شتیان دووباره کردو ته وه، چونکه نه مه به س لیسه نیه و له شوینی دیکه ش دا ده فره رموی: ﴿يُنَجِّالْ أَوْی مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَنَّا لَهُ الْخَدِيدُ﴾، سبأ، واته: نه ی چپایه کان! له گه لی بلینه وه، بالنده کان تیوه ش له گه لی بلینه وه و تاسنیشمان بوئی نه رمکردبوو، (أَوْی مَعَهُ) واته: (رُجِعِي مَعَهُ)، نه وه نیه که ده نگ بده نه وه، نجا نه گهر چپایه کان ده نگ بده نه وه، بالنده کان چوَن ده نگ ده دهنه وه! به لکو (أَوْی مَعَهُ)، واته: نه و چی ده لن، تیوه ش وا بلینه وه، داوودیش ده نکیتی زور زولال و خوشی هه بووه، وه ک پیغه مبه ر ﴿عَنْ أَبِي مُوسَى رَضِيَ عَنْهُ﴾، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ لَهُ: يَا أَبَا مُوسَى لَقَدْ أُوتِيتَ مِزْمَارًا مِنْ مِزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ (أُخْرِجَهُ الْبَخَارِي: ٤٧٦١، وَالتِّرْمِذِي: ٣٨٥٥)،

واته: نه بوو مووسا ﷺ ده گيرێتهوه، كه پيغه مبه ر ﷺ پتي فهرمووه: نه ي نه بوو مووسا! بئگومان تۆ ئاوازيك له ئاوازه كانى داوودت، پندراوه.

نه بوو مووسا ي نه شعەريش ﷺ دهنگى يه كجار غۆشبووه.

به ئى داوود دهنگى زۆر زۆر خوش بووه و، كاتيك كه مونا جات و پارانه وهى كرده له خزمەت خوا دا و دهنگى هه لپريوه و پاراوه تهوه، وا پيده چى به شيعرو سروود خوا ي په روه ردگارى دواندبى، چيا به كانيش وهك ئه ويان گوتوتوه وه و، بالنده كانيش وهك وي هه مان ته سبيحات و زيكره مونا جاتيان دووباره كردۆته وه، بۆيه ش نه گهر ئايه ته كانى قورئان هه موو پيكه وه بىنى له بابە تيكدا، باشت و اتاكه يانت بۆ ده رده كه وي: نهو ئايه ته ي كه ده فه موى: ﴿يَجِبَالُ اَوْبِي مَعُ وَالطَّيْرِ وَالنَّاسِ لَهُ الْحَدِيدُ﴾ ١٠ سبأ، واته: نه ي چيا به كان و نه ي بالنده كان! له كه ليدا بلتيه وه، نهو كاته چه مكى ئايه ق: ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ﴾ ، ليره زۆر جوان روون ده يتيه وه، هه روه ها مانا ي (سَخَّرْنَا) ش: بۆ مان ملكه چ كردبوون، ﴿وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ﴾ ، نه گهر مه به ست دهنگ دانوه بيت، پتيوست ناكات بفهرموى: بۆ داوود چيا به كان و بالنده كان مان ده سته مو و ملكه چ و رامكردبوون، چونكه بۆ هه موو كه س وان و تايهت نيه به داووده وه، كه واته: نهو ملكه چكرده شتيك بووه، تايهت بووه به داووده وه ﷺ، هه نديك له تو ئزه روه وانى قورئان له كوون و تازە، زۆر جاران نهو شانه ي كه موعجيزه و ياسا درن، ويستويانه به جوړي ك بيانخه نه روو، كه زياتر له گه ل رواله ق عه ق و سه ليقه دا بگونجىن، به لام من پيم وايه پتيوست بهو پينه و په رۆيه ناكات و، خوا چى فهرمووه، پتيوسته و اببىرى، به تايهت بۆ پيغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)، وهك موعجيزه و شتيكى ياسا درو پيچه وان ه ي نهو حا لة ت و باوه كه هه يه و، پيچه وان ه ي نهو حا لة ته سروشتى و ئاساييه ي كه تىستا هه يه.

٨- داوود چۆن زۆریه کانی دروستکردوون؟

وهک چۆن لێره داهاوه: ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِيُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَتَمْتُمْ شُكْرَكُمْ﴾ (الانبیاء، ٨٠) دروستکردنی پۆشاکی جهنگمان بۆ ئێوه تاكو له کاتی جهنگدا بتانپاریزی، فێری داوود کرد بوو، ئنجا ئایا ئێوه سوپاسگوزارن؟

ئهم مهسه لهیه له دوو ئایهتی: (١٠ و ١١) ی سوورەتی: (سبا) یشدا هاوه: ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَجْعَالُ آيَاتٍ مَعَهُ وَالْقَلِيلَ وَالْكَثِيرَ وَأَلْنَا لَهُ الْحَدِيدَ﴾ (١٠) ﴿أَنِ اعْمَلْ سَابِغَةً وَفِذْ فِي النَّارِ وَأَعْمَلُوا صَلَاحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾ (١١) واته: به دنیایی ئیمه بهخشمان له لایهن خۆمانهوه به داوود دابوو، ئهی چیا بهکان و باندەکان! لهگهڵی بڵینهوهوه ئاسنیشمان بۆ نهرمکردبوو، ئنجا تۆ زۆری دابۆشه دروست بکه و له کاتی چینیدا (و له کاتی بزماری لیدان و چینی زۆریه کهدا) با زۆر به نهندازهگیری و به وردیی بێ (وابێ که نووکی یم و تیرو شیر به کونهکاندا نهچن) ﴿وَأَعْمَلُوا صَلَاحًا﴾، کردوهه باشهکانیش نهجام بدن، ﴿إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ﴾، من (خوا) بینهری تهوهم که دهیکهن.

کهواته: لێره دا مه بهست له (لَبُوس) یش پۆشاکی جهنگه، واته: زۆری، که لێره دا خوای زانا وشارهزا، به وشهیی: (سَابِغَةً) وهسفی کردوون (دِرْعَ سَابِغَةً)، واته: زۆریهک که ههموو جهسته دابووشی، (وَفِذْ فِي النَّارِ) واته: له چینیدا نهندازهگیری بکه و وردهکاریی بکه، کهواته: دروستکردنی زۆری بۆ داوود بهم شیوهیه بووه، زانایان دهڵێن: به کهمین که سێک که زۆری ئالقه داری دروست کرد، داوود بوو، ئهگه رنا له پێش داووددا پارچه پارچه بوو، یانی: پارچه پارچهی ئاسنهکان بوون لیک دهران و له بهر دهکرا، نهوهش جوولیهی جهستهی کهمکردۆتهوه، به ئام که زۆری بیت و وهک پۆشاکی له بهر بکری، ههم جهسته باشت تێیدا ههڵدهسوورپی و، سووکتریشه و له جهستهش خۆشته.

٩- (کارو کەسابەت بە گشتی پێویستە و، دەبێ مەرووف چاوی لە دەستی خەڵکی نەبێ، کارو کەسابەت بکات، دەست بجوولێن و دەستە و ئەژنۆ دانەنیشێ:

نەم نایەتە ی که باسی دروستکردنی زری دەکات لە لایەنی داوودەوه **عليه السلام**، لە فەرمايشتی پێغەمبەریشدا **ﷺ** هاتو: که داوود بە دەستی خۆی کاری دەکردو، نایەتە کەش دەیکە یەنێ، که زریی دروستکردوون و خواش دەفەرموێ: ئاسنمان بۆ نەرمکردو، که دیارە ئەویش هەر شتیکی موعجیزەیی بوو و خوا ئاسنە کە ی بۆ نەرمکردو، ئەگەر نا نەیدەفەرموو: بەخششی خۆمانان پێدا، ئەگەر ئاسن بۆ داوود، هەر وەک ئاسنی ئاسایی بووایە، ئەو کاتە خوا بە بەخششی ناو نەدەهێنا، کەواتە: ئاسن لەبەر دەستی داوود دا وەک موعجیزەییەک نەرم بوو و، بەو شیوەیە مامەلە ی لەگەڵدا کردو، که بە پێویستی زانیو و کاری پێی هەبوو.

نجا کارو کەسابەت و پیشە و بە پەنجی خۆ ژیان، ئەویش دیارە عەدەتی پێغەمبەرەن **(عَلَيْهِمُ السَّلَامُ وَالسَّلَامُ)**، بوو و ئەم فەرمايشتە ی پێغەمبەریش **ﷺ** نەو دەگە یەنێ، که دەفەرموێ: **[لَئِنْ تَأْخُذَ أَحَدُكُمْ حَبْلَهُ لَمْ يَغْدُوَ إِلَى الْجَبَلِ، فَيَخْتَطِبْ، فَيَبِيعْ، فَيَأْكُلْ وَيَتَصَدَّقَ، خَيْرٌ لَهُ مِنْ أَنْ يَسْأَلَ النَّاسَ] (أَخْرَجَهُ الْبُخَارِيُّ: ١٤١٠، والنسائي: ٢٥٨٩، ولم نقف عليه بهذا اللفظ عند مسلم).**

واتە: ئەگەر یەکیک لە ئێو گۆرسە کە ی خۆی بگرێ و، بە یانی بچێ بۆ چیا و، داران بکات و بە کۆل (یان بە وڵاخ) بیهێنێتەو و بیفروشی و لێی بخوا (لە پارە کە ی) و خێریشی پێ بکات، ئەو بەشترە بۆی لەو کە لە خەڵک داوا بکات و سوال بکات.

مه سه له ی سته م:

ملکه چکردنی بای به هیز بۆ سوله یمان، که به ره و سه رزه مینی پینزدار ی ده برد
(سه ر زه مینی شام)، ههروه ها شه ی تانه کان که بۆی رۆ ده چوونه لئو ده ریا، بۆ
ده ره ی تانی که وه ره و مرواری ی و، که لیک کاری دیکه شیان بۆ ده کردن:

خو ا ده فره رموی: ﴿وَلَسْلِمَنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا
وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ﴾ (٨١) ﴿وَمِنَ الشَّيْطَانِ مَنْ يَفْضُلُ لَهُ وَيَعْمَلُوكَ عَمَلًا
دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُمْ حَافِظِينَ﴾ (٨٢).

شیکردنه وه ی ئه م، دوو ئایه ته، له شه ش برکه دا:

١- ﴿وَلَسْلِمَنَ الرِّيحَ عَاصِفَةً﴾، واته: (سَخَرْنَا لِسُلَيْمَانَ الرِّيحَ عَاصِفَةً)، ههروه ها بای
به هیزیشمان بۆ سوله یمان ده سته مۆ و ملکه چکردبوو، وشه ی (عَاصِفَةً)، (حال) ده یانی: له
کاتی که دا به توندیی هه لیده کرد، به هیز هه لیده کرد.

٢- ﴿تَجْرِي بِأَمْرِ إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا﴾، به فره مانی وی به ره و سه ر نه و زه مینه
ده چوو، که پیت و پیزمان تیخسته و، که به ته نکید مه به ست پیتی سه ر زه مینی شامه، وه ک
پیتشتریش باسمان کرد: ﴿سُبْحَنَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ. لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى
الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَرَكْنَا حَوْلَهُ﴾ (١) ﴿الْإِمْرَاءَ﴾، (الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا) له فه له ستینه (له
شامه)، خواه ده فره رموی: له ده وری ئه و مزگه وته پیت و پیزمان داناهه، که ده فره رموی:
﴿تَجْرِي بِأَمْرِ﴾، ده لی: (ای) تَرْجِعِ عَنِ الْأَفْطَارِ الَّتِي خَرَجْتَ إِلَيْهَا، لِمَصَالِحِ الْمَلِكِ سُلَيْمَانَ
إِلَى الشَّامِ)، ده که راپه وه له و شوتنانه ی که بۆی ده رچوو بوو، بۆ به رژه وه نده یه کانی پادشا
سلیمان ده که راپه وه بۆ شام، که ده فره رموی: (وَأَمْرِهِ)، واته: به پیتی ئاره زوو و ویستی
سوله یمان (الْعِزِّ) ئه و بایه جوو له ی ده کرد.

(۳) - ﴿وَكُنَّا يَكْثَرُ شَيْءٌ عَلَيْنَ﴾، تيمە بە ھەموو شتێک زانا بووین، نایا ئەو بایە لە قسەی سولەیمان دەر دەچن، دەر ناچن؟ چی پێ دەکات و، چی پێ ناکات؟ تيمە پێی زانا بووین و سولەیمان شایستە ی ئەو بوو ئەو نيعمهتە ی پێ بدەین.

(۴) - ﴿وَمِنَ الشَّيْطَانِ مَن يَغْوِيكَ لَعَنَهُ﴾، ھەر وەھا لە شەیتانەکانیش ھەبوون کە بۆی پۆ دەچوون، بۆی پۆ دەچوونە نێو دەریا، تا کو گەوھەر و مرواریی بۆ دەر بهێنن، وشە ی (غوض) یش ئەنیا بۆ چوونە نێو ئاو و ماددە ی شل (سائل) بە کار دێ.

(۵) - ﴿وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا دُونَ ذَلِكَ﴾، جگە لە وەش کاری دیکەشیان ئەنجام دەدا، وەک دوا یی باسی دەکەین لە تەفسیری سوورەتی (سبا) دا.

(۶) - ﴿وَكُنَّا لَهُم حَفِظِينَ﴾، تيمە بۆیان پارێزەر بووین، واتە: پارێزەری شەیتانەکان بووین، کە لە فەرمانی سولەیمان دەر نه چن و زیان بە خەلک نەگە یەنن.

مەسەلە ی چوارەم:

ئەییووبیش خوا بە نەخۆشی و ناخۆشییەکی سەخت تاقیکردەوه، نەجا کاتیک زۆر سەغەت بوو، هاواری کردە پەرورەدگاری: من ناپەهەتی سەختم تووش بوو، تووش بە بەزەیتەرینی بە بەزەییانی، ئیدی خوا بە دەنگیەوه چوو، بەلەو نازارەکی لای لای بردو، وێنە خیزان و کەس و کارەکی پێداو، هێندە دیکەشی بۆ زێدە کرد، تاکو بێتە پەندو سەر مەشق بۆ خواپەرستان:

خو ده فەرموی: ﴿وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَتَىٰ مَسْفًى الضُّرِّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿٨١﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا عِنْدَنَا وَذَكَرْنَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٨٢﴾﴾

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە نۆ برکەدا:

(١)- ﴿وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ﴾، ئەییووبیش کاتی بانگی پەرورەدگاری کرد، واتە: یادی ئەییووب بکە، کاتی کە بانگی پەرورەدگاری کرد، یاخود ئەییووبیشمان تاقیکردەوه، کاتی کە بانگی پەرورەدگاری کردو ئێ پارێهوه.

ئایا ئەییووب ماوەی چەند لەو بەلەو گرفتارییەدا ماوەتەوه؟ هەندێ لە زانایان دەلێن: ھەوت سأل، ھەندێ دەلێن: ھەژدە سأل، بەلام شتێکی دڵنایی لەو بارەوه نیە، ھەبەتە تێمە دوایی بەسەرھاتی ئەییووبیش - وەک داوودو سولەیمان (عليهم الصلاة والسلام) - باستیکی سەر بەخۆی لە بارەوه دەکەین.

(٢)- ﴿أَتَىٰ مَسْفًى الضُّرِّ﴾، واتە: من ناپەهەتیم تووش بوو (ضُرٌّ: مَا يَتَضَرُّ الْمَرْءُ بِهِ فِي جَسَدِهِ مِنْ مَرَضٍ أَوْ هُزَالٍ، أَوْ فِي مَالِهِ مِنْ نَقْصٍ وَغَيْرِهِ)، (ضُرٌّ) ھەر شتێکە کە ئێنسان پێی زیانبەر بێ، یان پێی ناپەهەت بێ، ئنجا چ لە جەستە ی دابن، وەک نەخۆشی و بێ ھیزی، یاخود لە مال و سامانیدا بێ، وەک لە دەستچوونی و کەم بوونی.

که دیاره ئەوێ ئەییووب وەک دوایی لە بەسەر هاته که شدا باس دەکەین،
هەم نەخۆشیی بوو و، هەم لە دەست دانای مآل و سامانی بوو و، هەم لە
دەستدانی خزم و کەس و کاریشی بوو.

۳- ﴿وَأَنْتَ أَزْكَمُ الْأَرْهَمِ﴾، واتە: تۆ بە بەزەیتیرینی بە بەزەییانی، واتە: تۆ
خواوەنی بەزەیی و لوتف و میهرەبانییەکی بێ سنووری و لە فریام وەرە.

۴- ﴿فَأَسْتَجَبْنَا لَهُ﴾، واتە: تێمەش وەڵامان دایەو و بە دەنگیەو چووین.

۵- ﴿فَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ صُسِرَ﴾، واتە: ئەو نازارو ناپەهەتی و نەخۆشی و ناخۆشییە
کە لێی بوو، لێمان لابرد، (الكشف: مُسْتَعْمَلٌ فِي الْإِزَالَةِ السَّرِيعَةِ شُبَّهَتْ بِإِزَالَةِ الْغَطَاءِ)،
وشە (كُشِفَ) بە مانای هەڵدانەو، بە مانای لابردنی شتیکە لەسەر شتیک، کە لێردا
بەکارهێنراوە بۆ لابردنی خێرا و، چۆنراوە بە لابردنی سەر پۆشیک لەسەر شتیک، چۆن
بە خێرای لای دەبە، ئەو نازارو ناپەهەتیەش، بە خێرای لە ئەییووب لاچوو، دوا
ئەوێ خوا ﷻ و یستوویەتی.

۶- ﴿وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ﴾، واتە: خێزانە که شیمان پێدا، لێردا کە ددەرموێ:
خێزانە که یمان پێدا، واتە: مآل و خێزانە که یمان بۆ گیرایەو، ئنجا (أهل) بریتیه لە
کەسانیک کە لە گەڵ مروڤدا لە مآلهو دەژین، (أهل البيت) پشی پێ دەلێن، واتە:
ئەوانە کە لە مآلهو لە گەڵ مروڤدان، کە خێزانی دەگریتهو، کۆرەکانی و، کچەکانی،
هەرەو هە جگە لەوانە کە لە مآلیدا لە گەڵی دەژین، خزمەکانیشی دەگریتهو، کەس و
کاری و نزیکانی.

۷- ﴿وَوَسَّلَهُمْ مَعَهُمْ﴾، واتە: وێنە خۆشیان لە گەڵیاندا، زانایان هەندیکیان
گوتووین و لە پەیمانی گۆنیش دا هاتو: کە هەوت کۆر و سێ کچی بوون، دوایی خوا
ﷻ ئەوانە ی مردوون، ئەو هەوت کۆر و سێ کچی مردوون، ئەو دە (۱۰) مندالە، دوایی
خوا بیست (۲۰) مندالی داوێتی و، چوارده کۆر و شەش کچ، هەندیکیش دەلێن: خوا
بالادەست ئەوانە بۆ زیندوو کردوونەو، ئەوئەو دیکەشی پێداون، خێزانە کەیشی

ھەر لە گەلێدا ماوه وە فاتی نە کردووە، ھاوسەرە کە ی دوا یی کۆمە ئە منداڵێکی زۆری بوون، لە کوران و لە کچان.

ھەندیکیش وایان لیکداوێتووە، کە خێزانە کەشی وە فاتی کردووە و منداڵ و کوڕ و کچەکانیشی، بە لām دوا یی خوا ﷻ ھاوسەریکی دیکە ی بۆ پەخساندووە و، دوو بەرانبەری ئەو منداڵانە ی کە لە ھاوسەری پێشووی بوون، لەو ھاوسەری دوا یی پەیدا بوون، ئەو پەیاش ھە یە، بە لām پای یە کەم نیزی کترە و لە بەسەرھاتە کە شیدا، وا ھاتووە.

(۸) - ﴿رَحْمَةً مِّنْ عِنْدِنَا﴾، واتە: ئەو بەزە ییە ک بوو لە تێمەو، بەزە یی و سۆزو پەرۆشییە ک بوو لە تێمەو بەرانبەر بە ئە ییووب.

(۹) - ﴿وَزَكَّرَ لِّلْعَالَمِينَ﴾، واتە: ئەو بیرخەرەوێش بوو، پەندیک بوو بۆ خواپەرستان، بیران بخاتووە و دەرس و پەندی لێوێریگر، کە ھەر کە سێک لە بن باری تاقیکردنەوێ خوا دا، خۆی رابگرێ، سەرەنجام لە دنیا و دواړۆژدا شانازی ی بۆ دەمێتێتووە.

لێرە دا پێویستە ئەو بەلێن: ئەو ی لە بارە ی نەخۆشییە کە ی ئە ییووبەووە گوتراو و، لە زۆر لە سەرچاودکاندا ھاتووە و، لە پەیمانێ کۆنیشدا ھاتووە و، پێم وایە پوونکەرەوانی قوڕان لەوێ وەریانگرتووە، وە ک دوا یی بەسەرھاتە کە ی دەگێرێنەو، ھەندیک زێدەرۆ یی ھەن، کە دلتیابن، وانین، چونکە نابێ پێغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) تووشی نەخۆشی و حالەتێکی وابێن کە خەلک لێیان بسلەمێتووە، قێزەون بن و لە گەل پایەو مەقامی بەرزی پێغەمبەراندانە گونجێ، بەلێ دەگونجێ تووشی ناپەرھەتیی و نەخۆشی و ھەژاری بێن و، بکوژرێن و، دەر بەدەربن، بە لām نابێ کەم و کوپیەکی وایان تێدا پەیدا بێ، کە مایە ی سلەمینەوێ خەلک و بێزلیوونەوێ یان بێ، ئنجا ئەو ی لەو بەسەرھاتانە دا ھاتو، کە گوا یە کرمە پێز بوو، ئەو بێگومان درۆ یە و لە گەل پایەو مەقامی پێغەمبەراندان (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) نە گونجاو.

مەسەلەى پېنجەم:

ھەر كام لە ئىسماعىل و ئىدرىس و زول كىفل، ئەوانىش لە خۇراگران بوون،
بۆيە خوا خستىيە رېزى بەندە چاك و پەسندە كانيەو:

خو دەفەرموى: ﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿٨٥﴾
وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٦﴾﴾

شىكردنەوھى ئەم دوو ئايەتە، لە سئى برگەدا:

١- ﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ﴾، ھەرۋەھا ئىسماعىل و
ئىدرىس و زول كىفل، ئەوانەش ھەر كامىكيان لە خۇراگران بوون.

خۇراگرىي (ئىسماعىل) مان لى ديارە، كە ئامادە بوو بابى سەرى بېرى و
پىيگوت: ﴿قَالَ يَتَابِتِ آتْعَلَّ مَا تَأْمُرُ سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّابِرِينَ ﴿١٠٤﴾﴾ الصافات،
واتە: ئەى بابە گيان! ئەوھى فەرمانت پىكراو، ئەنجامى بدو، ئەگەر خوا
بىھوى من لە خۇراگران دەبينى، ھەر واشبوو.

بەلەم ئايا خۇراگرىي ئىدرىس **الظَّالِمِينَ** و، خۇراگرىي زول كىفل چۆن بووھ؟ لە
قورئاندا بەيان نەكراو، ھەرۋەھا لە سوننەتى پىغەمبەرىش دا **ﷺ** نەھاتو،
بەلەم ئىمە دۇنيان، خوا كە ئەو دوو پىغەمبەرە پاىە بەرزەشى بە خۇراگرىي
وھەسف كردو، ديارە خاوەنى ئەو سىفەتە بوون، ھەلبەتە ھەموو پىغەمبەران
خاوەنى خۇراگرىي بوون، بەلەم ئەوانەى خوا **ﷻ** لىرەو لەم مەقامەدا بە صەبر
وھەسفيان دەكات، ديارە خاوەنى خۇراگرىيەكى بەرچاو و گەورە بوون، كە شايانى
باس بووھ.

كە دەفەرموى: ﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ﴾، ئا ئەمە:

أ- دەگێردێتەوه بۆ سەر باسی لوط عليه السلام که دەفه رموی: ﴿وَلوطًا ءَاتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ الانبیاء، واتە: هەر کامێک لە ئیسماعیل و ئیدریس و زول کیفلیش، هەم حیکمەت و دانایی و لێزانایی و، هەم زانیاری و شارەزاییمان پێدابوون.

ب- یاخود دەگێردێتەوه بۆ سەر: (وإذ)، واتە: (وإذْکَرُهُمْ) واتە: یادیان بکە، یادێ ئەو سیانەش بکە.

ج- یاخود دەگێردێتەوه بۆ سەر ئەوه، که لە کۆی ئەو بەسەرھاتانە وەردهگیرێ، که بریتیه لە تاقیکردنەوه، واتە: ئەوانیشمان تاقیکردەوه.

٢- ﴿وَأَنزَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا﴾، واتە: هەروەها خستمانە نێو بەزەیی خۆمانەوه.

٣- ﴿إِنَّهُمْ مِنْ الْعَاقِلِينَ﴾، بە دنیایی ئەوان لە پەسندان و چاکان بوون، ئەمە هۆکار خستنه‌روو (تعلیل)ی ئەوهیه که بۆچی خوا خستیه نێو بەزەیی خۆیه‌وه؟ له‌به‌ر ئەوه‌ی له‌بەنده پەسەندەکانی خوا بوون، ئیشی خوا هیچی له‌گۆتره‌ نیه.

دیارد تێمه‌ پێشتریش له‌ سوورەتی (مریم)دا، باسی ئیسماعیل و ئیدریسمان کردوه و، بەسەرھاتی (ذا الکفل)یش له‌ تەفسیری ئەم سوورەتەدا، خوا پشتیوان بێ دەبێخەینه‌ روو.

مەسە لەی شە شەم:

یونوس عَلَيْهِ السَّلَام یش خوا بەسەری کردەووە کاتیەک لە گەلەکی توورە بوو، بەینی مۆلەت وەرگرتن پڕۆی، خواش سزای دا بە قووتدرانی لە لایەن نەهەنگەووە، بەلام لە تاریکییەکاندا هاواری کردە خوا کە: تۆ پاکى و من ستەمکارم، نیدی خواش دەربازی کردو، هەر ناواش بپرۆادران کاتى دەکەوێتە نەنگانەو ناپرۆهەتیەووە دەربازیان دەکات:

خوا دەفەرموی: ﴿وَذَا النُّونِ إِذْ ذَّهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ فَنَادَىٰ فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَجَعَلْنَاهُ مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُنْجِي الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٨﴾﴾

شیکردنەووی ئەم دوو ئایەتە، لە نو برکەدا:

١- ﴿وَذَا النُّونِ﴾، هەروەها یادى هاوێلى ماسییش بکە، وشەى (ذَا) یانی: (صاحب) (صاحب) یش هەم بە مانای هاوێل دى، هەم بە مانای خاوەن دى، (النُّون) یش بە مانای نەهەنگ و ماسی دى، کەواتە: ﴿وَذَا النُّونِ﴾، واتە: (صاحب الخوت) کە ئەم تەعبیرە لە سوورەتی (القلم) دا هاتووە: ﴿وَلَا تُكِنُّ كَصَلَابِ الْخُوتِ إِذْ نَادَىٰ وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿١٤﴾﴾ القلم، خوا بە پیغەمبەر ﷺ دەفەرموی: وەک هاوێلى، یاخود وەک خاوەنى نەهەنگە کە مە بە.

لێرەدا بۆمان دەردەکەوێ (النُّون) بە مانای نەهەنگ دى، واتە: ماسی گەورە، لە شوێنى دیکەش دەفەرموی: ﴿فَالنَّعْمَةُ الْخُوتُ وَهُوَ مُيَّمٌ ﴿١٢﴾﴾ الصافات، لێرەش (خوت) هەر بە مانای نەهەنگ دى.

ئەجا ئەگەر باسی ماسییش کرابێ، لەبەر ئەوەی نەهەنگیش هەر ماسییه و ماسی ناوێ گشتییه کەبەت، بەلام ئەو ماسییهی کە یونوسی قوتداووە، ماسییهکی تایبەت بوو، ماسییهکی گەورە بوو.

واته: وهك هاوه لی نه ههنگ مه به، کاتیک بانگی په روهردگاری کرد که زور
خه فقه تبارو دل پر مهینه تیی بوو، لیره ش ده فهرموتی: ﴿وَدَا الْثَّوْنُ﴾، واته:

أ- یادی خاوه نی ماسی، یاخود هاوه لی ماسی، نه ههنگیش بکه وه.

ب- یاخود: نهویشمان تافیکر ده وه.

ج- یاخود: نهویش حکمهت و زانیاریمان پیتا بوو.

٢- ﴿إِذْ ذَهَبَ مُغْنَضًا﴾، کاتی که به تووریدی رویشته، بیگومان له که له که ی تووره
بووه که خه لکی نهینه و بوون، بوچی لیمان تووره بووه؟ دیاره زور که للهه رق بوون و،
وه لمی بانکه وازو په یامه که یان نه داوه تده وه، نهویش تووره بووه و رویشته و نهوتی
به جیهیشتوه.

٣- ﴿فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾، پتی وابوو تیمه سهر زه مینمان لن وه تهنگ نه هیتاوه،
یانی: (أَنْ لَنْ نَضِيقَ عَلَيْهِ)، چونکه (قَدَرٌ) لیره دا به مانای (ضِيقٌ) یه، (قَدَرٌ عَلَيْهِ رِزْقُهُ)،
(أَي: ضِيقُهُ عَلَيْهِ)، ههر وهک له قورئاندا هاتوه: ﴿اللَّهُ يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ.
وَيَقْدِرُ لَهُ﴾ العنکبوت، واته: خوا بو ههر که سیک بیهوی، بزوی فراوان ده کات،
یاخود لیتی وه تهنگ دیتی، تهنگی ده کاته وه، ﴿لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّنْ سَعَتِهِ. وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ
رِزْقُهُ فَلْيُفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ﴾ الطلاق، واته: ههر که سیک بزوی لن وه تهنگ هات،
بزوی لن کهم کرایه وه، با به پتی نه وه که خوا پتی داوه، بیه خشی، که مه به ست له
پیاونکه که خیزانی ته لاق داوه، ده بی نه فقه ی بکیشی، ههر که سه به پتی خوی.

جاریک موعاوییه له ئینو عه بیاس ده پرستی ده لن: من دوتی قورئانم خوینده وه
یان شه پوله کانی ده ریای قورئان لیاندام، سهرم له وه دهر نه چوو: ﴿فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ
عَلَيْهِ﴾، نه وای تیکه یشتوه که یونوس پتی وابوو، تیمه ده سته لیمان به سهریدا
نیه! ئینو عه بیاس گوتی: (فَهَذَا مِنَ الْقَدْرِ لَا مِنَ الْقُدْرَةِ)، نه م (قَدَرٌ) له (قُدْرَة)
واته: که مکرده وه (تَضِيقٌ) لن که مکرده وه، نه وهک له (قُدْرَة) واته: ده سته لات
به سهردا رویشتن، نه مه له تهفسیری (الکشاف) دا ناماژه ی پتدراوه.

كەواتە: ﴿فَقُلْ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ﴾، پىيى وابوو ئىمە نەو شۆيئەى كە دەبوو بەيامى خىواي تىدا رابگەيەنرى، بەرنامەى خىواي تىدا رابگەيەنرى، ئىمە لىمان تەنگ نەكردۆتەو لە نەينەوا و دەوروبەريدا، بەلكو بۆ ھەر شۆيئىن بېچى، بۆى ھەيە، بەلەم ديارە بۆچوون و كۆشش كىرنەكەى ھەلە بوو، بۆيە خوا ﷻ سزاي دا، ئەويش بەوہى كە نەھەنگ قووتىدا، يان: بەدەمىيەو گىرت، وەك خوا ھەرموويەتى: ﴿فَالْتَمِعْهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ﴾ (الصافات، واتە: نەھەنگ بەدەمىيەو گىرت لە ھالىكىدا گلەيى ھىنەر بوو بۆ سەرخۆي .

(۳) - ﴿فَنَكَدَى فِي الظُّلُمَاتِ﴾، لە تاريكايەكاندا بانگى كرد، بىگومان بانگى خىواي پەروەردگارى كردو، تاريكايەكان زانايان دەلئىن: تاريكايى شەو، تاريكايى دەريا و، تاريكايى سكى نەھەنگ.

(۴) - ﴿أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ﴾، كە جگە لە تۆ ھىچ پەرستراوىك نى، پاكىي بۆ تۆ، تۆ بە پاك دەگرم، واتە: تۆ بە پاك دەگرم، تۆ پىچەوانەى ھىكمەت ھەرمەنم پىن بگەى، تۆ بە پاك دەگرم، نەدەبوو من بە بىن مۆلەت وەرگرتن لە تۆ، پۆيشتامايە.

(۵) - ﴿إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ﴾، بە دلىيايى من لە ستەمكاران بووم، واتە: من كە پۆيشتەم بە بىن مۆلەت، ستەم لە خۆم كرد، بۆيە شايسەى ئەو بووم، سزام بەدى، پاكىي بۆ تۆ كە بە ناھەق بەندەكانت سزا بەدى.

پىغەمبەر ﷺ ھەرموويەتى: (دَعْوَةُ ذِي النُّونِ فِي بَطْنِ الْحُوتِ: لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ، لَمْ يَذْغُ بِهَا رَجُلٌ مُسْلِمٌ فِي شَيْءٍ قَطُّ إِلَّا اسْتَجَابَ اللَّهُ لَهُ) (أخرجه أحمد: ۱۴۶۲، والترمذي: ۳۵۰۵، والنسائي في الكبرى: ۱۰۴۹۲، والحاكم: ۱۸۶۲، وقال: صحيح الإسناد، والبيهقي في شعب الإيمان: ۶۲۰).

واتە: پارانەوہى (ذى النون) لە سكى ماسيدا: (لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ)، بىجگە لە تۆ ھىچ پەرستراوىك نى، پاكىي بۆ تۆ، (تۆ بە پاك

ده گرم) من له سته مكاران بووم، هيچ مسوئلمانيك هه رگيز پتي له په روه ردگاري نه پاراوه تهوه، مه گهر وده لامي داوه تهوه و به ده نكيه وه هاتوه.

٦- ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ﴾، تيمهش به ده نكيه وه چووين و وه لامان دايه وه.

٧- ﴿وَجَعَلْنَاهُ مِنَ الْآفَر﴾، لهو خهم و مهينه تيهي كه تيداوو، ده ربازمان كرد.

٨- ﴿وَكَذَلِكَ نُنْشِئُ الْمُؤْمِنِينَ﴾، هه بهو شيوه يهش پرواداران كه ده كهونه خهم و مهينه تيهه وه، ده ربازيان ده كهين.

ليردها كه ده فهرموي: ﴿وَكَذَلِكَ نُنْشِئُ الْمُؤْمِنِينَ﴾، واته: نهو به ده نكيه وه هاتن و له فريا هاتنه ي خوي په روه ردگار بو خاوهني نه ههنگ، بو يونس (عليه السلام) تاييهت نيه به وه وه، به لكو هه بهو شيوه يهش پرواداراني ديكهش كه ده كهونه خهم و ناړه حه تبي و مهينه تيهه وه، ناوا به ده نكيانه وه دتين و ده ربازيان ده كهين، به مه رجيك نه وان ناوا ليمان بپارتنه وه.

﴿وَكَذَلِكَ نُنْشِئُ الْمُؤْمِنِينَ﴾، خوئندراويشه تهوه: (وَكَذَلِكَ نُنْشِئُ الْمُؤْمِنِينَ)، ياني: به وجورهش (خوا) پرواداراني ده رباز كردن. له باره ي نه وه وه كه پيغه مبه ر (عليه السلام) ناموزگاري مسوئلماناني كردوه، به هو ي نه وه له لويسته ي (يونس) وه گوماني خراپيان بو پهيدا نه ي و، به كه م باسي يونس بكن، يان په خنه ي لي بكن، فهرموويه تي: (لَا يَنْبَغِي لِقَبْدِ أَنْ يَقُولَ: أَنَا غَيْرُ مَنْ يُؤْتَسِ بْنِ مَتَّى) (اخرجه احمد: ٢١٦٧، والبخاري: ٣٢٣٢، ومسلم: ٢٣٧٧، وأبو داود: ٤٦٦٩، ابن حبان: ٦٢٤١، وأبو عوانة: ٣٩٠).

واته: هيچ بنده يهك ناگونج و نابتي بلتي: من (پيغه مبه ري خوا) باشته له يونس كوري مه تا.

تيمه به سه رهاتي يونس يشمان له ته فسيري سورتي (يونس) دا، به ته تفصيل باس كردوه، بويه ليردها به كورتي به سه ريديا رويشتين.

مهسه لهی جهوته م:

ههروه ها زه که ریاش خوا حیکمهت و زانیاری پتدا بوو، کاتیک له خوا پارایه وه که ته نیا جتی نه هیلسی و کوپکی چاکی پی بدات، خواش هاوسه ره که ی (که نه زوک بوو) بو چاک کرده وهو، یه حیاشی پیته خشی، نه وانیش ده سته گهرم بوون له چاکه کاری داو، بو خوا دل پر هیواو سام بوون و ملکه چ بوون:

خوا دهفه رموی: ﴿وَزَكَرَيَّا إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ ﴿٨٩﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَمْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْئِرُونَ فِي الْآخِرَاتِ وَيَذَرُونَكَ رَبُّكَ وَهَبًا وَكَانُوا لَا يَخْشَوْنَ﴾

شیکردنه وهی ئهم دوو ثایه ته، له ههشت برکه دا:

(۱) - ﴿وَزَكَرَيَّا﴾، واته: یادی زه که ریاش بکه، یاخود زه که ریاش حیکمهت و زانیاریمان پتدا بوو، یاخود زه که ریاشمان تاقیکرده وه، به ههر سی واتیه که، که بو نه وانی دیکهش باسماں کردن، هاتوه.

(۲) - ﴿إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ﴾، واته: کاتی له پهروه ردگاری پارایه وه، بانگی پهروه ردگاری کرد.

(۳) - ﴿رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ﴾، واته: پارانه وه که ی نه وه بوو، گوئی: پهروه ردگارم! به ته نیا جیم مه هیله و، تو باشرینی میرانگرانی، وشه ی (فرد)، (أَطْلَقَ الْفَرْدَ عَلَى مَنْ لَا وَلَدَ لَهُ، تَشْبِيهًُا بِالْمُفْرَدِ الَّذِي لَا قَرِينَ لَهُ)، وشه ی (فرد) به کاره ی تراوه بو که سیک که مندالی نه، چویندراوه به بابایه که وه که تاکه و هاوه لیک نیه.

که دهفه رموی: ﴿وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ﴾، تو باشرینی میرانگرانی، بویه لهو سیفه ته ههقهی خوشتیکم پی ببه خسه، که تو باشرین میرانگری، با منیش میرانگریکم ههبن، چونکه پارانه وه له خوا ﴿وَإِلَّا﴾ و باشه به سیفه ته کانی بی، نه گهر نینسان بیهوی داوای لیبوردن له خوا بکات بلتی: (یا غَفَّار) یان (یا غَفُور) و، نه گهر بیهوی داوای بهزه بی

لن بکات، به سیفه‌تی (الرَّحْمَن) و، نه‌گەر بیهوی داوای سه‌رخستنی لن بکات، به سیفه‌تی عزیزه‌ت و توانا، هه‌روه‌ها له سووره‌تی (مریم) یش دا که ئیمه به ته‌فصیل باسی زه‌که‌ریا و یه‌حیامان کرد، له‌وتیدا خوا ده‌فه‌رموی: ﴿يَرْثِي وَيَرْثِي مِنْ آلِ يَعْقُوبَ﴾ (٦) میرات له منیش و له بنه‌ماله‌ی یه‌عقوب‌بیش بگرێ.

٤- ﴿فَأَسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَى﴾، واته: وه‌لامان دایه‌وه‌و، به ده‌نگیه‌وه چووین و، یه‌حیاشمان پێدا.

٥- ﴿وَأَصْلَحْنَا لَهُ زَوْجَهُ﴾، واته: هاوسه‌رکه‌یشیمان بۆ چاککرد، واته: وامانلیکرد که چاک بێ، بتوانی تۆلدار ببی، بتوانی کۆرپه‌ی وه‌سك بکه‌وی، دوا‌ی نه‌وه‌ی نه‌زۆک بووه، ننجا بێگومان پێشی خوا ﷺ هاوسه‌ری زه‌که‌ریای چاک کردوه و، دوا‌ی یه‌حیای پێ به‌خشیوه، به‌لام لێرده‌دا به‌خشرانی یه‌حیا پێشخراوه، چونکه نه‌وه جیتی مه‌به‌ست بووه، بۆیه نه‌وه‌ی جیتی مه‌به‌ست بووه له لای زه‌که‌ریا نه‌وی پێشخستوه و، نه‌وه‌ی نامراز و هوکار بووه، دوا‌ی خستوه، یانی: چاککردنه‌وه‌ی هاوسه‌ری له حاڵه‌تی نه‌زۆکی، که وای لن بکات شایسته‌ی نه‌وه بێ دوو گیان بێ.

٦- ﴿إِنَّهُمْ كَانُوا يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ﴾، نه‌مه هوکار دۆزی (تَغْلِيل)ه، بۆ رسته‌کانی پێشه‌وه، واته: بۆیه نه‌وه‌مان بۆ کردن، چونکه نه‌وان خیرایان ده‌کرد له چاکه‌کاندا، پێشبرکریان ده‌کرد، وشه‌ی (الْخَيْرَاتِ) کۆی (خَيْر)ه، هه‌روه‌ک (عَمَلَات) کۆی (عَمَال)ه، (سَرَادِقَات) کۆی (سَرَادِق)ه واته: به بێ قیاس کۆکاروته‌وه.

٧- ﴿وَيَدْعُونَكَ رَضًى وَرَهْبًا﴾، واته: لێمان ده‌پارانه‌وه، به ئاره‌زوومه‌ندانو به سام لێکردنه‌وه، وشه‌ی (رَغْبٌ) و (رَهْبٌ) چاوگن له (رَغْبٌ) و (رَهْبٌ)، (رَغْبٌ) واته: ئاره‌زوومه‌ند بوو، (رَهْبٌ) واته: سامی کردو ترسا.

٨- ﴿وَكَانُوا لَنَا خَشِيعِينَ﴾، نه‌وان بۆ ئیمه ملکه‌چ بوون، (الْخَشُوعُ: خَوْفُ الْقَلْبِ بِالتَّفَكُّرِ دُونَ اِظْطِرَابِ الْأَعْضَاءِ الظَّاهِرَةِ)، (خَشُوعٌ): بریتیه له ترسی دل له حاڵه‌تیکه‌ی په‌نه‌ان و بیرکردنه‌وه‌دا، بێ نه‌وه‌ی نه‌و ترسه له‌سه‌ر نه‌ندامه‌ی روواله‌تیه‌کان ده‌ریکه‌وه‌ی به له‌رزین و هه‌زان، یانی: (خَشُوعٌ) بریتیه له سام و هه‌یه‌تیکه‌ی په‌نه‌ان.

مەسەلەي ھەشتەم:

مەپەمەس پاكیزەش كە خوا رووحی مەسیحی لە پێی جیڕیلەو ە بەرەدا
كرد، ھەروەھا كۆرەكەیشی، نیشانەپەکی مەزنی خوا بوون بۆ جیھانییان:

خوا دەفەرموی: ﴿وَالَّتِي أَحْصَيْتَ فَتَحَهَا فَتَحْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا وَجَعَلْنَاهَا
وَأَبْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ (١١)

شیكردنەوێ ئەم ئایەتە، لە سێ بڕگەدا:

١- ﴿وَالَّتِي أَحْصَيْتَ فَتَحَهَا﴾، ھەروەھا ئەوێ كە داویتی خۆی پاراست، وشەي
(فَرَج) بە مانای داڕواویی دی، و، لێردا بە مانای كەلێن و داڕواویی دی، نەك بە مانای
ئەندامی زاووزی، چونكە لە قورئاندا خوا ﷻ نە ئەندامی زاووزی مرووف، چ پیاو یان
تافەرت، نە ھالەتی پێكەو ە جوت بوون، بە وشەي راشكاو، نەپێتوان، بەلكو بە لەبەر
پاھاویشتن و لە پەردەدا (كنايە) بۆ وێنە دەفەرموی: ﴿وَقَدْ أَقْضَى بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ
النِّسَاءِ﴾ (١١) النساء، واتە: ھەندێكێتان چوونە لای ھەندێكێتان، یان دەفەرموی: ﴿أَوْ لَمْ تُنْمَسُ
النِّسَاءُ﴾ (١٢) المائدة، واتە: دەستان كە یاندە ژنەكانتان، كە مەبەستی پێیان جوت
بوونە، بەلام بە تەعبیریکی زۆر بە نەزاكەت دەیفەرموی، ھەروەھا بۆ مەسەلەي تارەت
گرتن، دەفەرموی: ﴿أَوْ كَأَنَّ أَحَدًا مِنْكُمْ مِنَ الْغَائِطِ﴾ (١٣) النساء، واتە: یەكێكێتان لە
شوێنی نزمەو ە ھاتو ە، عادیان وابوو لە شوێنی نزم و گۆملایی و پەنھان و نەدیو،
تارەتیان گرتو ە، ئەگەرنا (الْغَائِطِ) بە مانای پاشەرۆك نە، بەلكو بە مانای شوێنی نزم و
گۆملایی دی، ئەو شوێنەي تارەتیان تێدا گرتو ە، یانی: ئەگەر یەكێكێتان لە شوێنی تارەت
گرتنەو ە گەپاھوو تارەتی گرتبوو، كەواتە: لێردا كە دەفەرموی: ﴿وَالَّتِي أَحْصَيْتَ
فَتَحَهَا﴾، واتە: ئەو كە خۆی پاراستبوو، داویتی خۆی پاراستبوو.

دوای نهوہی خوا عز وجل باسی پیاوانی کرد، پیغمبران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، نتجا باسی نافرہ تیکی خاودن پیگه و پایہی بہرز دہکات، چونکہ بہخششی خوا تاییہت نیہ، بہ پیاوانہوہ و پھیوہست نیہ بہ رگہز تیکی دیارییکراوہوہ.

هہندیک له زانایان، یهکیک لهوانه (محمد الطاهر بن عاشور) ددَلَن: (مریم) رِہوانه کراو نهبووہ، بہ لَام پیغمبر بووہ، واتہ: خوا وه حیی بُو ناردوہ، بہ لَام پیغمبر یک نهبووہ، کہ رِہوانه کراو بِي و نهو پھیامہی خوا بگہیہن، بہ لَام زوربہی هہرہ زوری زانایان ددَلَن: نهخیر پیغمبران بہ هہردووک جورہکہیانہوہ: (الانبياء) و (الرسل)، کہ (انبياء): خوا وه حیی بُو ناردوون - بہ راي هہندیک له زانایان - بہ لَام قهرمانیان پِي نهکراوہ پھیامی خوا بگہیہنن بہ غیری خویان، (رسل)یش نهوانن و پیرای نهوہی خوا سروشی بُو کردوون، مولزہمیش کراون کہ پھیامی خوا بگہیہنن بہ غیری خویان، بہ لَام زوربہی زانایان ددَلَن: رِہوانه کراوان و پیغمبران له نِیو بازنہی پیاواندا کورت هہلاتوون، ثایہتہکانیش وا دہگہیہنن، وهک چہندان جار باسمان کردوہ، نتجا دہفهرموئ: نهو نافرہتہش کہ داوینی خوی پاراست، کہ داوینی خو پاراستنہکہی (مریم) بهس له حہرام نهبووہ، بہ لکو له حہلاتیش پاراستوویہتی، چونکہ هاوسہرگیری نهکردوہ.

٢- ﴿فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا﴾، نيمهش له گیانی خومان فوومان بهبہردا کرد، واتہ: لهو رِووحه لهو گیانہ تاییہتہی کہ بہ تاییہت خولفاندوومانہ، بہ شئوہیہکی تاییہتیش خستمانہ نِیو جہستہی (مریم)هوه و، فوومان بہ (مریم)دا کرد.

(النُّفُخُ: حَقِيقَتُهُ إِخْرَاجُ هَوَاءِ النَّفْسِ بِتَضْيِيقِ الشَّفَتَيْنِ، وَأَطْلَقَ هُنَا تَمَثُّلًا لِلْقَاءِ رُوحِ التَّكْوِينِ لِلنَّسْلِ فِي رَجَمِ الْمَرْأَةِ، دُفْعَةً وَاحِدَةً بِدُونِ الْوَسَائِلِ الْمُعْتَادَةِ، تَشْبِيْهُاً لِیَنْفَخِ التَّكْوِينِ السَّرِيعِ بِهَيْئَةِ النَّفْخِ)، واتہ: وشہی (نُفُخُ) له پاستیدا بریتہ لهوہی نینسان دوو لیوہدکانی خوی ویک بِنِیتہوہ، بُو نهوہی هہوای لِي بجیتہ دهری،

بەلām لێره بەکارهێنراوه بۆ هاویشتنی ڕووحێک که وه چهی لى پەیدا بى و خستیه نىو منداڵدانى ئافرهتیکهوه به یه کجار، بهبى ئامرازه باوه کان، که لێره دا ئەمه (شیوهی دروستبوونی خێرای مه سیح عليه السلام له سکی دایکیدا) چویندراوه به فووکردن، فووکردن چەند خێرایه، عیسا عليه السلام ئاوا به خێرایى براهه نىو منداڵدان و سکی دایکی که مه پیه مه، خوا لى پازى بى.

له سوورەتی (المؤمنون) دا، خوا ﷻ ده فه رموئى: ﴿وَحَلَّلْنَا بِرْ مَرْيَمَ وَأَمْنَهُ آيَةً﴾ واته: کوړى مه ريه م و دایکيمان کردنه نيشانه يه ک، لێره ش ده فه رموئى: ﴿وَحَلَّلْنَاهَا وَأَبْنَاهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ﴾ خۆى کوړه کي مان کردنه نيشانه يه ک بۆ جيهانيان، له سوورەتی: (المؤمنون) يش دا، ده لى: کوړى (مريم) و دایکيمان کردنه نيشانه يه ک، يه کى بۆى هه يه بيرسى: باشه له چه ند شو تاندا خوا ﷻ به تايهت لێره دا له جى دیکه ش هاتوه، بۆچى مه پيه م به وه وه صف ده کات، که داوینى خۆى پاراستوه، لێره دا مه پيه مى رىک به وه صفه که ی باسکردوه، له شويى دیکه گو تويه تى: ﴿وَمَرْيَمَ ابْنَتْ عِمْرَانَ الَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا﴾ التحريم، واته: مه پيه مى کچى عيمران که داوینى خۆى پاراست؟! ئەمه دوو حیکمه تى تیدا هەن:

۱- به رپه رچدان هوى جووله که کان که (عیسا) یان، به وه تۆمه تبار ده کرد ده یانگوت: زۆله، بیزوویه، دایکی زینای کردوه بابى دیار نیه، ئەوه به رپه رچدان هوى جووله که کانه، نه خیر دایکی زۆر ئافره تیکى پاکیزه و پاک بووه، بهلām خوا به شیوه ی تايهت ڕووحى (عیسا) به به ردا کردوه، بهبى ئەوه ی له گه ل پیاوێکدا جووت بى، نه به هه لآلى و، نه به هه رامى.

۲- ئەمه ئاماژه يه بۆ ئەوه که پاکى ئافره تان، چ مه پيه م، چ غه بى مه پيه م، هوکارى ئەوه يه که خوا ﷻ له فه يزو به خشش و به ره که تى خوڤيان پى بيه خشى، پاکى ئافره تان هوکارى ئەوه يه که خوا لوتف و ميه ره بانى زياتريان له گه ل دا بنوئى، هه لبه ته هى ئافره تانىش و هى پیاوانىش، بهلām لێره دا باس باسى (مريم) و باسى ئافره تانه.

شایانی باسە ئیمە بەسەرھاتی (مریم) و (عیسا) شمان سەلامی خوا لەسەر
 ھەردووکیان بێ، لە سوڤەتی (مریم) دا، بە تەفصیل باسکردووە و گێراوەتەو،
 بۆیە لێرەدا بەو ناماژە کورتە ی که لە ئایەتەدا ھاتووە، وازی لێ دێنین.

مه سه له ی نۆیه م:

کۆمه لی یتغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) یه کیکه، په روه ردگار یشیان ته نیا
خوا به و، یتویسته به س نه و به رستن:

خو ده فهرموئ: ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ﴾

شیکردنه وه ی ئەم ئایه ته، له چوار برکهدا:

(۱) - ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ﴾، نا نهم کۆمه له کۆمه لی یتویه، (الْأُمَّةُ: الْجَمَاعَةُ الَّتِي خَالَهَا وَاحِدٌ، فَاطْلُقَتْ عَلَى مَا تَكُونُ عَلَيْهِ الْجَمَاعَةُ مِنَ الذِّينِ بِقَرِينَةٍ أَنْ الْأُمَّةَ لَيْسَتْ وَاحِدَةً)، واته:
(أُمَّةٌ) به مانای کۆمه ل دی، نه و کۆمه له ی که له سر یه ک حاله، لیره دشا به کاره یتندراوه
بو نه وه ی که کۆمه لیک له سر ی دهن له تاین و به رنامه، به به لکه ی نه وه که
نۆمه ته کان یه ک نۆمه ت نین، به لام من نه و رایه م پښ پاست نیه و پیم وایه:

پای پاست نه وه یه که مه به ست له (أُمَّة) نه و یتغه مبه رانه ن (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ
وَالسَّلَام) که لیره دا ناوی شازده یان به ناوی ناشکرا هاتوه و، به تاماژه ش ناوی
(عیسا) هاتوه، نه وه چه فده و، (مریم) یشیان خراوه ته گه ل، نه وه هه زده، واته:
مه پیه م وه ک نافرته یتکی زور پاکیزه ی چاک که له چاکیی و پاکیدا له پیزی
یتغه مبه راندا بووه، خو ده فهرموئ: نا نهم کۆمه لی یتغه مبه رانه، یه ک کۆمه له.

(۲) - ﴿وَأَنَا رَبُّكُمْ﴾، منیش په روه ردگار تانم، واته: په روه ردگاری هه موو لایه کتنام.

(۳) - ﴿فَاعْبُدُونِ﴾، ته نیا به ندایه تی بو من بکه ن، ﴿وَأَنَا رَبُّكُمْ﴾، نهم رسته یه
کورت هه لئنان (عَصْر) ده گه یه نن، واته: ته نیا من په روه ردگار تانم، نه ک که سیکي دیکه،
﴿فَاعْبُدُونِ﴾، نهم ش دیسان کورت هه لئنان ده گه یه نن، واته: ته نیا به ندایه تی
بو من بکه ن، نه ک بو که سیکي دیکه، وه ک گوتمان: لیره دا ﴿إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً

وَجَدَهُ ﴿١٠﴾، دەگونجی باس باسی پێبازی پێغه مبه ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ) بێ واتە: ئا ئەم پێبازە کە پێغه مبه ران هه موویان له سه ری بوون، یه ک پێبازە، کە بریتیه له خوا به یه کگرتن و ته نیا به ندایه تیی بو خوا کردن، کە ئەوه رایه کی زانایانه.

رایه کی دیکه ئەوه یه کە: ﴿إِنَّ هَذِهِ﴾، ئەمه هه ر ئاماژه یه بو ئەو پێغه مبه رانه ی کە باسکران، کە ئەو رایه په سندترو راسته ر، چونکه خوا ﷻ یه کسه ر دوا ی سه ر ژمێرکردنی ئەو پێغه مبه رانه ﷺ و وه سفکردنی زۆربه شیان، کە خاوه نی خوڤاگریی بوون و، ئەهلی عیلم و حیکمه ت بوون و، ئەهلی سه لاح و چاکه کاریی بوون، دوا ی ئەوه ده فه رموی: ئا ئەمانه کۆمه لی ئێوه ن، یه ک کۆمه له، هه لبه ته ئەو کۆمه له ش له سه ر یه ک پێباز کۆبوونه وه، کە ته نیا به ندایه تیی بو خوا کردن و خوا به یه کگرتنه، به لām ئەو مانایه له گه ل سیاقی نایه ته کاندایه تر ده گونجی له وه کە بَلَّتَيْنِ: (أُمَّةٌ) لێره دا مه به سه ت پێی پێباز (طَرِيقَةً)، نه گه رنا وشه ی (أُمَّةٌ) له قورئاندا به مانای به رنامه و پێبازیش هاتوه، به لām زیاته ر به مانای کۆمه له خه لکیک هاتوه له حالیکدا له سه ر به رنامه یه ک کۆبینه وه.

مەسەلەى دەيەم و كۆتايى:

شۈنكە وتوۋانى يىغەمبەران، لە دۋاي وان، بەرنامەكەيانيان داپر داپر كرد،
ئىجا كە دەگەرتنەوۋە خىزمەت خوا، پروادارانى كىدار باش، كۆشيان نادىدە
ناگىرى و، بۆيان تۆمار دەگىرى و، قەدەغەشە كە ناۋەدانىيە فەوتىندراۋەكان،
نەگەرتنەوۋە لاي خوا بۆ سزادارانىان:

خوا دەفەرمۈى: ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كَلَّ إِلَيْنَا رَجْعُوتٌ ۖ فَمَنْ
يَعْمَلْ مِنْ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ ۖ وَإِنَّا لَهُ كَنُيُوتٌ ۖ
وَحَرَامٌ عَلَىٰ قَرِينِهِ أَمْلَكتُهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُوتٌ﴾

شىكردنەوۋەى ئەم ئايەتانه، لە پىنچ بىرگەدا:

۱- ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾، بەكسەر خوا ﷻ لە دۋاي سەرژمىرى ژمارەبەكى
زۆر لە يىغەمبەران كە حەقدەن، دەفەرمۈى: ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾،
ئىجا كاروبارى خۆيانيان داپر داپر كرد، بىگومان مەبەست لە يىغەمبەران نى، يانى:
شۈنكە وتوۋانى يىغەمبەران، ئەوانەى لە دۋاي وان هاتن، ھەرچەندە خوا نامۇزگارىي
كردىبون، فەرموۋبوۋى: ﴿إِنَّ هَذِهِ أَمْتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ﴾
﴿۹۲﴾، ئا ئەم كۆمەلى يىغەمبەرانە، بەك كۆمەلەو، منىش پەرۋەردگار تانم و تەنيا
بەندايەتتى بۆ مَن بىكەن، كە چى: ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾، شۈنكە وتوۋەكانيان
نامۇزگارىي خويان لە گوۋى نەگرت و، ئايىنەكەيان لە بەينى خويان داپر داپر كرد،
ۋەشى (أمر) ھەم بە ماناي حال (شأن) دى ھەم بە ماناي (دين)، بەلەم لىرەدا ۋا پىندەچى
ھەر مەبەستى ئايىن بى، واتە: دىندارىي، ياخود: ئايىنەكەى خويانيان بەش بەش كرد،
بەشىكىان بەشىكى تەبەننىي كردو، بەشىكىان بە بەشىكى پەيوەست بوو، بەشەكانى
دىكەيان فەرامۆش كرد، كە دەفەرمۈى: ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾، پاناۋى (ھەم)

دەگەر پێتەوه بۆ کەسێک کە شایستە یەتی، کە ئەوانیش بریتین لە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن و کافەرەکان، کە لە پێبازی پێغەمبەرەکان لابان دلو، یاخود: ﴿وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ﴾، واتە: ئۆممەتانی دواى پێغەمبەرەکان، ئەو ئۆممەتەنەى لە دواى پێغەمبەرەکان هاتن، ئایینە کەى خوێان بەش بەش کرد، (تَقَطَّعَ) یش لە (قَطَّعَ) ھو، ھاتو، (أَي تَفَرَّقُوا)، لە ئایینە کەى خوێان دا پەرتهوازە بوون و، بەش بەشیان کرد.

لە سوورەتى (الأنعام) دا دەفەر مۆى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا أَسْتَمْتُمْ فِي شَيْءٍ أَمْرَهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ﴾ ﴿١٨﴾، واتە: بێگومان ئەوانەى کە ئایینە کەى خوێانیان پارچە پارچە کردو تێیدا بوونە تاقم تاقم، تۆ هیچ پەيوەندىیت پێیانەوه نیه، کاریان بۆ لای خواپە دواى ھەواییان پێدەدا بەوێ کە دەیانکرد.

لە سوورەتى (الروم) یشدا: ﴿وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُتَرَكِّينَ﴾ ﴿٣١﴾ مَنِ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيعًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ﴾ ﴿٣٢﴾، واتە: لە ھاوبەش بۆ خوا دانەرەن مەبن، ئەوانەى ئایینە کەیانیان بەش بەش و پەرتهوازە کردو، تێیدا بوونە دەستە دەستە و، تاقم تاقم، ھەر کۆمەڵیک، ھەر تاقمیک بەودى کە بۆ خوێ لەسەر یەتی، دڵخۆشە، وەک پێشینان دەلێن: (ھەر کەسە بە یاری خوێ ھەلەلن)، «کەس بە رەبەى کەس ناپیوی و، کەس لە مەپرى کەس ناخیوی»، (ھەر کەسە، بە دۆل و شیویک دا دەروا)، سەلام و مەرحەبای لەگەڵ ئەودى دیکە دا نیه، ئەمە دەردى کوشندەى شۆنکە و تەوانى پێغەمبەرەکان بوو، لە دێر زەمانەو، دیارە لە ئۆممەتى پێغەمبەریشدا ﴿لَهُمْ نَصْرٌ مِّنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ﴾.

نێستا ھەندیک ناوی سەلەفیان لە خوێان ناو، خەلکی دیکەیان ھەر پێ گوومراو سەرلێشتاواو، ھەندى خوێان ناو ناو ھەلى تەریقەت و تەصەووف، پێیان وایە بەھەشت بەس بۆ ئەوان تەرخان کرارو، بەکێکی دى ناوی لە خوێ ناو جەنگاوەر (مجاھد) و پێى وایە ئیسلام تەنیا لەویدا خولاصە بۆتەو کە ھەمیشە سەنگەر بگرێ، یەکی دى لای شتیکی دیکەى گرتو، و، یەکی دى

لايەكى دىكەي گرتوۋە، ھىچ كام لەوانەش دان بەۋەي دىكەدا ناھىتى، بەۋەي كارەي ئەۋەي دىكە دەيكات و لىك داپراون.

ھەمىشە كاتى ئىنسان لە تىگەيشتى دىندا بە ھەلەدا دەچىن، لە پىادەکردنى دىندارىشدا بە ھەلەدا دەچىن، ئەگەر تىگەيشتىتت بۆ دىن تەسك بوو، پابەندىشت بە دىنەۋە، بە باريكە پىتەكدا دەبى، نەك بە فراۋانىي، ھەمىشە ھەلەس و كەۋى ئىنسان لە تەۋەۋرپەۋە سەرچاۋە دەگرى، بۆيە ئەگەر پانەۋىي مەسۇلمانان كۆپىنەۋە و پىك بن، دەبىن لە جۆرى تىگەيشتىنەۋە بۆ ئىسلام پاستيان بىكەينەۋە، دەبى تەۋەۋرپەۋە تىگەيشتىيان بۆ ئىسلام راست بىكەينەۋە، لە پرووى قورئان و سۈننەتەۋە، لە پرووى ۋەھىي ساغ و بى خەلتەي خواۋە، لە دىن تىبگەن، نەك لە پرووى تەفسىرو بۆچوون و تىگەيشتى زانايەك كە لە سەردەمى خۇيدا و لە كاتى خۇيدا، بە جۆرتىك تىگەيشتەۋە، ياخود بە پىۋىستى زانىۋە، داكۇكىي لەسەر لايەنىك بىكات و، جەخت لەسەر چەند لايەنىك بىكاتەۋە، لە سەردەمى ئەۋدا پىۋىست بوۋە، ئەۋ بۆچوونانە لە خۇيان نەكەن بە دىن، ھەمىشە ئەۋەي كە ئايىنى پابەندكەرە بۆ مەسۇلمانان، ئەۋەيە كە لە قورئان و سۈننەتدا بەرجەستەيە، ئەۋى دىكە ھەمۋى تىگەيشتى زانايانە بۆ ئىسلام و، نابى تىگەيشتەكان لە خۇمان بىكەينە دىن.

ئىنا سىبحان اللە لەم پۇزگاردە! كى زياتر باسى شوئىنكەۋتى سەلەفى صالح و شوئىنكەۋتى قورئان و سۈننەت دەكات، بە زۆرىي ئەۋانە لە ھەمۋە كەس دەمارگىرتىن و، لە ھەمۋە كەس زياتر تەسكرو بچوۋىكە لە دىن تىگەيشتوون و، لە ئىسلام ھالىي بوون و، لە ھەمۋە كەس خۇپەسندىرتىن و، خەلكى دىكە بە كەمتر تەماشە دەكەن و، لە ھەمۋە كەس زياتر بوۋنە مايەي لىك ترازانى مەسۇلمانان و، بەش بەش بوون و پارچە پارچە بوۋىيان!!

لە ھايتىكدا كە شوئىنكەۋتى سەلەفى صالح، بە ناۋ لە خۇنان نىيە، ھەروەك صاف بوۋنەۋەۋە ساغ بوۋنەۋەۋە، بە ناۋى (صوفى) لە خۇنان نىيە، ھەروەك

شۈبھىكەوتنى قورئان و سۈنەت، بە بەرزكردنەھەي شىعار نىيە، ھەرودەك خوا بەيەككەرتن و تەنيا خواپەرستى، تەنيا بە ئىددىعا نىيە، بەلكو ھەموو ئەو شتانه دەبى بە كەردەھەبن.

خوا بە لوتف و كەھەمى خۇي لەو كەسانەمان بگىرې كە بە كەردەھە و بە راستى، بە فراوانىي و بە قوولې لە دىن تېدەگەن و، بە فراوانىي و بە قوولې پىئەي پابەند دەبن و، دلىشان بە كارى ھەموو مسولمانان خۇشە و، ئەو ھەقەي كە خۇيان لەسەرىنى و، ئەو ھەقەي كە ئەوانى دىكەش لەسەرىنى، ھەموو بە ھى خۇيان دەزانن، نەك: ﴿كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَزِمَتْهُمْ فَرِحُونَ﴾ ﴿۲۷﴾ المؤمنون، ھەك خوا ھاوبەش دانەرەكلى واپتاسە كەردەھ، بەلكو نىنسان دەبى ئەھەي خۇي دەيكات و ئەھەي كە ئەوانى دىكەش دەيكەن، دلى بە ھەمووي خۇش بى، مادام ھەقەھە لە لايەن خواوہە ھاتوہ. ^(۱)

﴿كُلُّ إِنْسَانٍ رَاجِعُونَ﴾ ﴿۲﴾ خوا دەفەرەمۆي: ھەر كامىك لەوانە دەگەرئەھە بۇ لای تىمە.

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعِيهِ﴾ ﴿۳﴾ ھەر كەسەك لە كەردەھە باشەكان ئەنجام بدات، ئەھە نادىدە كەرتن نىيە بۇ كۇشەكەي، واتە: پاداشت دەدەرتەھە و نادىدە ناگىرې.

﴿وَلِنَّا لَهُ كَنُيُوتٌ﴾ ﴿۴﴾ بە دلىي تىمە ئەھەي كەردوويەق بۇي تۆمار دەكەين، بۇي دەنووسىن، ھەر كەس كەردەھە چاكەكان ئەنجام بدات بە ئىمانەھە، با دلىي بى، كە كۇشش و ھەولەكەي نادىدە ناگىرې.

(۱) لە كىتەبى پىتەجەمى مەسووعەي: [بەرزكردنەھەي نىسلاىمى لە نىوان وەھىي و وافىع دا] و كىتەبى دوازەھەمى مەسووعەي [بەرەو باشتەر تىكەبىشتق و پىتەبىشتق] دا بەدەرتىزى لەبارەي چۆنەتە تەبابى و بەكەزىي و ھاوكارىي مسولمانانەھە، دواوين.

۵- ﴿وَحَرَّمْ عَلَی قَرِیْبِهِ اَهْلَکَھَا اَنَّهُمْ لَا یَرْجِعُوْنَ﴾، ناوەدانیه ک فەوتان دوو مانە قەدەغەبە لەسەریان کە نەگەرێنەو، کە نەگەرێنەو بۆ لای تێمە، بۆ ئەوێ سزا بدرێن لەسەر ئەو تاوانانە کە لە دنیا دا، بوونە ھۆکاری فەوتیندرایان، لە دواڕۆژیشدا دەبنە ھۆکاری سزادرایان.

وشە (کُفْرَان): ﴿فَلَا کُفْرَانَ لِسَعِیْہِ﴾، (کُفْرَان) چاوەمانایە کە ی بریتییە لە دان نەھێنان بەو چاکە یەدا، کە لە گەڵ کەسێکدا دەکرێ، کە پێچەوانە کە ی بریتییە لە (شُکْر) و لێرەدا بەکارھێناوە بۆ بێ بەش بوونی کەسێک لە پاداشت، پاداشت نەدرانەوێ لەسەر کردەوێ باشی، ئەمە بە نسبەت وشە: ﴿فَلَا کُفْرَانَ لِسَعِیْہِ﴾، واتە: ھەوڵ و کوششە کە ی نادیدە ناگیرێ، ژیرلێو ناخرێ و، سەلەیی دەرھەق ناکرێ.

کە دەفەر مۆی: ﴿وَإِنَّا لَهُ کَاشِبُونَ﴾، نووسین، لێرەدا کینایە بە لە ھاتنە دی و چەسپاندنی واتە: زایە ناکرێ و کردەو بەشە کانی بۆ تۆمار دەکرێن و زایە ناکرێن.

کە دەفەر مۆی: ﴿وَحَرَّمْ عَلَی قَرِیْبِهِ﴾، کە خوێندراویشە تەو بە (وَحَرَّمَ عَلَی قَرِیْبِهِ)، دەلی: (الْحَرَامُ: الْحُیْءُ الْمَنْعُوعُ)، شتیکی پێ لیکیرا، واتە: پێیان لیکیراوە کە نەیکەرێنەو بۆ قیامەت، بۆ سزاو پاداشت، ھەڵبەتە چەند جۆرە تەفسیریکی دیکەشیان بۆ کردوون، بۆ وێنە:

ھەندیکیان گوتوویانە: ﴿وَحَرَّمْ عَلَی قَرِیْبِهِ اَهْلَکَھَا اَنَّهُمْ لَا یَرْجِعُوْنَ﴾، واتە: لێیان قەدەغە کراوە کە بگەرێنەو، لە پێبازی غەلەت و پەلەت، مادام بریاری فەوتان دیا مان داو، توانای گەرێنەو ھیان نیە، لە پێی چەوت بۆ پێی راست، بە تەم ئەو مانایە ی گومان، زیاتر لە گەڵ سیافی نایەتە کان دا دەگونجێ.

خوا بە لوتف و کەرەمیی خۆی تێمە لەو کەسانە بگێرێ کە بە دوا ی پێغەمبەر (عَلَيْھِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، دەکەون و لە راستە شەقامە کە یان لانادەن و

بەملاولادا ناخلیسکین و بەلاریدا نابرتن، تاکو هەم لە دنیادا سەربەزانه بژین،
هەم لە دواپۆژدا سەرفرازو سەربەرز بین، لە خزمەت خواو پیغمبەرائی خوادا
ﷺ.

به سهرهاتی شهش له پیغه مبه رانی پایه بهرز (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَامُ)

به پـزان !

شهش کهس له پیغه مبه رانی خوا، که تا کو تېستا به سهرهاتی اهان نه خستوته پروو، لیره دا باسیان ده که ین، که هر کام له (داود) و (سلیمان) ی کوړی، پاشان (ایوب) دواپی (ذالکفل)، ثنا (الیسع) و (الیاس)، باس و به سهرهاتی هر کامتکیان به کور تیی ده خه ینه پروو:

به که م: به سهرهاتی داوود عليه السلام

له پېنج (۵) پرگه دا باسی داوود عليه السلام ده که ین:

(۱) - ناوو ږه چه له کی:

له قورئاندا ناوی داوود ته نیا بهو جوړه هاتوه، واته: به وشه ی داوودو باسی ناوی بابی نه کراوه، به لآم له په یمانی کوندا ده لئ: داوود به ووکترین و هه شتمین کوړی (يَسَى الْاَفْرَاقِي) بووه^(۱)، شایانی باسه: به سهرهاتی داوود له په یمانی کوندا له لاپه په کانی: (۵۹۶ - ۷۰۸) به دا و، سه دو دوو (۱۰۲) لاپه پری گرتوه.

(۱) التفسیر التطبیقي للکتاب المقدس، العهد القديم، سفر صموئیل الأول، الإصحاح: ج ۱۷، ص ۵۹۹.

(۲) دووباره بوونهوې ناوې (داوود):

داوود عليه السلام، شازده جاران، ناوې هاتوه له قورئاندا، له نو سوپړه تاندا که نه مانه:

- ۱- سووپړه تي (البقرة)، ثايه تي: ۲۵۱.
- ۲- سووپړه تي (النساء)، ثايه تي: ۱۶۳.
- ۳- سووپړه تي (المائدة)، ثايه تي: ۷۸.
- ۴- سووپړه تي (الأنعام) ثايه تي: ۸۴.
- ۵- سووپړه تي (الإسراء) ثايه تي: ۵۵.
- ۶- سووپړه تي (الأنبياء) ثايه ته کاني: ۷۸ و ۷۹.
- ۷- سووپړه تي (النمل) ثايه ته کاني: ۱۵ و ۱۶.
- ۸- سووپړه تي (سبا)، ثايه ته کاني: ۱۰ و ۱۳.
- ۹- سووپړه تي (ص) ثايه ته کاني: ۱۷ و ۲۲ و ۲۴ و ۳۱ و ۳۰.

(۳) کورته ی ژيان و به سره هاتو هلوېسته کاني داوود:

۱- په که مین ناو هیتړانی داوود له قورئاندا له به سره هاتي کوشتنی (جالووت) دایه، به پتی ریزه نډی (مُصْهَف) مه به ستمه، وهک خوا عَلَيْكَ ده فهرموی: **فَكَرَّمُوهُمْ** **يُؤْذِنُ اللَّهُ وَقَتْلَ دَاوُدَ جَالُوتَ وَءَاتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ** البقرة.

له په یمانې کوندا، ناوې نه و پښه مبه رهی که (طالووت) ی هه تېژاردوه، به مه لیک، به (صُمُوئِيلُ الْأَوَّلُ) هاتوه و، ناوې (طالووت) یش به (شاول) هاتوه^(۱).

(۱) التفسير التطبيقی للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر صموئیل الأول، ص ۵۹۴.

ههروهها له پهیمانی کۆن^(١) دا دهلتی: (وَكَانَ قَرْعُهُ حُكْمٌ دَاوُدَ أَرْبَعِينَ سَنَةً، مَلِكٌ سَبْعَ سِنِينَ فِي حَبْرُونَ، وَثَلَاثِينَ فِي أُورُشَلِيمَ)، واته: ماوهی هوکمرانیی داوود چل سأل بووه، جهوت سالان له (حبرون) (شاریکه له شارهکانی فهلهستین) و سی و سنی (٣٣) سالیش له (أورشلیم).

شایانی باسه له پهیمانی کۆندا، درێژهی زۆر دراوه به بهسهرهاتی داوود عليه السلام باسی زۆر جهنگ و کێشهو بێشهی نیتوان ئەو و (شاول)، یانی: (طالوت) کراوه، که (شاول) ویستوووهتی داوود بکوژی، ئەویش لهبهری ههلاتوهو چهند جارن داوود زهدهفری به (شاول) بردوه، بهلام نهیکوشتوه، که (شاول) پادشای بهنی ئیسرائیل بووه و، (صموئیل) - که به حیساب ناوی بهکتی له پیغهمبهرانه - نهوی داناوه به پادشا، بهلام بهسهرهاتهکانی داوود له قورئاندا ئەمانه:

یهکهه: کوشتنی (جالووت)، واته: داوود که جالووتی کوشتوه: ﴿وَقَتَلَ دَاوُدُ جَالُوتَ﴾ البقرة: ٢٥١، له کاتیکیدا سوپای بهنی ئیسرائیل به سههرکردایهتی (طالوت) (که له پهیمانی کۆندا پیتی دهلتی: (شاول)) پرووبه پروو بوتهوه لهگهڵ سوپایهک له نههلی کوفر، که له پهیمانی کۆندا دهلتی: ئەوانه فهلهستینییهکان بوون و (عمالقه)شیان پتی گوتراوه، لهو کاتهدا داوود جالووت دهکوژی، له پهیمانی کۆندا درێژهی زۆری داوهتی.

دووهم: دادوهیری کردنی له بارهی زههکردنی کۆمهلتی له کشتوکالی خهڵکیکی، که پێشتر له تەفسیری ئایهتهکاندا هینامان، (الأنبياء): (٧٨ و ٧٩).

سێهه: شتیکی دیکه که له داوود گیردراوهتهوه له قورئاندا، دروستکردنی (زری)،یه، که له سوورەتی (الأنبياء) ئایهتی: (٨٠) و، له سوورەتی (سبا) ئایهتهکانی: (١٠ و ١١)دا هاتوه، ئەوهی که له سوورەتی (سبا)دا هاتوه، خوا عليه السلام دهفهرموی:

﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا يَجْعَالُ آوِي مَعَهُ وَالطَّيْرَ وَأَنَّا لَهُ الْحَدِيدُ ﴿١٠﴾ أَنِ اعْمَلْ سِنِينَ وَفَقِّرْ فِي السَّرِّ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١﴾﴾

واته: یتیم به دلنمایی به خششی خویمان دابوو به داوودو بنه ماله کی، چیا به کان له گه لی بلیته وهو، ههروه ها بالنده کان یتوه و، ناسنیشان بو نه رم کرد بوو (سروشمان بو کرد) که زریه پۆشه ره کان (که جهسته ی جهنگاوه ره کان داده پۆشن) دروست بکهو، ورده کاری بکه له چینیان دا و، کرده وه باشه کان نه نجام بدن، من بینهری نه وه م که نه نجامی ده بدن.

چواره م: شتیکی دیکه له داوود گیرد راهه وه، که بریتیه له وه ی چیاو بالنده کان خوابان له گه ل دا به پاکرتوه، نه مه له سووهرتی (الانبیاء) نایه تی: (۷۸) دا، وه ک پشتر هینامان و، له سووهرتی (سبا) نایه تی: (۱۰) دا و، له سووهرتی (ص) نایه ته کانی: (۱۸ و ۱۹) دا هاتوه، که خوا ﷻ له هه ر کام له م سئ شوینه دا به شیوه یه کی نیزی که له یه کدی، باسی نه و موعجیزه یه ی داوود ده کات، بو وینه: خوا ﷻ له نایه ته کانی: (۱۸ و ۱۹) ی (ص) دا ده فهرموی: ﴿إِنَّا سَحَرْنَا أَعْيُنَ الْمُشْرِكِينَ بِأَعْيُنِنَا﴾ (۷۸) وَالطَّيْرِ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَّأَرْوَابٍ ﴿۷۹﴾ ص، واته: یتیم چیا به کاغان له گه لیدا ملکه چ کرد بوون (دهسته مو کرد بوون) یتواران و دهمو خوهره لات، خوابان له گه ل به پاک ده گرت، ههروه ها بالنده کانیش هه موویان بوی کو ده کرانه وهو، هه موویان له گه لیاندا ده گوته وه (یان: له گه لیدا بو لای خوا ده گه رانه وه).

پینجه م: کومه لیک بو چاره سه ری کیشه یه ک ده چنه لای له میحرابه که یدا، که له سووهرتی (ص)، نایه ته کانی: (۲۰ - ۲۶) دا، خوا ﷻ ده فهرموی:

﴿وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ وَأَمْنَتُ الْحِكْمَةَ وَفَصَّلَ الْخِطَابِ﴾ (۲۰) ﴿وَهَلْ أَنتَكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ تَسُوْرُوا الْخِجْرَابَ﴾ (۲۱) ﴿إِذْ دَخَلُوا عَلَى دَاوُدَ فَفَیْعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا نَحْفَ خَصْمَانِ بَعْزٌ عَلَى بَعْزٍ فَاَحْكُ بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُلْطِطْ وَافِدِنَا إِلَى سَوَاءِ الْغُرُطِ﴾ (۲۲) ﴿إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تِجٌّ وَثَبُوتٌ نَبْهَةٌ وَرَأْيُ نَجْمَةٍ وَاحِدَةٍ فَقَالَ أَكُونِيْهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ﴾ (۲۳) ﴿قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَعِيْكَ إِيَّا نَا فَاجِبُوْا وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ الْغُلَاظِ الْيَنِيِّ يَعْصِيْهِمْ عَلَى بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَحَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ﴾ (۲۴) ﴿فَغَفَرْنَا لَهُ ذَلِكَ

وَأَنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحُسْنَ مَآبٍ ﴿٦٥﴾ يٰدَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ الْأَنَاسِ يَٰحُكْمِي وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٦٦﴾

واتە: تێمه هوکمرانیسی داوودمان پتەو و مەحکەم کردبوو و، حیکمەت و قسە پرونیشمان پتی بەخشییوو، (هەم لێزانیی و هەم قسە پروونیی) و، نایا هەوالتی ئەو کۆمەڵە کە پێکەوه ناکۆکییان هەبوو پیت گەشتو؟ کاتی بەسەر دیواری میحرابە کەدا وەسەر دیوارە کەوتن و، لە داوود وەژوور کەوتن، ئەویش بەهۆیانەوه راچەکی (لێیان ترسا) پتیا گوت: مەترستی تێمه دوو کەسین پێکەوه ناکۆکیان بووه، هەندێکمان ستهمان لە هەندێکمان کردوه، تۆش دادوهرییمان بە هەق لە نێواندا بکە، بەلام لە هەق لامەدوو، دوور مەکەوهو، بەرهو راستە پتی رێنماییمان بکە، [بەکیکیان گوتی:] ئەوه برامە نەهەدوو نو مەپی هەبەو، منیش مەپێکم هەیه، گوتی: ئەو مەپەری خۆشت بدە بە من و، لە قسەکردنیشدا بەسەرما زāl بوو، [واتە: منی بێ قسە کرد، کە دەبێ ئەو تاکە مەپەری خۆم بدەم بە و، هی ئەو بێنە سەدو منیش هیچ مەپێکم نەبێ] [بەکسەر داوود هوکمیدا] بێگومان بەوه کە داوای مەپەکەتی کردوه بۆ گەل مەپەکانی خوێ، ستهمی لێکردووی و، ژۆر لەوانە کە پێکەوه هاوبەشن، ستهم لە بەکدی دەکەن، مەگەر ئەوانە کە برۆایان هێناوه و، کردوهو باشەکان نەبجام دەدەن، ئەوانەش کەمن، دواپی داوود بۆی دەرکەوت کە تێمه تاقیمان کردۆتەوه، بۆیه داوای لێبوردنی لە پەرودەگاری کردو بە پکوعدا چوو وگەپایەوه بۆ لای خوا (یاخود: کپنووشی بردو بۆ لای خوا گەپایەوه)، تێمەش لەوهدا [کە بەلەکردن بوو لە دادوهریدا] لێمان بورد، بێگومان بۆی لە لای تێمه هەم نزیکیی هەیه، هەم سەرەنجامی گەپانەوهی چاک هەیه، [دواپی خوا پیتی فەرموو:] ئەي داوود! تێمه تۆمان کردوه بە جێنشین لە زەویدا، لە نێوان خەلکدا بە هەق دادوهریی بکە و بە دواي ئارەزوو [عاتیفه و سۆز] مەکەوه، لە پتی خوا

لات دەدا، بە دلنیاپی ئەوانەیی لە پێتی خوا لا دەدەن، سزایەکی سەختیان ھەیە، بە ھۆی ئەوەوە کە پوژی لێپرسینەووەیان فرامۆش کردووە.

ھەلبەتە ئەو بەسەرھاتە کە خوا لێردا بە رەمز ھیناویەتی، بەلام لە پەیمانانی کۆندا دەلێ: [داوود نەوھدو نۆ (۹۹) ھاوسەری ھەبوون، تەماعی لە ھاوسەری نۆریا کردووە، کە ھاوسەریکی جوانی ھەبوو] شایانی باسیشە ئەو بەسەرھاتەیی لە پەیمانانی کۆندا ھاتووە، کە ئەفسانەییە و لەگەڵ مسوڵماناتیکی عادەتیییش دا ناگونجێ، چ جایی لەگەڵ پایەو مەقامی پیغەمبەرائی پایە بەرزدا! لە زۆربەی تەفسیرەکاندا ئەو بەسەرھاتە ئەفسانەییان کردووە و بە تەفسیری نەم نایەتانبە! کە نەم نایەتانبە ئەگەر بەبێ لەبەر چاوگرتنی ئەو ھیکایەت و بەسەرھاتە ئەفسانەییە کە لە پەیمانانی کۆندا ھاتووە، تەماشایان بکەین زۆر بە روونی ديارە، مەبەست پێیان چییە؟

دوو کەس دەچن بۆ لای داوود عليه السلام کێشەبەکیان ھەیە، دەرخەنە پوو کە لە سیاقی نایەتەکان دا بۆمان دەرئەکەوێ ئەو دوو کەسە فریشتە بوون، چونکە داوود، پیغەمبەریش بوو و پادشاش بوو، تنجا تایا دوو کەس چۆن دەتوانن داوود ئەو ھەموو پاسەوانەیی ھەبن، یەکسەر لە ژووڕە تاییەتەکەیی خۆی دا کە خوا پەرستی تیدا کردووە، لێی وەژووڕ بکەون، ئەویش لە ترسان رابچلەکت؟ تنجا ئەوانیش ئەو کێشەبە کە زۆر ورووژینەرە، بیخەنە پوو: یەکیان دەلێ: ئەو ھەمە براھە نەوھدو نۆ مەری ھەبە و منیش مەریکم ھەبە گوتی: مەریکەیی خۆتەم بەدەبە و، بەسەریشەدا زāl بوو لە قساندا، قەزیبەکی زۆر ورووژینەریان خستۆتە پوو، کە ئەو تاقیکردنەوێ خوا بوو بۆ داوود، چونکە داوود پادشا بوو و دەبووایە دادوەریش بکات بە ھەق، کەچی داوود لێردا ھەلچوو و، بێ ئەوێ گوتی لە قسەیی داوا لەسەر کراو (مُدعی علیہ) کە، بگرتی یەکسەر بەپیتی قسەیی داواکەر (مُدعی) ھوكمی داووە بەسەر داوا لەسەرکراو (مُدعی علیہ) دا، لە تەفسیرەکان دا دەلێ: دواپی ئەو دوو فریشتەبە تەماشای یەکدییان کردو

يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ، دوايىش خوا دەفەرمۆي: (ئەي داوود! تێمە تۆمان کردووە بە جێنشین لە زەویدا، کە لە نێوان خەڵکدا بە ھەق دادوەریی بکە و، دواى ئازەزوو مەکەو، واتە: بە دواى عاتىفەو قسەى ورووژنەر مەکەو، ئەگەرنا لە پێى خوا لات دەدات.

مەسەلە کە ھەر ئەوەیە کە ئەوانە کێشە بەکیان بۆ داوود خستۆتە پوو، زۆر ورووژنەر بوو و، سەرەنجام داوود لەو تاقیکردنەوێى خواى پەرورەدگار دەرنەچوو، ھەر بۆیەش دواى داواى لێبوردنى لە خواى لێبوردە کردووە پەشیمان بووتەو.

ئیدی ھىچ پەيوەندى بە ئەوێ نۆ (٩٩) ژن و، تەماع لە ژنى خەڵک کردن و ... ھتدەوہ نە.

ئنجایە لە راستیدا ئەو لە گەڵ مسوڵمانى سادەو ئاسايىشدا، ناگونجى، چ جاي لە گەڵ پایەو مەقامى پێغەمبەراندا (عَلَيْهِمُ السَّلَامُ)، بەلام بە داخەوہ جوولە کەکان زۆر شتى لەوێش ناخیرتریان داوێتە پال پێغەمبەران، لە پەیمانى کۆندا، بەلکو لە پەیمانى نوێشدا، کە من لە مەوسووعەى: (الإسلام كما يتجلى في كتاب الله) لەو بەرگەدا کە بەرگى شەشەمە و، بۆ باسى پێغەمبەران تەرخانم کردو، ھەر وەھا لە بەرگى پێنج دا، کە بۆ دپراسەکردنى کتیبەکانى خوا تەرخانم کردو، لە ھەردوو ک لەو کتیبە کەدا، بە درێژى لەو بارەوہ قسەم کردو و، ئەو تۆمەتانەى دراوێ پال پێغەمبەران، لە پەیمانى کۆن و نوێدا، بەرپەرچمداونەو.

شەشەم: شتى دیکە کە لە بارەى داوودەوہ، لە قورئانى بەرێزدا ھاتو، ئەوێ کە خوا (زەبوور)ى بە داوود داو:

١- لە سوورەتى (النساء)، ئایەتى: (٦٣) دا، ھاتو: ﴿وَأَيُّهَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾.

۲- ھەروەھا لە سووڤەتی (الإسراء)، ئایەتی: (۵۵)دا، ھاتووە: ﴿وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زُورًا ۖ﴾.

بەلەم لە پەیمانی کۆن دا لەبارەی کتێبەکی داوودەو، ئالێ زەبوور بەلکو دەلێ: (المزامیر)، کە بە پێی پەیمانی کۆن لە ئەو مەزموورانەیی بە داوود دراو، سەدو پەنج (۱۵۰) دانە بوون و، لە پەیمانی کۆندا^(۱)، سیفریکی تاییبەت بە (المزامیر) ھەییە، کە لە لاپەرە: (۱۱۳۳ تا کو ۱۲۷۸)ی بۆ تەرخان کراوە، یانی: ۱۲۷۸-۱۱۳۳، لاپەرە.

ھەوتەم: ھەر لە قورئاندا لە بارەی داوودەو، ھەوتەمین شت ئەوھە کە خوا پاریگەیانندوھ سولەیمانی بە داوود داو، سولەیمان کۆری داوود بوو، وەک لە سووڤەتی (ص)دا دەفەرئوێ:

﴿وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَالَمِينَ إِنَّهُ أَوَّابٌ ۖ﴾، واتە: سولەیمانان بە داوود بەخشی، باشترین بەندە بوو، زۆر بۆ لای خوا دەگەراییوھ.

ھەشتەم: ئەوھە کە لە سوننەتدا لە بارەی داوودەو، ھاتووە دەتوانین ئەو دوو فەرمودەھە بێنین:

۱- کە پێغەمبەر ﷺ دەفەرئوێ: (أَحَبُّ الصَّلَاةِ إِلَى اللَّهِ صَلَاةُ دَاوُدَ عَلَيْهِ السَّلَامُ، وَأَحَبُّ الصِّيَامِ إِلَى اللَّهِ صِيَامُ دَاوُدَ، وَكَانَ يَتِمُّ نِصْفَ اللَّيْلِ وَيَقُومُ ثُلُثَهُ وَيَتِمُّ سُدُسَهُ، وَيَصُومُ يَوْمًا، وَيُفْطِرُ يَوْمًا) { (أخرجه: البخاري: ۳۴۲۰، ومسلم: ۱۱۹۵، عَبْدُ اللَّهِ بْنُ عَمْرِو بْنِ الْعَاصِ)،

واتە: خۆشەویستترین ئوێژ لە لای خوا، ئوێژ کردنی داوود بوو و، خۆشەویستترین پۆژوو گرتن لە لای خوا، پۆژوو گرتنی داوود بوو، (ئوێژکردنەکی باس دەکات، دەفەرئوێ: (نیوھە شەوگەر دەخەوت و، یەک لەسەر سێی ھەلەدەستا (بۆ شەو ئوێژ و خوا پەرستی و) دواییش یەک لەسەر شەشی شەو کە دەمایەو، دەخەوت و، پۆژیک بەپۆژوو دەبوو، پۆژیکیش بەپۆژوو نەدەبوو.

(۱) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر المزامير، ص ۱۱۳۳ - ۱۲۷۸.

۲- {عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، أَنَّ النَّبِيَّ ﷺ سَمِعَ صَوْتَ أَبِي مُوسَى الْأَشْعَرِيِّ وَهُوَ يَقْرَأُ، فَقَالَ: لَقَدْ أَوْتِيَ أَبُو مُوسَى مِنْ مَزَامِيرِ آلِ دَاوُدَ} (أخرجه أحمد: ۲۵۳۸۲، تعليق شعيب الأرنؤوط: حديث صحيح، أصله في الصحيحين).

واتە: دایکمان عایشە (خوا لئی ۱ازیبن)، دەلئ: پێغه مبه‌ری خوا ﷺ گوئی له دهنگی ئەبوو موسای ئەشعەریی بوو، قورئانی دەخوێند فەرمووی: ئەبوو موسا لە ئاوازه‌کان و دهنگ خۆشیی داوودی پێداروه.

داوود یه‌کئ له موعجیزه‌کانی ئەوه بووه که ده‌نگیکێ زۆر زۆر خۆشی به‌بووه.

(E) - موعجیزه‌کانی (داوود):

۱- یه‌کئ له موعجیزه‌کانی داوود ئەوه بووه که چیا به‌کان و بالنده‌کان له‌گه‌ڵیدا خوایان عز و جل به‌ پاک گرتوه، کاتئ داوود ته‌سیحاتی کردوه و، رازو نیازو موناجاتی له‌ خزمه‌ت خوادا کردوه، هه‌م چیا به‌کان و هه‌م بالنده‌کانیش له‌گه‌ڵیان دا گوتۆته‌وه.

که پێشتر له‌و باره‌وه قسه‌مان کردو، پێویست ناکات زیاتر له‌سه‌ری بدوین.

۲- موعجیزه‌یه‌کی دیکه‌ی ئەوه بووه که ئاسنی بۆ نه‌رم بووه، هه‌روه‌ک خوا ده‌فه‌رموی: ﴿وَأَنَّا لَهُ الْخَبِيرُ﴾ سبأ، تنجا ئەو ئاسن بۆ نه‌رم بوونه، ئەگه‌ر ئاسن بۆ نه‌رم بوونی ئاسایی بووایه، وه‌ک چۆن خه‌لک ئاسن ده‌خاته نێو کوورده‌وه و به‌ مووشه‌ده کووره‌که‌ فوو ئێ ده‌کات، دوا‌یی ناگره‌که‌ی به‌هێز ده‌بن و ئاسنه‌که‌ نه‌رم ده‌کات، ئەگه‌ر وا بووایه، خوا وه‌ک موعجیزه‌یه‌ک باسی نه‌ده‌کرد، به‌لکو به‌ شیوه‌یه‌کی یاسادەر (خاریق العاده)، ئاسن بۆ داوود نه‌رم بووه و به‌ که‌یفی خۆی شتی ئێ دروست کردوه.

۳- موعجیزه‌یه‌کی دیکه‌ی ئەوه بووه که خوا فێری دروستکردنی زرتی کردوه، وه‌ک ده‌فه‌رموی: ﴿وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَّكُمْ لِنُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ

سَكْرُونَ ﴿٨﴾ الْاَنْبِيَاء، واته: قیری دروستکردنی پۆشاکیکمان کرد بۆتان، تاكو له سهختی جهنگدا بتانپاریزی، نایا ئیوه سوپاسگوزار نابن!

له سووپه تی (سبا) يشدا دهفه رموی: ﴿٩﴾ اِنْ اَعْمَلْ سَعِيَةً وَقَدْ رَفِيَ الْاَلْتَرِ ﴿١١﴾ واته: تۆ زۆی پۆشه ره كان دروست بکه و، له ئالقه كاندا ورده کاريی بکه به نه ندازه گیریی، که واته: وهک زۆریک له زانايان پایان وایه، یه که مین که سیک زریی به ئالقه ی دروست کردوه (به ئالقه چن) داوود علییه بووه، پیشتر به جوړیکی دیکه بووه، پارچه ئاسن بوون و، لیکیان داون، به لام نه وهی داوود به ئالقه بووه و وهک پۆشاکیک کراوه ته به رو، ئاسانتر جهسته تیدا جووله ی کردوه.

۴- موعجزه یه کی دیکه ی داوود بریتی بووه له وه که خوی به خشر زه بووری پنداوه: ﴿١٢﴾ وَ اٰتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١٣﴾ الْاِسْرَاء، زه بووریش، کتیبیک بووه به داوود دراوه، ئنجا نایا نه وهی که له په یمانی کۆن دا ماوه، که سه دو په نجا مه زمووره، چه ندی راسته و چه ندی راست نیه، که نه وهی له ویشدا هاتوه، به زۆریی رازو نیازو مونا جاته له گه ل خوادا؟ نه وه یان لئی د لّیا نین، چه ندی هی زه بووره که ی داووده، چه ندیش هی نه و نیه؟

۵- موعجزه ی پینجه می بریتی بووه له دهنگی خوش، وهک له قهرماشته که ی پیغه مبهردا هاتوه، نه و نایه تانهش که باسی ته سبب حات کردنی چیا به کان و باندنه کان ده کن له خزمهت داووددا، هه ر ئامازه ده که ن به وه ده بی داوود دهنگیکی به کجار زولال و خوش و به جۆشی هه بووبی، که دهنگیکی نا ئاسایی بووه، بۆیه چیا به کان و باندنه کان له گه لیان گوته وه.

0- ته مهن و مردنی (داوود):

سه رته تا نه وه دینین: نه و به سه رهاته ی ئاده م علییه که (أحمد والترمذی) له (ابن عباس) دوه، هه روه ها (أحمد) له (ابن عباس) دوه، (الترمذی) له (أبو هريرة) دوه، هه روه ها (ابن خزيمة) و (ابن حبان) یش هیناویانه و، (حاکم) یش گوته ویه تی: (صحيح

علي شرط مسلم)، نهویش نهوهیه که خوا^١ وه چهی نادهم، پێشانی نادهم ده دات، نادهم گهنجیکیان تیدا ده بینێ زۆر جوانه، نهویش له خوای پهروهردگار ده پرسێ: نهوه کییه؟ ده فهرموێ: داووده، نادهم ده پرسێ: چهند سال ته مهنهت بو داناو؟ ده فهرموێ: سه د سال، نادهم، ده لێ: چل سال له ته مهنی من بخره سه ته مهنی وی، به لام کاتی که فریشتهی مه رگ (ملك الموت) دی، گیانی نادهم بکێشی، نادهم لهو به لتهی په شیمان ده بێتهوه. کهواته: ده بی ته مهنی داوود، سه د (١٠٠) سال بووی^٢، به لام خاوهن کتیبه کان، ده لێن: ته مهنی داوود، هه فتاو ههوت (٧٧) سال بووه و نهو قسه یه ی خاوهن کتیبه کانیش له گه ل ده قیک دا که له ژبانی داووددا هاته^٣، ناگونجی که ده لێ:

(وَسَاحَ الْمَلِكُ دَاوُدَ وَطَعَنَ فِي السُّنِّ، فَكَانُوا يَذُرُونَهُ بِالْأَعْطِيَةِ فَلَا يَشْعُرُ بِالْذَّغِ)،
واته: داوودی پادشا پیر بوو، کهوته نێو ته مهنهوه، به پۆشاکان دایان ده پۆشی (به لێفهو به تانی)، به لام ههستی به گه رمیی نه ده کرد، واته: زۆر کهوتبوو ده مهنهوه، نهجا نه گه ر زۆر کهوتیته ته مهنهوه، نابێ ته مهنی هه فتاو ههوت سال، بوو بێ.

دکتۆر (شوقي أبو خلیل) له کتیی (أطلس القرآن) دا^٤، ده لێ: (توفي (٩٦٣) قبل الميلاد) واته: داوود له سالی (٩٦٣) پێش زایین دا، واته: پێش نهوهی عیسا له دایک بوو بێ، کۆچی دوایی کردوه.

ئهمه کورتهی به سه رهاتی داوود بوو.

(١) قصص الأنبياء، لابن کثیر، ص ٤٣٠.

(٢) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، ص ٧٠١.

(٣) ص ٨٩.

دووهەم: بەسەرھاتی سولەیمان

ژيان و بەسەرھاتی سولەیمانیش لە پێنج (5) بڕگەدا دەخەینە روو:

(۱)- ناو و ڕەچەلەکی:

سولەیمان کوڕی داوودە، وەک لە سوورەتی (ص)دا، خۆی زانا وتوانا دەفەرموێ: ﴿وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نِعَمَ الْعَبْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾، واتە: سولەیمانیشمان بە داوود بە خشی، باشترین بەندە بوو، بەراستی زۆر گەراوە بوو (بۆ لای خوا) کەواتە: سولەیمان کوڕی داوود بوو، سەلامی خوايان لێتی، لە پەیمانی کۆنیش دا، نەوێ زۆر بە ڕوونی باسکراوە.

(۲)- ژمارە و دووبارە بوونەوی ناوی سولەیمان لە قورئاندا:

سولەیمان لە قورئاندا، هەڤدە (۱۷) جار، ناوی هاتو، جارتک زیاتر لە بابی (داوود) ئەویش بەم شێوەیە و، لە هەوت (۷) سوورەتاندا ناوی هاتو:

۱- لە سوورەتی (البقرة)دا، ئایەتی: (۱۰۲) دوو جار ناوی هاتو.

۲- لە سوورەتی (النساء)دا، لە ئایەتی: (۱۶۳)دا.

۳- لە سوورەتی (الأنعام)دا، لە ئایەتی: (۸۴)دا.

۴- لە سوورەتی (الانبیاء)دا، لە ئایەتەکانی: (۷۸ و ۷۹ و ۸۱)دا.

۵- لە سوورەتی (الزمل)دا، لە ئایەتەکانی: (۱۵ و ۱۶ و ۱۷ و ۱۸ و ۳۰ و ۳۶ و ۴۱)دا.

۶- لە سوورەتی (سبا)دا، لە ئایەتی: (۱۲)دا.

۷- له سووږه تی (ص)دا، له نایه ته کانی: (۳۰ و ۳۴)دا.

هه مووی ده کاته هه څده (۱۷) چار.

۳- کورته ی ژبان و به سهرهاتی سوله یمان:

سهره تا ده بی نه وه بلّین که له په یمانی کوندا: (التفسیر التطبیقي للکتاب المقدس، العهد القديم)، سیفریک دیاریکراوه به ناوی: (أمثال سلیمان) که له لپه په: (۱۲۸۳ تا کو ۱۳۴۰)، سی په ندو حکمه تی گرتو ته خو ی و، ژبان و به سهرهاتی سوله یمانیش، به درژی له په یمانی کوندا هاتوه، به لّام له قورناند، ده توانین بلّین: له پتینج شو تیان دا، زیاتر به سهرهاتی سوله یمان باسکراوه، به م شتو ده ی خوار ی:

۱- له سووږه تی (ص)دا، نایه ته کانی: (۳۰ - ۴۰)، واته: یازده نایه ت.

۲- له سووږه تی (الأنبياء)دا، نایه ته کانی: (۷۸ و ۷۹) و (۸۱ و ۸۲)، چوار نایه ت.

۳- به سهرهاتی سهره کی سوله یمان له سووږه تی (النمل)دا، نایه ته کانی: (۱۵ - ۴۴)دا، هاتوه، بیست و نو (۲۹) نایه ت، که نه وه شو تینی سهره کی به سهرهاتی سوله یمانه.

۴- له سووږه تی (سبأ)دا، نایه ته کانی: (۱۲ و ۱۳ و ۱۴) و، باسی مردنیشی ده کات.

۵- له سووږه تی (البقرة)دا، له نایه تی: (۱۰۲)دا، که باسی جادوو ده کات، له سهرده می سوله یماندا و، تیمه کاتی خو ی نه و نایه ته مان ته فسیر کردوه.

ننجا نیمه درژو ته فسیری نایه ته کان هه لده گرین بو شو تینی خو یان و، نه و یازده نایه ته ی سووږه تی (ص)، لیرده تا ته فسیر ده که یین، به لّام نایه ته کانی سووږه تی (النمل) و سووږه تی (سبأ) هه لده گرین بو کاتی ته فسیر کردنی نه و دوو سووږه ته، به لّام له سووږه تی (ص)دا، خوا ﷻ که باسی به سهرهاتی سوله یمان ده کات، له و یازده نایه ته دا، تیشکیکی باش ده خنه سهر به سهرهاته که ی، خوا ﷻ ده فهرمو ی:

﴿وَهَبْنَا لِداوُدَ سُلَيْمَانَ نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٣٠﴾ إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَظِيِّ الصَّدَفَتِ
الْجَبَادِ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾ رُدُّوهَا
عَلَيَّ فَلَطِفٌ مِّنَّا بِالشُّرَىِّ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا سُلَيْمَانَ وَأَلْقَيْنَا عَلَ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا
ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَلْبِسُ لِإِخْوَتِي زِينَةَ إِلَهَ إِيَّاكَ إِنَّكَ أَوَّاهٌ
﴿٣٥﴾ سَخِرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ ذَهَابَ ﴿٣٦﴾ وَالسَّيِّدِينَ كُلَّ بَنَّاءٍ وَعَرَّاسٍ ﴿٣٧﴾
وَأَخْرَيْنَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَذَا عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا
لَزُلْفَىٰ وَحَسَنَ مَّكَابٍ ﴿٤٠﴾﴾

نہم یازده نایہ تہ، لہ ہہ موو نایہ تہ کانی قورنن زیاتر باسی بہ سہ رہاتی
سولہ یمان و نہو نیعمہ تانہی کہ خوا پئی داو و، نہو موعجزانہی کہ پئی داو و،
دہ کھن و، تیشک دہ خنہ سہر چہ ند لایہ ک لہ بہ سہ رہاتی سولہ یمان، مانا کہ یمان
بہ کورتیی ناواہ:

(سولہ یمانمان بہ داوود دابوو، باشتین بہ ندہ بوو، زور بو لای خوا دہ گہ پایہ وہ۔
یاد بکہ وہ لہ کاتیکدا کہ دہ موو تیارو، نہ سپہ چاکہ کانی {کہ سمیکیان بہ رز
دہ کردوہ و لہ سہر سئ سم پادہوہ ستان، کہ نہوانہی شارہ زای نہ سپن، دہ تین:
نہوہ جوړہ ولاغہ بہ رزہ کی پدہ نہ {بہ سہردا پانوتندران، نہویش گوئی: من
خوشیستنی خیرو چاکہ م ہہ لیزارد بہ سہر یادی پدہ روہ گارمدا، تاکو خور ناوا بوو،
لہ پدہ دہ گیرا {وا پتدہ چتی بہ ہوئی نہوہ وہ کہ تہ ماشای نہ سپہ کانی کردوہ، نوڑوہ کھی
چووہن {نہ سپہ کان بو لام بگپرنہوہ، ننجہ دہستی بہ لاقیان و بہ ملیان دا دہ ہینان
{داخو ہیچ نہ خوشیہ کیان نیہ، ہہ روا خہریکیان بوو سہر پدہ رشتیی دہ کردن} ^(۱)۔

(۱) نہمہ دہ گونجی مہ بہ ست پئی نہوہ بی کہ سولہ یمان زور مشووری لہو نہ سپانہ
خواردوہ کہ بو جہنگ و جیہاد بہ کاری ہینان و، ہہ ندیکش دہ تین: مہ بہ ست نہوہ یہ
لہ سزای نہوہی نوڑی چووہ، بہ ہوئی تہ ماشا کردنی نہ سپہ کان و مشوور لی خوار دنیا نہوہ،
گو تو وہی: ہہ موو نہو نہ سپانہ دہ کھمہ (ضدقہ)، ٹیدی ہہ موویانی بہ پکردوہ سہری
بریون، گوشتی ولاغہ بہ رزہش دہ خوری لہ شہریعتی تیمہش دا۔

به دنیایای تیمه سوله یماغان تاقیکردوهو، جهسته یه کمان خسته سهر کورسیه که ی، دواپی گه پاره وه بۆ لای خوا^(١)، گوتی: پهروه ردگارم! لیم بیووره و، مولک و حکومرانیه کم پی به خشه که له دوا ی من به که لکی که س نه یه ت، (بۆ که س نه گونجی) بیکومان ههر تۆی به خشهر، تیمه ش (با) مان بۆ ملکه چکرد، به فرمانی نهو ده پۆی زۆر به نه رمیی بۆ ههر شویتن و یستبای، ههر وه ها شه ی تانه کانیشمان بۆ دهسته موو ملکه چکردن، بیناشیان بۆ دروسته کردو، بۆیشی ده چوونه نیو ده ریا (تا کو گه وه ره مرواریی بۆ ده ریتن او، هه ندیکی دیکه ش له شه ی تانه کان له زنجیرو که له پچاندا بوون (پنکه وه که له پچه ی کردبوون)، نه وه به خششی تیمه یه، به خشه لتی، یاخود مه به خشه، بی نه وه ی حیسابت له که لدا بکه ی^(٢)، به دنیایای له لای تیمه بۆ وی نیزیکی و سهر نه جامی چاک هه یه.

نه مانه ش مه ده ی گه وه ره که وردن بۆ سوله یمان سوره الانبیاء.

شوینیکی دیکه که به پتو یستی ده زانم به خیریای ثابته کان ته فسیر بکه م، که زۆر تیشک ده خه نه سهر که سایه تی سوله یمان سوره الانبیاء و، چۆنه تی مردنیشی، نهو سئ نایه ته ی سووره تی (سبا) ن، که خوا ده فره موئ:

﴿وَلَسَلَبْنَا الرِّيحَ غُدُوهاَ شَهْرًا وَرَوْحُهاَ شَهْرًا وَاسَلَبْنَا لَهُ عَيْنَ الْقَطْرِ وَ مِنْ اَنْجَنٍ مَنْ يَعْمَلْ بَيْنَ يَدَيْهِ يَلْزِقْ رِيْقًا وَمِنْ بَرِيْعٍ مِنْهُمْ عَنْ اَمْرِنَا نُذِقُهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿١٢﴾ يَعْمَلُوْنَ لَهُ، مَا يَشَاءُ مِنْ مَحْرُوبٍ وَنَمْلِيْلٌ وَجَفَانٌ كَالْجَوَابِ وَقُدُوْرٌ رَاسِيْتٍ اَعْمَلُوْا ؕ اَلْ

(١) لایا لهو جهسته یه چی بووه و چۆن بووه؟ له وه شدا دیسان زانایان زۆر قسه یان کردوه، گرنگ له وه یه خوا سوله یمانی تاقیکردوه ته وه و به تاقیکردنه وه یه ک، به لام سوله یمان دوا ی نهو تاقیکردنه وه یه گه پاره ته وه بۆ لای خوا، که دواپی له ته فسیر کردنی سووره تی (ص) دا، درێزه که ی ده خه یه روو.

(٢) زۆر مان پیدابوو، پتو یستی به وه نه ده کرد نه وه ی دیه خشی بیژمیری، یاخود نه وه ی نایه خشی بیژمیری.

دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَ الْجِنُّ أَن لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾ سبأ: ١٤

﴿وَلَسَلِمْنَ الرَّيْحَ﴾، واتە: (با) مان بۆ سوله یمان دەستەمۆو ملکەچ کردبوو، ﴿عُدُّوْهَا شَهْرًا وَآخِهَا شَهْرًا﴾، پوشتنی بە یانیانی مانگە پێشەک بوو و، پوشتنی ئێوارانیشی مانگە پێشەک^(١)، ﴿وَأَمَلْنَا لَهُمُ الْفُطْرَ﴾، ئێمە کانیای مەشیمان بۆ دەرفۆلاندبوو (بۆ ئەوەی شتی لێ دروست بکات) ﴿وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ رَبِّهِ﴾، لە جەندیش هەبوون کە سانیکی کە بە فەرمانی پەرورەدگاری لەبەر دەستی دا کاریان بۆ دەکرد، ﴿وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نَذَرُهُ مِنْ عَذَابِ السَّعِيرِ﴾، هەر کامیک لەوان لە فەرمانی ئێمە لابدایایە، لە سزای کڵبەداری دۆزەخ، پێمان دەچێژت، ﴿يَعْمَلُونَ لَهُم مَّا يَشَاءُ مِنْ مَّحْرَبٍ وَمَنْشِيلٍ وَجَنَّاتٍ جَانِبِ الْأَنْبَارِ وَقُدُورٍ رَاسِيَتٍ﴾، هەرچی و یستبای بۆیان دروست دەکرد، لە مەحەرەکان و پەیکەرەکان و مەنجه لەکانی وەک حەوزان و^(٢)، ﴿وَقُدُورٍ رَاسِيَتٍ﴾، مەنجه لە چەسپاوەکان کە نەدەگوازانهو، (چێشتی هەزاران کەسیان تێدا کۆلتراوه و زۆر گەوره بوون) ﴿اعْمَلُوا آلَ دَاوُدَ شُكْرًا﴾، ئەو بنەمالەو! سوپاسگوزاری ئەنجام بدەن، ﴿وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾، کەمیک لە بەندەکانیشم سوپاسگوزارن.

﴿فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّمْ عَلَى مَوْتِهِ إِلَّا دَابَّةُ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ﴾، نەجا کاتیکی مردنمان لەسەر بپاردا، هیچ شتیکی خەڵکەکی لە مردنی سوله یمان

(١) یانی: پێش نیوەڕۆیان یەک مانگە پێی دەبێ لە بەیانیەوه تاكو نیوەڕۆ و، ئێوارانیش لە نیوەڕۆه تاكو ئێوارەش مانگە پێشەکی دەبێ، واتە: بە پوشتنی ئاسایی ئەو بایە، واتە: بە پوژیک، پێی دوو مانگ پێ چوون و هاتنی دەبێ.

(٢) (محاریب) کۆی (محراب) ه، (مەحراب) واتە: ژوور، پاخود شووتیکی تاییەت بووه، خواپەرستیان تێدا دەکرد، (تەئیل) کۆی (تەئال) واتە: پەیکەر، (جەفان) پێش کۆی (جەفنة) یە، واتە: قاییک وەک مەنجه لێ گەوره، بە قەدەر حەوزیک دەبوون.

ئاڭدار نە كىردەۋە مەگەر، خۆركە، مۆرانە^(۱)، ﴿تَاكُلْ مِنْهَا﴾، لە گۆچانەكەى دەداۋ دەيخوارد^(۲)، ﴿فَلَمَّا خَرَّ تَبَتَّ إِلَيْنُ أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ﴾^(۳) سېا، پاش ئەۋە سولەيمان كەۋت (چونكە گۆچانەكەى بۆش بوۋ و شكا) جېنن بۆيان دەر كەۋت: ئەگەر پەنھانىيان زانىيايە، لەۋ سزا پىسۋاكەرەدا نەدەمانەۋە (سۆغەرە بېگارىك كە سولەيمان لەسەرى فەرز كىرەبوۋن) چونكە تەنيا ھەتا سولەيمان ماۋە، مولزەم بوۋن بەۋەى ئەۋ كارو سۆغەرە بېگەرە بگەن، دەبى چەند پۆژىك، ياخود چەند ھەفتەيەك دۋاى ئەۋە سولەيمان ۋەفاتى كىردۈە، ئىنجا پىيان زانىۋە، كە گۆچانەكەى سولەيمان خۆركە و مۆرانە لىتى داۋەۋە كەۋتۈە، ئىنجا جەند بۆيان دەر كەۋتۈە كە مردۈە، ئەمەش لەبەر ئەۋەى ئەۋ كاتە جەند ئىدىدىعەى ئەۋەيان كىردۈە كە پەنھان (غىب) دەرزانن و، ئەۋەش بەلگە بوۋە لەسەر ئەۋەى نازىزانن و، ئەگەر زانىيايان، دەبوۋايە زانىيايان سولەيمان ۋەفاتى كىردۈە، نەۋەك ھەتا نەكەۋتايە، بۆيان دەر نەكەۋتايە.

(با) يەكەى سەلەيمان:

دەربارەى ئەۋ بايەى كە بۆ سولەيمان پام كراۋە و پىشتىرىش باسماۋن كىرد، زانىيان زۆر شىتان لەۋ بارەۋە باسكىردۈە، بەلەم ئەۋەى كە لە رۋالەتى ئايەتەكان ۋەردەگىرى، ئەۋەيە كە خۋاى بەرزەزن، باى بۆ سولەيمان دەستەمۇۋە ملەكچ كىردۈە و، كاتى ۋىستىتى: بە نەرمىى پۆيشتۈە، ۋەك ئەۋ ئايەتە ئامازەى پىندەكات: ﴿رُفَاةٌ حَيْثُ أَصَابَ﴾^(۴) ص، (رُفَاةٌ)، واتە: بە نەرمىى بۆ ھەر شوئىتىك

(۱) بە ەپەربىي پى دەلەن (أَرْضَة)، ئەۋەى لە دارو تەختە دەداۋ دەيخۋات، كلۆرى دەكات.

(۲) دۋاى ئەۋەى مۆرانە لە گۆچانەكەى داۋەۋە بۆش بوۋە، ئەۋىش كاتى سولەيمان (عليه السلام) خۋى داۋەتە سەر گۆچانەكەى، ئىدى نەپانزانىۋە مردۈە، يان نا، پادشا بوۋە، كەس بە لاي دا نەچۋە، تاكو كاتى گۆچانەكەى كە مۆرانە لىتى داۋەۋە لە تىۋەۋە خۋاردۈۋىەتى و شكاۋە و، سولەيمان كەۋتۈە.

ویستبای، ههروهها کاتن به پێویستی زانیابیه، بایه که به توندیی ههئیده کرد، وهک دهفهرموئ: ﴿وَأَسْلَمْنَا الرِّيحَ عَاصِفَةً...﴾ (٨١) الأنبياء، بۆ سوله یمان بایه کی به هیتز ههئیده کرد.

گرنگ نهوه یه خوا ﷻ له سورەتی (سبا) دا بۆمان دهرده خات، دهفهرموئ: ﴿عُدُّوْهَا شَهْرٌ وَرَوَّاحُهَا شَهْرٌ﴾، پێش نیوه پۆیان مانگه پێیه کی ده بیری و، دوا نیوه پۆیانیش مانگه پێیه کی ده بیری، ئنجا ئایا نهو بایه چۆن چۆنی سوله یمان لێی به ههره مند بووه؟

هه نندیک ده لێن: که شتییه کانی له دهریادا بۆ پالدان و، هه نندیک گوتوو یانه: نهو (با) یه به دلی نهو، هه لیکردوه.

به لام زۆربه یان ده لێن: سوله یمان ﷻ تهختیک یان فهشتیکی گه وره ی هه بووه، خۆ و نهو سوپایه ی به پێویستی زانیوه به چ بۆ قلان شوئن، هه مووی چۆنه سه ره نهو فه پشه یان سه ره نهو ته خته و، با هه لیکرتوه و بردوو یه تی، به ره و نهو شوئنه ی که بۆی ده چن، وهک ئایه ته که ده فهرموئ: که پێش نیوه پۆیه ک، پتی مانگه پێیه کی بۆ بپیه و، دوا نیوه پۆیه کیش پتی مانگه پێیه ک، واته: به پۆژیک پتی دوو مانگه پتی بپیه و، پێش نیوه پۆیان مانگیک و دوا نیوه پۆیان مانگیک، لهو باره وه له زۆربه ی تهفسیره کاندانه وه هاتوه، بۆ نمونه: له تهفسیری (المنیر) دا، ده لێ: ﴿رُوي أن كان له بساط من خشب، يوضع عليه كل ما يحتاجه من أمور المملكة، كالغسل والجمال والخيام والجند، ثم يأمر الريح أن تحمله، فتدخل تحته، ثم تحمله و ترفعه، وتسير به وتظله الطير، إتقيته الحر إلى حيث يشاء من الأرض﴾ (١).

واته: گپه دراوه ته وه که پاخراویکی هه بووه له ته خته، هه رچی که پێویستی پێیه وه له کاروباری حوکمه رانیی خۆی، له ته سپ و ولاخه به رزه و حوشتر و چادرو سه ر باز، نه وانه هه موویان له سه ره نهو ته خته دانراون، دوا یی فه رمانی کردوه به

با، (با)ش چوۋەتە ژئری و ھەڵیگرتو، دوایی بەرزى کردۆتەو، پۆیانندوویتی و، بآندەش سێبەرمان لێکردو، بۆ ئەوێ لە تینی گەرما بیپارێزن و، بەرەو ھەر شوئینیک لەسەر زەمین ویستوویتی، پۆیشتو.

لە پەیمانی کۆندا باسی ئەو نەکراو، بەلەم خواى پەرورەدگار لە قورئانی بەپێزدا فەرموویتی و، گەلێ شتی دیکەش، خوا لە قورئاندا فەرموونی، لە پەیمانی کۆندا نەھاوون، گەلێ شتیش خوا نەیفەرمو، لە پەیمانی کۆندا ھاو، ئنجا ئیمەش دنیاین کە قورئان وشەیکى لێ کەم و زیاد نەکراو، کتیبەکانی دیکەش گۆرراون و دەستکاری کران.

ماوێ حوکمرانیی و سەرەنجاسی سولەیمان لە پەیمانی کۆن دا :

شایانی باسە لە پەیمانی کۆن دا باسکراو: ماوێ حوکمرانیی سولەیمان، چل (٤٠) سآل بوو، کە باسی ژیان و بەسەرھاتی سولەیمان دەکات و سى (٢٠) لاپەری بۆ تەرخان کراو، ئنجا ھەر لەویش دا ھاو کە سولەیمان عليه السلام کاتى مردو، لەسەر کوفرو شیرک مردو و پەرورەدگاری لێی توورە بوو، با خودی عیبارەتە کە بخوینمەو کە لە لاپەرە (٧٣٣) ھاو، دەلێ: (وَعِذُّ الرَّبِّ لِسُلَيْمَانَ) (ھەرەشەى پەرورەدگار لە سولەیمان): (فَغَضِبَ الرَّبُّ عَلَى سُلَيْمَانَ، لِأَن قَلْبَهُ صَلَّى عَنْهُ، مَعَ أَنَّهُ تَجَلَّى لَهُ مَرَّتَيْنِ وَنَهَا عَنْ الْغَايَةِ وَالْأَلَةِ أُخْرَى، فَلَمْ يُطِغْ وَصِيَّتَهُ، لِهَذَا قَالَ اللَّهُ لِسُلَيْمَانَ: بَانَكَ انْحَرَفْتَ عَنِّي وَنَكَثْتَ عَهْدِي وَلَمْ تُطِغْ فَرَائِضِي الَّتِي أَوْصَيْتَكَ بِهَا، فَلِئَنِّي حَتْمًا أُمَرِّقُ أَوْصَالَ مَمْلَكَتِكَ وَأُعْطِيهَا لِأَخَدٍ غَيْرِكَ)^(١).

واتە: پەرورەدگار لە سولەیمان توورە بوو، چونکە دلێ لە خوا لایدا، لەگەڵ ئەوێشدا پەرورەدگاری دوو جار خوێ بۆ دەرخواست (خوێ پێشاندا) و پێگرتی لێکرد لە سەرگەردانی، کە بە دوای پەرستراوانی دیکە بکەوێ، بەلەم وەسیەتی

پەرۋەردگارى جېيەجى نەكرد، بۆيە خوا بە سولەيمانى فەرموو: چونكە تۆ لە من لاتداۋ پەيمانى منت شكاندو، ئەو ئەركانەي لەسەرم پىئويست كىردبوى، جېيەجىت نەكردن {ئەوانەي كە رام سىپاردبوى جېيەجىيان بگەي} ئەو بە دۇنياسى من ھوكمرانىيەكەت بەش بەش دەكەم {پارچە پارچە دەكەم} و دەي دەم بە يەككىك لە كۆيلەكانت {بەلەم لەبەر پىزو ھورمەتى داۋودى بابت، ھەتا خۆت لە ژيان دابى، ھوكمرانىيەكەت لىۋەرنەگرمەۋدو بەش بەشى ناكەم}.

كە ئىمە دۇنياسى ئەو يەككىك لەو ئەفسانە و درۆۋ دەلەسانەي، كە جوولەكەكان بۆ پىغەمبەرانىيان ھەلبەستوون، ئەگەرنا پىشتەر زانىمان خۋاي كاربەجى چۆن مەدھى سولەيمان ﷺ دەكات.

E- موعجىزەكانى سولەيمان:

دەتوانىن بەمجۆرە موعجىزەكانى سەرژمىر بگەين:

- ۱- (با) بۆي رام و ملكەچ و دەستەمۆ كراۋە.
- ۲- جند و شەيتانەكانى بۆ رام و دەستەمۆ كراۋن.
- ۳- قسەي كردود لەگەل مىروولەدا كە زىندەۋەركە و، لەگەل پەپوولە سلىمانە (ھدھد) دا كە بالندەيەكە.
- ۴- بارەگاي شازنى (سبا) كە ھەندىكىيان بە بەلقىس ناويان ھىتاۋە، لە چاۋترووكانىك دا لە يەمەنەۋە گوازاۋرەتەۋە بۆ شام، ۋەك لە سوۋرەتى (النمل)دا، بە پوونىي ھاتو، كە لە كاتى خۇيدا تەفسىرى دەكەين، بەلەم لە پەيمانى كۇندا دەلئ: شازنى (سبا) بۆ خۇي سەردانى سولەيمانى كردو و، باسى ئەو ناكات كە عەرش و بارەگايەكەي لە چاۋترووكانىكدا بۆ گوازاۋرەيتەۋە^(۱).

(۱) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، ص ۷۲۸ - ۷۲۹.

۵- کۆشکێکی لە قەواریر واتە: لە شووشە بەند، یان لە مەرمەرێ وەک شووشە، دروستکردووە، تاکو ئەو شازنە بچیتە نێوی و، بزانی کە ئەو تواناو دەستەلاتەیی بە سولهیمان دراو، هی خوا به و موعجیزه به و، دان به پیغه مبه رابه تیی سوله یماندا بیتن.

۶- موعجیزه به کی دیکه ی نه وه به: کە لە دادوهریی کردن دا - وهک له سووهرتی: (الأنبياء) دا هاتوه و له فهرماشتی پیغه مبه ری خواش دا ﷺ هینامان - جاری وا هه بووه سوله یمان باشتر پینکاویه تی له بابی.

۵- تەمەن و مردنی سوله یمان:

له (اطلس القرآن) دا^(۱) ده لێ: سوله یمان ﷺ، له (بیت المقدس) له سالی (۹۲۳) ی پش زایندا وه قاتی کردو، ههر له ویش به خاک سپێردرا، به لām له (الزهري) به وه هاتوه وهک له (قصص الأنبياء) ی (ابن کثیر) دا هاتوه^(۲)، کە سوله یمان په نجاو دوو (۵۲) سāl ژیاوه و، چل سāl حوکمرانیی کردوه، له په یمانی کونیشدا ده لێ: چل (۴۰) سāl حوکمرانیی کردوه.

ننجا نه وه کە جند ته نیا بو سوله یمان ملکه چ و ده سته مو کراون، نه م فهرماشته ی پیغه مبه ر ﷺ ده لاله تی له سه ر ده کات و، ده یکه ین به کۆتایی به سه رهاتی سوله یمانیش، پیغه مبه ر ﷺ ده فرموئ: **إِنَّ عَفْرِيَّتَا مِنَ الْجِنِّ قُلْتُ عَلَى الْبَارِحَةِ لَيَقْطَعَ عَلَيَّ الصَّلَاةُ، فَأَمَكَّنِي اللَّهُ مِنْهُ فَدَعْنَهُ، وَأَرَدْتُ أَنْ أَرْبِطَهُ إِلَى جَلْبِ سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ حَتَّى تُصْبِحُوا، فَتَنْظُرُوا إِلَيْهِ ثَلَاثًا أَجْمَعُونَ، قَالَ: فَذَكَرْتُ دَعْوَةَ أَبِي سُلَيْمَانَ: ﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَمْرِيٍّ مِنْ بَيْنِ قَوْمٍ﴾، فَزِدْتُهُ حَاسِبًا (أَخْرَجَهُ أَحْمَدُ: ۷۱۵۶، وَابْنُ خَالٍ: ۳۲۴۱، عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ). واتە: دویتن شهو عیفریتیک له جند لیم یاخی بوو (لیم به له سه**

(۱) ص ۹۳.

(۲) قصص الأنبياء، ص ۴۴۹.

بوو، ویستی نوێژەکم لێ بپرێ، بەلام خوا منی بەسەر ئەودا زāl کردو، گرتم و
ویستم بە کۆلەکه بەک له کۆلەکه کانی مزگەوتەوه بییه ستمه وه، تاكو به یانیی
هه مووتان ته ماشای بکهن، به لام دوایی پارانەوهی سوله یمانی برام هاته وه بیر
اپهروه ردگارم! لیم ببووره و مولکێکم پێ به خشه که له دواي من بۆ کهس
نه بێ، بۆیه بهرم هه لدا و، به یسواي وازم لیهێنا.

که واته: به پیتی نهم فهرمايشتهی پیغمبه ر ﷺ و نایه ته کهش چند، ته نیا بۆ
سوله یمان ملکه چ و ده ستمۆ کراون.

سێیهەم: بەسەرھاتی ئەییووب عَلَيْهِ السَّلَام

بەسەرھاتی ئەییووب لە سێ پرگەدا دەتۆزێنەوێ:

(١)- ناوو ڕەچەلەکی:

ناوی ھەر بە ئەییووب ھاتووە لە قورئاندا، ھەروەھا لە پەیمانی کۆنیشدا (سفر ایوب) ھاتووە، واتە: لەوێشدا ھەر بە ئەییووب ناوی ھاتووە، لە سێفرتکی تابیەت دا، کە سێفر لە جێی کتیبە، یانی: کتیبکی تابیەت لە کتیبەکانی پەیمانی کۆن، لە بارەى ئەییووبەودیه.

(٢)- ژمارەى ناوھیندرانی لە قورئاندا:

ئەییووب چوار (٤) جار ناوی لە قورئان دا ھاتووە:

١- لە سوورەتی (النساء)، ئایەتی: (١٨٦)دا.

٢- لە سوورەتی (الأنعام)، ئایەتی: (٨٤)دا.

٣- لە سوورەتی (الأنبياء)، ئایەتی: (٨٣)دا.

٤- لە سوورەتی (ص)، ئایەتی: (٤١)دا.

(٣)- ژيان و بەسەرھاتی ئەییووب:

سەرەتا ئاماژە دەکەم بەوێ کە لە پەیمانی کۆندا ھاتووە لە ژێر ناوونیشانى:

(سیرة ایوب)^(١)دا، ھاتووە:

(١) التفسير التطبيقي للكتاب المقدس، العهد القديم، سفر أيوب، ص ١٠٧٧.

دهلن: (عاش في أرض عوص رجل اسمه أيوب، كان صالحاً كاملاً يتقي الله، ويعبد عن الشر، وأنجب أيوب سبعة أبناء وثلاث بنات، وبلغت مواشيه سبعة آلاف من الغنم، وثلاثة آلاف جمل، وخمس مئة زوج من البقر، وخمس مئة أتان، ...)، واته: له سر زه مینی عهوص پیاویک ده ژیا ناوی نه ییووب بوو، پیاویکی په سندر تیرو تهواو بوو، پاریزی له خوا ده کردو، خوئی له خراپه لاده و، نه ییووب جهوت کوږو سنی کچی په یدا بوون و، ناژه له کانی له مه، جهوت هه زار (۷۰۰۰) سر مه یی هه بوو، (دده بی مه ږو بز بوبون) و سنی هه زار (۲۰۰۰) سر حوشتی هه بوون و، پینج سهد (۵۰۰) له ډشه ولاخی هه بوو (پینج سهد جووت، واته: گا و مانگا) و پینج سهد (۵۰۰) ماکه ریشی هه بوون، (تهو کاته به کاریان هیتاون بو زاووزی).

ننجا له کوټایي باسی و ژیانی و ته مه نه که یدا دهلن:

(وعاش أيوب بعد تجربته مئة وأربعين سنة، واكتسحت عياله برؤية أبنائه وأحفاده إلى الجبل الرابح، ثم مات أيوب شيخاً، وقد شيع من الأيام)، دهلن: نه ییووب له دواي نه زموونه که ی (واته: دواي تا قیکرانه وه که ی به نه خوشی، که دواي باسی ده که یین) سهدو چل (۱۴۰) سال ژیا و چاوی پوښن بوون به بیتینی کوږه کانی و نه وه کانی، تا کو وه چه ی جواره م، (کوږی، کوږی، کوږی، کوږی) دواي نه ییووب به پیری وه فاتی کرد، له کاتیکدا که تیر بوو بوو له ته مه ن.

ننجا نه گهر سهدو چل (۱۴۰) سال له دواي نه خوشیه که ی ژیانی گوزه راندېن، پيش نه خوشیه که شی چل په ننجا (۴۰ - ۵۰) سالیک هه ر بووه، نه گهر زیاتریش نه بووېن، مانا وایه ده وری دوو سهد (۲۰۰) سال یان زیاتر ژیاوه!! ننجا پتویسته نه وه ش باسکه یین که سیفری نه ییووب چل و دوو (۴۲) ئیصاحه و، ئیصاح له شوینی سووږه ته.

تهو چل و دوو (۴۲) ئیصاحه، له لاپه ږه (۱۰۷۷ تا کو ۱۱۲۸) له (التفسیر التطبیقي للکتاب المقدس)، ده گریته وه، ته مه گوشراوی ته وه بوو که له سیفری نه ییووبدا هاتوه، له په یمانی کوټندا.

بەلەم ئەو دی لە سەرچاوە مێژووییەکاندا باسکراوە، لەبارەی ئەییووبەووە حەوت (۷) پرای جۆراوجۆرن:

- ۱- هەندیک گوتوویانە: ئەییووب ھاوچەرخ بوو لەگەڵ مووسادا.
- ۲- هەندیک دەلێن: ھاوچەرخ بوو لەگەڵ دادوهران (قضاة)دا، چەند جیلێک دواى مووسا بوون، ئەوانەى که حوکمیان کردووە بەسەر بەنى ئیسرائیل دا و، پێیان گوتراوە: (الْقُضَا).
- ۳- هەندیک گوتوویانە: ھاوچەرخ بوو لەگەڵ نەردەشیر، که پادشای ئێران بوو.
- ۴- هەندیک گوتوویانە: ھاوچەرخ بوو لەگەڵ یەعقوبدا (عليه السلام) بابی یوسف.
- ۵- هەندیک گوتوویانە: ھاوچەرخ بوو لەگەڵ سولەیماندا.
- ۶- هەندیک گوتوویانە: لەگەڵ بوختەننەصردا، ھاوچەرخ بوو.
- ۷- هەندیکیش گوتوویانە: پێش ئیبراھیم (عليه السلام) زیاو.

کەواتە: حەوت را لە بارەى کاتى ژيانى ئەییووبەووە هەن، بەلەم لە فورتاندا هیچ کام لەوانە دیاریی نەکراون و، بەلگەبەکی وایشان لەسەر نیە.

بەسەرھاتی ئەییووب لە قورئان دا:

ئەگەر مانەوێ بەسەرھاتی ئەییووب لە قورئاندا تەماشای بکەین، دەبێ سەرەتا تەماشای هەردووکیانەى (۸۳ و ۸۴) بکەین لە (الأنبياء)دا، که تێمە پێشتر توێژیماننەو و خوا ﷻ ئاوا باس دەکات: ﴿وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ (۸۳)، واتە: یادی ئەییووب بکەو، یاخود: ئەییووبیشمان تاقی کردووە یان: ئەگەر ئەمە بگێڕدەتەووە بۆ سەر ئەو دی لە بارەى لووطهوه، خوا فرموی: ﴿وَلَوْطًا مَّا يَنْتَهُ حُكْمًا وَعِلْمًا﴾ (۷۱)، یانی: (وَأَيُّوبَ أَتَيْنَاهُ حُكْمًا

وَعِلْمًا)، هەر سَنَ نه‌گه‌ره‌که‌ی هه‌ن، وه‌ک هه‌موو جارێ باسما‌ن کردوه: یادی نه‌یووب بکه‌وه، یان: نه‌یووبیش حیکمه‌ت و زانسته‌مان پێدا‌بوو، یاخود: نه‌یووبیشمان تاقیک‌کرده‌وه، ﴿إِذْ نَادَى رَبَّهُ﴾، کاتیک که بانگی په‌روه‌ردگاری کرد، ﴿أَنِّي مَسْنَى الْعَصْرِ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ﴾، بانگ کردنه‌که‌ی نه‌وه بوو گوتی: من ئازارو نه‌خۆشیم تووش بووه، تو‌ش به‌به‌زه‌یترینی به‌به‌زه‌ییانی، ﴿فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ﴾، تیمه‌ش وه‌لما‌ن دایه‌وه و به‌ده‌نگیه‌وه چووین و، نه‌و ئازارو نا‌ره‌حه‌تییه‌ی هه‌یبوو، لی‌مان لا‌برد، ﴿وَأَتَيْنَاهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ﴾، خاو خێزانه‌که‌ی‌مان پێدا و وێنه‌ی خۆشیان له‌که‌لیاندا، ﴿رَحْمَةً مِنَّا عَيْنًا﴾، نه‌وه به‌زه‌یه‌ک بوو له‌لایه‌ن تیمه‌وه، ﴿وَذَكَرْنَا لِلْعَالَمِينَ﴾، په‌ندو نامۆزگاریش بوو، بیرخسته‌نه‌وه‌ش بوو بۆ خواپه‌رستان، که خوا به‌سه‌ریان ده‌کاته‌وه و تاقییان ده‌کاته‌وه، به‌لَم ده‌ربازی‌شیان ده‌کات و به‌ده‌نگیشه‌نه‌وه‌ی دی.

له‌سوورته‌ی (ص) دا، هەر هه‌مان مه‌به‌سته‌ی له‌چوار ئایه‌تدا هاته‌وه، که خوا تۆزیک درێژتر له‌وه‌ی سوورته‌ی (الأنبياء)، باس ده‌کات و ده‌فه‌رموی:

﴿وَأَذْكُرْ عَبْدًا أَوْبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسْنَى الشَّيْطَانُ بَنَصْبٍ وَعَذَابٍ ۚ أَرُكُنْ بِرَحْمَتِكَ هَذَا مُغْتَصِلًا بَارِدٌ وَشَرَابٌ ۝١٢ وَوَجَّهْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذَكَرْنَا لِأُولَى الْأَلْبَابِ ۝١٣ وَخُذْ بِلِصِّكَ مِنْفَعًا فَاضْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنُتْ ۖ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ۝١٤﴾

واته: یادی به‌نده‌که‌مان نه‌یووب بکه‌وه، کاتیک بانگی په‌روه‌ردگاری کرد: من شه‌یتان تووشی ماندوتییی و نازاری کردووم (پێمان گوت): ﴿أَرُكُنْ بِرَحْمَتِكَ﴾، پێ به‌زه‌ویدا بده.

(رُكْنُ)، به‌مانای پا‌کردن دیت، به‌لَم لی‌رده‌دا یانی: (اضْرِبِ الْأَرْضَ بِالْقَدَمِ أَوِ بِالرَّجْلِ)، پێ به‌زه‌ویدا بکوته، ﴿هَذَا مُغْتَصِلٌ بَارِدٌ وَشَرَابٌ﴾، نجا یه‌کسه‌ر که پێت به‌زه‌ی دادا، وه‌ک مو‌عجیزه‌یه‌ک بۆ نه‌یووب (عَلِيٍّ) کانیه‌ک درده‌قو‌لتی،

(هَذَا مُعْتَلٍّ)، ئەمە خۆشۆرگەیه، ئەو شویتەیی خۆی لێ دەشۆردری، (بَارِدٌ وَشَرَابٌ)، هەم ساردەو، هەم بۆ خواردنەوهەش، واتە: خۆی پێ بشۆ، ساردە و لێشی بخۆوه تاكو ئەو دەردو عیلەتەیی لە هەناوتدا یە، بە هۆی خواردنەوهەیه کە یەوه برپا و، ئەو دەردو نه خۆشییهی لە پێستیشدا هەیه، لەسەر جەستەشت، هەیه ئەویش برپا، واتە: بۆ ئەوهی کە دەروون و پڕاڵەت، دەرو دەروونت، یانی: دیوی پەنھان و دیوی ناشکرات، پاک بێتەوه لە نهخۆشیی.

﴿رَوَّيْنَا لَهُ أَهْلَهُ وَمِثْلَهُم مَّعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا﴾، واتە: نیزیکیەکانی^(۱)، خواوو خێزانەکیمان پێدا، (وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ)، هەروەها هێندەیی خۆشیان لەگەڵیاندا، وەک پێشتر باسمان کرد، هاوسەرەکی بە پێی ئەوهی کە تايەتە کەش ناماژەیی پێ دەدا، دەبێ هەر ماییت، بەلام نایا کۆرو کچەکانی:

أ- خوا بۆی زیندوو کردوونەوه؟ ئەوه رایەکی و من ئەوه بە دوور دەزانم.

ب- یاخود: ئەگەر پێش - وەک لە پەیمانی کۆن دا هاتو - جەوت کۆرو سێ کچی بوون، ئنجا خوا ﷻ هەر لەو خێزانەیی، یاخود لە خێزانێکی دیکە کە هیناویەتی، چواردە کۆرو شەش کچی پێداون، واتە: دوو هێندەیی ئەو کۆرو کچانە کە بوونی و مردوون؟! ئەم رایەم زیاتر پێ پەسندە.

ئنجا خۆای پەرورەدگار لێردا باسی مآل و سامان ناکات، بەلام لە پەیمانی کۆندا باسی مآل و سامانەکی دەکات، کە پێش لە دەستی چوو، خۆای بەخسەر بۆی قەرەبوو کردۆتەوه، ﴿رَحْمَةً مِنَّا﴾، ئەوه بەزەییەکی بوو لە لایەن تێمەوه، کە ئەوه مان لەگەڵ کرد، ﴿وَذِكْرِي لَأَوْلَىٰ مِنَ الْأَنْبِيَاءِ﴾، بیرخەرەوهش بوو، پەندو نامۆزگاریش بوو بۆ خواوەن عەقلان.

(۱) (أهل) یانی: نیزیکیەکانی کەسیک، کە لە مآلدە لێ کۆدەبنەوه، هاوسەر دەگرتەوه، کۆران دەگرتەوه، کچان دەگرتەوه، ئەوه دەگرتەوه، هەموو ئەوانەیی لەگەڵ مەرفەدا دەژین لە مآلێکدا، دەیانگرتەوه.

﴿وَحُذِّرْكَ ضَعْفًا فَأَضْرِبْ يَوْمَ، وَلَا تَحْتِ﴾ (هەرۋەھا پىمان فەرموو: بە دەستى خۇشت چەپكىك^(۱) بگرە و (فَأَضْرِبْ يَوْمَ)، پىتى لى بده، (وَلَا تَحْتِ)، با سۈندەكەت لى نەكەۋى، (حَتِّ)، واتە: سۈند لى كەۋتن، ئەۋە كە سۈند لە شتېك بغۆۋى و، سۈندەكە جىبەجى نەكەى، ﴿إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا﴾، تىمە ئەۋمان بە خۇراگر بىنى، خۇراگرمان لى ھەلەكەۋت، خۇراگر ھاتە بەرچاۋمان، ﴿يَوْمَ الْعَبْدُ﴾، ئەۋ باشتىن بەندە بوۋ، ﴿إِنَّهُ أَوَّابٌ﴾، زۆر بۆ لای پەرۋەردگارى دەگەپايەۋە و لى دەپارايەۋە، دانى بە كەم و كورپى خۇيدا دەھىنا.

لىرەدا خوا ﷻ بە وردىيى باس ناكات كە بۆچى و لەبەرچى دەفەرمۈى: چەپكىك بە دەستەۋە بگرە و تنجا پىتى لى بده، لە كى بدات؟ دىارىي نەكردۋە، بەلام لە سەرچاۋە مېژۋويىيەكاندا ھاتۋە، كە دەبى پۈژىك لە ھاۋسەرى توۋرە بوۋىتى و سۈندى لى خواردىتى كە سەد قەمچىيى لى بدات، يان سەد دارى لى بدات، ۋەك سزادائىك، خۋاى مېھرەبانىش ۋەك ۋەقادارىيەكى خىزانى بۆۋى و، ۋەك ئەۋەش كە ئەيىۋوب سۈندەكەشى لى نەكەۋى، خوا ﷻ ئەۋەى بۆ كردۋە كە لە جىاتى ئەۋ سەد قەمچىيە، سەد چلە گىا بە دەستەۋە بگرەۋ پىتى لە خىزانىت بده، كە سۈندەكەشت لى ناكەۋى و ئەۋىش ئازارى پىتى ناكات، چۈنكە خىزمەتى زۆرى تۆى كردۋە، ھەلبەتە دۋايى وردتر ئەۋە باس دەكەين، بەلام گرنگ ئەۋەيە لە قورئاندا، لەۋ دوو شۈئەندا باسى ئەيىۋوب كراۋە و، چۋار جارىش ناۋى ھاتۋە، چۋار جازەكان باسماۋ كردن، دۋاۋانىان لە سوۋرەتى (الأنبياء) و (ص)دا ن و، دۋاۋانىشيان بەس ناۋەيتىدئانن، لە سوۋرەتى (النساء) و (الأنعام)دا.

(۱) ضغف: چەپك لە گزۈگىا، يان پوۋوش و پەلاش.

پتۈستە لە ژيان و بەسەرھاتی ئەییووب دا چەند شتیک باسبکەین:

(أ) - نه خۆشیه که ی ئەییووب **الْقَلِيلَ**:

لە کتێبە میژووویەکاندا زۆر باسی نه خۆشیه که ی ئەییووب کراوه و پێشتریش ناماژەمان پێدا، بەلām لە قورئاندا دیاریی نه کراوه چ نه خۆشیه کی هه بووه، کهواته: ئەوهی که له سەرچاوه میژووویەکاندا ههیه و، زانایانی ئیسلام نووسیویانه و، له پهیمانی کۆندا له ژێر چەند ناوونیشانیک دا باسی نه خۆشیه که ی ئەییووب دهکات، بۆ وێنه:

له ژێر ناوونیشانی: (الْإِذْنُ لِلشَّيْطَانِ بِتَجْوِةِ أَيُّوبَ)^(۱)، مۆلەت درانی شەیتان تاکو ئەییووب تاقی بکاتهوه، دهلن: شەیتان دلاوی مۆلەتی له خوا کرد: رێگای بدات ئەییووب توشی نه خۆشیی و نازار بکات.

ههروهها ههر له پهیمانی کۆن دا له لاپههه (۱۰۷۹)دا له ژێر ناوونیشانی: (هَلَاكُ أَبْنَاءِ أَيُّوبَ وَدَمَارُ مَمْلَكَتِهِ) (مردنی کۆرهکانی ئەییووب و نهمانی دهسهلات و مۆلک و سامانه که ی دا، ههروهها له لاپههه (۱۰۸۱)دا له ژێر ناوونیشانی: (أَيُّوبُ يُصَابُ بِالْقُرْحِ)، (ئەییووب تووشی برین و نه خۆشیی پێست دێ) لهویدا زۆر به بێ رهزایی ههندی شت باس دهکات، که لهگهڵ پێکه و مهقامی بهرزی پێغه مبه ران دا، ناگونجی، تووشی نه خۆشیی ناوا بن، که خه لک بیزی لێیان ببێته وه و قێزه ون بن و له بهر چاوی خه لک بکه ون، بهلām له پهیمانی کۆندا نهو شتانه باسکراون، کهواته: ئەوهی زانایانی ئیسلام له کتێبه کانیاندا هیناویانه، له پهیمانی کۆنه وه هاتوون، پهیمانی کۆنیش هه موو شتی تێدا ههیه، شتی تێدایه که لهگهڵ عه قل و مه نتیق و لهگهڵ قورئانیشدا ده گونجی و، تیشیدا ههیه، که لهگهڵ عه قل و مه نتیق و لهگهڵ قورئان و زانستیشدا ناگونجی.

بهلām ئەوهی که پێغه مبه ر ﷺ به گشتی فەرموویه تی: (أَشَدُّ النَّاسِ بَلَاءَ الْأَنْبِيَاءِ وَالضَّالِّينَ الْأَمْلُ قَالَ الْأَمْلُ)، (أَخْرَجَهُ الطَّيَالِسِيُّ: ۲۱۵، وَأَحْمَد: ۱۴۸۱، وَعَبْدُ

بن حمید: ۱۴۶، والدارمی: ۲۷۸۳، والترمذی: ۲۳۹۸، وقال: حسن صحیح، وابن ماجه: ۱۳۳۴، واته: سه ختترین تاقیکردنه وهی خه لک به سه ر پیغه مبه راندا دئی، واته: پیغه مبه ران له هه موو خه لکی تاقیکردنه وهیان سه خترد، دوایی چاکان، دوایی ویچوو به ویچوو، واته: تاکو زیاتر که سانی به پیغه مبه ران بچن و شیوهی نه وان بکهن، به پئی نه واندا برۆن، تاقیکردنه وه که شیان فورستر ده بییت.

ب)- چاکبونه وهی نه ییووب (الطیالسی):

{بَيْنَمَا أَيُّوبُ يُغْتَسِلُ غُرْيَانًا، خَرَّ عَلَيْهِ جَزَاءٌ مِنْ ذَهَبٍ، فَبَعَلَ أَيُّوبُ يَخْتَبِي فِي ثَوْبِهِ، قَالَ: فَنَادَاهُ رَبُّهُ، يَا أَيُّوبُ: أَلَمْ أَكُنْ أَعْتَيْكُكَ عَمَّا تَرَى؟ قَالَ: بَلَى يَا رَبِّ، وَلَكِنْ لَا غِنَى لِي عَنْ بَرَكَتِكَ} (أخرجه أحمد: ۸۱۴۴، والبخاري: ۳۷۵، والنسائي: ۴۰۹، الطيالسي: ۲۴۵۵، وابن حبان: ۶۲۲۹).

واته: له کاتیکدا نه ییووب رووت بوو، خۆی ده شۆرد (له کانی و سه رچاوه یه ک، وا پیده چی نهو کانی و سه رچاوه یه بووبی که خوا بوۆ دهرقولاندوه) ریزه کولله به کی زتر به سه ریدا بارین (واته: له شیوهی کولله دا بوون، به سه ریدا بارین و هه موویان زتر بوون) نه ییووب له کۆشی خۆی کردن ((یخبی))، یانی: خستنیه کۆشیه وه، گیرفانی، یان: دامینی کراسه که ی، پهروه ردگاری عز وجل بانگی کرد: نه ی نه ییووب! نایا له وهی که ده بیینی، تۆم بئیناز نه کردوه؟ گوئی: با نه ی پهروه ردگارم، به لām من هیچ کات له پیز و بهرکه که تی تۆ بئیناز نیم! یانی: نه وهش بهرکه که تی تۆیه، بۆیه وا سوورم له سه ر کۆکردنه وهی و، هه رچی زیاتر لی به ره ره مه ند بوونی.

ج)- بۆچی نه ییووب سویندی له ژنه که ی خوارد:

((ابن کثیر) له (قصص الأنبياء)^(۱) دا، چهند شتیکی باس کردوون، ههروه ها له سه رچاوه کانی دیکه شدا هاتوون:

١- ھەندیکیان گوتووایانە: ئەییووب بۆیە لە خێزانی توورە بوو، چونکە کە ھەژارو ھەدار کەوتوون، خێزانەکی قژی خۆی بڕیوە و فرۆشتووێت، بۆ ئەوێ پارە شتیکی پێ پەیدا بکات بۆ خەزمەتی ئەییووب و مەسەرەفی مالدان، ئەویش لەسەر ئەو لێی توورە بوو، چۆن قژی خۆت فرۆشتو؟

٢- ھەندیک گوتووایانە: لەبەر ئەو بوو شەیتان دەرمانتکی بۆ وەسف کردو، کە ئەییووبی مێردی پێ چاک بێتو، ئەویش ئەوێ بۆ ئەییووب گێراو، ئەو، گوتووێت: دەرمانتکی وام بۆ پێشنیار کراو، ئەویش کە زانیوێت هی ئیبلیس، یان دەبێ خێزانەکەشی زانیبێت، بەلام ئەو دەرماندە سوور بوو لەسەر ئەوێ مێردەکە چارەسەر بکات، وێستووێت لەو پێشنیارە ئیبلیس بەھەرمەند بێ، ئەویش لەسەر ئەو لێی توورە بوو.

٣- ھەندیکیش دەتێن: لەبەر ئەو بوو کە ژنەکە بۆ پێوێستێک، نیشکی خۆی چۆتە دەرێ و دەرەنگی پێچو، تاکو گەراو، ئەو، لەسەر ئەو لێی توورە بوو.

ھەر چۆن بێ لە قورئاندا دیاریی نەکراو، گرنک ئەوێ لەسەر شتیک ئەییووب لە خێزانی توورە بوو، سوتێندی خواردو کە چاک بۆو سەد قەمچی لێ بدات، خوای میھرەبانیش بەو تەنویلە کارێکی وابکردو، ئەویش سوتێندی لێ نەکەوێ و ھاوسەرەکەشی تووشی ئازارو ناپەرەتیی نەبێت، بە ھۆی ئەوێ کە سەد قەمچی لێ بدرێ.

(د- کۆچی دواوە ئەییووب ﷺ):

لە قورئاندا لەوبارەو ھیچ باس نەکراو، بەلام لە پەیمانی کۆندا ھاو، دواوە ئەوێ لە نەخۆشییەکی چاک بۆتو، مۆلک و سامان و مال و مندالەکانی و، ھێندە دیکەش لەگەڵیان دا، بۆی گەراو، سەدوچل (١٤٠) سال دواوە ئەو لە ئەمەتیکێ زۆر بەسالدا چوون و پیریدا، کۆچی دواوە کردو.

چوارەم: بەسەرھاتی (ذو الکفل) ﷺ

بەسەرھاتی (ذو الکفل) یش لە چوار بڕگەدا دەخەینە روو:

١- ناوو ڕەچەلەکی:

ناوی ھەر بە (ذَا الکفل)، ھاتووە، ئنجا (ذَا)، بە مانای (صاحب) خاوەن و (الکفل)، واتە: وەئەستۆ گرتن، لە پرووی زمانی عەرەبییەو، کە ئموە لە حالەتی (نصب) دا یەو، ئەگەر لە حالەتی (رفع) دا ناوەکە ی بگوترێ، (ذو الکفل) ە و، لە حالەتی ژێرداریی (جر) دا: (ذی الکفل) ە، چونکە لە قورئاندا لە ھەردوو شوێنەکان لە حالەتی (نصب) دا ھاتووە، بۆیە گوتراوە: (ذَا الکفل)، ئەگەر نا ئەگەر بڵێی: (ذو الکفل) یش ھەر تەواوە، کەواتە: ناوی (ذو الکفل) ە و لە بارەی پێغەمبەر بوونیشیەو، زانیان ڕاجاییان ھەیە:

أ- ھەرچی (الطبري) بە (رەحمەتی خواي لیبی)، تێیدا وەستاوە.

ب- ھەندێک گوتووینە: پیاویکی چاک و دادوەریکی دادگەر بوو.

ج- ھەندێکی گوتووینە: کوڕی ئەییووب بوو.

بەلام زۆربەی زانیان بە پێغەمبەریان زانیووە و بەپای من ھەر وا شە، چونکە خوا لە ریزی پێغەمبەراندا ھێناویەتی، وەک دواتر ئایەتەکان دێنن^(١).

(١) قصص الانبياء، لابن کثیر، ص ٢٤٦، و (أطلس القرآن)، د. شوقي أبو خليل، ص ١٠٠.

۲- ژمارەى ناوەهیندرانى (ذو الكفل) ﷺ له قورئاندا:

(ذو الكفل) ته نیا دوو جاران ناوی هاتوه، جارى یه کهم له سوورەتی (الانبیاء)، له نایه ته کانی: (۸۵ و ۸۶) دا، که خوا ده فه رموی: ﴿وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِّنَ الصَّابِرِينَ﴾ (۸۴) وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِّنَ الصَّالِحِينَ (۸۵). نيسماعيل و نيدريس و (ذو الكفل)، هەر کامێک لهوانه له خۆپاگران بوون و، خستمانه نێو بهزه یی خۆمانهوه، چونکه نهوان له چاکان بوون.

شوێنی دووهم له سوورەتی (ص) دا، نایه تی (۴۸): ﴿وَأَذْكُرْ إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ الْأَخْيَارِ﴾ (۴۹). واته: ههروهها یادی نيسماعيل و نهليه سه ع و (ذو الكفل)، بکهوه، هەر کامێکیان له ههلبێژراوان بوون، (بهنده ههلبێژارده کانی خوای بهرزی مهزن).

۳- ژيان و سه رگوزشته ی (ذو الكفل) ﷺ :

له قورئاندا هیچ شتی که له باره ی (ذو الكفل) هوه نه هاتوه و، نه وه فرموده ده يش که باسی (الكفل)، دهکات وهک (ابن کثیر) گوته ویه تی، جیا یه له (ذو الكفل)، نجا من نه و دهقه دینم، دوا یی قسه ی ئینبو که ئیریشی له باره وه دینم، وهک نه مانه تی عیلمی قسه که دینم، نه مه دهقه که یه:

إِذَا الْكِفْلُ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا يَتَوَرَّعُ مِنْ ذَنْبِ عَمَلِهِ، فَأَتَتْهُ امْرَأَةٌ أُعْطَاهَا سِتْرَيْنِ دِينَارًا عَلَى أَنْ يَتَّخِذَهَا، فَلَمَّا قَعَدَ مِنْهَا مَقْعَدَ الرُّجُلِ مِنْ أَمْرَائِهِ، أَرْعَدَتْ وَبَكَتْ، فَقَالَ: مَا يُبْكِيكَ أَكْثَرُهُنَّكَ؟ قَالَتْ: لَا وَلَكِنَّهُ عَمَلٌ مَا عَمِلْتُهُ قَطُّ، وَمَا حَمَلَنِي عَلَيْهِ إِلَّا الْحَاجَةُ، فَقَالَ: تَفْعَلِينَ أُنْتِ هَذَا وَمَا فَعَلْتِهِ؟ أَذْهَبِي فَمَهِي لَكَ، وَقَالَ: لَا وَاللَّهِ لَا أَغْصِي إِلَهَ بَعْدَهَا أَبَدًا، فَمَاتَ مِنْ لَيْلَتِهِ فَأَصْبَحَ مَكْتُوبًا عَلَى بَابِهِ، إِنَّ إِلَهَ قَدْ غَفَرَ لِلْكِفْلِ (أخرجه أحمد برقم: ۴۷۴، الترمذي برقم: ۲۴۹۶، وأبو يعلى: ۵۷۳۶، قال حسين سليم أسد: إسناده صحيح، وضعفه كل من الألباني وشعيب الأنطوط، قال ابن كثير

رحمه الله: فَهُوَ حَدِيثٌ غَرِيبٌ جِدًّا، وَفِي إِسْنَادِهِ نَظَرٌ، وَإِنْ كَانَ مَخْلُوطًا فَلَيْسَ هُوَ ذَا الْكِفْلِ، وَإِنَّمَا لَفْظُ الْحَدِيثِ «الْكِفْل» مِنْ غَيْرِ إِضَافَةٍ؛ فَهُوَ رَجُلٌ آخَرُ غَيْرُ الْمَذْكُورِ فِي الْقُرْآنِ الْكَرِيمِ^(۱).

واتە: دەلتی: کيفل پیاویک بووه له بهنی ئیسرائیل، له هیچ گوناھێک نەدەپریناگایەوه، ئافەرەتیک هات بۆ لای، کيفل شەست دیناری دایە، کە لەگەڵی جووت بێ (بە حەرامیی) ئنجا دواى ئەوەی وەک چۆن پیاو دادەنیشی بۆ ئەوەی سەرچێی لەگەڵ هاوسەری خۆیدا بکات، ئاوا بۆی دانیش، ئافەرەتە کە لەرزى و گریا، کيفل پێی گوت: چ شتیک دەتگرتی؟ ئایا زۆرم لیکردوی؟ گوتی: نەخێر، بەلام ئەمە کاریکە هەرگیز نەمکردوه، (واتە: داوین پێس نەبووم)، بەلکو پێوستی منى ناچار کردوه، ئەوه بکەم، ئەویش گوتی: تاكو تێستا ئەوەت نەکردوه و تێستا دەیکە؟ (ئنجا لەسەری هاتە خوار) و گوتی: بڕۆ دینارەکانیش بۆ خۆت بن، ئنجا گوتی: سوێند بە خوا کيفل نابێ هەرگیز گوناھان بکاتەوه، نیدی لەو شەویدا مردو بەیانى لەسەر دەرگاکی نوسراو: خوا لە کيفل خوش بوو.

ئێبنو کەئیر دەلتی: ئەوه دەقیکی زۆر ناوازەیه و سەنەدەکەشی جێی سەرنجە و ئەگەر گریمان راستیش بێ، ئەو کيفلە نیە کە لە قورئاندا هاتوه، ئەوەی کە لە قورئاندا هاتوه خوا بە (ذَا الْكِفْلِ)، ناوی هێناوه، ئەمەیان هەر بە کيفل هاتوه، ئنجا پێغەمبەر(ان عَلَیْهِمُ السَّلَامُ وَالسَّلَام)، پێش پێغەمبەر پێش لە گوناھى گەورە و لەو شتانه کە قێزەون و ناشیرن، پارێزراو بوون، بەلام (کيفل): له هیچ گوناھێک نەپرینگاوتەوه.

(۱) قصص الأنبياء، لابن کثیر، ص ۵۴۸.

٤- کۆچی دواایی و گۆری:

له (اطلس القرآن)^(١) دا ده‌ئێ: دیار نیه که‌ی (ذو الکفل) وه‌فاتی کردوه، به‌لام له‌ چای قاسیۆن که به‌سه‌ر شاری دیمه‌شقادا ده‌پوانی، له‌ لای باکووریه‌وه، شوینیکی لێیه‌ پێی ده‌گوتری: (مَقَامُ ذَا الْكِفْلِ)، ئه‌مه‌ شوین و مه‌زارکه‌ی، یاخود گۆری (ذو الْکِفْلِ)ه، ئنجا ئایا راسته، یان نا؟ گرنگ ئه‌وه‌یه‌ دیار نیه‌ له‌ کوێ وه‌فاتی کردوه، به‌لام ئه‌و شوینه‌واره‌ هه‌یه‌.

پێنجەم: بەسەرھاتی ئیلیاس (عليه السلام)

بەسەرھاتی ئیلیاسیش لە چوار برگەدا دێنین:

(۱)- ناوو ڕەچەلەکی:

(الیاس) ھەر بە (الیاس) ناوی ھاتو، چونکە ھەرچەندە لە سوورەتی (الصفات) دا بە (الیاسین) ناوی ھاتو، بەلام ھەر یەک، وەک دوایی باسی دەکەین.

(۲)- ژمارە ی ناو ھیندرانی لە قورئاندا:

سێ جار (الیاس) (عليه السلام) ناوی لە قورئان دا ھاتو، بەم جۆرە:

۱- لە سوورەتی (الانعام) دا، دەفەرموێ: ﴿وَرَكِبْنَا فِي الْغَمَامِ وَبَعَثْنَا مِنْهُ آلِي إِبْرَاهِيمَ ۖ لَقَدْ جَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ ۖ وَكَانُوا قَوْمًا عَادِلِينَ ۚ﴾ واتە: زەکەریا و یەحیا و عیسا و ئیلیاس، ھەر کامێک لەوانە لە چاکان بوون، (لە بەندە پەسندەکانی خوا بوون).

۲- لە سوورەتی (الصفات) دا، دەفەرموێ: ﴿وَلَقَدْ جَاءَ إِبْرَاهِيمَ الْمَلْأِكَةُ بِأَمْرٍ مِنْ رَبِّهِ ۖ وَكَانَ إِسْمَاعِيلَ نَذِيرًا ۚ﴾ واتە: بە دنیایی (الیاس) یش لە ڕەوانە کراوان بوو.

۳- ھەر لە سوورەتی (الصفات) دا، دەفەرموێ: ﴿وَرَكِبْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ۖ سَلَّمَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ ۖ﴾، لە دواییەکاندا ئەوەمان لەسەر بەجێھێشت: سەلام (الیاسین).

بە تەنکید (الیاسین) یش ھەر (الیاس)ە، ئنجا ھەندێک دەڵێن: (الیاسین)، ھەرچەندە لە ڕەسمی موصحفدا بەو شێوەیە ھاتو، بەلام دەڵێ: لە ئەسڵدا (الیاس) بوو، یانی: بە تەنۆین، تەنۆیتە کە نیشباع کراو و بۆتە (إِبْرَاهِيمَ).

(۳) - ژيان و به‌سهرهاتی (الیاس):

ژيان و به‌سهرهاتی (الیاس) عليه السلام له ههموو قورئان دا:

ته‌نیا له سووره‌تی (الصفات) دا هاتوه، که ئەمه ده‌قی ئایه‌ته‌کانه و به کورتیی واتایان ده‌که‌ین:

﴿ وَإِنَّ إِلْيَاسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٧﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٣٨﴾ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَلْقِينَ ﴿١٣٩﴾ اللَّهَ رَبَّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٤٠﴾ فَكَذَّبُوا بِآيَاتِهِمْ لَمَحْضُورًا ﴿١٤١﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٤٢﴾ وَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٤٣﴾ سَلَّمَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ إِذْ أَنَا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤٤﴾ إِنَّهُمْ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٥﴾ ﴾ الصفات،

به دنیاییش (الیاس) له په‌وانه کراوان بوو، ﴿ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَتَّقُونَ ﴾ ﴿١٣٧﴾، کاتیک به خه‌لکه‌که‌ی خو‌ی گو‌ت: ئایا پار‌یز ناکه‌ن؟ واته: پار‌یز له خوا ناکه‌ن؟ ﴿ أَتَدْعُونَ بَعْلًا وَتَذَرُونَ أَحْسَنَ الْخَلْقِينَ ﴾ ﴿١٣٨﴾، ئایا له به‌ل ده‌پار‌ینه‌وه و باشت‌رینی به‌دیه‌ینه‌رانیش (که‌ خوا‌یه) پشت‌گو‌ی ده‌خه‌ن، وازی لی د‌ینن؟ واته: ئایا به‌عل ده‌په‌رستن، به‌لام واز له په‌رستی باشت‌رین به‌دیه‌ینه‌ر د‌ینن، که‌ خوا‌یه؟ ﴿ اللَّهُ رَبُّكُمْ وَرَبَّ آبَائِكُمُ الْأَوَّلِينَ ﴾ ﴿١٣٩﴾، خوا، په‌روه‌ردگاری خو‌تان، په‌روه‌ردگاری باب و با‌ی‌د‌رانی پ‌ت‌شو‌وش‌تان، ﴿ فَكَذَّبُوا بِآيَاتِهِمْ لَمَحْضُورًا ﴾ ﴿١٤٠﴾، خه‌لکه‌که‌ به‌ درو‌یان دانا و، به‌لام به‌ د‌نیایی نه‌وان ئاماده ده‌کر‌ین، واته: له د‌وزه‌خدا ئاماده ده‌کر‌ین، ﴿ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴾ ﴿١٤١﴾، جگه له به‌نده ساغ‌کراوه و هه‌ل‌ب‌ز‌یر‌د‌راوه‌کانی خوا، ﴿ وَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴾ ﴿١٤٢﴾، له‌وانی دو‌اییش دا له‌سه‌ری نو‌وسیمان و به‌ ج‌یمان ه‌یشت، له ک‌تیبه دو‌اییه‌کان دا که‌ د‌وای وی هاتوون، ﴿ سَلَّمَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ إِذْ أَنَا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴾ ﴿١٤٣﴾، که‌ سه‌لام له ئیلیاسین، سه‌لامه‌تی له‌سه‌ر بی، ﴿ إِنَّكَ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴾ ﴿١٤٤﴾، تیمه هه‌ر به‌و ش‌یویه پاداش‌تی چاکه‌کاران ده‌ده‌ینه‌وه، ﴿ إِنَّهُمْ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴾ ﴿١٤٥﴾، به‌ د‌نیایی نه‌و له به‌نده بر‌واده‌ر کامان بوو.

وشەى (إِلْيَاسَ)، لە گەڵ (إِلْيَاسِينَ)، ھەندىک دەلێن: (إِلْيَاسَ)، نەوە ناوی خۆبەتى و (إِلْيَاسِينَ)، واتە: ئیلیاس و شوێن کەوتوووەکانى، ھەندىکیش گوتووایانە: (إِلْيَاسِينَ)، ھەر ئیلیاسە، بەلام تەنوبنەکەى تێرکراو و بەو شێوەیە ھاتو، (إِلْيَاسِينَ)، یاخود: ھەم بە (إِلْيَاسَ) بانگ کراو و، ھەم (إِلْيَاسِينَ) یش بانگ کراو.

(إِبْن کثیر) لە (قصص الأنبياء)^(١) دا، دەلێ: (قَالُوا وَكَانَ إِرسَالُهُ إِلَى أَهْلِ بَعْلَبَكْ غَرِيبِي دِمَشْقَ، فَدَعَاهُمْ إِلَى اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ وَأَنْ يَتْرَكُوا عِبَادَةَ صَنَمِ لِهَمْ كَانُوا يَسْمُونَهُ «بَغْلًا» وَقِيلَ كَانَتْ امْرَأَةٌ اسْمُهَا «بَعْل»).

گوتراو: پەوانەکرانى ئیلیاس بۆ لای خەلکى بەعلبەک بوو، کە لە پوژناوای شارى دیمەشق، بانگى کردن بۆ لای خوا عزوجل، کە واز بێتن لە پەرستنى بتىک کە بەعلیان پێ دەگوت، ھەندىکیش گوتووایانە: (بعل)، ناوی ئافرەتیک بوو، ئەو ئافرەتەیان پەرستو.

(إِبْن کثیر) ھەر لە کتیبەکەى خۆى (قصص الأنبياء) لە ھەمان لاپەرەدا^(٢)، دواى ئەوێ کۆمەلێک شت دێنێ لە بارەى ئیلیاسەو، دەلێ: (حكايات كثيرة لم يثبت لها سند، ومنها حاكم على شرط الشيخين، وهذا مُسْتَدْرَكٌ عَلَى مُسْتَدْرَكٍ، فَإِنَّهُ حَدِيثٌ مُوَضَّوعٌ).

دواى ئەوێ کە ئێبنو کەثیر کۆمەلێک بەسەرھات دێنێ، جا بەو چاکە ئێبنو کەثیر وەک چوون مێژوو زان بوو، فەرموووە ناس (مُحَدَّث) یش بوو و لێکۆلەرەو دەیه کی باش بوو، دواى ئەوێ بەسەرھاتەکان دێنێ، دەلێ: کۆمەلێ: بەسەرھاتى زۆر ھەن کە ھیچ کامیان سەنەدێکى چەسپاوى نیە و، لەو بەسەرھاتانە ھەیه کە (حاكم) خواوێنى (المستدرک على الصحيحين)، گێڕاویەتەو،

(١) ص ٤٠٦.

(٢) ص ٤٠٦.

بە صەحیحشی داناوو بە پێی مەرجی دوو شیخەکان (واتە: بوخاریی و موسلیم) بەلام ئەو حوکمە ی حاکیم لەوێهە کە پێویستە بۆی راست بکێتەوێ.

(واتە: وەک چۆن ئەو بە حساب هەندێک فەرمووده کە مەرجەکانی صەحیحی بوخاریی و صەحیحی موسلیمی تێدا هەن، بەلام نەیانھێناون و هەلیگرتوونەو، دەبێ هی ویش هەلیگرتەو، کە تۆ لەوێدا بە هەلامدا چووی) چونکە ئەو دەقیکی هەلبەستراو.

(٤)- وەک خاوەنی (أطلس القرآن)، (د. شوقي أبو خليل)^(١) دەلێ: (عاش و مات إلیاس فی مدینة بعلبك)، نیلیاس هەم ژیانی هەم مردنیشی لە شاری بەعلبەک بوو.

(بەعلبەک) ییش تێستا لە ولاتی سوریا، تیدی وردهکاریی زیاتر لە بارە ی نیلیاسەو (عليه السلام) نەهاتو، نە لە قورئان و نە لە سوننەتدا، بەلام لە کتێبەکان و سەرچاوێ میژووێهەکان دا هاتو، کە جێی پشت پێ بەستن نین و، لە پەیمان ی کۆنیشدا، شتیکم نەبینی لە بارە ی نیلیاسەو.

شەشەم: بەسەرھاتی (الْيَسَعِ) عَلَيْهِ السَّلَامُ

بەسەرھاتی ئەلیسەعیش لە چوار پرگەدا دێنین:

(۱)- ناو و ڕەچەلەکی:

ناوی تەنیا بە (الیسع)، ھاتووە لە قورئاندا و، ھیچ ناویکی دیکە ی بۆ بەکارنەھێنراوە، چونکە بۆ وێنە: (يعقوب)، ناوی بە (يعقوب) ھاتووە و، ئیسرائیلیش کە نازناویەتی، یان (یونس) ھەم بە یونس ھاتووە، ھەم بە (ذا النون) ھاتووە و بە (صاحب الحوت) یش ھاتووە، بەلام (الیسع)، ھەر بەو ناو، ناوی ھێنراوە.

(۲)- ژمارە ی ناوھێنراوی لە قورئاندا:

ئەلیسەع تەنیا دوو جار ناوی لە قورئان دا ھاتووە:

أ- شۆینی یەکەم: لە سوورەتی (الأنعام)، ئایەتی (۸۶)دا، کە ئەمە دەفەکەبەتی:

﴿وَأَسْمِعِلْ وَأَلِيسَ وَيُونُسَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى الْمَلَكِينَ﴾ (۸۶)

واتە: ئیسماعیل و ئەلیسەع و یونس و لوط و، ھەر کامێک لەوانەمان بەسەر جیھانیاندا ھەڵبژاردبوو.

ب- شۆینی دووهم: لە سوورەتی (ص) ئایەتی (۴۸)دا: ﴿وَأَذْكُرْ إسماعيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلًّا مِنْ الْأَخْيَارِ﴾، ھەروەھا یادێ ئیسماعیل و ئەلیسەع و ذول کفیل بکەو، ھەر کامێک لەوانە لە بەندە ھەڵبژاردراوەکانی خوا بوون.

تەنیا لەو دوو شۆینەدا ناوی (الیسع) عَلَيْهِ السَّلَامُ ھاتووە.

هه ردووک سیاقه کهش به نگه یه کی پوونن، له سه ر نه وه که (الیسع) عليه السلام له پتغه مبه ران بووه:

(۱)- له ریزی: ئیسماعیل و یونوس و لووط، دا هاتوه که به ته نکید نهو ستیانه پتغه مبه ر بوون، ننجا (الیسع) یش له پاش ئیسماعیل و، له پتش یونوس و (لووط) دوه هاتوه.

(۲)- خوا ده فره موی: ﴿وَكَلَّا نَفْضَلْنَا عَلَى الْمَلٰٓئِكِیْنَ﴾ هه ر کامیک له وان ه مان هه لېزار دبوو به سه ر جیهانیاندا.

په رو ه ردگار یش ته نیا پتغه مبه رانی عليه السلام به سه ر جیهانیاندا هه لېزار دوون.

۳- هه رو ه ها له شوینی دوو ه دا، له سوږه تی (ص) ثایه تی (۴۸) دا: ﴿وَاذْكُرْ اِسْمٰعِیْلَ وَاَلِیْسَعَ وَذَا الْكِفْلِ وَكُلٌّ مِّنَ الْاٰخِرِیْنَ﴾، واته: یادی ئیسماعیل و نه لیه سه ع و ده لکیف ل بکه، هه ر کامیک له وان ه له به نده په سنده هه لېزار ده کان بوون.

خوای په رو ه ردگار یش نهو ته عبیره ی ته نیا بو پتغه مبه ران به کاره یتاوه، وه ک له سوږه تی (النمل) دا ده فره موی: ﴿قُلْ لِّلْحَمْدِ لِلّٰهِ وَاَسْلَمْتُ عَلٰی عِبَادِهِ الَّذِیْنَ اَصْطَفٰٓی ؕ اَللّٰهُ خَبِرٌ اَمَّا یُتْرٰکُوْنَ ﴿۸﴾﴾، بلن: ستایش بو خواو سه لامی خوا له سه ر نهو به ندانه ی هه لېزار دوون.

(۳)- به سه ره اتی (الیسع) عليه السلام:

له فوراندا ته نیا ناوی هاتوه و، هیچ له به سه ره اته که ی باس نه کراوه، هه رو ه ها له سوننه تی پتغه مبه ر یشدا ﷺ هیچ شتیکم نه بینی له باره یه وه هاتبن، به لَم (ابن کثیر) له (قصص الانبیاء) دا^(۱) هم ده قه له سه سه نی به صریایه وه دینن: (عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: كَانَ بَعْدَ اِلْيَاسَ، اَلِیْسَعُ عَلَیْهِمَا السَّلَامُ فَمَكَتْ مَا شَاءَ اللّٰهُ اَنْ يَّمُتْكَ، يَدْعُوْهُمْ اِلَى اللّٰهِ، مُسْتَمْسِكًا بِمِنْهَاجِ اِلْيَاسَ وَشَرِیْعَتِهِ، حَتّٰی قَبَضَهُ اللّٰهُ عَزَّ وَجَلَّ).

واته: حهسهنی به صرایی دهآلی: له دواى نیلیاس نه لیه سه ع بوو (سه لامى خویان لی بی)، نه وهنده ی خوا هه ز بکات مایه وه، بانگی ده کردن بۆ لای خوا و، ده سترتوو بوو به رتباری نیلیاس و به نامه که یه وه، تاکو خوا نه بردیه وه بۆ لای خوئ، [تاکو خوا مراندی].

٤- ژیان و مردنی (اليسع) عليه السلام: (د. شوقي أبو خليل) له (قصص القرآن)^(١)، دهآلی: [عاش ومات إلياس في مدينة بعلبك]، نه لیه سه عیش ژیان و مردنی هه ر له شاری به عله به ک بوو، به پتی نه وهش که له حهسه نی به صراییه وه هاتوه (اليسع)، ده بی جینی شینی، نیلیاس بوو بی و له دواى نیلیاسه وه هاتبی و له سه ر رتباری نه ویش رویشتی، نه ویش هه ر له به عله به ک ژیاود و مردوه و (اليسع) یش به هه مان شیوه.

شتیکی دیکه ش له و باره وه له (قصص الانبياء) ی (ابن کثیر) دا هاتوه:

(قَالَ ابْنُ جَرِيرٍ وَغَيْرُهُ: لَمْ مَرَجْ أَمْرُ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَعَظُمَتْ مِنْهُمْ الْخَطُوبُ وَالْخَطَايَا، وَقَتَلُوا مَنْ قَتَلُوا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، وَسَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ بَدَلَ الْأَنْبِيَاءِ مُلُوكًا جَبَّارِينَ يَظْلِمُونَهُمْ وَيَسْفِكُونَ دِمَاءَهُمْ، وَسَلَّطَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ الْأَعْدَاءَ مِنْ غَيْرِهِمْ أَيْضًا، وَبَقِيَ بَنُو إِسْرَائِيلَ كَالْغَنَمِ بِلَا رَاعٍ، حَتَّى بَعَثَ اللَّهُ فِيهِمْ نَبِيًّا مِنَ الْأَنْبِيَاءِ، يُقَالُ لَهُ: شَمُوِيلُ، فَطَلَبُوا مِنْهُ أَنْ يُقِيمَ لَهُمْ مَلِكًا لِيُقَاتِلُوا مَعَ الْأَعْدَاءِ، فَكَانَ مِنْ أَمْرِهِمْ مَا سَنَدُكُرُهُ مِنْمَا قَصَّ اللَّهُ فِي كِتَابِهِ)^(٢).

واته: ئیبنو جه ریرو جگه له له ویش گوتوو یانه: کاروباری به نوو ئیسراییل تیکه چرژاو دوو به ره کیی تیکه وت و، گرفت و کیشه و گونا هیان له نیودا زور بوون و، ژماره یه کیان له پیغه مبه ران کوشتی، بۆیه خواش له جیی پیغه مبه ران که سه ره پرشتیان بکه ن، هوکمرانانیکسی سته مکاری له سه ر فه رز کردن و به ده ستیان وه گرفتار بوون، سته میان لی ده کردن و خوئنیشیان ده رشتی، هه روه ها

(١) ص ١٨٦.

(٢) قصص الانبياء، ص ٤١٥.

جگە لەو حوکمرانانە کە هی خۆیان بوون، دوژمنانی جگە لە خەڵکی خۆیشیانی بەسەردا زāl کردن (وەک سزایەک کە دەستیانی چۆتە خۆنی پیغەمبەران و خۆنی خەڵک و ستەمیان لی کردوون)، بەنوو ئیسرائیل وەک مەپری بێ شوان مانەو، تاکو خوا یەکیک لە پیغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، لە نێودا ناردن، کە پیتی دەگوترا: (شمویل)، (لە پەیمانی کۆندا بە (صمویل)، ناوی هاتو، وەک پێشتر باسمان کرد)، داوایان لی کرد کە پادشایەکیان بۆ دابنێ، سەرکرده‌کەیان بۆ دابنێ تاکو لەگەڵیدا دژی دوژمنەکانیان بجەنگن.

دوایی باس دەکات کە ئەویش شاولیان بۆ دادهنێ، کە لە فۆرئاندا ناوی بە (طالوت) هاتو، کە لە سوورەتی (البقرة) دا خوا ﷻ بە تەفصیل دەکات: ﴿إِنَّمَا نَرَكُم مِّنْ بَنِي إِسْرَءِيلَ مِن بَنِي إِسْرَءِيلَ إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّهِمْ أَنَبَتْ لَنَا مَلِكًا نُّقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ قَالَ هَلْ عَسَيْتُمْ إِن كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ أَلَّا تُقَاتِلُوا قَالُوا وَمَا لَنَا أَلَّا نُقَاتِلَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَدْ أُخْرِجْنَا مِنْ دِينِنَا وَأُتِينَا قِتَالًا قُلْتُ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ تَوَلَّوْا إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾ وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا ﴿١٢٥﴾﴾

کە دڕێژە بەسەرھاتی طالوت و، جالوت و داوود چۆن جالوتی کوشتو، کە جالوت فەرماندە و پادشای دوژمنە بەرانبەرەکانیان بوو، ئەمە بە تەفصیل لە سوورەتی (البقرة) دا خراوەتە ڕوو.

تیمە لێردە دینە کۆتایی بەسەرھاتی ئەو شەش پیغەمبەرە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام)، خوا یارمەتی تیمەش بەدات کە بە پێیازی پیغەمبەرە (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و بە بەرنامەکەیانەو ئەو بەرنامەیە کە لەلایەن خواوە بۆیان هاتو، ئەو پێیازی کە بریتی بوو لە بەرجەستەکردنی پابەندییان بە بەرنامەی خوا، خوا بە لوتف و کەرەمی خۆی ئەو فێقمان بەدات و هیدایەت بەدات، لەسەر ئەو راستە شەقامە پیغەمبەران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) بڕۆن.

❖ ده‌رسی شه‌شهم ❖

پېئاسەي ئەم دەرسە

ئەم دەرسەمان لە ھەڧدە (۱۷) ئايەت پېك دى: (۹۶ - ۱۱۲)، واتە: ھەڧدە ئايەتى كۆتايى لە سوورەتى (الأنبياء)، كە تەوھرى سەرەكىي ئەم ھەڧدە ئايەتە باسى پۇژى دوايىيە، بە ھەردوو قۇناغى (الساعة والقيامة)، ئاخىر زەمان و ھەلسانەوھە.

ھەرۈھەلە ھەڧدە ئايەتەدا باسى چارەنۈوسى ھەر كام لە بېپروايانى ھاۋبەش دانەرۈ، خواپەرستانى چاكەكار كراۋە و، باسى ئاكام و سەرەنجامى گەردوون كراۋە، كە برىتيە لە پېچرانەوھى و گېپرانەوھى بۇ ھالەتى سەرەتاي.

پاشان باسى يەككىك لە ياساكانى خوا كراۋە، لە ژيانى بەشەردا، كە برىتيە لەوھى سەرزەمىنى خوا لە لايەن بەندە شايسەكانى خواۋە بە مىرات دەگىرى و، خوا راىكەياندوھ كە ئەوھى لە زەبووردا باسكردوھ دواى زىكر، كە وا پىندە چى مەبەست پىتى تەۋرات بى.

دوايى باسى ئامانجى نىزدرانى پىغەمبەرى خاتەم كراۋە، ئەۋىش ئەۋەيە كە بېتتە مايەي پەھمەت و بەخششى خوا بۇ تىكراي جىھانيان، لە كۆتايىشدا چەند رېنمايەك بە پىغەمبەرى خاتەم موھەممەد ﷺ، راگەيەنراون، لە بارەي چۆنەتى ھەلس و كەۋتى لەگەل بېپرواياندا و راگەياندىنى چەند راستىيەك پىيان.

﴿حَقَّ إِذَا فَتَحَتْ يَابُجُجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ (۹۶) وَقَرَّبَ الْوَعْدَ الْحَقِّ فَلَمَّا هَمَّ شَخْصَةً أَنْصَرُّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَتَوَلَّوْنَ قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿۹۷﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ

جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُّونَ ﴿۹۸﴾ لَوْ كُنْتَ هَتُولَاءَ إِلَهِةَ مَا وَرَدُّوهُمَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۹۹﴾ لَهُمْ فِيهَا زَوْجٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿۱۰۰﴾ إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿۱۰۱﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَبِيبًا وَمَنْ فِي مَا أَشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿۱۰۲﴾ لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرَجُ الْأَكْبَرُ وَنُنَاقِلُهُمُ الْمَلَائِكَةُ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿۱۰۳﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِ لِلْكَثُوبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ يُعِيدُهُ وَعْدًا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ ﴿۱۰۴﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِن بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿۱۰۵﴾ إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عَالِمِينَ ﴿۱۰۶﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ ﴿۱۰۷﴾ قُلْ إِنَّمَا يُوحِي إِلَيَّ أَنَّكُمْ إِلهُكُمْ إِلَهٌ وَجِدْتُ قَهْلَ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۰۸﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ ءَادَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَإٍ وَإِنِ ادْرَيْتُمْ أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدُ مَا تُوعَدُونَ ﴿۱۰۹﴾ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهَنَّمَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْشُمُونَ ﴿۱۱۰﴾ وَإِنِ ادْرَيْ لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَنْعٌ لَّكُمْ حِينٍ ﴿۱۱۱﴾ قُلْ رَبِّ احْكُم بِالْحَقِّ رَبَّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿۱۱۲﴾ ﴿۱﴾

مانای ده قلاو ده قی نابه ته کان

((ژبانی دنیا به رده وام ده بن)) هه تا کاتیک به نجووج و مه نجووج به رده درتن، له حالیکدا که به خیرایی له هه موو به رزاییان ده پۆن ﴿۹۸﴾ به ئینى هه قیش (که قیامه ته) نیزیک بووه، به کسه ر ده بینى نه وانه ی بیروابوون، چاویان نه بله ق بوون، (ده ئین:) هه ی هاوار بو ئیمه! بیگومان ئیمه له مه بی ناگابووین (هه رچه نده ناگاداریش کرابووینه وه)، به لام خو مان سته مکار بووین، به دانیایی خو تان و نه وه ی له جیاتی خوا ده تانه پرست، سوو ته مه نیی تیفر یدراوی دۆزه خن، تیوه ده چنه نیوی ﴿۹۹﴾ نه گهر (راستبایه) نه وانه (وهک ده تانگوت): په رستراوان

(ي راستەقىنە) بوونايە، ئەو نەدەچۈنە ئىۋى و، ھەمووشيان تېدا ھەمىشەيى دەبن ﴿١٩﴾ لەۋىدا ھەنسك و ئالەي سەختيان ھەيە و، لەۋىدا ھېچ نايىست ﴿٢٠﴾ مسۆگەر ئەوانەي لە ئىمەو ھەرى پاداشتى ھەرە باشيان بۇ دراۋە، ئا ئەوانە لەو سزايە دوورن ﴿٢١﴾ لە دوورەۋەش گۆي بىستى ھەست و خوستى (دۆزەخ) ئابن و لەۋەدا كە نەفسيان ئارەزوومەندىەتى، بە ھەمىشەي دەمىنەۋە ﴿٢٢﴾ گەۋرەترىن داچلەكاندن دلتەنگيان ناكات و، فرىشتەكان پىشۋازيان لىدەكەن (پىشان دەلەين): ئەو ئەو پۇژەتەنە كە بەلەتتەن پىدەدرا ﴿٢٣﴾ ئەو پۇژە كە ئاسمان ۋەك پىچرانەۋەي تۆمارى نووسراۋ دەپىچىنەۋە ﴿٢٤﴾ ئاسمان (گەردوون دروستكراۋەكان) ۋەك چۆن لە سەرەتاۋە ھىناۋمانەتە دى، دەيگىرەنەۋە، ئەو بەلەتتەكە لەسەرمان ئىمە نەنجامى دەدەين ﴿٢٥﴾ ھەرۋەھا پاش زىكر (تەۋرات) يش لە زەبووردا نووسىۋمانە كە زەمىن بەندە پەسندەكانم بە مىراتى دەگرن ﴿٢٦﴾ لەمەدا پىراگەياندىكى باش ھەيە بۇ كۆمەلەي خوا پەرستان ﴿٢٧﴾ تۆشمان (ئەي موخەممەد!) تەنيا بە بەزەيى بۇ تىكرى جىھاننىيان ناردۋە ﴿٢٨﴾ بلى: سروشم بۇ دەكرى كە پەرستراۋ راستەقىنەتان يەك پەرستراۋ، ئىنجا ئايا ئىۋە ملەكەچ دەبن (بۇ خۋاي تاك؟) ﴿٢٩﴾ ئىنجا ئەگەر پىشتيان كىردە ھەق، بلى: ھەمووتانم بە يەكسانىي (و، ۋەك يەك) ئاگادار كردۆتەۋە و ئاشزانم ئايا ئەۋەي بەلەتتەن پى دەدەي، نىزىكە يان دوورە! ﴿٣٠﴾ بىگومان ئەو (خوا) قسەي ئاشكراۋ ئەۋەش كە پەنھانى دەكەن، دەيزانئى ﴿٣١﴾ ئاشزانم پەنگە دواخست (ي بەلەين) ھەكە تاقىكرەنەۋە و پى گوزەراندىكى كەم بى بۇ ئىۋە ﴿٣٢﴾ (پىغەمبەر) گوتى: پەرۋەردگارم! دادۋەرىي بە ھەق بگە و، پەرۋەردگار شىمان تاكە مېھرەبانى پىشت بى بەستراۋە، لە بەرانبەر ئەۋەدا كە دەلەين (وخوا و قورئان و پىغەمبەرى بە ناھەق پى ۋەسەف دەكەن) ﴿٣٣﴾.

شىكردنه وهى هەندىك لە وشەكان

(حَدَبْ): (الْحَدَبُ: مَا ارْتَفَعَ وَعَلَّظَ مِنَ الْأَرْضِ)، (حَدَب) واتە: ھەر شوپىنىك كە لە زەوى زېرو بەرز بىت، پەنگە بە كوردىي: گردۆلكە، تەپۆلكە، بگەيەنئ.

(بَسْلُوكْ): واتە: بە خىرايى دەروڻ (نَسَلُ الْمَاشِي: أَشْرَع)، باباى پىرو كە دەروا، نەگەر بلىي: (نَسَل) يانى: (أَشْرَع)، بە خىرايى پويى.

(شَاخَصَة ابصارهم) چاويان ئەبلەق بوون، چاويان زەق بوون، (شَخَصَ فَلَانٌ بَصَرَهُ وَبَصَرَهُ: فَتَحَ عَيْنَيْهِ وَلَمْ يَطْرِفْ بِهِمَا مُتَمَلِّماً أَوْ مُتَزَعِجاً)، كەسيك كە چاوى بېرىتە شتىك و، چاوى نەترووكتىنى و، چاوى ئەبلەق بى و زەق بى، ئەو پى دەگوترئ: (شَخَصَ بَصَرُهُ)، يان (شَخَصَ بَصَرَهُ)، ئنجا بەھوى سەرنج دانەو لە شتىك بى، چ بەھوى ترسان و داچلەكىتتەو بە.

(حَصَبْ): (الْحَصَبُ: صِغَارُ الْجِبَارَةِ، الْحَطَبُ كُلُّ مَا يُلْقَى فِي النَّارِ مِنْ وَقُودٍ)، وشەي (حَصَب) لە ئەصلدا بە ماناى وردە بەرد دئ، دوايى بە ماناى سووتەمەنىي دئ، دوايى بە ماناى ھەر شتىك دئ بسووتىندري.

(زَفِيرْ): (زَفَرُ يَزْفُرُ زَفْراً وَزَفِيرًا: أَخْرَجَ نَفْسَهُ بَعْدَ مَدَّةٍ إِثْبَاتٍ)، (شَهِيق) واتە: ھەلمزىن، بەلەم (زَفِير) واتە: ھەناسە دانەو، ئنجا: (زَفِير: زَفَرُ يَزْفُرُ زَفْراً وَزَفِيرًا)، واتە: ھەناسەكەي دايەو، دەرھاويشتەو، دواي ئەوئى دريژى كردهو.

(حَسِيكَا): (الْحَسِيسُ: الْحِجْلُ)، (حَسِيس) بىرىتە لە ھەستىك، بە ھەستەكان بىيسترئ.

(الْفَرْعُ الْأَكْبَرُ): واتە: داچلە کینی گەورەترین، گەورەترین داچلە کین، (الْفَرْعُ: الْخَوْفُ وَالذُّعْرُ فَرْعُ يَفْرَعُ فَرْعًا: تَقْبِضُ وَتَقْرَبُ مِنْ شَيْءٍ مُّخِيفٍ)، (فَرْعٌ يَفْرَعُ فَرْعًا)، (فَرْعٌ) ئەو یە گە ئینسان پێک بێ و بیلەمیتەووە لە شتیکی مەترسیلیکراو.

کەواتە: (الْفَرْعُ الْأَكْبَرُ)، واتە: ترسی گەورەترین، گەورەترین ترسی داچلە کینەر.

(نَطَوَى): واتە: دەپێچینەووە، (طَوَى الشَّيْءَ يَطْوِي طِيًا: ضَمَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ أَوْ لَفَّ بَعْضَهُ عَلَى بَعْضٍ)، (طَوَى الشَّيْءَ يَطْوِي طِيًا)، واتە: شتەکی هەندیکێ خستەووە سەر هەندیکێ، یاخود هەندیکێ لە هەندیکێ پێچا، یانی: پێچرانەووە و کۆکرانەووەی شتیک.

(السَّجِلُ): (السَّجِلُ: الْكِتَابُ يُدَوَّنُ فِيهِ مَا يُرَادُ جَفْظُهُ، وَالْجَمْعُ: سَجَلَاتٌ)، (سَجَل) بە تۆمارێک دەگووترێت کە شتی تێدا دەنووسرێت ئەو یە کە دەوێستێت بپارێزرێت و لەبەر بکڕێت، هەندیک گوتوو یانە: (السَّجَل)، واتە: (الکاتب)، نووسەر، ئەو کە سە ی کە شتیک دەنووسێت لە تۆماردا.

(أَعْلَنْتُكُمْ): (أَعْلَنْتُكُمْ)، ناگادارم کردوونەووە.

(عَلَى سَوَاءٍ): واتە: بە یە کسانیی، هەمووتانم وەک یەک ناگادار کردۆتەووە، دەلێ: (سَوَاءٌ: غَادِلُهُ، السَّوَاءُ: الْمُسْتَوَى)، واتە: وەک یەک، لە ئەصْلدا (سَوَاءٌ)، بە مانای ئەرزیکێ تەخت دێ، کە هیچی لە هیچی بەرزتر نەبێ، واتە: لەو پێکە یاندنەمدا هەمووتانم وەک یەک ناگادار کردوونەووە.

هؤى هاتنه خوارهوى نابه ته كان

هؤى هاتنه خوارهوى نهو نابه تهى كه دده فرموى: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَرَدُونَ﴾ (١٨) لهو باره وه نه م به سه رهاته هه به:

وَعَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا قَالَ: آيَةٌ فِي كِتَابِ اللَّهِ لَا يَسْأَلُنِي النَّاسُ عَنْهَا، وَلَا أَذْرِي، أَعْرِفُوهَا فَلَا يَسْأَلُونِي عَنْهَا؟ أَمْ جَهِلُوهَا فَلَا يَسْأَلُونِي عَنْهَا؟ قِيلَ: وَمَا هِيَ؟ قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ آيَةُ: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَرَدُونَ﴾ (١٨)، شَقَّ ذَلِكَ عَلَى أَهْلِ مَكَّةَ، وَقَالُوا: شَتَمَ مُحَمَّدٌ آلِهَتَنَا، فَقَامَ ابْنُ الزُّبَيْرِ، فَقَالَ: مَا شَأْنُكُمْ؟ قَالُوا: شَتَمَ مُحَمَّدٌ آلِهَتَنَا، قَالَ: وَمَا قَالَ؟ قَالُوا: قَالَ: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَرَدُونَ﴾ (١٨)، قَالَ: ادْعُوهُ لِي، فَدَعَا مُحَمَّدٌ ﷺ فَقَالَ ابْنُ الزُّبَيْرِ: يَا مُحَمَّدُ! هَذَا شَيْءٌ لآلِهَتِنَا خَاصَّةً، أَمْ لِكُلِّ مَنْ عِبَدَ مِنْ دُونِ اللَّهِ؟ قَالَ: بَلْ لِكُلِّ مَنْ عِبَدَ مِنْ دُونِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ، فَقَالَ: خَصَمْنَاكَ وَرَبَّ هَذِهِ النَّبِيَّةِ، يَا مُحَمَّدُ! أَلَسْتَ تَزْعُمُ أَنَّ عِيسَى عَبْدُ صَالِحٍ، وَعَزْزِيرَا عَبْدُ صَالِحٍ، وَالْمَلَائِكَةُ عِبَادُ صَالِحُونَ؟ قَالَ: بَلَى، قَالَ: فَهَذِهِ النَّصَارَى يَعْْبُدُونَ عِيسَى، وَهَذِهِ الْيَهُودُ تَعْْبُدُ عَزْزِيرَا، وَهَذِهِ بَنُو مِائِجٍ تَعْْبُدُ الْمَلَائِكَةَ، قَالَ: فَصَحَّ أَهْلُ مَكَّةَ، فَتَنَزَّلَتْ: ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَى أُولَئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾ (١٩) ﴿الْأَنْبِيَاءُ﴾ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ، وَعَزْزِيرَا، قَالَ: وَتَنَزَّلَتْ: ﴿وَلَكِنَّ صَرِيبَ ابْنِ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾ (٢٠) ﴿الزُّمَرُ﴾ (٢١).

(١) الإستيعاب في بيان الأسباب: ج ٢، ص ٤٩٣-٤٩٤، وقال مؤلفا الإستيعاب: صحيح لغيره.

أخرجه الطحاوي في (مشكل الآثار): ٩٨٦؛ وأمعج في المسند (٣١٨/٣١٧/١) والطبراني في المعجم

الكبير: ١٣٣٩، قلنا: وهذا إسناد حسن.

أَلْحَقَّ أَوَّلِيكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿٥٧﴾ واتە: ئەوانە ی لە تێمەوێ بەریاری پاداشتی هەرە باشیان بۆ دەرچووێ پێشتر، ئەوانە لەو دۆزەخە دوورن، (کە عیسا و عوزەیرۆ فریشتەکانن)، هەرۆهەها هەر لەوێشدا ئەو ئابەتە ی سوورەتی (الزخرف) هاتە خوار: ﴿وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذَا قَوْمُكَ مِنْهُ يَصِدُّونَ﴾ ﴿٥٨﴾ واتە: کاتیکی کۆری مەریەم بە وێنە هێنرایەو، خەڵکەکەت بە هۆی ئەوێوە کردیان بە گالە.

(يَصِدُّونَ)، یانی: (یضجون)، کردیانە گالە و هەرا، گواپە ئەوان قسەکەیان زāl بووێ بەسەر قسە ی پێغەمبەردا ﷺ، بەلام خوا پوونی کردۆتەو، کەوانیە، هەلبەتە وەلامی ئەوێش زۆر ئاسانە، ئەویش ئەوێە کە هەر کەسێک بەرستری لە جیانی خوا و پازی بێ بەو پەرستارنە ی، حوکمەکە ی ئەوێە، بەلام عیسا کە دەپەرستری، گوتوویەتی: جگە لە خوا کەس مەپەرستن، عوزەیریش کە دەپەرستری بەندە یەکی خواپە و نارازی بووێ بەرستری و، فریشتەکانیش کە دەپەرسترین بە ناهەق، ئەوانیش نارازین، بۆیە خوا ئەوان سزا نادات، بەهۆی نەزانیی و کەودەنیی ئەوانەو، کە بە ناهەق دەیانپەرستن.

مانای گشتیی نایەتەکان

خوایێك له كۆتایی سوورەتی (الانبیاء) دا، وەك له پێناسەی نەم دەرسەش دا باسمان کرد، پانتاییەکی باش تەرخان دەکات بۆ باسی پۆژی دواپی، بە هەردوو قۆناغی ناخیر زەمان و هەلسانەوه و زیندوو بوونەوهوه، سەرەتا دەفەرموێ:

﴿ حَقَّ إِذَا فَتَحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ ﴾، هەتا کاتیگ یەنجووگ و مەنجووگ کرانەوه، واتە: بەریان بەر درا، یاخود ئەو بەر بەستەیی لە بەردەمیان بوو، لابرا، پێیان بۆ کرایەوه و هاتن، ﴿ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴾، ئەوانیش لە هەموو بەرزاییەکاندا زۆر بە خێراییی دەپۆن، ئنجا ئەگەر لە بەرزاییان بە خێراییی بپۆن، دەبێ لە دەشتایی چۆن بپۆن؟! واتە: زۆر بە خێراییی بە زەویدا بڵاودەبنەوه، نایا کە دەفەرموێ: ﴿ حَقَّ ﴾، ئەمە پەییوەستە بە کۆتوێ؟ واتە: ئەم ژبانی دنیایە بەردەوام دەبێ، هەتا یەنجووگ و مەنجووگ دێن و بەسەر دنیا وەردەبن.

یاخود: قەدەغەیه خەلکی ئەو ئاوەدانیاانەیی کە فەوتاندوو مانن بە هۆی گوناھو تاوانەکانیانەوه، قەدەغەیه نەگێردینەوه بۆ لای خوا، بۆ پۆژی سزا و پاداشت، بە لێکو ئەوانە ناگێردینەوه و سزا نادرین جارێ، هەتا ئەو کاتەیی یەنجووگ و مەنجووگ دێن، کە سەرەتای هاتنی قیامەت و پۆژی دواپین، بەردەبن و دنیا کۆتایی پێ دێ.

﴿ وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ ﴾، بەلێنی هەقیش زۆر نزیگ بوو، بەلێنی هەق، بە تەنکید ئەو بەلێنەیه کە خوا داویەتی ئەو خەلکە زیندوو بکاتەوه و لێی بپرسیتەوه، کەواتە: ﴿ الْوَعْدُ الْحَقُّ ﴾، لێرەدا مەبەست پێی هاتنی ناخیر زەمان

(الساعة) نيه، به لكو مه به ست پټی قیامت و زیندو و کرانه وه و هه لسانه وه به، چونکه نه وه به که خوای په روه ردگار وه عدی دلو، هه قی تیدا بجه سپټی، که بریتیه له کاتی سزادانی خراپه کاران و، پاداشت دانه وهی چاکه کاران، ﴿فَإِذَا هِیَ شَخَصَۃٌ أَبْصَرُۥمُ الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡۤا﴾، تُو ده بینی نه وانی بیپروان، چاویان نه بله ق و زه ق بووه، ﴿یَنۡوَلُّنَا قَدۡکُنَّا فِیۡ عَمَلٍ مِّنۡ هٰذَا﴾، (ده تین:) هه ی هاوار بو ئیمه! ئیمه له مه بیتاگا بووین، ﴿بَلۡ کُنَّا ظٰلِمِیۡنَ﴾، به لکو ئیمه سته مکار بووین، واته: ناگادار کرابو وینه وه و ترسترا بووین، به لأم هه ر خو مان سته مکار بووین و به ر ژوه ندیسمان له سته م و خراپه دا بوو، بو یه گوتمان نه دا به و هو شداری و ناگادار کردنه وانه ی پیغه مبه ران (عَلٰیهِمُ الصَّلٰةُ وَالسَّلَامُ) و شونتکه مو و توانی پیغه مبه ران.

ننجا خوا ﴿يَاۤاَیُّهَا الَّذِیۡنَ کَفَرُوۡۤا﴾ به کسه ر کافره کان ده دوتی، دوا ی نه وهی سزایان به سه ر چه سپټرا و حوکم دران بخرنه دوزه خه وه، خوا ده فهرموی: ﴿اِنَّکُمْ وَمَا تَعْبُدُوۡنَ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾، به دلنایای خو تان و نه وانه ی له جیاتی خوا ده پیه رستی، سو و ته مه نیی دوزه خن، ﴿اَنْتُمْ لَهَا وِرْدُوۡنَ﴾، تیه وه ده یچنه نیو، ده چنه نیو دوزه خ.

﴿لَوۡ کَانَ هٰذَا ۤاِلَٰهَۃً مَّا وِرَدُوۡۤهَا﴾، نه گه ر نه وانه په رسترا و بو ونا به، په رستراوی راسته قینه و شایسته ی په رستران بو ونا به، نه یده چو و نه نیو، ﴿وَکُلُّ فِیۡهَا خٰلِدُوۡنَ﴾، هه مووشیان به هه می شه یی له دوزه خ دا ده میننه وه، واته: هه م په رسترا وه کان و هه م په رسترا ده کان.

﴿لَهُمۡ فِیۡهَا زَفِیۡرٌ وَهُمْ فِیۡهَا لَا یَسْمَعُوۡنَ﴾، له ویدا (زَفِیۡرٌ) یان هه یه، (زَفِیۡرٌ) یش یانی: هه ناسه داننه وه، به لأم لی رده دا مه به ست پټی هه نسک و هه ناسه ی قو و ل ده رهاویشتن و، خه فه تباری و مهینه تباریه، ﴿وَهُمْ فِیۡهَا لَا یَسْمَعُوۡنَ﴾، له ویدا هه یچیش نابیستن.

پاشان ده فہرموی: ﴿إِنَّ إِلَیْكَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحَقُّ أَوْلَیْكَ عَنَّا مُعَدُّونَ﴾،
 بہ دنیایی نہوانہی پیشتر لہ تیمہوہ پاداشتی چاکیان بؤ بریار دراوہ، نہوانہ لہو
 دوزہ خہ، لہو ناگرو سزایہ دوورن، دوورخراوہن لیتی، نہوہ بؤ بہرپہرچدانہوہی
 کافرہکانہ، کہ گوتیان: نہ گہر پەرستراوہکان لہ گہل پەرستہرہکاندا سزا بدرین،
 کہواتہ: دہ بی عیسا کہ دہ پەرسترتی و، عوزیر کہ دہ پەرسترتی و، فریشتہکان کہ
 دہ پەرسترتین، سزا بدرین، خوای کارزان نہو ٹایہتہی بؤ بہرپہرچدانہوہی نہوان
 نارده خواریو، دہ شگونجن ہہمووی پتکہوہ بووہی.

کہ لہ راستیدا فسہکہی نہوان پووچہ و، خوا مہ بہستی نہوہیہ، نہوہی
 دہ پەرسترتی و پازیشہ بہرسترتی، کہ زیاتر مہ بہست پیتی بہیکہرو بت و
 سہنہمہکان و سادینہ^(۱) کانیان و طاغووتہکان، بووہ، بہ لآم بوو، نہوان لہ خوایانہوہ
 بردوویانہ بؤ فریشتہکان و عوزیرو عیسا، کہ عوزیرو عیسا و فریشتہکان (عَلَّیْہِمُ
 السَّلَام)، نہ پازی بوون و نہ خہ تاشیان ہہبووہ لہوہدا کہ بہرسترتین.

خوا دہ فہرموی: نہوانہی کہ لہ لایہن تیمہوہ بریاری پاداشتیان بؤ دراوہ،
 ﴿لَا یَسْمَعُونَ حَیْہَا﴾، دوورن لہ دوزہخ و لہ دوورہوہش ہہر دہنگ و
 ہہستیشی نابیسٹن، (حسیس)، دہنگیکہ لہ دوورہوہ بیسترتی، بہ پینج ہہستہکان
 دہرک دہ کری، ﴿وَمَنْ فِي مَا أَشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَلِدُونَ﴾، ہہروہا نہوان لہوہدا
 کہ نہفسیان نارہزووی لیتہتی، بہ ہہمیشہی دہمیتنہوہ، لہ بہہشتدا.

﴿لَا یَجْزِئُهُمُ الْفَرَجُ الْأَکْبَرُ﴾، داچلہکاندنی ہہرہ گہورہ، دلتہنگ و
 نارہحہتیان ناکات، داچلہکاندنی ہہرہ گہورہ، چ مہ بہست پیتی فووی یہ کہم
 بت، چ مہ بہست فووی دووہم بت، چ مہ بہست پیتی نہو کارہساتہ مہزنہ بت کہ
 دیتہ پیشتی، کہ پوڑی دواییہ بہ گشتی، نہوہ دلتہنگیان ناکات، ﴿وَنَنْفَلِقُہُمْ
 الْمَلَائِکَۃُ﴾، فریشتہکانیش پیشوازیان لیدہکن، ﴿هَذَا یَوْمُکُمْ الَّذِیْ کُنْتُمْ
 تُوعَدُونَ﴾، پیشیان دہ لیتن: نہمہ نہو پوڑہتان بوو کہ بہ لیتن پتی دہدرا.

(۱) سادن ج: سندہ، مثل: کاهن ج کھنہ، (سادن) بتہوان، سہرپہرشتیاری بت و صہنہم.

﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجِلِّ لِلْكُتُبِ﴾، ھەر بەو بۆنەيەو ھەوا
 باسی چۆنەتی پێچرانەو ھە ئەم گەردوونە دەکات و دەفەرموی: ئەو پۆژە
 کە ئاسمان دەپێچنەو، وەک چۆن بابای نووسەر ئەو تۆمارە شتی تێدا
 نووسیو، دەپێچنەو و ھەلیدەوێزنی. یاخود: وەک چۆن ئەو تۆمارە شتی
 تێدا نووسراو، دەپێچرێتەو، ئیمەش ئاوا ئاسمان دەپێچنەو، ﴿كَمَا بَدَأْنَا
 أَوَّلَ خَلْقٍ ثَمَّ﴾، ئەو دروستکراو، وەک چۆن سەرەتا ھێناومانەتە دی،
 دەبکێرینەو بۆ ھالەتی بەکەمی، ﴿وَعَدَّا عَٰلَمِينَ﴾، ئەو بەلێنە لەسەرمان و وای
 لێ دەکەین، ﴿إِنَّا كُنَّا فَعٰلِعَيْنَ﴾، بە دنیایی ئیمە ئەنجامدەری ئەوین.
 ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّٰلِحُونَ﴾،
 بە دنیایی ئیمە لە زەبووردا لە دواي زیکر، نووسیومانە و تۆمارمان کردو،
 کە زەوی، بەندە چاکەکانم بە میراتی دەگرن، ﴿الذِّكْرِ﴾، دەگونجێ مەبەست پێی
 تەورات بێ، ﴿وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِبَةَ وَقُرْآنِ الْمُنَافِقِينَ﴾،
 واتە: لە زەبووردا نووسیومانە، دواي ئەو ھەموو مەزگەکانمان لە تەورات دا ھۆشیار
 کردۆتەو و وریا کردۆتەو، لە زەبووریشدا نووسیومانە، وشەي (الزَّبُور) یەش
 ھەم بە (زُبُور)، خۆتندراو تەو، ھەم بە (زُبُور) یەش خۆتندراو تەو، (زُبُور)، واتە:
 نووسراو کتیبەکان، (زُبُور) یەش یانی: کتیب و نووسراو، کە دەگونجێ مەبەست
 پێی زەبووری داوود بێ، ﴿وَمَا آتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا﴾، ﴿الإِسْرَاءُ﴾، دەشگونجێ مەبەست
 پێی ھەموو کتیبەکانی خوا بێ، بە تایبەت ئەگەر بە (زُبُور)، ھاتبێ، ھەلبەتە
 ئەگەر بە (زُبُور) یەش بێ، ئەو کاتە جینسی ئەو کتیبانەي لە خواو ھاتوون بۆ
 پێغەمبەرانی و نووسراونەو، ھەموویان دەگریتەو، یانی: ئەو راستییە نووسراو کە:
 سەرزمینی خوا بەندە شایستەکان بە میراتی دەگرن، سەرزمینیش دەگونجێ
 مەبەست پێی سەرزمینی دنیا بێ، دەشگونجێ مەبەست سەرزمینی بەھەشت
 بێ، وەک دوايي باسی دەکەین.

﴿إِنَّ فِي هَذَا لَلنَّعَامِ عَجِيدٍ﴾، بىگومان لهوه دا، پىراگه ياندن هه به
بۆ كۆمه لىك خوا به رست بن، به ندى به تى ته نيا بۆ خوا بكه، كه واته: له رى
به ندى به تى بۆ خواوه، شايسته يى بۆ مىراگرتى سهرزه مىنى خوا له دنيا دا و له
دوا پۆر بىشا، پهيدا ده بن.

﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾، توشمان ته نيا وهك به زه بهك بۆ
تىكرای جيهانيان ناردوه.

﴿قُلْ إِنَّمَا يُرِيدُ إِلَهُكُمُ الْإِيمَانُ أَن تَعْلَمُوا أَنَّهُ وَحْدٌ﴾، بلى: ته نيا نه وهم بۆ
سروش ده كرى، كه په رستراوى تىوه بهك به ستراوه، ﴿فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ﴾،
نجا نيا تىوه بۆى ملكه چن؟ ﴿إِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ ءَاذَنْتُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ﴾، نجا
نه گهر پشتيان هه لكر دو رو بيان وهره رخاند، بلى: من تىوه هم مو تان ناگادار
كرده وه، ﴿وَلِنْ أَدْرِي﴾، ناشزانم، ﴿أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدُ مَا وَعَدُون﴾، نيا نه وهى
به لىنتان پى ده درى، نيزكه يان دووره! ﴿إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ
مَا تَكْتُمُونَ﴾، به دلى بى نهو (خوا) قسه بهك كه دهنگى پى هه لده بن و به
ناشكرا ده بكه، ده يزانت و، نه وهش كه په نهانى ده كهن، ههر ده يزانت، ﴿وَلِنْ
أَدْرِي﴾، يانى: ههروه ها ناشزانم، ﴿لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ﴾، نهو
دوا خسته ي تىوه، له سزادران دا، يان دوا خستى نهو به لىنه ي خوا پىداون،
پهنگه تافى كرنه وه و پىگوزه راندىكى كه م بن بۆتان، تاكو كاتىكى ديارى كراو
(پى له خۆتان بايى مه بن).

له كۆتايدا قسه ي پىغهم بهر ﴿كَذَلِكَ دَعِيَٰ رَبِّيَ﴾، ده كى رى ته وه، ﴿قُلْ رَبِّ أَحْكُم بِالْحَقِّ﴾،
(موحه ممه ده) فرموى: نه ي پهروه دگارم! به هه ق دادوه رى بكه، ﴿وَرَبَّنَا
الَّذِينَ آمَنُوا﴾، پهروه دگار شمان ميه ربهانى پشت پى به ستراو داواى
كۆمه كى لىكراوه، ﴿عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ﴾، له سهر نه وهى تىوه وه سفى ده كهن و
ده لىن (دهرباره ي خوا، كه هاوهل و رۆله ي بۆ بىار ددهن، ههروه ها دهرباره ي

پتغمبەر ﷺ که بە شیت و جادووگەری دادەنیتن، دیسان دەربارە ی قورئان،
 که بە ئەفسانە ی پیشینانی دادەنیتن، لەسەر ئەو قسانە ی ئیوە دەیانلین، ئەو
 وەسفە نابەجێانە ی بەرانبەر بە خوا و پتغمبەر ﷺ و قورئان دەیانکەن، ئەنیا
 پشت بە خوا دەبەستم و، داوای کۆمەکی و یارمەتی ئەنیا لەو دەکەم.

مەسەلە گرنگەکان

مەسەلەی یەکەم:

بەردەوام بوونی ژبانی مەرووف لەسەر زەوی هەتا بەردانی یەنجووج و مەنجووج و نزیك كەوتنەوهی قیامت و، چاو زەق بوونی كافران و، دادو فیغان کردنیان و، دان بە ستمکاریی خۆداهێنانیان:

خوایەنەرموێ: ﴿حَقَّ إِذَا فَتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ (١٦) ﴿وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَلِإِذَا هِيَ شَخَصَةٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ رَبِّنَا فَدَكَّنَا فِي عَقْلِهِمْ مِنْ هَذَا بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ﴾ (١٧).

شیکردنەوهی ئەم دوو ئایەتە، لە شەش بڕگەدا:

١- ﴿حَقَّ إِذَا فَتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ﴾، ژبانی دنیا بەردەوام دەبێ، ئەم زیانە بەردەوام دەبێ، هەتا کاتی یەنجووج و مەنجووج دەکێژنەوه، واتە: پێیان لە بەردەمدا دەکێژنەوه و دەرفەتیان دەدرێ، هۆکار دەرهەستی کە یەنجووج و مەنجووج بە زەویدا بڵاوبێنەوه.

یاخود: (حتی) پەیوەندی بە وشەی (حرام) هەبێ: ﴿وَحَرَّمُ عَلَى قَرَبِيهِ أَمْلَكْنَاهُمْ أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ﴾ (١٦) ﴿حَقَّ إِذَا فَتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ﴾ (١٦) الانبیاء، ئەوانە لیان قەدەغەبە کە نەگەڕێنەوه بۆ سزا و پاداشت، لیان قەدەغەبە، بە لێكو جاری دەمیننەوه لە قۆناغی بەرزەخدا، بە لām هەتا کاتی کە یەنجووج و مەنجووج دێن و بە دنیا وەردەبن و، ئەم دنیا بە دوایی کۆتایی پێ دێ، ئەو کاتە ئەوانە دەگێڕێنەوه و دەهێژێنەوه بۆ لای خوا، بۆ سزا و پاداشت.

٢- ﴿وَهُمْ يَنْتَظِرُونَ﴾، ئەوان لە ھەموو بەرزاییان زۆر بە خێرای دەپۆن، (حَدَب)، یانی: بەرزایی (اِرْتِفَاع)، (نَسِلُوت)، یانی: بەخێرای دەپۆن (ئِسرَعون)، ئنجا ئەگەر لە بەرزاییان بە خێرای بپۆن، مانای وایە لە پت دەشت، زۆر خێراتر دەپۆن، ئەمە وێناکردنی بەخێرای بڵاوبوونەوی یەنجووچ و مەنجووچ بە زەویدا، لە کاتیکدا پێش ئاخیر زەمان، خوای پەرورگار ئەو دیاردەیه دێنێتە پێش، کە لە فەرموودەکانی پیغمبەرشدا ﷺ ناماژە ی پێداوێ و، ئیمە پێشتریش لە تەفسیری سوورەتی (الکھف) دا، باسی یەنجووچ و مەنجووچمان کرد، کە پای زالتو بەهێزتر ئەوێە مەبەست پێیان تەتەر و مەغول بێ، کە جاریک دەرچوون و بە دنیا وەرپوون و جیهانی ئیسلام و جیهانی پوژتاواییان و زۆریە دنیایان خستە ژێر ڕکێفی خوێانەو، و ئازاوە و خراپەیهکی زۆریان بڵاوکردهو.

جاری کۆتایی کە دەردهچن، نازانین داخو چەند جاری دیکە دەردهچن، بەلام جاری کۆتایی کە دەردهچن، ئەو جارێە کە پێیان لە بەردەمدا تەخت و ئاچوو دەبێ، بە دنیاوە وەردهبن زۆر بە خێرای، واش پێدەچێ ئەو خەلکانە ی پوژتەلاتی ناسیا بن، بە تابیەتی (چین) کە ئیستا ژمارەیان زۆر زۆر و ئەوانی دیکە ی وەک ئەوانیش، لە گەلانی دیکە ی پوژتەلاتی ناسیا، دەشگونجێ مەبەست پێی قەومیکی دیکە بێ.

ھەندیکیش گوتووایانە: یەنجووچ و مەنجووچ، خەلکیکی زۆرن بە دنیا وەردهبن و، کاتی زیندوو کرانەو و کاتی ھەلسێرانەوێە یەنجووچ و مەنجووچ رەمزن بۆ خەلکیکی زۆر، لە پوژی دوایدا ئەو خەلکە ھەمووی دێتە سەر ئەو زەمینە و، دێتە ئەو گۆرەپانە کە خوا بۆی نامادەکردوون، کە ئەم راپەم پێی بێھێز و پێزە.

٣- ﴿وَاقْرَبِ الْوَعْدَ الْحَقِّ﴾، بە ئێنی ھەق نزیک کەوتەو، بە ئێنی ھەق دەگونجێ مەبەست پێی (ساعة) (ئاخیر زەمان) بێ، یاخود: مەبەست (قیامە) (ھەلسانەو) بێ.

به پیتی نهو تەفسیره‌ی کۆتایی کردم، ده‌گونجی مه‌به‌ست له: (الْوَعْدُ الْحَقُّ)، به‌لێنی چه‌سپاندنی هه‌ق له لایه‌ن خواوه، نهو به‌لێنه‌ی داویه‌تی هه‌ق به‌چه‌سپێنی: خراپه‌کاران به‌سزای خۆیان بگهن و، چاکه‌کاران به‌پاداشتی خۆیان بگهن، یانی: نیزیکی که‌وته‌وه که‌خوا به‌یه‌کجاریی نهو ته‌صفیه‌یسیابه‌بکات و، هه‌ر که‌سه به‌پیتی سزا و پاداشتی خۆی، بۆ شوێنی خۆی به‌پیتی بکری.

٤- ﴿فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَرُ الَّذِينَ كَفَرُوا﴾، تۆ ده‌بینی نه‌وانه‌ی بی‌پروان، چاویان نه‌بله‌ق و زه‌ق بووه، (الش‌خوص: إِخْذَلْهُ النَّصْرُ دُونَ تَحَرُّكِ كَمَا يَقَعُ لِلْمَبْهُوتِ)، (ش‌خ‌وص)، نه‌وه‌یه که‌ ئینسان چاوی تیژ بکات و چاو بپ‌رێته‌ ش‌ت‌ت‌یک ب‌ی‌ جوول‌اندن، وه‌ک چۆن بابای سه‌راسیمه‌ وای لێدی، ئنجا که‌ چاویان نه‌بله‌ق و زه‌ق بوو، ده‌لێن:

٥- ﴿يَتَوَلَّوْنَ أَفْئَادَهُمْ كُفْرًا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَٰذَا﴾، نه‌ی هاوار بۆ تێمه! تێمه‌ له‌مه‌ ب‌ت‌نا‌کا بووین، یانی: نه‌ی هاوار بۆ تێمه! یاخود: هه‌ی فه‌وتان بۆ تێمه! تێمه‌ چیمان ده‌کرد؟

٦- ﴿بَلْ كُنَّا ظَالِمِينَ﴾، به‌ل‌کو سته‌م‌کار بووین، نه‌مه: (إِضْرَابٌ بِطَالٍ أَيْ بَلْ أَنْذَرْنَا، وَإِنَّمَا كُنَّا ظَالِمِينَ لِأَنفُسِنَا)، تێمه‌ ب‌ت‌نا‌کا نه‌بووین، به‌و واتایه‌ی ئا‌کا‌دار نه‌ک‌ر‌ت‌نه‌وه، به‌ل‌کو تێمه‌ ئا‌کا‌دار ک‌را‌نه‌وه و ه‌وش‌یار‌ی‌مان پ‌ت‌د‌را، به‌ل‌ام تێمه‌ سته‌م‌کار بووین، نه‌گه‌رنا پ‌ت‌غه‌مه‌ران (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) و، شوێن‌که‌وت‌وو‌انی پ‌ت‌غه‌مه‌ران، تێمه‌یان ئا‌کا‌دار کرده‌وه، که‌ پ‌و‌ژ‌یک‌ی ئا‌وا چا‌وه‌پ‌یتی تێمه‌یه.

مه سه له ی دووه م:

بته رست و په رستراوه کانیان ده بنه سووته مه نیی دۆزه خ، نجا نه گهر
په رستراوه کانیان په رستراوی راسته قینه بوونایه، نه ده چوونه دوزه خ و، له ویدا نرکه و
نال به کی سه ختیان هیه و هیچیش نایبست:

خوا ده فه رموی: ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ﴾ (۱۸) لَوْ كَانَتْ هَؤُلَاءِ إِلَهًا مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۱۹﴾
لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿۲۰﴾

شیکردنه وهی ئەم، ئایه تانه، له شەش برکەدا:

(۱) ﴿إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ﴾، به دنیایی ئیوه
خۆتان و ئەوهی له جیاتی خوا ده یه رستن، ئەوهی له خوار خواوه ده یه رستن، ئەوهی
ویرای خوا ده یان په رستن، سووته مه نیی دۆزه خن. (حَصَبُ جَهَنَّمَ)، به مانای
ورده به رد دی، به مانای شتی فریادراو دی، ورده به ردیک که فری دده دی، واته:
تیوه چون ورده به رد فری ددرینه دۆزه خه وه، تیوه ش خۆشان و په رستراوانیشتان ناوا
فری ددرینه دۆزه خه وه، وه ک چون به ردیکی ورد به تیژی فری دده دی، تیوه ش
ناوا به تیژی فری ددرینه دۆزه خه وه، یاخود (حَصَبُ) به مانای سووته مه نیی دی،
(حَصَبُ)، لیره دا ناوه به مانای (المرمی به)، ئەوهی فری ددری.

(۲) ﴿أَنْتُمْ لَهَا وَرَدُونَ﴾، تیوه ده یچه ئیو، لیره دا (وَرَدُونَ)، به مانای
چوونه تیان (داخلون)، دی، یتیم وایه بۆیه وشه ی (وَرَدُونَ) به کارهاتوه، چونکه پشش
ده چنه سه ر سوئی و به ترس و له رزه وه ده بیستن، ده زانن چ وه زعیکه، نجا ده یچه ئیو،
کهواته: به ته نکید لیره دا (وَرَدُونَ)، ئەو مانایه ی نه که له سووڤه تی (مریم) دا هاتوه:
﴿وَأِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا﴾ (۲۱)، که له وی واته: هه مووتان

دەبرینه سەر سوێی دۆزەخ، (ثُمَّ نَسِیَ الَّذِينَ أَنْعَمُوا) دواپی ئەوانە ی پارێزێان کردو، دەربازیان دەکەین، ﴿ وَنَذَرُ الظَّالِمِينَ فِيهَا جِثًا ﴾، بەلām سەمکاران بە لەپەپوورو کەوتووپی، لەسەر چۆکان بە جێ دێلێن، لەویدا (وورد)، جیاپە و، لێرە جیاپە، لەوێ واتە: دەچنە سەر سوێی، بەلām لێرە یانی: دەیچنە ئێو، پێشێ دەچنە سەر سوێی، دواپی دەیچنە نیو، پێم وایە حیکمەتی بەکارهێنانی (وَرْدُونَ)، لە جیاتی (داخلون)، لێردا ئەوێ، ئەم مانایە لە تەفسیرەکاندا نەمبینو، بەلām ئیستا هاتە زەینمەوه.

٣- ﴿ لَوْ كُنْتَ هَكَذَا إِلَهًا مَا وَرَدْتُهَا ﴾، ئەگەر ئەوانە پەرستراو بوونایە، پەرستراوی راستەقینە بوونایە، نەدەچوونە ئێو.

٤- ﴿ وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴾، (کەچی ئەک هەر دەیچنە ئێو، بەلکو) هەموویان لەویدا بە هەمیشەیی دەمێننەوه.

٥- ﴿ لَهُمْ فِيهَا زَوْجٌ ﴾، لەویدا هەناسەدانەوه (زفیر) بۆ ئەوان هەیە، (الزفیر: النَفْسُ يَخْرُجُ مِنْ أَقْصَى الرِّئَتَيْنِ لِيَصْغُطَ الْهَوَاءَ مِنَ التَّأَثُّرِ وَالْغَمِّ)، بە کوردیی هەنسک و نرکە و نالە ی پێدەلێن، چونکە (زفیر) پێچەوانە ی (شهیق)ە، کە دەفەرموێ: ﴿ لَهُمْ فِيهَا زَوْجٌ وَسَهْقٌ ﴾، (زفیر)، واتە: هەناسە دان، هەناسە خستنه دەر، هەوا خستنه دەر لە سیەکان، لە ئەنجامی دڵ دا گیران دا، جاری وایە ئینسان هەناسەیهکی قوول دەر داوی، ئەوه پێ دەگوترێ: (زفیر)، (شهیق)یش، واتە: هەناسە هەلمزێن، واتە: نرکە و نالە و هەنسکیکی سەختیان لەویدا هەیە.

٦- ﴿ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴾، ئەوان لەوێشدا هیچ نابیستن، لەبەر زرمە و گرمە ی دۆزەخ و ناپەرەحتیی لەویدا، هیچ قسەیهک نابیستن، یاخود: کۆتەندامی بیستنیان لە دەست دەدەن، یان: مەبەست ئەوێهە کە هیچ قسەیهکی غۆشی تێدا نابیستن، (لا یسمعون فیها کلاماً طیباً) هەموو ئەو واتایانە ی هەن.

مەسەلەى سىيەم:

ئەوانەى پىشتەر بىرىارى پاداشتى چاكى خاويان بۆ دراوه، لە دۆزەخ دوورن،
تەنانەت لە دوورەوهش گوپیستی هەست و خوستى نابن و، بە ھۆى بەلای
داچلە کینەرى گەورەترینشەوه، دلتەنگ نابن و، فریشتەکان پىشوازیان لى
دەکەن و دەلین: ئەوه ئەو پۆزەتانه کە بەتینتان پى دەدرا:

خو ادەفەرموى: ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ
﴿١٧١﴾ لَا يَسْمَعُونَ حَبِيبًا هُمْ فِي مَا اشْتَهَتْ أَنفُسُهُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧٢﴾ لَا يَحْزَنُهُمُ
الْفَرْقُ الْأَكْبَرُ وَتَلَقَّيْنَاهُمُ أَلْمَاحِكَةَ مِمَّا يَوْمَعُوكُمُ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ
﴿١٧٣﴾﴾

شىكردنەوهى ئەم ئايەتانه، لە ھەوت بىرگەدا:

١- ﴿إِنَّ الَّذِينَ سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ﴾. بە دلىياى ئەوانەى پىشتەر لە تيمەوه
ھەرە باشيان بۆ بىرارى دراوه.

٢- ﴿أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ﴾. ئا ئەوانە لەوى دوورخراوەن، لە دۆزەخ دوورن، راناوى
(عنها) بۆ دۆزەخ دەچىتەوه، دوورخراوەن لە دۆزەخ، ئنجا کە دەفەرموى: ﴿سَبَقَتْ لَهُمْ
مِنَّا الْحُسْنَىٰ﴾ (مجاڤ فى ثبوت الأمن فى الماضي)، ئەمە مەجازە بۆ چەسپاندنى دلىياى
و ئەمىنى لە پابردوودا، يالى: پىشتەر ئەو بىرارىيان بۆ درلو، (العسنى: الحالة الحسنه فى
الدين)، ھالەتى باش لە دىندارىدا، ئەوانەى کە پىشتەر بىرارىيان بۆ دراوه، خوا ھىدايەتى بە
قسەت کردوون لەبەر ئەوهى شايستەى بوون، ئەوانە لە دۆزەخ دوورن.

واتايەكى دىكەى: ئەوانەى کە پاداشتى ھەرە باشيان بۆ بىرارى دراوه لە لاين
خواوه، لەبەر ئەوهى لە دنيا دا خواھنى خەسلەتى ھەرە باش بوون، کە نيمان و

تەقوا بووه، لە دوا پوژیشدا پاداشتی ھەرە باشیان دەبێ لە لایەن خواوەو
ئەوھیان بۆ پڕیار دەدری، ئا ئەوانە لە دۆزەخ دوورن.

۳- ﴿لَا يَسْمُوتُ حَبِيبَهَا﴾، تەنانەت گوتیبیستی ئەو دەنگەش نابن کە لە
دووڕەوێش دەبێستری، کەواتە: ھێندە ئی دوورن، لە دووڕەوێش دەنگی نەبێستن،
مانای وایە ئەک ھەر لە دۆزەخ نزیك نابنەو، بگرە لە دووڕەوێش دەنگی نابێستن.

۴- ﴿وَهُمْ فِي مَا أَشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ خَالِدُونَ﴾، ھەرۆھا ئەوان لەوێدا، لە ھەرچی
دا کە ئەفسیان ئارەزوومەندیەتی و ئارەزووی دەکات، بە ھەمیشەیی دەمیئەو، واتە:
لە بەھەشتەکانی خوادا، کە ھەرچی ئەفسیان ئارەزووی بکات، لەوێدا ھەبە.

۵- ﴿لَا يَحْزَنُهُمُ الْفَرَعُ الْأَكْبَرُ﴾، گەورەترین داچڵەکێنەر دلتەنکیان ناکات،
(الْفَرَعُ: نَفْرَةُ النَّفْسِ وَإِنْقِبَاضُهَا مِمَّا تَتَوَقَّعُ أَنْ يَحْصُلَ لَهَا مِنَ الْأَمْرِ)، (فَرَعٌ) بریتێ لە ترسان و
سەلمینەوێ ئەفس و رێک ھاتنی ئەفس، لەویدا کە مەترسی ھەبە و، لە تازارو
تیش، تووشی ببیت، (الْفَرَعُ الْأَكْبَرُ)، واتە: گەورەترین ترس، کە خەلک بە ھۆبەو
دادەچڵەکن و، رێک دێ و ئارەحەت دەبێ، ئەوانە ئەو گەورەترین داچڵەکێنەر
ئارەحەتکەرە، دلتەنکیان ناکات.

۶- ﴿وَنَلَقَّاهُمُ الْمَلَكُ﴾، ھەرۆھا فریشتەکان پێشوازیان لێدەکەن، (تَلَقَّيْ)
بریتێ لەوێ شتیک بەرەو ڕووی بچێ، وەک پێژ لێگرتن و پێشوازیبیکردن.

۷- ﴿هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ﴾، پێیان دەتێن: ئەو ئەو پوژەتان بوو،
کە ئێوە پێشتر بەلێنتان پێ دەدرا، ئەو ئەو پوژەتان بوو کە موژدەتان پێدەدرا، کەواتە:
خوێشی لە خوتان و پیرۆزباییان ئی دەکەن و پێشوازییان دەکەن.

مەسەلەي چۈرەم:

پۇژىك دىي خۈا ئەۋەي دروستىكردوۋە (ۋاتە: گەردوون) ۋەك تۆمارى نووسىن دەپچىنەۋە، دەيگىرتەۋە ھالەتى سەرەتاي كە ئىيەۋە ھاتوۋە:

خۈا دەفەرەمۆي: ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السَّجِلِ لِلْكُتُبِ كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ ثُمِّدُهُ، وَعَدَا عَلَيْنَا إِنَّا كُنَّا فَاعِلِينَ﴾ (۱۰۰).

شىكىردنەۋەي ئەم ئايەتە، لە پىنج بىرگەدا:

۱- ﴿يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ﴾، ئەو پۇژە كە ناسمان دەپچىنەۋە، (الطّي: ضِدَّ النُّشْرِ وَرُدُّ بَعْضِ أَعْضَاءِ الْجِسْمِ اللَّيْنِ الْمَطْلُوقِ عَلَى الْبَعْضِ الْآخَرِ)، شتىكى نەرم كە بەرھەلدا كراۋە و پان راخراۋە و بلاۋ كراۋە، ھەندىكى بخەيەۋە سەر ھەندىكى، دەگوتى: (الطّي)، پىچرانەۋە و پىك نوشتىن، يانى: ئەو پۇژە كە ناسمان پىك دەنوشتىن و دەپچىنەۋە و خىرى دەكەينەۋە سەر يەك.

۲- ﴿كَطَيِّ السَّجِلِ لِلْكُتُبِ﴾، ۋەك پىچرانەۋەي تۆمارىك كە شتى تىدا نووسراۋە، وشەي (سجل) ھەم بە ماناي ئەو پەرى كە شتى تىدا دەنووسى، ھاتوۋە، ھەم بە نووسەرى ئەو پەرىش دەگوتى، ۋاتە: ۋەك چۆن باباي نووسەر شتىك كە دەنووسى، ھەلى دەۋىزىن و پىكى دەنووشتى و دەپچىنەۋە، ئىمەش ئاۋا ناسمان دەپچىنەۋە، ئەمە ۋاتايەكى.

يان: ۋەك چۆن ئەو تۆمارەي كە شتى تىدا نووسراۋە، دەپچىرتەۋە، ئىمەش ئاۋا گەردوون دەپچىنەۋە، وشەي (كُتُب)، خويندراۋىشەتەۋە: (كِتَاب)، (كُتَي السَّجَلِ للكتاب)، ھەردوۋ خويندەۋەكەي ھاتوون و يەك ماناشيان ھەيە.

۳- ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ﴾، وهك يه كه م جار نهو دروستكراوه مان دروست كرده، ناوا ده يگيرينه وه، وشه ي (خلق) ليره دا به ماناي (مخلوق) ده، نهو دروستكراوه، نهو گهر دوونه، وهك يه كه م جار هيتامانه دي، ناوا ده يگيرينه وه بو نهو حالته ته.

تیشكيك له سهر رسته ي: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ﴾

(البَدْء: الْفِعْلُ الَّذِي لَمْ يَسْبِقْهُ مِمَّا لَيْسَ بِهِ) (بَدْء) برتیه له كرده وه يهك كه هاوو پنه ي پيش نه كه وتبي، يه كه م جار نهو گهر دوونه خوا چوني هيتاوه ته دي، ناوا دوا جار ده يگيرينه وه بو نهو حالته ته ي، تيمه پيشتر له تفسيري سوورده تي (يونس) دا، باسي نه وه مان كرد، هه روه ها لهم سوورده تش، له تفسيري نهو نايه ته دا كه ده فه رموي: ﴿أَوَّلَ بَرٍّ أَتَيْنَا كَفَرُوا أَن السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كَانَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَاهُ سَمَاءً وَتَرًا كُلَّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ﴾، تاماژه مان پيدا.

نو ترين بيردوزهش له وباروه ته وه يه كه هم گهر دوونه، له نه نجامي ته قينه وه يه كي گه وره دا پهيدا بووه، كه پتي ده گوتري: ته قينه وه ي گه وره (Big Bang)، (الانفجار الكبير) نه وه ي ته قيه وه ته وهش ته نيكي يه كجار يه كجار كچه بووه، كه به كه ي گهر دووني (الوحدة الكونية) يان هيلكه ي گهر دووني (البيضة الكونية) ي پنده گوتري به ئينگليزي سينكولاريتي (Singularity)، ده لين: به رده وام كه هكه شان هكان و نه ستيره كان ليك دوور ده كه نه وه تاكو كاتي ك كه خوا ده زاني، جار يكي دي كه هم گهر دوونه دپته وه يهك و، لهو حالته ي مادده ي ساده ي كه ليوه ي ده ست پي كرد، ده گهر پته وه بو نهو حالته ته، كه ههر خوا ده زاني چونه، به ههر حال نه وه تاماژه يه به وه، به لام تاماژه ي به شتيكي دي كه ش تيدا هه يه: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ﴾، ده گونجي مه به ست پتي مرؤفه كان بن، ياني: مرؤفه كامان پيشتي چون هيتاونه دي، ناوا ده يانگيرينه وه بو نهو حالته ته.

٤- ﴿وَعَدَّا عَلَيْنَا﴾، ئەو بە ئێتیکە لەسەر ئێمە.

٥- ﴿إِنَّا كُنَّا فَعَلِيلٌ﴾، بە دنیایی ئێمە ئەنجامدەری ئەوین.

ئەنجا بەو مانایە ی دوو هەڵەیان کە مەبەست پێی مەڕۆفەکان بێ، ئەم فەرماشتە هەیه:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمَا، قَالَ: قَامَ فِينَا رَسُولُ اللَّهِ ﷺ غَطِيئًا بِمَوْعِظَةٍ فَقَالَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنُّكُمْ تُخْشَرُونَ إِلَى اللَّهِ خِفَاءَ غُرَاءَ غُرْلًا، ثُمَّ تَلَا: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ، وَعَدَّا عَلَيْنا إِنَّا كُنَّا فَعَلِيلٌ﴾ (أخرجه الطيالسي: ٢٦٣٨، وأحمد: ٢٢٨١، والبخاري: ٤٣٤٩، مسلم: ٢٨٦٠، والترمذي: ٣١٦٧، والنسائي: ٢٠٨٧).

واتە: عەبدوللای کۆری عەباس (خوا لە خۆی و بابی رازی بێ) دەلێ: پیغەمبەری خوا ﷺ پۆزێک هەلسا و تاریداو نامۆزگاری کردین، فەرمووی: ئەو خەلکینە! ئێو بۆ لای خوا کۆدەکرێنەو بە پێخواسی و بە ڕووتیی و بە سۆنەت نەکراویی، ئەنجا ئەو ئایەتە ی خۆتێندەو: ﴿كَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ، وَعَدَّا عَلَيْنا إِنَّا كُنَّا فَعَلِيلٌ﴾، وەک یەکە مەجار دروستکراومان هێناوێتە دی، ناوا دەیکێرێنەو، ئێمە ئەنجامدەری ئەوین.

ئەگەر مەبەست پێی مەڕۆفەکان بێ، یانی: چۆن لە داکی خۆیان بوون، ناوا دەیانکێرێنەو بۆ ئەو حالەتە ی ئێنسان تێیدا لە داکی دەبێ، بێ بەرگ و پۆشاک و بێ پێلاو، هیچ گۆرانیگ بەسەر جەستەیدا نەهاتو، دەیکێرێنەو بۆ ئەو حالەتە.

بەلام ئەگەر مەبەست پێی گەردوون بێ بە گشتیی، یانی: ئەو بوونە چۆن لە خالیکەو دەستپێکردو، دەیکێرێنەو بۆ ئەو حالەتە و خالی دەستپێکی.

مەسەلەي پىنجەم:

خوالە زەبۇوردا دۋاي تەۋرات تۆماری كىردۈە كە بەندە شايستەكانى سەرزمىن بە مىرات دەگىرن، ئەمەش پەندى بە ئامانچ گەيەلەرە بۇ خواپەرستان و، پىنچەمبەرى كۆتايىش ﷻ بەزەيى خواپە، بۇ سەرچەم جىهانىيان:

خوالە دەفەرمۇئى: ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ (١٠٥) ﴿إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِقَوْمٍ عَاكِفِينَ﴾ (١٠٦) ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ (١٠٧) ﷻ

شىكىردنەۋەي ئەم ئايەتەنە، لە پىنج بىرگەدا:

١- ﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ﴾، بە دۇنيايى ئىمە لە زەبۇوردا تۆمارمان كىردۈە و نووسىومانە، خوئندراۋىشەتەۋە: (فِي الزُّبُر).

أ- ئىنجا ئەگەر (الزُّبُور) بى، دەگونجى بە ماناي كىتىب (كىتاب) بى بە مۇتەلەقى، يانى: لە كىتىبى خۇماندا، ئەۋىش بىرىتى بوۋە لە ۋەحىيى خوا، كە دۋاي نووسرانەۋەي، كراۋە بە كىتىب، ئىنجا بە ئىعتىبارى خوئندرانەۋەي پىتى دەگوتىرى: قورئان و، بە ئىعتىبارى نووسران، پىتى دەگوتىرى: كىتىب و، بە ئىعتىبارى ئەۋە كە بە شىۋەيەكى پەنھان بۇ پىنچەمبەران ھاتۈە، پىتى دەگوتىرى: ۋەحىي و، بە ئىعتىبارى ئەۋە كە راستىيەكان دەخاتەۋە بىر مەۋقەكان، پىتى دەگوتىرى: (ذكىر)، دەفەرمۇئى: ئىمە لە زەبۇوردا كە دەگونجى كىتىب بى، بە گىشتىي ياخۇد مەبەست ئەۋ كىتبە بى كە بە داۋود دراۋە: ﴿وَمَا آتَيْنَا دَاوُدَ زُبُورًا﴾ (٥٥) ﷻ. الإسرائ، كە لە پەيمانى كۆندا بە (مزامىر)، كە كۆي (مزمور)ە، ھاتۈە.

ب- ئەگەر بە (الزُّبُر) پىش بخوئندرىتەۋە، يانى: لە كىتبەكاندا، نووسىومانە.

٢- ﴿مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ﴾، دواى زىكر، زىكرىش يان: دواى ئەوهى راستىيەكانمان
پوونكردوونەوه، ياخود (الذِّكْر)، ناوێكه بۆ تەورات، يان سىفەتى تەوراتە، واتە: دواى تەورات،
چونكه خوا دەفەرموى: ﴿وَلَقَدْ مَاتَنَّا مُومِنٌ وَهَرُونَ الْفِرْقَانِ وَضِيئَةً وَوَكَّرَ السَّنِينَ﴾
﴿١٨﴾، واتە: مووسا و ھاروون (فوقان و ضياء و زىكر) مان پىدايوون بۆ پارىزكاران.

ئىجا ئايا خوا چى تۆماركردوه و چى نووسيوه لە زەبووردا، دواى زىكر؟!

٣- ﴿أَنْتَ الْأَرْضَ يَرْثُهَا عِبَادُ الصَّالِحِينَ﴾، كه سەرزه مەين بەندە شايستەكانم
بە ميراى دەگرن، ئايا مەبەست لە زەوى، ئەم زەمىنەى دنيايە؟ ياخود مەبەست لە
زەوى، سەر زەمىنى بەهەشتە؟ ھەردوو ك ئەگەرەكەى ھەن.

أ- بە نىسبەت سەرزه مەينى بەهەشتەوه، خوا دەفەرموى: ﴿وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ
الَّذِى صَدَقْنَا وَعَدَهُ وَأَرْزَأَنَا الْأَرْضَ نَبَوًّا مِنْ آلِهَتِهِ حَيْثُ نَشَاءُ فِيمَ أَجْرُ
الْعَمَلِينَ﴾ ﴿٧١﴾، الزمر، واتە: پارىزكاران گوتيان: ستايش بۆ ئەو خوايەى بە ئىنى لەگەڵ
تيمەدا پاست برده سەرو سەرزه مەينى، (سەرزه مەينى بەهەشتى) كرده ميراى تيمە، تيمە
لە ھەر شوئىكى بەهەشتدا مانەوى نىشتە جى دەبين.

ئەگەر مەبەست پى ئەوھيان بى، واتە: خوا تۆمارى كردوه كه سەرزه مەينى بەهەشت
لە گرهوى بەندە پەسندو چاكەكانى خوا دا يە و، ئەوان بە ميراى دەگرن.

ب- ئەگەر مەبەست ئەم سەرزه مەينەى دنياش بى، ديسان ئەوانەى كه شايستە بن
لەم سەرزه مەينى دنيا، دەبنە ھوكمران و بالادەست، دەبى شايستە بن، لێرەدا
(الصَّالِحِينَ) ئەگەر ئەوهى يەكەم بى واتە: بۆ خوا صولھاوبن، بە ئلم ئەگەر ئەمەيان
بى واتە: بۆ ژيانى دنيا صولھاوبن، شايستە بن، بە توانبن، زانابن، شارەزابن، كراوەبن،
لێھا تووبن، ئىجا دەبنە ھوكمران و دەستەلاتدار لە زەويدا، ھەلبەتە بە ھوى ئايىن و
بەرنامەى خوا و بەندايەتتى بۆ خواشەوه، بە تەكيد بۆ مەرفەكان شايستەيى ئەوھيان
دەبى، كه خوا لەسەر زەويدا ھوكمرانيان پييدات، ھەروەك ھاوہ لانی پيغەمبەر ﷺ
وابوون و جيلەكانى دوايى موسلمانان زۆريان وابوون، ھەر بۆيەش دوايى دەفەرموى:

۴- ﴿إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا لِّقَوْمٍ عٰكِدِيْنَ﴾، يىگومان لەو دەدا پەندو نامۆزگارىيە کى به نامانچ گەيەنەر هەيە بۆ کۆمەلێکی خواپەرست، واتە: ئەوانەى کە خواپەرست بن و، بەندايەتیی بۆ خوا بکەن، بە هۆی بەندايەتیی بۆ خواو، وایان لى دى بە کە لکی ئەو دە یێن، سەر زەمینی خوا بە میرات بکرن و خوا بالادەستیان بکات.

۵- ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ﴾، خوا پێغەمبەرى خاتەم ﷺ دەدوێت: تۆشمان نەناردووە مەگەر بەزەیی بى بۆ تیکرای جیهانییان، پێغەمبەرى خوا ﷺ پەرەمەت و بەزەیی خواپە بۆ تیکرای خەلکی، نەیفەرموە: (رحمة للمسلمين)، فەرموویەتى: (رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ)، ئىنجا بەشەر هەمووی پێی دەگوترى: جیهان (عالم) (عالم الإنس)، (عالم الجن)، (عالم الملائكة)، (عالم الشجر)، (عالم النبات)، (عالم الجماد) پێغەمبەرى خاتەم (محمد) یش ﷺ ئەو پەيام و بەرنامەى خوا پێدا ناردووە، ئەگەر بچەسپى، ئەو پەيام و بەرنامەى، مایەى پەرەمەت و بەزەیی خواپە، بۆ تیکرای دروستکراوەکان، لەو باردووە چەند فەرمايشتیکی پێغەمبەر ﷺ هەن:

۱- پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿إِنِّي لَمْ أُبْعَثْ لَعَنًا، وَإِنَّمَا بُعِثْتُ رَحْمَةً﴾ (آخره مسلم برقم: ۲۵۹۹).

واتە: من بە نەفرینکەر نەتێردراوم، بەلکو بە پەرەمەت و بەزەیی تێردراوم، پەوانەکراوم.

۲- پێغەمبەر ﷺ دەفەرموێ: ﴿اللَّهُمَّ إِنَّمَا رَجُلٌ مِنْ أُمَّتِي سَبَّيْتَهُ فِي غَضَبِي، أَوْ لَعَنْتَهُ لَعْنَةً، فَإِنَّمَا أَنَا رَجُلٌ مِنْ وَلَدِ آدَمَ، أَغْضَبَ كَمَا يَغْضَبُونَ، وَإِنَّمَا بَعَثَنِي رَحْمَةً لِّلْعٰلَمِيْنَ، فَاجْعَلْهَا صَلَٰةً عَلَيْهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ﴾ (آخره أحمد: ۲۳۷۵۷، وأبو داود: ۴۶۵۹، والبخاري في الأدب المفرد: ۲۳۴، والبخاري: ۲۵۴۲).

واتە: ئەى خواپە! هەر پیاویک لە ئۆمەتەى خۆم قسەىەکم پێ گوتی، لە کاتى تۆرەبووئەدا، یان نەفرینیکم لى کردی، من پیاویکم وەک پۆلەکانى نادەم، تۆرە دەبم وەک چۆن ئەوانیش تۆرە دەبن، بەلام خوا منى بە پەرەمەت

ناردوه بۆ هه موو جیهانییان (بۆیه تهو قسه یه ی پیم گوتوه و، نهو نه فرینه ی لیم کردوه) له رۆژی قیامه تدا بۆی بکه به به زه یی، واته: له خوا پاراوه ته وه که هه ر که سی قسه ی پین گوتبین و نه فرینه ی لێ کردبین، بۆی بکات به مایه ی په حمه ت و به زه یی.

٣- پیغه مبه ر ﷺ ده فه رموی: (إِنَّمَا أَنَا رَحْمَةٌ مُّهِدَاةٌ) (أَخْرَجَهُ الْحَاكِمُ: ١٠٠، وَقَالَ: هَذَا حَدِيثٌ صَحِيحٌ عَلَى شَرْطِهِمَا، وَقَالَ الذَّهَبِيُّ فِي التَّلْخِصِ: عَلَى شَرْطِهِمَا، وَتَفَرَّدَ الثَّقَةُ مَقْبُولٌ، وَأَخْرَجَهُ الدَّارِمِيُّ: ١٥، قَالَ حُسَيْنٌ سَلِيمٌ أَسَدٌ: إِسْنَادُهُ صَحِيحٌ وَلَكِنَّهُ مَرْسَلٌ).

واته: به دنیایی من ته نیا به زه یه کی خه لاتکراوم (بۆ مروڤایه تی).

مه سه له ی شه شه م:

فه رمان کردنی خوا به پیغه مبر ۷ که به کتایی خوا رابگه یه نی له
 په رستراویتییدا و بلی: نه وه هه مووتانم به به کسانیی ناگادار کرده وه، ناشزانم
 به لینی خوا نیزیکه یان دووره و، خواش ناشکرا و په نهان ده زانی و، په نگه
 نه و دوا خستنه ی نه و به لینه ش {نجا نه گهر سزایه، نه گهر هاتنی قیامه ته}
 تاقیکردنه وه و گوزهرانیکی کایی و که م بن بو تیوه، پاشان خوا پارانه وه ی
 پیغه مبر ۷ باس ده گات، ده فهرموئی: خوایه! به هق دادوه ریی بکه و، له
 به رانبر نه وه شدا که کافره کان ده یلین و وه صفی ده که ن، په نا پیراوی من،
 به س خوا ی خاوه ن به زه یی و میهره بانیی پتسنوره:

خوا ده فهرموئی: ﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحِي إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَحْدٌ فَهَلْ أَنْتُمْ
 مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَإِنْ قُلْتُمْ مَا أَذْنُكُمْ عَلَىٰ سَوَابٍ وَإِنْ أَذْرَتْ أَقْرَبُ أَمْ بَعِيدٌ
 مَا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ ﴿١١٠﴾ وَإِنْ
 أَذْرَىٰ لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَنْعٌ لِّىَ جِينٍ ﴿١١١﴾ قُلْ رَبِّ أَحْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ
 عَلَىٰ مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾﴾.

شیکردنه وه ی ئه م، ئایه تانه، له یازده برکه دا:

١- ﴿قُلْ إِنَّمَا يُوحِي إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ إِلَهٌُ وَحْدٌ﴾، بلی: به دنیایی من به س
 نه ودم بو سروش ده کړی (له باره ی په رستنی خواوه)، که په رستراوی تیوه به ک په رستراوه،
 نه ویش خوایه ۷، تیمه ده لاین: (لا إله إلا الله)، واته: جکه له خوا هیچ په رستراویک نیه،
 په رستراوی به هق، نه گهرنا په رستراوی به ناهق زورن.

(٢) ﴿فَهَلْ أَسْرَسِلْمُونَ﴾، واته: تنجا نایا ټیوه له دواى نهم پروونکردنه ده یهو، نهو راگه باندنه پروون و پوښنه، ملکه چن بو خوا، که ته نیا نهو بپه رستن و، واز له هاوبه ش بو خوا دانان (الإشراك بالله) پټن؟!

(٣) ﴿فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ ءَاذَنُكُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ﴾، تنجا نه گهر پشتمان ټيکړد، پوښتن و وازيان هټا، واته: پروويان له هه ق وهرچه رخاند، نهوه هه مووتانم به يه کسانى ناگدار کردوټه وه، (ءَاذَنُكُمْ: أي علمتکم)، ناگدارم کردوونه وهو، هوښيارم کردوونه وه، (سَوَاءٍ: مستو، أي مستوین في إعلامکم به)، واته: هه مووتان ودک يهک ناگدارم کردوونه وه، جيايم پټ نه کردوون، يه کټيک چاک ناگدار بکه م و يه کټيک خراپ.

(٤) ﴿وَإِنْ أَذْرَىٰ أَقْرَبٌ أَم بَعِيدٌ مَّا تُوعَدُونَ﴾، ناشزانم: نایا نه وهی به ټيټتان پټ دهری، نيزيکه يان دووره؟ نه وهی به ټيټيان پټ دهری:

أ- ده گونجی مه به ست پټی هاتنی ناخير زه مان بټ.

ب- ده گونجی مه به ست پټی هاتنی قیامت و هه لسانه وه و زيندوو کرانه وه بټ.

ج- ده گونجی مه به ست پټی به لآو سزای دنيا بټ.

د- ده گونجی مه به ست پټی نهو هه په شهيه بټ که ټیوه له دنيا دا، دوايی له به رانه بر نه هلی نیسلامدا شکست ده خوڼ.

گرنگ نه وه يه من نازانم نه وهی که به ټيټتان پټ دهری و هه په شهيه تان پټ لټده کړی، نيزيکه يان دووره؟

(٥) ﴿إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ﴾، به دنيايی نهو (خوا) قسه ی ناشرکرا و به دهنگی به رز ده زانټ.

(٦) ﴿وَيَعْلَمُ مَا تُكْتُمُونَ﴾، ده شرانټی نه وهی په نهانی ده کهن و ده پشپړنه وه، يانی: (وما تکتومون من القول)، نهو قسه يه ی که په نهانیشی ده کهن، نه ویش ده زانټ و، نه وده ش که به ناشرکراش ده کهن، ده يزانټ.

١١- ﴿عَلَّامَاتُ سَمَوَاتٍ﴾، لەسەر ئەوێی که ئێوه دەڵێن، واتە: لەسەر ئەوێی که ئێوه زمانتان وەصفی دەکات:

أ- لە بارەى خواوە ﷻ،

ب- لە بارەى قورئانەوه.

ج- لە بارەى موحەممەدەوه ﷺ کۆتا پیغەمبەرى خوا.

د- لە بارەى ئیسلامەوه، واتە: ئەو قسانەى که ئێوه بە ناهەقى لە بارەى خواوە دەیانکەن، که هاوبەشى هەیه و ڕۆڵەى هەیه، هەروەها لە بارەى قورئانەوه که دەڵێن: ئەفسانەى پیشینانەو موحەممەد ﷺ لە خۆیەوه هەڵبەستەوه و، کەسى دیکە فێرى کردووە، دیسان لە بارەى موحەممەدەوه ﷺ که دەڵێن: لە خۆوه لافى پیغەمبەرایەتیی لێدەدا، یاخود جادووگەرە، یان شیتە، هەروەها لە بارەى ئیسلامەوه، ئەو شتە ناهەقەنەى که لەبارەیهوه دەیانڵێن: من پشتم بە خوا قابیمە و، خواى منیش خاوەنى ئەوپەرى میهرەبانى و بەزەبیه و، هەر ئەویش پشت پێهەسترا و و داواى یارمەتیلتێکراوه، لە بەرانبەر ئەو قسانەدا که ئێوه دەیانکەن.

واتە: بۆ بەتاککردنەوهو، پووچەڵکردنەوهى ئەو قسانەى ئێوه، پشتم بە خوا قابیمە، که خوا بە هۆى دابەزاندنى قورئان و سوورەتەکانى قورئانەوه، ئەو قسانەى ئێوه، وەک بڵقى سەر ئاو بپوچیتیتەوه، هەر واش بووه.

لێرهەدا زۆر سوپاس و ستایشى خوا دەکەین، که کۆتایی بە تەفسیرو لیکدانەوهى ماناو مەبەستەکانى ئایەتە موبارەکەکانى سوورەتى (الانبیاء) دێنین، لە خواى پەرورەدگار دەپاڕێنەوه بە لوتف و کەرەمى خۆى یارمەتییمان بدات، تێمەش لەسەر ڕێبازى پیغەمبەرى خاتەم ﷺ بەردەوام بین و، یارمەتییمان بدات هەرچى زیاتر لە قورئان تێبگهین و، زیاتر پێوهى پابەندبین، هەم تێبگهین، هەم تێیدا پێبگهین، خۆمان و دەورووبەرمان، لەو نوورو بەرەکتەى قورئان و

ئىسلام بە ھرمەند بىن، ھەم ژيانى دنيامان پر لە بەختەوهرىي بى، ھەم لە دواپۆزىش دا سەرفرازو شادمان بىن.

دواپیداچوونەوہ :

٢٩/١٠/٢٠٢٠ ز -- ١٢ / رەبىعى يەكەم / ١٤٤٢ ك

نیوه رۆک

- پێشه‌کی نهم ته‌فسیره به‌گشتیی ٥
- به‌رچاو پروونییه‌کی گزنگ له‌باره‌ی نهم ته‌فسیره‌وه ١٠
- پێشه‌کی نهم به‌رگه ١٢
- أ- له سووره‌تی (طه) دا: ١٢
- ب- له سووره‌تی (الأنبياء) دا: ١٣

ته‌فسیری سووره‌تی طه

- ده‌ستپێک ١٧
- پێناسه‌ی سووره‌تی (طه) و باب‌ه‌ته‌کانی ١٧
- ١- ناوی نهم سووره‌ته: ١٧
- ٢- ریزه‌بندی له‌ موضعه‌ف و هاتنه‌ خواردا: ١٨
- ٣- شوێنی دابه‌زینی: ١٨
- ٤- ژماره‌ی ئایه‌ته‌کانی نهم سووره‌ته: ٢٣
- ٥- نیوه‌رۆکی: ٢٤
- ٦- دابه‌شکردنی ئایه‌ته‌کان بۆ چه‌ند ده‌رسیک: ٢٥
- ده‌رسی یه‌که‌م ٢٧

- پێناسه‌ی نهم ده‌رسه ٢٩
- مانای ده‌قاو ده‌قی ئایه‌ته‌کان ٢٩
- شیکردنه‌وه‌ی هه‌ندێک له‌ وشه‌کان ٣٠
- مانای گشتیی ئایه‌ته‌کان ٣٢
- مه‌سه‌له‌ گزنگه‌کان ٣٦

د هرسى دوهم..... ٤٣

- ٤٥..... پېنځه نهم دهرسه
 ٤٧..... مانای دهقاو دهقی نایه ته کان
 ٥٠..... شیکردنه وهی هه نډیک له وشه کان
 ٥٥..... مانای گشتی نایه ته کان
 ٦٦..... مهسه له گرنگه کان
 ٩٢..... کورته باسیتک:
 ١١١..... وه لڼمه کهی مووسا و دوو به لکه ی نکو و لیلینه کراو له سر بوونی خوا:

د هرسى سیمه..... ١٢١

- ١٢٣..... پېنځه نهم دهرسه
 ١٢٥..... مانای دهقاو دهقی نایه ته کان
 ١٢٧..... شیکردنه وهی هه نډیک له وشه کان
 ١٢٩..... چه ند زانیاریه ک له په یمانی کوڼه وه:
 ١٣٠..... مانای گشتی نایه ته کان
 ١٤٢..... مهسه له گرنگه کان
 ١٥٧..... پېنځه نهم دهرسه و چوار جوړه کهی
 ١٥٧..... جادوو، زانایان و شاره زایان به گشتی کردوویانه به چوار جوړ:
 ١٦٣..... پېنج ورده سهرنج

د هرسى چوارهم..... ١٧٣

- ١٧٥..... پېنځه نهم دهرسه
 ١٧٧..... مانای دهقاو دهقی نایه ته کان
 ١٧٩..... شیکردنه وهی هه نډیک له وشه کان
 ١٨٤..... مانای گشتی نایه ته کان
 ١٩٥..... مهسه له گرنگه کان

- ٢٠٦..... ئايا ساميرى كى بووه؟
- ٢١٧..... سى وردە سەرنج
- ٢٢٥..... ئايا مووسا هەقى بووه، يان ھاروون؟
- ٢٣٥..... قسە دا برين له ئەھلى بیدعەت و ھەلۆستەيەك:
- ٢٣٨..... سى جوړە ليكدانەو ھە بۆ بيانووى ساميرى له دروستکردنى (كۆلك) ەكەدا
- ٢٤١..... دەرسى پىنجەم
- ٢٤٣..... پىناسەى ئەم دەرسە
- ٢٤٤..... مانای دەقاو دەقى ئايەتەكان
- ٢٤٥..... شيكردنەو ھى ھەندىك له وشەكان
- ٢٤٨..... مانای گشتى ئايەتەكان
- ٢٥٦..... مەسەلە گرنگەكان
- ٢٦٣..... حالى چىايەكان له دواړوژدا، له پىنج قوناغ دا كورت ھەلدى:
- ٢٧٢..... لەنيوان پەلە كردن و خيړايى كردن دا:
- ٢٧٣..... لەو بارەو ھە با ئەو دوو قەرموودەيە پىنين:
- ٢٧٤..... لەكۆتايى ئەم دەرسەدا دەلئين:
- ٢٧٧..... دەرسى شەشەم
- ٢٧٩..... پىناسەى ئەم دەرسە
- ٢٨٠..... مانای دەقاو دەقى ئايەتەكان
- ٢٨١..... شيكردنەو ھى ھەندىك له وشەكان
- ٢٨٤..... مانای گشتى ئايەتەكان
- ٢٩٠..... مەسەلە گرنگەكان
- ٢٩١..... دوو پرسىار لەبارەى ئادەمەو ھە و ھەلەمەكەيان :
- ٢٩٩..... بەھەشتى ھەميشەي، يان باخىكى سەر زەوى؟!
- ٣١١..... ھەلەمى سى پرسىار:

- دەرسى ٢١٣..... دهوتهم
- ٢١٥..... پټناسهى ئەم دەرسه
- ٢١٦..... مانای دهقاو دهقى نایهتهکان
- ٢١٧..... شیکردنهوهى هه‌ندیک له وشه‌کان
- ٢١٨..... مانای گشتی نایهتهکان
- ٢٢٢..... مه‌سه‌له گرنگه‌کان
- ٢٢٤..... نوکته‌یه‌کی پ‌ه‌وانیژی:
- ٢٢٨..... دوو کورته سه‌رنج
- ٢٣٥..... وه‌رگرتی دوو حوکمی گرنگ له‌م نایه‌ته به‌پ‌ژه:

ته‌فسیری سوو‌پ‌ه‌تی الانبیاء

- ٢٤٢..... ده‌ستپ‌یک
- ٢٤٣..... پ‌ت‌ناسه‌ی سوو‌پ‌ه‌تی (الانبیاء) و باب‌ه‌ته‌کانی
- ٢٤٣..... (١)- ناوی ئەم سوو‌پ‌ه‌ته:
- ٢٤٤..... (٢)- شو‌ئ‌نی دابه‌زینی:
- ٢٤٥..... (٣)- پ‌یزبه‌ندی له‌ مو‌صح‌ف و له‌ دابه‌زین دا:
- ٢٤٦..... (٤)- ژماره‌ی نایه‌ته‌کانی:
- ٢٤٦..... (٥)- ن‌یو‌ه‌ړ‌و‌کی:
- ٢٤٧..... (٦)- تابه‌مه‌ندیه‌کانی:
- ٢٤٨..... (٧)- دابه‌ش‌کردنی ی‌و‌ چه‌ند ده‌رس‌یک:
- ٢٥١..... ده‌رسى یه‌که‌م

- ٢٥٣..... پ‌ت‌ناسه‌ی ئەم دەرسه
- ٢٥٥..... مانای دهقاو دهقى نایهتهکان
- ٢٥٦..... شیکردنهوهى هه‌ندیک له‌ وشه‌کان

۳۵۹..... ماناي گشتىي ئايەتە كان

۳۶۶..... مەسەلە گىزىگە كان

۳۸۷..... دەرسى دوۋەم

۳۸۹..... پىتناسەي ئەم دەرسە

۳۹۰..... ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتە كان

۳۹۲..... شىكرىدەنەۋەي ھەندىك لە وشە كان

۳۹۶..... ماناي گشتىي ئايەتە كان

۴۰۶..... مەسەلە گىزىگە كان

۴۳۱..... چەند قىسەيەك لە بارەي بەرگە ھەۋاي دەۋرى زەۋىيەۋە:

۴۳۷..... دەرسى سىيەم

۴۳۹..... پىتناسەي ئەم دەرسە

۴۴۱..... ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتە كان

۴۴۲..... شىكرىدەنەۋەي ھەندىك لە وشە كان

۴۴۵..... ماناي گشتىي ئايەتە كان

۴۵۴..... مەسەلە گىزىگە كان

۴۷۳..... دەرسى چۈرەم

۴۷۵..... پىتناسەي ئەم دەرسە

۴۷۶..... ماناي دەقاۋ دەقى ئايەتە كان

۴۷۸..... شىكرىدەنەۋەي ھەندىك لە وشە كان

۴۸۱..... ماناي گشتىي ئايەتە كان

۴۹۲..... مەسەلە گىزىگە كان

۵۰۹..... كورە باسىك دەربارەي ۋە ئالمى نىبراھىم عليه السلام:

۵۰۹..... گەۋرەكە يان شكاندوۋنى

- دەرسى پښتجهم ۵۲۵
- پښتانهى تهم دەرسه ۵۲۷
- ماناى ده‌ڦاو ده‌قى نايه‌ته‌كان ۵۲۹
- شېكر دهنه‌وهى هه‌ندېك له وشه‌كان ۵۳۱
- ماناى گشتيى نايه‌ته‌كان ۵۳۵
- مه‌سه‌له‌ گرنگه‌كان ۵۴۵
- كورته باسېك ۵۵۲
- نۆ (۹) هه‌لوه‌سته‌ى كورت له به‌رده‌م تهم نايه‌تانه‌دا (۷۹-۸۰) ۵۵۲
- به‌سه‌ره‌هاى شەش له پښتەمبه‌راني پاڼه به‌رز (عَلَيْهِمُ الصَّلَاةُ وَالسَّلَام) ۵۸۹
- يه‌كه‌م: به‌سه‌ره‌هاى داوود عليه السلام ۵۸۹
- (۱)- ناوو ږه‌چه‌له‌كى: ۵۸۹
- (۲)- دووباره‌ بوونه‌وهى ناوى (داوود): ۵۹۰
- (۳)- كورته‌ى ژيان و به‌سه‌ره‌ها ته‌وه‌لوتسته‌كانى داوود: ۵۹۰
- (۴)- موعجيزه‌كانى (داوود): ۵۹۷
- ۵- ته‌مه‌ن و مردنى (داوود): ۵۹۸
- دووه‌م: به‌سه‌ره‌هاى سوله‌يمان ۶۰۰
- (۱)- ناو و ږه‌چه‌له‌كى: ۶۰۰
- (۲)- ژماره‌ى دووباره‌ بوونه‌وهى ناوى سوله‌يمان له قورئاندا: ۶۰۰
- (۳)- كورته‌ى ژيان و به‌سه‌ره‌هاى سوله‌يمان: ۶۰۱
- (با) يه‌كه‌ى سوله‌يمان: ۶۰۵
- ماوه‌ى حوكمرانيى و سه‌ره‌نجامى سوله‌يمان له په‌يماني كوڼ دا: ۶۰۷
- ۴- موعجيزه‌كانى سوله‌يمان: ۶۰۸
- ۵- ته‌مه‌ن و مردنى سوله‌يمان: ۶۰۹
- سپيهم: به‌سه‌ره‌هاى نبيووب عليه السلام ۶۱۱
- (۱)- ناوو ږه‌چه‌له‌كى: ۶۱۱
- (۲)- ژماره‌ى ناوه‌يتدراني له قورئاندا: ۶۱۱

- ٦١١..... ٣- ژيان و بهسهرهاتی نهییووب:
- ٦١٣..... بهسهرهاتی نهییووب له قورئان دا:
- ٦٢٠..... چوارهم: بهسهرهاتی (ذو الکفل) عليه السلام
- ٦٢٠..... ١- ناوو پهچه له کی:
- ٦٢١..... ٢- ژماره ی ناوهیندرانی (ذو الکفل) عليه السلام له قورئاندا:
- ٦٢١..... ٣- ژيان و سه رگوزشته ی (ذو الکفل) عليه السلام :
- ٦٢٣..... ٤- کۆچی دوا یی و گۆری:
- ٦٢٤..... پینجه م: بهسهرهاتی ئیلیاس عليه السلام
- ٦٢٤..... ١- ناوو پهچه له کی:
- ٦٢٤..... ٢- ژماره ی ناو هیندرانی له قورئاندا:
- ٦٢٥..... ٣- ژيان و بهسهرهاتی (الیاس):
- ٦٢٨..... شه شه م: بهسهرهاتی (الیسع) عليه السلام
- ٦٢٨..... ١- ناوو پهچه له کی:
- ٦٢٨..... ٢- ژماره ی ناوهینترانی له قورئاندا:
- ٦٢٩..... ٣- بهسهرهاتی (الیسع) عليه السلام:
- ٦٣٣..... ده رسی شه شه م
- ٦٣٥..... پیناسه ی ئەم ده رسه
- ٦٣٦..... مانای ده قاو ده فی نایه ته کان
- ٦٣٨..... شیکردنه وه ی هه ندیک له وشه کان
- ٦٤٠..... هۆی هاتنه خواره وه ی نایه ته کان
- ٦٤٣..... مانای گشتیی نایه ته کان
- ٦٤٩..... مه سه له گرنگه کان
- ٦٥٧..... تیشکیک له سه ر پسته ی: کَمَا بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ